

DĀNIŠGĀHI MILLII TĀJIKISTĀN

RAVŠAN RAHMĀNĪ

«ŠĀHNĀMA»
DAR BAYNI
TĀJIKĀN

(Pažūhiš va matnhā az dehai Pasurxī)

Dušanbe – 2016

BBK 82.3 (2Tājik)+82. 3Tājik-6
R-47

Zeri nazari akademiki
Akademiya Ilmhai Jumhurii Tājikistān
Abdujabbār Rahmānzāda

Muqarrizān:
prāfessār A.Kūčarāv
dātsent S.Qurbānāv

Rahmānī Ravšan. «Šāhnāma» dar bayni tājikān. (Pažūhiš va matnhā az dehai Pasurxi). – Dušanbe: “Sinā”, 2016. – 432 sah.

Prāfessār Ravšan Rahmānī beš az 40 sāl ast, ki bā girdāvarī, našr va pažūhiši fālklāri tājikān va fārsizabānān mašyul ast. Barxe az mavādi girdāvardai ū az dehai Pasurxii n.Bāysuni Jumhurii Ūzbekistān mebāšad, ki sākinānaš tājikand. Dar in deha az guzaštahā tā ba imrūz šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi ān ma’mul budaast. Inak, ešān barxe az matnhāerā, ki az tariqi magnitāfān, diktāfān va videā sabtu zabt namudaast bā raviši ilmī barāi čāp āmāda kardaast, ki dar in kitāb ba našr xāhad rasid. Kitābi mazkur az du baxš ibārat ast. Baxši avval pažūhiš buda, dar ān rāje’ ba gustariši «Šāhnāma» dar bayni mardumi tājik izhāri nazar šudaast. Baxši duyum ibārat az matnhāest, ki ba tavri purra bā lahjai mardum va āvānigārī (ba alifbāi lātin) ba našr āmāda gardidaast. Dar āxiri kitāb luyatnāmai vāzahāi lahjavī niz šarh yāftaast. Kitāb kāmīlan ilmī buda, barāi pažūhandagān ast.

ISBN – 978-99947-846-3-9

© Ravšan Rahmānī, 2016

FEHRIST

Āvānigārī	6
-----------------	---

BAXŠI 1: PAŽŪHIŠ «ŠĀHNĀMA» DAR BAYNI TĀJIKĀN

I. Pešguftār	8
II. «Šāhnāma»-i Vārasi Buxārāī	12
III. Iskandarkūl, Zālī Zard va Sūhrāb (sāli 1870)	23
IV. «Šāhnāma» dar adabiyāt va farhangi tājikān	27
V. Firdavsī va «Šāhnāma» dar bayni mardum	37
VI. Šāhnāmaxānī va naqli ān dar Pasurxī	41
VII. Siyāvuš dar guftāri rāviyān	45
VIII. Dar bārai rāviyān	53
IX. Išārate dar bārai lahjai Pasurxī	62
X. Kitābnāma	64

BAXŠI 2: MATNHĀ

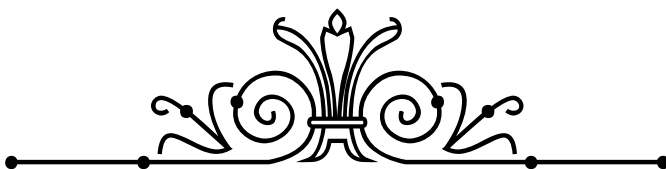
<i>Fayzullāev Mullāšarif</i> (1888-1972)	72
1. Qissagūī va šāhnāmaxānī (guftugū)	72
2. Arjāsib pisari Lahrāsib	77
3. Barzu (nātamām)	82
<i>Šarifāv Rahim</i> (1925)	88
1. Kitābhāi Mullāšarif	88
2. Guftugū dar bārai šāhnāmaxānī	89
3. Gūyandagāni «Šāhnāma» dar Pasurxī	94
4. Šāhnāmaxānīi Mullāšarif dar Buxārā	94
5. Barzu pisari Rustam (kūtāh)	97
6. Rustam va Sūhrāb (varianti-1)	99
7. Ziyārati qabri Rustam	101
8. Rustam va Sūhrāb (varianti-2)	105
9. Barzu, Sām, Zāl, Isfandiyār, Iskandar	108
10. Šāhnāmaxānī va qissagūī, qalandarī	116
11. Isfandiyāru Rustam va Zālu Simury	121
12. Kušta šudani Rustam	125

13. Kāva va Zahhāk	129
14. Guftugū: šāhnāmaxānī va qissagūī	130
15. Daxmai šāhān	132
Šarifāv Hāmid (1937)	133
1. Šabnišinihāi šāhnāmaxānī	133
2. Barzui Dehqān (muxtasar)	135
Šarifāv Vāhid (1941)	137
1. Kitābhāi Mullāšarif	137
2. Erān va Tūrān	138
Rahmānāv Qahhār (1931-2005)	140
1. Qissai Siyāvuš	140
2. Rustam va Isfandiyār	152
3. Tavalludi Rustam va šarhi rāvī	160
4. Jamšedu Zahhāku Kāva	164
5. Guftugū dar bārai šāhnāmaxānī	170
6. Iskandar va pādšāhi Hindustān	173
7. Nūširavān va Buzurgmehr	183
Kamālāv Jūra (1921-1997)	194
1. Naql dar bārai Firdavsī	194
2. Xāki murdai Sāmrā āvardani Rustam	201
3. Dāstāni Siyāvuši Valī	207
4. Dāstāni Barzu	227
Kamālāv Ravšan (Mullāravšan) (1955)	251
1. Rustam va Sūhrāb	251
2. Dāstāni Barzui Dehqān (varianti 1)	257
3. Bargardāndani Rustam ba darbār	259
4. Margi Rustam	260
5. Zālizar va Rustam	261
6. Rustam va hazrati Alī	264
7. Barzui Dehqān (varianti 2)	266
8. Savālu javāb dar bārai Barzu va «Šāhnāma»	271

<i>Qāsimāv Xalil</i> (1929).....	275
1.Sām, Zālī zard, Rustam (muxtasar).....	275
2.Jangi Rustam bā pisaraš Barzui Dehqān... ..	279
3.Musibati mādar dar margi Rustam... ..	282
 <i>Jabbārāv Atā</i> (1934-2013).....	285
1.Rustam va Barzu... ..	285
2.Rustam va Siyāvuš... ..	289
3.Rustam va Isfandiyār... ..	291
4.Kušta šudani Rustam... ..	292
5.Dar bārai šāhnāmaxānī... ..	293
 <i>Rahimāv Aziz</i> (1932-2007).....	294
1.Pandi Nūširavān... ..	294
 <i>Xālāv Ūzbakxūja</i> (1935-2007).....	302
1.Rustamu bačēš... ..	302
2.Rustam katī Isfandiyār... ..	303
3.Rustama rūhaš va hazrati Alī... ..	305
 Luyatnāma... ..	308
Surathā... ..	337

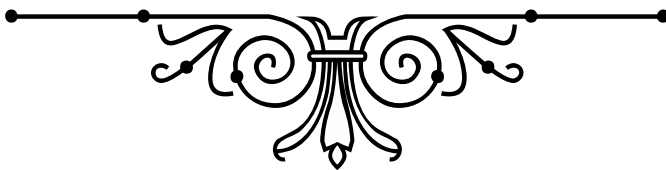
ĀVĀNIGĀRĪ

Āvānigārī	Mānandi in važahā
Aa	Abr, asal, abad
Āā	Bābā, dādā, āb
Bb	Bar, sar, mard
Čč	Čand, čarx, čarm
Dd	Dar, dard, dada
Ee	Ehtirām, ser
Ff	Farzand, fikr
Gg	Gard, garm, gurg
γ, γ	γalaba, γalat, γarb, γam
Hh	Haram, hama
Ii	In, imruz, kitābi man
Īī (Dar āxiri važa)	Zinadagī, mardī
Jj	Jar, jabr, jahr
Kk	Kam, karam, kar
Ll	Latif, larzān, la'l
Mm	Man, mard
Nn	Namak, nard, narm
Pp	Padar, pisar
Qq	Qalam, qasr, qasam
Rr	Rav, rahbar
Ss	Sar, sabz
Šš	Šab, šarm, šahr
Tt	Tabar, tag
Uu	Umr, umed
Ūū	Ūrda, čūb, kūh
Vv	Vaqt, varam, vazir
Xx	Xabar, xatm
Yy	Yak, yatim, yagāna
Zz	Zar, zavq, zarif, zarb
Žž	Žanr, žarf
'	Jam', ba'ze

**BAXŠI 1:
PAŽŪHIŠ**

**«ŠĀHNĀMA»
DAR BAYNI TĀJIKĀN**

I. PEŠGUFTĀR

Tā ān zamāne, ki Abulqāsim Firdavsī «Šāhnāma»-i bezavāli xudrā ta'lif namud, «Šāhnāma»-hāi ziyāde budand va hamčunin ustura, afsāna va digar dāstānhāi «Šāhnāma» dar guftāri mardumi āriyāitabār šuhrat dāštand. Vale ma'lum ast, ki «Šāhnāma» pas az darguzašti in adibi behamtāi fārsizabānāni dunyā bāz virdi zabāni mahfilu anjumanhā gardid. Dar manātiqi gunāguni qalamravi havzai farhangi mardumi erānitabār va hamsāyagān dāstānhāi «Šāhnāma» gustariš yāft va hattā ba adabiyāti jahān ta'sir guzāšt. Hamčunin dar miyāni qavmu milathāe, ki yayrierānī hastand rāh yāfta, dar guftāri ānhā niz barxe az dāstānhāi «Šāhnāma» naql gardid. Masalan, dar miyāni qavmhāi turktabār, armanhā, gurjihā va yayra [nig.: Kābidze 1958; Hāmidāv 1965].

Pas az ān ki ilmi fāklāršināsī vāridi kišvarhāi erānitabār šud, adibān va pažūhandagān bāyad ba girdāvari guftahāi mardum dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» niz mepardāxtand. Ammā in kār ba tavri bāyadu šāyad surat nagirift. Hanūz ham yake az mas'alahāi muhimi ilmi adabiyātšināsī va fāklāršināsīi kišvarhāi fārsizabān va qavmhāi digari erānitabār ba mānandi kurdhā, paštunhā, balučhā, asatinhā ān ast, ki pažūhandagān bāyad az miyāni ānhā matnhāi guftārii «Šāhnāma»-rā gird āvarda, bā gūiši mardumī našr namāyand va ba'dan mavridi barrasii ilmī qarār bidihand. In kār dar har se kišvari fārsizabān (Erān, Tājikistān, Afyānistān) va qavmhāi digari erānitabār, ki berun az in kišvarhā zindagī mekunand bāyad ba tavri judāgāna surat bigirad va ba'd az ān ki mavād dastras gardid ba tavri muqāisavī tahlil namudani ān āsān xāhad šud.

Tā ba imrūz dar kišvarhāi fārsizabān (Erān, Tājikistān va Afyānistān) rāje' ba šaxsiyati Firdavsī va «Šāhnāma» dar guftāri mardum čī kārhae šuda? Dar kišvari Erān mavādi farāvāne az guftahāi mardum bā tašabbusi zindayād ustād Saidabulqāsim Anjavii Šerāzi dar se jild girdāvari va našr gardid [Anjavī 1369a, 1369b, 1369v].

Agarčī «Šāhnāma» dar miyāni mardumi Afyānistān šuhrati ziyād dārad, vale matnhāi guftārii ān xele kam girdāvari šudast. Az kāvišhā ma'lum šud, ki az bayni mardumi Afyānistān hamagī čand matn girdāvari šuda, dar barxe az kitābhā va majallahā našr gardidast [nig.: Rustami Dāstān 1358; Rustam va Zāl 1367; Rustam va Zāl 1367].

Banda sāli 1981-1985, ki dar Dānišgāhi Kābul kār mekardam bisyār šunidam, ki dar har gūšavu kanāri Afyānistān mafāhili «Šāhnāmaxānī» va naqli ān ziyād budaast. Sāli 1984 dar šahri Kābul ba yak mahfile širkat dāštam, ki dar āxiri in mahfil javāne bā sadāi dilnišini āhangin čand pāra az «Šāhnāma» xānd va ba'd mazmuni ānrā barāi šunavandagān šarh dād. Barāyam jālib bud, ki zanhā niz dar dālāni pušti dari mehmānxāna jam' šuda, ba xāndan va rivāyat kardani dās-tānhāi «Šāhnāma» gūš medādand. Ma'mulan dar Afyānistān mafhili zanān va mardān judgāna ast. Pas az pursišhā ma'lum šud, ki zanhā niz haqi šunidani mahfilhāi adibirā dāštaand. Ānhā az tariqi gūš kardan az pasi daru tirezai xānai digar bā «Šāhnāma», «Gulistān»-i Sa'dī, ʔazaliyāti Hāfiz, «Masnavī»-i Mavlānā, āsāri Bedil va digarān āšnā mešudaand. Dar ān šab man bā ijāzati mizbān, az ān mahfil, čand afsāna va dar āxiri kaset 5-6 daqiqa xāniši dilrabāi «Šāhnāma»-rā niz sabt karda budam, ki hālā dar bāygānii man ast.

Pas az sālhā fahmidam, ki sabtu zabti matnhāi guftārī barāi šāhnāmapažūhī xele muhim budaast. Vale afsūs, ki man digar ba Afyānistān naraftam. Vale hameša az pažūhandagāni afyānistānī xāhiš menamāyam, ki ba mas'alai sabtu zabti matnhāi «Šāhnāma» tavajjuh namāyand. Dar tai čand sāli axir bā dānišmandi farzāna, prāfessāri Dānišgāhi Kābul Muhammad Yunusi Tuyyān āšnā šudam. Bā in ustādi fāzilu purkār, ki xud šāhnāmapažūh ast, dar bārai šāhnāmaxānī dar Afyānistān bārhā suhbat dāštam. Pas az guftugūhā ma'lum šud, ki ešān ba kārī girdāvarii dās-tānhāi «Šāhnāma» az bayni mardumi Afyānistān šurū' namudaand. Umedvāram, ki dar āyanda mahsuli kārī ešān čāp šuda, in xāligāh pur megardad.

Dar miyāni tājikāni Āsiyāi Miyāna, tā nimai avvali sadai bist, «Šāhnāma» yake az mašhurtarin kitābhāe bud, ki dar šabnišinihā xānda va naql karda mešud. Hattā mahfilhāi šāhnāmaxānī vujud dāšt. Ammā pažūhandagāni tājik niz ba girdāvarii ān kamtar dast zadaand [nig.: Rahmānī 1994, 1994a, 1994b, 1994v; Qissahā 1994; Qissahā 1996; Rahmānī 1998; Rahmānī 2007].

Banda dar ba'ze az navištahāi xeš dar bārai «Šāhnāma» va šaxsiyati Firdavsī dar miyāni tājikān ibrāzi nazar karda budam. Hamčunin tā ba imrūz kūšiš menamāyam, ki az miyāni mardum šunidahāyām rā rāje' ba Firdavsī va «Šāhnāma» binavisam, har matnrā hamčun sanad sabt namāyam, zabt bikunam va yā dar tasviri videā biāvaram. Inak, hālā dar dasti banda mavāde jam' šudaast, ki baxše az ān dar kaseti sabti āvāz va barxe dar navāri videā ast. Metavān dar bārai har kadāme az in matnhāi guftārī risālai ilmii judāgāna navišt.

Az in rū az pažūhandagān tamannā mekunam, ki ba čand nukta muhimi šāhnāmapažūhī tavajjuh namāyand:

1. Peš az hama yak kitābnāmae, dar sathi jahānī bāyad murattab sāxt, ki hamai āsāri dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» našršudarā (čī dar rūznāma, čī majalla, čī kitāb) dar bar bigirad. In kār dar kišvari Erān va Tājikistān šudaast, agar dar sathi jahān mešud xeb xub bud.

2. Ba sanadhāi asātīrī va ta'rixī «Šāhnāma» diqqati maxsus dāda, ba jihathāi mardumnigārii ān beštar tavajjuh namud va dar in bāra mašyuli pažūhišī judāgānae šud, tā hududi gustariši «Šāhnāma» dar kišvarhāi gunāguni ālam ma'lum šavad. Albatta mā medānem, ki pažūhandagān dar asarhāyašān āid ba sunnathāi mardumī dar «Šāhnāma» išārathāi ziyād kardaand, ammā xub mebud, ki in mas'ala ba tavri judāgāna mavridi barrasī qarār girad.

3. Ta'siri «Šāhnāma»-i Firdavsī ba tamadduni kišvarhāi gunāguni ālam mavridi āmūziš qarār bigirad. Čunki imrūzhā dāstānhā va nāmhāi «Šāhnāma» dar miyāni mardumi ziyādi ālam pahn šudaast, zeri ta'siri ān asarhāi ziyāde ba vujud āmadaast.

4. «Šāhnāma» ba'd az darguzašti Firdavsī čī rāherā tay namudaast? In mas'ala ham dar ma'xazhā va ham dar miyāni mardum āmūxta šavad. Az in rū, yake az mas'alahāi nihāyat muhim va hameša mufid, in gustariši «Šāhnāma» dar miyāni mardum ast. Čunki asar peš az hama barāi xāndan va ba mardum ta'sir rasānidan ta'lif mešavad. Girdāvarīi guftahāi mardum dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» bisyār muhim ast. Barāi girdāvarīi guftahāi mardum az Āsiyāi Markazī, Afyānistān va Erān zuddtar bāyad mašyul šud. Har qadar mā az miyāni mardum madāriki ziyāderā gird āvarem, hamān qadar barāi barrasīi «Šāhnāma» sanadhāi nav ba dast meārem. Agar dar tai čand sāli āyanda, tibqī tarhi maxsuse barāi gird āvardani ittilāat az bayni mardumi Āsiyāi Markazī va Afyānistān, ki rāje' ba «Šāhnāma» mavjud ast, talāš nakunem ba'dan der mešavad. Čunki sāl tā sāl nasli javān nazar ba šunidan, rū ba didan (vāsithāi texnik) meārad. Buzurgsālāne, ki har čī dar zehn dārand, pas az čand sāl tabīi ast, ki ānrā bā xud ba dunyāi fānī mebarand.

5. Qavmhāi yayrierānī, ki dar dāmani in farhang parvariš yāftaand niz az «Šāhnāma» bahrmand gardidaand. Xub mebud, ki dar āyanda ba in nukta niz tavajjuh dāda šavad. Az bayni ānhā niz guftahāi mardum dar bārai «Šāhnāma» jam' gardad.

Ba tavri xullas metavān guft, ki pas girdāvarīi mavādi farāvān az miyāni mardum dar āyanda mumkin ast dar bārai har dāstāni «Šāhnāma» asarhāi tāza ba tāzai ilmī ta'lif namuda, hazārān rāzhāi nihāni in hamāesai bezavāli mardumi erānitabārrā āškār namud.

Agar markazhā, anjumanhā, bunyādhāi ilmii Firdavsišināsī, ki dar kišvari Erān va kišvarhāi digar fa'āliyat menamāyand, hamai ān mavāderā, ki dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» dar bāygānihāi davlatī va šaxsī mavjud ast, dar čand jild ba našar birasānand, behtarin kār mešud. Agar in kārī buzurg va puriftixār ba anjām birasad, ān gāh metavānistem rāje' gustariši «Šāhnāma» dar bayni mardumi Tājikistān, Erān, Afyānistān, tājikāni Ūzbekistān va kišvarhāi digar, ittilāi beštar paydā namāem. Hamčunin in mavādi arzišmand barāi ta'lifi asarhāi ziyādi ilmī zaminai musāid xāhad guzāšt. Har qadar čunin kār hā ziyād šavand, buzurgiyu šahāmatī Firdavsī hamčun nābiyai bemisli farhangi bašarī beštar ba peši nazarhā jilvagar megardad.

Inak, mā baxše az ān mavāderā, ki dar tūli beš az 40 sāl dar sāl hāi gunāgun az dehai Pasurxii nāhiyai Bāysuni Jumhurii Ūzbeksitān az bayni mardum gird āvardem, bā guftāri āmiyānai mardum peškaš menamāem. Baxši digari mavādi mā hanūz az navārhā bāznavisī našudaast. Umedvāram, ki dar āyanda bāqimāndai mavādi dar bāygānii xud budarā ba čāp birasānam.

II. «ŠĀHNĀMA»-I VĀRASI BUXĀRĀĪ

*Ayā piri Firdavsii dilpanāh,
Biyāvu ba Vāras yake kun nigāh.
YAke čākari kamtarini tuam,
Tu dehqānī, man xūšačini tuam. (Vārasī Buxārāī).*

Naqli dāstānhāi hamāsī, asātīrī, afsānavī, qahramānī va pahlavānī dar har davru zamān tavajjuhi mardumrā ba xud jalb namudaast. Hamin tava-jjuh va zavqu salīqa bud, ki dar tūli ta'rix hamāsasarāyān ba vujud āmadand. Barxe az ānhā dāstānhārā ba lahni zebāvu dilnišin bayān mekar-dand, barxi digar ānhārā az šakli guftārī ba šakli navištārī meāvardand va barxi seyum ānrā dar qālabi zebāi nazm mesarāidand. Yake az čunin buzurgāni adabiyāti fārsii tājikī hamāsasarāi mašhuri jahānī Hakim Abulqāsim Firdavsī bud, ki dar ta'rixī tamadduni bašarī bā sarāiši «Šāhnāma» kāri benazirerā anjām dād.

Hamin bud, ki pas az navištani «Šāhnāma», šaxsiyati Firdavsī va «Šāhnāma»-i bezavāli ū, dar tūli sadsālahā, na faqat dar bayni ahli kitāb, balki dar miyāni mardumi erānitabār, az jumla tājikān, šuhrati ziyād paydā kard. Mardumi tājik az zamānhāi pešin tā ba imrūz āšiqi «Šāhnāma» budand va hastand. Šāhnāmaxānān va qissagūyāni xušsalīqa dar manātiqi gunāgun barxe az dāstānhāi in hamāsai millii mardumi erānitabārrā dar mahfilhā, bāzārkhā, jam'āmadhā, mehmānsarāhā naql mekardand va bā sadāi dilnavāz mesarāidand va dar jāyhāi maxsus čun asari namāišī ijrā menamudand.

Mutāliyahā, mušāhidahā va pursišhā nišān dād, ki dar šahru nāhiyahāi Buxārā, Samarqand, Xujand, Kūlāb, Panjakent, Tājikābād, Rašt, Hisār, Aynī, Varzāb va mintaqahāi digar hameša «Šāhnāma» virdi zabāni mar-dumi Āsiyāi Miyāna budaast. Yake az misālkhāi barjasta in išarati Abūbokr Muhammad Binni Ja'far Naršaxī dar kitābi «Ta'rixī Buxārā» mebāšad, ki ū dar asari xud rāje' ba šaxsiyathāe ba mānandi Afrāsiyāb va Siyāvuš, ki dar «Šāhnāma» jāygāhi maxsus dārand, išarat kardaast. Biduni šaku šubha išarati Naršaxī dar asāsi rivāyathāi mardumi Buxārā ast, ki hangāmi dar bārai dehai Rāmitan suxan guftanaš yādāvar šudaast:

«Va Afrāsiyāb har gāhe, ki badin vilāyat āmada juz badin deha (Rāmitan) ba jāi digar nabāšidaast. Va andar kutubi pārsiyān čunin ast,

ki vay du hazār sāl zindagānī yāftaast. Va vay marde jādu budaast va az farzandāni Nūh malik budaast. Va vay dāmādi xešrā bikušt, ki Siyāvuš nām dāšt. Va Siyāvušrā pisare bud Kayxisrav nāmi vay, ba talabi xuni padar badin vilāyat āmad bā laškari azim. Afrāsiyāb dehai Rāmitinrā hisār kard va du sāl Kayxisrav ba girdi hisār bā laškari xeš binšast va dar muqābili vay dehae binā kard va ān deharā Rāmuš nām kard va Rāmuš barāi xušii ū nām kardand. Va hanūz in deha ābādān ast. Va dar dehai Rāmuš ātašxāna nihād. Va muyān čunān gūyand, ki ān ātašxāna qadimtar az ātašxānahāi Buxārāst. Va Kayxisrav ba'di du sāl Afrāsiyābrā bigirift va bikušt. Gūri Afrāsiyāb dar dari šahri Buxārāst ba darvāzai Mū'bad, bar ān tali buzurg, ki payvasta ast ba tali xājai imām Abuhafsi Kabir, rahmatullāhi alayh. Va ahli Buxārārā bar kuštani Siyāvuš surudhāi aĵib ast. Va mutribān ān surudhārā «Kini Siyāvuš» gūyand» [Naršaxī 1979, s.18].

Bale, hamin išarati Naršaxī tā āxiri sadai bistum virdi zabāni buzurgsālāni Buxārā niz bud. In guftai Naršaxī va pursišhāi mā dalel bar ān hastand, ki az ān rūzgāri qadim tā kunun dar guftāri mardumi tājik, ki sākini aslii Āsiyāi Miyāna hastand, rāje' ba qahramānhā va šaxsiyathāi «Šāhnāma» ustura, afsāna va rivāyathāe mavjud budaast. Hamin tavr dar tūli beš az hazār sāl na faqat dar āsāri adibān, ta'rixnigārān, balki dar bayni mardumi tājik dāstānhāi «Šāhnāma» šuhrat dāštaast.

Pūšida nest, ki adibāni mašhuri fārsizabān dar mavridhāi munāsib, nāmi Hakimi buzurg Firdavsirā dar har davru zamān ba nekī yādras šudaand. Čunki «Šāhnāma» pas az darguzašti Firdavsii buzurgvār bāz ham azamati beštar paydā kard va virdi zabāni xāsu ām gašt, gūšnavāzu dilnavāzi na faqat fārsizabānāni jahān gardid, balki dar bayni hamsāyagān niz gustariš yāft.

Barāi farhangiyān āškār ast, ki dāstānhāi «Šāhnāma»-rā na tanhā naql mekardand, balki rāviyānu naqqālān va āšiqāni «Šāhnāma» guftārnhāi xešrā ba šakli kitāb medarāvardand. In guna kitābhā dar kišvari Erān ba istilāhi «tūmār» mašhur ast, ki namunahāi barxe az in tūmārnhā az jānibi pažūhandagāni erānī, az jumla, ustādi girāmī, dānišmandi farzāna, duk-tur Jalili Dūstxāh va hamčunin Mehrān Afšārī va Mehdii Madāinī ba našr rasidaast [nig.: Zariī 1369; Haft Laškar 1377].

Ammā yak nukta barāi šāhnāmapažūhān jālib ast, ki āyā kitābhāe ba mānandi «tūmārnhā»-i Erān va yā matnhāi nasrii «Šāhnāma» dar manāti-qi Āsiyāi Miyāna, ki yake az gahvārahāi tamadduni fārsizabānān ast, vujud dāštaast yā na?

Bale, mavjud budaast! Sunnati afsānagūī, qissagūī, ta'rixxānī va šāhnāmaxānī dar kūčavu bāzārnhāi manātiqi gunāguni Āsiyāi Miyāna

vujud dāštaast. Buxārā tā sāli 1920 pāytaxti davlathāi gunāgun bud. Tibqi guftai adibān va ta'rixnigārān dar Buxārā, dar hazār sāli pešin va ba xusus sadahāi 16-19 melādī, «Šāhnāma» hamčun asari pahlavānī va ta'rixi šāhāni qadim dar kanāri asarhāi hamāsii pahlavānī va dinī ba mānandi «Abūmuslimnāma», «Iskandarnāma», «Hamzanāma», «Dārābnāma», «Zamčīnāma», «Rustamnāma», «Qahramānnāma», «Jamšednāma», «Samaki Ayyār» naql mešudaast va dast ba dast az jānibi rāviyān va kātibān nusxabardārī megardidaast.

«Šāhnāma»-rā dar Buxārā va manātiqi tābei ān, barāi mardumi ādī, ki xāndan va navištanrā yād nadāstand, ba'ze az šaxsāni bāsavād mexāndand va ba zabāni āmmafahm naql mekardand. Az in tariq dar bayni ānhā barxe az dāstānhāi «Šāhnāma» dahān ba dahān bayān mešud. Gāhe čunin mešud, ki šabhāi duru darāz šāhnāmaxānī mekardand, mazmuni ānrā tašreh namuda, baythāi judāgānaašrā mavridi tahlil qarār medādand. Dar mahfilhā xāndan, naql kardani «Šāhnāma» bāisi ān megardid, ki ba'ze az šaxsāni bāsavādu az navištan āgāh, baxše az dāstānhāi ānrā dar bayāzhā va daftarhāi šaxsī menavištand. Az in tariq nusxahāi navištārii «Šāhnāma»-i mansur ba vujud meāmad. In guna «Šāhnāma»-hāi mansur du nav' budand: nav'i avvali ānhā ba zabāni adabii me'yārii kitābi ta'lif mešud va nav'i digari ān ba zabāni āmmai mardum nazdik bud. Bā taassuf dar natijai barxūrdhāi siyāsī, janghāi bema'nī va munāqišahāi jāhtalabī, na faqat ādamān, balki kitābhā niz nābud mešudand. Az in rū, kitābhāi ziyāde nest šudand, ki imrūz ba ɣayr az nāmi ānhā, nusxae dar dast nadārem. Az jumla aksari ān «Šāhnāma»-hāe, ki ba zabāni āmmai mardum tā hadde nazdik budand va dar asāsi naqli jam'āmadu mahfilhāi adabii hunarmandān, dehqānān ba vujud āmadaand, az bayn raftand. Xušbaxtāna barxe tā rūzgāri mā rasidand.

Mahfilhāi qissaxānī va šāhnāmaxānī dar bayni fārsizabānāni Āsiyāi Miyāna ziyād buda, tā avāili sadai bistum šuhrat dāštand. Masalan, adibi dānišmandi tājik Ahmadi Dāniš, ki dar sadai 19 zindagī kardaast, dar kitābi xud «Navādir-ul-vaqāe'» dar bārai in guna jam'āmadhā, ki xudaš niz dar xurdsālī dar ān širkat namudaast, čunin yādāvar šudaast: «Agar marā dar xāna gum kunand, az ma'rakai qissaxānān meyāftand» [Dāniš 1989, s.28].

Mahz xamin guna jam'āmadhā ba šunavandagānaš ta'sir rasānda, bar dili ānhā muhabbat ba millat va kišvarrā bedār mekard. Az mutāliai asari benaziri Ahmadi Dāniš ba nāmi «Navādir-ul-vaqāe'» ma'lum mešavad, ki ū tahti ta'siri «Šāhnāma»-i Firdavsī qarār giriftaast. Dar in asar ū hangāmi bayāni andešahāi xud gah-gāhe baythāe az «Šāhnāma»-rā meārad va hattā dar yake az baxšhāi kitābi xud, ki «Dar bābi hājī va

manāfei safar va xislati zanān» unvān dārad, yādāvar mešavad, ki yak tan musāfiri buxārāi dar Pešavar mehmāni yak farmānfarmāi farangī megardad. In sayyāhi buxārāi xati zebāe dāštaast. Pas az subhathā farāmnfarmāi farangī az vay xāhiš menamāyad, ki «Šāhnāma»-i Firdavsirā kitābat namāyad. Ahmadi Dāniš in vāqearā āvarda az jumla guftugūi ān farāmnfarmārā bā ān musāfiri buxārāi ba tavri zerin tasvir namudaast:

«– Tu dar in diyār ʔaribī va bāz mahzun va maymum nabāšī. Va turā šuʔle bāyad, ki xudrā bad-ān mašʔul dārī.

Guftam:

– Az davlati sarkār sāhibi hama rūz ba ayš va hama šab ba išrat meguzarānam.

Guft:

– Agar turā havsala yārī dihad, barāi mā «Šāhnāma»-i Firdavsī kitābat farmāi dar vaqte ki farāʔat yābī.

Guftam:

– Ba čašm, man ham mutavaqqeam, ki ba tu xidmate kunam va peši tu yādgār guzāram, amma az nazdi xud jur'at nameyāftam.

Ān gāh asbābi kitābati man farmud, ki muhayyā dārand. Dar muddati šaš māh barāi ū istinsāxi daftari «Šāhnāma» namudam. Ba'd az itmām se dast raxtu libāsi qimate va yak tufangi šašmilai tillākūb va du hazār rupiyai guldār ba man in'ām namud» [Dāniš 1989, s.147].

Ahmadi Dāniš, ki dar sadai 19 zindagī kardaast va bā nekī yādāvar šudaast, ki šāhnāmaxānī dar ān rūzgārān ham dar bayni ahli savād va ham dar xānavādahā ma'mul budaast. Dānišmandi tājik Subhāni Amir dar kitābi xud «Firdavsī va maktabi adabii Ahmadi Dāniš» ba tavri mufasssal išarat bar ān menamāyad, ki ba andešahāi maārifparvarii Ahmadi Dāniš «Šāhnāma»-i Firdavsī ta'siri ziyād dāštaast [nig.: Amir 1995].

Hamin tavr ma'lum ast, ki dar manātiqi Āsiyāi Miyāna niz dar tūli beš az hazār sāl «Šāhnāma»-hāi mansur mavjud budaand va mardum az ān bahra meburdaand. Ba xusus dar sadahāi 17-19 va tā nimai avvali sadai bist dar bayni mardumi tājik va millathāi digari Āsiyāi Miyāna «Šāhnāma»-hāi mansur budaast, ki az ān qissaxānān istifāda menamudaand. Barxe az bayn rafta bāšad ham, barxe tā imrūz dar dasti mardum va yā kitābxānahā tā zamāni mā rasidaast.

Yake az čunin kitābhāe, ki ba mānandi tūmārhai naqqālāni erānī, dar bayni tājikān, dar tai čandsad sāli āxir šuhrat dāšt, in «Bahr-ut-tavārix» va yā «Šāhnāma»-i mansur bud. Asari mazkur ma'mulan dar bayni gurūhi hunarmandānu dehqānāni amārati Buxārā va tābeyati ān istifāda

mešud, ki girdāvaranda va muallifi ān Muhammad Abdulbaqāi Vārasī Buxārāi nām dāšt. Xušbaxtāna barxe az nusxahāi xattii in kitāb dar kitābxānahā mahfuz ast.

In kitāb tavajjuhi pažūhandagāni tājikrā hanūz dar sālhāi šasti sadai bist jalb namuda bud. Dar sāli 1970 yake az pažūhandagāni tājik Askar Akramāv tahti unvāni «Az ta'rixī maktabi qissa va šāhnāmaxānii adabiyāti fārs-tājik, Abdulbaqāi Vāras va «Bahr-ut-tavārix»-i ū risālai nāmzadī (dukturā) difā' kard. Risālai ešān az se bāb ibārat buda, bābi avvali ān dar bārai «Maktabi šāhnāmaxānī va qissaxānī», bābi duyum rāje' ba «Tarjimai hāl va fa'āliyati ejādii Vāras» va bābi seyum dar xususi «Muqāisai dāstānhāi «Rustam va Sūhrāb»-i Vāras va Firdavsī» ast. Ba'd az tahqiqāti Askar Akramāv dar in bāra pažūhandagān, yayr az išārathāi kūtāh, asari digare ta'lif nakardaand. Hamin tavr «Bahr-ut-tavārix» az nazari pažūhandagān tā ba hāl dur māndaast, ki dar āyanda našr va barrasii ān barāi šāhnāmapažūhī mufid xāhad bud.

«Bahr-ut-tavārix» marbuti qalami rāvii xušguftār, šāiri mašhuri zamāni xud va šāhnāmaxāni mahfilārā Abdulbaqāi Vārasī Buxārāi budaast. Tibqi ittilāi manābei katbi Abdulbaqāi Vāras dar sadai 17 va avvali sadai 18 zindagi va ejād namudaast. Tavre ki xudi adib dar āsāraš išarat kardaast padaraš Abudulbaqā nām dāstaast, taxallusaš Vāras budaast va ba ū ehtirāmāna Afshahuddin meguftaand. Bāyad yādāvar šud, ki dar ta'rixī adabiyāti Fārsii tājikī bā taxallusi Vāras (yā Vāris) (ham bā «sin») [tājikī, ba ma'nii āzād, rahābaxš, vārašan] va ham bā «s»-i senuqtadār [arabī, ba ma'nii merāsxūr, valiahd]) šāirāne zindagi kardaand, ki hamzamāni Vāras budaand. Albatta, ba'ze pažūhandagān ānhārā āmeziš dādaand, vale Askar Akramāv dar risālai xeš dar asāsi manābei mavjud nišan dādaast, ki mahz hamin Abdulbaqāi Vārasī Buxārāi qissagūi mašhur, šāhnāmaxān va nāqili māhiri dāstānhāi «Šāhnāma» buda, «Šāhnāma»-i mansur, ya'ne «Bahr-ut-tavārix»-rā ū ta'lif namudaast.

Dar in bāra Malehāi samarqandī dar tazkirai xud «Tazkirai muzākirul-ashāb yā tazkirai šuarāi Malehāi samarqandī» niz išarat karda guftaast: «Vāras buxārāi asl ast. Hamčunān xudrā az jumlai fahmidagān megirad, hamān tariqa ast. Dar Registāni baldai Buxārā ba qissaxānī va hikāyatguzārī mutavajjeh ast. Dar še'r ba dasturi suxanvarī šāgirdi Mullā Muhammadjāni Mustaid mebāšad» [Malehāi Samarqandī, 1385, s.678].

Dar asāsi išārāti manābei gunāgun metavān taxmin zad, ki Abdulbaqāi Vārasī Buxārāi taxminan dar vasati sālhāi 1650 – 1730 zindagi karda, yake az qissagūyān va šāhnāmaxānāni mašhuri davrāni xud budaast, ki beštar dar registāni Buxārā mahfilārāi mekardaast.

Vāras dar mavzū'hāi gunāgun asarhāi ilmiyu adabī ta'lif namudaast, ki asarhāi zerini ū dar kitābxānahāi gunāguni Tājikistān, Rusiya, Ūzbekistān nigahdārī mešavand: «Bahr-ut-tavārix», «Musayibnāma», «Devāni aš'ār», «Risāla dar halli abyāti muškila», «Ruq'a».

Kitābi «Bahr-ut-tavārix», ya'ne «Šāhnāma»-i mansur dar bayni tājikān dar sadahāi 18-19 mašhur budast. Nusxai aslii kitāb, ki xudi Vāras inšā namudaast, tā zamāni mā narasidaast. Šāyad dar jāe bāšad, vale hanūz ma'lum nest. Ammā čandin nusxai in kitāb dar kitābxānahāi kišvarhāi gunāgun mavjud ast.

Dar Kitābxānai millii Tājikistān čand nusxa az in kitāb mavjud ast, ki ba'ze nāqis ast. Vale yake az ān, ki tahti šumārai 650 nigahdārī mešavad, nisbatan kāmīl ast. In nusxai xattī dar sāli 1881 (1299 hijrī) nusxabardārī šudaast. Ba'ze az safhahāi kitāb mavjud nest, az jumla safhai avvali kitāb. Barxe az safhahāi kitāb pāra šudaast. Kitāb dar majmū' 792 varaqrā dar bar megirad. Har varaq az du safha ibārat ast, ki hududan 1584 safha mebāšad. In kitāb bā xati nasta'liq navišta šudaast. Az husni xat ma'lum ast, ki xattāti kitāb yak nafar ast. Hangāmi nusxabardārī dar navišti ba'ze kalimahā, ibārahā, nāmhā va amsāli in ištibāh rux dādaast. Qadi kitāb 31,5 sm va baraš 26,4 sm ast.

Dar har safhai kitāb bā qalami surx (qirmiz) išārathāe mavjud ast. Barxe az in išārathāi surx dar bayni misra'hāi še'rī guzāšta šudaast. Barxe unvānhāi hikāyathā va dāstānhāi matn va barxe az kalimahā va ibārahā ba mānandi «nazm», «qissa», «alqisa», «rāvī megūyad», «āvardaand ki», «čunān gūyand ki» niz ba rangi surx navišta šudaast.

Mazmuni kitāb az pādšāhii Kayumars Ibni Ādam āyāz yāfta, tā ba sari qudrat rasidani Dārā idāma me'yābad. Dāstānhā, hikāyathā va naqlhāi ziyādi ān asāsan mazmun az «Šāhnāma»-i Firdavsī ast. Ammā naqlu hikāyathāe az asarhāi digari ta'rixī va hamāsī niz ba nazar merasad. Az jumla dar bārai pisari Sūhrāb – Barzu, ki bā Rustam niz dar nabard bu-daast, hikāyathāi jālibe mavjud ast.

Dar āxiri kitāb ismi xattāt bā rangi farqkunanda sabt šudaast: «xati Abdušukur valadi Abdulqayum».

Nusxai digari in kitāb zeri unvāni «Šāhnāmai nasrii fārsī» tahti šumārai 2921 dar baxši nusxahāi xattii Instituti šarqšināsii Ūzbekistān, dar šahri Tāškand mahfuz ast. Safhahāi nusxai mazkur nisbat ba nusxai šumārai 650 kamtar ast. In nusxa niz bā xatti xānāi nasta'liq navišta šudaast. Mutassifāna safhahāi āxiri kitāb mavjud nest. Ta'rixī nusxabardārī niz nāma'lum ast. Muhaqqiqān, az jumla Askar Akramāv, taxmin kardaand, ki in nusxa šāyad dar āxiri sāli haštādi sadai 19 nusxabardārī šuda bāšad. Bāyad guft, ki hajm va kāyazi in nusxa niz misli nusxai 650 ast. Dar safhai āxiri in kitāb muhre

zada šudast, ki marbuti sāli 1920 ast. Dar in nusxa gāhe in yā ān dāstān kūtāh šudaast.

Nusxai digar, tahti šumārai 9 dar kitābxānai Ibni Sināi šahri Buxārā, kišvari Ūzbekistān, zeri unvāni «Šāhnāmai nasrii Firdavsī» nigahdārī mešavad. In kitāb xele xub va bā xati nasta'liqi ravšan nusxabardārī šudaast, vale dar in nusxa niz barxe az lahzahāi in yā ān dāstān ba tavri muxtasar bayān gardidaast. Ta'rixi kitābati in nusxa niz ma'lum nest. Dar har jāi kitāb nāmi Vāras va Firdavsī ba nazar merasad. Masalan, dar āxiri kitāb kitābatkunanda čunin išārate dārad:

«Az rūi guftāri ustād Firdavsī jihati yādāvarii dūstāni sādiq va yārānu barādarāni dilnišin muvāfiqi hāli bandagī, ān čī hikāyāt va išārāti dāstānhāi širin va nuktahāi rangini Mullā Baqāi Vāras nazmhārā nasr karda».

Har se nusxai «Šāhnāma»-i mansur, ki dar bayni tājikāni Āsiyāi Miyāna mavjud ast, hamčun matni tūmāri naqqālāni erānī na faqat dar ravandi qissaxānī va yā naqqālī istifāda mešudaast, balki ānhārā dar mahfilhāi šāhnāmaxānī mexāndaand. Dar in bāra, hangāmi kāri maydānī, buzurgsālān niz ba mā išārat kardand, ki šāhnāmaxānān az rūi kitāb mexānadand.

Dar in jā ba yak nukta muhim išārat bāyad kard, ki dar sadai 18-19 dar asāsi «Šāhnāma»-i Firdavsī va hamin «Šāhnāma»-i mansuri Vāras ba zabāni ūzbekī niz «Šāhnāma»-i mansur paydā šuda bud, ki nusxahāi xattii ān niz dar kitābxānahā va hattā dar dasti mardum mavjud ast. Čand nusxai daridai «Šāhnāma»-i mansuri ūzbekirā navisandai in qalam dar āxiri sadai bist dar ba'ze xānavādahāi ahli šahrhāi Buxārā, Xujand, Bāysun va Samarqand didam va ba'ze az safhahāi ānrā aksbardārī kardam. Pas az pursišhāi ziyād ma'lum gardid, ki dar āixri sadai bist dar bayni mardumi ūzbek naqli dāstānhāi «Šāhnāma» vujud nadāštast, agar dāšta bāšad ham mā mušāhida nakardem. Vale ba gufti Hamid Hāmidāv «Šāhnāma» dar tūli qarib hazār sāl tavajjuhi adibāni ūzbekrā ba xud jalb namuda budast. Hattā barxe az dāstānhāi in šāhasar bā ābu rangi digar virdi zabāni mardumi ūzbek ham budast [nig.: Hāmidāv 1965].

Dar asāsi navishtašāyāš Vārasrā metavān šāhnāmaxān, hikāyatgū va naqqālī māhir dānist. Šāire az hamzamāni Vāras ba nāmi Mullā Muham-madjān, ki šāhnāmaxān, qissagūyu qissaxān budaast ba ū haqi ustādi dāstaast. Tabīi ast, ki Vāras dar avval čun šunavanda dar mahfilhā širkat namudaast va ba'dhā xudaš šāhnāmaxānī va qissagūirā ixtiyār karda, bā mahārati baland asarhāi hamāsii dar ān zamān mašhurrā va beštar «Šāhnāma»-rā barāi šunavandagānaš, naql mekardaast.

Abdulbaqāi Vāras dar har jāi «Bahr-ut-tavārix» gāhe az qissaxānī, gāhe dar bārai zindagii nāārāmi xeš, gāhe dar bārai hālāti ba kār mašyul

budanaš, gāhe az muškilāti zamānaš va mānandi in yādāvar šuda, Firdavsirā hamčun ustād va piri xud dānistaast. [Vāras, varaqi 501-503].

Zamāni Vāras purāšūb bud. Mulkdārāni ān zamān dar bayni xud kašmakašihā dāšand, ki az in rū čand muddat Vāras niz az Buxārā ba Isfahān raftaast, ki dar in bāra čunin yādāvar šudaast:

*Paykaram šud surmavu manzuri čašme ham našud,
Meravam bā in siyahbaxti ba sūi Isfahān.*

[Vāras, varaqi 25].

Az yak sū Vāras az muškilāti zamāni xud gurexta yak muddat ba Isfahān va šahrhāi digari Erān rafta bāšad, az sūi digar metavān taxmin zad, ki šāyad barāi girdāvarii mavād barāi kitābi xud «Bahr-ut-tavārix» safar karda bāšad. Az mutāliai kitāb paydāst, ki dar ān, dar kanāri «Šāhnāma»-i Firdavsi, az manābei ta'rixii pešiniyān niz istifāda šudaast. Dar in bāra gāhe dar safhahāi gunāguni navištaaš išārathāe ba mānandi «Vassāf dar ta'rixii xud āvardaast», «sāhibāni ta'rix megūyand» ba nazar merasad.

Kitābi «Bahr-ut-tavārix» bā zabāni zebāvu ševā ta'lif gardidaast. Ma'lum nest, ki az avvali kitāb čand safha nest. Varaqi avval, ki šumāra nadārad bā in misra'hā āyāz mešavad:

*Čunin ast «Šāhnāma»-i dilpazir,
Šunidam ču guftāri dehqāni pīr.
Gurūhi šahān čār bud dar jahān,
Šunav az man ey mardi bisyārdān.
Naxustin gurūhand pešdādiyān,
Gurūhi duyumrā Kayānī bixān.
Gurūhi seyum bud Aškāniyān.
Čahārum gurūhand Sāsāniyān.
Ayā piri Firdavsi dinpanāh,
Biyāvu ba Vāras yake kun nigāh.
Yake čākari kamtarini tuam,
Tu dehqān(u) man xušačini tuam.
Kalāme, ki maqubli Vāras buvad,
Yaqin dān, ki maqbuli har kas buvad.
Šabe suffae didam az simi nāb,
Navišta suxanhā ba muški gulāb.
Az in xābi dūšina bāz āmadam,
Fariqi ču daryāi rāz āmadam.*

*Guzar sâxtam dûş sūi čaman,
Ki āsuda gardad dilu jāni man.* [Vāras, v.2]

Satrhāi še'rii avvali kitāb az 38 misra' ibārat ast. Pas az ān ki in pārčai manzum ba pāyān merasad va dāstāni naxustini kitāb tahti unvāni «Āyāzi dāstāni ibtidāi kitābi Šahnāma, pādšāhii hazrati Kayumars Ibni Ādam alayhisalām» [Vāras, v.1] šurū' mešavad. Unvān bā xati surx inšā šudaast. Ba mānandi hamai asarhāi rivāyatī in kitāb niz bā čunin satrhā šurū' megardad va ba'dan rāvī ba asli vāqea mepardāzad:

*«Ammā rāviyāni axbār va nāqilāni āsār, muhaddisāni širinguftār
čunin āvardaand, ki agar ba guftan va naviştan kūšem va ba bayāni du-
vali ta'rix mašyul šavem suxan ba tūl meanjāmad. Ammā az har
pādšāhe čand kalima gufta mešavad čunānči guftaand čahār tāifa dar
šaš hazār sāl pādšāhī kardaand: avval tāifai pešdādiyān, duyum tāifai
Kayāniyān, seyum tāifai Aškāniyān, čahrum tāifai Sāsāniyān.*

*Rāvī gūyad, ki āxirin farzandāni hazrati Ādam alayhisalām du pisar bu-
dand, ki Gulšādu Dilšād nām dāstand. Murād az Gulšād, ki pisari kalān
bāšad, laqabi ešānrā hazrati Kayumars ibni Ādam alayhisalām meguftand.
Va pisari xurd, ki Dilšād bāšand ešānrā hazrati Šis alayhisalām
menāmidand»* [Vāras v.1-2].

Az unvānhā va ibārahāi bā rangi surx inšāšuda, ma'lum ast, ki kitāb asāsan barāi šunavanda ast. Inrā az sabki bayāni navištārii matni kitāb niz metavān bar'alā mušāhida kard. Hamčun namuna ba čande az unvānhā va išārathāi maxsusī navisandai kitāb, ki bā qalami surx sabt gardidaast, išarat menamāem, ki čunin ast: «Aknun ūrā dar āmadan māned, az Siyāmak šunaved» [varaqi 3], «Vāris ham gūyad» [v.3], «Pādšāhii Hušang bini Siyāmak čihil sāl bud va ū šahriyāri sāhibmāl bud» [v.12], «Az Tahmurasī Devband, ki vālāguhar va axtarbaland bud šunaved» [v.14], «Aknun az avlādi hazrati Šis šunaved» [v.19], «Qavli digar ahli tavārix gūyand, ki» [v.27], «Dāstāni Zahāki bebāku pāk va pādšāhī yāftani ū az gardiši aflāk» [v.36], «Aknun fasle az Jamšed bišnaved» [v.41], «Ba uzr az rāviyān megūyand ki» [v.42], «Bāz āmadem bar sari suxani avval» [v.44b], «Jamšedrā dar ān jā guzāred az Gurang bišnaved» [v.44b], «Du kalima az Kāva bišnaved» [v.139], «Az Garšāsb bišnaved» [v.139] va mānandi in.

Abdulbaqāi Vārasī Buxārāi gah-gāhe hangāmi navištani in hikāyatu dāstānhā bā muhabbat ba Hakim Firdavsī niz išarat karda, nāmi ūrā bā mehr ba zabān meārad. Misāl: «Ustād Firdavsī z-in qalami muškinraqam čunin megūyad» [v.23].

Albatta, dar yak guzāriši kūtāh dar bārai hamai dāstānhā va digar ji-hathāi nazarrasi in kitāb ba tavri mufasssal suxan rāndan ṡayri imkān ast.

Šāyad ahli nazar dānistan xāhand, ki «Bahr-ut-tavārix» bā kadām dāstānhā ba pāyān merasad va āyā hamai dāstānhā tibqi xatti mazmuni «Šāhnāma»-i Firdavsi ast? Az guftahāi bālā ma'lum šud, ki asāsi naqlhā az «Šāhnāma» ast, vale bā istifāda az āsāri digar. Dar āxiri in kitāb naqlhā dar bārai pisari Sūhrāb – Barzu va kārnamahāi ūst. Az jumla «Dāstāni qalandar šudani Bahman va kušta šudani ū ba dasti Barzu [v.755b], «Dāstāni raftani Barzu ba qal'ai Ganjuriya va musaxxar kardani ū filtanānrā» āvarda šudaast [Vāras, v.784].

Barāi ān ki bā bayāni naqli Vāras beštar āšnā šavem čand jumlae az hamin baxši kitāb meārem: «*Rāviyāni tavārix čunin āvardaand, ki dar ān mahal va zamāne ki Barzu ba daryā rafta bud, šināvarī karda az daryā barāmad bar labi čašma behuš uftād ba'd az fasle ba hāl āmad. Zaxmhāi xudrā barbast. Dar in zamān javāni zaxmdārerā aspaš girifta in jā āmad. Barzu pursid, ki xayr ast. Ū guft dar mulki Ganjuriya az dasti Ganjuri kurd alqissa šahri Savādula'zamrā giriftand...*» [v.783b].

Ba'di ba pāyān rasidani dāstāni Barzu, adib bā išārat bar āsāri ta'rixī: «Muzaffar ... dar ta'rixī xud āvardaast, ki...» [v.790] dar bārai Dārā suxan merānad.

Yak nukta jālībi in kitāb dar ān ast, ki navisandai ān dar raviši suxani xeš az qissagūyān va rāviyāni zamāni xud niz yād namudaast. Ū bā muhabbat čande az nāmi qissagūyānu rāviyāni mašhur ba mānandi Mullā Pūlādi Samarqandī, Mullā Abdullāh, Mullā Qalandari Faqeh, Mullā Muhammadi Sahbārā yādāvar gardida, dar bārai mahārati naqqālī va suxanvarii ānhā niz ittilā' dādaast.

Kitābi mazkur yake az manābei muhimi sunnathāi mardumii sadahāi 17-18 ba šumār meravad, ki muallif dar raviši suxani xeš az rasmu āin, ba'ze vāžahāi ma'muli ān zamān, nāmhāi juyrāfi, nabātāt, mevahā, xūrākvārī, aslihai jangī, asbābi kasbu kār ziyād yādāvar šudaast. Ya'ne kitābrā muvāfiqi didi zamāni xud ta'lif namudaast.

Hamčunin muallif hangāmi bayāni suxani xeš az zarbulmasalhā, kināyāt, ta'birhāi maxsusī šāirāna, pārahāi manzumi adibāni gunāguni klassik va aš'ari xud niz ba tavi farāvān istifāda namudaast. Hamai in dalel bar ān ast, ki Vāras az rasmu āin va digar sunnathāi mardumi xeš xub āgāh budast va dar ravandi navištani asari xud, ba xusus hangāmi dar mafāhil naql kardani ān, barāi zebu zinati guftār va navištāraš az ānhā kārburd namudaast.

Hangāmi mutāliai asar ma'lum gardid, ki Vāras dar naqqālī, še'rxānī, suxangūi, mahfilārāi, širinguftārī, šūxī va mānandi in mahārati xās dāšta, sadāi fāramu dilnišin niz dāštaast, ki dar in bāra xudaš čunin yādāvar šudaast:

*Ranginsuxan ast Vārasi mā,
 Kas nest ču ũ suxanrasi mā.
 Bā ũ suxanaš ču rang dārad,
 Kināfalake durang bārad.
 Āhang ba bulbulān dihad yād,
 Dar fanni suxanvarist ustād.
 Navbāvai bāyi āfarin ast,
 Bā xud gul dāyi āfarin ast.
 Dar har nafase suxan ba range,
 Gūyad barad az dili tu zange.
 Dar harfzanī suxan sarāyad,
 Bar har šāxe nakū barāyad.
 Bar šūxii tab'i ũ suxan nest,
 Bulbul masalaš ba yak čaman nest.*

Ū niz ba mānandi rāviyāni digar hangāmi navištani dās-tānhā ta'birhāi «alqissa», «āvardaand, ki...», «čunān gūyand, ki...», «rāvii Bahr-ut-tavārix megūyad, ki...» va amsāli inrā meārad, ki in maxsusi guftāri rāviyān ast.

Ma'lum mešavad, ki asāsi naqli dāstānhā va rivāyathāi dar bayni mardumi tājik šuhrat dāštani dāstānhāi «Šāhnāma» az yak taraf «Šāhnāma»-i Firdavsī bāšad, az tarafi digar hamin kitābhāi «Šāhnāma»-i mansur va az jumla «Bahr-ut-tavārix»-i Vāras budaast.

Dar āxiri in baxš metavān yādāvar šud, ki dar Kitābxānai millii Tājikistān va Akademiyai ilmhāi Jumhurii Tājikistān nusxahāi xattii ziyādi «Šāhnāma» mavjud ast. Dar bārai in nusxahā, dar risālai «Kitābšināsii Firdavsī va «Šāhnāma», ki murattibi ān A.Yunusāv ast, ba tavri mufasssal ittilā' dāda šudaast [nig.: *Kitābšināsii Firdavsī 2012*].

III. ISKANDARKŪL, ZĀLI ZARD VA SŪHRĀB (sāli 1870)

Dar sadai XIX az jānibi pažūhandagāni gunāgun, az bayni tājikāni Āsiyāi Miyāna, mavādi ziyādi mardumšīnāsī girdāvarī šud. Dar bayni in mavād āsāri jālibe mavjud ast, ki dar ānhā namunahāi matnhāi fālklārī dida mešavad. Hālā ba yake az ānhā, ki dar ān yak rivāyate vābasta ba «Šāhnāma» āvarda šudaast, išārat menamāem. In «Rūznāmai safari Iskandarkūl» ast.

Rūznāmai mazkur mavādi safari gurūhi ilmī rāje' ba mintaqai Bālāābi Zarafšān ast, ki sāli 1870 bā supāriši general A.K.Abramāv surat giriftaast. Sarvarii in gurūhi ilmiyu āmūziširā xāvaršīnāsī rus A.L.Kun bar uhda dāšt. Ba in gurūh namāyandagāni gunāguni ulumi ijtīmāi širkat dāštand. Dar in safari ilmī bā tašabbusi šarqšinās A.L.Kun (1840 – 1888) šaxse ba nāmi Abdurahmāni Mustajir (Mirzā Mullā Abdurahmān ibni Latif) ba haysi tarjumān hamrāh mešavad. A.L.Kun ba ešān supāriš medihad, ki tamāmi mušāhidahāi safarrā ba tafsīl sabbt namāyad.

Tavre ki dar sahifai avvali asar išārat šudaast, in safar az ta'rixi 25 aprel tā 27 iyuni sāli 1870 dar manātiqi Bālāābi Zarafšān surat giriftaast, ki dar ān zamān dar ān jā mirigarihāi Falyar, Mastčāh, Fān, Kištūd va Māyiyān budaast. Dar in safar yak asari arzišmande ba vujud meāyad, ki nusxai xattii ān dar bāygānii dastxathāi Šū'bai Sankt-Peterburgi Instituti šarqšināsii Akademiyai ilmhāi Rusiya tahti šumārai «R-133» nigahdārī mešavad [nig.: Mus-tajir 1989].

Mušāhida mešavad, ki ba'ze rivāyathā va hikāyathāi usturairā A.Mustajir šunida va ba tavri muxtasar bā jumlahāi xud navīštaast. Yake az in rivāyathāi usturāi dar bārai Iskandarkūl buda, dar ān az qahramānhāi «Šāhnāma» niz yādāvar šudaast. Az in rivāyat ma'lum megardad, ki dar bayni mardumi vādii Zarafšān šāhnāmaxāni va yā naqli dāstānhāi «Šāhnāma» dar sadai nuzdah vujud dāštaast.

Tibqi ma'lumāti rūzi 17 iyuni sāli 1870 Abdurahmāni Mustajir dar bārai Iskandarkūl rivāyati zerinrā meārad, ki jālib ast:

«Ba'ze mūysafedān megūyand, ki rūze šud, ki vilāyati Samangānrā daryāi Zarafšān xarāb kard. Mardumāni ān vilāyat hama yarqu nābud šu-

dand. Hazrati Iskandar haft sāl laškar kašida, hama vilāyathārā musaxxar karda āmad, dar vilāyati Šerāz bā hamrāhii laškar farāmada, sāate dam girifta, āsāiš yāftand. Va hama mirānu akābirānrā jam' namuda, dar masnadi davlat nišastand. Ba dast āinaī durbini jahānnamārā girifta, har tarāfrā tamāšā karda nišasta budand, ki ba nāgāh nazari mubārakašan dar vilāyati Samangān aftād. Didand, ki hamai vilāyatrā āb giriftaast. Dar mābayn yak manārai balande budaast. Dar bālāi ān ādame misli ankabud menamāyad. Qur'aandāzānrā jam' karda āvardand va farmudand, ki qur'a andāzed. In ēt hādisa bāšad? Qur'aandāzān raml andāxta guftand, ki dar manāri budagī, ādam budaast. Ba'd az ān Zālī Zard nām pahlavānerā farmudand, ki yak gubsar (kištiča) tayyār kunad. Darhāl tayyār kard. Āvāz kardand, ki pahlvāne bāšad, ki dar bālāi gubsar savār šuda rafta, az ān manāra xabar girad, ki in ēt hādisa bāšad. Dar ān sāat xudi Zālī Zardi pahlavān ijāzat girifta, dar bālāi gubsar savār šuda, rūy ba jānibi qibla karda, az hazrati Iskandar fātiha girifta, dar bālāi āb ravān šud.

Dar sāate dar tagi manāra rasid. Did, ki dar bālāi manāra ādame. Āvāz karda guft: «In ēist, ki rūi ālamrā āb girifta, tu dar bālāi manāra dar daruni āb jāy giriftai va nāmi tu ēist?»

Ādami dar bālāi manāra budagī nazar karda did, ki yak ādam dar bālāi gubsar savār šuda istāda suxan megūyad. Va suxani ū dar gūši piramard narm-narm merasad. Nigāh karda did, ki pisari xudaš budaast. Guft: «Ey farzandi nuri čašmi man, tu dar in rūi āb ēi kār mekunī va turā kī firistād, ki dar in jā peši man āmadī?»

Guft: «Farzand megūi, nāmi tu ēist?»

Az bālā istāda guft, ki nāmi man Sūhrābi yal mebāšad. [Zāl – R.R.] dānist, ki [Sūhrāb – R.R.] padari xud budaast. Az in jihat bā yakdigar pur-supās karda, āšnāi namudaand. Pisaraš guft, ki marā hazrati Iskandari Zulqarnayn firis-tād, ki rafta az ān manāra bubin, ki dar bālāi ū ādam menamāyad, ēt hādisa šudaast. Az in jihat man āmadam.

Sūhrābi yal ba pisaraš guft, ki in šahrā Samangān megūyand. Šahri azimu ābād bud, ki alhāl ābe paydā šuda, in vilāyatrā xarāb kard, ki hama mardumān dar tahti āb yarq šudand.

Guft: «Ey padari buzurgvār, in tariqa bāšad, az bālāi manāra furud āed, ki har du dar nazdi hazrati Iskandar ravem. Ba zabāni xud hikāyat kuned».

Ba jānu dil qabul karda, az bālāi manāra furud āmad va padaru pišar dar bālāi gubsar savār šuda, ba xidmati hazrati Iskandar ravāna šuda, dar sāate ba vilāyati Šerāz āmada, hazrati Iskandarrā ziyārat kardand. Hazrati Iskandar pursidand: «Tu kistī va ēt nām dāri? Az ēt sabab dar bālāi manāra istādaī?»

Guft, ki ey šahriyāri ālam va sultāni bākaram, man Sūhrābi yal, nāmi padaram Rustami pahlavān mebāšad. Jāyu makāni man dar vilāyati Samangān bud, ki alhāl āb vayrān kardast. Az in jihat xudrā ba ilmu hikmat dar bālāi manāra qarār dādam.

Sultān Iskandar pursidand, ki ibtidāi āb dar kujā bāšad, sadd bastan imkān dārad, yā ne?

Sūhrābi yal guft, ki ey šahriyāri ālam, dar mavzei Kūhistān Saratāy nām kūhi azime baland hast. Dar pāyāni ān kūh kūli azime mebāšad, ki tūlu arzi ānrā ba vājib taālā kase namedānad. Az ān kūl ābi bisyāre jārī šuda, in vilāyatrā xarāb kard. Agar janābi Šumā qadami mubārakrā darey nadāšta, irādai kūhsār namāed, umed ast, ki tadāruki in āb šavad.

Hazrati Iskandar bā hamrāhii amirānu akābirān kūsi iskandarirā zada, ba jānibi Kūhistān ravāna šudand. Čand rūz rāh rafta, ba labi ān kūl rasidand. Didand, ki girdu atrāfi ān kūhi azime budaast va nāmi ānrā Saratāy menāmidaand. Dar labi kūl furāmada didand, ki jāi vase' ast. Dar ān jā xaymavu xirgāh barpā karda, jamei amirānu akābirānrā jam' karda, maslihat namudand, ki ilāji ān kūrā čī tariqa kunand, ki basta gardad. Amirānu akābirān arz namudand, ki jamei ustāhārā jam' karda biyārānad, ki sadd bandem. Dar ān vaqt ustāhāi jamei vilāyatrā āvardand. Sūhrāb bisyār dānā bud va az ilmu hikmat bāxabar bud. Az in jihat ūrā sarkār kardand.

Čand vaqt ustāyān va jamei askariya dar ān jā kār kardand. Dar ān jā daxmai šāhāni Kayān bud. Hazrati Iskandar dar ān tilismāt ba nāmi Iskandar šuda budaast. Kušāda ba darunaš darāmadand. Didand, ki dar bālāi yak taxt ādame xāb karda, dar peši ān lavh nihāda, dar ān lavh ba xatti sabz navišta šudaand, ki ey Iskandar, māyān šāhāni Kayān budem. Ajal in tariqa mārā xarāb kard. Axir tu ham in tariqa megardī.

Hazrati Iskandar ān xatrā xānda, giryavu zārī karda, az ān jāy barāmada, bāz dari daxmarā tilism karda, ābrā dar bālāi daxma jārī kardand va peši ānrā sadd bastand va čand rūz dar ān jā istiḡamat kardand, tā ki zamini Samangān xušk šavad. Šunidand, ki ābi ān jā xušk šudaast.

Ba'd az ān jāy bā hamrāhii laškar rūy ba jānibi qibla namuda, kūsi iskandarirā zada, savār šuda, irādai vilāyati Samangān kardand. Čand rūz riyāzat kašida, ba vilāyati mazkur rasidand. Didand bisyār vilāyati kalān budaast. Du nafar yulāmi xudrā farmudand, ki in vilāyatrā ābād namāyand. Xudi Iskandar ba hamrāhi laškariya barāmada raftand va guftand, ki ān tariqa qal'a menamāi, ki misli man pādšāh biyāyad ba jang girifta natavānad.

Ba'd az čand sāl bāz hazrati Iskandar gašta āmadand, ki qal'ai kalān

sar dar falaki nilgun kardaand. Miqdāri haft rūz zūr zadand, girifta nav-tavānistand. Ba'd az haft rūz du nafar dar gardani xud šamšer āvexta barāmad. Malik Iskandar ba ān du nafar yulām tahsinu āfarin kardand. Yake az ān yulām Samar nām dāšt va digare Qamar bud, ki az ānhā māndaast, alhāl Samarqand megūyand. Az ān jihat Kūli Iskandar menāmand, ki bayān kardem. Az in sabab Iskandari Zulqarnayn megūyand, ki pādšāhi bahru bar budaand, ham xuškirā va ham bahrhāi ānrā tasarruf kardaand» [Mustajir 1989, s.129-132].

Ma'lum ast, ki dar in matn dar natijai az dahān ba dahān naql šudan, čandin afsānavu rivāyat ba ham āmeziš yāftaast. In rivāyat, ki sāli 1870 sabbt šudaast, tā ba imrūz dar yādi buzurgsālān hast. Dar rivāyati mazkur Zāli Zard čun pisari Sūhrāb tasvīr gardidaast. Murād az āvardani in rivāyat ān ast, ki dar har davru zamān pārahāi «Šāhnāma» dar šaklhāi gunāgun dar bayni mardum vujud dāštaast. Hamin matn, dar šakli digar, dar dehai Pasurxii nāhiyai Bāysun niz mašhur ast, ki yak namunai ānrā mā az Šarifāv Rahim sabbt kardem. Tayre ki buzurgsālān ba banda guftand, tā ba imrūz ba'ze az dāstānhāi «Šāhnāma» va rivāyathā dar bārai Firdavsī dar vādii Zarafšān nāhiyahāi Aynī, Panjakent, Mastčāh va manātiqi digari Tājikistān ba nazar merasad, vale afsūs, ki ānhā kam girdāvarī šudaand.

IV. «ŠĀHNĀMA» DAR ADABIYĀT VA FARHANGI TĀJIKĀN

Pas az ba vujud āmadani ilmi fālklršināsī, paẓūhandagāni in ilm dar marhalai avval beštar ba girdāvarii matnhāi manzum va mansuri guftārī ahamiyat dādand. Čunki dar ilmi fālklršināsī tavajjuh peš az hama ba girdāvarii merāsi sunnatii guftārīi farhangi mardum ravāna šuda bud. Ba girdāvarii āsāri adibāne, ki dar bayni mardum šuhrat dāštand, čandān ahamiyat namedādand. Paẓūhandagāni kišvarhāi ȳarbī niz ba mas'alai āmūziš va paẓūhiši āsāri adibān dar guftārī mardum dertar tavajjuh namudand. Digar in ki ilmi fālklršināsī dar kišvari mā – Tājikistān az sālhāi 20-30-i sadai bist vārid gardid. Dar nimai avvali sadai bist dar manātiqi ziyādi Āsiyāi Miyāna dāstānhāi «Šāhnāma» va digar hamāsahāi pahlavānī va dinī virdi zabāni mardum bud. Vale ba girdāvarii ānhā tava-jjuh namešud. Paẓūhandagāni tājik ba mas'alai az bayni mardum sabt namudani naqlhāi guftārīi «Šāhnāma» dar nimai duyumi sadai bist ahamiyat medādagī šudand. Vale bāyad yādāvar šud, ki ba misli sālhāi peš «Šāhnāma» hameša dar markazi diqqati adibān va ravšanfikrān bud.

Dar sadai bist adibāni tājik Firdavsī va «Šāhnāma»-rā na faqat sitāiš kardaand, balki rāje' ba ān asarhāi ziyādi ilmi, adabī, namāišnāma, filmnāmahā navištaand va hattā naqqāšihā āfaridaand. In āsāri ba vujud āmadarā metavān ba čand dasta judā kard. 1. Našri «Šāhnāma» va pārčahā az ān. 2. Āsāri ilmi dar bārai «Šāhnāma». 3. Āsāri adabī rāje' ba «Šāhnāma». 4. Namāišnāma va filmnāmahā dar asāsi dāstānhāi «Šāhnāma». 5. Firdavsī va «Šāhnāma» dar naqqāšī va farhangi mardum. Hālā mexāhem ba tavri muxtasar dar in bāra išarat namāem.

Našri «Šāhnāma» va pārčahā az ān. Dar Tājikistān našri ustura va dāstānhāi judāgānai «Šāhnāma» az sālhāi 30 sadai bist tā ba imrūz az tariqi našriyahā va kitābhā ba tavri muntazam, takrār ba takrār čāp mešavad.

Yake az avvalin kitābe, ki dar āxiri sālhāi 30-yumi sadai bist, ba alifbāi lātinī čāp šud va čand namunae az matnhāi «Šāhnāma»-rā dar bar girift, in kitābi «Šāhnāma: Dāstānhāi muntaxab» (1938) bud [nig.: *Firdavsī 1938*]. Ba'dhā dar sālhāi 40 sadai bist Dāstānhāi «Bahrāmi

Čūbina» [nig.: **Firdavsī 1940**], «Rustam va Sūhrāb» [nig.: **Firdavsī 1940a**] niz ba alifbāi lātinī čāp šudand.

Sāli 1943 va 1944 A.Lāhutī tahti unvāni «Almāshāi mardānagī», «Rustam va Kāmusi kašānī» du kitābča az «Šāhnāma»-rā ba našr rasānid. [nig.: **Firdavsī 1943; Firdavsī 1944**].

Pas muddate dar sālhāi 1955 va 1956 čand matne az «Šāhnāma» dar du kitāb ba našr rasid, ki dar ān sālhā xele mufid buda, taqāzāi xānandagāni tājik tā hadde qāne' gardid [nig.: **Firdavsī 1955; Firdavsī 1956**].

YAke az muhimtarin kār dar Tājikistān in bud, ki dar sālhāi 1964 va 1968 «Šāhnāma» ba tavri purra dar 9 jild čāp šud. Ba'dhā dar sālhāi 1987 – 1991 in 9 jild takrāran ba našr rasid. Pas az Istiqlāliyatī Jumhurīi Tājikistān hamin 9 jild dar sālhāi 2012-2014 niz našr gardid [nig.: **Firdavsī 1964-1968; Firdavsī 1987-1991; Firdavsī 2007-2010**].

Az tariqi našriyāhā va kitābhāi darsī dāstānhāi judāgānai «Šāhnāma» ba mānandi «Rustam va Sūhrāb», «Qubād va Mazdak», «Dāstāni Zahhāk», «Jangi Rustam va Isfandiyār», «Dāstāni Siyāvuš», «Jangi Rustam bā devī safed», «Dāstāni Kāva va Zahhāk», «Jangi Rustam bā Aškbus», «Bežan va Maniža» va γayra bārhā peškaši xānandagān sudaand.

Hamčunin az tariqi radiāi Tājikistān ba tavri muntazam dāstānhāi judāgāna va gāhe pārčahā az «Šāhnāma» sadā medihad. Dar āxiri sadai bist radiāi tājik tamāmi «Šāhnāma»-rā dar qirāati adibān sabt kard, ki imrūzhā ba tavri muntazam peškaši mardum megardad. Az tariqi televiziāni Tājikistān niz hameša pārčahā az «Šāhnāma» xānda mešavand va gāhe āzmunhāi šāhnāmaxāni niz barguzār megardand.

Āsāri ilmī dar bārai «Šāhnāma». Az zamāne ki «Šāhnāma» dastrasī xānandagān gašt tā ba imrūz az jānibi adibān va pažūhandagān sazāvrāi sitāiš qarār girift. Ammā pažūhiši ilmī in kitābi arzišmand dar tamāmi dunyā dar dusad sāli āxir tavajjuhi dānišmandānrā ba xud jalb namud.

Dar Tājikistān pažūhiši «Šāhnāma» az sālhāi siyumi sadai bist āyāz šud. Naxustin asari ilmī jiddī, ki dar in zamina ta'lif gardid ba qalami ustād Sadiriddin Aynī (1878-1954) mansub ast. Ū sāli 1934 ba iftixāri hazārumin zādrūzi jāšni Firdavsī zeri unvāni «Dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma»-i ū» asare ta'lif namud. Ešān dar ān asar dar bārai ahamiyati «Šāhnāma», sarnavišti Firdavsī, či guna navišta šudani «Šāhnāma», guzaštagāni Firdavsī, tarjumai «Šāhnāma» ba zabānhāi digar, muqallidāni «Šāhnāma», tahsini šuarāi klassiki Erān Firdavsirā, zabāni «Šāhnāma», munāsibati zabāni «Šāhnāma» ba zabāni tājikī, suxan guftaand. Pažūhandagān tā ustād Aynī

«Šāhnāma»-rā asari zamāni ʿAznaviyān medānistand. Vale ustād Aynī bā dalelhā ba davrāni Sāmāniyān mansub budani in asari jahānirā sābit namud. Nuktai digare, ki jālib ast vāzahāi ziyādi «Šāhnāma» imrūz ham dar zabāni zindai mardumi tājik ba kār meravad. Dar in bāra ustād Aynī guftaast:

«Az mustašriqini mašhuri majār German Vamberi (1832-1913), ki dar sāli 1863 bā tabdili qiyāfa va nām dar zeri nāmi sāxtai «Rašid afandī» Āsiyāi Miyānarā sayāhat kardast, dar hāšiyai «Ta'rix-i Buxārā yā Māvarāunnahr» nām asari xud menavisad, ki «zabāni fārsii Āsiyāi Miyāna, ki bā vay tājikān gap mezanand, tā imrūz az tarafi dānišmandāni zabāni fārsī tadqiq našudaast... Dar in lahja xāh az jihati luyāt bāšad, xāh az jihati a'rāb xāsiyathāi bisyāre hastand, ki uslubi Firdavsirā ba xātir meārand...

Haqiqatan natijai taftiši in zabānšīnāsi buzurg muvāfiqi vāqe' ast. Agar mā az zabāni «Šāhnāma», mānandi **mūbad**, **pizišk**, **pūziš**, **rāmišgar**, **daž**, **dažxim** kalimahāi az fārsii qadīm māndarā va incūnin mānandi **abā**, **abar** adāthārā, ki dar ba'ze jā bā ziyādatii hamza ba jāi **bā**, **bar** kār farmuda šudaand, ba nazar nagirem, na in ki sar tā pāi ān ba āmmai tājikān fahmāst, balki beštarini ānhā imrūz dar zabāni zindai mardumi tājik kār farmuda mešavand: hattā dar «Šāhnāma» ān guna luyathāi fārsī va bā ān guna talaffūz kār farmuda šudaand, ki imrūz dar zabāni adabii Erān kār namefarmāyand, ammā dar miyāni tājikān zinda ast. Ba'zei ānhārā «suxani kūčagī» gūyān hattā ba'ze tarjimān va adibtarāšāni tājik ham kār namefarmāyand. Ammā Firdavsī kār farmudaast va tājikān ham bā vay gap mezanand» [Aynī 1963, s.44].

Dar hamān sāli 1934 Abduraufi Fitrat (1886 – 1938) niz maqālae tahti unvāni «Firdavsī» ta'lif namud, ki ān dar majallai «Barāi adabiyāti sātsialistī» čāp šud. In maqāla ba'dhā dar šakli kitābča niz ba našr rasidaast [Fitrat 1992]. Dar asari xud Fitrat ba Firdavsī bahāi baland dāda išārat namudaast: «Firdavsī yagāna šāiri fāriszabān ast va yake az behtarin šāirāni dunyā ast, leki faqat dar sāhai jangnāmanavisī» [Fitrat 1992, s.55].

Minba'd šāhnāmapažūhāni tājik mas'alahāi gunāguni in asari bezavālrā mavridi arzyābi qarār dāda, dar nimsālai duyumi sadai bist va tā ba imrūz risālahāi ziyādi ilmī ta'lif namudand, ki dar har kadāmi ān yak jihati muhimi in šāhasar mavridi barrasī qarār giriftaast.

Sāli 1960 Xuršeda Ātaxānāva tahti unvāni «Abulqāsim Firdavsī» kitābčae ta'lif namud, ki dar ān bā zabāni sāda rāje' ba šaxsiyati Firdavsī va «Šāhnāma» ittilā' dāda šudaast [Ātaxānāva 1960].

Yake az asarhāi jiddī, ki dar ān āid ba afkāri falsafii Firdavsī suxan meravad tahti unvāni «Firdavsī va zamāni muāsir» (1976) az jānibi

M.R.Rajabāv ba zabāni rusī ta'lif gardid. Dar in asar jahānbinii Firdavsī va dar zamān muāsir arziši muhim dāštani andešahāi ū mavrdi barrasī qarār giriftaast [nig.: Radžabāv 1976].

Adibi nāmdāri tājik Sātim Uluyzāda sālha ba tahqiq va tahlili «Šāhnāma» mašyul šud. Dar natija ū sāli 1977 tahti unvāni «Dāstānhāi Firdavsī» barāi navrasān matnhāi asātīrī va barxe az dāstānhāi «Šāhnāma»-rā dar qālabi nasr bayān namud. In kitāb tā ba imrūz bārha čāp šuda, yake az kitābhāi xāndanii navjavānāni tājik ast [nig.: Uluyzāda 1977; 1986].

Dar maktabhāi tājikī rūzgār va āsāri Firdavsī tadrīs mešavad. A.Abdualiev dar kitābčai xud, tahti unvāni «Āmūxtani ejādiyāti Abulqāsim Firdavsī dar sinfi 9» (1986; 1987) ba mas'alai raviši tadrīsī zindagii Firdavsī va «Šāhnāma» dar maktab izhāri nazar menamāyad [nig.: Abdualiev 1986].

Sāl tā sāl ham tahqiq va ham tahlili «Šāhnāma» az jānibi pažūhandagāni tājik beštar megardad. Tibqi taqāzāi zamān dānišmandi tājik Ahmad Abdullāev zeri unvāni «Abulqāsim Firdavsī» (1987) kitābe ta'lif namud, ki dar ān bā zabāni sāda va ševā ba tavri mufasssal barāi nasli navras va javānān rāje' ba rūzgāri Firdavsī va māhiyati jahānii «Šāhnāma» suxan guftaast [nig.: Abdullāev 1987].

Ba'dtar pažūhandagān xānumhā A.Ziyāvuddināva va S.Hasanāva tahti unvāni «Simāi ma'navii zanān dar «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī» (1990) asare ta'lif namudand, ki dar ān šaxsiyati zanhāi qahramānu pahlavān, sadāqat, vafādārī va xislathāi digari ānān mavridi tahlil qarār giriftaast [nig.: Ziyāvuddināva 1990].

Sāli 1994 risālai ilmiī Sulaymān Anvarī tahti unvāni «Vāzahāi nizāmī dar «Šāhnāma»-i Abulqāsimi Firdavsī» az čāp barāmad. Muallif az didgāhi zabānšīnāsī jāygāhi vāzahāi nizāmīrā dar «Šāhnāma» mavridi arzyābī qarār dāda, yādāvar mešavad, ki adibi nāzūkbin barāi istifādei in nav' vāzahā mahārati baland dāštaast [nig.: Anvarī, 1994].

«Šāhnāma» pažūhandagāni tājikrā az har jihat ba xud jalb namudaast. Yake az pažūhandagāni nāmdāri tājik Subhāni Amir bā nāmi «Firdavsī va maktabi adabii Ahmadi Dāniš» (1995) kitābčae ta'lif namud, ki ba mas'alai xele muhim baxšida šudaast. Dar in kitābča muallif bā dalelhā nišān dādest, ki «Šāhnāma» ba šaxsiyati Ahmadi Dāniš, ki māārifparvari benaziri tājik dar sadai nuzdah bud, ta'siri nek guzāštaast. Hamčunin ešān bar ān išarat menamāyad, ki «Šāhnāma» dar bayni ravšanfīkrāni sadai nuzdah yake az kiātbāhāi xādanī va muhim budaast [nig.: Amir 1995].

Ba'dhā risālahāi digari ilmiī ba mānandi «Firdavsī va Xayyām», muallif U.Nazir (1996), «Šāhnāma dar āsāri hunarī» muallif H.Sabāhī (1998) ba

našr rasidaand, ki dar ānhā niz mas'alahāi tāzai firdavsišināsī va šāhnāmapažūhī ba miyān guzāšta šudast [nig.: Nazir 1996; Sabāhī 1998].

Pažūhanda X.Asāzāda dar kitābi «Abulqāsim Firdavsī dar šināxti Sātim Uluyzāda» (1999) rāje' ba zahmati adibi nāmdāri tājik Sātim Uluyzāda suxan guftaast, ki čī guna in adib sālhā ba «Šāhnāma» tavajjuh namuda, barāi navjavānān dāstānhāi ānrā ba zabāni sādai imrūzi tājikī ba nasr bayān menamāyad va dar natija rāmani «Firdavsi»-rā menavisad. Dar risālai X.Asāzāda beštar rāmani «Firdavsī» mavridi tahlil qarār giriftaast [nig.: Asāzāda 1999].

Hamin tavr pažūhiš āid ba mas'alahāi gunāguni «Šāhnāma» idāma dāšta, ba'dhā risālahāi kūčaki K.Dūst «Tahlili ābrazī hākimi idealī dar «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī» (2001), M.Qāsimāva «Āb dar «Šāhnāma»-i Firdavsī» (2003) čāp šudaast, ki har kadāme az in pažūhandagān nukta'hāi nav ba navrā mavridi pažūhiš qarār dādaand [nig.: Dūst 2001; Qāsimāva 2003].

Tavajjuhi pažūhandagānrā hameša mas'alai axlāqī dar «Šāhnāma» jalb namudaast. M.Mullāahmadāv dar kitābi xud «Payāmi axlāqii Firdavsī» (2003) ba in mas'ala diqqati maxsus dāda, ba tavrī mufasssal bā misāl'hāi farāvān ba tahlil va tahqiqi in nukta'i barāi jāmea hameša mufid pardāxtaast [nig.: Mullāahmadāv 2003].

Yake az kitābhāe, ki diqqati dānišmandānrā ba xud kašidaast in risālai V.Samad «Šāhnāma»-i Firdavsī va Černišeovski» (2004) mebašad. Dar in asar bā dalelhāi mustanad gufta šudaast, ki čī guna yak dānišmandi rus ba «Šāhnāma» muhabbat dāštaast [Samad 2004].

Har qadar «Šāhnāma» mutālia šavad, hamān qadar mas'alahāi nav ba nav paydā megardad. Az in rū sāl ba sāl diqqati pažūhandagāni gunāgunrā in asari bezavāl ba xud mekašad. Az jumla tavajjuhi zabānšīnāsī tājik Ā.Qāsimāvrā vāzahāi «Šāhnāma» jalb namudaast. Ešān ba zabāni rusī se rislai ilmī ta'lif menamāyad. Dar risālai avval rāje' ba «Kalimasāzii pasavandī dar «Šāhnāma»-i Abulqāsimi Firdavī» (2006), dar risālai duyūm dar bārai «Vāzasīnāsīi jānvarān dar «Šāhnāma»-i Abulqāsimi Firdavsī» (2011) va dar risālai seyūm āid ba «Vāzasāzii rastanihā dar «Šāhnāma»-i Abulqāsimi Firdavsī» (2011) bahs namudaast. Dar har se risāla mahārati benaziri adīb dar vāzasāzī va dar mavridhāi munāsib māhirāna ba kār burdani vāzahāi gunāgun ta'kid gardidaast [nig.: Kasimāv 2006; Kasimāv 2011; Kasimāv 2011a].

Dar risālahāi ilmī R.Xākirāev «Siyāvuš dar ustura va adabiyāt» (2005), A.Fazliddinzāda «Dame bā «Šāhnāma» (2006), N.Abdālāv «Dāstānhāi iškī dar «Šāhnāma»-i Firdavsī» (2007), J.Sayidzāda «Firdavsī kist va «Šāhnāma» čist?» (2011) niz mavzū'hāi gunāgun bā didi xās mavridi bar-

rasī qarār giriftaand. Har pažūhanda hangāmi mutāliai «Šāhnāma» nuktai jazzāberā paydā namuda, ānrā ba rištai tahqiq kašidaast [nig.: Xākīrāev 2005; Fazliddinzāda 2006; Abdālāv 2007; Sayidzāda 2011].

Asari digare, ki mavzūi muhimrā dar bar girifta ba qalami Jūrabek Nazrī, va Alii Xurāsānī mutaalliq ast «Hunari nāmanigārī dar «Šāhnāma»-i Firdavsī» nām dāšta, sāli 2014 našr šudaast. Dar in risāla mahārati benaziri Firdavsī dar navištani nāmahāi gunāgun ta'kid gardidaast [nig.: Nazrī 2014].

Dānišmandi ma'rufi tājik Xudāi Šarifzāda tamāmi umr bā «Šāhnāma» saru kār dārad. Ū beš az 50 sāl ast, ki barāi dānišjūyān az adabiyāti klassik, az jumla Firdavsī va «Šāhnāma», dars megūyad. Dar davāmi fa'āliyathāi ilmii xud bārha dar bārai šaxsiyati Firdavsī va «Šāhnāma» maqālahā ta'lif namuda va suxanrānihā dāštaast. Inak, sāli 2014 risālai hajman buzurgi ešān (dar 400 safha) zeri unvāni «*Šāhnāma*» va *še'ri zamāni Firdavsī*» čāp šud. Risāla az čārdah fasl ibārat buda, mavzū'hāi zerinrā dar bar megirad: «Firdavsī va tadvini hamāsai millī», «Nazari adabii Firdavsī», «Jāygāhi tasvirhāi afsānavī dar «Šāhnāma»», «Dāstān dar «Šāhnāma»», Andarz dar «Šāhnāma», «Guftār dar «Šāhnāma»», «Tamsil dar «Šāhnāma»», Čistān dar «Šāhnāma», «Nāmahāi manzumi «Šāhnāma»», «Niyāiš dar «Šāhnāma»», «Firdavsī va madehasarāi», «Qit'aāti hakimāna va zarbulmasal dar «Šāhnāma»», Tayazzul va tašbibgunahā dar «Šāhnāma», «Marsiyasarāi dar «Šāhnāma». Ustād har kadāme az in mas'alahārā bā didi navi ilmī mavridi barrasī qarār dādaand [nig.: Šarifzāda, 2014].

Zimnan metavān yādāvar šud, ki navisandai in qalam niz dar kanāri girdāvariī guftahāi mardum dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» ba tavri muntazam kūšiš namudam, ki dar barxe az navištahāi xud mušāhidahā va namunahāi matnhāi girdāvardai xudrā ba našr birasānam, dar hamāišhāi gunāguni baynalmilalī suxanrānihā bikunam. Dar in bāra ba kitābnāmai hamin navišta rujū' šavad [mufasssal nig.: Rahmānī].

Hamčunin bāyad guft, ki dar dāxili risālahāi ilmii ziyād, ki dar Tājik-istān marbut ba sadahāi 9-10 ba vujud āmadaast, dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» ba tavri mufasssal pažūhišhā surat giriftaast. Fayr az in ba zabānhāi gunāguni xalqhāi sābiq Ittihādi Šūravī risālahā, maqālahāi ilmī va āmavii ziyāde ta'lif šudaand.

Šāhnāmapažūhī idāma dārad. Dar tūli sadai bist va avvali sadai bistu yak dar Tājikistān hazārān maqālahāi ilmī va āmmavī ba našr rasidand. Mā dar bālā faqat ba risālahāi ilmī ba tavri muxatsar išarat namudemu xalās.

Sāli 2012 muhaqqiq A.Yunusāv jildi avvali kitābšināsii xudrā āid ba āsāri čāpšuda dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» ba našr rasānid, ki dar ān

dar bārai nusxahāi xattī, risālahāi ilmī, našri dāstānhāi judāgāna, āsāri pažūhišt dar matbuāt va kitābhāi judāgānai dar Tājikis-tān našr gardida va ba zabānhāi sābiq Ittihādi Šūravī čāp šuda, āvarda šudaast. In kitāb tahti unvāni «Kitābšināsii Firdavsī va «Šāhnāma» (Nišāndihandai bibliāgrafii adabiyāt)» ba našr rasid, ki qarib du hazār manba'rā dar bar megirad [nig.: *Kitābšināsii Firdavsī 2012*].

Āsāri adabī rāje' ba «Šāhnāma». Dar aš'āri šāirāni tājik Mū'min Qanāat, Lāiq Šeralī, Gulnazar, Bāzār Sābir, Gulruxsār, Askar Hakim, Farzāna, Kamāl Nasrullā, Dārā Najāt, Rahmat Nazrī, Nizām Qāsim, Mehrinisā, Rustami Vahhāb va dahhā digarān Firdavsī va «Šāhnāma» sitāiš šudaast. Šāirāni tājik čun vāsitai xudšināsii millī dar tūli čand dahsālai āxir bārhā ba «Šāhnāma»-i Firdavsī murājiat kardaand. Hamčun talmeh dar aš'āšri xud qahramānhāi in asari bezavālrā ba kār burdaand. Barāi misāl az zindayād Lāiq Šeralī, ki silisilai še'rhāe dar in bāra dārad yādāvar mešavem. Ū tahti unvāni «Ilhām az «Šāhnāma»» še'rhāe guftaast, ki ta'sirbaxš va jāngudāz buda, xānandarā ba vajd meārad. Še'rhāi ū «Pisari haždahumi Kāva», «Rūhi Raxš», «Ġururi Rustam», «Puštibānī», «Giryai Kāva ba habdah pisaraš», «Navhai Tahmina ba Sūhrāb», «Āxirin jangi Rustam», «Arvāhi dāmangir», «Firdavsī va Temur», «Vasiyati Firdavsī», «Kārezi Firdavsī» bā ehsāsi balandi šāirī suruda šudaast. Hamčun namuna dar in jā še'ri «Rūhi Raxš»-rā meāram:

*Az fazāi mulki Erān tā fazāi mulki Tūrān –
Az Siistān tā Kuhistān,
Az Xurāsān tā Badaxšān,
Az fazāi lājvardi mulki Xāvar
Tā fazāi nilfāmi Bāxtar
YĀlhāyaš yarqi nuri subhgāhī
Čašmhāyaš čašmai nuri ilāhī
Meparad rūhe duraxšān
Hamču rūhi pāki Erān.*

*Farqai nuri kamāni Rustam ast,
YĀlafšān meparad dar āsmānhā.
Šihaaš bar gūš āyad
Az farāzi Kahkašānhā.
Šihaaš dārad tanini jāvidān
Dar zamānhā, dar makānhā,
Rūhi ū rūhi buzurgist –
Zinda bāšad bā zamīnhā, bā zamānhā.*

*Ĉand dašti kāržāraš pušti sar šud,
Tā jahān az zindagāniyu amānī bahravar šud.
In zamān bargustuvānrā pāra kardā,
Meparad ū, meparad tā jāvidān
Hamču rūhi pāki Erān
Dar fazāi duri kayhān...
Gūri ū pahlui gūri Rustam ast,
Gūri ū timsāli ūst –
YĀ'ne bālāi sari Rustam ba pā istādaast.
Hamču ān Raxši sabukbāl,
Hamču ān Raxši nakūfāl
Bar nabardi navbatī āmāda ast.
YĀ misāli pāsbanī rūhi insān
Gūshārā bar sadāhāi zaminu āsmān
 bikšādaast –
Az kujāe gar rasad bar gūši ū tabli xatar,
Mekunad bedār Rustamrā zi xābi jāvidān
Bahri hifzi jāni insān! [Lāiq 2008, s.292-293]*

*Šāhnāma suxan ast,
suxani bemargī,
Šāhnāma rūh ast,
ba tani bemargī.
Šāhnāma Vatan ast,
Vatani bemargī.
Āre, āre, Šāhnāma Vatan ast!
Vatane, k-az manu tu,
Natavānand ba šamšeru ba tazvir rabudan.*

*Šāhnāma xirad ast,
Xirade, ki ba jahān āmūzad,
Hunari az ajali jahl namurdan.*

*Šāhnāma adab ast,
Adabe k-az samari sabzdaraxtaš,
Jāvidān bahra bigirem.
Šāhnāma nafas ast,
Nafase, k-az manu tu gar birabāyand,
Bimirem,
bimirem,
bimirem! [Gulruxsār 2004, s.57]*

Išqi adibāni tājik nisbat ba «Šāhnāma» baland ast. Hamin muhabbat ba «Šāhnāma» bud, ki adibi nāmdāri tājik Sātim Ulūzāda avval barxe az dāstānhāi «Šāhnāma»-rā ba zabāni sādai imrūzi tājikī barāi navrasān ba nasr bāzgūi mekunad. Ba'di sālhā dar bārai Firdavsī rāmane ta'lif menamāyad, ki in rāman dar Tājikistān yake az asarhāi mahbubtarin buda, ba alifbāi fārsī dar Erān niz ba našr rasid. Adib dar in rāman šaxsiyati Firdavsīrā bar asāsi mavādi mavjudai ta'rixī va išārathāi «Šāhnāma» xele xub tasvir namudaast. Xānanda az mutāliai rāman simāi barjastai Hakimi buzurgā ba peši nazar meāradu az vay ibrat megirad.

Adibāni tājik bar asāsi «Šāhnāma» mehri xānandai gunāgunsaliqarā nisbat ba xudšīnāsiyu millatdūstiyu kišvardārī bedār namudaand, ki in mas'ala dar āyanda bāyad ba tavri judāgāna, dar yak risālai mustaqil mavridi barrasī qarār bigirad.

Namāišnāma va filmnāmahā dar asāsi dāstānhāi «Šāhnāma».

Dar asāsi dāstānhāi «Šāhnāma» namāišnāmahāi «Kāvai āhangar» (Lāhutī), «Rustam va Sūhrāb» (A.Pirmuhammadzāda), «Rustam va Sūhrāb» (Fani Abdullāh), «Bezan va Maniža» (Xušgunābī), «Firdavsī» (Mehmān Baxtī) va filmhāi «Kāvai āhangar», «Kārnāmai Rustam», «Dāstāni Siyāvuš», «Rustam va Sūhrāb» va yayra ba ta'lif šudaast. Har kadāme az in namāišnāmahā bārhā ba sahnahāi teatrhāi Tājikistān guzāšta šudaand. Hattā dar asāsi dāstāni «Rustam va Sūhrāb» čandin namāišnāma ba vujud āmadaast, ki har adib bā didu saliqai xāsi xud ba in dāstān rū āvardaast. Tā ba imrūz filmhāi «Kāvai āhangar», «Kārnāmai Rustam», «Dāstāni Siyāvuš», «Rustam va Sūhrāb»-rā mardum bā muhabbat tamāšā mekunand. In filmhā barāi tarbiyai vatanxāhī va millatdūstī naqši arzišmandrā dārā mebāšad.

Firdavsī va «Šāhnāma» dar naqqāšī va farhangi mardum.

Tamāmi nusxahāi «Šāhnāma», ki dar mintaqai Āsiyāi Miyāna ba vujud āmadast naqqāšihāi jālibe dārand ba xusus matnhāi čāpi sangī. Ān matnhāe, ki dar sadai bist dar Tājikistān ba našr rasid, tasvirhāi dilnišin dārand. Naqqāšāni tājik niz bar asāsi dāstānhāi «Šāhnāma» asarhāi ziyāde āfaridaand, ki āmūziši xudi in mas'ala muhim ast. Yake az pažūhandagāni tājik Hazrat Sabāhī dar risālai ilmii xud «Šāhnāma» dar āsāri hunarī» (Samarqand, 1998) ba tavri mufasssal dar in bāra izhāri nazar namudaast.

Dar Tājikistān nāmi kūča, bāy va markazhāi ilmii ziyād ba nāmi Firdavsī hastand va qahramānhāi «Šāhnāma» ba mānandi Rustam, Siyāvuš, Raxš, Sūhrāb, Gurdāfarid, Bežan, Maniža va yayra nāmi tarbaxānahā, kārgāhhā, mayāzahārā dārand. Hamčunin yake az bāyhāi buzurgtarini šahri Dušanbe va yake az nāhiyahāi šahri Dušanbe niz ba nāmi Abulqāsim Firdavsī ast.

Dar šahri Dušanbe, dar bāyi ba nāmi Firdavsī mujassamai Firdavsī guzāšta šudaast, ki rūzi aqdi nikāh arūsu dāmād bar pāyai ān gul meguzārānd. Imrūzhā mardum bā muhabbat ba farzandānašān az «Šāhnāma» nām intixāb menamāyand.

V. FIRDAVSĪ VA «ŠĀHNĀMA» DAR BAYNI MARDUM

Dar sadai XIX va avvalhāi sadai XX dar bayni mardumi tājik «Šāhnāma» šuhrati ziyād dāšt. Šaxsāni maxsuse budand, ki dar šahrhāi Buxārā, Samarqand, Xujand, Badaxšān, Kūlāb, Istaravšan, Hisār, Pan-jakent, Tājikābād, Ğarm va manātiqi digar šāhnāmaxānī va šāhnāmagūi mekardand. Hattā dar xānavādahā va dar mahfilhāi xususī dar pahlui kitābhāi digar ba «Šāhnāma» rū meāvardand. Ammā in hālat barābari digargunihāi siyāsī, ijtimāī, iqtisādī, ki pas az inqilābi Āktyabri Russiya (sāli 1917) ba vujud āmad, tayyir yāft. In inqilāb ba kišvarhāi digari Āsiyāi Miyāna, az jumla amārati Buxārā (sāli 1920) niz rasid va dar natija kišvari Ittihādi Šuravī (sāli 1922) ba vujud āmad. Bāzsāzihā va mubārizahāi ziddi dinii Šuravī dar sālhāi 20-30 sadai bist va ba'dan vāqeahāi Jangi Duyumi Jahān bāisi ān gardid, ki mardum ba'ze az sun-nathāi xudrā tā hadde farāmūš kunand, yā ba ān kamtar tavajjuh dihand. Hamčunin az alifbāi niyāgāni arabiasās, ki «Šāhnāma» niz ba ān ta'lif gardidaast, kanda šudan va az bayn burdani kitābhāi ziyādi bā in alifbā ta'lif šuda dar sālhāi siyumi sadai bist niz ba šāhāmaxānī va šāhnāmadānī ta'siri manfī rasānid.

Dar miyāni tājikāni Āsiyāi Miyāna šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi «Šāhnāma» xele ziyād bud. Ta'siri ānrā dar miyāni qavmu millathāi digar, ki dar in mintaqa zindagī mekunand, metavān mušāhida kard.

Dānišmandi farzāna akademik Muhammadjān Šakurii Buxārāi bārha barāyam gufta budand, ki dar sālhāi siyum dar Buxārā šāhnāmaxānī na faqat dar bayni mardhā, balki dar bayni zanhā niz bud. In ustādi buzurgvār barāyam gufta budand: «Ammaam Iqbālkhān nām dāštand. Ān kas kitābhāi ziyādi nasrīrā barāi zanhā mexāndand. YAKE az ān kitābhā «Šāhnāma»-i mansuri Firdavsī bud. Xurd budam. In guna mahfili šāhnāmaxānī va naqli ammaamrā bārha didaam. Ān kas «Šāhnāma»-i mansurrā mexāndand, zanhā gūš mekardand va hamčunin ba'ze dās-tānhārā xele zebā va dilnišin naql mekardand. Dar yādam ast, ki gāhe bā sadāi maxsusi āhangin čand bayte az «Šāhnāma»-i Firdavsī xānda ma'niasrā barāi zanhāi besavād bayān menamudand. Gāhe čunin mešud, ki ammaam bā alam va sūzu gudāz

hangāmi naql kardan ābi dida merextand va zanhāi šunavanda niz girya mekardand». [Mazmun az suhbati ustād Šakurī].

Hamčunin dūsti dānišmandam, šāiri nāmdāri tājik Rustam Vahhābzāda dar yake az suhbathā barāyam guft, ki dar nāhiyai Tājikābād «Šāhnāma» dar bayni mardum šuhrat dāšt. Masalan, dāstāni «Rustam va Sūhrāb»-rā naql mekardandu ba'dan rāviyān bayni xud bahs menamudand. Yake meguft, ki «Rustam zūr ast!», digare meguft, ki «ne! Sūhrāb zūrtar ast!» Har rāvī nazari xudrā dar bārai qahramāni dūstdāštaš meguft. Ba gufti Rustam Vahhābzāda dar dehāti nāhiyai Tājikābād šaxsāni ziyāde budand, ki dāstānhāi «Šāhnāma»-rā naql mekardand, hattā pārčahēra az hāfizai xud bā sadāi gūšnāvāz mexāndand va ma'nii ānrā ba hāzirin šarh medādand. Tibqi rivāyati Rustami Vahhāb dar dasti yake az piramardāni Tājikābād yak nusxai qadimii «Šāhnāma»-i mansur bud. Ū hamān «Šāhnāma»-i mansurrā mexānd va ba digarān naql mekard. In šaxs pārahāi ziyādi «Šāhnāma»-rā hifz medānist. Rustam Vahhābzāda dar idāmai suxanānaš guft, ki «padari man Vahābāv Ilyās (mutavallidi 1927) ast. Dar mahfili šāhnāmaxānāni Tājikābād bārha huzur dāšt. Az in rū ešān tā ba hāl āšiqi «Šāhnāma» ast. Ū dar avval barāi xešāvandānu farzandān hamān šunidahāyašrā naql mekard, ba'dan našri «Šāhnāma»-i Maskav va našri nūhjildai tājikii ānrā dastras namuda, mexāndu dar mahfilhā, jam'āmadhā bayān mekard» [In suxanhā iqtibās az suhbati Rustam Vahhābzāda ast].

Padari Rustam Vahhābzāda tā ba imrūz āšiqi «Šāhnāma» ast, pārahāi ziyāderā az dāstānhāi gunāguni ān dar yād dārad. Ba gufti ešān mahz zeri ta'siri «Šāhnāma» va šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi ān qarār girifta, nāmi farzandān, naberahāi xudrā az kahramānhāi «Šāhnāma» intixāb kardast. Misāli barjastai ān ba pisari xud nāmi qahramāni asāsii «Šāhnāma» Rustam va digare Sūhrābrā guzāštani padar ast. Zimnan yādāvar mešavem, ki dar kitābi judāgāna dar bārai in piramardi zakivu dānā suhbat xāhem kard.

Az sālhāi 30 sadai bist dar kišvari Tājikistān ba girdāvarii farhangi mardumi tājik tavajjuh beštar šud. Ammā pažūhandagān ān āsārerā, ki muallifi ān adibe ba mānandi Firdavsī ast az miyāni mardum gird nameāvardand, yā xele kam gird meāvardand. Čunki girdāvarandahā medānistand, ki dāstānhāi «Šāhnāma» dar miyāni mardum mašhur ast, vale ba ān hamčun āsāri navištārī menigaristand. «Šāhnāma»-i guftārii mardumrā sabtu zabt namekardand. Az in rū, ān mavāde, ki pažūhandagāni tājik, dar mavridhāi munāsib dar bārai Firdavsī va qahramānhāi «Šāhnāma» girdāvardaand, xele kam ast.

Sāli 1994 dar Tājikistān jašni hazārai buzurgdāšti «Šāhnāma»-i Firdavsī barguzār šud. Ba in munāsibat pažūhandagān Bahrām Šermuhammadiyān

va Dādājān Ābidzāda bāyḡānii šū'bai fāklāri Pažūhišgāhi zabān, adabiyāt, šarqšināsī va merāsī xattii ba nāmi Rūdakii Akademiyai ilmhāi Jumhurii Tājikistānrā az avval tā āxir varaq zadand. Ma'lum šud, ki mavād dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» xele kam girdāvarī šudaast. Ānhā mavādi mavjudrā dar hajmi 56 safha, tahti unāvni «Qissahā az rūzgāri Firdavsī» ba alifbāi krillī ba našr rasānidand [nig.: Qissahā 1994]. Xudi hamān sāl kitābi digare tahti unvāni «Haft allāma» čāp šud. In kitāb rivāyathāi mardumī dar bārai haft adibi mašhuri kalassik – Rūdakī, Firdavsī, Sinā, Nāsiri Xisrav, Sa'dī, Hāfiz va Jāmī ast, ki tā imrūz virdi zabāni mardumi tājik mebašand. Dar kitābi mazkur niz rivāyathāi kitābčai «Qissahā az rūzgāri Firdavsī» takrāran čāp šudaast [nig.: Haft allāma 1994].

Pažūhandagāni mazkur sāli 1996 majmūai «Qissahā az rūzgāri Firdavsī»-rā andake takmil dādand va bar ān aš'ari šuarā, guftahāi dānišmandānrā dar bārai Firdavsī ilāva namuda, ānrā zeri unvāni «Qissahā pirāmuni Firdavsī va «Šāhnāma»» ba alifbāi fārsī ba našr rasānidand. In majmūa hamagī 34 matnrā dar bar megirad, ki dar ān ham dar bārai šaxsiyati Firdavsī, ham barxe namunahāi dāstānhāi «Šāhnāma» dar guftāri mardum, ham ba'ze rivāyathāe, ki rāje' ba makān va šaxsiyathāe, ki az kadām jihate bā «Šāhnāma» irtibāt dārand, āvarda šudaast. Matni aslī in mavād az sahfaī 13 tā 63 ast, ki hududan 50 safharā dar bar megirad, vale dar in majmūa dar bārai Siyāvuš, ki dar miyāni tājikān mašhur ast čize nest [nig.: Qissahā 1996].

Sāli 2012 D.Ābidāv hamān majmūa – «Qissahā pirāmuni Firdavsī va «Šāhnāma»»-rā, ki bā hamkārīi B.Šermuhammadiyān dar sāli 1994 va 1996 čāp karda bud, dubāra zeri unvāni «Buzurgdāšti Firdavsī va «Šāhnāma» dar adabiyāti šifāhī va kitābī» biduni nāmi B.Šermuhammadiyān bā andake virāstrī ba nāmi xud ba našr merasānad. Dar in majmūa niz čand namuna az girdāvardahāi banda istifāda šudaast, ki mutassifāna ba nāmi in jānib išarat nagardidaast [nig.: Buzurgdāšti Firdavsī... 2012].

Tibqi mušāhidai mā, tā āxiri sadai bist dar ba'ze mintaqahāi tājiknišini Āsiyāi Miyāna šāhnāmaxānī va naqlhāe az «Šāhnāma» dar bārai «Sām», «Zālī Zard», «Rustami Dāstān», «Rustam va Sūhrāb», «Siyāvuš», «Rustam va Isfandiyār», «Afsānai Afrāsiyāb», «Kamāni Rustam», «Rustam va Iskandar» va amsāli in rāij budaast. Dāstāni «Rustam va Barzu» («Barzui dehqān va Rustami Dāstān», «Barzu va Rustam») agarčī az Firdavsī nest, vale dar bayni tājikāni ba'ze minātqahā (Bāysun, Panjakent, Hisār, Tursunzāda, Varzāb, Aynī) hamčun dāstāni «Šāhnāma» tā ba imrūz dar zehni mardum bāqī māndaast. Barxe az in matnhārā dar tai sālhāi āxir navisandai in qalam az bayni mardum

sabtu zabt namuda, namunahāi ānrā čāp kardaast, ki dar in bāra kitābčae ba nāmi «Dāstāni Barzu» dar guftāri Jūra Kamāl» niz čāp šudaast [nig.: Rahmānī 2007]. Pas az zamāne in kitābča bā ilāvahā, bā āvānigārii lātīnī va tarjumai anglisī dar Dānišgāhi Leydani kišvari Hāland tahti unvāni «The Stāry āf Barzu: As Tāld by Twā Stārytellers Frām Bāysun, Uzbekistan» našr gardid [nig.: Rahmānī 2013].

Hāmin tavr banda sālhāst, ki dar barābari girdāvarii āsāri gunāguni fāklārī hatman ān naqlhāerā, ki dar bārai «Šāhnāma» va šaxsiyati Hakim Firdavsī az āšiḡānī ū dar mahfilhā va majlishā šunidaam sabtu zabt kardam. Mavāde, ki dar bāygānii man mavjud ast bā in rāhhā ba dast āmadaast: 1). Sabt dar daftar; 2). Zabti āvāz; 3). Zabti tasviri videā; 4). Surathāi rāviyān va lahzahāi naql.

Hālā kār idāma dārad. Ān mavāde, ki bāznavisī našudaast, dar kitābi digar ba našr xāhad rasid. Tā ba imrūz aksari matnhāi dar dast dāštaamrā az kasethāi zabti āvāz va navārhāi videā, hamān tavre ki guftaand, bāznavisī kardam.

Barxe az in matnhā az jihati šakl kūtāh buda, dar bārai Firdavsī, in yā ān raftāri qahramānhāi «Šāhnāma», lahzahāi šāhnāmaxānī ittilā' medihand. Masalan, «Rustami Dāstān va Iskandar», «Rūhāniyati Rustam va hazarati Alī», «Kāsai Rustam», «Piyālai Rustam va āxuri aspi Rustam», «Qamčini Rustam», «Arki Buxārārā Siyāvuš sāxtaast», «Siyāvuši Valī», «Šāhnāmaxānī» va mānandi in ast. Agar har kadāme az in matnhārā az nigāhi matnšināsii ilmi fāklāršināsī, mazmun va muhtavā az nazar guzarānem vižagihāi xāserā mebinem, ki in vižagihā hamān mehri mar-dumrā nisbat ba Firdavsī va «Šāhnāma» jilvagar mesāzand.

VI. ŠÄHNÄMAXÄNÎ DAR PASURXÎ

Dar nimai avvali sadai bist dar dehai Pasurxî šāhnāmaxānān va gūyandagāni dāstānhāi «Šāhnāma» ziyād budand. Hattā tā avvalhāi sālhāi 30 sadai XX kitābhāi nasrii «Šāhnāma» bā nāmhāi gunāgun mavjud budaast.

Ma'lum ast, ki tā sāli 1929 tājikān az alifbāi arabiasās istifāda meburdand. Tamāmi āsāri beš az hazārsāla ba hamin alifbā ta'lif šuda bud, vale barābari ivaz šudani alifbāi arabiasāsi fārsii tājikī istifādai kitābhāi ba in alifbā ta'lifšuda niz man' šud. Ba'ze az kitābhārā davlat jam' karda ba kitābxānahāi Dušanbe, Tāškant, Maskav, Sankt-Peterburg burd. Ba'zehā az tarsu harās kitābhāi dar xāna dāštai xudrā nābud sāxtand.

Tavre ki barāi banda naql kardand tanhā dar dehai Pasurxî dar dasti Mullāumar, Mullāqāsim, Mullāšarif čandin kitābi «Šāhnāma»-i mansur budaast. Farzandānašān in kitābhārā didaand va bā dastāni xud dar sālhāi siyum, az tars, dar qutthiā jā karda ba zamin gūr kardaand.

Mahz pas vāqeahāi sālhāi siyum, ki šaxsiyathāi ma'ruf va kitābhā nābud karda šudand, šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi ān niz ba sur'at zaif šudan girift. Dar sālhāi čilumi sadai bist Jangi Duyumi Jahān šurū' šud, ta'siri ān ba šāhnāmaxānī bāz ham saxttar šud. Digar dānandagāni «Šāhnāma» ba jang meraftand va kasāne, ki šāhnāmaxān va gūyandai dāstānhāi hamāsī budand, kam naql mekardand.

Beštari matnhāi sabt namudai banda az dehai Pasurxii nāhiyai Bāysuni kišvri Ūzbekistān ast, ki xud zādai in deha hastam. Dar in deha faqat tājikān zindagī mekunand. Dar dehai Pasurxî hikāyati dāstānhāi «Šāhnāma» ba hukmi sunnat darāmada bud. Dar panjāh sāli avvali sadai bist piramardāne budand, ki na tanhā dāstānhāi «Šāhnāma»-rā bayān mekardand, balki pārahāi ānrā hifz medānistand.

Az in deha šaxsāne ba mānandi Qurbānāv Mullāqāsim Āxund (1879-1964), Mullāumar Āxund (1885-1974), Mullāabūnasr (1889-1972), Mullāšarif (1888-1972) šāhnāmaxān budand. Ba'dhā payravāni ānhā Jūra Kamālāv (1921-1997), Qahhār Rahmānāv (1931-2005), Atā Jabbārāv (1934-2013), Rahim Šarifāv (mutavallidi 1925), Xalil Qāsimāv (mutavallidi 1929), Hāmid Šarifāv (mutavallidi 1937), Vāhid Šarifāv (mutavallidi

1941), Ravšan Kamālāv (mutavallidi 1956) tā sālhai nazdik dāstānhai «Šāhnāma»-rā naql mekardand.

Az Mullāqāsim, Mullāumar, Mullāabūnasr čize sabt našudaast. Vale hālā ham mardum medānand, ki ānhā šabhāi durudarāz šāhnāmaxānī mekardand. Az pursišhāi mā ma'lum gardid, ki pisari Mullāqāsim muhtaram Xalil Qāsimāv ba'ze dāstānhai «Šāhnāma»-rā dar yād dārad, ki az padaraš šunidaast.

Sāli 1966 az Mullāšarif pažūhandagāni Pažūhišgāhi zabān, adabiyāt, šarqšināsī va merāsi xattii ba nāmi Rūdakii Akademiyai ilmhāi Tājikistān čand matne zabt kardaand, ki hamagī hududan 37-38 daqiqa ast. Dar in majmua az ān matn istifāda šud.

Mā dar tūli beš az 30 sāl dar fursathāi munāsib az Jūra Kamālāv, Rahim Šarifāv, Qahhār Rahmānāv, Xalil Qāsimāv, Atā Jabbārāv, Hāmid Šarifāv, Vāhid Šarifāv, Ravšan Kamālāv dar barābari matnhāi gunāguni fālkārī, guftahāi ānānrā dar bārai Firdavsi, šāhnāmaxānī, hamčunin namunahāerā az dāstānhai «Šāhnāma» tavassuti zabti savt va durbini videā zabt kardem.

Hamai in ašxās dāstāni «Siyāvuš»-rā medānistand va yā medānand. Ammā hālā dar mahfilhā naql kardani dāstānhai «Šāhnāma» taqriban dar hālāti az bayn raftan ast. Masalan, tā sālhai nazdik Qahhār Rahmānāv (1931-2005) dar masjidi dehai Pasurxi beštar dāstānhai «Šāhnāma»-rā hikāyat mekard. Pas az darguzašti ešān digar naql kardani dāstānhai «Šāhnāma» ba nazar namerasad. Faqat dar ān hāle, ki agar az dānandagāni dāstānhai «Šāhnāma», pažūhandae dar in mavrid čize bipursad, ān gāh rāvi ba'ze matnhāi dar yād dāstāšrā ba tavri kūtāh bayān mekunad. Yā ki dar bārai čī tavr guzaštani šabnišinihāi šāhnāmaxānī ittilā' medihad.

Tarzi guftāri dāstānhai «Šāhnāma» bisyār dilnišin bud. Banda dar xurdsālī va navjavāniam (7-18 sālagī) bayāni Mullāšarifrā didaam, ki ešān beštar bā āvāzi narmu guvārā, balandu past kardani sadā, qiyāfabāzī va harakati dastu badan bā mahārati baland naql mekardand. Hangāmi naqli ān kas hama ārām mešnišastand. Bā diqqat gūš mekardand. Rāvi gāhe tavsifhā, mubāliyahā, iyrāqhāerā ba kār meburd, ki šunavānadagānaš qah-qah mexandidand va bāz ārām mešudandu gūš mekardand.

Zamāne, ki Jūra Kamāl matnerā az «Šāhnāma» hikāyat mekard, az jāyaš nimxez mešud; bā sadāi baland suxan meguft; dar mavridhāi zarurī ba tavri xud ba sadāi Rustam, Sūhrāb, Ifandiyyār, Siyāvuš, Barzu va digarān taqlid menamud. Xususan hangāmi rivāyati «Rustam va Sūhrāb» dar āxiri dāstān barābari Rustam, bar sūgi farzandi dilbandaš, girya mekard. Agar hangāmi naqli afsānahā qahramān raqibašrā bar za-

min zanad Jūra Kamāl «Yā Rustami Dāstān!!!» va yā «Yā Alī madad!!!» gūyān, nidā darmekašid va hālāti ba zamin čappa kardani harifrā bā išārati dastānaš ba šunavandagān nišan medād. Hattā ba āvāzi asp taqlid mekardu «šiha» mekašid. Hangāmi bayāni matn faryād, nidā, xitāb, dādu bedād, «qah-qah» xanda zadan, ba hālāti giryā darāmadān va amsāli in yake az xislatihāi xāsi Jūra Kamāl bud, ki rāviyāni kasbii sunnati pešinrā ba yād meāvard. Ū barāi jalbi tavajjuhi šunavanda va yā bāz ham nišanras namudani naqli xud, gāhe āhangi guftārašrā tayyir medād, čand sāniyae ba šunavandae nigarista sākit memānd va baʿdan daʿatan: «ha!», «āre!» gūyān naqlašrā idāma medād. Sad afsūs, ki hamai rivāyathāi in pirmardi zakirā sari vaqt sabtu zabt karda natavānis-tem [nig.: Rahmānī 2007; Rahmānī 2013].

Xele jālib ast, ki mardumi dehai Pasurxī dar bārai «Dāstāni Barzu», ki dar «Šāhnāma»-i Firdavsī nest, tā ba imrūz ittilāʾ dārānd. Agar ba tavri purra dāstānrā nadānand ham, dar bārai Barzu hamčun hamvatani xeš az kalānsālān šunidaand.

Kalānsālāni Pasurxī megūyand, ki Barzu az Bāysun ast. Pisari Sūhrāb ast. Daštu sahrā va kūhhāi Bāysun dar zamānhāi peš makāni šikāri pahlavānān budast. Rustam, Sūhrāb va digarān az Balx ba vāsitai Tirmiz guzašta barāi šikār ba samti Bāysun meāmadaand. Hamin sabab šudaast, ki Sūhrāb duxtārērā az Bāysun ba zanī megiradu az vay sāhibi farzand mešavad. Nāmi ūrā Barzu meguzārānd. Barzurā mādar va mādalkalān ba kamāl merasānand. Jālib ast, ki mardum makāni zisti ūrā hamin Bāysun medānand. Gūyā Barzu dar mintaqae ba nāmi Yakkatut, ki taqriban yak kilāmetr dar samti ʿarabii dehai Pasurxī ast, zindagānī kardaast. Barzu dar hamin makān bā mādaraš mašʿuli kišavarzī budaast. Aksari mardumi dehai Pasurxī tā ba imrūz Barzurā čun Barzui Dehqān mešināsand. Gūyā ū dar pāyāni hamin deha zamin dāštaast va dar ān jā beštar kištukār mekardaast, az jumla xarbuza mekāštaast.

Dar tūli sālā dar bārai Barzu az šaxsāni sinnu sālāšān gunāgun guftahāi ānhārā sabtu zabt kardem, ki hālā dar in majmua aksari ānhārā hamčun namuna meārem. Baʿze az in matnhā az nasle ba nasle bayān šudaast.

Māhi avgusti sāli 2002 navisandai in satrhā bā mardumšināsi amrikāi, prāfessār Vilyam Biman (William Beeman) mudiri kafedrai insānšināsii (Anthrōpālāgy) Dānišgāhi Minnisātii Amrikā ba muddati dah rūz ba mintaqai Bāysun, Buxārā va Samarqand, barāi āmūzišu paʿzūhiši zabāni guftārī va farhangi mardumi tājikāni in manātiq safar kardem. Vaqte ki ū du rūzu yak šab dar suhbatī mardumi dehai Pasurxī bud va az dehahāi Kučkak, Avlād, Sariāsiyāi nāhiyai Bāysun didan kard, bā hayajān meguft, ki man

zabāni mardumrā kāmīlan mefahmam. Begāhī, dar Pasurxī, dar nazdi Vilyam Biman qarib 30 nafar piru javān ba didanaš āmadand, ki hamai ānhā dar bārai «Šāhnāma» čize medānistand. Vilyam Biman čandin sāt az suhbati mardumrā sabb kard, ki baxše az ān dar bārai šāhnāmaxānī bud va zimnan barāi man ba ehsāsu samimiyat ta'kid kard, ki har čī ānhā medānand bāyad sabtu zabt šavad va agar imkān bāšad našr gardad. Ān šab mā dāstāni Siyāvušrā gūš kardem. Az in matn čand variant dar dasti man ast. Hālā dar bārai ān ki mardumi Buxārā dar bārai Siyāvuš čī megūyand va du nusxae, ki az Jūra Kamālāv va Qahhār Rahmānāv zabt namudaam ba tavri muxtasar suxan xāham guft.

VII. SIYĀVUŠ DAR GUFTĀRI RĀVIYĀN

Dar luyatnāmahā, dānišnāmahā va āsāri pažūhišī Siyāvušrā dāranda va savāri aspi siyāh, šaxsiyati asātīrii mardumi erānitabār šarh dādaand. Dar manābei pešin ba šaklhāi «Siyavarshana», «Siyavakhsh», «Siyavush» āmadaast. Dar «Avestā» Siyāvuš haftumin šāhi Kayānī gufta šudaast. Rivāyati «Avestā» ba āsāri ta'rixī va adabii ba mānandī «Vahuman-YAšt», «Yādgāri Jāmāsp», «Bunduhišn», «Minui xirad», «Xudāynāma» va dar āsāri adibāne ba mānandī Naršaxī «Ta'rixī Buxārā», Dināvarī «Kitāb-ul-axbār-ut-tivāl», Mas'udī «Muruj-uz-zuhab», Bal'amī «Tarjumai Ta'rixī Tabarī», Firdavsī «Šāhnāma», Saālābī «Turar axbāri muluk-ul-furs va siyaruhim» va digarān dar šaklhāi gunāgun rāh yāftaast [Bahār 1375, s.194; Rak 1998, s.237; Yāhaqī 1386, s.496-499].

Manba'hā nišān medihand, ki rāje' ba Siyāvuš taqriban čand hazār sāl ast, ki naqlhāi ba ham mānand bā kame tayyirāt tā ba imrūz mavjud ast. Ba hamai in rivāyathā bā nazari ilmī bingarem ma'lum mešavad, ki ānhā az dahāne ba dahāne az nasle ba nasle, az sarčašmae ba sarčašmae, az kitābe ba kitābe intiqāl yāftaand.

Ba gufti Muhammad Naršaxī (asri X melādī) usturai Siyāvuš, tā zamāni ū gūyā 3000 sāl peš budaast: «...*Va ahli Buxārārā bar kuštani Siyāvuš surudhāi aĵib ast. Va mutribān ān surudhārā «Kini Siyāvuš» gūyand, ki az in ta'rix se hazār sāl ast, vallāhu a'lam*» [Naršaxī, 1979, s.18].

Hamin tavr ba 3000 sāli zamāni Naršaxī beš az 1000 sāli pas az Naršaxirā ilāva namāem in sana ba beštar az 4000 sāl merasad. Az rūi in xabar Siyāvuš gūyā ta'rixī beš az 4000 sāla dārad. Albatta, in xabar az didgāhi ilmī durust ast, yā ne in mas'alai digar ast! Vale tibqi ittilāi guftāri mardum ma'lum mešavad, ki rivāyati Siyāvuš dar miyāni mardumi erānitabār, az jumla tājikān, dar tūli hazārsālahā ba tavri mufasssal va muxtasar naql mešudaast va yā hadalaqal bar ān išarat gardidaast.

Dar āsāri ta'rixī, adabī va fāklārī Siyāvuš hamčun šaxsiyati **asātīrī, hamāsī, vāqeī va hunarī** ba peši nazar jil-vagar mešavad, ki dar «Šāhnāma» simāi ū bā tamāmi latifiyu zarīfīi hunari adabii Firdavsī tasvir šuda, xānandarā āšiқи in dāstān mesāzad [Firdavsī, 1988, s.5-370].

Čarā asātīrī? Čunki šaxsiyati Siyāvuš dar zamānhāi xele duri bāstānī,

hamčun e'tiqādi ādamāni ān rūzgār, pazirufta šud. Tavre ki Mehrdādi Bahār megūyad: «Āini Siyāvuš ba āinhāi sitāiši ezadii nabātii bumī marbut ast» [Bahār 1375, s.194-195]. Az in rū bar ū hamčun šaxsiyati muqaddas menigaristand. Agar matn ba šakli ustura āyad dar ān nišānahāi e'tiqād hamčun šaxsi muqaddas peši nazar jilvagar mešavad. Siyāvuš hamčun ustura dar «Avestā», «Bundahišn», «Dinkart» va ʔayra dida mešavad.

Čarā hamāsī? Čunki in ustura bā mururi zamān dar miyāni mardumi erānitabār šuhrati ziyād paydā kard, az nasle ba nasle naql gardid va bilāxira Siyāvuš hamčun qahramāni dāstāni hamāsī jilvagar šud, ki beh-tarin namunai ānrā dar «Šāhnāma»-i Firdavsī metavān did, ki yake az qahramānhāi millī, hamāsī, pahlavānii mardumi erānitabār ast. Firdavsī dar asāsi ustura, rivāyat va dāstānhāi pešin čehrai duraxšāni hamāsīi Siyāvušrā āfārīdaast.

Čarā hunarī? Čunki dar adabiyāti pešin va imrūzi kišvarhāi fārsiza-bān nāmi Siyāvušrā hamčun vāsitai tasviri badeii talmeh va yā mifāpāetik (kuhanulgu) ziyād ba kār burdaand, ki šāirān az in tariq ta'siri še'ri xudrā bar xānanda beštar namudaand. Digar in, ki imrūzhā simāi Siyāvuš hamčun ramzi pākiyu āzādagī dar āsāri tasvirī, adabī va hunarī ziyād istifāda mešavad.

Čarā vāqeī? Čunki bunmāyai aslii har ustura vāqeyiat ast. Ān vāqeyiat dar davāmi sadahāi duru darāz ba ustura tabdil meyābad. Šāyad Siyāvuš hamčun šaxsi vāqeī dar zamānhāi bāstān zindagī kardaast va ba'dan ba šaxsiyati usturaī tabdil yāftaast. Hālā ham dar manābe' va yā guftāri mardum, Siyāvuš gah-gāhe čun šaxsi vāqeī jilvagar mešavad. Dar «Ta'rixī Tabarī» (asri IX-X melādī) ba tavri kūtāh hamčun šaxsiyati vāqeī sarguzašti Siyāvuš bayān megardad. Dar «Ta'rixī Buxārā» (asri X melādī) niz Siyāvuš šaxsi vāqeī ast, ki dar miyāni mardum šuhrat dāšt. Hattā imrūz niz mardumi Buxārā ūrā Siyāvuši Valī megūyand. Navisandai in satrhā niz sāli 1993 az Buxārā rivāyaterā dar «zabti savt» zabt karda bud, ki tibqī guftai mardumi Buxārā, arki Buxārārā Siyāvuš sāxtaast [Rahmāni 1994, s.75-76].

Har kadāmi in guftahāi favqrā bāyad bā misālkhā ba tavri mufasssal mavridi barrasī qarār dād, ki in kārī āyanda ast.

Muhaqqiqān Pur Dāvud, I.S.Braginskiy, Mehrdādi Bahār, N.V.Rak va digarān rāje' ba māhiyati usturai Siyāvuš ibrāzi nazar namudaand. Rāje' ba ustura va dāstāni Siyāvuš asarhāi ziyādi ilmī ta'lif šudaand. Vale tā ba hāl šaxsiyati Siyāvuš dar ta'rix, adabiyāt va fāklār ba tavri muqāisavī va tipālāgī dar qālabi yak, yā čand risālai ilmiī jiddī mavridi āmūziš va *pažūhiši mufasssal* qarār nagiriftaast. Aknun fursate rasīdaast,

ki pażūhandae tamāmi mavādi dar bārai Siyāvuš, az zamāni bāstān tā rūzgāri mā mavjudrā mavridi barrasii ilmii gusturda qarār bidihad.

Pas az ān ki Firdavsii buzurgāvār dar «Šāhnāma», in čehrai duraxšāni pākī, āzādagī, vafādārī, pahlavānī va payvandgari dūstirā āfarid, in simāi duraxšāni adabii mardumi erānitabār dubāra dar šakli dāstāni dilnišini xāndanī va šunidanī dar miyāni mardum šuhrat paydā kard [ni-gar: Firdavsī 1988].

Bāisi šuhrati ziyād paydā namudani šaxsiyati Siyāvuš dar miyāni mardum in ast, ki hamānā dar mafhilhā xāndan, naql kardan va az jānibi naqqālān va qissagūyān bayān namudani ān ast. Vāqean beštar az 1000 sāl ast, ki naqli Siyāvuš, pas az ta' lifi «Šāhnāma» virdi zabāni mardumi erānitabāri dunyā ast. Sad afsūs, ki dar guzašta rivāyathāi guftārii ustura, afsāna, qissa, dāstān va digar anvāi adabiyāti guftārī sabt namešud. Faqat adibān az mazmuni ānhā dar šakli navištārī dar āsāri xud istifāda menamudandu xalās. Xušbaxtāna, hamin istifādei adibān ast, ki sadhā matnhāi guftārī dar qālabi navištārī tā rūzgāri mā rasidaast.

Inak, hālā dar bārai ān matnhāi guftārie, ki marbut ba Siyāvuš ast va mā dar tai čand sāl sabtu zabt namudem, suhbat xāhem kard. Dar miyāni tājikāni manātiqi gunāgun «Dāstāni Siyāvuš» tā ba imrūz naql karda mešavad.

Xele jālib ast, ki mardumi Buxārā va navāhei atrāfi ān ba Siyāvuš hamčun yak šaxsi valī, ya'ne ғaybdān ehtirām dāštaand va dar darāmadgāhi Arki Buxārā, ki ānrā gūyā Siyāvuš sāxtaast, čand dahsāla peš čarāy yā šam' meguzaštand. Ba in vasila az rūhi ū barāi muškilāti xud madad mejustand. In nuktarā barāi mā, dar sāli 1990-1994, pira-zanāni Buxārā Rajabāva Salāmatāy (mutavallidi 1912) Suyrāi Šeralibājgir (mutavalludi 1916), Qaraeva Hamrā (mutavallidi 1921), Ra-jabāva Matlab (mutavalludi 1925), Fāzilāva Muhiba (mutavallidi 1935) va digarān guftand.

Dar Buxārā rivāyate mašhur ast, ki gūyā arki Buxārārā Siyāvuš sāxtaast, ki ān čunin ast: *«Hamin xel rivāyat hast, ki arkrā Siyāvuš sāxtaast, pisari Kaykāvus. Vaqte ki mādari Siyāvuš vafāt mekunad, Kaykāvus zani digar megirad va in zani javān ba Siyāvuš āšiq mešavad. Siyāvuš majbur mešavad, ki az Erān ba Tūrān biyāyad. Ba in jā ū ba duxtari Afrāsiyāb āšiq mešavad.*

Afrāsiyāb dar nazdi Siyāvuš yak šart meguzārad va nazdi pāyi Siyāvuš yak pūsti šuturrā partāfta megūyad, ki hamin xel šahr sāz, ki dar bālāi hamin pūst barad.

Siyāvuš kame fikr karda, ba'd hamun pūsti šuturrā ba tasmačahāi

bārik burida, tasmahārā ba hamdigar payvast karda ba maydāne, ki dar natijai hamin paydā šud, arkrā sāxt...» [Rahmānī 1994, s.76].

Taqriban hamin rivāyatī hazār sāl peštar Abūbakr Muhammad binni ja'far Naršaxī dar kitābi xud «Ta'rixī Buxārā» āvardaast: «...*sababi bināi kūhandizi Buxārā, ya'ne hisāri arki Buxārā ān buvad, ki Siyāvuš binni Kaykāvus az padari xeš bigrext va az Jayhun bigzašt va nazdiki Afrāsiyāb āmad. Afrāsiyāb ūrā binavāxt va duxtari xešrā ba zanī ba vay dād. Va ba'ze guftaand, ki jumlai mulki xešrā ba vay dād. Siyāvuš xāst, ki az vay asare mānad dar in vilāyat, az bahri ān, ki in vilāyat ūrā āriyatī bud. Pas vay in hisāri Buxārā binā kard va beštar ān jāy mebud...*» [Naršaxī 1979, s.23].

Bingared, in du rivāyat či guna ba ham šabāhat dārand. Tibqi išarati Naršaxī, ki vay «ba'zehā guftand» megūyad, hattā dar ān zamān niz mardum čunin rivāyathārā meguftaand. Mā in rivāyatī az šaxsāni bisyāre dar Buxārā šunidem va čanderā sabt kardem. Az hamin yak misāl ham ma'lum mešavad, ki gāhā afsānahā va rivāyathāi qadimī niz barāi fahmidani vāqeiyyati ta'rixī yārī merasānand. Ba hamin tariq az pursišhā va suhbathā ma'lum gardid, ki sāxtmāni arki Buxārā gūyā marbut ba Siyāvuš ast.

Tavre ki išarat raft, aksari matnhāi dar dasti mā buda, az dehai Pasurxī, nāhiyai Bāysun, jumhurii Ūzbakistān ast. Hālā dar bārai čand rivāyati «Siyāvuš», ki az in deha zabt šudaast, ba tavri kūtāh išarat mekunem. Dar dekabri sāli 1995 az Jūra Kamālāv yak rivāyati dāstāni «Siyāvuš»-rā tavasuti zabti savt zabt namudem. Ba'dan dar ta'rixī 20 āktyabri sāli 1999 matni «Siyāvuš»-rā az Qahhār Rahmānāv dar tasviri videā zabt kardem. Hamčunin dar bāygānii mā zabti bā sadāi āhangin xāndani pārcāe az matni «Siyāvuš» niz mavjud ast, ki ānrā az Vāhid Šarifāv zabt namudem. Bā sadāi dilnišini āhangin xāndani «Šāhnāma»-rā dar Afyānistān va Erān niz metavān mušāhida kard. YA'ne avval čand bayte az matnrā bā sadāi āhangdār mesarāyand va ba'dan ānrā šarh medihand.

Ham Jūra Kamālāv va ham Qahhār Rahmānāv «Dāstāni Siyāvuš»-rā az Mullāšarif šunidaand. Vale ba gufti Qahhār Rahmānāv pas az ān, ki barxe az «Dāstānhāi «Šāhnāma» az jānibi navisandai mašhuri tājik Sātīm Uluyzāda ba nasr nigāšta šudaast, ešān ba in kitāb ham murure karda. Az in rū, dar bayāni Jūra Kamālāv hamān sabki sunnatii naqli «Šāhnāma» nigah dāsta šudast, vale dar bayāni Qahhār Rahmānāv az rivāyati sunnatī va bargardān nasrī istiḥāda gardidaast.

Sāxtāri dāstān niz dar bayāni rāviyān tafāvut dārad. Gāhe ba'ze šaxsiyathā, makān, zamān va hattā mātivhā digar mešavand. Agar

šunavanda ba har du matn ba tavri judāgāna gūš bidihad du matni mustaqili dārāi yak rešarā mešunavad.

«Dāstāni Siyāvuš» dar guftāri Jūra Kamālāv, ki tavassuti zabti savt zabt šudaast, beštar az yak sātrā dar bar megirad. Hangāmi bayāni matn gāhe savālu javābi rāvi bā šunavandagān niz surat giriftaast. Hattā dar āxiri matn rāvi rāje' ba kušta šudani Afrāsiyāb niz suhbat mekunad va vāžai «Afrāsiyāb»-rā tavre ki šunidaast šarh medihad.

Jūra Kamālāv «Dāstāni Siyāvuš»-rā az Mullāšarif šunidaast. Ešān hangāmi rivāyat mazmuni dāstānrā andake pečida rivāyat menamāyad. Šāyad sabab dar bāšad, ki čandīn sāl ānrā naql nakardaast. Dar rivāyati ū Siyāvuš pisari Gev ast va kušta namešavad.

Muxtasari mazmuni dāstān dar bayāni ešān ba zabāni me'yārī

čunin ast: «YAke az bastagāni Rustam, ki Gev nām dāšt qahr karda, az Erānzamin ba Tūrānzamin meravad. Megūyad, ki har xidmate bāšad man ijrā menamāyam. Avval ba ū bā šubha menigarand va barāyaš hamčun imtihān čandīn maqāmi davlatirā pešnihād mekunand, vale Gev qabul namekunad. Gev xāhiš mekunad, ki ba vay ābād kardani čārbāyi šāhrā bidihand. Bāyi zebā bunyād mekunad. Navrūzrā dar bāy jašn megirand.

Gev dar yak gūšai bāy zindagī mekard, ki dar rūbarūi in bāy bāyi duxtari šāh bud. Duxtari šāh dar rūbarūi bāyi xud bāyi zebārā dida hayrān mešavad. Barāyaš megūyand, ki yak bačai erānī in bāyrā bunyād kardaast. Duxtar barāi in bača yizāhāi laziz mefiristad. Gev ham hangāmi bargardāndani sufrai yizā yak anguštari az Erān āvradaašrā meguzārad. Bānu čunin anguštari zebārā nadida bud. Gevrā nazdi duxtar mebarand.

Dāya ba šāh xabar medihad, ki duxtari šāh āšiqi Gev šudaast. Afrāsiyāb duxtarašrā ba Gev medihad. Darbāriyān bāri digar pešnihād mekunand, ki barāyaš maqāme bidihand, ammā Gev qabul namekunad. Yak zamini nāābādrā girifta šahr bunyād menamāyad. Āb mebarārad. Dāmdārīrā inkišāf medihad. In bāyšahrā dida Afrāsiyāb ba in mehr mebandad.

Atrāfiyāni šāh hasudī mekunand va Gevrā ba šāh badnām menamāyand va megūyand, ki ū erānī ast pinhānī bā kišvaraš irtibāt dārad. Az ū xatar ehsās namuda, Gevrā šāh mekušad.

Pādšāh duxtarašrā ba hamān šahr tanhā meguzārad. Vay pisar tavallud mekunad, ki nāmašrā Siyāvuš meguzārand. Siyāvuš valī bud hama čizrā qabl az vuqū' dark menamud.

Dar Erān az murdani Gev bāxabar šudand. Rustam dar libāsi bemārii

maxav, tā ki ūrā našināsand, ba Tūrān meāyad. Siyāvuš va mādarašrā paydā mekunad. Xabar medihand, ki kase az Erān āmadast. Ūrā mexāhand dastgir namāyand. Rustam hamai laškari firistādai šāhi Tūrānrā nābud karda Siyāvušrā bā mādaraš girifta ba Erān megurezad va tarbiyat mekunad va dar dargāhi Manučehr memānad.

Az Vizantiya ba Manučehr kanize mefiristand. In kaniz ba Siyāvuš āšiq mešavad. Išqi ūrā Siyāvuš rad menamāyad. Kaniz ba Siyāvuš tuhmat mekunad. Bā ahli darbār mašavarat karda Siyāvušrā az ātaš meguzarānand, ki pākii ū isbāt mešavad.

Rustam mebinad, ki Siyāvuš pāk ast, ān kanizrā mekušad. Afrāsiyāb mexāhad naberaī xud Siyāvušrā az dasti erānihā xalās kunad. Ba Erān hujum mekunad. Rustam bā naberaī xud Barzu laškari Afrāsiyābrā tārūmār mekunad. Afrāsiyāb ba kūh megurezad va az dasti Ahmad nām hezumkaše kušta mešavad».

«Dāstāni Siyāvuš» dar guftāri Qahhār Rahmānāv dar videā sabt šuda, ibārat az 38 daqiqa ast. Rāvi dar avvali naql dar bārai šāhnāmaxāni suxan megūyad va ba'dan dāstānrā rivāyat karda, ānrā bā margi Siyāvuš ba anjām merasānad.

Mazmuni muxtasari ān ba zabāni me'yāri čunin ast: «Siyāvuš az nažādi Rustam ast. Rustam va pahlavānhāi digar Siyāvušrā tarbiyat mekunand. Hamai hunarhāi zamānašrā meāmūzānand. Ū ba kamāl merašad.

Mādari Siyāvuš memurad. Kaykāvus zani digare dāšt. Nāmaš Sudāba bud. Vaqte ki Siyāvuš ba nazdi padar meāyad ba ū mādarandaraš – Sudāba āšiq mešavad. Sudāba az Kaykāvus talab mekunad, ki Siyāvušrā ba darbār ārad. Ba'di ba darbār āmadani Siyāvuš Sudāba ūrā čun ma'suqa ba kanār mekašad. Siyāvuš az in raftāri mādarandar dar hayrat mānda, az Sudāba megurezad. Vale Sudāba rāhi nayrangrā peš megirad va saru rūyu mūyašrā mexarāšadu mekanadu ba Kāvus megūyad, ki pisarat ba man dastdarāzi kard. Kāvus bā mašvarati atrāfiyānaš Siyāvušrā az ātaš meguzarānand. Ba'di az ātaš guzaštan begunāhii Siyāvuš sābit mešavad. Kāvus bā jahl mexāhad, ki Sudābarā ba dār kašad. Vale Siyāvuš az padaraš xāhiš mekunad, ki ābrūi xudrā bā kuštani Sudāba narezānad.

Hamin vaqt bayni Kaykāvus va Afrāsiyāb jang šurū' mešavad. Siyāvuš barāi az nayrangi Sudāba xalās šudan ba jang meravad. Siyāvuš bā Afrāsiyāb sāziš mekunad. Padaraš az in raftāri nārizā mešavad. Pas nāčār Siyāvuš ba Tūrān nazdi Afrāsiyāb meravad. Ān jā

izdivāj mekunad. Bā supāriši Afrāsiyāb dar mintaqai nāābāde šahri zebāe mesāzad. YAke az xešāvandāni Afrāsiyāb, ki pahlavān bud, bārḥā dar musābiqahā az Siyāvuš maylub megardad. Ū bā hasad bayni Afrāsiyāb va Siyāvuš iyvā meandāzad. Afrāsiyāb bā nayrangi xeši xud (Garseviz) Siyāvušrā mekušad. Dar āxir Rustam meāyadu qasdi xudrā az dušmanān megirad».

Bāyad yādāvar šud, ki rivāyathāi «Dāstāni Siyāvuš» az jānibi rāviyān Jūra Kamālāv va Qahhār Rahmānāv bā lahjai tājikāni dehai Pasurxī bayān šudaast. Hangāmi bayāni dāstān šunavandagān ba rāvī savāl medihand va rāvī pāsux megūyad.

Rivāyati Jūra Kamālāv az matni «Šāhnāma» dur meravad, vale rivāyati Qahhār Rahmānāv ba rivāyati «Šāhnāma» nazdik ast. Sababi ba «Šāhnāma» nazdik budani rivāyati Qahhār Rahmānāv dar ān ast, ki ešān dāstānhāi «Šāhnāma»-rā ziyād naql mekardand.

Az Vāhid Šarifāv bā sadāi āhangin xāndan va šarh dādani «Dāstāni Siyāvuš»-rā zabt namudem, ki ū avval čand bayte az matnrā mexānad va baʼdan mazmun va maʼnii ānrā barāi šunavandagān megūyad.

Tibqi guftai Vāhid Šarifāv va Qahhār Rahmānāv maʼlum mešavad, ki šāhnāmaxāni va naqli dāstānhāi «Šāhnāma» dar nāhiyahāi ziyādi Amāratī Buxār (tā sāli 1920), Tājikistān va Ūzbekistān tā sālḥāi 60 sadai bist ba nazar merasidaast, ki dar in bāra ānhā az buzurgsālān šunidaand. Tibqi ittilāi ānhā dar dehai Pasurxī sālḥāi tūlāni mardum ba šunidani «Šāhnāma» mayl dāšta, ānrā ham dar qālabi rivāi va ham bā sadāi dilnišin ba samʼi šunavandagān merasānidaand. Baʼze az gūyandagān ba misli Saʼdullā Xirs, Mullāqāsim bā sadāi fāram az dāstānhāi «Šāhnāma» mexāndaand. Dar nāhiyahāi atrāfi Buxārā ba xusus begāhihā dar mas-jidhā ba mardum az «Šāhnāma» hikāyat mekardaand, ki «Dāstāni Siyāvuš» yake az dāstānhāi dūstdāštai mardum budaast.

Jālib in ast, ki barxe az bunmāyahāi asāsii mazmuni «Dāstāni Siyāvuš» dar tūli beš az 1000 sāl taqriban šabeh ast. Faqat dar jāe mufasssal va dar jāi digar muxtasar bayān megardad.

Hamin tavr az tariqi in matnhā metavān dar āyanda ba masʼalahāi ziyādi nazarii ilmi fālklāršīnāsī, az jumla jihati hunarī va ijrāi matnhāi mardumī, pāsux paydā kard. Ba in vasila čand nuktarā, ki az rūi tasviri videā ba mušāhida giriftem ba tavajjuhi ahli nazar merasānem:

1. Dar zabti savt va dar tasviri videā gūyanda va šunavanda, tā hadde hunari naqqālirā ba yād meārad. Hangāmi naql hamai harakāti gūyanda jihathāi ijrāi hunarii matnrā kāmīl menamāyad va taʼsiri ān ba šunavanda čī guna ast, metavān mušāhida kard. Hamin šunidan va didan ba ālami maʼnavii binanda taʼsir merasānad.

2. Tibqi mušāhida ma'lum šud, ki šunavandagān gūyā dar ijrāi in teatri naqqālīi rāviyān ištīrāk dārand. Ānhā gah-gāhe savāl medihand va hamčunin zeri ta'siri suxani gūyanda qarār megirand, ki hamai inrā bi-nanda dar tasviri videā mebinad.

3. Hunari ijrā va ta'siri suxani gūyandarā dar har du rāvī bevāsita dar ravandi baland gap zadan, az harakātu ištārāt istifāda burdan, hālathāi rūhii qahramānrā bā qiyāfabāzihā ifāda namudan va amsāli in metavān mušāhida kard.

4. Dar guzašta «šāhnāmaxānī» xele rāij bud. Mexāndand va šarh medādand, ki pārae az xāniši «Šāhnāma»-rā bā sadāi Vāhid Šarifāv ba navār giriftem. Az tasviri videā ba nazar merasad, ki šunidani «Dāstāni Siyāvuš» dar xāniši Vāhid Šarifāv barāi šunavandagān jālib ast. Čunki čunin tarzi xāndan va šarh dādan dar guzašta niz rāij budaast. In tarzi šāhnāmaxānī dar 20-25 sāli āxir az bayn raftaast.

5. Harčand televizīān, sinamā, videā vāridi zindagii mardum gaštaast, ammā mardum hanūz ham čun āini niyāgān ba naqlhāi jālib gūš medihand. Čunki sunnati šunidani farhangi mardum tā hāl dar dehāt nisbat ba šahr ustuvārtar ast. Naqli «Dāstāni Siyāvuš» va bā sadā xāndani ān davāmi sunnati čandhazārsāla ast.

Hamin tavr guzāriši mā xususiyati ittilāi dāšta, metavān yādāvar šud, ki dar miyāni tājikān, ba mānandi «Dāstāni Siyāvuš» dar bārai dāstānhāi digari «Šāhnāma» mardum hanūz ham xabar dārand, ki ānhā bāyad harčī zudtar girdāvarī va našr šavand, tā ki hangāmi barrasii mas'alahāi gunāguni «Šāhnāma»-i bezavāli Firdavsī mavridi istifāda qarār bigirad.

Tibqi pursujūhā ma'lum gardid, ki sāl tā sāl javānhā zeri ta'siri vasāili texnik qarār girifta ba sunnathāi guzašta, ba mānandi naqqālī, šāhnāmaxānī va yā dar mahfilhā bayān namudani dāstānhāi «Šāhnāma» čandān tavajjuh nemedihand. Bā vujudi in hama, hālā ham buzurgsālāne hastand, ki matnhāerā az «Šāhnāma» dar yād dārand, yā ki čun ādat ba ān bā ehtirām menigarand, ki harčī zudtar ānhārā bāyad gird āvarem.

VIII. DAR BĀRAI RĀVIYĀN

FAYZULLĀEV MULLĀŠARIF (sāli tavallud 1888 – vafāt 1972). Mullāšarif sāli 1888 dar dehai Pasurxī tavallud yāftaast. Pešai padaraš kulāl bud. Tavre ki xudaš yādāvar mešavad dar zamāni xurdsālii ū naqli dāstānhāi «Šāhnāma» dar bayni mardum ziyād budaast. Farzandānaš guftand, ki Mullāšarif hangāmi naqlhāyaš az šāhnāmaxānān va qissagūyāni pešin yādāvar mešudaast.

Mullāšarif dar sālhāi 1908-1916 dar madrasahāi Buxārā tahsil kardaast. Ū dar madrasa beštar ba ilmi juyrāfiya tamāyul dāštaast. Dar sālhāi 1916-1919 hamrāhi savdāgari nāmdāri deha Rasulbāy (pahlavān ham budast) ba Afyānistān rafta, ba jašni Navrūz širkat kardaast. Mullāšarif az sālhāi 20 sadai bist tā āxiri umr bā kišāvarzī mašyul bu-daast. Ū yake az fāzilāni mašhuri dehai Pasurxii nāhiyai Bāysun bud. Tavre ki pisarānaš va xudi ū niz ba pažūhandagān guftaand, tā āxiri sālhāi siyumi asri bist Mullāšarifrā ba dehahāi digar niz da'vat mekar-dand. Dar mehmānxānahā mardum jam' mešudand va ešān afsāna, qissa, beštar dāstānhāi «Šāhnāma»-rā naql mekardaast. Ba gufti gūyandagān dar sālhāi ba'd, ki Jangi Duyumi Jahān šurū' šud, hama giriftāri zindagii xud šudand va sāl tā sāl afsānagūi va qissaxāni ham kam šudan girift.

Ammā qissaxāni va šāhnāmaxāni tā āxiri umri Mullāšarif (vafāt 1972) dar manzilaš dar šabnišinihā barāi nazdikān idāma dāšt. Dar šabnišini beštar pisarān, naberagān, xešāvandān va hamsāyahā ištirāk menamudand. Šabnišinii xānavādagī dar sālhāi 40-70 gāhe har hafta, gāhe har māh, beštar dar šabhāi zimistān barguzār mešud. Dar šab-nišinihā gāhe mehmānān az jāyhāi digar niz ištirāk mekardand. Hangāmi pursiši pažūhandagān, ki in guftugū dar pāyān āmadaast, xudi Mullāšarif niz dar in bāra išarat kardaast.

Dar nazdi darvāzai aksari xānavādahāi dehai Pasurxī, dar tagi devār az sangu lāy, yā taxta taxminan barāi 8-10 kas xarak (nišastgāh) sāxta šudaast. Čunin nišastgāh dar nazdi darvāzai Mullāšarif niz vujud dāšt, ki imrūzhā az ān farzandān istifāda menamāyand. Ma'mulan begāhihā Mullāšarif barāmada ba hamān jā menišast. Čand tan az mūysafedān va javānān zud āmada dar pahluyaš menišastandu az suhbataš bahra meburdand. Az

Mullāšarif har čiz mepursidand va zimnan gāhe qissagūī va šāhnāmaxānī dar ān jā niz idāma meyaft.

Mullāšarif ba zabāni tājikī «Šāhnāma»-i mansur dāšt. Dar sālhai 30-40 sadai XX ānrā mexānd va naql mekard. Vale in «Šāhnāma»-rā az kitābxānai Tāškand āmada barāi čand rūz ba amānat megirand, vale digar barnamegardānand. Tā sālhai 70 yak nusxa az «Šāhnāma» dar dasti Mullārahmān (hamsāyai Mullāšarif) niz budaast, ki hamān kitābrā ba'ze xānavādahā bā navbat tā āxiri sālhai 60 va avvali sālhai 70 barāi farzandānu xešāvandān mexāndand va beštar naql mekardand.

Hālā dar dasti pisari xurdii ešān Vāhid Šarifāv (mutavallidi 1941) yak nusxai nāqisi «Šāhnāma» ba zabāni ūzbekī mavjud ast. Vāhid hamčun yādgārī az padar in kitābrā ba kase namedihad. Man az čand sahfaī in kitāb aks giriftam.

Mullāšarif bābāi mādarīi padari in jānib ast. Man ham tā 18 sālagī bārha dar šabnišinihāi šāhnāmaxānīi Mullāšarif širkat dāštam. Vale dar ān sālha muhim budani sabti šāhnāmaxānirā namedānistam.

Buzurgsālāni deha qarib hama medānand, ki Mullāšarif yake az rāviyāni mašhuri «Šāhnāma» bud. Dar deha kaserā, ki sinnu sālaš az 60 bālā ast, hatman ba tavri muxtasar bāšad ham az guftahāi Mullāšarif čize dar yād dārad. Šabnišinihāe, ki dar manzili Mullāšarif bud, pas az favti ešān gāhe (dar čand mäh yak bār, beštar dar zimistān) dar manzili farzandi kalānī Rahim Šarifāv (mutavallidi 1925) niz barguzār mešud. Bā mururi zamān, tadrijan jāi šāhnāmaxānī va qissagūirā naqlhāi xānavādagī, suhbathāi rūz, vāqeahāi zamān, radiā, televiziān va hālā digar vāsītahāi texnikī išyāl namud.

Pas az xatmi dānišgāh navisandai in satrhā rištai fālklārrā intixāb karda, zimni sabti āsāri gunāguni fālklārī ba sabti dāstānhāi «Šāhnāma» niz mašyul šudam. Barxe az naqlhāi Mullāšarif dar yādi farzandān va naberagān bāqī māndaast. Az in rū kūšiš kardam, ki dar tūli beš az 40 sāl, dar fursathāi munāsib, namunahāi dar yādi xešāvandān bāqimāndarā sabtu zabt namāyam.

Sāli 1973-74, bāre prāfessār Bahrām Šermuhammadāv barāyam guft, ki az dehai šumā, ya'ne Pasruxī, dar bāygānīi šū'bai fālklārī Pažūhišgāhi zabān, adabiyāt, šarqšināsi va merāsi xatii ba nāmi Rūdakīi Akademiyai ilmhāi Jumhurīi Tājikistān čand daftar mavādi fālklārī mavjud ast. Pas az gufti ešān bā in mavād āšnā šudam. Zimnan didam, ki az padaram (Qahhār Rahmānāv) va az Mullāšarif niz čand afsāna va latifa dar daftarhā sabt šudaast. Pas az zamāne az mudiri baxši sabti āvāzi pažūhišgāhi mazkur Mannān Rāziqāv pursān šudam, ki āyā sabti āvāze az dehai mā niz hast? Xele jālib bud, ki sabti āvāzi Mullāšarif Fayzullāev dar ān jā bud.

Sālḥā guzašt, baxše az in sabti āvāz raqamī (dijitalī) šud. Dar majmūai «*Fehristi mavādi sabti āvāzii ba šakli raqamī gardānida az Fāndi fāklārī ba nāmi Rajab Amānāvi Pažūhišgāhi zabān va adabiyāti ba nāmi Rūdakī*» (sālḥāi 2006-2007), ki sāli 2008 čāp šud, ān guftahāi Mullāšarif tahti šumārai diski 0077, matni 2756 (2 daqiqa 32 sāniya), matni 2757 (10 daqiqa 27 sāniya), matni 2758 (4 daqiqa), matni 2759 (10 daqiqa), matni 2760 (11 daqiqa), dar fitahāi 00359, 00360, 00361 mahfuz ast [nig.: Fehrist 2008, s.69].

Pas az zamāne az šāgirdam, mudiri šū'bai fāklārī pažūhišgāhi mazkur nāmzadi ilmhāi filālāgī D.Rahimāv xāhiš kardam, ki yak kāpī az ān zabtrā ba man bidihad. Hālā kāpii in zabt, ki hududan 37-38 daqiqa ast, dar dasti man ast. Dar ān zabt Mullāšarif (sāli 1966) ba savāli pažūhandagān javāb dādaast. In guftugū muxtasar buda, hamčun sanadi ilmī ba ba'ze mas'alahā ravašanī meandāzad. Ba idāmai ān guftugū az ešān yak latifa, yak afsāna va matnhāi «Barzu», «Arjāsib pisari Laharāsib» zabt šudaast, vale matni «Barzu» nātamām ast. Ān du matni marbut ba «Šāhnāma»-rā bā hamān guftugūi Mullāšarif, ki bā pažūhandagān surat giriftaast dar in kitāb peškaši xānandagān menamāem.

ŠARIFĀV RAHIM (sāli tavallud 1925). Farzandi kalānii Mullāšarif ast, ki hālā 91 sāla ast. Az ešān dar sālḥāi gunāgun naqlḥāi ziyāde dar bārai šāhnāmaxānī sabtu zabt kardem. Rahim Šarifāv iştirākčii Jangi Duyumi Jahān (1941-1945) buda, pas az jang dar Dānišgāhi Āmūzgārii Dušanbe tahsil kardaast. Sālḥā dar maktab az fanni riyażī va fizika dars guftaast, čandin sāl dar baxši maārifī nāhiyai Bāysun kār kardaast.

Imrūzhā misli padari xud Mullāšarif barāi farzandān, naberahā va xešvandān naqlḥāi jālibe mekunad. Bā ešān dar sālḥāi gunāgun bārḥā āid ba afsāna, qissa va ba xusus šāhnāmaxānī suhbat kardam. Čandin suhbathārā sabtu zabt namudam, ki čande az ān dar in kitāb peškaš mešavad. Rahim Šarifāv beštar ba tavri fišurda aksari dāstānhāi dar yād dāštaašrā dar yak nišast naql mekunad. Sabthā gunāgun ast, beštar pursišu pāsux ast. Zimni pursišu pāsux ān dāstāne, yā hikāyaterā, ki ba yādaš meāyad, naql mekunad. Ān kas bā šāhnāmaxānān, gūyandagāni «Šāhnāma» ziyād hamnišin budand va dar bārai ānhā az padarašān Mullāšarif har guna naqlḥā šunidaand. Az in rū, mā aksari ān sabthāerā, ki dar tūli čandin sāl surat giriftaast, aynan xāhem āvard. Šāyad ba'ze guftugūhā takrār bāšad, vale hatman tāzagie dārad. Dar ilmi fāklāršināsī takrār ba takrār sabt kardani matnhā, guftugūhā barāi halli ba'ze an-

dešahāi nazarī muhim ast. Barxe az in sabthā sāli 1989 surat girifta bud. Ba'dhā pārae az ānrā dar gāhnāmai «Mardumgiyāh» (1993, №1-2, s.24-26) čāp kardem.

ŠARIFĀV HĀMID (sāli tavallud 1937). Hāmid Šarifāv pisari seyu-mi Mullāšarif ast. Ū dar maktab az ri-yāzī dars medihad. Hangāmi bā pažūhišgarāni fāklār suhbat kardan (sāli 1966) Mullašarif yādāvar šudaast, ki pisaraš Hāmid ba guftahāi ū zavqi ziyād dārad. Vale tavre ki bār-hā pursān šudem, ešān matni purrai guftahāi padarrā az yād barāvardaast. Xudi Hāmid Šarifāv yādāvar mešavand, ki «man dar tūli sāl-hāi ziyād dāstānhāerā, ki az padaram šunidaam ba kase naql nakardaam, hamin bāisi ān šud, ki mazmuni purrai matnhā az yādam raft». Dar haqiqat Hāmid Šarifāv matnhāi ziyāderā šunidaast, vale ba tavri kullī va sathi ānhārā dar yād dārad. Az in rū, ba tavri muxtasar naql namudanrā munāsib nadānist.

ŠARIFĀV VĀHID (sāli tavallud 1941). Vāhid pisari xurdii Mullāšar-if ast. Xurd bud, ki mādar az ālam darmeguzarad. Dar tarbiyai xešāvandān memānad. Padar az xurdī ūrā dar kanāraš girifta, alifbāi fārsirā yād medihad.

Pas az xatmi maktab ba Tājikistān, ba šahri Dušanbe, āmada baxši zabāni ālmānii Dānišgāhi davlatii āmūzgārii Tājikistānrā xatm kardaast. Tā bāznišastagī dar maktab az zabāni ālmāni dars meguft.

Barāi Vāhid čand kitāb, ba alifbāi fārsī, az padar ba yādgār māndast. Padar ba Vāhid gāhe az ān kitābhā sabaq dādaast. YAke az ān kitābhā «Šāhnāma» budaast, ham bā nazm va ham bā nasr. «Šāhnāma»-i man-zum, šāyad az kase bud, ki padar ānrā ba sāhibāš barmegardānad. «Šāhnāma»-i mansur tā sāli 1972, tā āxiri umri Mullāšarif dar dastaš budast. Ba'dhā in kitāb niz dast ba dast šuda, az dast raftaast.

Dar deha yak ādati xub budast, tahsilkardahāi madrasahāi Buxārā, ki dar deha umr bar sar mebarand, barāi mutālia yake ba digare kitābi xudrā medādaand. Dar sāl-hāi haftād čand kitābi padar az dast ba dast meravadu digar barnamegardad. Hālā az ān kitābhā yak «Šāhnāma»-i darida ba zabāni ūzbekī va bāz čand kitābi dinī ba dasti Vāhid Šarifāv bāqī māndaast. In kitābhārā navisandai in satrhā niz didaast va az «Šāhnāma»i ūzbekī aks giriftaast.

Imrūzhā dar deha Vāhid Šarifāv bā nāmi Mullāvāhid mašhur ast. Ū sadāi bisyār dilnišin dārad. Dar xurdsālī padar bā sadāi āhangin xāndani «Šāhnāma»-rā ba Vāhid meāmūzānad. Tibqi ta'limi padar āyathāi

qur'āni majidrā niz xele purta'sir bā sadāi dilnišin mexānad. Mullāvāhidrā mardum barāi ijrāi āinhāi dinī ba xānahāi xud mebarand. Ū dar šabnišinihā tā sālḥāi 90 sadai XX bā sadāi dilnišin gāhe az «Šāhnāma» mexānd va naql mekard. In amal beštar dar šabhāi sūgvārii nazdikān surat megirift.

Mā az Vāhid Šarifāv čand namuna, bā sadā xāndani «Šāhnāma» va ba'dan ba nasr naql kardani dāstāni «Bežan va Maniža», «Dāstāni Siyāvuš»-rā dar diktafān va videā sabt karda budem. Mutassifāna, matnhāi az ešān zabtšuda, dar natijai az makāne ba makāne intiqāli mavādu kitābhā gum šud. Dar in kitāb čun namuna du naqli Mullāvāhidrā, ki ba zabāni adabī sabt karda budem hāhem āvard.

RAHMĀNĀV QAHHĀR (sāli tavallud 1931 – vafāt 2005). Qahhār Rahmānāv padari navisandai in satrhā ast. Mādari ešān, ki Salāmat nām dāšt, duxteri Mullāšarif bud. Ya'ne Mullāšarif bābāi Qahhār Rahmānāv ast. Ešān dar suhbatī Mullāšarif va šāhnāmaxānāni digar ba misli Mullāqāsim, ki hamsāya niz bud, širkat dāstand. Tavre ki xudašān guftand dar sālḥāi āxir kitābi az nazm ba nasr bargardāndai S.Uluyzādarā niz mutālia kardand. Az in rū, gāhe ba mā ba tavri muqāisavī naql karda meguftand, ki Mullāšarifī bābām in tavr meguftand, dar kitābi Uluyzāda in tavr ast.

Az sālḥāi 1990 tā rūzhāi favt (2005) ba tavri muntazam barāi naberagān afsāna, qissa va gāhe az dāstānhāi «Šāhnāma» naql mekardand. Ba'ze namunahāi guftahāi ešānrā ham tavassuti magnitāfān, ham videā sabtu zabt kardem, ki dar in kitāb čand namunai ānrā xāhem āvard.

KAMĀLĀV JŪRA (sāli tavallud 1921 – vafāt 1997). Mardum ūrā Jūra Kamāl megūyand. Dar šināsnāmai rasmī Jūra Kamālāv ast. Āmūzišgāhi dusālai muallimi zabān va adabiyāti ūzbekirā dar šahri Termiz xāndaast. Vale tamāmi umr āšiqi šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi ān budast. Dar mahfili buzurgsālāni deh, ki dar sālḥāi 30-50 sadai bist dāstānhāi «Šāhnāma»-rā hikāyat mekardand, ziyād širkat kardast. Gūyandagāni dāstānhāi «Šāhnāma» dar bārai šaxsiyati Firdavsī niz naqlhā mekardand, ki barxe az ānhā dar yādi Jūra Kamāl bāqī māndast.

Sāli 1995 az Jūra Kamāl čand afsāna, rivāyat, qissa va naqlhāi vāqeirā sabt kardem. Zimnan ešān hamān rivāyati mašhurrā, ki dar bārai Firdavsī va Sultān Mahmud ast, andake ba šakli digar naql kard. Jūra Kamāl dāstānhāi «Šāhnāma»-rā bā mahārati xās, ān tavre ki az buzurgsālān šunidaast, rivāyat mekard. Pursišhā nišān dād, ki ū dāstānhāi «Kayumars», «Faridun va se pisaraš», «Jamšed», «Zahhāku

Kāva», «Rustam va Sūhrāb», «Bežan va Maniža», «Anušervānu Buzurgmehr» va mǎnandi inrǎ medǎnad. Vale afsūs, ki hamai ānrǎ sabtu zabt karda natavānistem.

Az sǎli 1995 tǎ favti ešǎn 1997 har bǎre, ki ba dehai Pasruxī meraft-em, hatman nazdi ešǎn meǎmadem. Mǎ tasmim girifta budem, ki sǎli 1998 har ān ċizerǎ, ki ešǎn az «Šǎhnǎma» medǎnand sabtu zabt mekun-em, vale afsūs, ki nǎgahǎn in gūyandai mǎhirrǎ dar rǎh mǎšin mezanadu ba tavri fǎjiavī halāk mešavad.

Xušbaxtǎna, dar dasti mǎ sabti dǎstǎnhǎi «Siyāvush», «Sǎm», «Barzui dehqǎn» mavjud ast. «Barzui dehqǎn», yǎ «Dǎstǎni Barzu» az Firdavsi nest. Vale hamai gūyandahǎ gumǎn mekunand, ki davāmi «Šǎhnǎma» ast. Ćunki Barzu pisari Sūhrǎb ast. Dar in matn va matnhǎi digar gūyandagǎn Barzurǎ az nǎhiyai Bǎysun medǎnand. Piramardǎni ziyǎd gumǎn dǎrand, ki Barzui dehqǎn yak zamǎne dar Bǎysun zistaast. Gūyǎ dar hamin jǎ ċašm ba dunyǎ kušǎda, baʼdan az jǎnibi Afrǎsiyǎb ba jangi Rustam firistǎda šudaast.

«Dǎstǎni Barzu» va matnhǎi digari «Šǎhnǎma» dar sadahǎi pešin va tǎ sǎlhǎi 50-70 dar bayni mardum, dar «jamʼǎmadhǎ» va «gaštakhǎ» bayǎn mešudast. Tibqi guftai Jūra Kamāl ċand nafar (taxminan 10-15 kas) dǎstǎni samimī dar fasli zimistǎn va bahār jamʼ šuda, «gaštak» meguzarǎnidand. Dar zimistǎn dar xǎna va dar bahār ba daštu sahrǎi sabz mebarǎmadand. «Gaštak», yaʼne ba navbat dar yak makǎne va yǎ dar xǎnai kase jamʼ ǎmada, dar girdi dastarxǎni ziyǎfat, dǎstǎngūi, afsǎnagūi, qissagūi, latifagūi, kitǎbxǎni va hazlu šuxī kardan ast. Dar Bǎysun imrūzhǎ niz «gaštak» dar bayni gurūhhǎi gunǎgun mavjud ast, vale guftani naqlhǎi hamāsī va afsǎnavī xele kam ba nazar merasad.

Matni šifǎhii «Dǎstǎni Barzu» az sužai kitǎbī ċandǎn dur naraftaast. Jūra Kamāl beštār az 25 sǎl ast, ki ānrǎ bayǎn nakardaast. Faqat dar fursati munāsibe bǎ taqǎzǎi dǎstǎni nazdik va ahli xǎnavǎda gǎhe az ān yǎdǎvar mešudastu xalās. Az in rū dar zehni farzandǎnaš niz in matn va barxe az matnhǎi naql kardai ū bǎqī mǎndaand. Az jumla «Dǎstǎni Barzu»-rǎ pisari Jūra Kamāl – Ravšan Kamālǎv niz dar yǎd dǎrad, ki mǎ dar yake az jamʼǎmadhǎ az ešǎn du dafʼa in matnrǎ tavassuti magnitǎfǎn va videǎ zabt kardem.

Jūra Kamāl, Barzurǎ az Bǎysun medǎnad. Ba gumǎni ū dar yak zamǎne in vǎqea šudast. Mǎdari Barzurǎ turktabār megūyad. Aksari gūyandagǎn ba yǎd meǎrand, ki Bǎysun az zamǎnhǎi qadim jǎi šikǎri pahlavǎnhǎ budast. Pahlavǎnhǎ ba mǎnandi Rustam, Sūhrǎb barǎi šikār va mašq az mintaqahǎi gunǎgun ba Bǎysun meǎmadaand.

Šǎyad dar matni Jūra Kamāl baʼze lavhahǎ (epizǎdhǎ) az yǎdi

gūyanda rafta bāšad va yā šāyad ilāva šuda bāšad, ki in dar natijai muqāisai matni navištārī va guftārī ma'lum xāhad šud, ki dar in guzārīš ba ān napardāxtem.

Dar avāili matn simāi Barzu hamčun šaxsi sāda, nādān, tangnazar, rustāi, vale dar ayni zamān samimī, mehmānnavāz, bā nangu nāmus, bāšaraf, hamčun dehqāni zahmatkaši dastkušād va ba mardum xele nazdik bayān šudaast. Gūyanda ba'ze az xislathāi Barzurā dar nāmi ū ifāda namuda, čunin ibrāz namudaast: *«Barzu ba ma'nāe, ki barzagāv! Ana, ma'nāš, ki barzagāvi buqqi hamin dayal, ki zamin rānda, az zamin haqqaša judā karda megiriftagī. Az barāi hamin nāmi ina Barzui dehqān megūn. In dehqānī-ba yakum meistad, haštsālagesh-ba zamin merānad. Bel katī zamin pāybel kunda, az zamin kišt megirad»*.

Dar simāi mādar mehrubānihā nisbat ba farzand jilvagar šudaast, ki dar la hazahāi muškilāt ba yārii Barzu mešitābad. Rustami pir agarči kamquvvat ast, vale hamānā čun jahānpahlavān ba huviyati xeš sādīq va mehrubān māndast va hangāmi ba muškilāt giriftār šudani naberaī xud (Barzu) mešitābad va ūrā az marg najāt dāda, ba murādaš merasānad.

Šaxsiyathāi digari «Dāstāni Barzu» barāi inkišāfi vāqea ba qahramāni aslī va atrāfiyāni ū yārī rasānidaand. Nāgufta namānad, ki nāmihāi ba'ze az šaxsiyathāi in matn, bā matni kitābī muvāfiqat namekunad, ki šāyad bā mururi zamān az yādi gūyanda rafta bāšad.

Metavān yādāvar šud, ki nisbat ba xāndan, šunidani dāstān jālibtar ast. Hangāmi šunidani matn, ki mā zabt kardem čand nafar huzur dāštand. Hāzirin bā diqqat gūš medādand. Rāvī šunavandagānašrā bā sehri suxan čunān ba xud kašida bud, ki kase ba pursiše jur'at namekard. Čun ādat, pas az bayāni dāstān rāvī dast ba duā bardāštu duā kard. Matni šifāhii dāstān bā yak pursiši banda, rāje' ba mahārati gūyandagii Mullāšarif ba pāyān rasid, ki pāsuxi rāvī čun hameša kūtāh bud.

KAMĀLĀV RAVŠAN (sāli tavallud 1956). Dar deha va nāhiya bā nāmi Mullāravšan mašhur ast. Mullāravšan pisrai Jūra Kamālāv ast. Hāfizai xub dārad. Xele xub ast, ki imrūzhā dar avvali asri XXI niz dar ma'rakahā afsāna, qissa, rivāyathāi dilnišin megūyad. Ba misli padaraš mahārati xubi gūyandagī dārad. Zabānaš burrā va xušsuxan ast. Dar tūli qarib 30 sāl az Mullāravašan matnhāi gunāgun sabt kardam, ki aksari ān marbuti nasri guftārī ast. Mullāravšan matnhāi az kitābhā xāndai xudrā niz bā mahārat naql mekunad. Tavre ki xudaš guft, aksari naqlhāyaš az šunidahāi padar va digar piramardāni deha ast.

Begāhii 28 nāyabri sāli 2007 dar dehai Pasruxī dar manzili zindayād pa-

daram Qahhār Rahmānāv mehmānhāi ziyād budand. Dar ān nišast man az Mullāravšan xāhiš kardam, ki ān ċize dar bārai «Šāhnāma» medānad naql kunad. Avval ū guft, ki man ċandīn sāl ast, ki az «Šāhnāma» naql nakardam, šāyad medānistahāyam nāqis bāšad. Dar ān šab dar bayni hāzirin, taxminan 4-5 sāt, bahs dar bārai «Šāhnāma» va qahramānhāi ān surat girift. Ĉand bār barq raft, vale ba har hāl aksari ān suhbatrā man dar navāri videā sabb kardam.

Dar ān šab az nāhiyai Sariāsiyāi vilāyati Surxāndaryāi Ūzbekistān Šāhhusayn Mahmadaliev (76 sāl) niz huzur dāšt, ki ba gufti ū dar in nāhiya niz «Šāhnāma» dar guzašta xele mašhur budast. Tavre ki Šāhhusayn guft, šaxse ba nāmi Menglibāev Muhammadi az nāhiyai Sariāsiyāi vilāyati Surxāndaryāi Ūzbekistān šāhnāmaxānu šāhnāmagū budaast.

Az guftai hāzirin ma'lum mešavad, ki «Šāhnāma» vāqean dar bayni mardum xele mašhur budast. Vale dar tai ċand dahsālai digar, ba yayr az mavridhāi munāsib, digar naql namešudaast.

Dar ān šab 15 nafar huzur dāštand. Ba'zehā barāi āvardani ċay az xāna mebarāmadandu bāz zud medarāmadand, tā idāmai naqlrā gūš kunand. Dar in kitāb aksari guftahāi Mullāravšan dar bārai «Šāhnāma» jā dāda šud.

QĀSIMĀV XALIL (sāli tavallud 1929). Padari Xalil Qāsimāv dar deha yake az dānandagāni mašhuri «Šāhnāma» budagī, ki inrā Mullāšarif niz ta'kid kardand. Mardumi deha niz in nuktarā yādāvar šudand. Dar sālhāi 30 Mullāqāsimrā (1879-1964) ba mehmānxānahā barāi šāhnāmaxānī va yā naqli ān meburdand.

Sālhāi 40-umi sadai bist šāhnāmaxānī sust megardad. Hama az pai ta'mini zindagī mešavand. Pas az Jangi Duyumi Jahānī šāhnāmaxānī ba mahfili xānavādagī tabdil meyābad. Tā āxiri sālhāi šasti asri XX Mullāqāsim dar huzuri xešāvandān va hamsāyahā, ba xusus dar šabhāi Zimistān gāh-gāhe dāstānhāi «Šāhnāma» va digar qissahārā naql mekardaast.

Barāi Xalil Qāsim az padar yak kitābi «Šāhnāma» niz bāqī mānda budast, vale in kitābrā yake az dūstān megiradu digar barnamegardānad. Az Xalil Qāsimāv mā ċand afsāna, qissa va ān ċizerā, ki az «Šāhnāma» dar yādašan māndaast, sabtu zabt kardem.

JABBĀRĀV ATĀ (sāli tavallud 1930 – vafāt 2013). Jabbārāv Atā dar mahfilhāi xānavādagii Mullāqsim ziyād ištirāk namudaast. Ba gufti xudaš, pas az barāmadani radiā va televiziān naql kardani dāstānhāi

«Šāhnāma» qarib az bayn raft. Mā čizerā, ki šunidem sabt kardem. Ba gufti ešān niz šāhnāmaxānī va naqli dāstānhāi ān hameša dar jam'āmadhāi xānavādagii xešāvandān budaast. Bā vujudi ān ki vāsistahāi texnikī ba misli radiā va televizān zud gustariš yāft, dar bayni mardum tā sālhāi 70 sadai bist ba'ze dāstānhāi «Šāhnāma» naql megardid.

RAHIMĀV AZIZ (sāli tavallud 1932 – vafāt 2007). Aziz Rahimāv zādai dehai Pasruxī. Beš az 40 sāli axir dar nāhiyai Šahrinavi Tājikistān zindagānī kardaast. Muallimi zabān va adabiyāti tājik bud. Xele xušsuhbat va xušbayān bud. Dar javānī bā šāhnāmaxānāni dehai Pasruxī bisyār hamsuhbat šuda bud. Afsāna, qissa, rivāyathāi ziyāderā dar yād dāšt. Hāfizai xub dāšt. Dar ma'raka hatman yake az ān naqlhāi šuniddašrā hamčun pand meguft.

Az ešān matnerā sabt namudem, ki «Pandi Nūširavān» nām dārad. In matn dar yake az gaštakhā sabt šudaast, dar ān beš az dah nafar ištirāk dāštand. Hangāmi naqli matn šunavandagān savālhā dādand, ki dar in kitāb hamai ān āvarda šudaast.

XĀLĀV ŪZBAKXŪJA (sāli tavallud 1935 – vafāt 2007). Afsāna va qissahāi ziyād medānist. Dar javānī dar mahfili šāhnāmaxānī va naqlhāi ān ziyād širkat namudast. Dar yake az suhbathāi mā bā muhabbat az naqqālāni «Šāhnāma» yādāvar šud. Beš az 30 sāl ast, ki dar nāhiyai digar zindagānī mekard. Xušbaxtāna az ešān niz čand matne sabt kardem, ki ānhārā dar in kitāb jā dādem.

IX. DAR BĀRAI LAHJAI PASURXĪ

Dar āxiri sālḥāi panjāhumi sadai bist dar barābari lahjahāi digari dehahāi tājikāni Bāysun (dar «Hududulālam» Bāsan, Bāsand) [nig.: Hudud-ul-ālam 1983, s.70] lahjai Pasurxī az jānibi lahjašinās X.Hamrāqulāv mavridi āmūziš qarār giriftast, ki ešān āid ba ān čunin išārat namudaast: «Dar qismi šimālī-γarbī rayān (nāhiya) qišlāqhāi Pasurxī, Kūčkak, Sariāsiyā, Avlād, Darband, Sayrāb, Panjāb va dar qismi šimālī-šarqii rayān qišlāqhāi Havz, Qūryānča, Duyābā, Sangardak, Diibālā (Dehi bālā) vāqe’ gardidaand, ki ahālīi ān mahalhā hama tājikand» [Hamrāqulāv 1961, s.3].

Sāli 2008 kitābi S.Qurbānāv zeri unvāni «Lahja – nimui digari zabāni kuhan» [nig.: Qurbānāv 2008] čāp šud, ki dar ān ibārahāi ismī dar lahjahāi Bāysun mavridi tahqiq qarār giriftaast, ki beštari namunahāi āvardai ešān az lahjahāi šimālī-šarqī ast. Har du pažūhišgar išāra bar ān kardaand, ki mavādi fāklārī niz gird āvardaand. Ammā dar risālahāi ilmīi ešān namunahāi matnhāi fāklārīi mintaqahā ba tavri judāgāna āvarda našudaast.

Nāgufta namānad, ki namunahāi adabiyāti guftārīi (fāklārī) tājikāni Bāysun xele kam girdāvarī šudaast. Tā ba imrūz, ba γayr az namunahāi parākandai dar matbuāt čāpšuda, du kitābi xurd az jānbi mā ba našr rasid, ki ān niz matnhā va pažūhiši fāklārī dehai Pasurxirā dar bar megirad [nig.: Rahmānī 2007; Rahmāni 2013].

Dar bāygānīi pažūhišgāhi zabān, adabiyāt, šarqšināsī va merāsi xattīi ba nāmi Rūdakīi Akademiyai ilmhāi Jumhurīi Tājikistān va bāygānīi šaxsāni judāgāna mavādi farhangī mardumi Bāysun mavjud ast, ki umedvārem rūze dastrasi xānandagān megardad.

Navisandai in sathā dar tūli beš az 40 sāl dar fursathāi munāsib, tā haddi imkān mavādi fāklārīi dehai Pasurxirā gird āvardam, ki šāyad čand kitāb šavad. Agar Xudā madadgār šavad dar āyanda barxe az in matnhārā ba našr xāham rasānd.

Tibqi ma’lumāti sāli 2010 Ahālīi dehai Pasurxī beš az 5 hazār nafar buda, hama tājik hastand. Bayni Pasurxī va markazi nāhiya taqriban yak kilāmetr ast. Sākināni Pasurxī bā mardumi dāxili šahr va dehahāi digari tājikzabānu ūzbekzabān raftu āmad, dādu girift va munāsibati neki ātifāna dārand. Dar deha yak maktabi miyāna ast. Dar vasati dehahāi

Pasurxī va Kūčkak niz yak matkabi digar ast. Har du maktab ba zabāni tājikī ast.

Lahjai mardumi deha ba zabāni adabī nazdik bāšad ham, vale hangāmi talaffuzi vāzahā, sarfu nahv xususiyathāi xudrā dārad. Matni in kitāb qarib ba tavri purra az tariqi vāsitahāi texniki sabti āvāz (mag-nitāfān, diktafān, mini disk) zabt gardida, ba'ze az tariqi videā ba navār girifta va ba'dan bāznavisī šudaast. Kitāb ba du alifbā ham alifbāi im-rūzi tājikī va ham alifbāi āvānigārii lātin āmadai čap šud. Barāi darki beštari mas'ala lāzim dānistem, ki ba čand nukta išarat namāem:

Hangāmi talaffuzi harfhā gāhe sadāi «d» va «t» ba yak digar nazdik ba nazar merasad. Dar āxiri kalimahā gāhe «d» talaffuz namešavad: «raftan(d)». Gāhe ba ivazi «b», «p» talaffuz mešavad.

Rāviyān ba'ze kalimahārā dar du, se, čār šakl talaffuz kardaand. Az jumla: «bahad= bahat =ba'd =baat», «pādšā =pātšā =pāššā =pādšāh»; «megūt =megūd =megūyad», «panat =pahnat =padarnalat =padarla'nat», «farmid =farmud», «āmdam =āmadam», «avezem =āvezem».

Fe'li «istādan» ba šakli kūtāh talaffuz šudast: «xūrsem = xūrda istādaam», «pūšissem =pūšida istādaam», «rafsay=rafta istādaast», «āmassay =āmada istādaast», «karsay=karda istādaast».

Gāhe harfī «h» talaffuz namešavad: «dehqānā = dehqānhā», «unā = ānhā». Dar ba'ze mavridhā bandak jānišini «am», bandaki navzišii «ak» va pešāyandi «ba» yakjā āmada, kalima dar šakli zerin talaffuz mešavad: «xayālakamā (xayāl + ak + am + ā) = xayālhāyaki mā», «mullābašākānakāyi (mullā + bača+ hā + yak + i) = mullā bačahāyaki», «ba'zekašān (ba'ze+ ak + aš + ān) ba'ze yaki az ānhā», «inbayam (in + ba +yam) = ba in ham» va ʔayra.

Yak nuktai muhim ān ast, ki rāviyān hangāmi naqli vāqea ehsāsāti xudrā bā baland kardani sadā va kašiši āvāzhā nišān dāda, az in tariq ba šunavandai xud ta'sir rasānidan mexāhand: «hāāāāā», «hūūūūū», «raftaaaaa» va amsāli in ki dar matn nigāh dāšta šudast.

Nāmi qahramānhā va šaxsiyathāi matnhā gāhe az yādi rāviyān farāmūš šudast. Az in rū ba'zan nāmnhā digar mešavand va ba ivazi nām «vay», «un», «in kas» va ʔ. ba kār burda mešavad.

Dar āxir yādāvar bāyad šud, ki dar in majmūa mā faqat ān mavāderā, ki az yak deha gird āvardem peškaši xānandagān namudem. Bāz mavādi digare dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma» dar dast dārem, ki ān az mint-aqahāi gunāguni Tājikistān girdāvarī šudaast. Umedvārem, ki dar āyan-da ān mavād niz pas az bāznavisī az kasetu navārhā, dar šakli majmūai judāgāna peškaši xānandagān va pažūhandagān xāhad gašt.

X. KITĀBNĀMA

1. **Abdālāv 2007** – Abdālāv N. Dāstānhāi išqī dar «Šāhnāma»-i Firdavsī. Dušanbe: Sinā, 2007.
2. **Abduvaliev 1987** – Abduvaliev A. Āmūxtani ejādiyāti Abulqālsim Firdavsī dar sinfi 9. Dušanbe: Irfān, 1986; 1987.
3. **Abdullāev 1987** – Abdullāev A. Abulqāsim Firdavsī. Dušanbe: Adib, 1987.
4. **Aynī 1963** – Aynī S. Dar bārai Firdavsī va «Šāhnāma»-i ū // Kulliyāt. J.11, kitābi yakum. Dušanbe, 1963.
5. **Akramāv 1966** – Akramāv A. Šāhnāmai mansuri xalqī va šāhnāmaxānān // Armuyāni ālimāni javān. Dušanbe, 1966, s.61-70.
6. **Amīr 1995** – Amir S. Firdavsī va maktabi adabii Ahmadi Dāniš. Dušanbe, 1995.
7. **Anvarī 1994** – Anvarī S. «Vāzahāi nizāmī dar «Šāhnāma»-i Abulqāsimi Firdavsī». Dušanbe, 1994.
8. **Anjavī 1369a** – Anjavī Šerāzī. Firdavsināma. Mardum va Firdavsī. Jildi 1. Tehrān: Intišārāti ilm, 1369.
9. **Anjavī 1369b** – Anjavī Šerāzī. Firdavsināma. Mardum va Šāhnāma. Jildi 2. Tehrān: Intišārāti ilm, 1369.
10. **Anjavī 1369v** – Anjavī Šerāzī. Firdavsināma. Mardum va qahramānhāi Šāhnāma. Jildi 3. Tehrān: Intišārāti ilm, 1369.
11. **Asāzāda 1999** – Asāzāda X. «Abulqāsim Firdavsī dar šināxti Sātim Ulūyzāda». Dušanbe, 1999.
12. **Ātaxānāva 1960** – Ātaxānāva X. Abulqāsim Firdavsī. Stalinābād, 1960.
13. **Bal'amī 1992** – Bal'amī Abūālī. Ta'rixi Tabarī. J.1. Dušanbe: «Irfān», 1992.
14. **Bahār 1374** – Bahār Mehrdād. Pažūhiše dar asātiri Erān. Tehrān: Gāh, 1375.
15. **Bāys 1988** – Bāys M. Zārāastriysi. Veri i ābičai / Perevād s angliškāgā I.M.Stebliin-Kamenskāgā. M., 1988.
16. **Braginskiy 1956** – Braginskiy I.S. Iz istārii tadžikskāy narādnāy pāezii. Elementy narādnā-pāetičeskāgā tvārčestva v pamyatnikax drevney i srednevekāvāy pismennāsti. M.: Izd-vā AN SSSR, 1956.

17. **Buzurgdāšti Firdavsī... 2012** – Buzurgdāšti Firdavsī va «Šāhnāma» dar adabiyāti šifāhī va kitābī / Girdāvaranda, murattib va muallifi pešguftār D.Ābidāv. Dušanbe, 2012.
18. **Dāniš 1989** – Dāniš Ahmad. Navādir-ul-vaqāe'. Kitābi 2. Dušanbe: Dāniš, 1989.
19. **Dūst 2001** – Dūst K. Tahlili ābrazī hākimi idealī dar «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī. Dušanbe, 2001.
20. **Fazliddinzāda 2006** – Fazliddinzāda A. Dame bā «Šāhnāma». Dušanbe, 2006.
21. **Fehrist 2008** – Fehristi mavādi sabti āvāzī ba šakli raqamī gardānida az Fāndi fāklārī ba nāmi Rajab Amānāvi Pažūhišgāhi zabān va adabiyāti ba nāmi Rūdakī AI JT» (sālhai 2006-2007) / Tahiyai S.Mahmudāv / Bā sarsuxani F.Azizī. Dušanbe, 2008.
22. **Firdavsī 1938** – Firdavsī Abulqāsim. Šāhnāma: Dāstānhāi muntaxab / Sarsuxani A.N.Bāldirev. Tartibdianda: R.Hāšim. Stalinābād, 1938. (Ba alifbāi lātinī).
23. **Firdavsī 1940** – Firdavsī Abulqāsim. Šāhnāma: Dāstāni «Bahrāmi Čūbina» / Muhar. E.E.Bertels. Stalinābād, 1940. (Ba alifbāi lātinī).
24. **Firdavsī 1940a** – Firdavsī Abulqāsim. Šāhnāma: Dāstāni «Rustam va Sūhrāb» / Muharrir E.E.Bertels. Stalinābād - Leningrad, 1940. (Ba alifbāi lātinī).
25. **Firdavsī 1943** – Firdavsī A. Almāshāi mardānagī: Pārčahā az «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī / Sarsuxan, tavzehāt va tahriri A.Lāhuṭī. Stalinābād, 1943.
26. **Firdavsī 1944** – Firdavsī A. Dāstāni «Rustam va Kāmusi Kāšānī»: Pārčahā az «Šāhnāma» / Intixāb va tahriri A.Lāhuṭī. Stalinābād, 1944.
27. **Firdavsī 1955** – Firdavsī A. Dāstānhā az «Šāhnāma»: ibārat az du jild. Jildi 1. / Muharrir va tartibdianda B.Sirus, M.Rahimī. Stalinābād, 1955.
28. **Firdavsī 1956** – Firdavsī A. Dāstānhā az «Šāhnāma»: ibārat az du jild. Jildi 2. / Muharrir va tartibdianda B.Sirus, M.Rahimī. Stalinābād, 1956.
29. **Firdavsī 1964-1968** – Firdavsī Abulqāsim. Šāhnāma. Ibārat az 9 jild / K.Aynī, Z.Ahrārī, B.Sirus, M.Devānaqulāv. Dušanbe, 1964-1968; našri duyum 1987-1991; našri seyum 2007-2010.
30. **Fitrat 1992** – Fitrat A. Šūriši Vāse'. Firdavsī / Tahiyai P.Gulmurād. Dušanbe, 1992.
31. **Gulruxsār** – Devān (Devāni Išqu Ašku Xanda). Dušanbe: Payvand, 2004.

32. **ʔafurāv 1983** – ʔafurāv B. Tājikān: Taʔrixi qadimtarin, qadim va asrhāi miyāna. Kitābi yakum. Dušanbe: Irfān, 1983.
33. **Hamrāqulāv 1961** – Hamrāqulāv X. Ševahāi tājikāni rayāni Bāysun. Dušanbe, 1961.
34. **Haft allāma 1994** – Haft allāma / Tahiya va takmili B. Šermuhammadiyān, D. Ābidzāda. Dušanbe: Irfān, 1994.
35. **Hikmat Rizā 1950** – Xikmat Rizā. Kuzneʔ Kāva (Tadž. skazka). M.: Detgiz, 1950. – 14 s.
36. **Hāmidāv 1965** – Hamidāv H. Āid ba tarjumahāi ūzbekii «Šāhnāma»-i Firdavsī // Sadāi Šarq. – 1965. – №9. – S. 128-140.
37. **Hudud-lu-ālam 1983** – Hudud-ul-ālam / Tahiyagari matn: N.Qasimāva. Dušanbe: Dāniš, 1983.
38. **Kitābšināsii Firdavsī 2012** – Kitābšināsii Firdavsī va «Šāhnāma» (Nišāndihandai bibliāgrafii adabiyāt). Kitābi 1. / Murattib: A.YUnusāv. Dušanbe, 2012.
39. **Kābidze 1958** – Kābidze D. «Šāhnāma» dar zabāni gurjī // Šarqi surx, 1958. – №2. – S.135-147.
40. **Lāiq 2008** – Lāiq Šeralī. Kulliyāt. Ibārat az du jild. Jildi 1. Ašʔār. Dušanbe: Adib, 2008.
41. **Malehāi Samarqandī 1385** – Malehāi Samarqandī, Muhammadbadeʔ bini Muhammadšarif. Tazkirai muzākir-ul-ashāb yā tazkirai šuarāi Malehāi Samarqandī / Tahiyakunandai matni intiqādī: K.Aynī. Dušanbe: Payvand, 1385.
42. **Mullāahmadāv 2003** – Mullāahmadāv M. Payāmi axlāqii Firdavsī. Dušanbe: Devaštič, 2003.
43. **Mustajir 1989** – Mustajir A. Rūznāmai safari Iskandarkūl / A.Afsahzād va M.Mullāahmadāv. Dušanbe: Irfān, 1989.
44. **Nadušan 1350** – Nadušan, Muhammad Alī Islāmī. Zindagī va margi pahlavānān dar «Šāhnāma». Tehrān: Tūs, 1350.
45. **Nazir 1996** – Nazir U. Firdavsī va Xayyām. Dušanbe, 1996.
46. **Nazrī 2014** – Nazrī J., Xurāsānī A. Hunari nāmanigārī dar «Šāhnāma»-i Firdavsī. Dušanbe, 2014.
47. **Naršaxī 1979** – Naršaxī Abūbokr. Taʔrixi Buxārā. Dušanbe: Dāniš, 1979.
48. **Qissahā 1994** – Qissahā az rūzgārī Firdavsī Tahiyai B. Šermuhammadiyān va D. Ābidzāda. Dušanbe: Adib, 1994.
49. **Qissahā 1996** – Qissahā pirāmuni Firdavsī va qahramānhāi «Šāhnāma». / Tahiyai B. Šermuhammadiyān va D. Ābidzāda. Dušanbe: Payvand, 1996.

50. ***Qāsimāv 2006*** – Kasimāv Ā. Derivasiya v «Šaxname» Abulkasima Firdavsi. Dušanbe: Devaštič, 2006.
51. ***Qāsimāv 2011*** – Kasimāv Ā. Kartina živātnāgā mira v «Šaxname» Abulkasima Firdāusi. Dušanbe: Dāniš, 2011.
52. ***Qāsimāv 2011a*** – Kasimāv Ā. Leksika rastitelnāgā mira v «Šaxname». Dušanbe, 2011.
53. ***Qāsimāva 2003*** – Qāsimāva M. Āb dar «Šāhnāma»-i Firdavsi. Dušanbe, 2003.
54. ***Qurbānāv 2008*** – Qurbānāv S. Lahja – numūi digari zabāni kuhan (Ibārahāi ismī dar lahjahāi Bāysun). Dušanbe, 2008.
55. ***Rajabāv 1976*** – Radžabāv M.R. Firdāusi i sāvremennāst (Analiz mirāvāzreniya). Dušanbe, 1976.
56. ***Rak 1998*** – Rak I.V. Zārāastriyskiy mifālāgiya. Drevnegā i rannesred-nevekāvāgā Irana. SPb.-M.: Žurnal «Neva» – «Letniy Sad», 1998.
57. ***Rahmān 1984*** – Rahmān R.. Simāi zani fidākār dar dāstāni «Bežan va Maniža» // Zanāni Afyānistān. — 1363 (1984) — №8. — S. 14-15 va 44-45; №9. — S. 17-19 va 47.
58. ***Rahmānī 1984*** – Rahmānī R. Asāsi šināxti jāmea (guftugū bā ustād Injavii Šerāzi) // Adabiyāt va sanʼat. – 1993. – 11 fevral.
59. ***Rahmānī 1993*** – Rahmānī R. Rustam va Barzu (Afsāna) // Mardumgiyāh. — 1993. — №2. — S. 91-95. (Ba se alifbā: tājikī, fārsī, lātinī).
60. ***Rahmānī 1994*** – Rahmānī R. Kāsai Rustam // Mardumgiyāh, 1994. — №1-2. — S. 72. (Ba se alifbā: tājikī, fārsī, lātinī).
61. ***Rahmānī 1994a*** – Rahmānī R. Piyālai Rustam // Mardumgiyāh, 1994. — №1-2. — S. 73. (Ba se alifbā: tājikī, fārsī, lātinī).
62. ***Rahmānī 1994b*** – Rahmānī R. Qamčini Rustam // Mardumgiyāh, 1994. — №1-2. — S. 74. (Ba se alifbā: tājikī, fārsī, lātinī).
63. ***Rahmānī 1994v*** – Rahmānī R. Arki Buxārārā Siyāvuš sāxtaast // Mardumgiyāh, 1994. — №1-2. — S. 75-76. (Ba se alifbā: tājikī, fārsī, lātinī).
64. ***Rahmānī 1997*** – Rahmānī R. Unsurhāi farhangi Erāni bāstān nazdi tājikāni Bāysuni Ūzbekistān // Pažūhiš dar farhangi bāstānī va šināxti «Avestā». Ba kūšiši Masʼudi Miršāhī. Pariž, 1997. – S. 721-730.
65. ***Rahmānī 1997a*** – Rahmānī R. Rustami dāstān // Mardumgiyāh, 1997, №1-2. – S. 226-231. (Ba du alifbā: tājikī, fārsī).
66. ***Rahmānī 1998*** – Rahmānī R. Az «Avastā» tā «Šāhnāma» // Bahāri ajam. – 1998. – №1. – Iyun.
67. ***Rahmānī 1998a*** – Rahmānī R. «Šāhnāma» dar fālklāri tājikān // Prāceedings Sekānd Internatiānal Studies Cānfrence «Frām Avesta tā

Shahnameh». The University of Sydney, NSW, Australia. February 6 to 16, 1998.

68. **Rahmānī 1999** – Raxmānī R. Fāklār i tradisiānnaya kultura v trude naršaxi «Istāriya Buxarū» // Iran & caucasus. Research papers frām the Caucasian Centre fār Iranian Studies, Yerevan. Tehran: Internatiānal Publicatiāns āf Iranian Studies, 1999-2000. Vāl. 3-4. – P. 243-248.
69. **Rahmānī 1999a** – Rahmānī R. Rustam's rāle in tajik fāklāre. // Ancient civilizatiān and its rāle in fārmatiān and develāping āf central Asian culture āf Samanides epāch. Dushanbe, 1999. – s. 170-171.
70. **Rahmānī 2000** – Raxmānī R. Prāblemi ustnāy pāezii i prāzi v tvārčestve persāyazičnix narādāv. Māskva: Drevā žizni — 2000.
71. **Rahmānī 2001** – Rahmānī R. Traces āf Ancient Iranian Culture in Bāysun District, Uzbekistan // Asian Fāklāre Studies. Japan, Nagāya, Vāl. 60, 2001. pp.295-304.
72. **Rahmānī 2001a** – Rahmānī R. Ta'rixī girdāvarī, našr va pažūhiši afsānahāi mardumi fārsizabān (Tājikistān, Afyānistān, Erān). Tehrān: Pažūhišhāi erānī-Navidi Šerāz, 1380 (2001), 288s. (Ba fārsī)
73. **Rahmānī 2003** – Rahmānī R. Ba yādi naqqālī va šāhnāmaxānī (Guftugū bā dānišmandi farzāna Jalili Dūstxāh) // Mardumgiyāh, 2003, №1-2. – S. 43-65; s.44-68.
74. **Rahmānī 2004** – Rahmānī R. Paymānu vafāi zanāna dar dāstāni «Bežan va Maniža» // Dar kit.: Pažūhišhāi erānī / R.Murādī. Šerāz: Navidi Šerāz, 1381 (2004). – S. 20-33.
75. **Rahmānī 2006** – Rahmānī R. Tamadduni āriyāi (Majmūai guftugūhā). Dušanbe: Payvand, 2006. – 242s.+298s.=540s. (Ba alifbāi tājikī va fārsī).
76. **Rahmānī 2007** – Rahmānī R. «Dāstāni Barzu» dar guftāri Jūra Kamāl (Matni ilmī). Dušanbe, 2007. – 50s.
77. **Rahmānī 2008** – Rahmānī R. Barrasii «Šāhnāma» dar Angliya // Sadāi šarq. – 2008. – №5. – S.163-166.
78. **Rahmānī 2010** – Rahmānī R. Jašni «Šāhnāma» dar Berlin // Ba qullahāi dāniš. Dušanbe, 2010. – № 15. – 24-sentyabr.
79. **Rahmānāv 2010a** – Raxmānāv R. Tadžikskie filmi na āsnāve epičeskix skazaniy // Kāreyskiy-sentralnāaziatskiy tvārčeskiy simpāzium. 25 avgusta 2010 / Ārganizatār: Kāreyskāe ministerstvā kulturi, spārta i turizma. Zapālnitel: Fārum «Altayskaya kultura». Almati: Ātdel «Dāstlik», 2010. –S.40-46 (Ba zabāni rusī). –S. 47-53 (Ba zabāni kāreyagī).

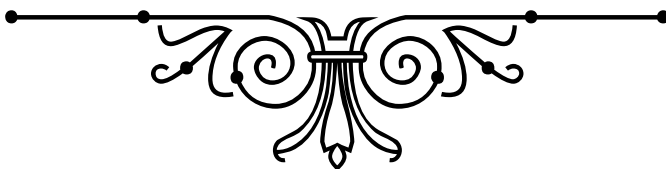
80. **Rahmānī 2011** – Rahmānī R. Hamāiši hazārumin sarāiši «Šāhnāma» dar Erān // Āzādagān. Dušanbe, 2011. – №20. – 25 may.
81. **Rahmānī 2011a** – Rahmānī R. Faryādi besadā (Guftugū bā dāktār Asadullāh Habib). – Dušanbe: Er-graf, 2011. – 88s.
82. **Rahmānī 2011b** – Rahmānī R. Šaxsiyati Firdavsī va dāstānhāi «Šāhnāma» dar guftāri tājikān // Aryana (Histārical, Cultural, Literary and Social Jāurnal āf Afganistan Studies). Vālum XIII, Number 4, Winter 2011 (Zimistan 1390). – C.3-9.
83. **Rahmānī 2011v** – Rahmānī R. «Šāhnāma» va šāhnāmaxānī dar Švetsiya // Bahāri Ajam. Dušanbe, 2011. – №32-33. – 24 nāyabr.
84. **Rahmānī 2011g** – Rahmānī R. Šināxti Firdavsī va dāstāni «Šāhnāma» dar guftāri tājikān // http://www.bbc.cā.uk/persian/arts/2011/05/110511|23_persian_language_tajikstan.gel.shtml (Ba fārsī). 11.05.2011.
85. **Rahmānī 2012** – Rahmānī R. «Dāstāni Siyāvuš» dar guftāri tājikān // Firdavsi-pažūhī (Majmūai maqālāte ba qalami gurūhe az navisandagān). Daftari duvvum. Ba kūšiši YĀsir Muvahidfar. Tehrān: Xānai kitāb, 1390 (=2012). – S.637-653.
86. **Rahmānī 2012a** – Rahmānāv R. «Bahru-ut-tavārix»-i Vārasi Buxārāi va šāhnāmaxānī // Sadāi šarq, 2012. – №3. – 143-150.
87. **Rahmānī 2012b** – Rahmānī R. The variant āf the stāry āf Barzu amāngst the tajiks āf Bāysun // Shahnama Studies II: the receptiān āf Firdausi's Shahnama / edited by Charles Melville, Gabriella van den Berg. Leiden-Bāstān: Brill, 2012. – Pp.291-302.
88. **Rahmānī 2013** – Rahmānī R. & Gabrielle van den Berg (eds.). The Stāry āf Barzu: As Tāld by Twā Stārytellers Frām Bāysun, Uzbekistan. Leiden University Press, 2013. – 146 p.
89. **Rahmānī 2013a** – Rahmānī R. Navrūzi āriyāi tājikān. Dušanbe: DMT, 2013. – 145s.
90. **Rahmānī 2013b** – Rahmānī R. Pažūhiši «Šāhnāma» dar Dānišgāhi Kembirij // Ba qullahāi dāniš. –2013. – №1. – 11 yanvar.
91. **Rahmānī 2014** – Rahmānī R. Avvalin matnhāi fālklāri tājik (va yā yak rivāyati muhimi vābasta ba «Šāhnāma») // Adabiyāt va san'at. – 2014. – 25-umi sentyabr.
92. **Rahmānī 2015** – Rahmānī R. «Barzui dehqān» // Dānišnāmai farhangi mardumi tājik. Jildi 1. Dušanbe: EMT, 2015. – S.109.
93. **Rahmānī 2015a** – Rahmānī R. «Šāhnāma» dar farhangi mardumi tājik va išārate dar bārai «Bahr-ut-tavārix»-i Abdulbaqāi Vārasi Buxārāi // Daftari hamāiši jahānii buzurgdāšti āyāzi duvvumin hazārai sarāiši

- «Šāhnāma». Dānišgāhi Upsala. Suid (Švetsiya), 15-16 Āktyabri 2011. Upsala, 2015. – S.49-66.
94. ***Rahmānī 2015b*** – Rahmānī R. «Barzunāma» // Dānišnāmai farhangi mardumi tājik. Jildi 1. Dušanbe: EMT, 2015. – S.109-111.
 95. ***Rahmānī 2015v*** – Raxmānī R. Kratkāe āpisanie etnāgenezisa tadžikskāgā narāda (etā statya napečatanā v žurnale «The review āf Central Asian Studies». vāl.3 may 2010. The institute āf central asian studies. Kangnam university, Kārea. Dušanbe, 2015. – 48s.
 96. ***Sabāhī 1998*** – Sabāhī H. Šāhnāma dar āsāri hunarī. Samarqand, 1998.
 97. ***Sayidzāda 2011*** – Sayidzāda J. Firdavsī kist va «Šāhnāma» čist? Dušanbe, 2011.
 98. ***Samad 2004*** – Samad V. «Šāhnāma»-i Firdavsī va Černiševskiy. Dušanbe: Adib, 2004.
 99. ***Simurʿi saped 1358*** – Simurʿi saped. Tahiyai Ahmadalii Kūhzād // Farhangi xalq. Kābul, 1358, №1-2.
 100. ***Šarifzāda 2014*** – Šarifzāda X. «Šāhnāma» va šeʿri zamāni Firdavsī. Dušanbe, 2014.
 101. ***Uluʿzāda 1986*** – Uluʿzāda S. Dāstānhāi Firdavsī. Dušanbe, 1977; 1986;
 102. ***Uluʿzāda 1991*** – Uluʿzāda S. Firdavsī (Rāman). Dušanbe, 1991.
 103. ***Vāras*** – Vāras. «Bahr-ut-tavārix» (Šāhnāma). Nusxai xattī šumārai 650, dar kitābxānai millī.
 104. ***Xākirāev 2005*** – Xākirāev R.D. Siyāvuš dar ustura va adabiyāt. Dušanbe: Devaštič, 2005.
 105. ***Yunusāv 1989*** – Yunusāv A. Sarvati bebahā // Ilm va hayāt. – 1989. – №11. – S.28-29.
 106. ***Yunusāv 1994*** – Yunusāv A. Nusxahāi xattii «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī. Zeri tahriri A.Afsahzād. Dušanbe, 1994. – 34 s.
 107. ***Yāhaqī 1386*** – Yāhaqī Muhammadjaʿfar. Farhangi asātir va dāstānvārahā dar adabiyāti fārsī. Tehrān: Farhangi muāsir, 1386.
 108. ***Zarirī 1369*** – Zarirī Muršed Abbās. Rustam va Sūhrāb / Ba kūšiš J.Dūstxāh. Tehrān, 1369.
 109. ***Ziyāvuddināva 1990*** – Ziyāvuddināva A., Hasanāva S. Simāi maʿnavii zanān dar «Šāhnāma»-i Abulqāsim Firdavsī. Dušanbe, 1990.

Sāl hāi 1973-2016

**BAXŠI 2:
MATNHĀ**

FAYZULLĀEV MULLĀŠARIF (1888-1972)

1. QISSAGŪI VA ŠĀHNĀMAXĀNĪ (Guftugū)

Rāvī: Fayzullāev Mullāšarif; millat: tājik; peša: dehqānī; sin: tavallud 1888– vafāt 1972; rāvii pešin: buzurgsālāni deha va kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 1966; vāsitai sabt: magnitāfān. Mavād az bāygānii Fāndi fālklāri tājiki Instituti zabān, adabiyāt, šarqšināsī va merāsi xattii ba nāmi Rūdakii Akademiyai ilmhāi Jumhurii Tājikistān girifta šud.

PAŽŪHANDA: ...Dar zamāni peš qissagūi, kitābxānī čī xel bud?

MULLĀŠARIF: Rūzhāi zimistānī šavad agar, az barāi šištu xezu bāziyu xanda, bāyhā alāhida dar xānāhāšān, unhā xudašān katī xudašān, mullāhā alāhida, ba'ze dehqānhāe, ki az juft meāmadanu az kāri bāy meāmadanu az sahrā kār karda meāmadan, inhā alāhida šišta, gaštak-gaštak gufta jam' mešudan. Ana hamināba ba'ze kitābhāi «Šāhnāma», «Bābāravšan», «Zaynularab», «Tahamtan», «Jamšed» hamtaringāya mexāndan.

PAŽŪHANDA: Kī mexānd? Kadām gurūh mexānd ināya?

MULLĀŠARIF: Hamun mullābaškānakāi az madrasa burāmadagī, mullābaškānāi xānda gaštagī xānda medādan.

PAŽŪHANDA: Bāyhābayam?

MULLĀŠARIF: Bāyhābayam, digarāšbayam. Mulābačahā kitāb girta meāmadanu «jūra māba yak kitāb xānda te» meguftan. Hamun katī kitāb xānda medādan.

PAŽŪHANDA: Xudi bāyhā namexāndan-mī?

MULLĀŠARIF: Xudašān savād nadāštan-de. Hamin bāy budanu savād nadāštan.

PAŽŪHANDA: Gurūhi mullāhā čihā mexāndan bābā?

MULLĀŠARIF: Gurūhi mullāhā ba yakdigarašān az bābati dinī munāzira mekardan.

PAŽŪHANDA: Afsānayu šāhnāmaxānī namekardan?

MULLĀŠARIF: Ne. Masalan, unā mešiştanu tahārat farzan čandta, musibat farzan čandta, janāza farzaš čandta, janāzaya čutūring mexānan, čī mešad, čī memānad, hamtaring gapāya baynašan-ba yakdigarešan katī gapzanī karda mešiştan.

PAŽŪHANDA: Dehqānā čī?

MULLĀŠARIF: Dehqānā ba'ze čizhāi namefahmidagešana savāl mekardan az mullāhā. Masalan, meguftan, ki mā ḡusl kardanī šavem, čī kār kunem, čī ḡüyem? Yak hamin bismillā katī tamām mešad-ma, yā duāi ḡusl guftanī yak gap bud hamuna xānem-ma, naxānem-ma? Yā, masalan, sarāmā-ba lūngī girem-ma, nagirem-ma? Yā agar ezār katī, masalan, ābbāzī kunem ezāramā gašta tāhir mešad-ma, namešad-ma yā iflās mešad-ma?

PAŽŪHANDA: Ināyam mehmānxānai xudašana dāştan?

MULLĀŠARIF: Mehmāxānai xudašana dāştan.

PAŽŪHANDA: Mābayni xudašan-ba čī gap mezadan?

MULLĀŠARIF: Kihā?

PAŽŪHANDA: Dehqānā?

MULLĀŠARIF: Dehqānāyam gapi xudašana mezadan, masalan, man gavi falāniya hay kardam, intur juft kardam. Falānī, masalan, in kasa padarašana [*ba šunavandae išārat mekunad*] meguftan, ki Dūstquluf (Dūstqulāv) meraftu in hamin rūzba yak sintira (sentiner=100 kilā) ganduma darav karde, dastaš katī, meguftan. YĀ meguftan, ki ma-na hamin Dūstquluf raftayu hamin rūz yak kasa yak havzaša az lāy tāza karday, yā in ki meguftan, ki falānī gava bisyār bānī karday, hamin rūz bačayār yak gektar zamina tanhā yak juft gav katī hay karda, gandum kārīda āmaday.

PAŽŪHANDA: Afsānagūī mekardan xudašan?

MULLĀŠARIF: Afsānagūihāšan hamin tariqa gaphāi kūdakāna bud.

PAŽŪHANDA: Čī xel bud?

MULLĀŠARIF: Afsānahāšan meguftan, falān pādšāhe bud, duxtaraš intu bud, zanaš intu bud, tūy kard, tamāšā kard.

PAŽŪHANDA: Kali ziraku Afandiyu Aldarkūsa meguftan-mī?

MULLĀŠARIF: Unā nameguftan.

PAŽŪHANDA: Dehqānā nameguftan?

MULLĀŠARIF: Dehqānā unāya gap namezadan, dehqānāya meguftagihāšan...

PAŽŪHANDA: Bābā, hālā ham hamun mehmānxānaba āmada šumāya girta meravand-mī?

MULLĀŠARIF: Ne. Intaring gapā gum šudagī.

PAŽŪHANDA: Peš čī?

MULLĀŠARIF: Peš zamāni sābiqba bud. Tā sālhai xudi hamin si-yum ham bud.

PAŽŪHANDA: Či-ba gipkrifta meraftan šumāya?

MULLĀŠARIF: Šumā hikāyat kuned meguftan, šumā gap zaned meguftan, kitāb xāned meguftan, hālagī kitābhāi tasavvuf xān meguftan. Hamunhāya ba'ze ādamhā namexāndanu lekin māhān mexāndem-de. Mana qišlāqāi haminā-ba [dar dehai Bibišrin] meburdan. Man bisyār kambayālī katī rūzguzarānī karda megaštam. Padarāi haminā budan, mana amakāšān budan, Bābā Dūstqul meguftan. Mana haminā meāvardanū bahad tā xudi sāati duvāzdahi šaba kitābxānī karda-karda-karda mešištem. Bahad raved gufta javāb medādan. Man čiki rāzigii hamunā bāšad gufta, hamunā xursand šavand gufta, bahad mexāndam kitābāya.

PAŽŪHANDA: Yagān fāideš budagist-de qissaxāniyu...

MULLĀŠARIF: Albatta, guftam-ku hālagī barin gap. Gap az barāi hamin ki in šištān-ba munaqaša našavad, jangu jidāl našavad, ʔaybatu sifatu šikāyat našavad. Masalan, in halāl bud, in harām bud, in pes bud, in maxav bud, intaring gapā gum šavad ba hamin munāsibat man kitāb mexāndam, hikāyat mekardam, ki hama «hūūūy» gufta, da mā gūš andāxta mešištān. Binābar hamin, tā hikāyati man tamām našavad, yak-teš «haq» gufta namesulfid. Meguftan, ki «ha gap zaned-gap zaned», «kani čī šud?» «Pāyānaš čī šud» «Bahad axiraš čī šud?» gufta, tā tamām šudana...

PAŽŪHANDA: Hamun-ja kihā budan hamun mehmānxāna-ba?

MULLĀŠARIF: Un vaxtā man budagī mahal-ba, mana in kasa padarāšān bud, tayāšān bud, ki Dūstqulpalvān meguftan, bahad yak Karimbāy guftanī mardak bud, yak Yūldāšbābā guftanī ādamā bud, bahad az vay ki inja-ba Abduxāliq meguftan, bahad ana inja-ba marhamat karda Mullāešqul, ustā Ešqul meguftan, Xālmūmin meguftan, ana hamin ādamā budan.

PAŽŪHANDA: Kasbu kārašān čī bud hamunāya, bābā?

MULLĀŠARIF: Kasbu kārašān dehqānī bud, bāydārī bud, bahad ba'zekašān yakta nimta Mullāyūldāš katī, hālagī ustā Ešqulinā zargarī dāštān. Unā-ku zargarī mekardan. Ana hamin tariqa.

PAŽŪHANDA: Unāyam afsāna yā qissa meguftan-mī?

MULLĀŠARIF: Ne, nameguftan.

PAŽŪHANDA: Faqat šumā megufted.

MULLĀŠARIF: Man meguftam, unā gūš andāxta mešištān.

PAŽŪHANDA: Barāi čī nameguftan?

MULLĀŠARIF: Unā savād nadāštān, besavād budan. Unā kār katī hama vaxt bel, katman, dās hamin katī āvāra budan. Vale intaring

kitābxānihā katī ne, savād nadāštan. Hikāyata kī mekard? Hikāyata kadām kase, ki savād dāštāšadu kitābi savāda xāndāšad, yagān hikāya kitāba xāndāšad, ana vay hikāyat mekard.

PAŽŪHANDA: Az kitāb?

MULLĀŠARIF: Agar dahteša dānista gūyad, dahteša az havā girifta bastaaa meguft.

PAŽŪHANDA: Hamun Sayrāb-ba yak mullā Ravšan guftagī ādam buday. Kī bud hamun?

MULLĀŠARIF: Mullā Ravšan guftanī bud. Vay dutārī bud. Hāfiz bud. Vay hamin kujā-ba, ki bāšad, agar tūy šavad, ma'raka, majlis šavad, hamuna girifta meāmadan. Haminja-ba yak hafta, dah rūz, hamun mehmānxānahā-ba mūysafedā qatī girta gašta, bahad vay hāfiziyu dutār zanānda, bahad vaxti raftanaš-ba jāma medādan, čārsūm-panjsūm- da vay pul medādan...

PAŽŪHANDA: Afsānayu qissa ham meguft-mī?

MULLĀŠARIF: Afsānayu qissa nameguft, vay hāfiz bud, dutārī bud.

PAŽŪHANDA: Bāz yagān afsānagūyu qissaxāni mašhur guzašta-gimī?

MULLĀŠARIF: Bud. Budu murd. Yak Mullāqāsim guftagī bud.

PAŽŪHANDA: Kihā bud?

MULLĀŠARIF: Beganki Abduxalila (nigar: Qāsimāv Xalil) padaraša Mullāqāsim meguftan. Vay az man ziyād bud.

PAŽŪHANDA: Bā kihā budan?

MULLĀŠARIF: Bahad yak Mullābaqā guftanī bud, vayam murd. Bahad yak Būrī Hait guftanī bud, ki un kas haj-ba rafta murdan. Hamunhāya hamāhāšān am man ziyād budand, man az hamunhā kitābxāniya yād giriftagī.

PAŽŪHANDA: Hamāhāšān dāmullā budan.

MULLĀŠARIF: Unā dāmullā budan.

PAŽŪHANDA: Savādnāk...

MULLĀŠARIF: Unā bisyār kitābxān budan. Unā bisyār kitābhāya medānistand. Man mayda bača budam, maktabi musulmānī-ba mexāndam, pešaki hamunā-ba rafta mešištamū bahad unhāyam gāhā da man-ba «kanī bačem, tuyam medānī-ma, yak pičī xān meguftanu» bahad yak pičī kitāb mexāndam manam, kajkūk karda [=kaj dūxtan, bā ȳalat] ba'zeša mexāndam, ba'zeša ȳalateša unā meguftan. Hamin katī raftan megirift.

PAŽŪHANDA: Afsānahāi šumā medānistagiya hameš az kitāb-de.

MULLĀŠARIF: Az kitāb.

PAŽŪHANDA: Гайриkitābī nest?

MULLĀŠARIF: Yakjā-ba yak kitāba didāšamu dar hamun yak hikāyata agar xāndāšam, man-ba hamin yak sadāqat hast, ki kujā-ba agar yak hikāyata šunavamu xānam, hamin da miyem meistad. Bahad az dah sāl, bist sālām agar hamina yak kas pursad, dar gūšam meistad.

PAŽŪHANDA: Gūrūyliyam mexānan-mī, bābā.

MULLĀŠARIF: Gūrāyliya guftam-ku Gūrāyliya ūzbakā mexānad. Pešā-ba, ūzbakā-ba dūmbura bud, bahad hamin dūmburaya megiriftu ana Hait Bāzāruf [*ba yake az hāzirin išarat mekunad*] bud-ku, ana hamun-ba bud, dūmbura kati hūūy gufta unā marhamat karda, mexāndan Gūrāyliya, Alpāmiša.

PAŽŪHANDA: Dar ma'rakahā mexāndan-de?

MULLĀŠARIF: Da ma'rakahā mexāndan. Mehmānxānahā-ba, ba'zan ādamāi šištāgii ūzbakāi mūysafedā...

PAŽŪHANDA: Hāziram mexānan-ma?

MULLĀŠARIF: Hāziram daštā-ba hast.

PAŽŪHANDA: Ūzbaki-ba?

MULLĀŠARIF: Ūzbaki-ba.

PAŽŪHANDA: Tājikeš nest?

MULLĀŠARIF: Tājikeš nest. Tājikī-ba aslan in Gūrāyli-pūrāylihā namexānan.

PAŽŪHANDA: Bābā, zanhāi šāhnāmaxān ham hastand-mī az zanhā?

MULLĀŠARIF: Ne, šāhnāmaxān nestan. Yakta bud, vay pir šuda mānd.

PAŽŪHANDA: Mexānd-mī?

MULLĀŠARIF: Ha, mexānd.

PAŽŪHANDA: Kujā-ba mexānd?

MULLĀŠARIF: Hamun Ešanqulpalvāna sar dādagī zanaš bud-ku Šarāfat [*ba yake az hāzirin išarat mekunad*] ana hamun mullā bud, kitābxān bud.

PAŽŪHANDA: Hālī hast-mī?

MULLĀŠARIF: Ha, pir šuda māndagī bečāra.

PAŽŪHANDA: Aku namexānad?

MULLĀŠARIF: Ne.

PAŽŪHANDA: Šāhnāmaxānhā «Šāhnāma»-ya šišta mexānand-mī, yā ba'zan harakat karda mexānan-mī?

MULLĀŠARIF: Ne šišta. Mana hamta mešinan, bālāi yak bālīš-ba memānan, anamta ādamā šišten, davra, čāyxūrī karda mešinan, yak ādam xāndan megirad hamtūūūū.

PAŽŪHANDA: Az yād mexānan-mī, az kitāb-mī?

MULLĀŠARIF: Az kitāb.

PAŽŪHANDA: Āhangaša nišan ted, masalan, či xel āhang katī?

MULLĀŠARIF: Hikāya-da, xudi hikāyai man karsādagī barin. Hamta hikāya karda meguftan, ki Rustam barāmad, falān jā raft, falān dev kati jang kard, falān deva kušt, falān deva zad, falān deva kalleš-ba zad: kalleš parida raft, gurzii dusadmanī katī zad, ki miyahāš barāmad, ana hamtaring gufta hikāyat mekardan.

PAŽŪHANDA: Ādamāya xābašān nameburd-mī?

MULLĀŠARIF: Gūšāšān-ba untaring gapā darāmadan girad, qaytam (bar'aks) xābašān meparid. Haaa! Māhāya xābamān āmada: «aku jūra, akun bas merem» gūyam agar, «e bā yak dāstān gūyed, bā yak dāstānak xāned» gufta, xāhiš mekardan.

PAŽŪHANDA: Masalan, mānda šavetān agar, jāi qiziqāš-ba beyetān agar, ādamā či meguftan digar, davām medādetān-mī?

MULLĀŠARIF: Davām medādem. Tā hamin yak dāstāna tā pāyānaša narašānida, unta am miyānajāš, nimirust karda, nameraftem. YAk dāstāna tamām mekardemu meguftem, ki jūrāhān, aku havsalamāyam tamām šudu meguftemu ba'd jūna (harkat) karda meraftem.

PAŽŪHANDA: Az yādam mexāndan-mī?

MULLĀŠARIF: Az yād mexāndageš kam bud.

PAŽŪHANDA: Kihā az yād mexānd?

MULLĀŠARIF: Az yād hamun Mullāqāsimbābā mexānd.

PAŽŪHANDA: Šumā az yād xānda nametāned-a?

MULLĀŠARIF: Ne.

PAŽŪHANDA: Šumā faqat az kitāb mexāned?

MULLĀŠARIF: Az kitāb mexānam. Man hamin xānda-xānda hamin zehnam-ba māndagī, ba'ze dāstānakāš kamu tum da xayālakamā hast, hamunāya hikāya mekunem.

PAŽŪHANDA: Yagānta medānistagetāna naql kuned bābā, az «Šāhnāma» yagān dāstānaša.

ŠUNAVANDA: Či xele, ki digarā-ba naql mekuned, hamun xel, ma'raka-ba naql mekuned, hamun xel... Šavq katī...

2. ARJĀSIB PISARI LAHRĀSIB

Rāvī: Fayzullāev Mullāšarif; millat: tājik; peša: dehqānī; sin: taval-lud 1888– vafāt 1972; rāvii pešin: buzurgsālāni deha va kitāb; makān: d.Pasurxi, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 1966; vāsitai sabt: mag-

nitāfān. Mavād az bāygānii Fāndi fālklāri tājiki Instituti zabān, ada-biyāt, šarqšināsī va merāsī xattii ba nāmi Rūdakii Akademiyai ilmhāi Jumhurii Tājikistān girifta šud.

MULLĀŠARIF: Šavq hamin, ki hamin Lahrāsib guftanī pādšā bud Erān-ba. Tarze šud, ki in ātašparast šud. Ātašparast šuda bud, ki yak pisaraš bud Arjāsip guftanī. In marhamat karda guft, ki: «E – guft – hamta ātašparast padara da xizmataš xizmat kardana be, ki un šahrā-ba rafta, dar musāfiratihāyu dar diga jā – guft – āvāra šavam» – guftu xesta vilāyati Rum raft.

Rum-ba raftu bāzāri Rum-ba darāmad. Heč kas ina namešināsad. Guzašta rafta istāda bud, ki yak temirčī (=āhangar) yak āhani kalāna da hamin kūrai āhangarī mānda tafsānda, hamina yak aspāb kardanī barāi kār karsay. In hamtūūū nigā karda šišt. Bahad temirčiya ustāš nigā karda istāda guft:

– Ha – guft – tuyam nigā karsī – guft – tuyam āhangarī dārī-ma? – guft.

– Mana padaram āhangar bud – guft – hamin-ba havasam rafsay šumāya kārātān-ba – guft.

– Be – guft – ma in bātqāna (kūbarā) gir – guft.

Yak bātqāni vaznina dasti in-ba-yam dādu hālagī temira (=āhanrā) alav-ba puxta barāmadu bālāi sangdān-ba mānda «ha zan!» guftāud, in hamin yakta zad, hālagī temir, sangdān, kunda tamāmaš tarit-tarit šuda, gum šuda mānda raft.

Bahad ina tela dādu guft, ki:

– E padarla’nat – guft – tuyā Xudā girad, tu barin šāgirda. Esiz (=afsūs), āhanam, esiz dūkānam – gufta, ina barāvada fursāndu in bahad berun barāmadu yak baliqčiya (=māhigira) bačeš katī āšnā šud.

In baliqčiya bačeš katī āšnā šuda, šabā merad inji baliqčī xām merad, namefahmānad. Yak janda, yak mūzai kūhna da pāyaš-ba hamin ahvāl katī šišta, gaštan girift. Yak begāhī mana hamin čuqāt namāzi asra xudaš bud, ki Registāni Rum-ba hamtu šišta bud, ki yakta duxtaraka dar bālāi yakta māhparī taxti zarnigār šinānda, kiymhāi (=libāshāi) nayz pūšānda, nāzpešānahāi judā ālījanāb da saraš mānda, čār atrāfaš-ba zanu mard giyrista, girta jūna karda, girifta raftan.

Bahad in baliqčiya bačeš-ba guft, ki:

– Jūra, šumāhāna kelifarāratān hamta mešad-ma – guft – megiryan-ma? – guft.

– E, tu či-ya megūī – guft – ajab tu ādami sāda budī – guft.

– Ha – guft.

– Hū ana in Qūryāndara barin yak darai kūh-ba – guft – yakta devi zangī paydā šudagī – guft – har šabi jum’a – guft – da hamin mamlakat hujum mekunad – guft – haminja-ba burda – guft – alalehtiyātan yakta duxtara memānan – guft – hamunja-ba yak bām hast – guft – hamin mebeyadu – guft – pagāh rafta xešu tabāraš duxtara murdeša girta mebeyan – guft.

Bahad istāda guft, ki:

– Ana imšab – guft – hamin pādšāya Kaytuna guftagī dutaraša – guft – navbataš buday – guft – hamin-ba – guft. – Pādšā xalqā-ba guftan bahad, pādšā mana čand vaxt in taraf az mā duxtar burda mānded-mānded, kanī xudatānam duxtaratānam māned – gufta – arz kardan, barāi hamin pādšā duxtari xudaša fursānsay – guft. – Xūb, tayāš, būleš, xāleš inhā ad dumaš giyrista rafsāden, aku in pagā memuradu pagā ina murdeš-ba čī mešad?

Bahad namāzdigar bevaxtar šuda bud:

– Gard, raftem – guftāud. Guft, ki:

– Ne, man nameram – guft – rav, raftan gir – guft hālagī Arjāsib.

– Či-ba namerī? – guft.

– E man musāfir, man tagi devār-ba yak burjak-ba xāb rafta xestan megiram – guft – xāni tubayam ravam agar – guft – yakta kāzai xasīn dārī – guft – meram da hamun xāb mekunam – guft.

– Xay maylaš, xudat medānī – guft.

In bahad xāb raftinja-ba. Xuftan šuda bud, ki in bača āsta-āsta xestaaaa, hamun dara-ba raft, ki yak bāmaki panjbālāraki maydekak, yak lampekkak hamtek dar girta istāday. Darāmad, ki duxtari pādšā giyristaaaa šīštay.

Darāmadāhād bahad [duxtar] guft:

– E – guft – ajalaš rasidagī – guft – čī-ba āmadī – guft – mana-ku ajalam rasidagī, dādām āvarda haminja mānd. Man imšab memuram – guft – tu aku āmada, alavi man-ba qati sūxtanat čī darkār – guft.

In Arjāsib guft, ki:

– Balāta giram – guft – agar tu murdagī zamin-ba man avval muram – guft – bahad tu mur – guft. – Man barin mard, dar unja šīšta istāda – guft – tu barin zaif dar dasti dev yaltida murdana – guft.

Bahad guft:

– Haaa, tu šin – guft – ak kujā mešī? – guft.

– Man xudam dādāmam namedānam – guft – āčemam namedānam – guft – az sayirī kalān šudagī man – guft – man āmdam dar hamin mamlakatā-ba – guft – yak mardikārī, gadāi karda gaštem – guft – yak avqāti xudama yāfta – guft.

– Ne, gū gap zan – guft.

– Ne, namedānam – guft.

Bahad tā sāati duvāzdaha in istād. Sāati duvāzdah-ba ah xamun peškai dara hālagī hamin zangī dev gūyed arrās zada, guldurās zada hamin, dahnaš-ba sangi āsiyā bārin sanghā-ya partāfta, nās barin tuf karda, ad dahanaš partāfta āmadan girift.

Bahad duxtar-ba guft, ki:

– Šin – guft – najjum – guft. Hamin man yak berin barām kānī – guft – hamina saddi rahaša giram kānī čā [či kār] mekunad – guft.

Berin barāmad, ki yak sangi kalān rah-ba kūndalang bud, hamin sang-ba hamta rafta časpida istād. Yakta qiliči isfiyānī ... az hamin xazinai Rustam... asli Rustam tayāi hamun Arjāsib mešud... bahad in girifta čaqqān šuda istādu hamin dev āmassay du čašmaš akun hamin čarāy-ba šuda āmassay. Āmūxta šudagī. Hamun-ba āmada ah hamun sang hamtu guzarā šudu farqi saraš-ba xanjar katī zad, bab-barbarābar du būlak šud. Hattā, megūn āvarda dar Registāni Rum barkašida buden, du būlaki barābar na ireš vaznin, na urūš vaznin, hamin xel megūn.

Binābar hamin sabab, bahad āmadu šistu bahad duxtara guft, ki:

– Yak tasma man ah hamin pešāneš kašida giriftam.

Ap pūstaš yak tasmaya giriftu kūlvāri parvānigareš-ba andāxtu mān-du bahad in duxtar-ba megūd, ki:

– E xayriyat, hamin at tai sang hamta guzaštu yak alafi ganda xūrda buday-ma, yā yagān čizi digar xūrdas-ma tās kafidu murd haminja-ba.

– Ne, unta nagūyed.

– Ne, mana – čirāya girta āmda duxtar-ba nišān dād, duxtar did:

– E, vāy in murday-ku inta šuday-ku – guftu bahad rafta pursida bud, ki akun xudatāna gūyed – guft – čutū šud.

– Ne, dādām kī, āčem kī namedānam, man yak mardikāram.

Duxtar bisyār sinčī (mušāhida) karda bud. Bahad nigā kard bašarai hamin bačabayu hamin hič čiza nagiriftu bayni du qāšaš-ba yak xāli siyāh dāšt, hamin xāli siyāya zametka (nišāna) kard. «Mana – guft – dādām – guft ad dusar – guft – kiya xāsta girī gir megūd, man hamina meyābam» – guft.

Bahad az in marhamat karda, in tā vaxti azāna šistu vaxti azān šud, xestu jūna kardu barāmadu māndu raft. Xesta barāmada mānda raftan bahad un duxtar mānd.

Yak mahal pādšā salāma giriſtan bahad vazir vuzarā-ba guft, ki aku rafta duxtara murdeša girta betān guft. Ūsa yasavul, kūsa yasavul, inā xesta āmadan inja-ba, ki duxtar berun-ba barāmada, rūmālāya yakšāxa mānda, xandida bāzī karda šištay.

- Ha čī šud? – guftan.
- Ha, hamin dev murd.
- Kī kard?
- Nāmaša naguft. Yak ādam kard.
- Mešināsī-ma?
- Mešināsam.

Deva murdeša girtan. Duxtaram giriftan. Registān-ba āmadan. Bahad pādšā guft, ki:

– Akun hamina har kas kardāšad – guft – mešināxtāšī – guft – tu mana haminja-ba man yak čārdaraya mesāzam, bālāi čārdara-ba barāmde, manainja-ba šin – guft – dastat-ba yak dāna seba girta šin – guft – hamin kiya, ki seb katī zanī – guft – man tuya da havay meteyam – guft.

Bahad duxtar:

– Xūb – guft.

Duxtar barāmada haminja šišt. Ana bahad marhamat karda, in gūyed āsta-āstaaaa guzaštan girift-guzaštan girift. Har kasā burutāya tāb dādagī, telpakāya qirra māndagī, čāpquyu šašpara da menaš bastagī «šātīm, ki mana megūd-ma, mana megūd-ma» gufta, hamin ārzuyu havas katī guzaštan girtan. Hič kas, hič ina naguft. Bahad:

– Hičjā-ba kas mānd-ma? – guftan.

– Falāni baliqčiya xāneš-ba yak Turdi tentak guftanī, yak tentak hast – guftan.

In bačaya namešināxtan-da akun. Tentak bārin šuda, kiymāyi kūhna pūšida gaštagī bud. Bahad «havaya girta betān» guftan. Hamuna girta āmadan bahad duxtar hamun xāli siyāya šināxtu seb kati zad-de. Bahad dādāš guft: «He, baxtat sūzad – guft – hamin qatar pādšāzāda, vazirzāda, palvānzādahā guzaštu hamunhāya nazadiyu – guft – aqlat gum šavad – guft – yak tentaki devānaya girtī-ma – guft – xa, be aknun – guft man aq qavlam namegardam – guft – rav hamin katī – guft.

Xest ina giriftu ad dāmani hamun bača iskiriftu āmad. Xestan, āmadan xānai hamun baliqči-bayu bahad guft, ki:

– Balātāna giram šumā mana či-ba seb katī zaded, mana šumā kujā-ba dided? Man kay šumāya didam?

– E balātāna giram, šumā mana az ūlum (=marg) xalās kardagī mahlatān-ba bud, man hamin šumāya hamin xāli pešānetān budagiya zametka karda girtagī budam – guft.

Inā hamin katī murādu maxsadašān-ba rasidan.

3. BARZU

Rāvi: Fayzullāev Mullāšarif; millat: tājik; peša: dehqānī; sin: taval-lud 1888– vafāt 1972; rāvii pešin: buzurgsālāni deha va kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 1966; vāsitai sabt: mag-nitāfān. Mavād az bāygānii Fāndi fālklāri tājiki Instituti zabān, ada-biyāt, šarqšināsī va merāsi xattii ba nāmi Rūdakii Akademiyai ilmhāi Jumhurii Tājikistān girifta šud.

MULLĀŠARIF: Zāli Zard bud, taxteša dasti hamun Rustam-ba bastu čār taxta karda bastu bahad guft, ki:

– Har seyamā, hamin yak taxteša – guft – yala mekunem. – Bahad az in – guft – šiš māh – guft – kūhi Ğurān-ba burāmada, hamin dastaš katī gurzī, šamšer, sang, čūb partāfta bardāšta havāla kardan-ba ādat mekunad, dastaš. Agar az in kam šavad, agar – guft – bahad namešad – guft.

Inja-ba Rustamu inā da urū istādan girad aku Barzuya mādaraš raftu da xāni hālanki Bahrāmi javāhurfurūš mehmān šud. Bahad zani in begānī yak čuqāt raftu yak tabaqa inta partāftu:

– Ūh – guft.

– Ha – guft – ak kujā tu āmadī ānajān – guft.

– E – guft – hamin, tayāminā – guft – yakta Barzu guftanī kasa āvarda hamin-ja qama karda mānden – guft – hamin-ba man harrūzī se vaqt-se vaqt avqāt dāda mebeyam – guft.

– Ha – guft fahmid, ki bači xudaš akun, āči akun Barzu.

Bahad pagā sahar xestu guft, ki:

– Manam yak kamtarakak xudāī ah hamun-ja girta baram qabul mekun-ed-ma? – Guft.

– Ha – guft.

Inam xestu ab bāzār yak kamtar gušt girift, nān girift, mayiz giriftu čizu čāra giriftu bardāšta burdu bahad inam dād. Xūrākaša dādu bahad vay šināxt, ki mādarašu bahad ba zabāni xudaš guft, ki:

– Āmadī, bisyār sara kardī – guft – da man guft se dāna sūyani navi kalāni xušrūyi burrā ab bāzār āvarda meteyī – guft mādaraš-ba.

Čunki gardanāš-ba, hama jāš-ba zanjiru salāsilu yūlu hamtaringā bud.

Bahad in xestu burāmadu ire āmadan bahad, mādari Barzu raft, ab bāzār inta- unta kardu se dāna sūyana giriftu burda, masalan, at tešiki zindān Barzu-ba havāla karda fursāndu Barzu ina giriftu se šab-ba hamin kišanu yūlu hammeša burid. Xalās šud aku.

Šabi čarum bud, ki xestu raftu xazinai Rustama zadu mayda-tarid kardu kiymaša yāfta pūšid, mūzāhāša girift, qiličāša girift, aspaša āvard, yak aspi digar girifta āvardu mādaraša girifta jūna (=harakat) karda āsta-āstaaaa hamin Rustam da kujā gufta raft.

Kūhī Ğūrān-ba hamun vaxt Rustam barāmada hamun dastaša barāi mašq kunāndan rafta bud.

Ana bahad a inja rafta bud, ki Zavāra guftani dādari Rustam ap pešaš burāmadu dilaš kafida guft, ki «E in badbaxt barāmaday akun».

– Kujā rafsī – guft, šināxta.

– Peši hamin akem – guft.

– Kujā-ba aket?! – Guft.

– Ha kūhi Ğūrān-ba – guft.

– Čā (=čī kār) karda gaštay?! – Guft. – Rav! Aket-ba gū – guft – Barzu az zindān barāmaday, beyad, gūštin megirad. Yā mana zanadu nāmi palvānī da vay mānad, yā man Rustama zanam nāmi palvānī da man mānad.

Hamin tariqa guft. Rafta da Rustam guftāhād, ki Rustam guft, ki:

– E! – guft.

Hamun rūz ūyla (=fikr) kard, ki čil rūz hast mūhlati hamun Simurya guftageš-ba. Bahad inā-ba istāda guft, ki:

– Jūra – guft – ba mā čil rūz mūhlat meteī.

– Xub! Bahad čil rūz man hamin-ja mefurām – guft – čādirama meza-nam mešinam – guft. Da man avqātama meteyī, gūštama meteyī, rūyanma meteyī čāyama meteyī xūrda mešinam – guft.

Bahad az in:

– Xūb – guftu Rustam.

Bahad az in Rustam da in-ba gūyed gavzanu tirzanu āvarda da in Barzu-ba dād. Barzu mādar katī haminja-ba xā(b) raftan girift. In gap Erān-ba muntašir šuda raft. «Āhūūū! Barzu barāmaday! Akun falāni kūhi Ğūrāna tahaš-ba āmada, Rustam katī muqābil šištay, in gūštin megirtay» guftagī.

Hamin Erāna xalqaš čī megūyed, ki dame-ba mātasekil sāršudavu vālasiped sāršudavu tamāšā-ba āmdan-de.

PAŽŪHANDA: Hamināyam hamun zamān-ba bud-mī? [Xanda].

MULLĀŠARIF: [Bā āhangi šūxī]. Haaa bud. [Bāz xanda].

Aspakivu xarakī hama jūna karda āmadan. Būlak-būlak barāi tamāšā. Hama āmad. Barzuyam barāmadu harduyašān gūštin girifta-gūštin girifta, haft šabāna rūz gūštin girifta, axiraš bahad Rustam tirašānī karda, pešāneša da kindikī hamin Barzu-ba mānda, pas-ba haftād qadam burda, bahad az vay gūyed, bardāšta zad-deee. Bardāšta zadan bahad hālagī

xanjara girifta mezanam guftāhād, ki bahad mādari Barzu tāxta raftu guft, ki:

– E Xudā bexabar – guft – avval bačeta kuštādī – guft – akun ne-baretam mekuši-ma? – guft.

– Čī guftī? – Guft.

– Pīsar, pīsari Sūhrāb nāmaš Barzu – guft.

– Ūh! – gufta bahad xezānda, qūyama-qūltuq (=āyūš ba āyūš) vāxūrī karda, az in-ja pādšāi Kaykāvusa pešaš āmadan.

Ana ap pādšāi Kaykāvus mubārakbādiyu sarupāvu aspābu anjāma girifta, in nebara qatī āsta-āsta Sistān raftan. Sistān raftan bahadaš, in Barzu mādaraš qatī aku ina šīnāxt, bābā padaru pīsar budanaša, hammešāna hammešān fahimidanu haft šabānarūz da hamnuja istādan. Bahad az haftšabānarūz hālagī Barzu guft, ki:

– Bābā – guft – šumāya nāmatān čī bud?

– Nāmi man Rustam-de – guft.

– Šumā Rustam, ki bāšedam – guft – šumā yak zaif buded – guft.

– Čī barāi?

– Zaiḡā – guft dāim xāna šīšta, hamin girdi degu tabaq-ba aynalmiš (in sū, ān sūy gaštan) karda megardan – guft – palvānāya kāraš hamin, ki – guft – mana in kūh-ba barāmadan, dašt-ba barāmadan, rāha pāidan, mabādā a yak četi mamlakat yak dušman āmadāsādāšad vay-ba harfu zarf guftan, na in ki – guft – xāna-ba šīstan! In tariqa kārāya karda šīstagī ādama, ādam meguften-ma?! – guft.

Bahad Rustam guft, ki: «Ha bača, andak dilgirsiramiš karda, piči dilaš bardār xūrdai, ina yak tamāšā kunānda beyam» – guftu:

– Ha, vāqean bačem tūyrī megūī – guftu darrav du aspa duteš zin kardan sār šudan bābā nebara katī kūhi Ğurān barāmdan.

Kūhi Ğurān raftan, ki āhista-āhista, pāyān-ba nigā kardan, ki du jā-ba du būlak laškar āmada xāb raftay, har kadāmaš sihazārtaī, vāy tavnī.

Čunki hazār kas-ba yakta bayrāq mešud un vaxt-ba. Hamun har bayrāqa šumārīdanašān barāī, sita budan barāī, sī hazār kas hisāb kardan.

Bahad guft, ki:

– Bābā šumā hamin-ja isted – guft man yak rafta xabar giram kānī, in kī?

Barzu pāyāntar āmad, ki yak tai daraxt-ba yak qaravul xarr-xarr xābaš burda mānday. Āmada bedār kardū guft, ki:

– Tu kī? – guft.

– Qaravul man – guft – čī haq dārī – guft – inja-ba medānī-ma – guft

– Rustama dastaš šikistagī, jang-ba kār namebeyad, heč kār karda name-

tānad gufta, du pādšāi Xitāy – guft – du pādšābača – guft – yakteša Ārmānšāh megūn, yakteša Barmānšāh megūn – guft – dui haminā sī hazār kas kaṭī āmadagī Erāna megirem gufta – guft.

Bahad bisyār sara guftu hālagiya āstek xābāndu mana in hajaki [*rāvī nišān medihad*] dastaš kaṭī da guleš yak maydān layat karda istādāhād, ki murd in ādam. Ere urūša nigā kardu kisa-ba budagī čāqučuqaša giriftu hālagī aspābu anjāmaša giriftu gašta peši Rustam āmadu guft, ki:

– Ana hamin āmadagī du pādšāzādai Xitāy buday – guft – yakteša Ārmānšāh meguften, yakteša Barmānšāh meguften – guft – dutešam sihazār kašī buday – guft – kanī šumā kadāmaš-ba mered – man kadāmaš-ba meram – guft.

Rustam guft, ki:

– Man Ārmānšāh-ba meram – guft – tu Barmānšāh-ba rav – guftu dutešam jūna kardan.

Barāmadan āmadanu Barzuyam nišeb šuda raftan girift in-ba nigā karda, Rustamam nišeb šuda raftan girift vay-ba nigā karda. Ana in hālagī Ārmānšāhaš did, ki yak kas āmassay tāqi-tanhā. Barzu peštar āmad guft, ki:

– Tu kistī? Tu kistī? Rustam bāšī agar kār dārem, nabāšī guzašta raftan gir.

– Man Rustam nestam, Rustam-ba čī megūī? – guft.

– Čī megūyam – guft – tu katiyam bāšad, jang mekunam – guftāhād.

Barzu hālagī hamun dusadmanī gurzī kaṭī dar farqī sari hamin Barmānšāh zad, kalleš dar iškamaš darāmad, iškamaš dar iškami asp darāmad, asp iškam-piškamaš kaṭī dar qāti zamin darāmada raft. [*Xandai šunavandahā*]. Nāmašam namānd aqqalan.

Ana jang karda-jang karda, sivu yak rūz dar haminja šabanda rūza, na āb xūrdan, na nān xūrdan, na čāy xūrdan, jang kardan. Bahadaš yak rū ad daryāi Amu guzarānda tarafi Xārazmu Čārjūvu hamire nigā karda un laškari vaya gurezānda, hay karda, firsānda, Barzu akun «bābām-ba yārdam meteyam» gufta, pas gašt.

Pas gašta rafsāda aspi Barzu gušna, tašna ar rāh adašmiš (*xatā*) karda, rāhi pādšāi Farang-ba nigā karda raft. Farangistān-ba nigā karda raft. Se šabu se rūz rāh gašta, Farangistān-ba raft.

Yak čārbāy-ba davši (*āvāzi*) dāirayu dafu āvāzai hāfizī hamtaring barāmasay. Āstaaa rafta inta nigā kard, ki hammeš duxtar. Čil duxtar kaṭī Farangibānu guftanī duxtari pādšāi Farang dar hamin-ja duvāz-dahrūza sayl-ba āmdagī buden. Yak kaniz xabar dād, bibeš-ba ki:

– Bibijān – guft.

Bibeš guft:

– Ha.

– Yak yigit āmaday, xudaš erānibača, nekī bača xāki xun-ba jūlidagī – guft – muvāfiqi šumā buday-de – guft – xudi hamin Dūstquluf barin [*rāvī Barzurā ba yake az šunavndahā, ki nasabaš Dūstqulāv ast va jussaaš kalān ast, mānand mekunad*] jasadnāk, xušqadu qāmat – guft.

Bahad istāda gūyed, yak mahal hālagī duxtar nigā kardu guft:

– Bed – guft – darāmada bed – guft.

In asp-ba gurziyu purziyu šamšeru hama da qāši zin, mahkam karda, saraša gardānda, asp-ba guft, ki «rav, kujā, ki ravī, čarida gaštan gir» guftu hay kardu fursānd.

Begurzī, beasbāb, beanjām peši duxtar raft. Farangibānu darrav didu bahad guft, ki:

– Ak kujā āmased? – guft.

– Man yak savdāgarbača budam rah-ba āmasādam – guft duzzā ap pešam barāmadanu mālama ap pešam tala (=tārāj) karda girtan, mana zadan, yaradār kardan, in kardan, vay kardan – guft.

– Bisyār sara – guft.

Ina darrav ābi garmu ābi xunuk karda, yarāhāša šuštan, tarbiyat karda gaštan girtan. Haždahrūz šudan bahad pādšāi Farang guft, ki:

– Či-ba Farangibānu namebeyad? In duvāzdahrūza sayl bud-ku.

Bahad yak kanizaš guft, ki:

– Eee! Taqsir čī megūyed – guft – duxtaratān yak erānibačaya yāfta girifta – guft – bahuzur šabam, rūzam ŗayr az adrasbāfi, šāhibāfi digar kār nadārad – guft – mayda karda dimāqaša čāq karda, xāb raftay – guft.

[Pādšāhrā] Harmuzi Harām guftanī yak dādaraš bud. Hamin Harmuzi Harām katī duvāzdah hazār kasa farmud:

– Rav – guft – agar – guft– tānī zinda girta be, natānī kušta kalleša girta be – guft.

In Harmuzi Harām āmadu dari Čārbāy-ba hamta tikka (=rāst) istādāhād, ki Farangibānu nigā kardu guft, ki:

– Barzu – guft.

– Ha – guft.

– Hāy amakam āmaday – guft – darni Čārbāy-ba – guft –beaskar naāmaday vay – guft – tu bin – guft.

– Hāy atta – guft – asпам katī yarāqam raft-de – guft – digar kas-ba maylaš-ku bud... – guft – xūb ina, man aku raftam – guft – agar zinda bāšam, man tuya yāfta megiram – guft – agar muram agar – guft – zinhār ba zinhār murdi mana yak sari rāh-ba gūr kun, ki – guft – ādamā dānan, ki gūri Barzu gufta, yak duāyu fātiha karda guzaran, man at tu umedam hamin, diga umed nadāram – guftu fātiha giriftu jūna karda raft.

Az in āsta-āsta gūyed in raft hālanki Harmuzi Harām dūy kardan girift:

– Tu inja čā mekunī, zanā-ba čā mekunī, in duxtarā katī čī mekunī, čī maqsad dārī ak kujā hastī – guftan girift.

– Mana gušam kar, vaznin, peštar bed – guftaud.

Vay peštar, «ha mana» gufta āmadaud, dasta hamta darāz kardu hamun ayili aspu kišani asp katī hamta iskiriftu bardāšta asp katī zadu tai asp-ba avval am meni xudi havay xanjaraša girifta kalli Harmuzi Harāma burid. Bahad aspa ire gardāndu bālāš-ba sār šudu šamšera dast-ba giriftu hamin jangu jangu jangā jang katī, ādamkušī katī dah šabānarūz jang kard. In xudaš az jang barāmadagī ādam bud gušna, tašna heč yagān čize naxūrda, namānda, az sari yak murda, qāqilmiš karda, ɣaltid. Ina basta giriftan. Ina burdan da unja Farangipādšāha pešaš-ba. Pādšāhi Farang az in gap pursida-gap pursida guft, ki:

– Pagah, čāštka-ba ina burda dār-ba burda kašidan darkār – guft.

YAk mubaššir guftanī erānibača dar peši pādšāi Farang kār mekard. In Mubaššir peši pādšāhi Farang rafta:

– Taqsir – guft – ina mekušed dār-ba avextayu nekī ina bābāša Rustam megūn – guft – in du hazār palvāni safšikani nāmdār dārad – guft – agar fahmad, ki šumāya [Barzurā] kuštanatāna – guft – du hazār kas bā hamrāhi Rustam āmda – guft – qūryāni šumāya ba misālandi xāk elak kardagī barin da āsmān....

[Dar in jā kasset tamām mešavad. Idāmai matn nest. Ammā tavre ki rāviyāni digar hikāyat kardand Rustam ba yārii Barzu meāyad va ūrā najāt medihad].

* * *

ŠARIFĀV RAHIM (1925)

1. KITĀBHĀI MULLĀŠARIF

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Bābāi Mullāšarif dar xāna čī xel kitābhā dāstand?

ŠARIFĀV: Bisyār budagī: «Ta'rixī Tabarī», čandin nusxahāi «Šāhnāma»-i Firdavsī. Hattā «Šāhnāma»-i ravān (nasrī) dadem-ba budagī. Kitābhāi «Sayqalī», «Qur'ān», «Habdah yazāti hazrati Alī», «Xāja Hāfiz», «Bedil» kitābhāi mūl dāstagī.

Bāz kitābhāi ta'rixī, juyrāfi dāstagī dadem.

Sāli 1937-1938 dadema qama kardan. Davrahāi repressiya (=jazādihi). Yak šab āmadu du milisa dadema girifta raft. Dadema burdan. Ba'd Najmiddin-milisa āmada: «Kitābhāi mullāya tez gum kunetān» guft. Hamin šab katī amaki Kenje-mā katī, dute-mā, un vaxt 11-12-ba darāmadagī hastem, dute-mā kitābāya du-ta qutti čāy-ba andāxtem. Hamin qutti čāy-ba andāxta istāda, yak-ta āšxāna bud, in tarfaš-ba dastšūš bud, tarafi devālnākī-ba, yak jāya kanda gūr kardem. Bahadi gūr kardan, nūh māh bahad, dadem āmada māndan. Nūh māh Tirmiz-ba xāraftan. Hičkī da nūh māh yagān gapam napursidagī. «Či-ba xāraftiyam, čī kār kardiyam» naguftagī. Bahadi nūh māh Bāysun āvardagī. Hamin-ja-ba megūn, ki:

– Manu Zikriyāya pušt-ba pušt šinānda pursidan. Zikriyā-ba savāl dād – megūn – kanī aku gufta te.

Zikriyā guft, ki:

– Xāni Asadpalāvān-ba šišt (šabnišinī) šud. Hamun šišt-ba Qāsimāqsaqāl bud, in bud, vay bud, Mullāšarif bud. Bahad hamin-ja-ba guftan, ki: «Angliyaya askarāš beyad, hamunā-ba kī čī meteyad» guftagī-ba Mullāšarif guft, ki: «Man ambārčī šuda kār karsem, haftād sintnir (sentner) γalla-ba quvvatam merasad».

Bahad dadem guftagī:

– In kas hamqīšlāqamān, ammā gapašān mutlaqā γalat. Avval ba man javāb teyand, ki mā kadām sāl in gapa guftem.

– Ha, sāli 1937-um.

– Duyum in, ki Asadpalvān se sāl šud, ki Kakaydī-ba kūčida raftagī. Se sāl bāz in-ja-ba naāmaday. Seyum in, ki man āxirin pasmāndai ambāra, čār sintiner-ma, panj sintiner-ma, davlat-ba bā xāku xamučaš supāridam. Marhamat, taftiš kuned, pursed.

Hamin-ja-ba ba’di čand savāl javāb ma’lum mešad, ki hameš tūhmat. Xudi vaya girta qama mekunanu dadem xalās mešan.

2. GUFTUGŪ DAR BĀRAI ŠĀHNĀMAXĀNĪ

Rāvī: Šarīfāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta’rixī sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Tābistān bud. Man az Maskav, ki ba aspirantura tahsil mekardam, ba ta’til āmadam. Čand rūz ba dehai Pasurxī budam. Čun ādat matnhāi fālklārī sabt kardam. Hangāmi sabti in sūhbat 14 nafar huzur dāštand. Hama bā diqqat gūš mekardand. Gāhe savāl medādand, gāhe čizerā ilāva mekardand va gāhe šūxī mekardand.

ŠARIFĀV [Pisari Mullāšarif Fayzullāev]: Hamin Sa’dullābāy hastand-ku, hamin kas hamin xel gūššunid budagī, ki un kas savād nadāštagī, lekin az ādamhā, az dademnā peštar, «Šāhnāma»-ya xān-današa un kas šišta gūš kardagī.

Dadem megūn «māhān yāštar, un kas sinnu sālašān kalāntar. Hamin Tāba-ba [*nāmi makāni xurde dar Pasurxī, ibārat ast az sangi kalāni surxi sufta, ki ānrā tābai kalān megūyand*] mebarāmadem. Hamin bābā har rūz az «Šāhnāma»-i Firdavsī mexānd. Mūysafedā tūp (jam’) mešud, un kas dahanakī yakta hikāyeša gufta medād. Hamin Tābi sari surxi-ba budagī-ba. Dar bayni ādamā na yak ʔaybat, na yak sifat hama «Šāhnāma»-ya gūš mekardemu mešištem. Bahat bevaxtī šud, ki xesta-xesta xāna-ba meāmadem». Bahat dadem bāz megūn, ki: «man-ba «Šāhnāma»-ya xāndanaša zavqaš paydā šud. Ana bahad mehram čunān ziyād šud, ki yak «Šāhnāma» yābam».

Hamin tavr dadem az kujā yak «Šāhnāma»-e ba zabāni fārsī, hamin zabāni xudamā-ba, yāfta āmadan. Yāfta āmadanu bahad šabi duru darāz barāi ahli xānavāda, xešu tabār tā sahar šāhnāmaxānī mekardan.

Vay «Šāhnāma» az davrahāi Kaykāvusu Jamšedu digaru digarā sar karda, axir āmada Malik Iskandar katī tamām mešud. Dar bārai Rustam

čandin bābhā, dar bārai Sūhrāb čandin bābhā dāda šudagī. Misāl, girem dar bārai Barzui Dehqān gap mezadand. Māya zavqamā meāmad. Bahad dadem: «Vay az Afyānistān āmadu ba Bāysun ba Yakkatut guftagī jāy guzašta istāda ba tarafi Samarqand meraftay. Barzu az hamin jā-Bāysun guzaštagī vaxt-ba mediday, ki az hamin-ja daryā meguzaštay. Ādamāni Barzui Dehqān az daryā kema katī meguzaštay. Az in mebeyad, ki – megūn dadem – ābam rahi xudaša diga mekarday. Yā hamin ābi Darbandu YAKkatut katī guzaštagima, yā ābi Tūdī hamin bisyār budagī-ma...

Mā xurd budem, tagi daraxti mušša rafta gūš mekardem, ki yuvvv-yuvvv davši (šav-šuvi) ābi daryā šunida mešud, ki ba gumāni mā āb meraft. Xudi yak daryāi kalān guzašta meraftagī barin... Ana hamin az ādamāi guzaštai qišlāqamān zavqi šāhnāmaxānī ba un kas paydā šudagī. Tā murdana «Šāhnāma» xānda mešīstan.

RAHMĀNĪ: Vaxti dar Buxārā xāndanašān ham «Šāhnāma» mexāndan?

ŠARIFĀV: Mexāndan. Dadem meguftan: «*Mana az Kūčkak (dar Buxārā) dāmullā Dūst guftagī kas bud. Man xāni hamin kas-ba yak sāl-du sāl šudam. Un kas man-ba šabā gurung karda (sūhbat) karda šištan-ba «Šāhnāma»-ya mexāndan. Bahad az in sūhbathā davām kard – megūn dadem – az Qūrānčai kūhpārai xudamān (Bāysun) ana hamin Šarifmaxsum Buxārā-ba, madrasa-ba mudarris budan – megūn – dars medādan – megūn... Bisyārtari ādamāi az tarafi kūhpāra raftagiya izzatu hurmat mekardan. Bahad mā – megūn – hamun-ja mešīstem – megūn. – Ana hamun vaxt-ba xāni Šarifjānmaxsum-ba – megūn – ādamhā tūb mešudan. Muhiddinmaxsumi Bāysunī...».*

Jalāl Ikrāmī [navisanda] dar bārai in kas Asadmaxsum gufta navištagī... Asadmaxsum jāhiltar budagī... Kasi tez bud. Šarifjānmaxsum bisyār sūhbatdār ādam budagī. Ana haminja-ba bābāi Aynīyam meāmadan – megūn. – Inā še'rburak mekardan, še'rxānī mekardan, dar bārai kitābhā gap mezadan. Bahad inja-ba dar bārai astranāmiya, zaminjunbihā, bādu havā, kay bārān mebārad, kay barf mebārad, či xel hisāb kardan darkār, ana juyrāfiya fannaša mā hamunja šunidem» – megūn.

Hamin Muhiddin maxsusmam, Šarifjān maxsumam, Ayniyam šahrhāi diga-ba rafta tijārat karda meāmadagī-de. Ana az hamun jāhā šunida meāmadagī. Bahad megūn hamun-ja šištagī vaxt-ba Šarifjānmaxsumu Aynī guftan, megūn, hamin Ahmadi Dāniša sūhbataš-ba šudem. Sūhbataš-ba šudagī vaxt-ba vay guft, ki yak juyrāfiya hastay hamina xānetān. Bahad az unāya gapaš girifta istāda,

megūn dadem, bādu havāya... šaš māh, šaš māhu dah rūz, az šaš māh ziyādtar-ba hamun yubārhaē, ki dar vaxti bahār meguzarad, bahad vay dar vaxti tiramāhu zimistānu hamun bahār-ba bā takrār mešad, gufta meguftan, megūn, bahad man hisābgiriya dānistam... Bahad az hamin vaxte ki man madrasaya tamām karda āmadam megūn, Bāysun-ba āmada, misāl falān vaxt-ba bārān mebārad, falān vaxt-ba yak yubāri saxt mešad, barf bāridanaš mumkin guftagī vaxt-ba hamin hādisahā šudan girift, megūn. Bahad māya burda, megūn, raykum-bayam, KGB-bayam, [KGB – kumitai amniyati davlatī] milisāhābayam burda pursidan giriftan, ki «šumā qur'aandāz-ma? In-ma? Vay-ma? Čutū dānistet?» gufta mepursidan, megūt.

Lekin yak suruk (rama) mālhai Kūčakaka az murdan mānāndem, megūn. Hattā hamān sāle, ki Pasurxī-ba gavmurī šudagī sāl, megūn dadem, hamun sāl man guftam, ki megūn Dūstqulbāyu digarā-ba: «*Burādarā, gavhāya hālī nabaretān!*» (In sālhai 1945-46 bud, man nav az furānt āmada budam. Dadem raisi kāmissiyai taftišāt budagī). Bahad in kas guftagī: «*Burādarā, hālī šumā mālāya Qāqbeli-ba nabaretān, hisābi man-ba yak yubāri kalān hast*».

Bahad «Ey, in kas Xudā šudan-ma? Vay šudan-ma?» gufta, hamin kati gavāya girtanu raftan, megūn. Gavāya girta raftanu megūn, bahad, megūn, du rūz bahad barfi baland bārid. Inā gavāya burda, yak qišqūtanba (mālxānai zimistānī) mahkam karda māndagī. Barf, ki baland šudagī, yakbāra pišti gavā-ba qūtan lav šudagiyyu māndagī-de. Ana hamin-ja-ba yak bista gav murd. Barzagavāi kalāntarini kālkhāz murd. Bahad byurāi raykām-ba ināya burda muhākima kardagī. Bahad az dadem mepursan, ki šumā čī gufted. Dadem megūn, ki: «yak yubār hast, guftādam. Inā mana gūš nakarda budan».

Unā (digarān) ba raykām: «In mullā duā kard» gufta, gapa čappeš-ba rasāndagī. Bahad hamin bečāra Tayāyuf (Tayāev) un vaxtā raykāma a'zāš budagī, raisi kālkhāz budagī, megūd: «Burādarā, man xudam medānam, xudam hamun-ja budam, hamin mullā guftan, ki yak rūz, du rūz-ba yubāri kalān hastay. Hamin yak rūz, du rūz-ba hič jā nabarāretān. Bahadi yubār guzaštan mālāya šudgār-ba baretān – guftan. – Hamin barāyi šumāyān mullā-ba tūhmat karsetān».

Bahadi gapi Tayāyuf «Nabāšad, mullā šumā-ba javāb» guftan, megūn. Bahad man az būyrā [jalasai gurūhi rahbarii hizb] barāmada āmadam. Pagā binam, ki dui ināya (tūhmatčihārā) az kār giriftan. Bahadi hamin mana raykum ham, ārganhāyam mejuyzadanu mepursidan, ki: «Mana, Mullāšarif kay bārān mešad? Kay yubār mešad?» meguftan.

Man az rūi dānistam meguftam. Bisyāri qismaš tūyrī meāmad, yak čand qismaš tūyriam nameāmad.

Dadem Buxārā-ba az sālhai 1908 tā 1916 xāndagī. Hamun sālha šabbādahāi revalyutsiya (inqilāb) paydā šudan giriftagī, in kas burāmada āmadagī.

VĀHIDXŪJA: Bābāi Mullāqāsimam «Šāhnāma» mexāndagī-ma, yā ne-ma?

ŠARIFĀV: Babāi Mullāqāsimam mexāndagī.

RAHMĀNĪ: Umuman dar qišlāqi mā bāz kihā «Šāhnāma» mexāndagī? Šāhnāmaxāni az peš budagī?

ŠARIFĀV: Budagī. Budageš hamin, ki har kas «Šāhnāma» namexāndagī. Dar vaxthāi avval qišlāqi xudamā-ba yak Mullāsaidahmad guftagī kas guzaštagī, hamun kas mexāndagī. In taxminan sālhai 1880-1890. Bahad megūn dadem, Mullāmahmadsaid ham «Šāhnāma» mexāndagī. Mullāumar piči tanqid mekardu meguft: «šumā «Šāhnāma»-ya čā (či) mekuned, šumā šāhnāmaxāniya čā mekuned». Dadem megūn, ki neki un kas yak ādami yaribi nayz budan. Dāimā mā hayāt-ba jam' mešudem. In sālhai 1935-1936 bud. Ana hamin kas ham «Šāhnāma» mexāndan, nayz medidan, megūn dadem. Bahad dadem megūn, ki mūl kasā šunidani hamina [Šāhnāmarā] nayz medidan. Mullāālim bud Sariāsiyā-ba [nāmi deha dar Bāysun]. Hamin amakamā Tūraev Rašida šāhnāmaxāni-ba yād dādagiya «Šāhnāma»-ya butun ta'rixaš kati šinās kunāndagī, hamin Mullāālim budagī. In sālhai 1930-1935. Tūraev tā sālhai 1936-um da xānai Mullāālim gaštagī. Un kas az Mullāālim zabāni arabiya [alifbārā] yād girtagī. Šāhnāmaxāni nayz budagī. Bahadā az das-ti dadem girifta mūltar Tūraev «Šāhnāma» mexānd.

RAHMĀNĪ: Šumā šāhnāmaxāni-ba bisyār šištagī, gūš kardagī, beštar naql mekardan, yā az kitāb mexāndan?

ŠARIFĀV: Un kas (padar) davrahā-ba mešištanu meguftan: «aknun, jūrāhān az ire, urū gap zada šištanamāya, betān, ki mā az «Šāhnāma» yak hikāya kunem».

Ana bahad un kas, masalan, «Jangi Rustamu Sūhrāba» hikāyeša me-girtanu hamin šab ina tamām mekardan. Aku imšab Sūhrāba kuštanu Rustam dar ān jā yālib barāmad... Duyum šabaš dar bārai Kaykāvus hikāya makardan. Bahad yak jāi qiziqaš-ba meāmadanu meguftan, ki xāb girift. Bahad mūysafedā, digarā, ahli davra meguftan, ki xayr mā tā sahara mešinem, davāmaša gūyed. Hamun šab davāmaša meguftan.

Ana bahad du šab-se šab bahad yagān jā-ba šištani šavanu in kas na-rafta istan, yā dertar kunan, bahad ādamā meguftan, ki ne Mullāšarifa girifta beyemu yak hikāya šunavem. Aku in kas, dadem hamin xel

meguftan, ki gūyā xudi daruni «Šāhnāma»-ba xudašān budagī barin. Hamin ābraznāk karda meguftan. Agar gurzii vay čār man bāšad, in kas sad man meguftan. Junān hikāya mekardan, ki yagān pašša mingī namekard. Hamemān hamta [*bā dast ba hālatti gūš kardani išārat mekunad*] karda mešīstem...

ŠUNAVANDA-QAHHĀR [nabera i Mullāšarif]: In čināra dar girdaš dah lak ādam mešinad, meguftan [xanda].

ŠARIFĀV: Ana bahad xudi māhānam zavqu havasamān meāmad. Misāl girem dar bārai Siyāvaš [Siyāvuš] meguftan, ki āmad Buxārā-ba. YAKumin bār vay Buxārā gufta nām dādagī... Dar «Šāhnāma» budayde. YĀ girem dar bārai Afrāsiyābu vāya jang kardagihāš, yā girem dar bārai Jamšed meguftan. Peš az saršavii Rustamu Kaykāvusu Kayxusravu davrai Kayumarsi Ādam, bahad az vay Jamšed, Zahāki mārān, dar bārai Kāvai āhangar meguftan, zavqamān meāmad. Dar bārai Jamšed hikāya karsādagī vaxt-ba dar bārai yakumin alačabāfi, āhangarī, kārhai dehqānī, hama jā ābād šuda rafsay, mardum az atrāfi Jamšed digar jā namerad meguftan, bā zavq gūš mekardem. Čunki Jamšed megūt, ki man akun da'vāi Xudāgī kunam mešudaast, meguftan dadem. Ana bined, ki megūn, az tabiat hamin xel yak āfat āmadu yak biqini (pahlūi) Jamšed sip-siyāh šudu mānd.

RAHMĀNĪ: Šāhnāmaxānī kadām vaxthā-ba mešudagī?

ŠARIFĀV: Šāhnāmaxānī az māhi dekabr sar mešud, tā māhi marti sari sālā davām mekard. Ana hamin mābayn-ba ādamā faqat šāhnāmaxānī, kitābhāi ta'rixī mexāndan; sūhbathāi hamān šabhā duru darāz mešud. Māhi mart, ki sar šud, sari sāli xudamā, ki āmad, az 20 mart sar karda hama kārī dehqānī-ba burāmada meraftan. In xele sūhbathāya az sari dekabr, az hamin čillaya saraš sar mekardan. Xāna-ba šišta šāhnāmaxānī, az vay bahad kitābi «Habdah yazā» mexāndan.

RAHMĀNĪ: Šāhnāmaxānī tā kay dar qišlāqi xudamā davām kard?

ŠARIFĀV: Dar qišlāqi xudamā tā sālhai šastum [1960-1969] nayz bud. Bahadi sālhai šastum radiā, televizir paydā šud. In čizhā nabud. Xudamā-ba hamin televizār radiā āmadu ādamhā in-ba dāda šudan, in yak. Duyum dadema murdanašān sāli 1972 bud. Tā sāli 1972 «Šāhnāma» mexāndagī, ādamāya zavqaša mevardagī, yakta-nimat ādamā budan. Misāl girem Mullāqāsim, Mullābadal barin, Mullāumar barin, Mullāmajid barin hamtaring ādamā budan, ana bahadi sālhai 1972, 1973, 1974 hamai haminā murda raftan. Madrasa didagī ādamā murdan. Bahadi sāli 1974 šāhnāmaxānī Pasurxi-ba nest.

RAHMĀNĪ: Hāzir ham šabhā ādamhā jam' mešavand, askarhā

mebeyand, mehmānī, gaštak hālī ham hast. Āyā šumā dar čunin šab-nišinihā az «Šāhnāma» naql namekuned?

ŠARIFĀV: Ādamhāya zavqašān hast. Hamin yakta nimta xešu tabāri xudamā, jūrahā jam' šavan, yagān kas pursad az qissahāi «Šāhnāma» hikāya mekunem.

3. GŪYANDAGĀNI «ŠĀHNĀMA»

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixi sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Yak bābā bud, Sa'dulāburang meguftem. Mullāmajid, Mullāabunasrināya dādāšān. In kas hamsāya budan mā-ba. In kas az dahan šunidagī, xāndagī ne. Aku in ādam-ba hamin xel yak hazāqat (mahārat) budagī, ki hammi hamin šunidagiya 80-90 prasentaš maynešān-ba jā mešudagī. Xudi mānāndi ustā Sābiri avlādī barin. Ustā Sābiri avlādī yak čand kitābhāya «Šāhnāma» bāšad ham, «Ravšan» bāšad ham, «Sultān Ibrāhim» bāšad ham as saraš sar mekardan, tā āxiraša gufta medādan. Leki xudašān savād nadāštan. Yak gapa mešunidagī, hamin gap 80-90 sad prasent (=fāiz) dar fikri un kas memāndagī. Hamin xel ādamā-ba hazāqati qabulkunī budagī.

JALIL RAHIMĀV (Šunavanda): Xudamā-ba (dar Pasurxī) yak Xālbābā guftagī bud. Maydekak bābāča. Mana hamin bābāča «Šāhnāma»-ya qarib 80 prasentaša az yād medānist. Bečāra yak devāna barin šuda megašt.

ŠARIF BŪRIEV (Šunavanda): Pāybel-māybel karda megašt.

SALIM PALVĀN: Mana in bābāi Badriddinxūjayam savādašān nabudagiya qati bābām (Mullāšarif) šišta, yak mullāča medānistagī.

4. ŠĀHNĀMAXĀNII MULLĀŠARIF DAR BUXĀRĀ

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixi sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

VĀHID ŠARIFĀV [pisari xurdii Mullāšarif]: Aka [murājiat ba Rahim Šarifāv], šumā medānistagisted, barāi hamin «Šāhnāma»-ya nayztar xāndan, dadem kaṭī erāniqīšlāq-ba, dar Buxārā kim čī šudagī...

ŠARIFĀV: Buxārā-ba, megūn dadem, šaš māh tahsil mešudu šaš māh ta'til; šaš māh xāndanu šaš māh burāmada kār kardan. Xūjajihān guftagī yak jā bud, dar nazdiki Buxārā. Hamun qīšlāq-ba mana imām karda fursāndan.

Bahad man raftam hamun-ja, megūn, dar un-ja Qāsimāqsaqāl guftagī ādam buday megūn. Un kas kati šinās šudem. Yak 50 sātix zamini vaqf buday. Hamina dādanu guftan, ki ābād kuned. Anaku Qāsimāqsaqāl ādamāša āvard, juft kard, šudgār kard, yūzaya kārid. Atrāfaš-ba āškadī, xarbuzzai zimistāna kāred guftan dehqānaya, man-ba āmūzāndan, megūn dadem. Rūzāna kār mekunem, šab imām gufta ādamā peši man-ba mebeyan. Tā sāati duvāzdahi šaba mešinan. Unā-ba yagān kitāb xāndan darkār, hikāya kardan darkār. Aknun vazifai imām ahli dehaya yak čizi dinī-ba mangirif (*andarmān*) kardan budast.

Ana bahad dadem megūn, ki yak rūz ba šahri Buxārā, peši Mullādūst raftam. Un kas guftan, ki mardum-ba čihā gufted? Guftam, ki megūn dadem, šunidagihāma, yak čand kitābhāi diniya, «Ibrāhim Adham» hamināya xāndan, hikāya kardan. Mullādūst guftan, ki šumā inā-ba yak kitābi ta'rixī yābed, gūyān az jāšān xestan. Hamin kitābi «Šāhnāma» dāšten, girta dādan, megūn dadem. Bahad man hamin kitāba ādamā-ba xānda medādam. Bahad mardumam zavqmand mešudan. Ana hamunja-ba šāhnāmaxāniya xubtar yād giriftam, megūn dadem.

Qāsimāqsaqāl dadem-ba mehru muhabbat māndagī. Man yūzāpāya jam' mekunam, dasti Qāsimāqsaqāl-ba meteyam. Vay bām-ba (xāna-ba) qulf mekardu kalitaša man-ba medād. Hamta ādami tūyī bud, megūn. Az mābayn se sāl guzašt. Az murda, tūy, ijāb (nikāh) xele pul jam' šud, hamaš dasti Qāsimāqsaqāl-ba, megūn. YAk rūz Qāsimāqsaqāl «āšnā inja bed» guft, megūn. «Dutemā Makkayu Madina-ba haj-ba ravem» –guft megūn. Bahad dilam-ba kimči darāmadu «maylaš» guftam, megūn. «Man az haqqi halāl šumā-ba du hazār tillā meteyam» guft megūn. Bahad man guftam, ki az Mullādūst pursam kanī, un kas ustāzam, kani un kas čī megūn. Bahad yak asp-ba, megūn, yak bista xarbuza, yak dahta āškadu bār karda, peši Mullādūst āmadam, megūn. «Eee Mullāšarif āmaded-ma, ahli qīšlāq durust-ma» az man pursupās kardan. Bahad hamin-ja šišta gurung kardem. Šuvala puxtan, bā čand kasi digaram āmad. Bahad Mullādūst guftan, ki «Šumā yak kār kaṭī āmadagī, šarm karda, napursisādet, pursed» guftan, megūn. «Mana šabam nisf šud, kase nest, duyamā tanhā». Bahad guftam, ki man-ba Qāsimāqsaqāl gufsāden, ki man kati haj-ba gard. Man-ba du hazār

sūma tillāya barāvarda baxšidan. Az šumā yak pursam guftam». Bahad xele jim šuda māndan, megūn dadem.

ŠUNAVANDAE: Na fišši, na xurrī! [Xanda].

ŠARIFĀV: Dilam tangī kard. Guftam, ki čārā hamina guftam. Bahadi čand vaqt guftan: «Mullāšarif šumāya mādaratān hastm-ma». «Hast» guftam. «Zan girtagī hasted-ma?» «Ne» guftam. «Xānavu jā dāred-ma?» «Ne, akāhām kati zindagī mekunam» guftam. Bahad bā čand daqiqa jim šiştan. Bahad guftan, ki «Šumā-ba haj harām! Haj šumā-ba farz nest. Čunki, yakum šumā mādari pir dāred, rafta hamun mādari piratāna yārdam kuned, murad havaya gūr kuned, mana in farz, mana in haj; duyum šumā-ba haj hamin, ki šumā yakjā-ba yak kulba kuned, yak xāna kuned; seyum haj hamin, ki xānavu jānāk šaved (izdivāj kuned), haj xānavu jādār-ba farz. Ana bahad unāya [zanu farzandhārā] šašmāha avqātaša yāfta meteyed, xudatān rahxarjii haja meyābed, bahad šumā-ba haj kardan farz. Nāšad (nabāšad) šumā tahārati hamun Qāsimāqsaqāl katī haj karda mebeyed, haji šumā un kas-ba qabul mešad».

Dadem guftan, ki mana hamin gapāya gufta, yak kitāb dāštan dar bārai farzi haj, hamuna manba xānda dādanu xudašān giristan. Bahad pagāh raftamu āmadan zamān Qāsimāqsaqāl-ba guftam: «Du hazār tillātān xudatān-ba taydir kunad. Muftii Buxārā hamta-hamta guftan». «Ūh-ūh mā gunahkār šudem-de nāšad, gapi hamun kas tūyrī» guftan Qāsimāqsaqāl.

Bahad, du-se rūz bahad, barāi uzrpursī Qāsimāqsaqāl ba nazdi Mullādūst āmad. Uzr purisda ba haj barāmada raft.

Dadem megūn, ki sālḥāi dahum (1910) nav madarasa-ba rafta, du-se sāl gašta budem. Man yak hafta az hujra nabarāmadam. Bahad guftan, ki Buxārā-ba janjāli kalān rafsāday. Bayni mazhabu millat janjāl rafsāday. Man un sālḥā in gapāya un qadar namefahmam.

Mullāxāl, Mullānū'mān, padaramān setašān yak hujra-ba zindagānī mekardagī. Bahad inā guftan, ki dar bayni sunihāyu šiahā du rūz janjāli kalān šud. Mullāabūnasr yak mullābačai hamqīšlāqamā nest. Vaya zada majrūh karden. Yak zargara xāneš-ba xāb raften in kas. Yak čand rūz kūča nabarāmadem.

Yak rūz, yak begāhī az peši yak qabristān meguzaštam, megūn dadem, yak-du ādami mullātabiat rišāya zanāndagī mana dastgir kardanu kašāla karda burdan. Yak jā burdan, ki erānihāya mullāi kalānaš, yakteš hamun-ja šištast. Bahad guftan, ki «Kani šumā čī xel čizhāya mexāned? Čütūring (či guna) kitābhāya mexāned? Bahad man guftam, ki man yak mullābača has-tam. Bahad hamun mullāi erānī «Šāhnāma»-ya pešam-ba mānd, megūn dadem. «Xān!» guft, megūn. Čunān, yak bābaša, bā āvāzi širadār misle, ki azyād šuda bāšad xānda dādam. Inā guftan, ki «E, in mullāi xudamān bu-

dast-ku, dardi ina girem». Mana čunān nayz didan, ki aqlī-ba ne (aql bāvar namekunad), megūn.

Bahad pešam-ba yakta kitābi digara māndan, in kitāb dar bārai paydāiši payyambar, hazrati Aliya avlādāšāna sar šaveš, tā imām Hasana imām Huseyna murdageš dar in kitāb darj ast, megūn. «In kitāba xudat xānda megardī» guftan megūn. Hamin kitāb tā hālāya xānemā-ba bud, nāmaš «Sayqalī». Mullāhāi digari qišlāq gāh-gāh dadema la'nat mekardan, ki Mullāšarif «Sayqalī» mexānad, Mullāšarif «Šāhnāma» mexānad, Mullāšarif az Jamšed mexānad, in kas kitābhāi diniya mūl namexānan» gufta pičekak (kame) na'lat mekardan.

Āsiyai Miyānayu digar jāyhā budagī musulmānāya hazrati Alī muttahid kardagī, yagāna sarlaškari buzurg šudagī hazrati Alī. Musulmānāya yakjāya kunāndagī, ittifāq kunāndagī...

Ana ināya xānda, hamun šab dar davrai erānihāi Buxārā šāhnāmaxāniyu sayqalixānī kardem, megūn dadem. Man xudam hikāya karsem, xudam «Sayqalī» xānsem, megūn. Peši man-ba un erānihā hiččiya (heč jizrā) namedānan megūn. Bahad, megūn dadem, in qatekak (xurdakak) numer (šumārae) dādanu guftan, ki digar kūča barāyed, šumāya hič kas zarar namerāsānad. Agar dasti yagān erānihā-ba ȳalted, hamin numura nišan meteyed, ba šumā namerasan.

5. BARZU PISARI RUSTAM

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Rustam az in kūh, da in kūh av karda megaštagī. Gašta, gašta, gašta yak čuqātā dar tarafāi kūhpārahāi Afyānistān-ma, Pākistāna kūhpārahāš-ma, hamin jāh-ba asapaša gum mekunad.

Aspa mekābad, ap pušti asp meburād. Burāmada, burāmada yak mam-lakat-ba mebeyad, ki inja-ba pahlavānā av karda gašten. Rustama pešaša megiran. Mābayni inā-ba gūštin sar mešad, bahad Rustam hammeša [hamai inhārā] yakta-yakta mezanad, janjāl sar mešad. Rustam nisfi ināya mezanad, nisfaša mekušad, nisfaša megurezānad.

Bahad hamin gurextagihāšān pāššāhāšān-ba rafta megūn, ki yak ādami zabardasti jahān hamin kūh-ba paydā šuday, ki bisyāremāya zadu kušt, mana mā gurexta āmadem.

– Bā hamin Rustam nabāšad – megūt pāššā.
– Namedānem mähāna yak xudaš zada laxt-laxt kard – megūn.
– Unta bāšad – megūt pāššā – vaya rafta gūyed, ki mehmāni man šavad, nayz pešvāz girta betān.

ŠUNAVANDA: Ina nāmaš aku jahān-ba mašhur-de.

ŠARIFĀV: Ha-de! Rustami Dāstān, jahān-ba in xel pahlavān naguzaštay! Mamlakatāi digar-ba nāmaša medānanu xudaša nadiden.

Ana bahad, Rustama nayz pešvāz girta mebeyanu bahad yak sayl mekunan. In saylā-ba bisyārtar gūštingirī mešud. Anaku sayl mešad, yak gūštini kalān mekunan. Dar in gūštin hami pahlavānāi un mamlakat mebiyan. Haminja-ba pahlavānāi hamunjaya hameša Rustam mezanad, yagānta palvān namemānad, digar.

Pāššā judā xursan mešadu megūt:

– Tu-ba aku yagāna duxtare, ki dāram hamuna meteyam – megūdu ijāb mekunad.

Rustam-ba meteyad. Haminja-ba Rustam du mäh zindagānī mekunad, du mäh zindagānī kardan bahat, xāb mebinad dādāša, ki dādāš bisyār ahvāli badbayu a(z) Rustam xafa. Aku, in vaxti barāmadanaš-ba ad dādāš napursidagī-de.

Rustam pagāhī sahar mexezadu peši pāššā merad.

Pāššā-ba megūt:

– Man xāb didam, a(az) dādām napursida burāmadam, hamtek av-ba (šikār-ba) burāmadagī budam, ba man ijāzat ted.

Peši duxtari pāššā – zanaš mebeyadu megūt:

– Aku man meram šahram-ba, mana in bāzuband, yak vaxtā agar farzandnāk šavī, farzandat-ba mana in bāzubandi gavhari šam'čirāqdāra te, bahat hamin katī mana yāfta megirad – megūtu Rustam merad.

Ana bahat, ba'di čand vaxt Barzu tavallud mešadu yak rūzaš du rūza, du rūzaš čārrūza kalān mešad, kārkun, dehqān, palvān mešad. Ana hamin xel, Barzu yak rūz dādāša yūxla (=yād) karda merad. Maqsadi Barzu tanhā dādāša yāftan buday.

Aku megūn, ki Barzu da Bāysun guzaštaḡī. Gūyā, yak zamānā hamin qišlāqi Tūdī, in pāyāntaraš YAkkatut, hamai hamin jāhā daryā budagī. Barzu a hamin Bāysun tarafī Tirmiz-ba ravān mešad. Mūysafedā meguftan, ki a(z) hamin daryā kema katī askarāša guzarānda raftagī; hattā megūn, ki Barzu čunān dehqānu pahlavān buday, ki xudaš yak čan kemaya bardāšta guzarānday, yak čanteša kašāla karda guzarānday. Anamtaring karda, da peši dādāš sāq salāmat merasiday, dādāša meyāftay.

Mana yādam-ba māndageš ham qata.

In hikāya ham xudi Sūhrāb-ba mānand, lekin bečāra Sūhrāb dādāš-ba xudaša šināsānida nametānad.

Bahad bā(z) Barzu dādāš kaṭī čandin jangā-ba iştirāk mekunad, pāššā vāya sarlaškar tain mekunad.

6. RUSTAM VA SŪHRĀB

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: sāli 1989; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠUNAVANDA: Sūhrāb a(z) hamin zanaš-ma?

ŠARIFĀV: Ne, Sūhrāb a diga zanaš. Rustam har jā ravad duxtarāi pāššāhā āšiq mešuden, yā xudi pāššāhā barāi nāmaš šuda, duxtarāšāna Rustam-ba zani-ba medāden. Sūhrāb-ba ham misli Barzu bāzubandi gavhardār mānda, barāmada raftāday. Muvāfiqi gufti padaramān Barzu padaraša yāftāday, neki Sūhrāb nadida murdāday. Aslaš inta šuday:

Rustam kadām yak mamlakati digar-ba raftan-ba bāz yak duxtari pāššā-ba xānadār mešuday, a(az) vāy Sūhrāb tavallud mešuday, in-ba-yam bāzubanda mānda meraftayu bahat meguftay: «YAk vaxte kalān šavad, mana yūxla (yād) karda tarafi Sistān-ba ravad».

Megūn, ki Sūhrāb tavallud šud, balāyat-ba rasid, 17-18 sāla pahlavāne šud, ki zaminu zamāna melarzāndagī. Bahad Sūhrāb «hāšša dādāma meyābam» – guftan bahat, āčeš hamun bāzubanda dād, megūn.

Afrāsiyāb guftagī yak pāššāi padarla'nat-ba vāmexūrad, ki vāy čandin marātiba a(z) Rustam tayāq xūrda, ȳaltida, āvāra šuda gaštagī buday. Anaku vāya Pirān guftagī vaziraš buday, vāy bisyār ādami zurrā bud, megūn. Hamin Sūhrāba didu guft, ki: «Ina mā bāyad istifāda kunem. Ina pāššāzāda hisāb mekunem. Hama čiza barāyaš muhayyā mekunem...».

ŠUNAVANDA: Mešināsan-de?

ŠARIFĀV: Ne! Namešināsan, vāy pirān his mekunad, ki pisari Rustam. Ana bahat megūt, ki: «Hamin-ja yak pahlavāni kalān meburād, hamin pahlavān kaṭī tu gūštin megirī».

Aku Sūhrābam pahlavān kāfta gaštagī davraš-de

– Lekin – megūt Afrsiyāb – un pahlavān-ba naslu nasabata namegūī, čunki vāy bisyār jādugar.

Ana bahat ina čand vaxt xursand karda, ba xud rām karda, jangi Rustam-ba mebaran-de.

Anaku Rustam čand bār mepursad:

– Tu a kujā? Naslu nasabat kī?

Vay (Sūhrāb) megūt:

– Naslu nasabama napurs. Kadām vaxt, ki ɣalaba mekunī, bahad man naslu nasbama megūm – megūt.

ŠUNAVANDAE afsūs mexūrad: E šud-e! Bečāraye!

ŠARIFĀV: Bahat Rustamu Sūhrāb du šabāna rūz gūštin megirand. Hič zūri Rustam namerasad. Seyum rūz-ba vay Rustama mebardārad. Rustama bardāšta mezanam guftagī vaxt-ba, megūt, ki:

– Tu mana nazan. Mana partā – megūt.

Gap-ba megirad. Hamta gufta Rustam langar meteyadu a dasti in xalās mešad. Xalās šudan bahad, Rustam in daʿa mebeyadu yakbāra Sūhrāba langar-ba mebardārad.

ŠUNAVANDA: Langar čī?

ŠARIFĀV: Pāya saxt zamin-ba layat kunānda istāda, da nugi dast mebardārad. Hamun vaxt-ba a har yak tāri mūi Rustam yak āb mečakid, hamin qadar azāb didagī, hamin dilaš guvāhī dādagī barin:

– Naslu nasabata naguftī – megūt.

Sūhrāb:

– Ne, namegūm – megūt.

Hamun vaxt-ba mezanadu hamta xanjara girifta yakbāra kūkraki (sinai) Sūhrāb-ba mezanad. Bahat Sūhrāb guft, ki:

– E vāy! Yakum mana gap-ba girtī, alda (fireb) kardī; duyum hamin, ki man padarama kāfta burāmadagī budam. Didāri padarama nadida memuram. Agar didāri padarama medidamu hamtek rangū rūša medidam, memurdam digar hič arāmān nadāštam.

– Kī padarat? – Mepursad Rustam.

– Yak Rustami Dāstān guftagī kas, rafta mādari mana girtagī, man pisari Rustam mešam, mana in āčema dādagī bāzubandaš.

In gapa šunida Rustam hālata murdan-ba ɣaltida memānad. Čandin rūzhā Rustam beaqlu behuš šuda, xāb merad. Sūhrābi bečāra memurad, vāya gūr mekunan. Bahad haft sāl Rustam diga jang namekunad. Megūt, ki: «Pāšāyam as saraš mānad, gūštingam as saraš mānad».

In hikāyahā 30-40 sāl peš [manzuri rāwī sālhai 50-60 asri bist] xele ziyād bud. Tā sahar qissagūi, hikāyagūi bud. Baʿdi tilivizār burāmadan, hameš qarib nest šud. Hālī xānae nest, ki tilivizār nadāšta bāšad, 30-35 sāl bāz, mā ham in hikāyahāya kam naql kardem.

Hāliyam šabāi a(z) askarī āmadan-ba, a xāndan āmadan-ba, bā šabāi azādārī-ba kam-kam ādamā guzaštagihāya yād karda, in hikāyahāyu maqalāya megūn.

7. ZIYĀRATI QABRI RUSTAM

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: sāli 1991; vāsitai sabt: magnitāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Megūn, ki Rustam Devi Safeda maylub kardagī, danqaš danqistān-ba raftagī. Vay (deva) bāyigareš Rustam-ba māndagī. Bā(z) čandin pahlavānāi mašhuri jahāna maylub kardagī, dunyā-ba nāmaš saxt barāmadagī.

Rūze Rustam barāi maylub sāxtani pahlavānāi Xitāy, Xitāy-ba hamla mekunadu un jāya musaxxar mekunad. Ana bahat, Xitāya musaxxar kardan bahat, čandin kanizakā, mālu mulk, bāigarihā, az vay bahat gilkarī Xitāyihāya girifta, bargašt Rustam, megūn rahmatī dadem, mā hama gūš mekunem, ki un tarafaša fahmem (*rāvī az padaraš yādāvar mešavad, ki dāstānhāi «Šāhnāma»-rā naql mekard*).

Ana bahat, Rustam Sistān-ba āmadan bahat, yakta duxtari pādšāya čun kanizak dādāš-ba – Zāli Zard-ba dādan bahat, dādāš az Rustam xafa šuda megūt:

– Ey Rustam, tu bisyār kāri ganda kardī!

– Či-ba? – megūt.

– Hamin kanizake, ki ba man āvardī, mana az hamin farzande mešad, ki ajali tu az dasti hamin mešad. Ba nazaram tu bisyār kāri ganda kardī. – Xafa šud Zāli Zard.

– E dādā, – megūt – in falsafai šumā – megūt – mana, aku ina, da hamun-ja, faqat barāi dādām, gufta girifta āmdagī.

Lekin hamta bāšadam Zāl hič peši vay namedarāmad, peši kaniz. Yak vaxtā, in hamin kaniz, digar zane, ki Zāl dāšt, kiymāi (libāshāi) havaya pūšida, surati havay barin šuda, dar peši Zāl-ba medarād.

Paga (pagāhī, subh) xesta Zāl mefahmad. Hamin kati dar qadi kanizak farzand mešad. Bahati čand vaqt, az hamun kanizak farzand mešad, nāmi vāya Šantāq memānan. Ana in Šantāqa yak rūzeš du rūza, du rūzeš se rūza šuda, kalān mešad. Lekin hama vaqt dili Rustam-ba larza bud, ki ajali man āqibat ad dasti hamin.

Ina qur'aandāzā guftagī, qur'aandāzā čandin bār qur'a andāxtagī, ki Rustam az dasti yagān dušman namemurad, Rustam muradam agar, faqat ad dasti hamun dādaraš Šantāq memurad.

Bahat aku av-ba (ba šikārhā), tamāšāhā-ba meran, hamin xel karda,

davrai pirānsālii Rustam āmadagī. Ana hamin vaqt-ba az mamalakatāi xurd yak janjāli kalān xest. Dušmanhā az har taraf Erānu Sistān-ba hujum mekunan. Xest Rustam, jang-ba raft. Ireya nigā mekunad, urūya nigā mekunad, Šantāq nest. Hamun vaqtā yak qiličē, ki āvarda bud, hamun qiličē Šantāq-ba dāda bud, ki az nāmi man tu-ba tūhfā. Bahat mekābad, ki hamun qiličam nest, in taraf, un tarafa mebinad, nest. Āci Šantāq megūt, ki:

– Vay āmdāhād, vay av-ba meburām guftāhād, av-ba raftagī – megūt.

Un vaxtā palvānā rūzhāi bekārešān-ba av mekardanu rūzhāi jangu jadal-ba rafta jang mekarden. Bahat Rustam gapi pāššā katī ba himāyai Vatan raftanī šuda, «Ad dādām Zāl yak duā giram» megūt, ki dādāšam nest. Vayam kim-kadām kāraš katī kadām šahr-ba raftay.

Aku Rustam meburādu merad. Raftan bahat yak darni (=daruni) dari (=darai) kalān-ba rafsēn. Dušmanā qarib hazārḥā ādamāya darni in dara-ba tayyār karda buden-de-ye!!! Barāi faqat kuštani Rustam! Diga hiččī barāi ne! Asp ire barāmadayam nametānad, urū barāmadayam nametānad, yak darni dara. Rah judāyam maydek šuda mānda raftagī, du tarafam kūhhāi baland, asp burāmada nametānad. Hamin-ja-ba čil dāna čuquri kalān, čāhhā kandagī: čāhhāi bistmetrī, siymetrī, čilmetrī. Hamtaring čāhhāi kalān kanda, hamin čāhhāya darnaš-ba teyhāi zahrāluda basta barāmadagī.

Bined, kāri dušmanāya!!!

Aku hamun vaxt-ba hama dušmanā az Rustam qasd girtanī budagī-de: «Harčī karda az Rustam qasd girem, hamun Rustama yak nav’ karda kušemu bahat dar Erānu digar jāhā xudamān sāhibī kunem. Agar Rustam namurad mā hič vaxt in kāra karda nametānem».

Ba in kār asāsī rāhbar mešad, hamun Šantāq.

Aku inā rāh-ba mebarān. Dara-ba nazdik mešan. Askarāš pas-pas, xudi Rustam peš-peš. Dara-ba nazdik mešanu Rustama aspaš namegardad. Mezanad Rustam, namegardad; mezanad Rustam, namegardad! «E vāh! In Raxš hič vaxt in xel namekard, in Raxš-ba yak balā šuday» – megūt Rustam. Rustam bisyār xafa šudu qamčīn katī aspa yak zad, megūn. Asp xudi parvāz karda paridagī barin šuda, megūn, rafta dah-pānzdah metr un taraf daruni čāh-ba ɣaltid. Darāzeš-ba čāh kanda māndagī-ku! Ana hamin-ja āmada čāh-ba ɣaltid. Bahat hamun qiličhāe, ki zahrālud bud, hama jāi Rustama burid, ustuxānā šikast. Raxši Rustam da hamun-ja memurad. Ana bahat ādamāi Rustam ač čāh Rustama mebarāran. Rustama burāvardan bahat, Rustam megūt, ki:

– Anaku man dar čāh darāmadam, farzandhā dāram, un farzandā āyanda ap pasi man mebarān. Lekin man-ba yak kamānāma beretan.

Kamāna meberan. Kamāna meberanu Rustam hamin nigā mekunad,

ki yak pasi arča-ba hamin Šantāq istāday-de. Hamin Šantāqa istādageša mebinadu kamāna girifta, Rustam čunān mezanad, ki tani hamun daraxta tešik (=sūrāx) karda, zič karda, jāš-ba Šantāq memurad.

Bahat Rustam:

– Anaku maqsadam-ba rasidam. Čunki kušandai man hamin bud, mana kušānd, aku hayāti man barbād šud, aku mana baretān – megūt – yak jāye hast ba nām Daxmai Šāyān (šāhān).

Rustam memurad.

Daxmai Šāyān da yak jazira buday. Hamin jazira jāi dastnāras buday. Zāl ādami zūru dānišmand, ki hast, guft, ki:

– Burādarā! Aku tamāmi ālimāya jam’ karda, Rustam-ba yak jā sāxtanamā darkār, ki un-ja hič kas darāmada natānad. Čunki dušmanāi Rustam dar hamun-ja, albatta, rafta vāya dilaša, ūpkeša (šušaša) girta, av vāy xūrdanašān darkār. Čunki unā hamin qadar alami kalān dāran.

Bahat Daxmai Šāyān-ba čandin ustā qabr tayyār mekunan, qabr az zinapāyahāi darāz šud. Atrāfi vāy-ba hamin xel yak čiz mānda šudagī, ki vāy dāimā davr zada meistādagī. Vāy-ba dast rasānda namešud. Agar mabādā yagān kas vāya istānāndanī šavad ba yāyr az Zāl kase vāya namefahmid. Bahat jasadi Rustama burdan unja-ba māndan, ki vāy čarx tā davrahāi Malik Iskandari Zulqarnay hič vaxt ad davr zadan namānday, megūn. YAgān kas darni (daruni) qabr-ba darāmada nametānad.

Ana bahat Malik Iskandar meburād, ki Zāl xizmati vāy-ba raftāday. Zāl medānistay, ki Malik Iskandar rūi dunyāya megirad, ina dar qur’a Zāl medānistay. Čunki vāy ad dānišmandāni qur’aandāzi mašhur buday dar jahān. Vāy bisyār umri darāz didagī-de. Aku Malik Iskandara gir-daš-ba dānišmandān ba misli Suqrāt, Arastuvu digarāyam hastan-de. Malik Iskandar ba hamai dānišmandāni darbāraš megūt, ki:

– Agar Zāl beyad vāya nayz pešvāz girifta, qabul kuned, čunki vāy hammi hamin Qur’aandāzāya, ālimāya ustāzaš. Hamin barāi Zāl peši mā istad agar, mā hama čiza karda metānem.

Masalan, Hindustān-ba budagī Kašmira šahraš-ba darāmada namešavad. Hamunja-ba-yam Zāl guft, ki Malik Iskandar-ba:

– Inja-ba snaryad (gulūla) sāzāndan darkār.

Hamin snaryada sāzānda parrāndana vaqtaš-ba Zāl katī Aristātel duteš sāzānda buday. Qal’a mahkam, hama jāya pūšānda giriftagī. Unja-ba darāmada namešad. Judāyam qal’ ai Mānu (nāmi qal’a) mustahkam. Bahati hamuna parrāndan, darvāza kušāda šuda merad. Šahr-ba medarān, hiškī nest darni šahr-ba. Ana hamun vaxt-ba-yam Zāl megūt, ki:

– Inja-ba gap hast. Inja Mānu dar tahi mamalakataš bā(z) zerizaminī mamlakat dāštay – megūt. – Barāi ina barāvardan – megūt – falānjā-ba

yak mullāi hamun zamān, kitābaša tilāvat karda, peši yak yār-ba šištay, – megūt. – Ana hamun mullāya kušta, hamun dahni yār-ba čandin šutur hezima sūzānda dud kunetān agar, hamin dud darini yār-ba merad; hamun mamlakati darini yāra dud megirad, majbur mešad, bahat Mānu barāmada mebeyat.

In gufti Zāla mekunan. Hammi hamun ādamāi Mānu katī budagī barāmada mebeyan. Bahat ah hamin-ja burāmadan, Zāl megūyad:

– Aku yak Daxmai Šāyāna man šumāyān-ba ziyārat kunānam.

Xudi maqsadi Iskandaram Daxmai Šāyāna Ziyārat kardan bud. Inja mebeyan, ki in čarx davr mezanadu yagān kas vāya istānānda name-tānad. Tamāmi siru asrārašam Zāl medānad, kalidašam dasti Zāl-ba. Zāl hamun davrai davr mezadagiya meistānad. Hama ba Daxmai Šāyān medarāyandu ba jāsadi Rustam nazdik mešan. Mebinan, ki Rustam xuddī hamin nav murdagī barin. Hamin mumiyā karda māndagī buday-de.

Un vaxtā Erān yagāna mamlakati pešraftai jahān buday-de, bisyār mamalakatā da dasti Erān bud: Xitāyu, Xutanu Hindustān da ixtiyāri havay bud.

Bahat ah hamun, megūn, hamunja-ba, yak taxta-ba, xat navišta māndagī, megūn:

– Da peši man kadām pāššāe, ki mebeyad, hamun šāh davlati (sarva-ti) Devi Safeda, ki yak miṭr da tahi qabri man hast, hamin davlati kalāni ad Devi Safed girtagama, man qatī gūr kunetān gufta budam, hamin da pāi qadami havay, ba pešvāzi vay, hamin davlat azāni vay.

Ana Bahat tagi qabr-ba medarānu in davlata, ki nisfī davlati (sarāmyai) Erān buday megiran. Hamin davlata yak Devi Safed dar yak zamāne, dar tagi kūhe bānī karda xāb meraft. Ina megiran, giryavu nāla mekunan. Malik Iskandar megūt:

– Mana hami qadar Rustami Dāstān šudu bahat mana az dasti ukeš murd, manam rūi dunyāya giramam murda meram. In dunyā hamta guzarā buday – megūt.

Bahat duyum qabr hamun-ja-ba buday, da hamun nazdikii Daxmai Šāyān-ba, Jamšeda qabraš. Vāya ziyārat mekunad. Bahat Jamšedam gufta buday:

– Kase qabri mana ziyārat kunad, hamin qadar, masalan falāni qadar, bāigarī nisāri pāi qadamaš.

Iskandar in bāigarihāya hammeša megiradu bahat tarafī Xitāy-ba laškar mekašad, xitāihā muqābilyati saxt nišān namedihan. Hamunja-ba yak hayvāni bisyār buday, vay sāle yak bār barāmada, giyāhā, daraxtā,

yagān čiz namānda lesida meraftay. Bahat Iskandar hamun devāri buzurgi Xitāya mesāxtay «am man nām mānad» gufta. Bahati vay, un hayvān digar unja darāmada nametānistay. Ah hamun, un devāla «Saddi Iskandari» megūn. Hamun devāl ah hamun bāigarii Rustamu Jamšed māndagi sāxta mešad. In sadd, devār, haft sāl sāxta mešad. Bahati sāxtan, yagān hayvān nameguzarad. Saddi bisyār baland megūn. Devāraš nihāyat yafs.

Ana, Rustami bečāraya azābu uqubatāi kašidagešu murdagešu vaya qabraša ziyārat kardani Iskandaru hameš in bud.

In hikāyahāya šabhāi duru darāz rahmati dadem meguftan, mā gūš mekardem tā sahara a(z) un kas iltimās mekardem, ki bā(z) yak hikāya gūyan.

8. RUSTAM VA SŪHRĀB

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 14 avgust sāli 2002; Vāsitai sabt: videā; farāhamāvaranda: Ravšan Rahmānī.

Dar in guftugū, ki sāli 2002 surat giriftaast, prāfessār Vilyam Biman, insānšīnāsi amrikāi niz širkat dāšt.

ŠARIFĀV: Bāysun yak vaxtā, da «Šāhnāma» megūt, ki az Bāysun ah hamin YAKkatut guftagi jā daryāi kalān meguzaštagi, dadema dastāšān-ba budagi «Šāhnāma»-ba bud. Vaxte ki Rustam āmadu mana mādari Sūhrāba girišt, megūn, bahad mādari Sūhrāba giriftan bahad, megūn, yakčand šab xāb kardu burāmada raft, megūn.

RAHMĀNĪ: Rustam.

ŠARIFĀV: Rustam. Rustam burāmada raftan bahad... In vāqeahā šudagi, aknun dar hamin vilāyati Balxu dar Afyānistān. Aku Rustam dar Siistān meistād. Hāziranki Erāna Siistān guftagi jāš-ba.

Bahad Rustam burāmad, raft. Ahvāl čī šud, in janjālāhā rafsādagī bud, man teztar ravam megūdu az in ja in burāmada merad. Lekin zanaka qadaš-ba hamunja-ba hāmiladār šudagi bud.

SUNAVANDA: Zanak az kujā bud?

ŠARIFĀV: Zanak az vilāyati Balx. Hamin hāmiladār šudagiyu lekin hamin bāzband az tu. Bāzband guftageš hamin, ki yakčandta gavharāi šam'čarāy hamināya yakjā basta mešadu hamina meteyadu megūd:

«Yak vaxtā agar farzandnāk šavī – megūd – mana hamin bāzbanda meteyī – megūd – mana meyābad – megūd – man raftam» – megūd.

Rustam burāmada mānda merad. Rustam burāmada raftan bahad, unja-ba Rustam davrahāi Kaykāvus-ba, Kayxusrava davrahāš-ba hamunjāhā-ba mešudagī. Hamun vaxt-ba, gaštagī vaxt-ba, aku hamin Afrāsiyāb kati mābayni Rustam-ba janjāli kalān merad. Vay Afrāsiyāb yakčandta ādamhāi šipiānhāi (jāsushāi) kalāna mānda bud, ki yak nav’i karda hamin Rustama dast-ba ɣaltāndan darkār. Čunki yakčand marātiba ādamhāi ina burdagī, yakčand marātiba janjālhā šudagī. Hammi hamin-ba Rustam ɣalaba kard-agī. Aku un vaxt-ba Afrāsiyāb dar Samarqand budagī. Anaku gūyem agar Tūrānzaminu Erānzamin. Aku Erānzaminaš az xudi hāziranki Erān, tā xudi vilāyati Balxu tā xudi Kūlāb davām mekardagī. In tarafaš Tūrānzaminaš. In tarafi daryāi Amu in tarafaš tā xudi Tāškenta, in tarafaš tā xudi Buxārāhāya Tūrānzamin meguftagī.

Ana bahd haminja-ba yakčand kasā āmada megūn, ki yak bača burāmday.

Aku navanki Sūhrāb zāyda šud. Vāqeahā 15-16 sāl davām dād. Sūhrāb judā yigiti zabardast šuda burāmad. Zabardast šuda burāmadagī vaxt-ba «aku man hāšša aku man dādāma burāmada rafta yāftanam darkār. Man ap pasi dādām meram» guft. Inja-ba inā guftan, ki «namerī, dušmani dādāt mūl, rahā-ba dast megiran, tu hāzir javān hastī». In (Sūhrāb) megūd «albatta, man meram» megūdu burāmada merad-de.

ŠUNAVANDA: Sūhrāb.

ŠARIFĀV: Sūhrāb. Anaku Sūhrāb burāmada raftagī vaxt-ba vayya dast megiran. Sūhrāb-ba megūn, ki «tu nāmi xudata namegūī, avlādi xudata namegūī, hamin xel pahlavāni zabardast hastī. Hami Erānzaminu Tūrānzamin azāni tu šudanaš darkār. Rustam guftagetam bekār, inašam bekār, guftagī gapāya mezananu yakta pahlavāni kalān hastay mana hamin pahlavāni kalān kati tu gūštin megirī. Gūštin giriftan bahad, mā tuya Tūrānzamin-ba eng (=xele) kalāntarin mamlakat-ba pādšā karda memānem».

Ina bisyār alda (=fireb) mekunan. Duxtari mana megirī megūd. Vaziri Afrāsiyāb bud, duxtari hamun nihāyat zebā bud. Hamuna tu-ba kelin mekunem gufta nišān meteyan. Lekin megūn tu nāmi xudata bajā nakun megūd. Aku hamu bāzbandi mādaraš da in-ba dādagī da gardanaš bud.

ŠUNAVANDA: Da gardanaš bud-ma?

ŠARIFĀV: Bāzbanda in-ta da gardan meāvezanu tagi qūltuq-ba meāvezan [*rāvī bā dastaš išārat mekunad*]. Tai qūltuq-ba meistād. Tūmār bārin. Ba’d az hamin in barāmada, rafta istāda, hāšša man megūd, man pah-

lavānāi kalāni Erānzamin kati mubāriza mebaram gufta, in Erān kati jang e'lān mekunad. Jang e'lān karda burāmada mebeyad.

Pirāni Gesa guftagī vaziri Afrāsiyāb qateš bud. In rāhbarī karsay aku Sūhrāb-ba. Ana bahad «xūb, hamta bāšad, in kati gūštin megirem, un kati megirem guftagī vaxt-ba «eng kalāntarin pahlavāna beretān» megūd Sūhrāb.

Aku hamin vaxt-ba Rustam harakat-ba. Ana bahad Rustam mebeyad. Rustama badanaš-ba hamta yak garmī paydā šud. Aku maydāni kalān, vaziru vuzarāhā, kalāntarin pahlavānhā hama nigā karda šišten. Rustam čand marātiba «ū bača guft, tuya man nadidem janghāi jahān-ba, nāmatam namedānam. Tu nāmata da man gū, az kadām avlād hastī, az kujā hastī? Se marātiba Rustam az in pursid. Hamin kati dutāhāšān axir majbur šudan, ki janjāl šavadu girebān-ma girebān. Avval šamšerzanī kardan, bahad gurzizanī kardan. Aku yak rūz guzašt, du rūz guzašt, seyum rūz tāqati Rustam bisyār tāq šud-de-ye. Hamin vaxt-ba Rustam guft, ki:

– Aku man-ba, tu-ba bāšad – guft – yak rūz dam girem.

YAk rūz dam giriftan. Hamin-ba-yam ādamā fahmidan. Ina Pirāni Gesa fahmida istāda guft, ki «yagānta ādami Rustam bā Sūhrāb kati gap nazanad. Agar fahmad – guft – bā(z) mā-ba yakta dušmani kalān paydā mešad» – guft.

Ana hamun vaxt-ba bā Rustam da maydāni jang megūd:

– Ū – megūd – man hamin qata devhāi safed kati mubāriza burdam, hamin qata azdarhā kati mubāriza burdam, palvānhāi kalān kati mubāriza burdam, Xitāy-ba rafta pahlavānān kati jang kardam, bisyār jāhāya giriftam. Lekin man tu barin pahlavāni zabardasta nadidem.

Hamin kati Rustam nihāyat badjahl mešad. Hamin jahlaš barāmadu guft, ki aku man in kati mubārizai saxt burdanam darkār.

Auvrū (=az ān taraf) ādamā gufsāden: «Yak habdahsāla yigit kati barābar šuda nametānad!», «Tuya čī balā zad!». Ināya šunida Rustama nihāyat jahlaš burāmadu in kati gūštin girifta, janjāl karda, čand marātiba in vaxt mebardārad, vay ina mebardārad. Tā miyānašāna xāk-ba yelānda gūštin megiran. Hamin xel azābu āqibat kati Rustam axir Sūhrāba zad. Sūhrāba zadan bahad, kūkraki (sinai) Sūhrāb-ba hamta sār (savār) šudanhā Afrāsiyāb paydā šud. Inja-ba Rustama badjahleš āmad. Az yak bača ham qata azābu uqubat kašid, az ādamā gapi ta'na šunida gī. Hamta xanjaraša megiradu da hamun dili Sūhrāb mezanad. Dili Sūhrāb-ba, ki zad, xanjar, ki xūrd memurad aku. Vay peš az marg megūt ki:

– Hamta duyamā gūštin giriftem, se-čār rūz ire mubāriza bursem. Man hamin mexāstam, ki dādām kati yakjā šuda istāda, dādāma tuāf

karda, da xākāi pāi dādām aftida, bahad dādām kati meāmadagī vaxt-ba Tūrānzamin, digar zaminhā-ba mubāriza burdanamān darkār bud. Man peši dādām rafsāda budam. Mana hamin tagi qūltuqi man-ba āčema dādagī navanki bāzbandaš da tai kūltuqam.

Hamin Rustam hamta kūkuraki vayya vā mekunad, xun favvāra zassāday. Hamun bāzbanda kašida megirad, ki hamun bāzbandi duxtari pādšāhi Kābul-ba dādagī, hamun bāzbandi xudaš dādagī. Bahad Rustam megūd, ki:

– Nāmat čī?

– Nāmam Sūhrāb – megūd.

– Kiya pisaraš?

– Pisari Rustam – megūd.

Mana āčem hamina dāda bud, ki dādāt-ba hamina meteyī. Ana inja-ba «man megūd, hamin vazirhāi Tūrānzamin-ba āšifta šuda, gapi vayāya girifta istāda, man hamin xel kasāfatiya da xudam giriftam» megūdu. Hamun čuqāt az bisyār jāhā tabibhā meberan. Tabibhā ina davālamīš kardanī mešan. Dil, ki xanjar xūrdagī, ki bud, bahadi yak sūtka (=šabānarūz) Sūhrāb memurad. Anaku Rustam megūd, ki «aku man-ba davlat harāmu inu vayu aku dušmanā kati aku mubārizai saxt burdan darkār». Nihāyat xudaša mezanad, rūhāša xarāšida mekunad, tamāmi jāša xunu xāk mekunad: «In bači man bāšadu man nadānam» – megūd.

Hamun čuqāta xudaš in vāqeaya fahmida istāda Rustam, Pirāni Ge-sayam, digar kāsāne, ki az Tūrānzamin āmada budanu ina az rah burāvardagī budan hammāhāšān burāmada mānda meran.

Ana bečāra Sūhrāba gūr mekunon. Rustam qasam xūrda istāda, bahad hamin megūd... ana hamun «Šāhnāma»-i kūhna-ba guftagī, habdah sāl hamin mamlakatāi Ajam-ba, mamlakatāi hāziranki Afri-kayu Saudi Arabistānu Misru hamin jāhā-ba saraša girta, habdah sāl hā burāmda merad.

ŠUNAVANDA: Rustam.

ŠARIFĀV: Rustam. In dar bārayi Rustamu Sūhrāb bud.

9. BARZU, SĀM, ZĀL, ISFANDIYĀR, ISKANDAR

Rāvī: Šarīfāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 14 avgust sāli 2002; Vāsitai sabt: videā; farāhamāvaranda: Ravšan Rahmānī.

Dar in guftugū, ki sāli 2002 surat giriftaast, prāfessār Vilyam Biman, īnsānšināsi amrikāi niz huzur dāšt.

ŠARIFĀV: Yak vaxtā, aku megūn, ki dar kitābhā, aku kitābi kūhna-ba meguftan, ki in pīsar [Sūhrāb] yak duxaraka nayz medid, vay dar sin-ni šānzdahsālagī havay kati gašt, megūn, az hamun Barzu šudagī bud, megūn.

ŠUNAVANDA: Az Rustam?

ŠARIFĀV: Az Sūhrāb.

ŠUNAVANDA: Az Sūhrāb, haaaa.

ŠARIFĀV: Bahad, Barzu paydā šudan bahad, lekin Barzuya tavallud šudanaš-ba hamun rūzā Sūhrāb murdagī bud megūn. Nayda [=nadida] murdagī megūn bačeša.

ŠUNAVANDA: Barzu tavallud našuda...

ŠARIFĀV: Tavallud našuda in [Sūhrāb] barāmada merad. Ana bahad megūn Barzu nihāyat ādami kalān šuda rasid, megūn. Hamta ādami kalān, ham qata jasārat, na dar Erānzamin, na dar Tūrānzamin mānandi Barzu ādami zabardasti kalān nabud.

Bahad, megūn, Barzu guft, ki man aku rafta dušmanāi dādām kati mubāriza baram, dušmanāi dādāma mebinam. Mana hamta vāqeahā šudagī gufta mena-ba, āčeš mešadu bibeš mešadu inā hama vāqeahāya, Sūhrāb kati Rustama mubārizeša Barzu-ba megūn-de.

Barzu ah hamin daryāi Amu guzašta tūppa-tūyri mebeyad dar hamin Yakkatut guftagī jā. Aku xudārahmati dademinā (Mullāšarif) meguftan, ki Yakkatut guftagī jā mana hamin hāziranki Qūštut guftagī jā hast-ku, hamin Qūštuta jāš... barāi haminam bahad in duta tuta šināndagī-de.

Avval az in peš, yak tuti mašhur budagī, ki dar yagān jāi Bāysun nabudagī. Aku hamun vaxt-ba savdāgarā az tarafāi Afyānistān, tarafī Erān, az tarafāi Hindustānu Yapāniya-ba meguzaštaḡī. Avval bāzār az Xūjabulyān urū meraft, Bāzārteppa guftagī jā hast...

ŠUNAVANDA: Hāziram Bāzārteppa megūn.

ŠARIFĀV: Hāziram Bāzārteppa megūn. Hamunja-ba kūpkārī [=buzkašī] mešad.

BIMAN: Kūpkārī inja hast?

ŠARIFĀV: Buzkašī mešad. Hāāā, mā-ba kūpkārī-de. Mā buzkašī namegūyem. Mā kūpkārī megūyem. Hamin ūzbekā tūy mekunan, bekūpkārī tūy namekunan.

ŠUNAVANDA: Tūi tājikā-ba gūštin.

ŠARIFĀV: Gūštin tūyi tājikā-ba.

BIMAN: Kūpkārī ūzbekā mekunan?

ŠARIFĀV: Aku ina hamun navanki Alpāmiša avlādāš, yak vaxthā ūzbekhā, turkmanhā mana haminja āmada māndagī hastan, inā faqat aspbāzī katiyu hamin kūpkāri kati mašyul. Bāzārteppa-ba yak vaxtā, hamin-ja-ba Ibrāhim Rahimāva dādāš raisi kālkhāz bud, man xudam iştirāk kardagī, man xudam mudiriyati maārif-ba kār mekunam. Bahad raftem. Ibrāhim Rahimāv guft, ki haminja-ba kūpkārii kalān mešad guft. Hamin Bāzārteppa-ba āmadem. Aku un vaxtā Bāzārteppa bāzār ne. In bāzār tā davrahāi Amir Muzaffarxān budagī, Amir Abdulahadxāna davrašbayam, Amir Āilmxāna davrašbayam bāzār nabudagī. Un vaxt-ba bāzār gum šuda raftagī. In davri Amir Muzaffarxān-ba haminja bāzār budagī. Bahad mā āmademu az mūysafedā pursidem, ki injaya ċi megūn. Guftan, ki injaya Bāzārteppa megūn, yak vaxtā davrahāi amir Haydarxān-ba, davrahāi amir Muzaffarxān-ba, digarhā-ba ana haminja bāzār mešudu in bāzāri jahānī bud.

ŠUNAVANDA: Bāzārteppa.

ŠARIFĀV: Bāzārteppa. In tarafaš girem agar, at tarafāi Erān āmadagiyam, in tarafaš at tarafāi Yapāniya āmadagiyam, in tarafaš at tarafāi Manjuriya āmadagiyam, in tarafaš at tarafāi Maskuvayu digar jāhāyam āmadagiyam, ak Kafkaz āmadagihāyam haminja-ba bāzār karda, mābeyn-de, bahad guzašta mānda meraften.

Aku hamun vaxt-ba rahi savdāgar, ax xudi hamun Jahānnamā hast-ku, Jahānnamā, un tarafaš Mūlalī guftagī jā, un tarafašam Qāqbelī. Hamin Qāqbeliya ab bālāš, Mūlalī kati Jahānnamāya am mābaynaš rahi savdāgar meguzaštaḡī. Ab Bāzārteppa bāzārī karda meraftagī. In rah rahi kalān bud. Māhāna xudamāyam tā sālhāi siyum, ċiluma in rahā kati megaštem. Hamin rah kati meāmadanu Bāysuna darnaš-ba namedarāmadan. Un vaxt-ba Qāqbeliya bālāš, Jahānnamā kati aku mābayni hamun jā kati barāmada tūppatūyri meāmadan Rabāt-ba. Rabāt-ba sarāyi kalān bud. In sarāy-ba, bahadan-ki vaxtā-ba mana hamin bābāi Qayimbāya padarāšān sarāybān budagī. Az vay peš dādāi un kas sarāybān budagī. Av ay peš Saydalibāy meguftan, Mullā Saydalibāya dādāšam Rabāt-ba budagī. Az Pasurxī rafta, Rabāt-ba ċayxānaċigī, āšpazī, digar kārā mekardagī. Misāl savdāgarhā šab-ba meguzaran-ku, har dam qatār šuda meguzaran. Haminā-ba āš karda meteyad, kiymāšāna šušta meteyad. Ći kārē, ki darkār mekunad-de-ye. «Māl» gūyan, māl yāfta meteyad, «birinj» gūyan birinj yāfta meteyad, baqqālkhānahā dāšt. Peši xāni Mullā Saydalibāy kati rahi savdāgar meguzaštaḡī. Ana bahad rahi savdāgar hamin xel guzašta mānda merad. Un vaxt-ba un rahi Sayrāb nabud. Rahi darni Rabāt kati, Būritaxī meguftan, un ja kati guzašta, in rah tūppatūyri Laylagān meburāmad. Az Laylagān Šerabād guzašta Tirmiz-ba mānda meraft. Rah Bešerkak kati meguzaštaḡī. Bešerkak kati āmada, ar Rabāt guzašta bahad Bāysun-ba meāmadagī.

Ana hamunja-ba mā fahmidem, ki Bāzārteppa bāzāri kalān budagī. Kūpkāri-ba, Rahima dādāš Jum'aev meguftan, ak kūpkārī ȳaltid. Fāzilāv guftagī hamina muāvinaš budagī. Fāzilāv raisi kālẋāza dušmani ašaddeš budagī. Mexāst, ki Jumaev muradu jāš-ba in rais šavad. In ȳaltida xām merad. Kalli in-ba čijima [resmāni dastbāft] band megūd. In bābāya didagī hastem, sūhbat kardagī hastem. Anaku hamina ki zič karda basta memānad, sari bābā nihāyat āzurda šuda se šabānarūz ȳaltida memānad. Bahad bābā mexezad, čašmaša vā mekunad, kamtar pirtar šuda memānad.

Aku beyem dar bārai Barzu. Anaku hamin vaxt-ba inhā megūn, ki Bāzārteppa nigā karda merem. Yakkatut-ba mebeyan, ki yak daryāi kalān guzašsay, ki in daryāi kalāna guzašta namešad. Az tarafi qišlāqi Tūdī hamun daryā āmassay. Aku hamun vaxt-ba kemahā budagī, mana hamin havārii Tūdī-ba. Dadem meguftan, ki ȳayr az «Šāhnāma»-yam, meguftan, man vaxte ki Buxārā-ba madrasa-ba xānda megaštam, man-ba yak mūysafedi haštādu panj-ba darāmadagī, bahad sad-ba darāmada murd, megūn, hamun bābāyam hikāya kardagī. Vayam az padaraš, az digarā šunidagī.

Ana haminja-ba āmadagī, ki da hamin havārii Tūdī, da hamin hāziranki Kūli Šutur, Yakkatut daryāi kalān guzašsay. Bahad Barzu megūd, ki man hamin qata qadu bastam kati kema-ba sār namešamu man ad daryā hamta xudam meguzaram gufta istāda, yagāna piyāda ad daryā guzaštagī Barzui Dehqān budagī.

Ana Barzui Dehqān guzašta, bahad un tarafaš-ba meradu ana hamin ja-ba daryāya budageš āba mavjud budageš ma'lum. Bahadanki vaxtā-ba hamin āb, aku bahadi čārsad sālḥā-ma, panjsad sālḥā-ma āb tah gi-riftagī xudaša. Anaku āb gum mešad, āb nest, ābi daryā nest. In-ja kūha kanda āb burāvardan, in bahad az Barzu šudagī. In-ja yak vaxtā āb budagī. Yak vaxtā āb meguzašt, barāi hamin kūha kandan darkār.

Aku hāziram bined agar, man xudamam didagī hastam, dari darai Tūdī-ba darāyed agar, yak Ālicabulāq guftagī jā hast. Hamun Ālicabulāqa un tarafi zavaš-ba [=nišebī, jarī], yak ȳār hast. Dahani hamin ȳār-ba yak daraxti mušša [nāmi daraxt] istāday.

BIMAN: Mušša?

ŠARIFĀV: In nāmi daraxt. Daraxti zarang megūn, zarang in čizi saxt.

ŠUNAVANDA: Yak nav' arča-de.

ŠARIFĀV: YAK nav'i susti arča. Aku hamin zarang megūn saxtaša, arča megūn hāziranki kabutaša, mušša megūn, ki būynāk ast. Neki mušša darnaš kavāktar mešad. Hamin daraxti muššaya šumā rafta ha-

mataaaaa gūš karda isted, favvārai daryā da gūšatān āmada zassādagiday mešad.

ŠUNAVANDA: Šunida mešad.

ŠARIFĀV: Šunida mešad. Yak daryāi kalān guzašta rafsayu daryāi kalān hamin šavvas zada guzašta rafsay, šunida mešad. Mana hamin Tūxta Šāimi jūremā bud-ku, xudaš burāmada gūšaš kati šunidagī. Anaku hamunja-ba megūn, zarračahāi ābam āmada rūtān-ba zadan megirad, megūn. Mana hamin vāqeahā šudagī. Akuinja-ba yak vaxtā daryā budagiyyu daryā tah giriftagiyyu bahad az tah giriftan, bahad in daryā nest šudagiyyu in jā zamini lalmī šuda māndagī... Anakun Xudā agar xāhad šāma mexānem.

ŠUNAVANDA: Bahad davām meteyem...

[*Pas az namāz sūhbat idāma yāft*]

ŠARIFĀV: In Dehqānābād-ba, yak čārta māl زندagānī mekardagī, yak tangī, yak čand daraxt budagī jā. Bahad az revālutsiya, bahad az sālḥāi 30 Dehqānābād gufta nām guzāštan. Dehqānābād raved agar yak Qarači guftagī havārī hast. Ana hamun Qarači-ba, ki barāmadad, Tangi-harama markazaš hamunja-ba. Bahad meguzaštan Ğuzāru bahad Šahrīsabz kati Samarqand-ba mefarāmadan. Barāi haminam unā (Barzu) Samarqand-ba raftanī šuda burāmadagī. Barzui Dehqān Bāysunī ne. Az kūḥḥāi Balx.

BIMAN: Bā Bāysun čī rabte dārad, in Barzu?

ŠARIFĀV: Barzu Bāysun-ba budageš-ba ab Bāysun guzašta raftageš barāi qadamjāi hamun Barzu.

BIMAN: Qadamjāš.

ŠARIFĀV: Qadamjāš.

BIMAN: Paydā mešavad? Qadamjāš paydā mešavad?

ŠARIFĀV: Qadamjā. Mana misāl megūyem, ki hamin payḡam-baramā guzaštagī bāšan ham, yā ki hazratī Alī bisyār jāḥā-ba raftagī qadamjāš hast, mana Balx-ba, digar jāḥā-ba pāi qadami hamun kas rasidagiya qadamjā megūn. Anaku hamin Barzui Dehqāna pāš, qadamaš dar Bāysun rasidagī. Barāi hamin ham bāysundihā bisyārtarin megūn, ki piri dehqānhā hamin Barzui Dehqān, haminja-ba qadami un kas rasidagī. Un kas [Barzu] az hamin ja guzaštagī, az hamin darni āb [Bāysun] guzašta raftagī megūn.

ŠUNAVANDA: Aku az kujā guzašta raftagī?

ŠARIFĀV: Aku un kas guzašta tupa-tūyri Samarqand raftagī. Un vaxt rah inta bud. Rah, az in ja [Pasurxī] meguzaštan Darband-ba meraftan. Az Darband meguzaštan ba Āqdavān, az unja tūppa-tūyri meraftan Dehqānābād.

BIMAN: Āqdavān?

ŠARIFĀV: Ha, Āqdavān. Hāli hamin Bāysun-ba alibastr [=gaj] meberan, ah hamun Āqdavān meberan. Un vaxtā Dehqānābād nabud-de. Aj jang peš havaya Tangiharam meguftan. Mā xudamā čand bār raftagī, hamemā meguftem, ki Tangiharam. Bahad ina Dehqānābād guftan. Bahadi sālhai siyum kāmissiya kardan nāmhai digar jāhārā vayrān kardan.

ŠUNAVANDA: Dehqānābādādam?

ŠARIFĀV: Dehqānābād guftagī nām nabud. Hami ina meguftan Tangiharam, yak vaxtā Bāysun-ba nigā mekardagī, hamin hākimiğarii Bāysun-ba. Bahad az hamun Tangiharam meguzaştanu Fuzār meraftan, az Fuzār mana in Kitābu Şhrişabz meraftanu az Qarači burāmda Samarqand meraftan. Ana hamin rah kati burāmada raftagī, Barzu. In rahi kalāni savdāğarā, arāba megaştagī rah, şutur megaştagī. Ana Barzuyam ah hamin rah raftagī.

ŠUNAVANDA: Barzu Bāysun-ba zindagī kardagī, yā nakardagī.

ŠARIFĀV: Un vaxt-ba, dar Bāysun-ba zindagānī kardageş-ba dar «Şāhnāma» yagān gap nest. Mana «Şāhnāma»-i Firdavsī dadem-ba bud, haşşadu haştād [880] varaq bud. Haşşadu haştād varaq! Varaq mana ireş mana hamqatar, ʔafsii kitāb mana hamqatar [*bā dastaş hajmi varaq va kitābrā nişān medihad*]. Darni hamin-ba rasmaş hast, ki Rustam, Sührāb kati gūştin girsādagī...

ŠUNAVANDA: Rasmāş kati.

ŠARIFĀV: Rasmāş kati. Darni havay-ba rasmi Barzuya az āb či xel karda guzaştagihāş hast, fahmided-ma? Hattā da havay-ba xudi Zāla, pisari Sām-ku, hamun Zāla burda istāda, da darni hamun darai Sistān-ba partāftagī darahāya rasmāş bud. Hamunja-ba rasmaş kati čutū karda navanki Simurya ap puşti činār furāmda istāda, bahad Zāla bardāšta, da uyeş-ba [lānaş-ba], teppi kūha-ba burdagī. Un-ja başkānaş ina [Zāla] girifta bāzī kunāndagī. Hay ādamā laʔnat kardan-de! Sām aku hamun vaxt-ba eng [xele] zabardasttarin pahlavāni jahān bud. Aku in hamin pahlavāni jahān, ki farzandnāk meşad, farzandnāk şudan bahad, Zāl zauuub-zard, hama jā paşmin, mūyhā sap-safed. Badan zauuub-zard.

ŠUNAVANDA: Hālanki bači ustā Musulmān barin [şūxi, xanda].

ŠARIFĀV: Bači ustā Musulmān barin. Bahad hamai inhā laʔnat mekunand, ki az hamta pādşāhi zabardasti jahān hamtaring zab-zard yak balā merūyad-ma? «In bačaya bined, ādama bined» gufta, masqara mekarden. Masqara kardan bahad, zanaş kati maslihat mekunad, ki: «yā xudama xudam nābud mekunam, megūd, yā bačema burda mana hamin Simruy-ma, dar darni hamin dara-ba gurgā megaştagī dara hast megūd, hamun dara-ba burda mepartām megūd».

Axir rāzī mešad. Hamin burda Zāla dar hamun dara partāft. Ana burda hamun dara-ba mepartān. Partāftan bahad, bevaxti čuqāt, daraxti činār mešad, hamun daraxti kalāni čināra tagaš-ba Simrux āmada meistād. Hamin Simrux mebinadu bačaya mebardāradu tūppa tūyri baškānaša pešaš-ba mebarad. In da hamin darai kūh uyi [lānai] Simrux hast. Ana bahad burda hamunja ki mānd, baškān ina namexūrad. Baškāni Simrux ina mebinanu bāzī mekunan, in xandidan megirad. Ana bahad gūšt meberad, mexūrad. Anaku hamun du bači Simrux kati seyum šuda, Zāl inā kati avqāt xūrda kalān mešad. Ana hamin kati in da sinni haždahsālagī vaxtaš-ba teppahāi kūhhā mebarād, digar jāhā mebarād, megardad, av [=šikār] mekunad. Simrux megūd, ki in nakun, vay nakun. In [Zāl] na az šer metarsad, na az digaraš. Zālam yak pahlavān mešad. Hamtaring karda davš (sadā) mebarārad, davši ādam nest. Ana hamun vaxta avčihā budan, avčihā av karda megaštan, šer av [šikār] mekardan, gurg av mekardan.

BIMAN: Av?

ŠARIFĀV: Šikār, mähān-ba av megūn.

ŠUNAVANDA: Kalimai ūzbekī.

ŠARIFĀV: Ana bahad, jūrajān, ina Sām-ba xabar meteyan, ki yak bača da dara.. Xandešamu, digešam hamin «a, u» gufta, hamtaring gufta, arraz [=dādu fiyān] zada gaštay. Teppi kūh burāmada merad, qišlāqā furāmda merad, mana hamtaring yak balāi badtar-de. Aku in megūd, ki «ham qatar sāl šud, ajab ne, ki havay [bačem] nabāšad, bā(z)».

Dilaš-ba aku futur [=šubha] meaftad. Yakum rūz kūh-ba meran tamāmi badani Sām-ba araq paydā mešad. Araq kardan megirad, araq rextan megirad. Megūd, ki «inja yak gap hast». Čand rūzā ap pasi in mešan-de inā. Sām kāmādi kalān kati, digarā kati burāmdagī, aspāi kalān kati. Axir čand rūzā ap pasi in gašta-gašta-gašta, yak bāy-ba darāmda, yak dah-pānzdahta pahlavānāi kalān šuda, ina pečānda tūr partāfta megiran. Tūr-ba, tūra partāfta megiran. Bahad ina girifta mebeyan, ina girifta āmdan bahad, Simrux ina xabar megirad. Nazdikihāi xāni Sām-ba daraxtāi kalān bud, Simrux āmada raftan megirad. Baškānaš kati. Xāni Sām-ba, xāni dādāi Zāl-ba. Hamin āmada rafta gaštan bahad megūd, ki in ja yak gap hast.

Inja-ba hikāyai kalān mešad, in vāqeahā dar kitābhāi bahad nest. Man «Šāhnāma»-i Uluyzādaya [navisanda] xāndagī, inhā-ba Zāla da hamun nazdi Simrux burdageš ba darajai keng [vase'] girifa šudagī nest. Vay kitābi kalān-ba yakčand sahifahā dar bārai hamin dādagī.

Bahad Simrux āmada raftan giriftagī. Čand bār girifta merad. Baškānakāi Simrux āmada ina girta meran čand marātiba, bā āvarda memānan. Aku Simrux kati mābayni pādšā-ba, aku gūyem pahlavān-ba

raftu āmad paydā mešad. In gapi Simurya Zāl medānad, mefahmad. Bahad āsta-āsta Sām mefahmad, ki «in hamun bači man burda partāftagī megūyad».

Āčeš darrav mefahmad. Āčeš hamta mebinadu tamāmi badanaš-ba navanki xudi šir āmadagī bārin, hamun vaxt-ba pistānhāi āčeš-ba šir mebeyad. Hamun Zāla didanhā.

Bahad se sāl guzaštan bahad, gap-ba darāmadan bahad. In aku hamun vāqeahāya xudi Simury in-ba guftagī, Zāl-ba. In gapi Simurya fahmida girtagī. Či xel burdagihāšu, šir dādagihāšu hammai vāqeahāya xudi Zāl an nāmi Simury, ad dahni Simury šunida, in vāqeahāya Sām-ba guftagī.

Ana bahad bayni inā-ba [dar bayni Simuryu Sām] raftu āmadhā mešad, hamdigara ehtirām mekunan. Balāhāi [=muškilāti] kalān-ba māndagī vaxt-ba yārī mekunad. Aku Rustam pisari Zāl bud, mūl yārihā mekunad. Hattā Isfandiyāri rūytana kuštan-bayam yārdam mekunad. Isfandiyār zūrī kard-ku, in [Rustam] čand vaxt yaradār šuda xāb raft-ku. Ana bahad Simury āmada istāda guft, ki «mana hamin-ja meriyu yakta daraxti yulyun dar falān jā istāday...

BIMAN: Yulyun?

ŠARIFĀV: Nāmi daraxt. Ravyan megiriftan az in daraxt.

BIMAN: Yulyun, Ūzbaki.

ŠARIFĀV: Namedānam.

ŠUNAVANDA: Šāyad suydī bāšad?

ŠARIFĀV: Hamin darni darahā-ba, kūhhā-ba kalān-klān daraxtā mešad, ki vaxti alav-ba partāed, «gurras» zada, gulxan barāvarda dar megirad. Hamunja-ba Simury Rustam-ba megūd, ki «yulyuna yakta qūšša šāxaša burida girifta be», megūd. Lekin bahad «Isfandiyār memurad», megūd, «maylaš», megūd, «man ad dasti Isfandiyār murdana» megūd, «Isfandiyār ad dasti man murad» megūd. Hamqata jānaš-ba merasad-de Rustam. Did, ki Rustama zūraš namerasad da Isfandiyār. Yagān tir da badani vay nameguzarad. Badani vay aq quryāšim, rūytan meguftan. Rūytan, qūryāšim in. Yagān čiz nameguzarad.

Ana bahad hamun yulyuna qūššeša girifta āmdan bahad, hamta mebinad, in sabil hamta sāxta šuda buday, ki du čašm-ba rāst buday-de. Mana haminja āmada meistāday. Du nugi hamun yulyun da hamin du čašm darāmada meraftay [*bā harakati dast nišān medihad*]. Ana haminja-ba zaharhāi qātala mālida, kamand-ba andāzānānda meteyad, ki mana hamin kati du meni hamin čašma ūlčak karda hamina mezanī, megūd.

ŠUNAVANDA: Kamān karda meteyad-de.

ŠARIFĀV: Ana bahad kamān karda, digar karda, hamin vaxte ki vay

mebeyadu hamdigarašān asp-ba savār šuda istāda, hamin vaxt-ba Rustam, rāst, čāq karda kamāna girta istāda, du meni qāši havaya čāq [=nišan] girta istāda zad. Du čašm-ba hamta medarādu yakbāra meyaltad. Haminjabayam yārdami Simury kati, ta'limi Zāl kati ʔalaba mekunad. Vāqeahā bisyār, hamtaring gap zada mešištan padaramā [Mullāšarif].

ŠUNAVANDA: In hamin kitābe, ki gufted, vay kitāb hast, yā ne?

ŠARIFĀV: Vay kitāb, kitābi Mullārahmān bud. Mana hamin Hamid Rahmāna dādāš-ba bud. In kitāba, čand bār man guftam, ki berānemu, mana Mullā Vāhid-ba xānānem guftam. Čunki mana in kitābhā, ki ba tājikī hast, inhā az «Šāhnāma»-hā parča. Vay [Šāhnāma] az hamin ādama paydā šaveš sar šuda istāda, bahad eeeee Kaykāvusu bahad dar davrai Sām āmadagihāšu vāqeahāi Rustamu vāqeahāi Zālu mana haminhā qarib šašsad varaq hamin kati meraft. Ana bahadi šašsad varaq sar mešad Isfandiyār murd, az avlādi Isfandiyār Kaykāvusu Kayxusravu Lahrāsubu Ahrāsibu inhā. Bahad az hamin sar mešad, in navanki Malik Iskandari Zulqarnaya vāqeyeš. Inam dar «Šāhnāma». Faylāqusa ba vujud āmdanašu in či xel šuda Malik Iskandara ad darni daryā yāftagešu pāššāi Erān kati jang kardagešu janjālašu...

10. ŠĀHNĀMAXĀNĪ VA QISSAGŪĪ

Rāvi: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 14 avgust sāli 2002; Vāsitai sabt: videā; farāhamāvaranda: Ravšan Rahmānī.

Dar in guftugū, ki sāli 2002 surat giriftaast, prāfessār Vilyam Biman, insānšināsi amrikāi niz širkat dāšt.

ŠUNAVANDA: Čandin bār gufted rahmati bābām Mullāšarif az «Šāhnāma» hikāya mekardand. Bābām či mekardand, ham mexāndand, ham hikāya mekardand?

ŠARIFĀV: Inta. Xudašān mājān-ba xānda dādagi, čand marātibahā. Mā kitāba girta gaštem se sāl. Az Mullārahmān girta se sāl kitāba xānānda gaštem. Dadem mexāndan, mājān putun muallimā meāmade-mu bahad gurung karda mešištem. Tā duvāzdahi šaba mešištem gurung karda. Un vaxt radiā nest, televizār nest, digar hič gap nest, hamin mešunidagemā hikāya, kitāb. Hamemāya zavqamā meāmad-de.

Aku mā mudiri ilmī (dar nāhiyai Bāysun) hamān vaxt-ba. Bahad hamin muallimāya tūp mekardem. Čār-panjta jūrahā dāštem-de: Rašid Badalāv, Asāmiddināv, Imrānāv, Xāliqāvhā digarā meāmademu hamin (padar) šabi duru darāz «Šāhnāma» mexāndan. Anaku «Šāhnāma»-ya dadem mexāndanu bahad fahmānda medādan.

ŠUNAVANDA: Hikāya mekardan.

ŠARIFĀV: Hikāya karda medādan. Bahad anaku misāl meraftan yak davra-ba.

ŠUNAVANDA: Dadetān meraftan.

ŠARIFĀV: Ha. Kitāb nest aku. Davra-ba meranu davra-ba šištagi vaxt-ba, mūysafedā megūn, ki mullājān aku yak hikāya kuned. Ana bahad dadem yak hikāya sar mekardan, yā girem hālanki az navanki Sām, yā girem Rustama az jangāš, devi safed kati rafta jangi karda āmdageš, yā rafta Xitāya girifta yakta kanizaka girta āmdageš, az hamun kanizakā yakteša da dādāš dādageš, Šantāqa paydā šudagihāš... Hamunja-ba qur'andāzā guftāhād: «agar tu hamin Rustama āvardagi kanizaka tu giri, guft Zāl-ba, az hamin yak bača paydā mešadu guft, bača guft, albatta Rustama mekušad» guft.

Hamin-ba Zāl xāb narafta in kati, in-ba nazdik našuda, čandin vaxtā gašt. YAK vaxt [kaniz] surati Rudāba-ba šuda, kiymāyi [libāshāi] Rudābāya pūšida, hamin kanizak bayali Zāl-ba medarād. Zāl kati alāqa mekunad. Zāl kati alāqa kardan bahad, anaku kanizak hāmila mešad. Nūh māhu nūh rūz guzaštan bahad, Šantāq paydā mešad. Ana haminja-ba dādāya časmaš meylatad, ki Šantāqa časmaš nātūyri yaltidagi. Axir hamin pādšāyi Kābul kati yakjāya šuda, dutāhāšān gapzanī karda, pādšāi Kābul duxtaraša dāda, ana Šantāqa rāh-ba andāxta, Rustama juγ zada, hamin dara-ba čah kanda, Rustama axir vay mekušad-de.

ŠUNAVANDA: Šantāq mekušad?

ŠARIFĀV: Havay.

ŠUNAVANDA: Dādari xudi Rustam Šayāt [nām bā talaffuzi digar]. Aku ba γayr az bābām, bāz kihā «Šāhnāma» mexāndan, yā naql mekardan.

ŠARIFĀV: Aku inja-ba jūra, yak bābāi Sa'dullābāy guftanī bābā bud. Mana hamin Mullāabūnasr, Mullāmajid, Šāxūja meguftan, Hamidxūja meguftan, Xānxūja meguftan hamināya dādāhāšān, pasi bāmi māhān-ba mešištan. In kasa Sa'dullābāy, Sa'dullāxūja meguftan. Diga xudi in mullā nabud. In hikāyaya yā az dadem, yā az digar kas yak mešunid, un bābāya xudamā nayzakak medānem, az jang peš, az sālhai čilum peš.

ŠUNAVANDA: Savād dāšt, bābā?

ŠARIFĀV: Savād nadāšt bābā. Mutlaqā savād nadāšt. Hamin girem agar «Amir Hamzai Sāhibqirāna» yak martaba šunidagist, hamun vaxt-ba amirhamzaxānī bud-de. «Amir Hamza»-ya kitābaša šunidagiyu hamin šunidan bahad, hamin du se marātiba gūš karda meistāday, hamin burāmada «Amir Hamzai Sāhibqirāna» az avvalaš hikāya karda medād, tā āxiraša. Nuqta ba nuqta! Hamin bābā. Ina Sa’dullābāyam meguftan, Sa’dullāburangam meguftan.

ŠUNAVANDA: Čī-ba burang?

ŠARIFĀV: Mana inta [*bā harakat nišān medihad*] menaš qat bu-dageš barāi burang meguftan. Ana bahad hamin bābā hamin tāba-ba meburāmadu, mā maydek bača, mā čilikbāzī karda megaštem. Kūčmak-bāzī meguftan peš vaxt. Kūčmakbāzeš guftageš hamin, ki tābaya mekandem. Ireš-ba hašt xāna, ireš-ba haštxāna mekananu hamina kanda istāda bahad sanga davr zanāndan megirand, yak tarafa sangaš pur mešadu yak tarafa sangaš xālī mešad, darni čuqurčekā.

ŠUNAVANDA: Čand dānagī sang mešad?

ŠARIFĀV: Šašdānagī. Hamin bahad, čuqurčāhā xālī šud, ki in taraf pur mešud, bahad in tarafi pur šudageš...

ŠUNAVANDA: Mana, hāziranki nard-ba mānand.

ŠARIFĀV: Bahad in taraf memānadu in taraf burid. Bahad buridagī vay-ba āšu-pāšu, avqāt karda meteyad. Bāzī-de akun. Futbāl nest un vaxt-ba, valeybāl nest, digar nest. Ana hamin meraftemu meguftem: «bābājān, yak hikāya kuned». Jūra, Sa’dullābābā ana bahad hikāya mekard-de az «Šāhnāma». Ana hamin «Šāhnāmaya» šunidagī.

ŠUNAVANDA: In tavr, ašūla kardayam mexānd?

ŠARIFĀV: Ne, faqat hikāya mekard. Misāl girem maqal gufsādagī barin, hikāya karda mešišt. Mūysafedāyam meraftan, yāšāyam meraftan «e bābājān, yak hikāya karda ted» gufta. Bahad davrahā-ba meburdan šabā-ba.

ŠUNAVANDA: Šabāb-ba girifta meraftan, davrahā-ba?

ŠARIFĀV: Bābāya girifta meraftan. Bābā kitāb nadārad, hiččī nest, fa-qat bābā hamta meraftu hamin šišta istāda: «mana man šumāhān-ba sar karda, vay kunam, mana Barzu in ta» gufta, an nugaš sar mekard, tā āxiraša. Hammeša gufta medād bābā. Bābā, jūra, qaribi yak navad-ba darāmada murd.

ŠUNAVANDA: Navad-ba darāmada murd?

ŠARIFĀV: Navad-ba darāmada murd. Bābā, hamin pāyānki Bibiši-rin ayzān megūn, ah xamin Bibiširin ayzān, ire-ba Sa’dullābāy bāyaš megūn, dar haminja panj gektar bāy dāštan. Dar hamin vaxt-ba mavizu

sanjidu hamina at teppa teşik merextan. Bālāi bāma teşik karda ab bālāi bām merextan. Bāmā puuuuur šuda xām meraft. Bahad az sālāi siyu seyum, siyu čarum siyu panjum in taraf bābā qaššāq šuda mānd. Zamināya giriftan.

ŠUNAVANDA: Kambayal šud.

ŠARIFĀV: Ha, bāyāya girifta kāl xāz-ba dādan, kāl xāzā-ba dāda šud. Bābā-ba na bāy mānd, na rāy mānd. Har kadāmašan putun gumšuda-gumšuda burāmada mānda raftan. Bābā kambayal šudek māndan. Bābā haminjek mešistanu bahad man-ba meguftan ki: «Abdurahimjān, būi nāni garm āmassay, hamin man-ba yaktek nāni garm ted». Dadem tain karda māndagī budan «agar hamin bābā yak čiz gūyad agar albatta burda te». Bahad man tāxta meāmadamu yakta nāna meburdamu medādam. Mā un vaxt-ba yak šašsāla, haftsāla bača hastem. Bahad man burda hamin nāna hamin bābā-ba medādam. Bahad bābā meguft, ki nāšad paga tu be, man tu-ba yak xudam maqal gufta meteyam meguft. Ana hamta bābāi maqalčii zūr budan in kas.

ŠUNAVANDA: Nāna girifta ba'd yagān maqal meguftan?

ŠARIFĀV: Man nān burdagī vaxt-ba bahad meguftan, ki bačajān man in kārāi tu, mana in čizāi tu, hāli dar vaxtāi meāmada, falān ādama kārāša bud mekunī, in mekunī, vay mekunī, bači nayz mešī gufta duā mekardan. Bahad āčem-ba meguftam, ki hamun bābā duā kardan. Avqāt pazanam dadem mefiristādan. YAK bābāi bečāra bud. Baškānašam burāmada raft, inaš irū mānda raft, inaš urū mānda raft.

ŠUNAVANDA: Sāl hāi čand murd bābā?

ŠARIFĀV: Sāl hāi siyu šašum, siyu panjum [1935-1936] bud-de. Hamun vaxt-ba man yak dah-ba nūh-ba budam.

ŠUNAVANDA: Hamun vaxt-ba maddāhiyu darvešiyu hikāyagūiyu hamin čizā bud?

ŠARIFĀV: Anaku jūra, misāl girem, yak xel ādamā budan, ki mana in Kūčkak-ba [nāmi deha] yak bābā bud-ku.

QAHHĀR RAHMĀNĀV: Vaya Jūra Čatāq meguftan.

ŠARIFĀV: Jūra Čatāq meguftan nāmaša. Nāmi xudaš Jūra, pičekak ādami jangara budageš barāi Čatāq meguftan. Jūra Čatāqa davra-ba meāvardan. Hamin ki yak ašūla meguft, yak še'rxānī mekard, ādamā čār panj sāat vay kati mašyul mešudan. Mana girem, da jāi kinā-pinā havay. Mana duyum Avlād-dagī Ustāsābirbābā. Ustāsābirbābā kati man mūl šištāgī. Dadem kati bāja budan-de. Aku jūrajān, Ustāsābirbābā yak hikāyatā medānist, vay «Šāhnāma»-yam medānist, digaram. Vay yak hikāya sar kunad, agar hamta kitāba vā kuned, vay nuqta ba nuqta, vergul ba vergul medānist.

QAHHĀR RAHMĀNĀV: Savāddan yūq. [*Ba tarzi šūxī ba ūzbeki guft, ki savād nadārad*].

ŠARIFĀV: Savād ne. Vay aku še'rhāe, ki mexānd, az Qur'ān āyathāe, ki mexānd mullā namedānist.

ŠUNAVANDA: Lekin besavād.

ŠARIFĀV: Xudaš besavād. Nihāyat gired agar, sartarāš...

BIMAN: Čutur yād girift?

ŠARIFĀV: Hāfizi Qur'ān, ham še'rxānī mekunad, ham digarxānī mekunad. Hamta meistadu šumāya aftu bašaretān-ba nigā karda istāda, agar bābā-ba nayz namāed nayz, badtar namāed bad, yak še'r mexānd, xudamā az xandidana šax mešemu memāndem, un bābāya kāraš-ba.

ŠUNAVANDA: prāfessār Biman čutū yād giriftagī megūn.

ŠARIFĀV: Vay bābā az yāšigareš hamin ādamā kati gašta, mūysafedā kati gašta, az xurdi mullāhā kati gašta yād giriftagī.

ŠUNAVANDA: Az xurdī.

ŠARIFĀV: Az xurdī. Anaku, jūra, bābā xudādād bud. Bābā hamta sartarāš bud, ki az vay sartarāši zūrtar nabud, bābā hamta čukbur bud, ki az vay čukburi zūram nabud, mākihāi alačabāfi hast-ku, mākihāi alačabāfiya ħayri bābā kasi digar durust karda nametavānist.

ŠUNAVANDA: Hunarmand budast.

ŠARIFĀV: Hamta hunarmand. Hamin panjāh hunar dāšt-de. Yaki bined ustāgī, yaki bined sartarāši, yaki bined čukburī, yaki bined mākikunī, yaki bined bel mekard, yaki bined kurak mekard. Čikī gūyed havaya mekard. Mana hamta yak qābiliyat az zāy dageš āmad. Az zāy dageš hamin xel talant meteyad-ku, hamin xel yak talant dāšt. Neki digar ādam unta namekunad.

ŠUNAVANDA: Hamin davrai bačagihāi šumā-ba qalanderu mad-dāhu digarā ham budand? Bayni hamin afsānagūyu maqalgūyā kasāne budand, ki kase ānhārā girifta ravadu pul teyad, ba ānhā yagān čiz medādan, yagān tūhfa medādan? In xel ādamāyam bud?

ŠARIFĀV: Bud. Mana man xudam meraftam. Rahi bāzār mana in peši vāinkamati [Vāenniy kāmītet=kumitai harbī] kūhna meguzašt. Vāinkamati kūhna-ba darāmasādagī vaxt-ba in tarafaš-ba Nārmahmaduf šištay-ku, hamin Nārmahmaduf kati mābayni Mahmud Safar-ba yak-du xāna bud. Yak xāna darun bud, yak xāna berun bud. Haminjaya qal-andarxāna meguftan. Hamin ja-ba dahhā qalandar, qalandarā maddāhī mekunan-de masjidā-ba, mana in rūzhāi idi Qurbān...

ŠUNAVANDA: Hālā ham hastand?

ŠARIFĀV: Niberavu iberavu čiberahāš māndagī-de. Hamin hamta

bud, ki mana hamin qalandarā rafta istāda da inješ-ba [*bā dast išārta mekunad*] kačkul bud, az kadī [kadu].

ŠUNAVANDA: Kačkūl.

ŠARIFĀV: Kačkūl bud. Kačkūla az gardan guzarānda māndagī.

ŠUNAVANDA: Šumā didagī ināya?

ŠARIFĀV: Ha, man didagī hastam. Qati rafta šūxī karda mešitem [xanda].

BIMAN: Kačkūl hamun čizi darāveš hast.

ŠUNAVANDA: Qalanderu darveš hamān yak čiz ast.

ŠARIFĀV: Qalandar megūn hamun darveša. Mana Mašrabayam [šāiri ūzbek] kačkūl bud-ku. Anaku jūrajān hamun-ja meraftemu inhā jūra bisyār savādnāk budand, qalandarā. Qalandarā hāfiz [āvāzxān] mešudan. Hamin rah kati bāzār meraftem. Bahad hama darāyem agar: «kānī maviz āvardī-ma» meguft. «Mana» meguftem. Bahad maviza merextem. Unā hamāhāšān kayfī budand, kūknārī budand, hamun kūknāra čāy karda bahad az in mexūrdan. [*Dar in jā navār ba pāyān rasid, vale davāmi naql čunin bud*]. Qalandarā ba naql kardan, surud xāndan, hikāya kardan šurū mekardan. Naqlhāi jālib medānistand, ki az «Šāhnāma» niz bud.

11. ISFANDIYĀRU RUSTAM VA ZĀLU SIMURŶ

Rāvī: Šarīfāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sālī 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarīf; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 03 āktyabri sālī 2007; vāsītai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Ana hamin vaxt-ba in padarla'nati Isfandiyār guftagī ādam mebarād-de. Isfandiyār sardāri laškar mešadu nihāyat jangara mešad. Aku Rustam hamun vaxt-ba Sistān-ba, yā Māzandarān-ba. In [Isfandiyār] mebarād az Hirāt tarafaš, az Balx tarafaš. Az hamin-ja mebarādu ana in faqat bar ziddi Rustam mebarād-de. Ina bar ziddī Rustam tayyār mekunand.

RAHMĀNĪ: Kiya?

ŠARIFĀV: Isfandiyāra. Aku Isfandiyāra Rūytan meguftagī. Isfandiyāri Rūytan guftagešān, ina kitāb-ba ham navištaḡī. Kitābi navašbayam, kitābi kūhnešbayam. Ina tamāmi badanaš qūryāšim barin budagiyu hamin du čašmaš vā budagī. Digari badanaš-ba mutlaqā na teḡ ta'sir mekardagī, na ūy

ta'sir mekardagī. Barāi hamin ham Isfandiyāri rūytan meguftan. Ya'ne rux-tan. Badanaš az rux, az qūr्याšim guftagī gap.

Ana in zūr mebarād, mūl jāhāya megīrad. Axir pādšāh āmada, hamin Rustam-ba zārī mekunad-de:

– Agar Isfandiyār katī jang nakunī – megūd – mamlakat, tamāmi Erānzamin mānda merad – megūd – avlādi Sāma jāšam, Narimānam jāšam, Zālam jāšam mānda merad az dast.

Bahad āmada Zāl [ba Rustam] mūl zārī mekunad-de. Zāl megūd ki:

– Aku naravī namešad – megūd – man peši pādšā-ba šarmanda mešam – megūd – mähān – megūd – xizmatgārī pādšā – megūd – mā sāldataš – megūd – māya kujā fursānad raftanamān darkār – megūd.

Namemānad-de dādāš [in fitnarā]. Ana bahad hamin jangi Isfandiyār-ba mebeyad-de Rustam. Jangi Isfandiyār-ba āmadan bahad dutteš dam girifta, dam girifta, dam girifta, dam girifta haft šabānarūz jang mekunand. Aku mebinad, ki zūrii Isfandiyār da Rustam meguzarad. Mūl jāhāi Rustam yaradār mešad. Vay-ba [Isfandiyār-ba] hičči ta'sir namekunad. Hamin qadar xanjarhāi kalān katī, teyāi kalān katī, qiličhāi kalān katī mezanad, «taqqi» karda merasad hičči ta'sir ne. «Šud – megūt Rustam – ajali man dar dasti Isfandiyār buday» – megūd. Az hamin pas:

– Man-ba se rūz mūhlat te – megūd Rustam – se rūz man yak dama-giramu bahad dar dasti tu man memurdāšam man mebeyam – megūd.

Isfandiyār:

– Xub – megūd.

Tantigii palvānhāyam hamin tavr buday-de. Se rūz dam-ba meburān. Inam se rūz dam-ba, vayam se rūz dam-ba. Anaku se rūz dam-ba burāmadan bahad, Rustam dādāša Zāla mejuyzanadu megiryad:

– Aku mana nāmam Rustami dāstān bud. Rūi dunyāya giriftagī Rustam budam. Hamin qadar – Xitāya, jazirahāya, Afrika namānd, digaraš namānd, Erān namānd, Tūrān namānd, hameša girtamu neki dasti hamin Isfandiyār-ba memuram, dādā – megūd – mana zūram namerasad – megūd – vay-ba teyam nameguzarad – megūd – hiččiyam nameguzarad – megūd.

Zāl asāsan širi Simury katī kalān šudagī.

RAHMĀNĪ: Širi Simury katī, a?

ŠARIFĀV: Simurya širaš katī. Zāla burda yak dara-ba partāftagī-de. Zāli zard, in bači zarda bānī namekunem, hama ayb mekunad, šarmand-agī gufta, Zāl pašmin, zardak šuda paydā mešad-de, bača. Xudi Valī barin [*dar dehai Pasurxi Valī nām kase bud, ki ū ham zard bud. Rāvi Zālra ba ū mānand mekunad. Hāzirin mexandand*].

Ana bahad unā šarm mekunand. Dādāi Zāl Sām bud. Sām megūd ki:
– Man in tavr namexāham – megūd.

Hamin katī ina mebaranu dar gūdaķēš, serūza, čārūzgeš-ba burda yak darni dara-ba mepartān. Anaku darni dara-ba partāftāgī vaxt-ba, hamin Simurī yak činār-ba lāna mānda meistād, darni dara-ba činār hastay. Simurī kūha eng balandeš-ba jāygir mešad. Burāmda unja-ba namešad.

Ana Simurī mebinad, ki yak čaqalāq xāb raftay-de. «Hamin čaqalāqa baškānam-ba mebaram, xūrad» – megūd.

Hamta hamin Zāla mebardāradu γāraš-ba girta merad-de, Simurī. Simurī bardāšta, girifta, mānda raft. Az hamin bahad baškāni Simurī Zāl katī bāzī mekunan, dastakaša inta nul mezanan. Ana hamin tavr [ba Zāl] šira Simurī meteyad.

Ana avval šir katī kalān mekunad. Bahad gūšt berad agar in-ba-yam meteyad, baškānāš-ba-yam meteyad. Ana hamunja-ba in kalān šuda yak pānzdah-ba, šānzdah-ba darāmad, dasti Simurī-ba.

Bahadtar Simurī ina pāyān mefarārad, xudī Simurī qatī mebeyad, hameš qatī. Avval gapam namezad Zāl. Hamun imā išārai Simurī katī zindagī mekard. In ādamā āmda mebinan, ki yak ādami yābāi barāmad-agiyu habašu [kalān] badanāš puri pašmu lekin ādam barin. Bahad ina pādšāh-ba megūn. Bahad, in kī buday, čī buday gufta peši vay meran. Vay yakta duta in ādamāya mekušat. Vay hamin qatar zūr. Ana bahad, axir, ādami bisyāre šuda, sad kas, du sad kas šuda, az čār tarafaš mena-ba girifta Zāla megiran-de.

Ana Zāla dast-ba girifta āvardan bahad, Rudābaya, āčeša umraš-ba sineš-ba šir nameāmadagī, yakbāra az sineš šir merezad. «Eeee – megūd – ana hamn kūh-ba burda partāftagī bačem hamin» – megūd Rudāba, āči Zāl.

Bahad ina tarbiya mekunan, āhista-āhista gap yād meteyan. Tā dav-rahāi Iskandar zindagī mekunad-de Zāl. Hamin qadar umri ziyād mebinad Zāl.

Ana haminja-ba Simurī par dāda bud ba Zāl, āči tarbiya kardageš. Simurī paraša dāda bud, ki «agar man darkār šavam, yak pari mana dud mekunī».

Zāl pari Simurīya dud mekunadu jeγ mezanad. Simurī-ba megūd, ki:

– Hič – megūd – bači mana zūraš hamun Isfandiyāri rūytan-ba nara-sisāday.

Simurī megūd, ki:

– Ina yakta rāhaš hast – megūd – man rāhaša megūm, Isfandiyāri rūytan memurad – megūd.

Rustam ham jānaš-ba rasida bud-de.

– Maylaš – megūd – man havaya murdešam binam, hič gap ne – megūd.

Simury megūd:

– Ana aknun rafta yakta daraxti yulɣuna meyābī – megūd – hamta yak šaxi juftaša burida, du čašmat-ba čen mekunī, ki rāst beyad [*Rāvī bā harakati dastaš bā išārat nišan medihad, ki čī guna bāyad bāšad*].

Jāy-ba mekunan-ku, az qūšša, ana hamina burida mebeyī megūt [*me-hāmāne vāridi xāna mešavad, rāvī ba ū megūyad, ki «marhamat, bed»*].

Ana inā rafta hamun qūššagiya girifta mebeyan. Girifta āmadan bahad Simury mebinad, ki čašm-ba tūyrī mebeyad. Megūyad, ki kamānat-ba mendāzī hamina. Inja-ba yakčand martaba parrānda mebinad, ki tūyri rafta mezanad.

Anaku dar hamun du qūššagī-ba, zahari halāhil, ki hamta zadanhā badan-ba pahn šuda ādama mekuštagī, zahri maxsusa ba nūgi hamun merezad.

Ana aknun badani Rustama mebinad, ki hama jāyaš xanjar zadagī, qarib pinjāh jāš-ba qilič zadagī, xunu xāk. Simury hamta megiradu yak jāša xun mebarārad, xunaš katī havaya mālīd, asli qadimdayin šuda memānad.

Akun Rustam sahat šud. Xāb rafta se rūz damaša girift. Kamāna girift, navanki qūšša jāya [hajaka] girift.

ŠUNAVANDAE: Hajaka.

ŠARIFĀV: Hajaka girift. Ana mebeyad dar maydān. Avval dutāhāšān pičī [kame] gūštin megiran. Bahad megūyan, ki akun kamānpartāi mekunem. Yā tu mana kuš, yā man tuya megūn.

Ana aknun duel meburān-ku hamun barin. Yakum Isfandiyār mepartād, ki tir rad mexūrad. Duyum, nihāyat čāq karda, nihāyat tūyrī karda, kamāna čunān tūyrī mekunad, ki hamin du čašmi Isfandiyār-ba mezanad-deeee. Nihāyat kamānčii zūr budagī Rustam.

Hamin kamān katī kašida čunān zadagī vaxt-ba, hamin rafta hajaka du nugaš, rafta du čašmi Isfandiyār-ba medarād-de. Du čašmi Isfandiyār-ba, ki mezanad Isfandiyār meɣaltad. Bahad megūt, ki:

– E Rustam – megūd – tu nātantigī kardī – megūd – tu Simruya juy zadagī, Simury yād dādagī tu-ba – megūt Isfandiyār – man tuya kuštanam darkār bud. Lekin az dasti tu murdam man – megūt.

Bahad yakčand vasiyat mekunad:

– Yakteš hamin, ki – megūt – yakta bačem hast – megūt – hamin bačema girta xudat tarbiya mekunī. Tarbiya karda, āzāda karda, xudat kujā gardī hamuna girta megardī, dāim yādāvarī mekunī. Aknun man

memuram, mana burda, dar xudi hamun darai Sistān-ba gūr mekunānī.
Ana ina burda gūr mekunānad.

12. KUŠTA ŠUDANI RUSTAM

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 03 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Ana hamin vaxt-ba in bača [*bači Isfandiyār*] katī dutāhāšān Xitāy meran-de.

ŠUNAVANDA: Kī katī?

ŠARIFĀV: Hamun bači Isfandiyār katī.

RAHMĀNĪ: Pisari Isfandiyār katī.

ŠARIFĀV: Pisaraš katī. Xitāy mamlakati kalān-ku, Xitāy rafta yak čand čāyhāya giriftan bahad, pādšāya giriftan bahad, in pādšā [ba Rustam] yakta kanizaki ālam-ba-ne meteyad-de. Un taring xušrū in jāhā-ba nabudagī.

Ana hamun kaniza girta mebeyad. Eheeee tillāvu tangavu bisyār xirāč girta mebeyad [Rustam].

Rustam ba Zāl, padaraš megūd, ki:

– Man hamina šumā-ba āvardam – megūd – barāi zani-ba giriftan – megūt.

RAHMĀNĪ: Rustam.

ŠARIFĀV: Rustam. Bahad Zāl megūt, ki:

– Nātūyrī kardī – megūd – čunki – megūd – az hamin yakta pisar paydā mešad – megūd.

Hay «zālī kard» megūn-ku. Zāl qur'aandāz bud. Vay medānist hama čiz-a. Širi Simury katī kalān šudagī-de vay. Ana bahad Zāl megūd:

– A hamin yak pisar paydā mešad – megūd – in pisar – megūd – tuya mekušad – megūd – tuya kušanded – megūd – ana hamin kanizaki āvardagiya bačeš – megūd.

Ina kuštanī ham mešan, dilaš namešad Rustam-a. Zālam dilaš namešad. Zāl čār-panj sāl gurexta megardad. Hič ba in qatī namešad.

Yak šab Zāl xāb rafta bud, ki ... Zāl digar zanhāyam dāšt-de duta-seta... in kaniz libāsi zani kalānii Zāla mepūšadu peši Zāl merad. Zāl mebinad, ki kurtahā, rūmālhā az āni zani kalān barin. In katī Zāl qatī mešad. Ana in hāmiladār mešad. Hay dunyayā raftaša bined-de.

In hāmiladār mešad, zanhāš-ba-yam megūd. Zāl – megūd:

– Mebinetān ana hamin pisardār mešadu Rustama mekušad – megūd.

Ana vaxt meguzaradu yak pisar mezāyad, mebinad, ki hamin yak rūza du rūzageš-ba az Salimpalāvān [rāvī ba yake az šunavandahā išārat mekunad, ki pahlavān ast] kalān-de-ye.

Ana bahad nāmi ina Šantāq memānad, nāmi hamin pisar-a. In pisar bāšad Rustam-ba-yam mehrubān, digaraš-ba-yam mehrubān. In bist-bisti du-ba darāmadan bahad nihāyat pahlavāni nayz mešad-deye.

ŠUNAVANDA: Palvāni zūr mešad.

ŠARIFĀV: Kābul un vaxta-ba pāytaxt nabudagī. Hamta yak šahr budagī. Kābul-ba janjāl paydā mešadu talā tūp paydā mešadu dar mābayni kūhhā, dar bayni ādamā čanjāl paydā mešad. YAK vaxtā in jāhā ba pādšāgii Rustama rāhbarī mekardagī jā-ba nigā mekardagī.

Ana bahad pādšāh Šantāqa mefursānad barāi ārām kardan. Šantāq mebeyad Kābul-ba. Kābula pādšāš ina meiskirat:

– Tu kisti – megūd.

In megūd, ki:

– Mana nāmam Šantāq, Rustama ukeš hastam.

Qur’aandāzā guftagī bud, ki vay-ba [pādšāhi Kābul-ba]:

– Hamin Rustama yakta ukeš mešad nāmaš Šantāq ana hamin Rustama mekušad. Hava-ya dast girtan darkār.

Ana ina āmadanaš bahad jangam tamām. Pādšāh haft šabāna rūz tūy meteyad. In «āmad» gufta. Ina [Šantāqrā] kūhā-ba mebaran, daštā-ba mebaran, av mekunan. Ina xursand kardan darkār-de.

Bahad megūd, ki yakta tu-ba gap... Inja-ba se-čār māh megardad akun. Aku dili ina yāftagī, davlati kalāne meteyad.

YAKta duxtari xamun pādšāh hastay, nihāyat zebā. Duxtaram aku vāya-ba rasidagī. Haždah-bist-ba darāmadagī duxtarak. Duxtar āmada gāhā namāiš meteyad Šantāq-ba. Bahad Šantāq vaziri vay-ba megūd, ki:

– Man hamin pādšāh-ba xizmat kunam, hamin duxtaraša man-ba nameteyad-ma? – megūd.

Vazir megūd:

– Rafta ina man pursam kānī – megūt. Bahad in rafta megūd.

Bahad pādšā megūd, ki:

– Xudi bačaya girta be – megūd – peši man-ba – megūd.

Bahad pešaš-ba girta merad. Pādšāh:

– YAKta gap – megūd – tu medānī-ma, namedānī-ma – megūd – faqat ajali Rustam dasti tu-ba – megūd – agar Rustam murad – megūd – hamina kušī – megūd – mamlakat, mana in pādšāgiyam tu-ba – megūd – mana in duxtaramam tu-ba – megūd – tamāmi hamin davlatu hašmatu čizu čāremam tu-ba – megūd – faqat ana hamin kāra mekunī.

Šantāq megūd:

– Namešad– megūd – vay Rustami Dāstān ast, man či xel vaya mekušam – megūd.

Pādšāh:

– Rāhaš hast – megūd – faqat tuya kāri mekardaget yak kār. Hamin Rustama hamin-ja-ba girta mebeyiyu Rustam-ba megūyī, ki man [ba dara] raftādam. Mana hamin dara-ba kiyiki ziyād hast un dara-ba, čizu čāra hast av mekunem – Faqat umraš vaya [Rustamrā] av kati meguzašt – dutemā rafta av karda dam girta mebeyem, megūyiyu hamun dara-ba mebarī, digar kār nakun.

Ana bahad in-ba rāzī mešad Šantāq, Rustama ukeš. Merad az in-ja savyā salāmi bisyāre meteyad, yak čandta kanizakā meteyad. Ana raftan bahad...

Dili Zāl dāim tarsu vahm-ba šuda meistad-de.

[Šantāq megūd]:

– Aka – megūd – šumāya pādšāi Kābul iltimās kard – megūd – Rustam beyad, man yak māh du māh Rustam-ba dam teyānam. Rustama ziyāfatu zarāfat kunam, tūy karda teyam āmadani Rustam-ba. Iltimās kard – gufta, xata meteyad.

Xata pādšāh navištāgī iltimās kardagī:

– Šumā bed, mamlakatātān, šumāya giriftagī jātān, yak Kābula āma-da tamāšā karda raved.

Tā in raftana mābayn-ba yak māh-du māh meguzarad. Vay megūd:

– Xay yak māh bahad merem – megūt.

Hamin vaxt-ba in hamun dara-ba, haft jā-ba hafta čah mekanan-de. Akun du tarafaš kūh, na ire gašta metānad, na urū gašta metānad. Faqat yakta rahča, hamin rah katī raftan darkār-de.

Ana hamin-ba hafta čah mekanānad, či qadar ādamā-ya burda. Akun čahhā-ba čunān qiličāye memānad, hamun qiličhā-ba zahri qātila memālad.

ŠUNAVANDA: Memālad.

ŠARIFĀV: Memālad. Ana hamin xel karda, bālāi unāya xaspūš kunānda, mahkam kunānda, xāka pāšida māndagī barin karda, xāk pāšida memānad-de-ye.

Anakun Šantāq-ba megūd, ki: «tu darāmadagī vaxt-ba, avval peš-peš tu gardu peši činār-ba, ki rasidī tu xudata pas mekašī. Bahāna mekunī, ki mana «berun raftanam āmasay» [*qazāi hājat kardan dāram*] gufta. Rustam peš medarād. Xamun-ja dah-pānzdah metr raftan bahad xudaš hal mešad mas’ala» guftagī.

Ana hamin-ja akun Rustama mebarad. Avval dara-ba nadarāmada,

gūšti kaklika megūyed-ma, kiyika megūyed-ma. Vināya unā būška katī meburdagī. Ana vināya būškeš katī burda mānda, Rustama tā bas guft-ageša nūšānda mast mekunan-de. Rustam tarang mast. Bālāi raxš-ba sār šudagī. Raftan megirad. Hamun dara-ba raftagī vaxt-ba akun Šantāq, peš rafsāhād-de:

– Aka, mana hamin dara-ba, hamin dara-ba, hamin dara čaqqā [purra] kiyika av mekardagī jāhā. Dah-pānzdah-bist rūz xāb merem kūh-ba.

Ana hamin xel karda Šantāq bahāna karda, čināra urūš-ba meguzarad. Rustam aspa mezanad. Peš-ba du-se mitr rah māndan-ba mezanad, asp namegardad, mezanad asp namegardad. Hamin aspi Rustam peš namerad. Bahad megūt:

– Čī-ba in tavr?»

Mast, kayfaš baland. Nihāyat qamčīn katī, zūrī katī mezanad-de-ye. Aku qamčīn dar badani asp rasida guzašta mānda merad-de. Asp az hami-ja jiyista guzašta merad. Asp jiyista az yakum čāh meguzaradu duyum čāh-ba rasidagī vaxt-ba darun-ba meyaltad. Rustam pas katī rafta mezanad-deye!

ŠUNAVANDA: Ū-ū-ū bača!

ŠARIFĀV: Ana Rustam rafta darni čah-ba ɣaltid. Tamāmi badanaš-ba un xanjarhāi zahr mālīdagī mexalad. Akun hālāti murd-ba. ɢaltidan bahad megūd, ki:

– Akun mana yak berun barār! – megūd. Arras zada az daruni čāh – yak kamān megīramu hamin katī man memuram! – megūd.

Bahad ina 10-15 kas meranu kašīda mebarāran-de. Kašīda burāvard-agī vaxt-ba hamta meburādu mebinad, ki Šantāq hamta nigāh karda, pasi činār-ba istāday.

Rustam megūd:

– Hamun kamāna tetān – megūd – man āsmāna nigā karda, yak parrānam – megūd – hamin axiri umram-ba yak-ta du-ta kamān parrānam, ki hamin davrahāi yāšem yādam-ba beyad, hamin katī jān teyam.

Xudaš tamām šudagī qarib. Hamin kamāna āvarda meteyan, kamāni xudaš-a. Anaku daruni vay-ba tira jābajā mekunadu Šantāqa jāq karda, čunān mezanad, ki hamin tīr az činār guzašta Šantāq jābajā činār-ba jasf šuda memurad-de! Ana Šantāq memurad. Xudašam haminja-ba jān meteyad. Hamin dari Kābul-ba Rustama murdagī jāš haminja-ba. Ana bahad murdi Rustama girta Māzandarān meran.

Zāli zard megūd:

– Man guftam-ku – megūd – ina ajalaš az dasti Šantāq.

13. KĀVA VA ZAHĀK

Rāvī: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 03 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Akun Kābul yak jāi bexislat buday. Či-ba? In duā raftagī buday. YAkumaš hamin, ki yak vaxt[h]ā Zahāki mārān Kābul-ba guzaštagī. Dar hamun-ja Zahāki mārāna čahašam [čāh-aš ham] hastay. Ana hamin Zahāki mārān dar hamun-ja guzaštagī.

Zahāki mārān guftageš hamin, ki pādšāh mešadu pādšāhi ādamxūr šuda dar davrahāi āxiri hayātaš az du kitfaš duta mār mebarād. Du mār burāmada istādan bahad, agar hamin yak kasa kušta, miyeša du būlak karda, havay-ba nated, ana hamin mār sari in-ba zadan megirad. Sari Zahāk-ba. Anakun [bačahārā] kuštan megiran dādan megiran, kuštan megiran dādan megiran, kuštan megiran dādan megiran, axir hamin Kāvaya pānzdah bačeš merad-de-ye! Kāvai āhangara. Pāzdhah bačeša kušta dādan bahad, šānzdahum pisaraša mebarad-de.

Megūd, ki:

– Pānzdhah bačema dādam – megūd – akun be ki – megūd – man hamin, peši hamin-ba darām – megūd.

Tayyārii kalān mebinadu bālyī hamin kūbeša mana haminješ-ba [*rāvī ba kitf išāra mekunad*] mebardārad. Medarādu Kāva megūt:

– Salāmalekum! – megūd.

Akun vay 15 bačeša dādagī-ku. Xudašam, Kāva yak ādami kalān, zabardast, pahlavān budagī. Ādamhāyam, mūl kasāyam tayyār kunāndagī Kāva. Ana darin-ba darāmadan bahad, megūd ki:

– E pāššājān man āmadam. Jāni man ham da šumā fidā šavad, 15 bačem raft. Šānzdahumaša āvardam šumā-ba. Aku šumā saratāndagī salāhātāna gired, man az sari šumā yak pūsa [būsa] kunam. Xub kiftātāna mālam. Šumāya duāyatāna giram – gufta, pasi zāl-ba [zal, qabulgāh, tālār] meguzaradu dastāša memālad, saraša memāladu āhista kūba-ya megirad.

Hamin kūba-ya girifta istāda, in kūbai āhangar-ku, in xudaš āhangar-ku. Kalli hamin Zahāk-ba navanki kūba katī čunān mezanad, ki...

ŠUNAVANDA: Čī katī?

ŠARIFĀV: Kūba katī. Un kalli Salimpalvān [nāmi yake az šunavandahā] nāma'qul kardast! Kalla būlak-būlak šuda merad, mayzā burāma-da merad. Auvrū ādamāi tayyār karda māndagī medarān.

Akun yakumin marātiba bayrāq dar jahān az kī paydā šud? Az Kāva! Bayrāqi surx az Kāva ast vaxtaš-ba. Akun ādamhāi Kāva bayrāq kaṭi mebiyān. Bayrāq kaṭi āmada istāda ina tāru mār mekunan.

Xudi hamun vaziru vuzarāšam bezāri hamin māri Zahāk budan. Ana bahad ina [Kāvarā] šāh karda mebardāran. Ana bahad davri Kāva sar mešad-de.

Ana hamun barāi Kābul-ba duāi pir raftagī, ki mana hamun Zahāki padarla'nati mārāna avlādu aždādaš unja-ba māndagī. Ana barāi hamin unja-ba dāim jang, unja-ba dāim ādamxūrī, dāim talatūb.

Yak vaxtā pāytext šudagī. Bahadanki vaxtā mana in davrai Husayn Bāyqarā-ba, davrahāi Navāi-ba Hirāt bud pāytext.

ŠUNAVANDA: Kābul čī bud?

ŠARIFĀV: Kābul hamin yak šahrday jā bud. Davrahāi peštarin-ba, davrahāi Kayxusravu Kaykāvusu davrahāi Rustamu inu vay-ba pāytexti Erān nabud, pāytexti Erān dar Balx bud. Balx-ba! Mana hāziranki Mazāri Šarif-ba.

14. GUFTUGŪ: ŠĀHNĀMAXĀNĪ VA QISSAGŪI

Rāvi: Šarifāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 03 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Čand sāl peš gufta bujed-ku.

ŠARIFĀV: Esam-ba nest. Vay barāi bā kitāb didan darkār. «Šāhnāma»-i kūhna nadārem. Un vaxt-ba dadem mexāndan. Yak «Šāhnāma» dāštan 840 varaq bud. «Šāhnāma» nimi mana hamin dastarxānča bud. «Šāhnāma», «Šāhnāma»-i Mullārahmān bud. Hamin Hamid Rahmāni padarla'nat, ana hamina yak Buxārāgi-ma, yak kas az kujā āmdagī, ana hamina puli kalān-ba furūxta fursāndagī.

SALIMPALVĀN: Nafurūxtay.

ŠARIFĀV: Nameteyad-ku, mūl kitābāša furūxt.

SALIMPALĀVĀN: Buxārāgihā-ba nadād. Vayā guft, ki haštsad sūm meteyam, in nadād.

ŠARIFĀV: Ana hamn kitāb-ba, jūra, hamun Sūhrāb kaṭi Rustama jangaš, duteša rasmaš unja-ba, rasmāš kaṭi dādagī, hamin duteš gūštin girta istāda, čī xel karda istādagī, Sūhrāb bardāštagihāšu bahad Rustam bardāšta vaya zada, kūkurakaš-ba xanjara zadagihāšu Barzuya čand

jāhāya giriftagihāšu hamai inhā hamun «Šāhnāma»-ba rasmāš katī dādagī. Hama rasmā katī.

Misāl gired agar Isfandiyār katī jangi Rustama hamta dādagī, ki či xel karda hamun hajak du čašm-ba darāmadagihāš. Lekin hamunja-ba xudašam [Rustam] afsūs mexūrad: «esiz, esiz Isfandiyār – megūd – man in katī dūst šudanam darkān bud» – megūd.

Lekin Isfandiyār badjahl budagī.

Māzandarāna ādamāš bisyār badjahl hamin jahl katī vay maylub šud, lekin vay katī metavānist sābiqa (=murāsā) kunad.

RAHMĀNĪ: Kī az Māzandarān budagī?

ŠARIFĀV: Rustam.

RAHMĀNĪ: Isfandiyār či?

ŠARIFĀV: Az tarafī Hirāt. Dutāhāšān sābiqa (murāsā) kunan mešud...

[Pas az duā sūhbat dar bārai «šāhnāmaxānī» idāma yāft]

ŠARIFĀV: Xudā rahmatī, mana hamin Rašid Badal-inā, Rašid Xur-sadāv-inā, Asāmiddināv-inā, Mullā Abrāru Mullā Nū'mān-inā, amaka-mā Istatāv, gāhā Būri Qurbān haminā āmda mešišitan [dar xānai mullā Šarif].

Šab tā sāati 2-3-i šab faqat «Šāhnāma» mexāndan, dadema [Mullāšarifrā] xānešān-ba. Faqat zimistān-ba tā sāati 2-3-i šab mešištem. Zimistān-ba šabā darāz mešad-ku. Mana az 21 dekabr ān taraf-ba šab rafta-rafta 18 sāat mešadu rūz 6 sāat šuda memānad. Čī qadar šab darāz mešad. Tā māhi mārta [mārt]. 21 māhi mārt-ba rafta bāz šabanda rūzī bab-barābar mešad.

Qibla-ya kadām vaxt-ba yāftan darkār? Du vaxt-ba: 21 sentiyabr-ba, 21 mārt-ba. Hamin vaxt-ba hamta berun mebarāed, fahmida mānetān! Hamin 21 mārt-ba meburāedu hamin mebined, ki āftāb rafta kujā-ba mešinad. Hamun jāi šištagii āftāb – qibla!

Ana hamin vaxt-ba 21-umi mārt-ba, 21 senyabr-ba šabandarūzī barābar mešad. Ana hamin vaxti barābaršavī-ba qiblāya aniq mekardagī. Hamun vaxt dadem meguftan, ki biyāetān jūrāhān yak qiblāya binem! Bahad qiblāya medidan.

RAHMĀNĪ: Šabhā faqat šāhnāmaxānī mekardan. Bāz či kitābhā mexāndan?

ŠARIFĀV: «Jamšed» bud, jūra. Yak «Jamšed» guftagī kitāb bud, «Jamšed»-ba putun hazrati Aliya jangāšān bud-de. Hazrati Alī či xel Erāna girtagī, Tūrāna girtagī, Afyānā-ba āmadagihāšān, hālā hamin trafī Misru Suriya Šāmu digar jāhā-ba raftagihāšān, hamin hazrati Aliya jangāšān davām karda raftan megirift.

15. DAXMAI ŠĀHĀN

Rāvī: Šarīfāv Rahim; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1925; Gūyandai pešin: padar Mullāšarif; Makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 03 āktyabri sāli 2007; vāsītai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

ŠARIFĀV: Az in mebeyad, ki payyambaramān ba'd az Rustam guzaštaḡī.

Hamin Erān-ba raftaḡī vaxt-ba yak kūh hastay hamina ziyārat kuned [vay Daxmai Šāhān ast].

RAHMĀNĪ: Kujā-ba?

ŠARIFĀV: Darni Erān-ba. Māzandarān-ba.

RAHMĀNĪ: Kī megūyad?

ŠARIFĀV: Ādamā megūn-de. Bahad hamin-ja dar Erān-ba Daxmai Šāhān hast. Daxmai Šāhān guftaḡī gap hamin, ki šāhhā murdan bahad hamin šāhhāya burda, dar daruni yak yār, jazira barin jā, [bahri] Aral barin hastay, šāhhā faqat hamunja-ba gūr karda mešudagī.

ŠUNAVANDA: Daruni āb-ba?

ŠARIFĀV: Daruni āb-ba jazira barin zamin hast-de. Čunki bahad az qabri Rustama kāfta yāftan bahad mebinan, ki čār atrāfi qabri Rustam-ba hamin almās bašta šudagī. Agar darāmadani šaved, šarti šumāya pātāna meburrad. Čunki ādamā meguftan, ki hamin Rustama gūraša yābemu jigaraš gazida-gazida xūrem. Čunki bačeš murdagī, dādāš murdagī, mūl kasā az dasti in jabr didagī-de.

Ina Zāla fikraš katī, čārsad-ta, panjsad-ta ālimhāya fikraš katī atrāfi vay hamta kardagī, ki daruni qabristān-ba mutlaqā darāmada namešad.

Faqat Iskandar barāi yak nav' karda darāmadanaš az Zāl mepursad. Zāl megūt:

– Hamān jā meravem, hāzir kalida megiramu hamin katī vā mekunam.

Vā kardan bahad, ana hamunja-ba davr zadanaš «taqqī» memānad.

Bahad Iskandar darāmada, dida, megiriyad. Hamai qabrhāi Erān-ba budagī pādšāhhā budagī. Vaya Daxmai Šāhān meguftan, šāhhāya gūr mekardagī jā.

Mana, masalan, ba yayr az payyambaramā [Muhamad(s)], hamai payyambarāi guzaštaḡiya qabraš Baytulmuqaddas-ba. In akun payyambarāya daxmešan. Dar Erān-ba Daxmai Šāhān ast.

Erān bisyār jāi zūr, mana in kas [Ravšan] mūl šudagī. Erāna pādšāša pādšāh nameguftaḡī, šahanšāh meguftaḡī. Či-ba šahanšāh meguftaḡī? Čunki yakumin marātiba taxti pādšāḡī dar Erān āmadagī. Digar hič mamlakat-ba nabudagī, barāi hamin pādšāhāya pādšāš.

ŠARIFĀV HĀMID (1937-)

1. ŠABNIŠINIHĀI ŠĀHNĀMAXĀNĪ

Rāvī: Šarifāv Hāmid (Pisari Mullāšarif); millat: tājik; peša: mualim; sin: tavallud sālī 1937; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: 10 āktyabri sālī 2007; vāsītai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Rahmati bābām, padaratān, tā az ālam guzaštanašān dāstānhāi «Šāhnāma»-rā naql mekardand. Čī xel naql mekardand, xānai kī-ba naql mekardand, či xel jam' mešudetān dar bārai haminā gūyed. Kadām čiz yādātān-ba māndagī?

HĀMID ŠARIFĀV: Dadem, du neberešān, rahmati ustā Qahhār katī, Salim palvāna nayz medidan. Hamin kay, ki nafaqeshāna giriftan, yā yagān jā-ba yagān darāmadi ilāvagī, ki šud, darhāl hamin, jūrāhāi qassāb dāštan, Imām qassāb, Farmān qassāb, hamun qasābā-ba rafta, du kilā yā se kilā gūšti gūsfand girifta, meāmadanu yakum Salimpalvāna juṡ mezadanu meguftan, ki «mā jūra imrūz yak gūšti nayz āvardem, begānī betān yak gurung kunem, sūhbat kunem».

Bahad rāhbarii Salimpalvān katī hamāhāmā jam' mešudem. Xānemā-ba ādam judā mūl bud. Tā hattā yak bāmi [xānai] kalān dāštem, hamun-ba nameynujidem, zanā yak bāmi digar-ba meguzaštu bahad mardā hamin bām-ba du sari zānu šuda mešištan. Bist kashā, 25 kashā, gāhe az vayam ziyādtar. Avval šūrbāya mexūrdem. Duāyu fātiha mekardem. Judā gapāi zūr mešud. Bahad inā meguftan: «bābā, mā-ba yak kitāb xāned».

Mūltar māhān kitābi «Sayqalī»-ya mexānāndem. Rahimī guftagī ādam navištaḡ. «Sayqalī» dar bārai hazratī Alī, imām Husaynu imām Hasan, dar bārai ṡazāhāi hamun vaqt šudagī. Bahad bāz yak kitābi digar dāštand «Habdah ṡazā» meguftan. Vay kitāba mexānāndem.

RAHMĀNĪ: Xānda medādan-ma yā naql mekardan?

HĀMID ŠARIFĀV: Mexāndan.

ŠUNAVANDA: Āhangi xādanašān digar xel buda-a?

HĀMID ŠARIFĀV: Hamin xel āvāzi balandi nayz kati mexāndan, ki un-ja budagī ādamā jumida nametavānist. Diqqatjalb mexāndan. Hāfizī karda namexāndan, yā yagān diktār barin neyu xāniši nayz dāštan-de. Čunki savādi nayz dāštagī.

Bahad az hamin rahmatī bābāi Mullāqāsim, yak kitābi kalān [Šāhnāma] girifta raftan xāna-ba, 500-600 sahifahā dāšt. Bālāš pūsti čarmi gav kati muqāva karda šudagī. Darunašdagī varaqā-ba alifbāi fārsī katī navištagiyu varaqāi zardčatāb, hāšiyahā māndagī, raxhā kašidagī. Har 10-15 sahifa-ba yak miniaturešam hastay.

ŠUNAVANDA: Surat.

HĀMID ŠARIFĀV: Surat. Hamun vāqeahāi šudagiya rasm katī nišān dāda šudagī. Bahad meguftan: «man aknun az kadām qismaš xānam? Az qismi Sāmu Narimānu az hamin qismi sehgariyu az haminā xānam-ma, yā mana in az qismi Rustamu Sūhrābu az Kayxis-ravu Kaykāvus xānam-ma, yā az ba'di inā āmdagī Lahrāsibu Kaštāsibu Barzuyu az inā xānānam-ma, yā in ki az Iskandarnāma xānānam-ma?»

Hattā dar qismi āxirinaš Iskandanāmešam bud-de. Dārā, ba'd az vay Faylāqus, ba'd az vay Malik Iskandaru haminā. Bahad meguftem, in kas Salimpalvān gapdāntar budan «bābā, az hamun qismi palvāneš xāned» meguftan. Aku hamin qismi hamun Rustamu Sūhrābu jangāi hamunā pahlvānī bud. Bahad mexāndan hamin kitāba. Ba'ze vaxt-ba binam agar palvāna xābašān burda memānd, hay kināyam binan xābašān burda memānad-de. Bahad yake bedār šuda mānan agar «bābā bahad či šud, megūnu, e bābājān dahnakī hikāya kuned» meguftan. Bahad dahnakī hikāya mekardand. Akun javān budem, ma'neš-ba nameraftem, bahadtar hamina čandhā muqāisa kardam. Agar har yak begāhī-ba hikāyai mekardagešān, dahta, bista nām dāšta bāšad, hameša payāpay avvalaniki daḡ'a-ba či xele ki bāšad, xudi hamān nāmhā bahadan ki vaxt-ba aynan nāmbar karda mešud. Man gumān mekardam, ki hamin in kas taxmin meguftagistan-de gūyam, ne unta nabuday. Hamin qatar azyād karda giriftagī, ki hamuna, tā hattā nāmi hamun zanakā, nāmhai šāhzadahā, tā hattā nāmhai Raxšu asphā, filu asphā hammi hamināya nām-ba nām meguftan.

Bahad meguftem, ki in daḡ'a inaša guftan bā daḡ'i meāmda-ba digar šudagist balki, ne bā hamun avvalanki barin xudi či xel bud hamān xel hikāya karda medādan. Bahad meguftem, e haqqatanam tūyri buday-de.

Mana hamta karda hikāyahāi bābāya gūš karda mešištem.

2. BARZUI DEHQĀN

Rāvī: Šarifāv Hāmid (Pisari Mullāšarif); millat: tājik; peša: mualim; sin: tavallud sālī 1937; gūyandai pešin: padar Mullāšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixi sabt: 10 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Dar bārai Rustam, Sūhrāb, Barzu či medāned, har či dar xātiratān mānda bāšad hamuna gūyed. Kalta-ma darāz-ma či šuni-dagī hamuna gūyed.

HĀMID ŠARIFĀV: Masalan, hamin Sūhrāb vilāyati Samangān mebeyad. Samangān hāzir kadām vilāyati Afyānistān budageša gufta nametānam. Samangān mebeyad, hamin duxtari pādšāhi Samangān-ba xaridār mešad. Ya'ne āšiq mešad.

ŠUNAVANDA: Sūhrāb.

HĀMID ŠARIFĀV: Sūhrāb āšiq mešadu bahad hamin duxtar-ba xāstgār fursānda az Sistān hamun padaraš, makāni padaraš dar Sistān budagī, Sistān in dar Erān budagī dar darai Māzandarān, az hamun-ja xāstgār mefursānad. In hākimi vilāyati Samangān dar Tūrānzamin budagī, in dar Afrāsiyāb nigā mekardagī. In rāzī namešad.

Rāzī našudan bahad in duxtar katī čandhā raftu āmad karda, kāre karda bā vāsitai dāyahāi haminja budagī alāqa [išqbāzī] karda, mānda merad. Mānda raftan bahad, nazdikihāi vilāyati Balx-ba, vilāyati Balxaš az Tirmiz sahlak urūtar-ba, un vaxt āmadu raft ziyād budagī, hamun bača, Barzu az mādar paydā mešad.

ŠUNAVANADA: Az kī paydā mešad?

HĀMID ŠARIFĀV: Az hamun zanake, ki duxtari hākimi vilāyati Samangān budagī, pisari Sūhrāb, Barzu paydā mešad. Barzu bisyār jasadi kalān dāštagī. Judā ham purquvvat, pahlavān budagī. Vay, na in ki asp, balki fil sār šuda megaštagī.

ŠUNAVANDA: Barzuya?

HĀMID ŠARIFĀV: Ha, Barzu. Barāi ān Barzui Dehqān meguften, ki kištu kāraš nihāyat āmadnāk budagī. Dehqānie, ki mekardagī, xāh gandum, xāh jugārī, xāh pāliz digar čizāi mekāridageš az hama ziyādtar hāsil medādagī. Barāi hamin ham vaya Barzui Dehqān meguftagī. Ādami hamin xel bābarakati nayz budagī. Axir rafta-rafta-rafta zāti xudaš Sāmu Narimānu zāti Rustamu Sūhrāb budageša dānista, bahad bā yakdigarihāšāna šinās šuda megiran.

Hamināya šišta gūš karda mešištem.

RAHMĀNĪ: Ći-ba Barzu Bāysun-ba guzaštaġi megūyand, yādatān-ba ċize hast-ma?

HĀMID ŠARIFĀV: Aku inta. Ba'ze vaxt-ba ādamā-ba yak xususiyaṭi qizziq mešaḍ, masalan, hazrati Alī hiċ vaqt az daryāi Amu, mana in vādii Māvarāunnahr-ba āmadagī nest. Hiċ naāmadagī, lekin gap-gap hastay, ki Šerabād-ba dār basta, hamin ja-ba qal'ai Šerabāda giriftagiṭu hamin ja-ba aspašan-ba āxur kardagiṭu mana hamin-ja tābahā-ba bahad nāmi Šerabād az hamun-ja māndagī.

Yā in ki mana Šahrtuz-ba yak ċašma hastay. Ćilulċārċašma megūn. Hamin [Alī] Ćiluċārċašma-ba āmada, ċilu ċārmarātiba nayzāhāšāna zadagī bāšanu ċilu ċārta varaqqas zada āb burāmada bāšaḍ, hāliyam ādamā, du kālḵāz az hamun ċašmahā ābyārī mekunad az hamun ċašmaya ābaš. Ziyāratjāi kalān karda māndagī Šāhimardān megūn.

ŠUNAVANDA: Vaya hazrati Alī kardagī megūyand.

HĀMID ŠARIFĀV: Naāmadagī, lekin megūyand. Yā in ki dar vādii Faryāna Šāhimardān guftagī sanatāriya hastay. Jāi mašhuri nayz. Az hamun saḥābahāi payyambar māndagī, yā hamun zāti Aliya yā az farzandāi un kas māndagī, yā ki du-se pušt bahad az un kas ādamā āmada, hamin jāhā-ba gaštaġi hamin kārāya kardagī, bahad nāmi unā, ki baland bud, hamun ādamāi bahad āmadagī nāmi hamunā-ba māndagī. Az ċāryārā hazrati Alī bāquvvat budand-de, ham pahlavān budand, ham ċāryār budand, ham piri ešānā budand, valī ādam budand, valī meguftand, akun hazrati Aliya nāmašan baland gufta, nāmi hamin kasa māndagī.

Mana megūyand, ki Barzui Dehqāna xudaš. Masalan, in ja-ba zindagānī nakardagī bāšadam az avlādu aždādi havay yak avlād-ma, du avlād-ma, se avlād-ma ādamā āmada, kār karda hamin ja-ba zindagānī kardagiṭu mana kārī man misli Barzui Dehqān bārin kār, mana hāsilam baland āmad, kārī man mana inta nayz šud, yā asptāzī-ba-ma, yā buzkaši-ba-ma, yā pahlavāni-ba-ma...

Ćavki [gūštin] az avvalam budagī-de bayni ādamā-ba, yā buzkaši az avalam budagī-de, yā hāsili baland girifta, az avvalam sayl mekardagī-ku. Xarbuza sayl mekarden, angur sayl mekarden, sayli gul mekarden, saylhāi har xela vaqthāi peštar-ba-yam budagī. Hamun saylā-ba xudāšāna nišan meteyan. Bahad zāti Barzui Dehqān gufta, he ana Barzui Dehqāna kāraš hamta, Barzui Dehqāna kāraš gufta, bayni ādamā-ba pahn šuda raftagī.

* * *

ŠARIFĀV VĀHID (1941-)

1. KITĀBHĀI MULLĀŠARIF

Rāvī: Šarifāv Vāhid; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1941; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: iyuli 1986; vāsitai sabt: daftaru qalam; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Har bār, ki ba deha ravam hatman kase āid ba farhangi mardum suhbat mekunam. Sālḥāi peš va ba xusus pas az sāli 1980 man bārḥā bā Vāhid Šarifāv suhbathā dāštam. Ān kas har bār čizḥāi jālibe az sunnathāi mardumī barāyam meguftand, vale ān sālḥā man matnhāi marubti rasmu āinhāi mardumirā xele kam sabt mekardam. Hattā ba sabti šāhnāmaxānī niz tavajjuh namekardam. Beštar ustura, afsāna, surud, tarāna, bāzihāi kūdakāna, čistān, zabolmasal va matnhāi digari fālklārīrā sabt mekardam.

Sāli 1986 dar yake az suhbathā bā ān Vāhid Šarifāv dar bārai kitābhāi padarašān Mullāšarif suhbat kardem. In suhbatī muxtasar, ki ān sāl ba daftar navišta budam, čunin ast:

VĀHID ŠARIFĀV: Rahmatī dadem meguftand, ki kitābhāi ziyād dāštam. Sālḥāi siyumi asri bist ziddi mullāḥā, masjidhā, dar Buxārā xāndagihā az tarafī davlat mubāriza sar šud. Gāhe az xānai kase, ki ba alifbāi fārsiyu arabī kitābhāi ziyād paydā kunand, ānhārā meburdand, istintāq mekardand. Hattā ba'ze šaxsāni begunāhrā ba Sibir fursāndand. Pas az muddate xati siyāḥašān āmad.

Dadem, mullāḥāi digar kitābhāi ziyād dāštand. Dadema āxiri sālḥāi siyum, ki ḥālā man tavallud našuda budam, bā kadām bahānae ba habs mebarand. Tavre ki gāhe akem [Šarifāv Rahim] naql mekunand, hamrāhi amakam kitābhāi budagīrā dar 1-2 čāyquṭṭī jābajā karda, dar kunji yak xāna gūr mekunand. Ān xāna pas az čand sāl vayrān šud. Dar tagi barfu bārān mānd. Ba gufti dadem kitābhā pusid.

Rahmatī dadem, az tars, digar ān kitābhārā az ān jā berun nameburārand. Jangi duyumi Jahān sar šud. Digar kitābhā tamāman dar gūšai xayālašān naāmad. Ba'di jang ba'ze mullāḥāe, ki kitābhāyašānrā dar xānahā gūr karda budand, mexāhand az tagi zamin berun barārاند.

Ān kitābhāe, ki dar qutthā, sanduqhā gūr kardaand, hama pusidaast. Hamta qaped merezad. Ba dadem jūrāšan in ahvālā guftand, ān kas digar ba Xudā havāla kardandu az pai kitābhā našudand.

Ba'di sālhā čand kitāb, ki dar xānai digarān bud ba dadem gardānda āvardandu guftand, ki «mullājān, in kitbhāi šumā». Hālā az ān kitābhā yake «Šāhnāma» ba zabāni ūzbekī, daridagī, ba'ze sahifahāyaš nest, dar dasti man ast.

RAHMĀNĪ: Ijāzat medihed, ki man suratašrā giram.

VĀHID ŠARIFĀV: Marhamat, gired.

RAHMĀNĪ: Man bā Mullāvāhid čand bār xāstam, ki hamān jāi kitābhāi gūršudarā bikanem, vale buzurgsālān guftand, ki ān jā beš az 40 sāl zeri navai āb bud, tašviš nakašed, kitābhā pusida ast.

2. ERĀN VA TŪRĀN

Rāvī: Šarifāv Vāhid; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud sāli 1941; gūyandai pešin: Mullšarif; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbek-istān; ta'rixī sabt: iyuli 1986; vāsitai sabt: daftaru qalam; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

Matn ba zabāni adabī sabt šuda bud.

VĀHID ŠARIFĀV: Rahmati dadem meguftand, ki asli janghā bayni Erānu Tūrān budagī. Lākin avval in duteš yak kišvar budagī. Šahanšāhi dunyā, dadem meguftand, ki šāhi šāhān, Faridun budagī. Dunyā-ba faqat yak mamlakat budagī, inam Erān budagī. Mamlakatāi digar ba'd paydā šudagī.

Ba gufti dadem šahanšāhī dar jahān, dar zamānhāi peš faqat dar Erān budagī. Ba'dtar dunyā taqsim šudan bahad, digar mamlakatā paydā mešad. Dar ān mamlakatā šāhrā pādšāh, sultān, malik, hākim, xalifa, amir meguftagī.

In Faridun se pisar dāštagī. Duteš az yak āča Salmu Tur. Āči Salmu Tur memurad. Faridun zani digar megirad. Az zani duyumaš bāz yak pisar tavallud mešad, ki nāmi vāya Eraj memānan. Farzandhā kalān mešand. Faridunam pir mešad. Yak rūz Faridun kasal mešad, ahvālaš bad mešad. Vay bisyār ādami zirak budagī. Az kasalī xestan bahad, xudaš ba xudaš fikr mekunadu megūd, ki murdan haq. Barāi hamin dar zindagem ba bačāhām mulkrā taqsmi kunam.

Ba pisari kalānī Salm Rumrā meteyad. Ba pisari miyāna Tur Tūrānrā meteyad. Ba pisari xurdeš xudi Erānrā meteyad. Az in

taqsimāt du pisari kalānī nārizā mešan. Unā maslihat karda, az pasi kuştanī Erāj mešanu ba'd ba navbat šahanšāh šudan mexāhand.

Du-se sāl inā dar mulki xud pādšāhī mekunand. Alami ānhā az taqismāti padar sāl tā sāl ziyādtar mešavad. Salmu Tur mašvarat mekunand, ki Erājrā kušand. Bā maslihati kuştani Erāj, bā bahānai xabar giriftani padar, Salmu Tur ba Erān mebeyand. Padar xursand mešavad, ki du pisaraš Salmu Tur ba xabar giriftani padar āmadaast. Šab mešinan ziyāfat mexūran. Ba'd ba padar du barādar megūyand, ki mā se kas pagāh ba šikār meravem. Du-se sāl šud, ki yakdigarrā nadidem. Faridun šād mešavad, ki bačahāyaš tifāq hastand, vale az dili siyāhu vayrāni ānhā bexabar.

Har se ba šikār meravand. Begāhī mešavad. Har se yak jā šišta avqāt mexūrand. Hamin vaqt Salmu Tur rūi rāst bā rašku hasad megūyand, padarmā mamlakatrā nādurst taqsim kard, tu-ba Erāna dād.

Erāj baaql bud. Harčand megūyad, ki ba man tāju taxt darkār nest, tāju taxt ba šumāyān nasib kunad, unā bāvar namekunand. Gumān mekunand, ki in hilai Erāj ast. Nāmardāna Erājrā mukušandu yak xat navišta murdaašrā ba Faridun mefiristand.

Faridun dādu bedād mekunad, fiyān mekašad. Az raftāri in du pisar qarib, ki devāna mešavad. Un duteš gurexta ba mamlakatāi xud merand. Ana az hamun-ja Erānu Tūrān ba yakdigar dušman mešand.

Ba'd zani Erāj pisarnāk mešad, vay qasdi padarašrā megirad. Amakāša nābud mekunad, lekin bayni in du mamlakat dušmanī bāqī memānad.

Ba'd az in pādšāhān, pahlavānān, laškarhā dar bayni in du kišvar dāim jang mekunand. Ba'di kušta šudani Erāj bāvarī namānd.

Rahmati dadem, nihāyat zavqāvar meguftand. Man qarib hamai hikāyathāi dadema medānistam. Az sababi ān ki faqat gūš mekardamu hikāya namekardam, dar yādam hameš namāndast. Ba yayr az in misli dadem hikāya karda nametānam.

Ba har hāl man barāi farzandān ba'ze afsānahāi dadem guftagiya gāhe naql mekunam, lākin az «Šāhnāma» kam naql mekunam. Gāhe dar yagān davra ādamā xāhiš mekunand, ki az hamun hikāyahāi Mullāšarif yagān čiz yādatān-ba bāšad, gūyed megūyand. Man yagān pārai «Šāhnāma»-ya barāyašān āvāz barāvarda, masalan misli qur'ān bārin mesarāyam. «Šāhnāma» hāliyam dar dasti farzandāni ba'ze mullāhāi qadim hast. Unhā davrahā-ba kitābi xuda meberand, man sadā barāvarda, bā āhang mesarāyam. Hālī inam sāl tā sāl kam šudagī.

Šumā [murājiat ba Rahmānī] az akem [Rahim Šarifāv] dar bārai šāhnāmaxānii dadem pursed, un kasa yādašān-ba hāliyam čizhāi ziyād ast.

RAHMĀNĀV QAHHĀR (1931-2005)

1. QISSAI SIYĀVUŠ

Rāvi: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vaḡāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarif va digarān; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: āktyabri sāli 1999; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Hamin man-ba, gāh-gāh, ki āmadam ādamhā jam' mešan, hikāya mekuned. Mana hāzir raftan ādamhā. Peštar, bist sāl peš, sī sāl peš, čil sāl peš bābāi Mullāšarif xānešān-ba xešu tabāra jam' mekardagī: dah kas, pānzdah kas, bist kas hamun ādamhā-ba bahad hikāyahā mekardagī. Manam bača budam, hamrāhi šumā čand bār ištirāk karda budamu lekin ba yādam čize nest. Beštari hikāyahāšān az «Šāhnāma» bud. Hamin yagānta hikāyahāšān az «Šāhnāma» yādi šumā-ba mānadagī-ma? Un kas čī hikāyahā mekardand?

RAHMĀNĀV: Bačem, «Šāhnāma»-ba dāstānhāi bisyār hast. Az hamin mana «Barzu», mana bined «Zāli Zard», mana bined «Zahāki mārān». Az hamin gūyed agar mana āmada-āmada «Siyāvuš», mana gūyed «Bahrāmi Gav», yā «Bahrāmi Gūr», mana hamtarin girifta beyed agar «Rustami dāstān», pisari vay gūyed, agar, falānčī, vay kī bud?

ŠUNAVANADAE: Sūhrāb.

RAHMĀNĀV: Ha! Sūhrāb. Ana Sūhrāba bared agar, āxir bayni inā-ba gūyed agar, yakta pahlavāni digari zūram bud, ana ina meguftand, ki Isfandiyār. Ey jūrajān, ina hamin qata fahmānda, bābāmā Mullāšarif meguftand. Buxārā-ba rafta, xānda āmadagī vaxtašān-ba bisyār mūysafedāya darunaš-ba šāhnāmaxānī mekardan, gūyed, eheee, hama gūš mekardan.

RAHMĀNĪ: Bahad, mexāndan-ma, yā hikāya mekardan?

RAHMĀNĀV: Aku jūra, hamun-ja kitābi kalāāānī «Šāhnāma» bud. Agar xāhan az xudi «Šāhnāma» xānda medādanu mūltarin hikāyahā mekardan.

RAHMĀNĪ: Az xudi «Šāhnāma».

RAHMĀNĀV: A xudi «Šāhnāma». Meguftan, ki mana burādarā, in kitābi «Šāhnāma», mana hamin qatar dāstānhā dāradu mā xānda teyem-ma, yā hikāyahāša gufta teyem-ma. Aku bābājān, šumā aku sālhāi hazāru nūhsadu dahum, yāzdahum, duvāzdahuma Buxārā-ba xāndagī, tā habdahuma, tā peš az revalyutsiya ana hamunja-ba xāndagī bāšed, čārta naql karda, hikāya karda ted, megufitem.

Bahad bābā bāšad, čaq-čaq karda, mūsafedā katī mexāndan māhānam rasā gūš mekardem. Gūš mekardem, bahad yak rūz guftan, ki e bačem, dar bārai pahnatī Siyāvuš yak čārdahan gap zanem, in yak qiziq-de. Ā, xayr bābā, in Siyvuš kī? In qiziqeš čī? In pisari kī? Bahad darrav meguftan, ki ha pisari mana falānča, Kaykāvus, avlādhāi masalan, Jamšed, az avlādhāi, masalan girem, yak qismašāna, Zālī Zardu Faridunu az haminā āmadagī gūyed, putun hamī haminā qatāreš-ba a yak avlād, a yak millat. Ana bahad in ja-ba gūš karda mešištemu bahad megufitem, ki Siyāvušaš kī buday? Bahad meguftan, ki Siyāvuš hamta bunyād šudan bahad yak bačai xubi pahlavāni xudi Rustam barin-de. Rustami Dāstān, ki čī xel, hamin xel pahlavān bāšad Siyāvušam av vay māndanī nadāšt, meguftan. Āāāā megufitem, naxād avlādi in hameš pahlavān bāšad-ma? Bahad meguftan, ki xa [xayr] jūra ādamizāda, ki piru avlādaš pahlavān šud, bahad hamešam pahlavān mešad-de megufitan.

Bahad az hamin gurung-gurung, gurung-gurung, gurung-gurung āmadan yak čand vaxt sālā guzištan bahad, Siyāvuša, gūyed xudakaša āzāda kardaaa, hamin sāz karda tarbiya kardan. YAk čand tarbiyagarāya dar saraš burda māndan, da pešaš burda māndan. In qiličbāziyu qalqānbāziyu digar mamlakatā-ba, mana intaring afiserā mešad-ku, ana hamtaringāya darnaš-ba burda medādan, ki hamin afiserā inta tāzān-tāzāna, qiličzaniya, qalqānzaniya yād medādan. Hamtaring hamun zamānā-ba-yam buday-de. Hamtaring karda megufitan, gūštinggiri čizu čāra katī. Māhān hamin hayrān mešudem. Bāz megufitem, e bābājān čārta davām kuned, bāz davām kuned, bāz davām kuned. Unāyam davām karda meraftan-de.

RAHMĀNĪ: Aku Siyāvuša Rustam tarbiya kardagī-de.

RAHMĀNĀV: Eee! Avlādi Rustam-de! Vaya xudaš az avlādi Rustam, ki bud, Rustam tarbiya mekunad-de, bahad ina. Rustam tarbiya kardagī, a Rustam beyarz [yayr az], pahlavānāi Rustam tarbiya kardagī bud. Una yak xudi Rustam ne, Rustam meguft, ki mana in kas-ba mefarmud, ki hamina šumā tarbiya kuned, šumā gūštingaša yād ted, šumā asptāzāneša yād ted, šumā nayzazaneša yād ted, šumā gurzizaneša yād

ted meguftanu memāndan. Ana bahad, xub ba šumā yāš teyad, gufta inja-ba Siyāvuš čand rūz gašta-gašta-gaštan bahad ina mādaraš memurad. Mādaraš murdan bahad, ina padaraš, gūyed, yakta zani nestarjahāni dar dunyā nabudagiya az millathāi namedānam, ki az hamin tarafhāi Kābul bāšadmikam, az digar jā bāšadmikam, az hamunjāhā guftagī. Nāmašam hamin vaxt az esam burāmad farāmūš kardemu ana aku hālagī Siyāvuša girifta mebiyad. In zan, gūyed, anamin heeey āzāda karda, čālu kampir, gūyed, sūhbat karda gaštagī vaxt-ba yak šānzdah, habdah-ba, haždah-ba darāmadagī vaqt-ba Siyāvuš mebiyad-de.

ŠUNAVANDA: Kī mebeyad?

RAHMĀNĀV: Siyāvuš. Az tarafi hamun dastgāhi kamandirā, aku da peši padaraš mebeyad. Peši padar-ba mebeyadu aku mādar nest, mādar murd. «Hay ataya-ataya esiz [=afsūs] mādaram» megūdu mešinad-de. Navanki Siyāvuš čunān yak yigiti barnāyi zebāyi xušrūyi xušqāmati pahlavān, gūyed, hamta mebinad mādari ūgay, ki:

– Eh – megūd – in pisari kī?

– Man – Siyāvuš megūd, ki – ha pisari Kaykāvus, avlādi Kayxusravu avlādi ana Zālī Zardu – hamin xel karda-karda gufta naql mekunad.

Bahad vay zan: «hamina man, yak aku dast-ba andāxtanam darkār-de» megūd. Mādari ūgay-de.

ŠUNAVANDA: Sudāba.

RAHMĀNĀV: Ha, Sudāba. Ha, vay mādari vay, zani pādšā Sudābayam az Kābul-de. In az Kābulšāya duxtarāš. Avval, ki aknun Rudābeš āči Rustami Dāstān bud, bačem. Ana inaš, Sudābeš, inam hamina yak avlādaš az hamun tarafā girifta āmdagī. Vaxtaš-ba guftan, ki in avlādi Afrāsiyāb katī mā un qatar naʔz nagirifsādem aku girifta āmaday. Hamin xel šudan bahad, ana in bā in qasdgirī karda, gūyed, in mādari ūgaya dilaš-ba ʔirrāmī kard-de, bačem. Bahad bābām-ba meguftem, ki bābājān in ʔirrāmeš čī? Bahad meguftan, ki uh, bačem, Xudā nigā bidārad a(z) in ʔirrāmihā, in ātaši dūzax, meguftan bābām.

Bahad meguftem, ki e atta in čī bāšad, gufta e bābājān bāz yak čārta gūyed, bāz yak čārta gūed, davām kardan girtan.

Bahad navankī Sudāba, gūyed, āstaaaa yak rūz šavharaš katī šišta bud bahad guft, ki:

– Čāl-čāl, ā šumā hamta pisari ālijanāb dāred āxir mā-ba āvarda yak šinās kuned; māyam pisaramāya binem; māyam mādari ūgay nagūyad; mādari ūgayam naʔz mešad; mādari xud bārin mešad. Mā un Siyāvuša binem kānī, vay katī čārta sūhbat kunem, – guftan bahad. – Māyam xušāmadī kunem, xušraftī kunem, xušraftārī kunem – guft.

Bahad pādšāh guft, ki e in zani mā bisyār zanaki xub budast, zanaki nayz budast, zanaki āzāda budast gufta, darrav bahad giriftu da'vat karda, āsta-āsta peši Sudāba girifta āmad. Ha, Sudāba piček yirrām buday-de. Ehee dar āyūšaš giriftu gūyedu hamin a in tarafaš čār pūsa kard, a in tarafaš čār pūsa kard. Hamin āyūš karda, gūyed, ačāq karda gūyed, mūčēi karda, hamtaring karda, kārhai hamtaring kardan girift.

In bačekam nihāyat hayrān šudu guft, ki: «hay attange, in āčem, xudi āči avvalankem barin mehrubān buday-de» guft. Dilaš nihāyat nayz sūxta istād. Bahad hamin āstaaaa sekiiiiin padar gūyed, burāmada merad, anakun imrūzam mebeyad Siyāvuša juḡ mezanad, pagayam mebeyad juḡ mezanad. Yak bār, du bār, se bār, čār bār. In padarna'lata dilaš yirrām buday-de, bačem. In dili yirrāmii padarna'lata bined, ki āxir guft ki:

– Ū-ū-ū burādar, Siyāvuš, agar tu dar gapi man nadarāi man tuya nihāyat behurmat mekunam, bezzat mekunam. Dar mābayni xalq šarmanda mekunam.

Siyāvuš hayrān mānd, šax šuda mānd.

– Ibī, šumā mādarku man-ba – guft.

Bahad hamin vaxt bud, ki dilaš bāz tamāman siyāh šud, bečāra bačaya. Aftāda šud, larzān šud, sarsān šudu xesta burāmada rafsāhāda guft, ki «man a in mamlakat burāmada raftanam darkār, agar in xel kunem kār namešad» guft Siyāvuš dar dil.

Bāz az hamin, xayr padaru mādar gaštan giriftan, šištan giriftan, bahad yak rūz Sudāba dar dilaš guft, ki aku ina guft man yak balā karda ba dast giram. Du, se, čār juḡzad. Eh bača aku rāzi našud, vijdān dārad, aql dārad, vay mādar. Bāz namānd-de. Namānda-namānda gašt, bahad guft, ki ne. Xestu qahar kardu burāmada mānda rafta istād, ki Sudāba dilaš-ba guft: «yak rūz in-ba, guft, man yak tūhamat nakunam, namešad» guft. Būhtān kard!

RAHMĀNĪ: Siyāvuš-ba.

RAHMĀNĀV: Siyāvuš-ba mādaraš – Sudāba! Siyāvuš-ba būhtāni haqqi halāl kardanī šuda: «man, guft, aku ina būhtān kati tarsānda xudama āyūšam-ba nagiram, tā manam ina dar gapam naandāzam, manam hamin šāhduxtār nabudem; manam hamin Kāvusa zanaš nabudem; manam hamin pādšāi Kābula duxtaraš nabudem; Sudāba nabudem» gufta qasam xūrd.

Yak rūz Sudāba šištād, ki hamta hamin jānaš-ba ser šuda, āzāda karda, girift, ki: «man aku čī kunam!» Dilaš hamta vayrān bud, guft, ki: «eeee, guft, imrūz, guft, man hamin tamāāāāmi kiymāma

medarānam, guft, rūhāma mexarāšam, guft, ana hamin bačet kard megūm» guft Sudāba.

Dar haqiqat, in padarnalati Sudāba gufti xudaša kard. Gūša darrānd, kurtahāyam darrānd, girebānaya darrānd, rūhāya xunāludu xunšār kar-du mardum-ba burāmada:

– Dādu vāy! – guft.

– Ha, čī šud?

– E-he, čī istādetān, ki pisari Kāvus mana hamin xel , man-ba Siyāvuš hujum kard. Ana, in axmāqiya binetān, in bemazzagiya binetān, in betartibiya binetān – guft Sudāba.

Ana aku hamin qatar rūi Siyāvuš siyāh šud, ki hij dar mābayni xalq xudaša bardāšta nametānad.

Mā meguftem «aaa bābā davām ted». Bābām meguftan ki: «A, jūrahā šud-diya, aku čarča kardem». Meguftem «E, bābājān-e, davām kuned, hamina bāqimāndageša gūed, bāqimāndageša gūed». Bābām: «Xay nabāšad, aku guftanu mā sar kardem» guftanu bahad guftan: «Xūš ana aku pāššā āmadu guft, ki «ehe-e!»». Hamai avlādu ajdādi gir-du atrāfaš budagī sayyārašināsu fālčihāša, hammeša juγ zadu guft, ki:

– Jūrahā, in čī gap, ibī! In yagān hazl gap-ma, yā ki čī, rūirāst, tūyrī gap-ma? – gufta, fāl nišan metiyad.

Inaš-ba, vayaš-ba, hamma-ba. Siyāvuš safed, āzāda! Dili yirrām nadārad. Pāššā-ba megūn, pāššā bāvarī nadārad. Dar āyūši aku navankī kampir [hamsar] raftan-ba, kamtar anamin zanaš gūed, dādu vāy megūd: «pissarat anainta kard, inta kard». Ā, vay padarnalati zan hamin qatar nayrang dārad-de. Nayrangi xudaš, bā pāššāzan āxir. Pāššāya dilaš yirrāmī kardū guft, ki «mabādā, bačem āxir būzbala, čizu čāra karda, hamin xel kārāya kardanaš mumkin» guftu bāz dam nazad. Xestanu ire kardan, urū kardan, māndan.

Ana aku Sudāba guft, ki in katiyam našud. Sahal az fālčihāya gapaš, navankī sayyārašināsaya gapaš yak qatra taskin yāft-de dili padaraš. Bahad pāššā guft, ki «eee guft, xay bā aku yak binem kāmī, inā inta megūd, zani padarna'lat inta megūd», guftu hammi kār yirrāmī šudu mānd. Bahad Sudāba guft, ki: «aku, guft, man, guft, yak hilla nakunam, namešad» guft, yā ina saraša mexūram, yā gapi man-ba darāmadanaš darkār».

Bāz āvardan, hamin sūhbat kardan. Sudāba guft, ki:

– Ū bača, tu gapi man-ba darā, nekī memurī!

– E muram-muram – guftu xestu burāmadu māndu raft Siyāvuš.

Burāmada raftāhād, ki Sudāba yak mastānkampiri padarnalata yāftu guft, ki:

– Aku – guft – šumā – guft – či mekuned, ki yagān zanaki hamildāra meyābedu – guft – hamina dar kūča – guft – hamta hamlaša mepartāyāned – guft da kalli Siyāvuš memānem – guft.

ŠANAVANDA: Hamlaš čī?

RAHMĀNĀV: Hāmiladār. Aku Sudāba ne, yak zanaki begānaya. YAk zanaki begānaya, hamin hāmiladāra juṭ zada girifta hamun gūda-ka āvarda tūhmat kardanī šud.

Az Xudā nametarsī-ma gūyed, ki padarnalati kampir tillāyu tangaya giriftu darrav un-ja yak zanak bud, qatīšān dagavār [dāgāvār=qarārdād] kardan. Vay-ba pičī tangayu tillāya dādan. Vay zanak sāz karda giriftanu yaktama-duta gūdaki budageša āvarda, pāššā-ba guft, ki:

– Mana, mekardagī pisarata kāraš hamin! – Gufta dar navankī padaraš hamān qadar dādu vay kard, ki – mana ana hamin gūdakā ap pi-sari tu – gufta, dāāādu vāy gufta, bāz ana hamun avvalankī bārin, tamāman xalqu čizu čāraya dar nafrat āvarda ar rah zad.

In bečāra Siyāvuš az šarmu hayāya kallahāša xam karda, da kūčayam naburāmad. Šišt. Ana bahad az in ba Siyāvuš hamin xel kārū čizu čāra kardan bahad, hukum burāvardan. Padar hukum barāvard, ki ina dar dār āvexta šavad.

Bāz yakčand ādamā, čizā-ba guft, ki juṭ zaned, vazira juṭ zaned, qāziya juṭ zaned, sayyārašināsa juṭ zaned, fālčiya juṭ zaned, kānī in či gap? Ana hamin vaxt-ba bāz mebinan, ki Siyāvuš-ba yagān qatra gunāh nest.

RAHMĀNĪ: Gunāh nadārad.

RAHMĀNĀV: Gunāh nadārad. Tāza xudi mānandi barf bārin. Bāz in ja-ba bečāra padar dudila šud. Ana aku ādamā guftan, ki ne, namekušed. Bahad yakčan kasā muhākima karda-karda-karda guftan, ki agar gunāh dāšta bāšad, pāššā hukum burāred, ki yā zan, yā Siyāvuš ad daruni alav guzarad. Dar hamin vaxt, gūed, yakčan šutur hezumāya āvardan kūhbārin taxt karda māndan. Kūh bārin taxt karda māndan bahad guftan, ki karasinu-parasina mebered, sāz karda alav sar met-eyem.

– Mana – guftan – avval nabāšad zanatāna guzarāned, hamin xel česni (čestnyy=bāviǰdān), tūhmat nakardagī bāšad, zanatān āčuq āyidin guzarad, ana sāqu salāmat meguzārad.

Bahad, bā padarna'lati zan makārī kardu guft, ki:

– Man čī gunāh dāram? Inja-ba Siyāvuš guzarad-de! Kānī haqqi hālāl bāšad agar az hamin sāz karda, āzāda karda guzišta meburād.

Bečāra Siyāvuš dar inam «xub» guft.

– Man gunāh dāšta bāšam – guft – man hamin alav-ba sūzam, xākistar šavam – guft – man az alav meguzaram – guft.

Darrav giriftan hamin qadar mānandi kūh bārin alava sar dādan. In bečāra Siyāvuš hey giyra, nāla kard; kim-kujā-ba yak tāhrat kard; ibādat kardū namāzaša xānd; Xudā-ba šukrāna kardū duā kard. Āmadu guft, ki «agar mā gunāh dāšta bāšem, sūzem, xāku xākistar šavem, agar gunāh nadāštāšem āllāh-taāllāi yakkayu yagāna māya nigāh dārad» gufta, darni dilaš-ba, čī gape dāštāšad, xudaš xānd, xest.

Darni alav-ba hamma zadan, kūftan, kandan in darāmad. In bečāra «bismilāhi rahmāni rahim»-gufta az un tarafi alav darāmad. E hee, padarna'lati navankī Sudāba, gūed, dar pušti minārayu haykali pāššā burāmada šīstay, ki: «Āllāhu akbar Siyāvuš sūxtu raft».

Ana jūrājān, Xudā da šumā yāš teyad gufta, čandin minutu sāatā guzišta hamma alāva sahl pastar šud, čūyā pastar šudagī vaxt-ba Siyāvuš hamta čī xele, ki sap-safed bud, du rūyaš xudi mānandi anār barin barāmada āmad.

Ana, bačem, haq haqiqat-ba meburād-de. Ana bābām in-ja āmdādan, ki mā meguftem «ee bābājān, davām kuned, davām kunāned bābājān», guftādem, ki bābā guftan, ki «eee bačem, ireša čī megūed, ki» guftan: anaku pādšā dar yazab āmadu guft, ki:

– Man anaku zanama dār-ba mekašam!

Dār-ba mekašam guftagī vaxt-ba bečārā bāz Siyāvuš hamin qatar ūylayu fikir kard, ki āxir man «ina dar dār kašed» gufta, harakat kunam, yagān gap zanam, yak vaxtā padaram mumkin megūd, ki pisaram hamin xel tūhmat karda, ana zanaša kušānd, bā mādaraša kušānd, megūd, guftu bahad Siyāvuš guft, ki:

– Ne, padarbāy! Padarjān in kāra nakuned! Agar šumā pādšāi ādil bāšed, māned vāya az dār mānda šavadu šātim rafta-rafta, yagān qatra xudaš-ba beyad, az untaring tūhmatā gardad – gufta, bāz az dār xudi Siyāvuš gardānda girifta mānd.

Ana, ādami bavijdān in xel mešad-de. Ana hamin vaxt-ba-yam bāz in-ba bāz taradudu tašviši bisyār kardū Sudāba guft, ki ey bārādar, man, guft, ina yā saraša mexūrem, yā mana sarama in mexūrad gufta, bāz hujum-ba guzišt.

ŠUNAVANDA: Sudāba?

RAHMĀNĀV: Sudāba-de. Ana padari bečāra hey dar γamu γussa mānda gašt.

RAHMĀNĪ: Padari Siyāvuš?

RAHMĀNĀV: Hmm. Padar, xudi Kāvus-de, padari Siyāvuš. Pa-

dari Siyāvuš či kardanaša namedānad. Hamin vaxt bud, ki bā at tarafi hamin padarna'lati Afrāsiyāb yak hujumi gandai saxt šud, ki:

– In-ja-ba – guftan – kī merad?

– Bāz Rustam-de – guftan.

RAHMĀNĪ: Siyāvuš

RAHMĀNĀV: Ne, Rustam-de! Rustam-de, guftāhād. Bahad Siyāvuš Rustam-ba guft, ki:

– Burādar – guft – mana māned.

Peši Rustam-ba raft Siyāvušu guft:

– Man sarlaškar šuda ravam, ki az dasti hamin Sudāba, az dasti hamin padaram, man xalās šavamu yā hamurū-ba man muram, yā hamunāya man ɣalaba kunam.

RAHMĀNĪ: In gapa Siyāvuš guft?

RAHMĀNĀV: Ina Siyāvuš gufta, ana aku Rustam katī, ana in-ja dagavār kardan, sāz kardan, āzāda kardan:

– Raved – guft Siyāvuš – padaram-ba gūed – guft – mana hamun sarlaškar karda dar hamin jangi Afrāsiyāb fursānad – guft. – Man meram aku jang mekunam aku – guft.

Unā az dayrāi Jayhun urū, inā ire-de, hamin bayni hamin butun dayrā-ba un tarafaša megūn erāninažādu ireša tūrānī megūnu mana hamtaring karda xāb meran-de. Bayni haminā-ba az avvala tā āxira janjālu talatūb-de. Bayni turku anahamin erānihā, tājikā, gūed, yā ki.

Ana jūrajān, Xudā da šumā yāš tiyad, gufta meguftem: «e aku bābā či šud? Bahad meguftem e bābājān, aku davāmaša gūed. Davāmaša gūed, āxiraš-ba rasānem, Siyāvuša» meguftem. Bāz sar kardand-de.

Anaku Rustam did, ki in yak javān. In avlādi xudaš bud dilaš sūxt:

– Ne – guft Siyāvuš – man-ba dilatān nasūzad xeš – guft – man hamin-ba sarlaškar šuda meram – guft.

Anakun xesta jūna karda raftādan, ki un ja-ba eheee vay āmada šištāhād, ki bahad guftan, ki:

– Ha, kī āmassay?

– Rustami Dāstāna yak xešaš Siyāvuš. Az avlādi Rustami Dāstān hamin xel kas sarlaškar šuda āmassay. Rustam qatī.

Lekin Siyāvuša qahri zahraš burāmdagī, bāz agar dar janjālhā qatī šavad agar, in pādšāhi Afrāsiyāba tārūmār karda nestu nābud mekunad.

Hamin vaxt-ba inja-ba Afrāsiyāb šunidu guft, ki:

– Burādar, darrav yak čand kasa elaša, xešaša, baškānaša, digaraša hameša fursānetān, gūetān, ki rav! Mā jang namekunem! Mā āštī

šavem – gufta, darrav hamin xatu xabaru, navankī elčihā gūed, aspāya suvār šudan āmadanu xatāya āvardan, burdan.

Se marātiba mana hamin xel raftu āmad kardan. Āxir in-ja-ba Siyāvuš-ba hamin qatar čil šutur bāru zaru zevanu čizu čārayu hamin qatar čiza dād. Guft, ki:

– Raved, guft, hamina Kāvus-ba burda supāred, aku mā jang namekunemu mā hamin āštihāš-ba barāi hamin čizu čāreša talbem, hamināya pūšanem xūrānem, in čil šutur zaru zevana mā burda hadya kunem.

In padarnalati Kāvusam yak tentak buday-ma, jindī buday-ma? Hamina gardānd. Aku se marātiba Siyāvuš hamin xel karda padaraš-ba raft, se martayam gardānda firistānd:

– Margi tu bārin pahlavān, ki – guft Kāvus – hamina tu titu pit nakardiyu hamina tu nestu nābud nakardiyu jang nakarda čizu čāra-ba paridiyu čizu čāraya girifta āmadī.

«E, rav – guft dar dilaš Siyāvuš. – Man, hamin bečāraya, hamin qatar askara, sarlaškara girifta kušta, nestu nābud kardana – guft – rav – guft – az hamin mamlakati padaram man bezār, man» guft. Guftu tarafi hamin Afrāsiyāb-ba māndu raft.

Čizu čārayam mānd, Rustamam mānd, hamin katī Kāvusam mānd, hammači ere-ba māndu in burāmadu guzištu māndu raft.

Guzišta raftan bahad, eheeee, navankī Afrāsiyāb in Siyāvuša hamin qatar pešvāz karda girift, ki aku bined agar, da pušti panjāh qabat kūrpača-de.

In bečāra Siyāvušam raft az mamlakataš judā šud. Un taraf-ba jūna karda mānda raftāhād, ki bahad pādšā guft, ki:

– Anaku šumā, qatī mā – guft – mana māyam āmadem, mā tarafdāri šumā – guft – kānī či kār mekuned?

– E, šumā pādšā – guft Siyāvuš – šumā či farmāed, mā havaya mekunem.

Bahad ina did, ki yak bačai zebāi kārkuhi hušyāri nayz. Girifta tahi dasti xudaš-ba, kār kunānda gašt. Pādšā dilaš-ba guft, ki «ina yak sanjem guftu yak mamlakati mana in Qašqadaryā bārin, mana yak čūli biyābāni hamtaring-ba fursānem». Pādšā guft:

– Aku tu ravu hamina čūla, ire urūša sāz kun kāni – guft.

In hamin-ja-ba rafta kār karsāhād, ki in-ba hamin yak āljanāb duxtaraki dar hamin Kābul nabudagī āzādāya giriftu dād, Siyāvuš-ba. In, diqqati in kāra karda, mamlakata girta yakčand saldātu askaru čizu čāreš katī rafta, yak mamlakata ābādu kardeeee!!! Qasr(h)ā andāxt, hamin qatar čūla gulu gulzār kard, ki dar dunyā nabudagī.

Ana aku in mābayn-ba āzāda kardūū in a čūti kārāša didu sāz karda yakta duxtari ālijanābi xudaša da Siyāvuš dād, Afrāsiyāb. Duta nes-tarjahān kanizak katī anaku dāmād kardū xudaš-ba girift. Bā yak zan ina duxtari xudaša dād, duta kardaaaa, sāz karda, āzāda karda gaštādan, ki...

RAHMĀNĪ: Siyāvuš du zan girift?

RAHMĀNĀV: Siyāvuš-ba du zan šud. Kayf karda, sāz karda, āzāda karda gaštāhād, yak rūz pādšā guft, ki «E, guft, ana aku, guft, hamina yak sanjem» guft.

YAk amakbači Afrāsiyāb bud. Ana hamina nāmaš hāzir a esam burāmad, bačem. Nāmaš hāli esam-ba bud, xayr, esam-ba beyad bahad megūm-de. In amakbačeš bud, in hamin padarnalat-ba Siyāvuša qatī kardū guft, ki yak tamāšā kunetān, in kunetān guft. Inam yak pah-lavāni nāmdāri Afrāsiyāb bud-de, amakbačeš.

Yak rūz dutešān sayr-ba burāmadanuuu sayr kardan, tamāšā kar-dan. «Man, guft, hamin Siyāvuša yak sanjam», guft. Yak dah palvān, gūyānd, bā ire kardan, urū kardan, guštin girtan. Hamin qatar pah-lavān, a irei Siyāvuš meguzarad xudi yak mūrčak guzištāgī bārin, avrūš meguzarad xudi yak pašša guzištāgī bārin. Siyāvuša ȳirt-taszanānda jumbānda nametānand-de! Inta kard, Siyāvuš bardāšta zad, unta kard bardāšta zad. Tirandāzī-ba jāi yakum, gūštingirī-ba jāi ya-kum, asptāzāni-ba jāi yakum, xākeybāziyu šaybabāziyu hama čiz-ba jāi yakum. Inā, digarā gūed, nimi vāya nimaša nimaša dah yakašam ne-de.

Yake guft:

– In Siyāvuš, in sāxt kardan girad – guft – mähāna nestu nābud mekunadu Afrāsiyāba gum mekunad.

Hamin vaxt-ba digare guft, ki:

– In-ba – guft, bā yak čūlu biyābāna – guft – sāz karda nateī – guft – ina hamun čūl-ba gum nakunem, agar – guft – namešad – guft.

Az in-ja giriftu Siyāvuša in du zan katī, sāz karda bāz yak mamla-kat-ba fursānd, ki čaqqā mārzāru xārzār. Afrāsiyāb guft, ki:

– Agar šumā dāmādi mā bāšed – guft – ana hamina ābād mekuned – guft.

In bečāra tahti dilaš katī xizmat karda gaštay. Dilaš-ba ȳirrāmī nadārad, bāz hamin xel yak bačai purquvati nayz. Xijilī nest, hama dilhā safed, āzāda, bahad guft, ki:

– Xa.

In, gūyed bāz hamin-ba, dah hazār-ma, bist hazār-ma laškari bisyāra dād, gūed. Siyāvuš rafta yak du-se sāl kār kard, ki yak čūl bud,

yak gulistān šud, ki aku dar dunyā namešudagī-de! Hamin xel yak qasr(h)ā andāxt, ki in qasr(h)ā aku xudi qasri šāhī. Az xudi Afrāsiyāba pāššāxāneš dah marātiba nayztar.

In tarafaša giriftu haykali Afrāsiyāba zad, tarafi rāstaš-ba giriftu haykali padaraša zad.

RAHMĀNĪ: Kaykāvusa.

RAHMĀNĀV: Ha, Kaykāvusa hamun-ja Rustamu-pustamāš katī ire-ba girift. Ina yak gūyed intarafaš-ba, guft, ki: «Man murda ravam am man yādāvarī memānad hamin qasrā. Āmdagī kass(h)ā megūd, ki ana Siyāvuša kāraš».

Ana in taraf Kaykāvusa bined, in-ja Afrāsiyāb. Padarašam, mādarašam, yā ki xešu tabāraša rasmaša girtay. Ana gūed, yak qasr, tuxmī mury bārin, čaqqā tillāyu tanga katī sāxt-de-ye. Ana gaštan girtan, gaštan girtan, gaštan giriftan, gūed.

Anaku navankī amakbači Afrāsiyāb barāi ān ki vay elčii kalān bud, «Yak xabar giram» gufta āmada bud, ki eheeee! Dahanaš darvāzai tamāšāi xudi kūh barin, kalūši nuzdahum bārin, mana hamta vā [*rāvī bā dastaš ba kušāda šudani dahan išārat kard*] šudu mānd.

«Yā, Bahāvaddin! – Guft. – In hamin qatar kārkunī hamin qatar ādami tajribanāki zūr buday. In, – guft – taqsir – guft – ham mana mexūradu ham Afrāsiyāba».

Ana hamija-ba kār vayrān šud.

Ana aku Siyāvuš xat karda meteyad, āzāda karda, xusur-ba gūed:

«Ha mā sāqu salāmat, mana farzandāma nayz, sāq salāmat, dux-taratān āzāda, inta-unta, bed, mamlakatāyi mā-ba tamāšā kuned. In qasru in zindagānihāyu in čūlu biyābānatāna bined kānī čutū, ki mā gulu gulzāru bulbulu sumbulu dunbul kardem» gufta, eee, ta'rif karda mefursānad.

In, amakbači Afrāsiyāb, xata megiradu āstaaa, sekin digar xat karda, kanverta mekušādu darrav āzāda karda mexānad, ki hamtarin. Megiradu ha, yakčand gapāi būhtāni tūhamata navišta mefursānad.

Auvurū xata megirad in-ba meteyad, ayre mebarad vay-ba metiyad. Ana aku miyāni inā vayrāān [*rāvī bā dast išāra mekunad va bā afsūs dasthārā bā ham mezanad*] šudu māāānd. Anaku guft, ki:

– Jūra, – guft yakčand kasa – in čī gap? – Guft pādšā.

Navankī amakbača guft, ki:

– Jūra – guft – agar hāliyam – guft – barvaxttar laškar kašida – guft – ina sāz nakunī, tartib-ba naberī, yā ina kalleša naburrī, in avlādi Rustam – guft – tuya seravnā [*az dusar*] kalleta burida hammi māhāna nestu nābud karda mebarad – guft.

In padarnalati navankī Afrāsiyāb γirt γaltidu mānd, kāri in-ba. Anaku hamin raftan girift, anaku auvrū mebarad, ayre meberad, ax-irankī vaxt-ba guft, ki:

– Ina čī mekunem? – Guft pādšā.

Guft, ki:

– Jūra – guft – megiremu čār atrāfaša čatma [davra] karda megiremu – guft.

Qiryzistān bārin namekunemu nayzta mekunem guft [*rāvī ba vāqeahāi hamān sālhai Qiryzistān iṣarat mekunad, ki vaz'i siyāsī nāārām bud*].

Hamin xeeestu āzāda karda māāāndu hamin qatar laṣkaru askaru čizu čāreša girifta āmāda, navankī Siyāvuša pečānd. Anaku in vaxt-ba, čī xel karda, darrav navankī amakbača āmadu guft, ki:

– Tu megurezī, xalās mešī, nāšad [nabāšad] – guft – hamin qata jahli Afrāsiyāb burāmadagī – guft – āmadanhā tuyā sar meburad – guft.

Ana in padarna'lata gapaš-ba šartī darāmadu, hay qāyazā butun raf-tuāmada nādurust šudāhād-ku, Siyāvuš megurezam gufta jūna karda, yak-du-se kilāmetr raftāhād:

– Aaa? – Guft.

– Didī-ma? – Guft – dāmāda xitireša – guft. Agar dāmādat xitir namešud – guft – ad dasti tu megurext-ma? – Guft. – Anamin qatar xathāi man burda rasāndagiya hameš rāst bud – guft. – Ana nigāh kun – guft – davlata, zana partāfta, gurexta rafsay – guft.

Ana in pečāndu hama askaru čizu čāreš katī mana hamta karda gi-riftu āzāda karda, šartī Siyāvuša sar buridu partāft.

RAHMĀNĪ: Siyāvuša.

RAHMĀNĀV: Hamin qatar bečārai Sudāba giyrayu nāla kard. Giyrayu nālai vāyā yak tin-ba nagirift.

RAHMĀNĪ: Sudāba čī-ba girya kard?

RAHMĀNĀV: Zanaš bud-ku.

RAHMĀNĪ: Ne, Sudāba āči ūgay-ku.

RAHMĀNĀV: Ne, ha rāst āči ūgay. Duxtari Afrāsiyāb guftagem. Ha-ha vay judā. Ha, jūra mešad-de, āxir hami vāyā gufta xāraftanam... kallayam dāmsavet [=xānai šūrā] neku. Yakteš ire aralaša šuda, yakteš urū. Ana jūrajān, hamin qatar duxtari Afrāsiyāb giyristan katī padaraš yaktin-ba nagirifta, havaya kalleša buridu partāft. Ana seravnā [az dusar] bā bined agar Rustami Dāstān āmada, qastaša megirad.

RAHMĀNĪ: Az kī?

RAHMĀNĀV: Az Afrāsiyāb-de.

Ana in yakta, yak dāstānaki Siyāvuš. Hamin katī bečāra na xešaša did, na tabāraša did, na padaru mādaraša did. Yak dahan mādari ūgaya gapaš katī, ana a mamlakataš burāmada da dasti dušman(h)ā halāk šu-du jān dādu jān taslim kard. Ana in yak qissai Siyāvuš.

2. RUSTAM VA ISFANDIYĀR

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: āktyabri sālī 1999; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Pešā mähān-ba kamtarak az hamun «Šāhnāma» naql mekarded, dādājān; rahmatī bābām hikāya mekardand, az kitāb mex-āndand, mardum naql mekardand, zamānāhi peš hamin kitābxāniyu naqlkkuniyu hikāyagūi budagī bāz yagānteša mā-ba yak hikāya kuned, gūš kunem.

RAHMĀNĀV: Akuuuu mullājān, in-ja gap, ki yak vaxt(h)ā qizziqešam bud. Qiziqeš dar hamin-ja, ki peš az revālyutsiya, peš az jang, yakčand kampirak(h)ā, bābāhā dar vaxt(h)āi mana in zimistān mešištān dar pištak(h)āi sandalī. Sandalihā dar yak bāmā(h)i [xānahāi] vayrāna-ba bud. Dar hamunja sandalī megiriftan. Bahad ādam(h)ā pāhāša darāz karda, darnak(h)āi sandalī-ba garm šuda mešištān. Bā pištak(h)āi hamun sandalī-ba čārta-čārta «čī megūi» memāndan. Čī megūyeš, ki yā duta mayiz, yā dutek puda, yā čārtek sanjid, mana hamin(h)āya giriftūūū ermak karda xūrda-xūrda-xūrda, bahad hamun vaxt-ba meguftan, ki «ah!» xudārahmatī bābām Mullāšarif, meguftan, ki: «Mā jūra Buxārā-ba mexāndemu nekī mana hamtaring hikāyahāi bisyār» bud. Un kas az hamin Rustam sar mekardan.

RAHMĀNĪ: Rūi sandalī-ba «čī megūi» gufted, čī vay:

RAHMĀNĀV: Čī megūi, guftagetān mana in puda.

RAHMĀNĪ: Hamina čī megūi meguftan?

RAHMĀNĀV: Ha, am mayiz pasttar, az hama čiz pastaraša meguf-tan, ki «čī megūi, ber, ah hamun pudu čuded». In mayiz darajai baland, sanjid baland aku, ah hamun gandatarāša, az mayiz gandatar(h)āša az sanjid pastar(h)āša hamtaringa nāmaša meguftan «čī megūi». Barāi hikāya guftan ah hamun čī megūi duta-dutek, yakta-yakta xūrdūūūū bahad ana majlisa sar mekarden. Ana in vaxt(h)ā bābām mūltarin

vaxt(h)āi hamin zīmistān-ba, hikāyahāya mūl kas(h)ā katī šīstān-ba, bahad sar mekardan.

YAk rūz yak qizziq šudu raftu bahad guftan, ki e bača, ādam(h)ā in hikāya, un hikāya guftan-ba, guftan, ki hamin duta pahlavān da davrai Rustam guzištaḡī, yakti ina Rustami Dāstān megūn, duyumaša Isfandiyāri Rūinātan, Rūitan-ma, Rūinātan-ma meguftan-de. Burū-ma, barū-ma hamtaring guftaḡī gapāya duteša guftanu bahad guftan, ki hamina duteša yak janjālaša gūyem. Bayni in(h)ā-ba janjāli Rūinātanu Rustam-ba sababḡār in padaraš šudagī.

RAHMĀNĪ: Padari Isfandiyār.

RAHMĀNĀV: Ha, padaraš. Janjāli asāsiya sababḡāraš Isfandiyāra padaraš. In miyāna-ba čār marāti-ba pisaraš-ba va'da kardagī.

RAHMĀNĪ: Čī va'da kardagī?

RAHMĀNĀV: Padar guftaḡī, ki:

– Tu hamqata pahlavāni zūr bāšī, mana, bar ziddi man in pāššā jang karsay, un pāššā jang karsay.

Isfandiyār guft, ki:

– Se mamlakata rafta girta mebeyam.

Aku ina har yakteš yak dāstān. Ina dar bāraš hāzir gap namezanemu aku āmada hamin Rustam katī vāxūrdageša gūyem in qizziqtar-de. Ana bahad du marāti-ba vazifaya ijrā kardan bahad, seyum marātiba āmadan bahad megūd, ki te tāju taxta. Janjāli padaru pisar barāi tāju taxt. Anaku vay šahra girifta mebeyad. Pisar megūd, ki:

– Tāja te, davlata supāred.

Anaku ādam(h)ā navankī bārin mūl mešan, megūn, ki:

– Hālī šumā javān, Isfandiyār yāš, pisaratān yāš, barāi taxtu tāji pāššāyī hālī maydagī mekunad, beaqlī mekunad – megūn.

Ādam(h)ā darrav dādāya mebardāranu hamin ire, urū šudu padar du marātiba Isfandiyāra zindān-ba andāxt.

Xūb, xulāsa kunem, bā(z) yak bār jang kard, našud. Du bār jang kard našud. Āxir bā(z) bečāra padar did, ki tā Isfandiyār namurad yaḡān mamlakata girta nametānad.

Bā(z) Isfandiyār burāmadu tamāmi mamlakat-ba yak duta-seta pāššāhā katī jang karda, janjāla tamām kard. Anaku did hič kār ne, padaraš guft, ki:

– Jūra, āxiranki va'da haminki rūi jahān-ba burāmdagī Rustami Dāstān megūn, agar šumā pahlavāni zūr bāšed, hamin Rustami Dāstāna mā-ba bered. Zāli Zard padaraš, Rudāba zani Zāli Zard. Rustam, xudi zani Rustam čārteša da peši man girta mebeyī, yā mamlakati havaya nestu nābud mekunī – guft – gap yakta.

Ana inja Isfandiyār mexezadu gapi āxirāni dādāya megiradu jūna mekunad. Aku inja gap(h)āya memānemu haminja-ba gap(h)āya vābasta mekunem-de, rūbarū.

Ana giriftu labi Jayhun-ba bā(z) āmadu tabilai janga zad! Āqsaqāl(h)āya fursānd Isfandiyāru guft:

– Rav, peši Rustamat-ba. Gū, ki – guft – mana mā katī yā jang kunad, yā vazifahāye, ki dādām guftan, mana hamin čār vazifaya ijrā kunad: dādāša, āčeša, zanaša, xudaša pešpešaš āvarda qulluq karda, yā ki dastaša basta āvarda qulluq kunad. Man qabul mekunam, nabāšad, jang!

Ana bahad, janga tabilaša giriftāhād, ki inja-ba šavu šuvi Isfandiyāra šunid Rustam. Darrav Isfandiyār, Rustami Dāstān-ba ādam fursānd, ki hamin vakil(h)ā raftan, āqsaqāl(h)ā raftan, bakavul(h)ā raftan. Hammāhāšān guftan, ki salāmalekum. Vāxūrivu navankī xatu qāyazu čizu čāra burdan bahad, guftan, ki:

– Aku jūra, mana hamina Isfandiyār šumā-ba dāda fursānd, Rustambābā. Anaku čī mekuned, kānikay?

Xānd-xānd-xāndu guft, ki:

– Bačem, jūrāhān, mā mūysafed šudem, mā pir šudem. Isfandiyār javāni zūr! Aku mā vay-ba qāil. Maylaš, rafta gūyetān, mā qāil, mā taslim.

RAHMĀNĪ: Kī megūyad in gapa?

RAHMĀNĀV: In gapa Rustam guft. Rustam, ki guft bahad in-ba āsta navankī āqsaqāl(h)ā mebeyan peši Isfandiyār-ba megūn, ki:

– Rustam hamta gufsay.

Bahad Isfandiyār bā(z) megūt, ki:

– Gap yakta, mered Rustam-ba megūyed, yā jang, yā hamun padaru mādaraša basta peši man beyad, man dādām-ba yak burda [bubaram] nišān teyam šud.

In daf’a āmdan-ba Rustam megūd, ki:

– Jūra, rafta gūyed, hamin čī qatar askare, ki dāštāšad, čī qatare, ki aspu xaru xingile, ki dāštāšad, hammi havay kati man Isfandiyāra metalbam [=mehmān mekunam]. Nihāyat [=xele] zaru zavar meteyam, čapān meteyam, ziyāfathāi kalān mekunam. Neki gūyed jang nakunem, sulh kunem, inta adālat šavad. Marduma in qadar kušta vayam āmad, manam āmadam. Vayam haft iqlimi jahāna girift, manam haft iqlimi jahāna giriftam. Yagān nekī-ba sāhib našudem. Ayni pirānsālagī-ba yak sulh kunem.

Xulāsa, ki se marāti-ba hamin xel gap šud-de. Se raftu āmad-bayam Isfandiyār qabul nakard.

Aku Rustam šišt-šišt, hamta ūyla kardu fikr kardu «E, vāh! – guft – man haft iqilimi jahān-ba hamta pahlavāni nāmdār bāšam, hamta pahlavāni zūr bāšam. Man dastu pāma, yā ki dastu pāi padaru mādarama Zāli Zarda basta teyam. Mādar, az yak sāla tā sadsālayu dusadsālaya mana binad, man-ba tufi na'lat mekunad. In-ta kardana mana beyad, mana kallema burradu girta ravad. Man vay-ba tat [hečgāh] taslim šuda, dastu pāma basta nameram, guft, beyade axir man az dasti Isfandiyār muram», guft.

Ana tabl giriftan, āmadan, čizu čāra kardan. In taraf-ba askari bisyār. Āmadan. Rustam guft:

– Aku jūra, taqdir-ba tan ted. Mā in qatar saldāta [askarrā] nakušem. In qatar kušta āmadagihāi mā bas. Nest kardigihāi mā bas. Aku jūrajān dutemā maydān-ba meburāyem, yā šumā māya kušed, yā mā šumāya kušem.

Duteš du asp-ba sār šud, gūyed. Qiliču qalqāna girifta zadan giriftan, janga kardan giriftan, kardan giriftan, kardan giriftan. Āxir panj tiri zabardasta xūrd Rustam, haft tir xūrd aspaš, Raxš. Ana bahad der šudāhād, ki bahad guftan, ki imrūzanki jang tamām.

Zāli Zard did, pisaraš Rustam bevaxt mānd. Bevaxt māndāhād «Xudaš – guft – šaaaab, xayālam-ba, man yak xāb didam, in xābi man nasibu rūzī nakunad» – guftu hamta tamāšā karda šišta bud, ki az dur did. Madāri nest, āmdani aspam qiyin šussay, navanki Rustamam qiyin. Dutešam čamida-langida, arang kašāla šuda, zūr ba zūr āmada istāden. Hamin xulāsa kati navanki Zāli Zard tāxta āmadu pāhāyi bačešu Raxša dida nihāyat parešān šuda giryavu nāla kardu guft:

– Hay attang [afsūs], xudata xudat bāy dādī-de – gufta šištāhād.

Burdan, xāna-ba xābāndan, da pišti jāgavu karavut-ba šištāhād. Kalleš, xātirāš parešān šuda šištāhād, ki «Čī kunam, aku Rustama, aspaša, Raxšaša...». YAKU yakbāra kalleš-ba Simruyquš āmad. Simruyquš, kadām vaqte ki Zāli Zarda padaraš burda partāftāhād, Sāmi Nariman...

RAHMĀNĪ: Sāmi Narimān...

RAHMĀNĀV: Vay pādšāh bud-de. In hamun vaxt Zāli Zard paydā šudan-ba, mebaxšed, inješam gūyem-de, yak mūysafed paydā [taval-lud] šud, saraš sap-safed, xudaš yak zardča. Bahad ādamā guftan, ki či-ba pādšāya zanaš yak mūysafedi pir zāydayu ādambašara ne, guftan. Haminja-ba guftan pādšā-ba ina burda rasāned. Dāyahāyu zanaš, hiškī ne, yak duta pahnati āqsaqāl hamta-hamta guft. Sām guft, ki man pādšāyi zūr bāšam, ina mardum nafahmida, ina yakjā-ba burda partāyetān murad, guft.

RAHMĀNĪ: Zāli Zarda.

RAHMĀNĀV: Zāli Zarda. Hāli Zāli Zard ne-de vay, yak čaqalāq. Čaqalāqa burda partāftan. Injekaša, hay Simuryquša gapaša megüyemu bahad bā āxiraš inja-ba [ba idāmai naql] mebeyem. Ana haminja-ba Sāmi Nariman bačeša Zāli Zarda da kūhi Qāf burda partāftāhād, ki in bača hamta hušyār. Hamta bači zūr buday, ki Simuryqušam hamun vaxt-ba da teppi kuvah [kūh] lāna karda mānday. Mebinad, ki yak kas du čilikaša makida xāb raftay-de. Mana hamtekak āftābi garm-ba [*rāvī bā nigāhu dastaš bā imāvu išarat sūhbat mekunad*]. «E – megūd – in či xel ādam bāšad? Kī? Agar bači gurg gūyam girdaš-ba mādaraš meistad, bači yagān hayvān gūyam, padaraš mādaraš hamin-ja meistad. In bači hayvān-ba ūxša namekunad – guftu – xayāli Simruryquš-ba āmad, gašta guft, ki – in yak gūdak haminja-ba xāb raftay». Navankī Simuryquš āmadu gūdaka bardāštu raft. Bardāšta raftu...

RAHMĀNĪ: Peši bačāhāi xudaš burd?

RAHMĀNĀV: Peši baškānakāi xudaš burd. Gašta čūbu jūbčakāi kalāna āvard, navankī lānaya baquvvat kard, āzāda kard, se kasa anaku bānī karsāday. Anaku un du bačai xudaš gānagāh in-ba yašam [rašk ham] mekunad. Masalan, girem agar bači Simuryquš parranda, in gūyed ādam. Ana hamin kati xulāsa karda in bačaya čand sāl bānī kardan, bānī kardanu yak rūz mena-ba yak savdāgar āmadāhād, ki gašta did, ki haminja-ba yak bača zindagānī karsay. In gap, rafta, navanki Sāmi Nariman-ba merasad. Sāmi Nariman yak šab xāb mebinad, ki bača hamin-ja-ba hast.

Ādamā megūd, navanki savdāgar megūd: «Haminja-ba mā guzišat āmsādem, rāhi abrešim meguften-ma, tai kuvah [kūh] kati rah buday. Haminja-ba yak bača hast, falān Simruryquša uyeš-ba [lāneš-ba] mā didem.

Haminja-ba xesta jūrajān, gašta yakčand ādamā katī mebeyan, ki haminja-ba haqiqatan yak bača hast. Ana in bačaya sāz karda, āzāda karda, navanki uyya [lānaya] vayrān karda girtanaša fikr karda istāda budan, ki Simruryquš āmad. Simuryquš aku tamāmi mamlakata, hami gapu čizu čāreša medānistay: az jihati makram, az jihati dānāgiyam, az jihati parigiyyu jinu ajinayu hameš. Did, ki bača-ba ādamā āmadan.

– Tuya xešu tabārat āmaday čī mekunem? – guft – man tuya mebaram, mefurāram, meteyam dasti unā-ba – guft. – Unā man katī munāzara karsen – guft.

Bača giyrist:

– Man dādā nadāram – guft – man padar nadāram – guft – man mādar nadāram – guft – padari manam, mādari manam tu – guft.

– Akun – guft – padari tu, mādari tu hast. Padarat ādamāya girta āmaday – guft – peši mādarat mebarad – guft. – Nekī yak gap – guft – man unā katī va’da mekunam, ki yagān qatar tu-ba zarar kunad, man unāya mamlakataša hamin xel xarāb mekunam, ki زندگانī kard-agešān-ba pušaymān mešan.

Bečāra bačaya giryān nālān furāvarda, lučak, pašmin hamta dād, ki hama giyrista nālida ina qabul kardan, bayalašān-ba giriftan. Burdan xāna-ba. Mādaraš tamāman giryavu nāla, qučāq kard, darrav girifta ina šušt, āzāda kard, pūšānd.

Hamin-ja bā yak čizi qiziqāš hast, ki tālei hamin bačaya navanki fālbināyu sayyārašināsā-ba nišān dād, padaraš Sāmi Nariman. Anaku un fālči-ba mebaran, un sayyārašinās-ba mebaran, vay-ba mebaran, in-ba mebaran. YAk čuqāt mepursan, ki hamina tāleaš čī xel? Ina tāleaš in qadar baland, ki az in rüydagī kas jahān-ba nām barāvarda, yakkavu yagāna pahlavān mešad.

Anaku jūra ireša mānem. Kase, ki az hamin Zāli Zard paydā šud, kī bud? Rustamī Dāstān bud! [*Šunavandagān barābar in jumlai rāvirā takrār mekunand «Rustamī Dāstān bud!»*]. Anaku Rustamī Dāstāna in qadar gapāš mūl, čizāš mūl, bačem. Ina hay qiziqeš barāyi navanki Isfandiyāra jangaš barāyi guftemu hay vayaša āvarda inješ-ba časpān-dem-de.

Anaku inja-ba xizmati asāsii Simuryquš haminja-ba bud, ki vay čī xel tarbiya kardagī. Āvarda Rustama tabābataš kardan darkār. Xay xayāli Zāli Zard-ba Simuryquš āmad. Darrav pari Simuryquša dud kard Zāli Zard. Anaku dar hālata nimjānu nimmurda kī xāb raftay?

ŠUNAVANDAHĀ: Rustam...

RAHMĀNĀV: Rustamī Dāstān kati, Raxš.

RAHMĀNĪ: Parrānd-de.

RAHMĀNĀV: Guftem-ku panj tiri nāhaq xūrday, ki tirā da bada-naš istāday hālī. Sāat(h)āi yāzdah-duvāzdahi šab bud, ki navanki xudi yak samaliyāti kalān bārin Simuryquš parvāz karda āmad-de, qanātāi kalān-ba [*rāvi du dastašrā ba du taraf yāzānida parvāz kardanrā nišān medihad*]. Zāli Zard nigā karda šištay. Did, ki Simuryquš āmad. Darrav Simuryquša darāvard, mehmān kard. Pāyi navanki Rustama nišān dād-de. Pāyi Rustama nišān dādan bahad Simury guft:

– Hay attaya [afsūs], hay attaya – guft – peštar mana da’vat nakardī – guft – hāliyam bināyi – guft – in Isfandiyāri Rūinātan kati andak-mundak ādam jang karda, hal karda nametānad.

Bahad Zāli Zard guft ki:

– Čī barāyi?

Rustam guft, ki:

– Čī barāyī?

Bahad Simury guft, ki:

– Jūrajān – guft – tamāmi a’zāi badani in temir [āhan] – guft – ha-ma jāš temir katī pūšānda šudagī. In-ba yagān tir namexaladam, ta’siram namekunad.

Hamin in qadar Rustami Dāstān barin kas meparrānad, yagān tir badani vay-ba xalidagī ne-de. Simuryquš guft:

– Ana sad sāl jang kunyam ina kušta nametānī – guft – in daf’a jang-ba ravī memurī, merī – guft – tamām!

Navankī bečāra Zāli Zard giryavu nāla katī guft ki:

– Čī mekunem ina, nāšad.

Simury guft:

– Ina jūra yak hunaraš hast – guft – ina hunaraš hamin, ki – guft – mā hāzir merem ina tabābat mekunem.

Navanki Simuryquš kūh-ba burāmad raftu hammai giyāhhāya āvarda, pešaš-ba mānda dāri darmānaša tayyār karda, nulaš kati navanki zadagī tirāya činda girift ab badani Rustam. Ab badani asпам činda girift. Darrav hamunjaya dāru darmān karda parakaš katī sila kard, ki eheeee! Rustami Dāstān xudi javāni mana hamin Xayyām barin [*ismi naberai rāvī Xayyām ast, rāvī ba naberaaš išārat kard. Hama bā zavq xandidand*] javān šuda mānd-deye. Ana hamin vaxt-ba darrav in sahar xesta Zāli Zard guft:

– Aku jūra – guft – ina či kār kunem, ki in Isfandiyāra kuštan darkār?

Simuryquš guft:

– Ina kuštanaš nihāyat qiyin – guft – ammā, nekin – guft – Rustam hamin qadar tirandāzi čāpandāzi saydāya mezadagī, mergani zūru – guft – agar davida-davida, čāq girifta am čašamaš zanad agar – guft – in mebarad, vay memurad – guft – neki tiri in da čašmaš nayaltad – guft – agar yaltad Isfandiyār meburad – guft – nihāyat hušyārī karda zadan darkār. Ana hamta kunad in meburad – guft.

Ana bahad vasiyata Rustam-ba karda, fātiya dāda ap peši Zāli Zard Simuryquš parvāz kardu xestu burāmadu raft. Anaku jūrajān in vaxt-ba paga sahar sāz karda tabli janga Ifandiyār basta mešinad, ki ar Rustamam darak ne, ar Raxšam. Dar dil megūd, ki yā kasali saxt šud, yā murd.

Yak čuqāt mebinad, ki Rustam aspaša Raxša čunān zada āmasay, ki mānandi quš bārin. Parida āmasay. «Ū, megūd Isfandiyār, Naguftādam-ma, in jin dārad, in hamin qata ayyār bud, pareš kašmir

[jādugari kašmirī] bud, bābāyu bābākalānaš kašmir bud, in jādu katī bā nazdi man paydā šud. In jādugar(h)ā jāduša sar kard» megūdu dili Isfandiyār da taxti puštaš mezanad. Jang sar šud. Ire karda, urū karda čunān čāq karda ač čašmi Isfandiyār čunān mezanad. Zadanhā: «Vāh! – Megūyad – man bekār xudama xudam basta dādādem. Aj jādui in man bāxabar budamu lekin in jādugar kati man muāmila nakardamu murdam. Bahad yelid hamtekak Isfandiyāru:

– Rustam, in-ja be – guft – jūra guft – palvān(hā)ā tanti [tandeh, javānmard] mešand – guft – mā barāi tu hamin qadar kārī nāšāyama kardem – guft – tu mā-ba se marātiba xat fursāndī, ki jang nakunem gufta, māya murdanamā girifta buday – guft – mā jūra da tu taslim, mā murdem. Neki mana hamin farzandi mana megirī, xudat bārin tarbiya mekunī, akun iltimāsi man hamin – guftu tamām šud.

RAHMĀNĪ: Isfandiyār.

RAHMĀNĀV: Isfandiyār Rustam-ba vasiyat kardū jān taslim kardū mānd. Ana xabar urū raft padaraš-ba, ki mana bačēt tamām šud. Tu haft marātiba barāi davlata tājaša ba pisarat nadādan, haft marātiba jang-ba fursāndī. Mana Isfandiyāra dastakat katī kuštī. Ana ina siyāyu safedu čizu čāra katī ina dafn kardan. Rustama pešaš-ba bači Isfandiyār mānd.

ŠUNAVANADA: Nāmi bači Isfandir čī?

RAHMĀNĀV: Ana hamin ay yādāma burāmad.

RAHMĀNĪ: Dušmanaš-ba bāvar karda dād bačeša.

RAHMĀNĀV: Vaya xudaš, ki hamin qadar zūr bud, zūri vaya-ba [Rustam-ba] itāat kardū guft: «Barāi maylub šuda mana kuštaget, yagān kina nagiru bači mana tarbiyat kun. Hama gunāh am mā bud». Tamām.

ŠARHI RĀVĪ: Ana aku jūrajān inja-ba yak qiziqi gap, ki Simiryquš az in pešam yak marātiba nayzī kardāhād-de. Haminaša megūymu bahad kāra tamām mekunem. Aku in davāmi inā nihāyat duru darāz, kalān. Hay qiziqeša megūyem. In-ja Rustam Sūhrāb katī bačeš kati jang karda bačeša kušt.

RAHMĀNĪ: Isfandiyār tamām šud?

RAHMĀNĀV: Mā faqat rū ba rūi Isfandiyāru Rustama guftem. Dutešāna jangašāna guftem. Aku Isfandiyāram xudi Rustami Dāstān barin haft iqlimi jahāna girtagī. Mānandi Rustam bab-barābar ādam-de vay. Hamu zūrii xudaš-ba bāvarī karda Rustam kati jang kard-de. Duteš ay yagdigareš kam nabud-de. Ana hamta karda inja tamām šud.

3. TAVALLUD RUSTAM VA ŠARHI RĀVĪ

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarīf, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: āktyabri sāli 1999; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĀV: Lekin qiziqii kār dar hamin-ja, ki Rustami Dāstāna paydā šaveša megūyem. Aku xudi Rustami Dāstān bahad čī kār kardanaša, aku zangirii vay nihāyat duru darāz, gapi bisyār. In-ja Rustami Dāstāna paydā šudanaš az Zālu Rudāba čī tavr šud, megūyemu tamām.

Zāli Zarda nāmi zanaš Rudāba. In am millati inā ne. Inā ad duxtari pādšāi Afrāsiyāb. Inā Tūrānzamin-dan. Inā yakdigareš kati dušman šuda āmdagī. Haminja-ba-yam, dādāi Zāli Zard, navanki Sāmi Nariman guftem-ku rāzī namešad, Manučehr rāzī namešad. Manučehram zūr ādam guzištāgī. Manučehra hikāyeša šunaved, az inam zūr-de, bačem. Un hikāyaya guftan gired «Šāhnāma» tamām namešad.

Ana, Xudā da šumā yāš teyad gufta, Zāli Zard zan megiram gufta, tābayu [tavbayu] tazzarāi dādā kard. Dādāš bāšad az bābāš Manučehr metarsid. Vaya qahraš ganda bud. Sāmi Nariman, rafta, āxiraš-ba guft, ki «Tā bābāt ijāzat nateyad tu zan namegirī».

Sāmi Nariman xat navišta dād, ki Manučehr-ba «Mana Zāli Zard peši šumā-ba rafsāday šumā medāned, zana megirad-ma, namegirad-ma, duxtari pāššāi Afyānistān, Balxa pādšāš. Pāššāi Afyānistāna dux-taraš-ba mana nabertān āišqi šaydā šuday. Ana ina šumā medāned».

Ana ina duteša išqaša bahad megūyem.

Paydāiši Rustam hamin, ki Zāli Zard Rudābaya girift. Qulluq kard-ma, pulluq kard-ma bābāš-ba, Rudābaya girifta āmad. Rudāba nūh māhu nūh rūz qadaš-ba šud, aku girift-ku.

Zāli Zard dādā kati bābā-ba sar mānd, pā zanī kardū hamin Rudābaya girifta āmad. Inā navanki pāššāi Balx Afrāsiyāb mexāst, ki az hamin zātu nasl girtanaš darkār bud. Agar zātu nasl girad, zāti in hamin qadar zūr mešad.

Heey, vaxte Simuryquš guftāhād, ki az Zāli Zard čunān yak šerbačaye paydā mešad, vay haft iqlimi jahāna megirad.

Ana hamin-ja-ba Rudābaya dard girifta, farzandnāk šudanaš darkār. Rudābaya girift, nūh mahu nūh rūz guzišt, hamuna šab dard girift. Rudābāya dard giriftāhād, anaku bist duxtura āvardan, heč yagān kas dāru darmān karda nametānad, nihāyat qiyin šud paydā šudani bača.

Hamin-ja-ba yakum marātiba Zāli Zarda yādaš-ba Simuryquš āmad. Guftāhād-ku: «Kadām vaxt man darkār šavam, parama dud mekunī».

Avval peš az Rustama dar vaxti jangi Isfandiyār tabābat kardan, Rustama paydāišaš-bayam āmadagī Simury. Inaša da inaš āvarda časpānem, gapi Simury meburād-de, jūra.

Ana bahad hamun vaxt-ba Simurya da'vat mekunan. Simury darrav ina iškamaša jarrāhī karda, iškamaša kaffānda, navanki [hamān] bačaya megirad.

RAHMĀNĪ: Rustama.

RAHMĀNĀV: Hālī Rustam ne. Bačaya megirad. Rudāba behušu bemaḍār xāmmerad [xāb meravad]. Simuryquš sāz karda jāša, āzāda karda kley mekunad ābi dandānaš kaṭī. Payvand mekunad, mexezad, meburād, merad. Simuryquš bačaya aperatsiya karda, girifta, dāda raft.

Anaku se šabu se rūz bahad Rudāba aj jāš xesta, čašmaša kušāda, xamyāza kašida bedār mešad. Mebinad, ki girdaš-ba yak gala kampirā šištaḡī, dāyahā. YAKteš megūyad, ki «Pisar-pisar-pisar, Rudāba tu pisar zāyḍī, pisar zāyḍī» megūt. Bahad nāmi hamin bačaya māndaḡī mādaraš.

Ana hamin Rustami Dāstān az bahad šud. Hamin Rustam paydā šud, Rustam paydā šudu raftan girift. Bahad haft iqlimi jahān-ba rūbay-rūbay [tadrijan, āhista-āhista, sāl tā sāl] nām barāvarda, dāstānaš az rūi pahlavānii in paydā šud.

Nāmi aslaš Rustam, barāi kār nišan dādageš megūn, ki Rustami Dāstān.

RAHMĀNĪ: Pahlavāni yagānai jahān.

RAHMĀNĀV: YAgānai jahān. Jahān-ba pahlavāni yagāna.

Anaku ireš davāmaš Rustama darrav burda, padaraš Zāli Zard nišan meteyad fāl-ba, ki taqdiri in čī xel? Taqdiri ina darrav fālčihāvu, un vaxt-ba sayyārašinās buday-de, sitārašināsā buday, unā-ba mebarad, fālči-ba mebarad nišan meteyad, ki ina tāleaš nihāyat baland. Bahad megūyand, ki «Jūra Zāl-bāy, aš šumā ruydagī bača in rūyi jahāna išyāl mekunad, rūyi jahāna megirad, rūyi jahān-ba sāhib mešad. Ana in bačaya nāmaš Rustam bāšad, Rustam ana hamin qadar mešad» guftagī.

Zāli Zard bahad Xudā-ba šukr karda, tūyu tamāšā karda, bačaya megiradu darrav bačaya yak rūzeš dahrūza mešad, dahrūzeš yak sālāča, yak sālēš haftsālāča, hamin taring yak bači šeri davrān šuda raftan megirad.

Ana bahad dasti ādamāš-ba ina burda mesupārad-de. In Bahādur [nāmi yake az šunavandahā] barin yak kas-ba meteyad, megūd, ki tu naqšakašiya yād te, in kas barin yak kas-ba meteyad, megūd tu

mullāgiya yād te, in kas barin yak čābayān-ba mebarad, tu asptāziya yād te, Xayyām barin yak kasa meyābad, tu čābānčuyiya (tāxtana) yād te. Hamtaring karda ādamā-ba bačeša burda mesupārad. In hama kāra yād girtan megirad. [*Rāvī dar in jā barāi jālib šudani naql kasberā ba šunavandae vābasta karda, nāmi ānhārā girift*].

Ana bahad davām dāda raftan megirad. Bahad Rustam pahlavān zūr šuda mānda raftan megirad, raftan megirad, raftan megirad.

Rustam megūd, ki mā-ba yak asp bāšad, ki aspsāršaviya yād girem. Bāybača-de unā. Eheee, čār dangal-ma [gala-ma], panj dangal-ma, čār atar-ma, panj atar-ma aspa āvard. Har aspāya meberad, ki dunyā-ba ne-de. Inta [*rāvī bā dastaš ba atrāfiyānaš dast rasānida nišān dāda amalan mefahmānad*] mekunad, dast mezanad Rustam pahlavān, ya-gān asp in-ba tāqat namekunad. Hamta, ki kard (ya'ne dast rasānad) iškamaš zamin-ba merasad hamta, ki kard [ya'ne qapid] jumida name-tānad. «E – megūd – in aspā, asp nest».

YAk kas megūd, ki falān atar-ba yakta bayātalček hast, megūd. Hamin atar-ba āmada qati šudagī. Hamina rūfta mebeyan, ki gūšāš mana hamin tavr [*rāvī dastānašrā ba gūšaš mebarad*] čikiras [*rāst šudagī*] zadagī, ap pasaš yakta qulunča [tāyča] dārad. Qulunčaš xudi mānandi Xayyām bārin [*rāvī ba naberaaš išārat kard*] dingiras [jastu xez] mezanad, hingiras mezanad, hamin qadar zūr-de! Bahad hamun aspa inta sila mekunad, ki menašam qat namešad. Bahad megūt, ki aku hamina qulunaš mā-ba tūyri mebeyad.

RAHMĀNĪ: Aspa xudaša sila mekunad, qulunaša ne.

RAHMĀNĀV: Mādari hamun quluna, baytala. Ana bahad mepur-sad, ki in ak kujā āmdagī? Bahad megūn, ki in az kujā āmdagī. Megūn, ki: «In xud ax xud paydā šuda āmdagī, ina yagān kas sār šuda girifta nametānad, ba γayr az yakta bača, pahlavān meburād, nāmaš Rustami Dāstān mešad, ana hamina nāmaš-ba [taqdīraš-ba] navištaγī» gufta, anamun atarči megūt.

RAHMĀNĪ: Pešakī medānand.

RAHMĀNĀV: Pešakī qati šudanaš-ba in xayālaš-ba a(z) yak jā āvāz mebeyad. Āvāz burāmdagī vaxt-ba megūn, ki: «Mā-ba ādamā fahmāndagī, ina aspa ba γayr az Rustami Dāstān kasi digar rām kardayam nametānad, sāram [savār ham] šuda nametānad».

Ana ina se sāl, čār sāl bānī karda sār mešad, ki ina nāmaša Raxš memānan. Har čī-ba bāzī mekunad. Eheeeee, bahadi in-ba sār šudan ham zamin-ba bāzī mekunad, ham āspān-ba bāzī mekunad, agar pešaš-ba begānahā beyad panjāh kasa gazida hav meteyad, pasaš-ba ravad agar, sad kasa tiyāqaš [sumaš] katī mezanad, pešaš-ba beyad agar,

bistu panj kasa dahanaš katī megazad. Hamtaring yak balāi Xudā-de. Ana bahad ina girifta āsta-āsta jūrajān Rustam-bābā tā umraša bu-današa sār šuda megardad.

Ana hamin-ja farāmūš šud-de, yak pahlavān meburād vayam ana hamin xel jang-ba, ana hamin xel aspa mekābad-mekābad. Hamunja-ba yak atar-ba Raxš yak davr mezanad-de. Bahad kāfta-kāfta čūpān megūd, ki hamin ja-ba aspi Rustam āmadāhād...

E, yādam-ba āmad. Sūhrābam ah xamun nasli Raxš nasl girifta tāyāčuqaša girta mebeyad. Ar Raxš rūydagīya pisari Rustam, Sūhrāb yāfta girta mebeyad. Bahad duti in bā māndagī janjāla mekunan-de.

In yak qizziq jūra! In dunyāya bined, ki Rustami Dāstān barin kasa yak padarnalati uki ūgay, Šayāt guftanī dādaraš mekušad.

Anaku xudi Rustama bined! YAk marta man-ba Rustam gū! Sūhrāb bārin pahlavān ad dādāš ziyād budagī vay, dādāya de-se martaba [bār] bardāšta zadagī. «Man Tahamtan!!!» E gir, padarnalat! Memurī-ma yak martaba man Rustam gū! Nāmaš pussad, man Tahmtan.

Sūhrāb megūt: «Tu mānandi dādām budī, tu hamin xel pahlavān hastī, agar digar kas bāšad pūstata mekandam. Šumā dādām-ba ūxša mekardagī barin. Šaklatān az gufti mādaram tūyri meāmdagī barin» gūyadam, nāmaša namegūd padarnalati Rustam. Hey murdani bača āmad. Ana bined, bahad kalli bačaya girifta dilaša vā karda, bāzubanda barvardan bahad, mefahmad. Du marātiba Sūhrāb bardāšta zad. Bačaya alda kard: «Ū pahlavān in tavr namekunad» – guft – yak marātiba, du marātiba zadan bahad, «sardāda megirad» – guft.

Ana bahad seyum marātiba Rustam bardāšta zadāhād, ki napursida dili bačaya čak kard. Dili bačaya čak kard.

– Hay attaya – guft – tu mana kuštiyu – guft – lekin dādām Rustami Zāl tuyā fahmad agar – guft – pūstāta parča-parča mekunad – guft – mana padaram Rustami Dāstān mešad – guft.

– Ak kujā medānī - guft.

– Mana hamin nišanaya mādaram-ba dāda raftagī – guft – tu kadām vaxte ki hamin nišanaya, nišan teyi padarat-ba, az rūyi hamin tuyā mešināsad pisaraš budageša.

– Ūh! – megūd Rustam.

Xudaša bardāšta mezanadu mezanadu megūd, ki:

– Či-ba hamin nišanaya nišan nadādī?

– Man panjāh marātiba – guftam – jūra tu Rustami Dāstān mešī, tu naguftī – megūd.

Ana bahad pisara girifta a in dar, da in dar, a in kūča da in kūča bardāšta gašta-gašta, dastaki xudaš-ba pisaraš jān dād.

Ana dunyāya bined!

Az avvali dunyā tā āxiri dunyāya bayni ana hamin akayu ukayu dādāyu bačāyu dušmanā, xudābexabarā, padarnalatā, bayni hamaya vayrān karda megardan. In nāšad bayni padaru pisar, mādaru pisar ya-gān čiz nest. Kī mekunad? Du padarnalati kūčagard! Du padarnalati iyyāgar! Du padarnalati durūyčī! Du padarnalati fitnačī! Ana hamināya faqat zindagānī kardanī namemānad.

RAHMĀNĪ: Ādamāi nayza.

RAHMĀNĀV: Yak pisari nayza, yak padari nayza, yak aki nayza, yak uki nayza yakdigareš-ba hamta xūrānda memānad. Padarat inta, aket unta, dādāt inta, bābāt unta, bibet inta gufta a(z) avval tā āxiri dunyāya vayrān karda āmasādagī hamin iyyāgarā. Nāšad, naxāt, ki padar ba bača dušman bāšad? Naxāt, ki aka da uka dušman bāšad? Naxād, ki yak xeš da yak xeš dušman bāšad!

4. JAMŠEDU ZAHHĀKU KĀVA

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: āktyabri sālī 1999; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĀV: Asli asāsi «Šāhnāma» ad davrai Jamšed paydā mešad, ak Kayumars. Hamun Jamšeda paydā šudageša xullāsa kunem. Jamšed yak pāššāyi bāazamat meburād-de-ye.

RAHMĀNĪ: Avvalaš adālat bud...

RAHMĀNĀV: Avvalaš adālat budageš sababš, in ki hamma kirdu kāre, ki dunyā-ba, mana in [jam'iyati] ibtidāi budagī barin, taškil mekunad. Jam' mekunadu megūd, ki man tu-ba zamin dādam, man tu-ba māl-kuniya yād dādam, hama kāri kardageša minnat mekunad. Bahad xalqa rūhaš a(z) in bardāšta mešad. A(z) in navankī Zahhāk istifāda mebarad. Ana hamin-ja-ba adālati Jamšedu a(z) hamin istifāda burdani Zahhāka megūyem.

RAHMĀNĪ: Gūyed kanī.

RAHMĀNĀV: Ana hamin-ja yak balā mekunad Zahhāk. A(z) in ki rūhi xalq a(z) Jamšed gaštāhād, ki hujum mekunadu navankī Jamšeda tāru mār mekunadu mamlakat-ba pāššā mešadu memānad.

ŠUNAVANDA: Kĭ?

RAHMĀNĀV: Zəhhāk guftagī yak mardak in-ja pāššā šuda girift. Ina bābāšam pādšā. Bayni inā-ba pādšāya nāmaš Zəhhāk megūyem-de. Zəhhāk giriftāhād, ki xulāsa kunem agar hamin vaxt-ba, inja-ba yak Ahriman guftagī pahnati jādigar hast. In did, ki mūl kārḥāya Zəhhāk vayrān mekunad. Darrav guft, ki «Man hamin-ba yak avqātpazi zūr šavam, man ravamu hamin pahnata yak titu pit karda fursānam» – guft.

Ahriman mebeyadu pišti hamun pāvurā-ba [āšpazhā-ba] mešinadu bahad megūyad, ki rafta gūyed Zəhhāk-ba man hamin qadar pavuri zūr megūd man biqini šumāhān-ba pavur šavam hič gap ne megūd.

Pādšā-ba avqāti nayz darkār-de. Pādšā: «Man ina sanjam» – megūd.

Ahrimana meberad, mesanjad. Imrūz yak avqāt mekunad, ki tahmaš ad dahani pādšā namerad. Paga, gūyed, kabku kahlik katī avqāt mekunad, ki mazzeš ad dahanaš namerad. Fardā gūšti būdana katī šašlik mekunad ad dahanaš namerad. Hamin qatar yak hilahā mekunad, ki faqat Zəhhāk mexūradu mayšat mekunad-de. Diga gap nest. Hama čiz zūr, adālat. Yak rūz du ba du mešinanu rāhat mekunanu Zəhhāk megūt:

– Ha! Jūra Ahriman – megūt – yagān kas mānandi tu ne-de. Man intaring pavuri zūra nadidem – megūt – hamin tu am man yak čiz talb – megūt – man tuya yagān maqsadata ijrā kunam – megūt.

– E pāššājān – megūt – man aš šumā čī talbam – megūt – da davlati šumā man hamin qata xūrsem, pūšisem, kayfam čāq – megūt – mana hamta – megūt.

In padarna'lati pādšā namemānad-de: «talb, talb» gufta. Ahriman:

– Pādšājān, man šumārā hamin qata dūst medāram – guft – talb-talb gufta, namānded – guft – man-ba – guft ad du kiftakatān du pūsa ted šud – guft – haminjekatān-dan [*rāvī bā dastaš ba kitf išārat mekunad*] du pūsa, du mūčī mekunam – guft – būldi [šud] – guft.

In mā bārin tentak buday [*rāvī bā istifāдай kalima «tentak», ya'ne devāna xudašrā sāda vānamud menamāyad*], pādšā pahnat, in du kit-faša luč kardāhād, a(z) in ješ [jāyaš] yak pūsa kard a(z) inješ yak pūsa karda berun burāmda raft. Du azdarhā paydā šudu mānd.

Anaku vay Zəhhāk bud, anaku ādamā Zahāki Mārān guftand. Tā bevaxta du mār «fašši» karda xāsa, ki xudi hamun Zəhhāka xūrad. Anaku vay pasi dar-ba āmada šišt-de. Kĭ āmada šišt? Hamun Ahriman āmada šišt. Darrav xudaša yak digar kas-ba tabib-ba zadu āmadu šišt.

– Ha, čī gap? Inja-ba janjāl?

– E – guft vazir – pāššāmā hamin qatar ādami zūr bud – guft – yak

pavuraš du mūcī kardagī, du aždahār paydā šudagī, aku mā či kardamāya namedānem. In mexūrad – guft.

In tabib guft:

– YAk čiz, ki ina davāša man meyābam – guft.

– Čutūring karda meyābed?

– Kārat našavad – guft.

Anaku xalqa a(z) in gardāndanaš darkār. Tabib pursid:

– In aždarihāya čī kardetān? – guft.

– E duxturjān, bābājān, tabibjān – guft – mā ina xudaš in qata [*rāvī bā dastaš darāzii aždarihārā nišān dād*] buridem, in qata šud, du buridem yak qulāč šud. Aku se burrem agar yak xarī mešad-ma, nim xari mešad-ma – guft – in darrav mexūrad memānad – guft – heč davāi ina nayāftem – guft.

– Davāi in – guft – yak čiz, agar hamin kāra nakuned – guft – xudi pādšātāna mexūrad – guft – har rūz du kasa kalleša mebured – guft – mayneša mekafānedu megired – guft – āvarda dādan megired – guft.

RAHMĀNĪ: Ahrimana xudaš.

RAHMĀNĀV: Haaa! Arimana xudaš. In guft ki:

– Hamin xel nakunī tā pagaya memurad pādšātān – guft.

Pādšā darrav farmid, jallād-ba. Xallil-ba guft, ki tu mālkuši-ba bināi guft [*Rāvī ba Xalil qassāb, ki šunavanda ast, šūxī mekunad, hama mexandand*].

Darrav girta duta ādama kuštanu āvarda du miyaya puxta dādan, ki navankī du mār xūrda spakāāāyini [*ārāmu āsuda*] xāb raft. Har rūz duta-duta ādam. Anaku bahad meni ādamā-ba janjāl paydā šudan girift. Mebinand, ki ādami āmdagī nest-de. Ana in-ja-ba du šaxsi zūri ādamdūst bud, ki yakteša Arvalanu duyumaša Karvalan meguftand. Inā āmadanu gašta guftand, ki mā ham pavur šavemu yakta-yakta ādama hisāb kunem. Inā āmadan hama darunu beruna fahmidand. In pavurā, un pavurā kati āšnā šudand, dast bālāi dast dādan. Guftan, ki yakta ādama ixtisār kunem. YAkta gav, yā gūsfand kušem. Hamin katī yakta ādama māndand, yakteša jāš-ba māla kuštan. Un ādami zinda māndagiya Arvalanu Karvalan girta māndan girift. Gaštan girtan, gaštan girtan, gaštan girtan in yak šab xāb mebinad.

RAHMĀNĪ: Kī?

RAHMĀNĀV: Zahhāki Mārān. Xāb mebinad, ki: «Yak šaxs āma-sayu hāli dunyā-ba paydā našudagī, hamin axir ina kalleša meburad-de. Bahad pādšāi da hamin memānad».

In xāba ta'biraš nayāfta paga garang šuda, mexezad. Hamin qata sayyārašināsu inaša vayaša megūt, mejuyzanad. Ta'biri xābi ina heč

kas nameyābad. Ba'd yak kas megūt, ki jūra tu xābata didī xāh kuštī, xāh nakuštī hamin xel čaqaḷāq paydā mešadu megūd, axir kalān šavad tuyā mekušad, megūd.

In Zāhhāk megūt, ki davr zanetān, gardetān kujā padarnalati čaqaḷāq paydā šavad, āvarda kušta dādan giretān man-ba guft. Ana hamin katī mānda raftan giriftan, mānda raftan giriftan, mānda raftan giriftan, ire-ba Arvalanu Karvalan kāra karsay.

Ina inja-ba mānem, Zāhhāka. Ana vay Arvalanu Karvalan kāra sāz karsay. Inja-ba yak Kāvai āhangar guftagī, qiliču qalqān tayyār mekardagī kas paydā šud. Ba ziddi navanki Zāhhāki Mārān barāmada inam taradud karda gaštay.

RAHMĀNĪ: Čī-ba aku?

RAHMĀNĀV: Ādamāya bar ziddi Zāhhāk tayyār karda, Zāhhāka kuštan barāi.

RAHMĀNĪ: Vayam yagān kasaša xūrd?

RAHMĀNĀV: Vaya xešaša, tabāraša, farzandāša. Anaku in ire-ba kāraša karda megardad, Kāvai Āhangar. Anaku inja-ba navanki bača [pādšāhi āyanda] paydā mešad. Bača, ki paydā šud, ādamā nafahman megūnu navanki bačaya mādaraš megiradu kūh-ba burāmāda merad. Anaku ādamā az in bexabar. Mādaraš mānda burāmāda meradu dar yak kūhi jangalzār daruni arča-ba yak-duta nān katī gaštāhād, ki pageš bud-ma, begāneš bud-ma, šabaš bud-ma yak gavi alai [alāi] dar jahān nabudagī hamin-ja āmada paydā mešad. Ina bined Xudāya dādanaša. Anamin gava navanki zanak yavva-yavva mejūšadu bača-ba meteyad, bačaya kalān kardan megirad. Kalān karda gaštāhād, ki čūpān mebiand xāna-ba gav nest, šir nest. Āsta-āsta yak rūz nigā mekunad, du rūz nigā mekunad, seyum rūz ap pasi in pāyda mebeyad, ki yak zanak yavva-yavva jūšida xāraftay.

Bahad mebinadu megūyad, ki:

– Qizam [duxtaram] tu čī karda gaštī?

Bahad megiriyad zanak. Megūt ki:

– Mana hamta-hamta-hamta mamlakati mähān-ba yak Zāhhāk guftagī paydā šudagī har rūz yak kas-du kasa kalleša burida, du mārāš-ba meteyad. Anaku nūbatī mähān āmadagī, fahmad, ham mana, ham ma- na in gūdaka, ham šavharama mekušadu mexūrad.

Čūpān guft, ki:

– Qizam – guft, vayam yak xudājū buday – tu axbārāta fahmida gard – guft – gūdaka man-ba māt – guft – man hamin širi gav katī kalān mekunam – guft – in girta megardad, čūpān.

Ana bahad signāl [xabar] merad, ki falān jā-ba yak čūpān yak kasa bānī karda gaštay, falān gūdaki kas.

Nāmaš ay yādam burāmad. Ana bahad gūdaka āzāda karda kalān karda hamun čūpān gaštāhād...

[*Bā šunavnadagān yak lahzai kūtāh savālu javāb mešavad*].

Ana bahad Narimana āčeš kalān karda gaštāhād, ki mefahmad-de aku. Ādamā megūn, ki ana hamin falān kuvah-ba yak gūdaka yak čūpān kalān karda gaštay. In zanak mefahmadu yak rūz peš gūdaka girta kūhi Māzandarān, šabu rūza nigā nakarda merad. Ana ina hamun Māzandarān-ba mebarad. Vaya girifta mādaraš raftan bahad, miršabā miltiqašu šāfu šaskeš katī mebeyad. Darrav jūpāna meyāban-de. Čūpāna meyāban, čūpān megūyad, ki man nadidem. Ādamā megūn, ki hamin-ja-ba budagī, hamun bačayam, zanam, gavi tu katī kalāy šudagī.

Axir našud, šartī kalli čūpāna meburran, gava mekušanu gūšt mekunanu mardum-ba meteyan. Kalli čūpāna meburranu girta meranu megūn, ki mana nest, kalli čūpāna āvardem.

Ana inja-ba jūrajān Xudā da šumā yāš teyad gufta, zan, ki gurexta raftāhād, zana zindagānī mekardagī makānu manzilaša yāfta, navanki šavharakaša yāfta, mekušanu kalli inam āvarda Zahhāki Mārān-ba meteyan. Zanu bačaya nameyāban.

He, Usmānxūjaev KPSS [*Hizbi Kumunisti Ittihāi Šūravī*] markazi kāmīteti Ūzbeksitān šuda, hamajāya tit kardagī bārin, bāmāyi [xānahāi] inam, dādāi kūdaka, tit mekunan, abgār mekunan. Megūyan, ki bā(z) gašta nabeyadam, na zanaš, na digeš gufta, xudaša kušta mār-ba mebaran, jāša tit mekunanu mepartān.

Ana Xudā da šumā yāš teyad gufta, Nariman hamun kūhi Māzandarān-ba čand sālā, 15-16-ba darāmada, yak bačai āzādai javāni xušrūi zūri pahlavān mešad. Ana pahlavān šudagī vaxt-ba anaku yak bači yak ādam kati sahlak gapaš megurezad. Vay ina bevatan gufta ta'na mezanad. Gapaš gurextan bahad peši mādaraš mebeyad, megūyad, ki:

– Ā, mādar māyam yagān šahr, makān, manzil dārem-ma, ne-ma?

Bahad mādar megūt:

– Šahram dārem, makānam dārem, manzilam dārem.

– Kujā-ba dādāi man? – megūt.

Ana bahad bečāra mādar giyrista, giyrista, giyrista, nālida hammai siru asrāra megūd: «Ana hamta šudagī, hamta šudagī, dādā kušta šudagī. Mamlakatamā vayrān šudagī. Man tuyā kuvah-ba girta gurextam, ak kuvah guzišta mana Māzandarān girifta āmdam, mana tu hamqata kalān šudī» – megūt.

Ana hama čiza megūt: «E, Xudā tāba [tavba] kardam» – megūd.

Šānzdahsāla-habdahsāla šudan bahad bača būzbāla mešad-ku megūd:

– Raftam! Man – megūd – tā davāi dāstāni dādāma girifta, xuni Zāhhāki mārāna naxūram, man in dunyā-ba namegardam.

Ana hamunja-ba vay du sāl-ma, se sāl tarbiya megirad, avval. Dasti mardum-ba tarbiya megirad. Kamānzana nazdaš-ba merad tarbiya megirad, pahlavān-ba pahlavān, aspsāršavī-ba aspsāršavī, qiličzanī-ba qiličzanī, hamma kāra se sāl hamin ja-ba yād girifta, tayyār mešad.

Anaku in ja-ba Zāhhāki Mārān xāb mebinad, megūn, ki axir āmda megirad. Kāvai āhangar-ba ādamā āmda megūn, ki hamun marde, ki guzišta raftāhād, mebeyad. Kāvai āhangar megūd, ki agar Nariman, ki āmad, mā bayrāqa girifta meburāyemu xalqa hameš ba tarafi mā, janga sar mekunemu Zāhhāki Mārāna nest mekunem, megūd.

Kāvai āhangar az pūsti nav, ap pūsti navanki kušta partāftagī ādamā bayraq kardagī, bayrāqi surx. Ana teztar gūyemu xulāsa kunem, in yak guruppa laškaraša girifta da mamlakati Zāhhāki Mārān mebeyad, Nariman. Ana Nariman āmadagī vaxt-ba Kāvai āhangar mefahmad, ki āmassay. Yak čand kasā katī pahlavāna pešvāz megirad. Darrav dutešān vāxūrī mekunanu megūn, ki mana kār hamta, kār hamta, kār hamta. Anaku dutešān ba ziddi Zāhhāk jang e’lān mekunem, megūn. Nariman āmad. Nariman āmad megūyan, ki ina Zāhhāk mešunavadu megurezad. Inā hujum mekunan qal’a-ba, ire medarān, urū medarān, Zāhhāk a(z) in ja, da in ja megurezad. Gurexta raft. Axir rafta yāfta megiran.

[*Rāvī ba šunavandagān, ki ba’zehārā xābaš āmad murājat mekunad*] Xulāsa kardem-da. Urūša mānem. Hamin jāi nayz-nayzaša tez-tez gūyem. Hamāhātāna xābātān girift.

Ana bahad xulāsa, ki Zāhhāki Mārāna dast girift, hamai vaziru paziraša ire urū kardan, kuštan, nestu nābud kardanu ina dast giriftan bahad, marduma meneš-ba majlisu mašvarat kardan:

«Mana jūrāhān in Zāhhāk ina daf mekunem. Kāni ina čutūr mekušem?» Yakteš megūd, ki avexta kušed, yakteš megūd, ki sang katī zada kušed, yakteš megūd, ki bigizkārī kuned, yakteš megūd, ki inta, yakteš unta.

Bahad Kāvai āhangar-ba Nariman megūd, ki: «Ne jūrāhān, hamta kunem, ki da hamin da kuvah burda, šaš mexi asāsī katī zada mānemu ad du pāš avezem. Xalq binad, čī xele ki xalq-ba gandagī kardāhād hamin xel azāb dāda kušem, ki xalq fahmad. Ana hamin xel Zāhhāk ham tamām šud.

5. GUFTUGŪ DAR BĀRAI ŠĀHNĀMAXĀNĪ

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 14 avgustī sāli 2002; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

Hangāmi in sabt prāfessār Vilyam Bīman insānšināsi amrikāi niz širkat dāšt.

RAHMĀNĪ: Dar bārai šāhnāmaxānī...

RAHMĀNĀV: Šāhnāmaxāniya az bābā, bābākalānamā Mullāšarif, Mullāqara ham meguftan...

RAHMĀNĪ: Mullāqara laqabašān.

RAHMĀNĀV: Laqabašān, sahlak siyā budan. Barāi siyā bu-dagešān un kasa Mullāqara meguftan. Xudašāna Mullāšarif megūn. Un kas Buxārā-ba yakčan sāl tahsil girtagī. Buxārā-ba rafta tahsil giriftan bahad, un kas dindār, ki sahlak pešqadam šudan, bahad un kas rafta yak mačit-ba, imām šudagī.

RAHMĀNĪ: Imām šudagī.

RAHMĀNĀV: Hamun mačit-ba imām šuda, bahad girdu atrāfi hamun mačit-ba budagī, yakta-duta-seta az hamun šahri Buxārā ādam meteyan, unja-ba xarbuza mekāran, kištukār mekunan.

RAHMĀNĪ: Gūza mekāran.

RAHMĀNĀV: Gūza mekāran, xarbuza mekāran, bādiring mekāran, digar tarbuz mekāranu hamin zindagāniya barāi behtar kardan.

BIMAN: Bale.

RAHMĀNĀV: Zindagānī nayz šavad gufta. Bahad in kas hamin gāh-gāh, hamun-ja xudašāna ahli deha, girdi atrāf, bahad un kasa bur-da yakta-nimta xatm [xatmi qur'an], yagānta-nimta hikāya, bahad an-amin kitābāxānī, šāhnāmaxānī karda, hamunja-ba zistu zindagānešāna guzarānida, yak se sāl-čār sāl bahad az tamām kardani ilmašān, hamurū-ba bahad gaštaḡī. Buxārā-ba.

Ana bahad ab Buxārā āmadan, injāhā-ba hikāyat mekardan, ki eeee, Buxārā hamin qadar zūr. Hamin qadar kayf, hamin qadar āzāda, ki ana ādamā bailm šudan, čizu čāra kardan, sāz kardanū mana in-ja āmada mā «Šāhnāma»-i Firdavsirā azxud kardem gufta, vay yak kitābi kalān [rāvī bā du dast ba hajmi kitāb išārat mekunad].

BIMAN: Bale.

RAHMĀNĀV: In kitābi kalāni «Šāhnāma»-i Firdavsiya bahad yak-ta-yakta mähān-ba xānda hikāyeša naql karda medādan. Az hamun naqlhāi hamun kas bahad yakta mana in-ja Sātim Uluyzāda guftagī šāir, e, navisandaya, navisandai buzurg, aku un kasam az nazm ba nasr guzarāndagi-de!

BIMAN: Hmm.

RAHMĀNĀV: Ana hamina mähānam, hay hikāyai nayz bud, az bābā, ki dūst medāstan, nayz mexāndan, mähānam ham az bābā, ham xānda-xānda, yak čandta hikāyāšāna azxud karda girtagi-de. Az hamin...

RAHMĀNĪ: Mebaxšed, hamin tayāi Rahim Šarifāv megūyand, yak Sa'dullābāy, yā kimkī budagi, vāya besavād meguftan, hamun tāba-ba burāmada azyād «Šāhnāma» mexānd meguftan, man-ba hikāya kardagi budand, man navišta girtagi budam. Hamin hikāyayu naqlhā pešam dahani hamin bābāhā-ba budagi-mī? Masalan 50-60 sāl peš.

RAHMĀNĀV: In «Šāhnāma» az mana hālā sāli 2002-um. Peš, maslan duhazār sāl peš guzištaği-ma, du hazār sāl pastar guzištaği-ma, yakunim hazār sāl peš guzištaği-ma, in «Šāhnāma»-i Firdavsī a(z) avval budagi. Naqli in a(z) avval tā āxira dar bayni hamin ādamhā budagi. Hama vaxt xānda megaštaği ina. Un ādame, ki kadām «Šāhnāma» mexānad megūn, yā in ki az digar čizā bāxabar megūn unāya hammeš, vāya mayneš aku kampyuter budagi. Yak kas, ki yak kitāba naql kunad, sadfāiz vāy azxud karda megirtagi. Barāi haminam un ādama [Sa'dullābāya] naqlaša, mana hamin tai Mirjān megūem [*rāvī bā dast ba samti mahallai Mirjān išārat mekunad*], mana hamin-ja-ba, bijir-bijir, ādamāya burāvarda, hamma bahad naqli hamun ādama nihāyat gūš karda mešištaği.

RAHMĀNĪ: Vay az kī yād girtagi?

RAHMĀNĀV: Vay az hamin mullāhā yād girtagi, davrahā-ba šištaği. Hamun davra-ba šištaği hikāyaya du bār-se bār, ki vāy azxud kard, bāqimānda mayneš qabul karda megirtagi.

RAHMĀNĪ: Či kardagi?

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Kalleš qabul karda girtagi. Masalan, šumā dāmullā. Šumā xāndagi man šištaği, hamun šumāya guftatāna man qabul kardam, kallem. Uže man diga jā-ba hikāyat mekunam.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Hāfizeš zūr budagi-de, yak bār-du bār guftan-ba zūr mayneš-ba memāndagi.

RAHMĀNĪ [Ba Badalbāy]: Šumāyam bačagetān-ba šunidagi-ma, kihā meguftan.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Kalli man-ba hičči nest.

RAHMĀNĀV: Ana, ana hamin, unja-ba šāhnāmaxānī kardan bahad, mana hamin atrāf-ba mullā Badalxūja mexāndagī, mana in dādāi Jalil Maxsuma nāmaša Mullāhājī meguftan-ku...

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Sūfihājī, Sūfihājī.

RAHMĀNĀV: Sūfihājī meguftan, mana inja [ba Mirjān, Tāba] burāmada, čunān vay kitāb mexāndagī, ki hama hayrān memāndagī. Mullāmahmadsaid mexāndagī. Inā ab Buxārā tamām kardagī mullāhā yak darak, hammeš un vaxt pešqadam budan-ba, ādamā namedānistagī-de, panjta-šašta, hašta-dahta mullā, ki āmad, hamma girdi ahli hamun-ja budagihā, rafta hamunā čī gūyad gūš karda mešištāgī. Naqli hamunā az «Čārkitāb», az «Šāhnāma». Az mana in «Qurʾān», ki xāndan hama ādamā girdu atrāfašan-ba tamāšā karda, davra zada mešištāgī. Či-ba ki az in peš intaring kitābxānī, čizxānī nabudagī. Faqat rafta az hamin Amārati Buxārā, dar Buxārā xānda āmadagī vaxt-ba az hamun-ja, ki xudi mana hāziranki zamān bārin tahi taʾsiri mullāhā guzišta āmdagī, bahad unvān medādagī-de unā-ba. Tu mana čārkitābxān, tu qurʾānxān, tu šāhnāmaxān, mana tu haftiyakxān guftagī vaxt-ba, inā hama čiza yād giriftan bahad, inā in-ja āmada yak xelaš inta, yak xelaš unta xānda gaštan megirtagī.

Anaku saršavī, mana bined avlādi Kayumars megūn...

BIMAN: Fayr az «Šāhnāma» dāstānxānii diga injā paydā mešavad, masalan dāstānhā az «Masnavii Rumī», yā dāstānhāi «Kalila va Dimna» ke šumā šunida buded? Yā masalan in dāstānrā namegūyand?

RAHMĀNĀV: Dāstānhāi «Kalila va Dimna»-yam mūl megūyand, dāstānhāi «Šāhnāma»-yam mūl megūyand.

RAHMĀNĪ: «Masnavii maʾnavī»-i Jalāliddin Rumī hast, in čiza injā meguftan yā mexāndan?

RAHMĀNĀV: In čizāša mā kam medānem. Mā, ki hamin «Šāhnāma»-ya mūl xāndagī, hamin «Šāhnāma»-ya medānem. Az vay Rumetān kam medānem. Payğambar gūyed medānem, az «Šāhnāma» gūyed medānem, az čandta digar latifayu čizā gūyed medānemu lekin aku untaringāša, har yak kas az dānistaš medānad-de, mā un tarafāša namedānem.

Anaku in «Šāhnāma»-ya qismi asāseš az hamin, az avlādi hammeš payvast šuda, āmassay az Kayumars.

BIMAN: Durust.

RAHMĀNĀV: Az avlādi Kayumars paydā šudan bahad, bahad Jamšed mebeyad. Az Jamšed bahad āsta mebeyad, sahl Jamšed, ki xudaša Xudā gufta his mekunad, sahl vayrān mešadu bahad Zahhāk mebeyad. Az Zahhāk bahad tartib vayrān mešadu Faridun mebeyad.

Bahad az Faridun in mena-ba bahad Kāvai Āhangar Faridun qatī šuda, sāz šuda yakčand janjālu xanjāla šudan bahad Manučehr mebeyad. Neberai navanki Faridun. Hālagī megūyed-ku Sām, Manučehr... eee Sām, Eraj, Tur. Mana Fariduna pīsarāš mešad-de. Bayni inā janjāl šudan bahad unčī mebeyad... Ana bahad Manučehr guzištan bahad Sāmi Nariman mebeyad. Az Sāmi Nariman bahad Zāl mebeyad, az Zāl bahad Rustam paydā mešad.

Ana ap pasi Rustam bahad Sūhrāb paydā mešadu Siyāvuš paydā mešadu Dižu Manižayu hamai inā padiryad [batartib] paydā šuda mānda merad.

In-ja qissahāe, ki bayni Rustamu Isfandiyār mešad. Ana xudi Rustam gūyed, Sūhrāba či xel karda kuštanāš mešad. Ina gapaš mül. Az hamin kadāmaša intixāb kuned...

6. ISKANDAR VA PĀDŠĀHI HINDUSTĀN

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 14 avgusti sāli 2002; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

Hangāmi in sabt prāfessār Vilyam Biman insānšīnāsi amrikāi niz širkat dāšt.

RAHMĀNĪ: Kadāmašrā gūyand xubtar ast āqāi Bil? [*Murājiat ba Vilyam Biman*].

RAHMĀNĀV: Iskandari Makedāniya gūyam?

BIMAN: Iskandar kamtar mešunavem. In jālib ast.

RAHMĀNĀV: Iskandar jālibu qizziq. Iskandari Makedānī bis-millāhi rahmāni rahmi gufta, haft iqlimi dunyāya megirad.

BIMAN: Ha, xub ast.

RAHMĀNĀV: Haft iqlimi dunyāya giriftan pas, vay āzāda karda faqat ba nazdikii Hindistān mebeyad, ki akun megūd hamin Pāššāi Hindustān Qayd katī man yak savāl-javāb kunam.

RAHMĀNĪ: Kī katī?

RAHMĀNĀV: Qayd. Pāššāi Hindustān Qayd katī savāljavāb kunam, yā megūd aku man haft iqlimi dunyār giriftamu Hindustān ravam kānī in pāššāyam man katī jang mekunad, yā ne? Bahad in vaxt-

ba darrav aku Iskandara qātileša, gandageša medānadu navanki Qayd-ba ādamā, ki raft, bahad megūd. Qayd birādar, megūd, man Iskandar katī jangu janjāl karda nametavānam, zūriyu kuči quvvati man Iskandar-ba nameresad.

Bahad navanki mana in šumāhān bārin āmda yak čārta-panjta dal-lālāya ire ādamāya fursāndan bahad megūyad, ki raved megūd, Iskandar-ba gūyed, ki megūd, dar Hindistān mana Qayd pāššāī mekunad, lekin az nāmi davlati Hindistān, az nāmi davlati Pāššāī Hindistān man ba Iskandar čārta čiz savyā mekunam, čār čiz hadiya mekunam. Hamin čār čize, ki hadiya mekunam xudi Iskandar hayrān mešad, ki misli in čār čizi man nadārad, nadidaast. Bahad in-ba navanki Iskandar nihāyat hayrān mešad.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Čī buday, gufta.

RAHMĀNĀV: Hmm. Bahad megūd, ki in man haft iqlimi dunyāya binamu dānamu naxātim čārta Qayda pāššāī Hindistāna čizi čāreša man nadānam. Yā ki nabinam, nafahmam megūd. Bahad in-ba ma'qul mešad megūd, ki birādar, megūd, ravetān binetān kānikay hamun čār čiz čī buday. Bahad darrav inā kāmissiya intixāb mekunanu meran megūn, ki mana čār čizaša pured kārī čī buday. Bahad navankī ādamāī Iskandar mebeyadu peši Qayd-ba megūd, ki šumā čī hadiya mekunad?

– YAKum man hadiya mekunam, ki – megūd – yak duxtare dāram, ki – misli duxtaram dar dunyā yagānta xušrū, zebā nest. Duyum hadiya mekunam, ki – megūd yakta dānā dāram, ki – megūd – misli dānāī man dar yagān jā nest. Seyum – megūd, ki – man tabibe, ki dāram – megūd misli tabibi man dar yagān jā nest. Čārum – megūd, ki – jām, ki dāram – megūd – misli jāmi man yagān jā-ba nest.

Čār čiza megūdu bahad megūd:

– Raved – megūd ana hamina Iskandar-ba gūyed.

Iskandar-ba mebeyad, navankihā megūd. Megūn, ki hamta-hamta-hamta gap. Ana, xūb. In gapa megūd, ki hammeša raved gūyed. Iskandar qabul mekunad, lekin ina yagānteš agar nādurst bāšad bahad Qayd az saraš judā mešad. Dar Hindistān zindagānī karda nametānad. Inam qabul mekunad. Inam qabul mekunad, dutāhāšān āzāda karda, sāz karda bahad az qabul karda dādan bahad megūd, ki:

– Burādar, aku – megūd Iskandar – az duvāzdah nafar ādam, inā kāmissiya intixāb mekunam. Duvāzdah kāmissiya intixāb kardan bahad – megūd, ki – šumā meredu – megūd – avval – megūd – hamin dux-tarakaša yak sanjida bined kārī – megūd.

Duvāzdahteša dastaš-ba, duvāzdahta qalam, duvāzdahta daftar. Sāz karda, āzāda karda meteyadu Iskandar megūd, ki:

– Šumā mered Hindistān mered – megūd – hamun duxtari Pāššāi Hindistāna, duxtari Qayda binetān kānī – megūd – ta’rif-ba muvāfiq, yā ne.

Ana bahad ina duvāzdahteš sāz karda merad. Rafta Qayd-ba Pāššāi Hindistān-ba megūd. Bahad megūd, ki:

– Ūūū, āmaded, xuš āmaded – megūd – nayz āmaded – megūd – aku – megūd – mā – megūd – nāšad duxtara – megūd – sāz karda, āzāda karda – megūd – yak sāzišnāma kunem – megūd – ana bahad – megūd – šumā tasviri duxtara, rasmaša megired – megūd.

Navankī Iskandar megūd, ki in kas-ba [*rāvī ba šunavandahā išārat mekunad*] «tu čašmaša megirī», in kas-ba megūd, ki «tu qāšaša megirī», un kas-ba megūd, ki «tu binneša megirī», in kas-ba megūd, ki «tu mūyaša tasvir mekunī», yakti digarš-ba megūd, ki «gūšaš tasvir mekunī, halqeš katī», yakteš-ba megūd, ki «dastaša», yakteš-ba megūd, ki «šibirdāqaša», yakteš-ba megūd, ki «čibirdāqaša» [*rāvī šūxī mekunad, xanda*]. Hamma duvāzdah xel-ba tasvir karda, burida-burida hammeša meteyad.

RAHMĀNĪ: Taqsim mekunad.

BIMAN: Bale.

RAHMĀNĀV: Ana taqsim karda dādan bahad, inā duvāzdahteš har yak kas vazifī xudaša prāgrameša ijrā kardanaš darkār. [*Rāvī bā dastaš harakat mekunad va hattā kam-kam az jāyaš niz ba peš meravad*]. Kānī, prāgrami man-ba faqat čašm ta’rif. Hamun duxtara čašmaš čī xel man ta’rif kadanam darkār. Ana un kas megiran, nayztar qāšaša.

Ana hamin katī ta’rifā hamma pragarmaya az rūš, taqsim karda duvāzdah kas giriftan bahad, Qayd gūyed darrav yakta zāl [zal, tālār] dāšt, ādamāya qabul mekardagī. Ana hamin zāl-ba ādamā-ba guft, ki:

– Šumāhān sāati hašt-ba, yā nūh-ba mebeyetān, duxtari man meburād, dastai mana hamin kanizakāyaš katī. Ana bahad xāhetān tasvir kunetān, naxāhetān tasvir nakunetān.

Ana in vaxt-ba navankī Qayd az in tarafāš, yak dah-bist kas, az in tarafāš yak dah-bist kas, girdi atrāfaš-ba dah-bist kas, hammeš fārmahāi hindiski katī xele ba xel: inaš kabud, inaš zard, inaš pistaqī, xudi tāvusa medāned? Tāvusi hafranga? Duxtara hafrang kiym katī pūšānda girta meburād-de.

Anaku navankī duvāzdah kas hamtūūūū sāz karda, tamāšā karda, šīštāhād, ki az tai parda navankī duxtari pāššāi Qayd hamta namāyān

šudāhād, ki navankī duvāzdah kasam meyeladu memānad, liq [hālat yelida]!

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Husni vaya dida.

RAHMĀNĀV: Ūh, megūd man megūd, intaring zebā duxtara nadidem. In qadar kabūtaru in qadar kabku in qadar hilālu in čutūring buday gufta yaku yakbāra meyelad-de-ye... [*Dar beruni xāna kase āmada bā kase gap mezanad. Diqqati rāwī yak lahza ba ān samt ravāna mešavad*].

Ana bahad jūrajān, Xudā da šumā yāš teyad guftan bahad, inā tasvira karda, āzāda karda... ta'rif kardan bahad, un zebāgiya dida navankī duvāzdah kas ah huš behuš mešad. Behuš mešadu megūd, ki in čutūring malika bud, in čutūring hur bud, in čutūring parī bud megūdu āzāda karda hayrān mešadu bahad āsta-āsta hamun navsidan-ba medarān aku hammeš. Ana inaš huš-ba āmad, inaš huš-ba āmad, ana inaš čašma tasvīr kard, inaš ušpullakzaniya tasvīr kard, inaš ašūlakuniya tasvīr karda, hammeša girifta-girifta burāmadan bahad, darrav navankī pāššāi Qayd-ba iltimās mekunanu yakta sardāra da peši Iskandar mefursānan. Navankī daftarāya, hamin duvāzdahtešam, yakta-yakta darrav, yakta āqsaqāl megiradu rafta peši Iskandar-ba megūd, ki mana. Mana hamin xel tasvīr. Hamin xel ta'rif. In ta'rifa Iskandar mexānadu tamāman dar hayrat memānad.

RAHMĀNĪ: In čī xel buday gufta.

RAHMĀNĀV: Megūd, ki:

– E vāh – megūd Iskandar. – In āqsaqālāi man, vazirhāi man, qatī man megaštaġihā – megūd – hamqata rafta – megūd – hamqata ta'rif kunadu – megūd – man in-ba hayrān šudam – megūd.

Bahad gašta navankī rāh-ba fursānsādagī ādamaš-ba megūd, ki:

– Raved, gūyed – megūd. – Pāššāya guftaša Iskandar qabul kard, ar rūi ta'rifi šumāhān. Hamun Iskandar čār čizi guftaġiašrā man ādami vay qabul mekunam. Bāqimāndagī se čizaša xudam mesanjam. Yakta duxtara šumāhān sanjida āmadetān šud – megūd ba āqsaqāl.

Gašta Qayd-ba jūna mekunānad. Qaydam inā katī girifta, sāz karda, āzāda karda, va'da-ba vāiz tūyu tamāšāya karda, gūyed, ehe, aku hindiskiya medāned-ku bahad. Ādamāi Hind čār atrāf-ba ina az hamun raqsu bāziyu čizu čāra, faqat ināya behuš mekunadu mepartād.

BIMAN: Bahad.

RAHMĀNĀV: Ana behuš kardan bahad āqsaqāl ba yake megūd:

– Rav aku – megūd – tu sanju giru – megūd – hamun čār čiza girta be – megūd. YAkum duxtaraka, duyum navankī āzāda karda dānāya, seyum duxtura, čārum navankī jāma girifta be.

Ana ba inā jūra, čarta čiza, navankī čil šutur bāra, haštād šutur bār karda, Qayd pāššāi Hindistān jūna mekunānad. Ana jūna kunānda, sāz karda, āzāda karda partāftan bahad, Xudā ba šumā yāš teyad gufta, in Iskandar dar berin burāmada, ināya yak dasta ansambli «muram-muramā» katī [*in kināya ba xānavādae, ki xele mehrubān hastand va ba mehmān va digarān bā kalimai «muram» murājiat mekunand, az in rū ānhā dar bayni mardumi deha laqabi «muram-muramā»-rā gi-riftaand*] qabul karda megirad.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Az havay ābrūi «muram-muramā» baland buday-de. [Šūxī, xanda].

RAHMĀNĀV: Ana qabul karda giriftan bahad, yak čand rūz tūyu tamāšā meteyad. Mana in ma'raka barin tūyu tamāšā dādan bahad, du rūz-se rūz čār rūz guzištan bahad... ana bahad Xudā ba šumā yāš teyad guftan bahad, du rūz, se rūz, čār rūz guzištan bahad aku xudi Iskandar megūd: «Man xudam in duxtarka yak binam kānī».

RAHMĀNĪ: Duxtar čī xel?

RAHMĀNĀV: In qadar ta'rifi in dar jahān mašhur šud, «In duvāz-dah kase, ki fursāndagem har yaki in qāšu kamān abru hilālu hamtar-ing, ireša bined šamsu qamari ina tamāšā kundan, ta'rif kundan, xudi manam yak binam kānī ta'rif-ba tūyri-ma, ne-ma?»

Anaku guftan, ki in šab, šabi Iskandar. Iskandar guft, ki mā bevaxtī, xudamā meremu duxtaraka yak mebinem. Bahad eheee, az in taraf gūyed yak dasta navankī bāzingarāi hindī, az in tarafaš yak dasta bāzingarāi hindī, avun tarafaš yak taraf-ba du taraf-ba bāzingarāi hindī, az in taraf bāzingarāi Iskandar, az har taraf bāzingarāi du qatāra, seqatāra... Bined agar hāzir dar tamāšāhāi pāššāhā hamtaring qasrhā-ba megiriftagī bārin hamma čiza taxt karda partāftan-deye.

Anaku zāl-ba [dar tālār], ana imšab hama Iskandar mebeyad, Iskandar mebeyad, Iskandar mebeyad. Ana Iskandaram gūyed, tāju taxtaš-ba čunān pūšida gūyed, tājāi zarru zevaraša pūšida gūyed, kamarāi zarru zevara pūšida gūyed, «Mūzahāi hakkarī, xudakaš buday zakkarī» guftagī barin āmad. [Šūxī, xanda].

RAHMĀNĪ: Hakkarī, čī?

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Nahlaš baland.

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Pāšneš baland.

RAHMĀNĀV: Ha, mana in pāšneš baland mešadu vaya dar vaxtāi peš bāybačahā mepūšad.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Kūpkārī-ba mepūšan.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Zakkarī čī vay?

RAHMĀNĀV: Zakirita vay [pinhān, šūxī].

ŠUNAVANDA [Rauf]: E damede šaramandagī šude. [Xanda].
Damede kār rasvā šude.

RAHMĀNĀV: [Ba Biman megūyad] xandissay-ku.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Ādama pardī rūša darrāndetān.

RAHMĀNĀV: [Ba Biman]. Ū, mābaynaš-ba xandayam šavad-ma,
ne-ma?

BIMAN: Mešava.

RAHMĀNĀV: Xanda našavad, hikāya ganda meburād.

BIMAN: Albatta, durust ast.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Xandešam darkār.

BIMAN: Čiz jiddī bāšad, durust nest.

RAHMĀNĀV: Ana bahad gūyed, a in tarafaš du kas elpānda, a in tarfaš du kas elpānda gūyed. A un tarafāš navankī duxtari pāššā Qayda biqinaš-ba ireš-ba dah kas, ireš-ba dah kas, ap pasaš dah kas, mana inta tavus bārin furāvarda, burāvarda gūyed, hamīn yak xel karda urūyam taxt karda šišten. Ireym az pāyān, vay gūyed dar bālā sahna-ba istāday [*rāvī dar in jā, amalan, har suxani xudrā bā harakati dastānaš nišān medihad*]. Tarafī sahna-ba nigā kardaūū, tamāšā karda istādagī vaxt-ba Iskandar darāmada mebeyad-de. Iskandar darāmadagī vaxt-ba medarādu kamanda [farmān] mešad, ki yakdan kušāda šavad parda.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Haa, yā yaltad, yā murad.

RAHMĀNĀV: Parda kušāda šudāhād, ki yaku yakbāra hamai šū'lahā, yakdan nur meteyad-de. Nur dādan bahad mebinan, ki xudi hamun Iskandari haft iqlimi dunyāya giriftagī ādam, az huš behuš mešad.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Ana tamāšāya bined.

RAHMĀNĀV: Ūh, megūd. YĀdi megūd in pāššāi Hindustān baxayr, yādi duxtarašam. Ah huš behuš šudan bahad, inam jumbānda-jumbānda, āba zada, ābi xunuka pāšida gūyed darrav sāz karda me-giran. Sāz karda giriftan bahad, anaku yakta-yakta pāya māndūūū aku navankī peši duxtari Qayd-ba jūna karda raftagī vaxt-ba xub tamāšā mekunad-de kabki hilāla. Ana kabki hilāla tamāša karda, āzāda karda šištan bahad, in šab hama bāzī, az tarafī hindihā yak dasta bāzī az tarafī xudi Iskandar tamāmi hunarhāya taxt karda, āzāda karda, sāz karda bahad, imšaba kāra tamām mekunanu bahad megūd, ki:

– E vā – megūd, man – megūd haft iqlimi dunyāya giriftamu – megūd – gaštamu šištamu – megūd – in qadar zebā duxtara nadidam. Haqiqatdanam – megūd – Qayd tūyrī guftāday – megūd.

In aku yakum numur qabul šud. Qabul karda šišta, āzāda karda šištan pas, aku guft, ki:

– Mā – guft – jūrajān – guft – ina qabul kardem, sāz kardem, āzāda kardem, giriftemu šumāya husnatāna jamālatāna dida.

Ana paga... aku xudaš qabul kard, zani-ba girift. Zani-ba giriftanaš šumāyam mefahmed-ma? [*rāvī az Biman mepursad*].

BIMAN: Bale, bale.

RAHMĀNĀV: Ha. Ba zanii xudaš-ba qabul karda giriftu mānd. Ana in qabul karda girifta māndan bahad, sāz karda āzāda kardan bahad. In taring zebā, in taring āzāda, intaring nāzanina naydagī-de. Hamma vaxt jang katī gaštāgī, hujum katī, urra katī, jangu janjālu talātūbu čizu čāra katī gaštāgī. In katī mayšat karda yak hafta, du hafta gaštāhād, ki sahlak Iskandar kalavidan girift. Šabam avqāt xūrdagī, rūzam avqāt xūrdagī, iškam ser šudagī mazzeš gurextan girift. Mazzeš gurextāhād, ki darrav guft, ki ina... duxtura āvardan, tabib. Bahad yak tabib āvardan ina sāz karda natānist, du tabib āvardan ina sāz karda natānist, se tabib āmad sāz karda natānist. Bahad guft, ki jūra guft, tabibi Qayda pāššāi Hindistāna tabibaša yak ber guft. Darrav Pāššāi Hindistāna tabibaša girifta, āzāda karda āvardan-de. Girifta āmad. Did, ki Iskandara sahlak ruxaš paridagī. Aaa, guft in avqāta mūl xūrdag guft. Avqāta mūl xūrdag guftāhād darrav pāššā-ba guft, ki šumā du rūz-ma, se rūz-ma man-ba ijāzat meteyed guft. In du rūz, se rūz ijāzata giriftu sāz karda, āzāda karda, kūhi Hindistānaš-ba raft. Darrav dāri darmānāya čind, girift āvard, āzāda kardu tayyār kardu navankī Iskandara se rūz muālīja kard. Bahadi se rūz Iskandar bā asli qadim qulumča bārin šuda raft-de-ye. Qulumča šuda mānda raftan bahad, navankī dāri darmāna hammeša navankī duxtur darni āb-ba partāft, dayrā-ba fursānd.

ŠUNAVANDA [*Badlbāy*]: Eh.

RAHMĀNĀV: Ina čand duxturā, dunyāya tabibā āmada, nigā karda šištan, ki man hamina sāz kunamu giram. In giriftu āb-ba partāftāhād, ki bahad Iskandar guft, ki:

– E vāh! – guft. Navankī Iskandar juy zadu – tu čūtūring ādam hastī guft. In qadar čizi tayāri karda āmdageta, Hindistān raftī čizu čāra kardī, tayyār kardī āvardī guft, mana muālīja kardī, mana āzāda kardī, nayz kardī, sāz kardī, ki guft barāi čī guft, barāi čī dāruya āb-ba partāftī?

Bahad navankī tabib guft, ki:

– Birādar – guft – tu nayz šudi-ma, šud.

ŠUNAVANDA [*Badalbāy*]: Digaraš-ba kārat našavad.

RAHMĀNĀV: – Digar in kār-ba kārat našavad. Mā digar kas-ba yād nameteyem intaring kāra. Tabibi xudat tabābat karda natānist, mā

tuya tabābat kardem-ma būldi. Kayfat čāq-ma, dimāqat čāq-ma, šud – guftu xestu burāmadu raft.

Ana in kāra āzāda kardaaaa, sāz kardaaaa, āzāda karda mānda raftāhād, ki pas az vay guft, ki aku man guft ina man yak sanjam kāni-kay guft, in čutūring ādam buday guft, dānāya. Aku du čiz sanjida šud. Duxtarak sanjida šud. Xudi Iskandar kasal šudāhād duxtur sanjida šud. Anaku dānāya.

In dānāi in čutūring dānā buday. Misli duxtari man duxtar nest, misli tabibi man tabib nest, misli dānāi man dānā nest, guftāhād inam sanjem kānī in čī gap. Ana bahad āsta girftu in bista sūzani zang zadagī da dunyā namešudagī čiza, navankī dānā-ba fursānd. Dānā did, ki bista sūzani zang zadagī, namedūxtagī falākata fursānday. Darrav bista sūzana giriftu yaldiras zanānd āina bārin karda, gašta Iskandar-ba fursānd.

ŠUNAVANDA [Istatilā]: Tāza karda.

RAHMĀNĀV: Ha, tāp-tāza karda. Ina giriftu mānd. Pageš bā yak hamin xel kāri putun zang zadagī, namešudagiya dād. Inam sāz karda fursānd. Fardāšaš bā yakta čiza, seta čiza fursānd, hammeša sāz kard, āzāda kard, rūšan kard, xudi mānandi āina bārin karda dāda fursānd.

Bahad xay inam mas'aleša bahad mesanjem guftu dilaš-ba nukta kardu āzāda kardu mānd. Bahad guft, ki aku man čārumaša sanjam guft.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Jāmaša.

RAHMĀNĀV: Bahad guft, ki yak kūgača hamqatekak, jām [*rāvi bā dastānaš ba hajmi ān išārat mekunad*], kūgača, maydekak.

ŠUNAVANDA: Či-ba čārum? YAkum duxtar bud, duyum dānā bud.

BIMAN: Tabib, duxtur bud.

RAHMĀNĀV: Duyum tabiba naguftem-ma, Pāššā kasal šud-ku.

ŠUNAVANDA: Ha, man un taraf raftam nafahmidem.

RAHMĀNĀV: Pāššā kasal šud, pāššāya tabib sāz karda dāruyu darmāna tabib āb-ba sar dād-ku čī-ba sar dādī, āb-ba sar dādī gufta, duxturā katī guftāhād bahad in-ba kārat našavad guft-ku.

Aku dānāya mana mas'alahāša hal kard.

Anaku čārum mas'ala, jām. Jāma va'da kardāhād, ki tamāmi hamin askarat, tamāmi hamin zindagānet az hamin jām āb xūrad, bemalāl.

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Hama ser mešad.

RAHMĀNĀV: Hamin yak laškari ziyād bāšadam ki, sad hazār asp bāšadam ah hamun āb mexūrad, hazār šutur bāšadam, hazār hamin qišlāq-ba ādam bāšadam, hamin yak rūz mexūrad-ma, dah rūz mex-

urad-ma, az hamin jām āb xūrdan girad, agar āb kam šavad agar bahad mā burrāndem [bāxtem].

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Ābi hamun jām kam namešad.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Hamun istaš katī meistad jām.

RAHMĀNĀV: Ana in hikāyaya āšnāhāmā-ba megūyem medānan-de, qatī. [*Išāra ba šunavandagān, ki in hikāyatrā bārḥā šunidaand*]. Ana bahad āstaaaa, sekinī katī, āšnābāy, in kāra se šabu se rūz, mam-lakat-ba pāššā Iskandar e'lān mekunad, ki yagān kas xāh xāneš-ba, xāh zindagāneš-ba, xāh aspaš-ba, xāh xaraš-ba faqat az hamin jām āb mebarad. In megirad se šabu se rūz hamin ādamā āb mekašanad, vaya ābaš sira nekī kam šavad, yak xel burāmasāday.

Ana in čār čiza sāz kard, āzāda kard, Iskandar fahmidu giriftu bahad guft, ki aku ina siraš čī, āsta man dānāya yak bār juṇ zanam guft ad dānā pursam guft. Bahad dānāya juṇ zad.

Aku dānāya navankī putun čizāi fursāndageša, bāvar karda fursāndu nekī tu čī-ba unta kardī, čī-ba inta kardī gufta hālī napursiday-de.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Yak nuqat māndāhād-de, yak nuqat.

RAHMĀNĀV: Ana akun dānāya giriftu āmadu guft, ki:

– Jūra in-ja be, peši mā šin.

Bahad šišt dānā. Bahad qulluq kard. Bahad, pāššā guft, āzāda karda yāmbāša partāfta šiştan bahad guft, ki:

– YAKum siri hamin duxtaraka xudam didam – guft – az aqli xudam guzarāndam – guft – bāvar kardam. Duyum sir – guft – čī-ba un duxturi tu – guft – tabibi tu – guft – mana muhālīja kardū dāriya digar kas-ba nadāda āb-ba partāft – guft – čī-ba ina da yagān kas nadādetān, tabibī nakardetān?

– Agar – guft – mā-ba hamin xel qasamu nāma hast – guft – in siraša gūyem agar – guft – Qayd māhāna mekušad – guft – barāi haminam tabābat šuded-ma, ina siraš-ba kāratān našavad – guft.

– Duyum – guft ki – man tu-ba sūzani zang zadagiya fursāndam, kārdi zangzadagiya fursāndam, izangī zangzadagiya fursāndam, vaya fursāndam, hammeša tāza karda fursāndī guft, ina siraša čī-ba man-ba namegū – guft.

– Inaša megūm – guft – tu – guft – haft iqlimi dunyā-ba jang kardi-yu – guft – haft iqlimi dunyāya giriftī – guft – dāim har yak jāi raftaget-ba ṽurbaṽ-ba budī – guft – nimi dilat čirk bud – guft – nimi dilat siyā bud – guft – bā darini dilat – guft – hamqata balāyu batar bud – guft – man hammi hamunāya čī-ba tu-ba tāza karda fursāndam – guft – az hamin rūz e'tibāran digar tuya dilat siyāyam namešad, digar

hij jā-ba jangam namekunī, umri bāqī māndaget kayfata, dilata, ravšanī āina bārin karda megardī – guft.

– Anaku čārumaša megūī – guft – jāma – guft – mas’aleša gūy – guft.

– Jūrajān, tartīb va qāidai jāmam am man namepursī – guft – āb dādam-ma, āb xūrdi-ma, serāb šudī-ma, kārat našavad – guft – ana hamin kār katī – guft aku tu čārta pāššāi Hindistāna čizu čāreša ya-gānteš kambudī dāštāšad gū – guft – kambudī nabāšad, dar atrāfi xudat inturing čizāya naydāšī qabul kun – guft.

Čār čiza qabul kardu darrav navankī dānā-ba guft, ki:

– Rafta pāššāi Hindistān Qayd-ba gū, ki tā man dar jahān zinda has-tam, in pāššā-ba yagān kas hazil kunad [*dar in jā ba ma’niī suxani be-jā gūyad, yā laškar kašad*], kalli un pāššāya megiram. Va’da vāiz aku – guft – man tarafdāri pāššāi Hindistān Qayd. Hamun čār čizi va’deš haqiqatanam – guft – man haft iqlimi jahāna girifta – guft – man misli in čār čiz, misli vay nadidem – guft.

Ana dagavār-ba yaraša [muvāfiq], masala-ba yaraša, mana hama kāraša ijrā kard pāššāi Hindistān Qayd-bābā, in qabul kardu girift. Ana hamin katī tā āxiri zindageša bahad mānda raftan megirad.

Yak rūze Iskandar kasal mešadu bahad bāqī mādageša tamām mekunadu memurad.

RAHMĀNĪ: Tamām šud-ma?

RAHMĀNĀV: Ana in yak kamakak, maydekak, digaraša bā gū gūyed bā megūyem.

RAHMĀNĪ: Ne, čī šud vay Iskandar, tamām-ma hamin katī?

RAHMĀNĀV: Navankī haft iqlimi dunyāya girift.

RAHMĀNĪ: Siri vay čizāya nafahmid?

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Fahmid-ku, e!

RAHMĀNĀV: In-ja-ba qasami nāma hast-de.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Vay namegūd-de.

RAHMĀNĪ: Šumā az kujā medāned?

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Manam ah hamin kas hikāyat kardādan šunidagī-de.

RAHMĀNĪ: Xaa. [Xanda].

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: In kas in hikāyatāya čand bār kardagī

ŠUNAVANDA [Istatillā]: Un siri davlat, un tabiba kāraš sir...

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Sir naguft...

ŠUNAVANDA [Istatillā]: Hamun kasba diga kas yād nagirad...

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Nagirad...

RAHMĀNĀV: Siru atvāram, un pāššāi Qayd guftagī, ki burādar

yaktešam gūi, digar davlat fahmad, mā tamām dāri darmāni hindigī karda nametānem. YAk kāra šumā, ki yād girifted, paga šumā mekuned-de. A un jāme, ki mexūred un āba, vay gūyad agar šartī dah ādami diga yād megirad, jān katī āb meteyad. Un sire, ki atvāre ki vay un qata tāza kardagī siri atvāraša gūyad agar, un makraša, in hileša, hama bahad vaya yād megirad-de. Ana bahad bāzī kardan megirad sex-ba rafta. Ana hamun barāi čarta sirašam namegūd.

7. NŪŠI RAVĀN VA BUZURGMEHR

Rāvī: Rahmānāv Qahhār; millat: tājik; peša: muallim, ustāi der-edgar; sin: tavallud 1931 – vafāt 2005; gūyandai pešin: bābāi mādarī Mullāšarīf, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 14 avgusti sāli 2002; vāsitai sabt: videā; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

Hangāmi in sabt prāfessār Vilyam Biman insānšīnāsi amrikāi niz širkat dāšt.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Čāy kunem.

RAHMĀNĀV: Ana šumāhān čāya karda giretān. Man bā yak hikāyačeki maydekak megūm, qizzikak, ana bahad xudatān medāned.

BIMAN: Xub ast.

QAHHĀR RAHMĀNĀV [*Bā Biman ba zabāni rusī šūxī karda megūyad*]: Est tāvariš načalnik? [itāat, rafīq sardār!]

BIMAN: Bifarmāen, kadāmaša dūst dāren.

RAHMĀNĀV: Pāššā Nūšīravān bud. In Pāššāi Nūšīravān, in pāššāi ādil bud. In hama-ba āzāda karda, az tānistaš hurmatāi nayz mekard, āzāda mekard. Gašta hamma katī tartibu intizāma nayz karda, mamlatkat-ba xizmatāi nayz karda, āzāda karda mānda rafsāhād, ki yak rūz Nūšīravān xāb mebinad. Xāb mebinad, ki paga sahar katī ax xābaš mexezad, xābaš dar yādaš nest, hammaya da'vat mekunad, čuṡ mezanad:

– Burādarā – megūd – tatbiri [ta'biri] xābi mana yāfta ted.

Vaziraš-ba megūd, navanki xābbināš-ba megūd, sayyārašināsāš-ba megūd, hamma kas-ba megūdu tatbiri xābi mana yāfta tetān. YAgān kas tatbiri xābi ina nameyābad. Bahad Nūšīravān ba darbārihā megūd, ki:

– Birādar – megūd – agar tatbiri xābi mana yāftī, yāftī – megūd – nayāftī murdī.

Anaku inaš ire metāzad nameyābad, inaš ire metāzad nameyābad, ireš ire metāzad nameyābad. Yak kas käfta-käfta tarafāi Arabistān-ba Misr-ba raft, ki yak jā-ba yak kas, yak bista bačaya xānānsay, ta'lim dāssay, Misr-ba. Bahad hamin ta'lim dāsādagī, xānsādagī vaxt-ba ya-kiyakbāra sāz karda āzāda karda, ap pasaš, ap pešaš bahad megūd, ki in čī gap. Bahad hamin maktabxāna-ba medarādu mešinadu megūd, ki:

– Šumā čī karsed?

– Man – megūd – mana hamin bista-ma, bistu panjta-ma bača-ba ta'lim dāssem.

– Jūra – megūd – hamin baškānatam, xudatam – megūd – yak savāl hastay hamin-ba tu gū, javāb te – megūd.

– Čī? – megūd.

– Pāššāi mā – megūd – xāb diday – megūd – Nūširavān – megūd – dar xābaš čī xābi didageša az xābaš farāmūš karday. Hamin mähān katī janjāl karsay, ki hamin xābi mana yābed. Bahad:

– Jūra – megūd – mā mana in bačaya xānānsem, ta'biri xāba namedānem – megūd.

Hay pāyān-ba yak bačeki šaltāqī bud. Hič xāndayam nametānist, mazzešam nabud, untaring bud, bahd guft, ki:

– Ū – guft – xābi pāššāya man medānam-de – guft.

ŠUNAVANDA [Istatillā]: Navankī bača.

RAHMĀNĀV: Haaa! Anaku vāya nāmaša Buzurgmehr meguftan. Buzurgmehr darrav aj jāš xestu guft, ki:

– Xābi pāššāya man medānam – guft.

Bahad muallim:

– E Xudā girad tuya! – guft. – Naxātim, ki tu hamin qata bačāhāi pešqadami nayzi āzāda karda mexāndagī – guft – namedānadu – guft – xudi tu xāndana nametānī – guft – tatbiri xābi vāya ak kujā medānī – guft.

Bahad navankī ādam guft, ki:

– Birādar – guft – tatbiri xāba dāni agar – guft – jūra gū – guft – man in xāba binamu xezamu – guft – ravam.

Ana bahad āsta-āsta vāy bačaya Buzurgmehr guft, ki:

– E, jūrajān, muallimjān – guft – man in tatbiri xāba ba γayr az pāššā diga kas-ba namegūyam.

He, gūyed vāy katī jang kard, talatūb kard, bext, padarlanatam guft, mādarnalanatam guft.

Navankī ādami raftagī guft, ki:

– Hamin bačaya man katī qatī kunda fursāned – guft.

Ana bahad in xest, āzāda kard bahad guft, ki:

– Rav, nāšad – guft – agar tatbiri xābi pāššāya nadānista, javāb nat-e-yī peši man bei – guft – kalleta sabča bārin mekanam! – guft.

[*Barāi xūrdāni xūrāki šām, pahn kardani dastarxān šurū’ šud. Gāhe diqqati rāvi ba digarān šud*].

Ana šumā-ba Xudā yāš teyad gufta, navankī Buzurgmehra pāššāya pešaš-ba, navankī ādam giriftu āmad. Nāmi pāššā kī bud? [*Rāvi az šunavandagān pursid*].

ŠUNAVANDAGĀN: Nūširāvāni ādil.

RAHMĀNĀV: Nūširāvāna pešaš girifta āmad. Nūširāvāna pešaš-ba girifta āmadāhād, ki bahad āstaaa sekinī katī, pāššā Nūširāvān did, ki bača yak bači xunuk, un qatar bači puxta bārin ne-de. «E vāh – guft – az in čī meburād» – guft. Bahad:

– Bačajān – guft – āmadī-ma – guft.

– Ha – guft.

– Man xāb didam xābi mana medānī-ma – guft.

– Pāššājān – guft – man ah hamun-ja a muallimam gap šunidam – guft – ad digarā gap šunidam – guft – albatta xābi šumāya medānam-de – guft – šumā xāb dided – guft – haftāda kaniz dāšted – guft – hamin darni haftād-ta kanizatān-ba – guft – yak kanizi bejūruqaš bu-day – guft – ana hamun degu tabaqi šumāya ana hamun kaniz harām karda gaštāday. Ana havay darni hamun haftād kaniz-ba gaštay – guft.

Haqiqatdanam xudi xābi aynī, xābi didageš hamin xel tai yak daraxti kalān-ba, hamin qata kanizaš katī šištay yak kučuki siyā āmada yak degaša harām kardagī.

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Xābaš-ba.

RAHMĀNĀV: Xābaš-ba, kāseš-ma degaša harām kardagī. Ana in katī, āsta sekinī katī sāz karda, āzāda kardu burāmadu raft.

– Haqiqat tūyri – guft bača. – Šumā – guft bāy-ba medarāedu – guft – haftād kaniza ap pešatān yakmayak, yakmayak meguzarāned – guft – nazārat karda [*Rāvi az Biman mepursad*]. Xābatān nagirsay-ma?

BIMAN: Na, hastam.

RAHMĀNĀV: Xaa. In haftād kaniza yakmayak, yakmayak, yakmayak meguzarānad heč nameyābad. [*«Rāvi bā harakati qiyāfa va dast, ba hayrān šudanī pādšāh išarat mekunad*]. E, padarnalati in bača durūy guft-ma?» Paga begānī pādšāh mebeyadu megūyad, ki:

– Jūra, tu xudaš sāq hastī-ma, tentak? Man intaring kasa nadidem – guft.

Bahad bača:

– Paga – megūd – durusttar sanjed – megūd.

In yak duxtari vazir dāšt hamun duxtaraki vaziraš katī hamun baček āmadagī bud.

ŠUNAVANDA [Izzatullā]: Navankī haftād kaniza darnaš-ba, navankī duxtari vazira yak ūynāšaš bud, yak bačeka nayz medid, hamina kiymāi libāshāi duxtarāna pūšānda qatī āvardagī.

RAHMĀNĀV: Ana bahad Xudā da šumā yāš teyad gufta, ina in daf'a āstaaa sekinī katī mesanjad. Nayztar sanjem megūn, ki bā navankī bača hamin čunān xudi navankī duxtrakā bārin qiyšiq šuda-iyšuq šuda, yak bačai xušrūi ālijānāb medarādu mebeyad. Ana in daf'a navankī Nūširavān mešināsad. Mešināsadu dast megirad, ki:

– Šumā kī?

Darrav duxtaraki vaziraš megūd, ki:

– E pāššājān Nūširavānjān – megūd – in dar yagān kas badī nadārad – megūd – in pisari ammi man-ma, pisari xāli man-ma, man qatī āmdagī.

– Marg ba pisari xāletam – megūd – marg ba tu barin duxtaram – megūdu – sāz mekunad, āzāda mekunadu navankī bačaya daf' mekunadu darrav dār-ba mekašad.

Ana dār-ba kašidan bahad, sāz karda āzāda kardan bahad, az in darrav navankī vaziram mekušadu jāi vazir-ba navankī kiya? Buzurg-mehra vaziri dasti rāst karda girifta merad. Buzurgmehra vaziri dasti rāst girifta raftan bahad, gaštan megirad-gaštan megirad aku in-ba mehri muhabbat mānsay-deye. Mehri muhabbat mānda gaštāhād, ki yak rūzdan yak rūz āvāza karda sāz karda, az Hindistān, bāz gašta Hindustān-ba merem, yak kas čil šutur bār girta āmad. Anaku daruni bār-ba yakta qutiča. Čil šutur bāra āvardu guft, ki Nūširavān-ba:

– Jūrajān – guft – mana in čil šutur bār – guft – agar mana hamin čil šutur bārdagī, mana hamin qutičadagī mana hamin darni hamindagiya yābed azāni šumā, nabāšad čil šutur bār qatī karda meteyed man girta Hindistān meram.

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Šartnāma dāštan-de inā.

RAHMĀNĀV: Ana ina gūyed, Xudā da šumā yāš teyad gufta, binad, ki in šatranj, šaxmat.

BIMAN: Šaxmat.

RAHMĀNĀV: Anaku ina pādšā giriftu navankī bā peši digar hammai ālimāšu čizu čārešu hammeš-ba partāft yagān kas nametānad-de in bāziya. Bāziya natānistāhād, ki bahad navankī Buzurgmehr-ba guft ki:

– Aku tu yāb ina.

Šartī [zud] navankī quttiya girift navanki dānahāya jābajā karda-

jābajā karda mānd, ki in jang. Darrav navankī ādamāya juy zad, da'vat kardū jūrajān – guft – in pāššā, mana in kas tāj dāran – guft – in kas vazir – guft – biqinašān-ba šišten – guft – qal'abāšī – guft – mana in du biqinašān-ba duta afiser – guft – in kas himāyačī – guft – inašān ana buzbān – guft – inašān ana aspbān – guft – hamma kāra, mana in piyāda – guft – ap pasi inā hujum mekunad ap pasi inā jangu talātūb katī – guft – davlata ana hamin xel karda rāhbareša nayz tāned agar – guft – šumā davlat-ba rāhbarī karda, davlata sāxta metāned, tartib qāidahāi davlata nadāned, askara čī xel jang-ba andāxtanaša nadāned agar – guft – davlat darrav ad dastatān merad.

ŠUNAVANDA [Istatullā]: Merad.

RAHMĀNĀV: Ana hamta karda, šatranj, šaxmata, yā šāhmāta yād dādāhād, ki čil šutur bāra āzāda kardū taxt kardū navankihā dādu raft.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Javābaša dād.

RAHMĀNĀV: Ana az in gaštan girift, gaštan girift, gaštan girift, yak rūz xudi Buzurgmehr anakun bāzii narda yād girift.

ŠUNAVANDA [Izzatullā]: Narda.

RAHMĀNĀV: Nardbāziya yād girftāhād, pāššā-ba guft ki:

– Mā-ba aku čil šutur bār ted – guft – māyam yak Hindistān rafta beyem, yā burrānem, yā meburrem – guft.

Šartī in narda jā-ba jā kard, kultureš-ba zad, čil šutur bāra giriftu Hindistān raft. Un-ja rafta, dari pāššā-ba raftu juy zadu pāššāi Hindustān-ba guft, ki:

– Mana akun šumā rafted šaxmatbāzī, mana šatranja – guft – mānd-ed – guft – māyam šumā-ba čil šutur bār āvardem, maina [mana inrā, ya'ne nardrā] kābed, yābedu gired.

Ana šištan, avqāta xūrdan, tamāšā kardan, gaštan, āzāda kardādan, ki bahad guftan, ki mana ina [nardrā] dasti vay-ba dādan. Hammi Hindistāna juy zadan bāziya yāfta natānist. «E in padarnalat čutūring bāzī» guftu. Bā čil šutur bāra burda, haštād šutur karda, gašta Nūširavān-ba āvarda dād.

Anaku in čand bāzī šud?

RAHMĀNĪ: Du bāzī.

RAHMĀNĀV: Du bāzī šud? Se bāzī šud. Navankī xāb čī?

RAHMĀNĪ: E, ha seta šud.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Xāb katī seta šud.

RAHMĀNĀV: Anaku navankī gūyed jūri pāššāmā Nūširavān hamin dunyā-ba nabudagī kārā katī mayšat-ba dāda šuda rafsāday, bāigarī ana hamqata šud [*Rāvī bā dastaš ba saraš išārat mekunad, ki*

sarvat tā sar šud, ya'ne ziyād šud]. Burrisayu burrisayu tamām [šartrā burida istādaast].

– Aku – guft – man ina girifta – guft – vazir katī yak tamāšā-ba burām, sayl-ba – guft... [*Rāvi ba Biman megūyad*] xābatān girsay?

BIMAN: Na, ba fikr raftam.

RAHMĀNĀV: Bahad sayl-ba burāmadan, kūh-ba.

BIMAN: Bale.

RAHMĀNĀV: Sayl-ba burāmadan, ki hamma gūyed, ire saydzanī, ire kiyikzanī, ire gūyed kabkzanī, ire kahlikzanī, hama kāra karsen sāz karsen, tamāšāya karsen, āzāda karsen, rāhat karsen. YAk čuqātī navankī Nūširavāna xābaš giriŧt. Xābaš giriŧtāhād, ki hamtekak teppa-ba giriŧtu yak-ta az la'lu yāqut kardagī tasbeš bud...

BIMAN: Sangi la'l?

RAHMĀNĀV: Hmm. La'l tasbī bud. Tasbī medāned?

BIMAN: Bale, bale. Buzurg bāšad...

RAHMĀNĀV: Mullāhā mešumāran-ku. Hamina šumārīda hamtekak avexta māndu in pahnata navankī Buzurgmehra sari zāneš-ba xābi Nūširavān burdu mānd. Sari zāni Buzurgmehr-ba. Ina yak yūk āmadu šartī kanda kardu čind-čind xūrdū gurextu māndu raft.

RAHMĀNĪ: Čī vay?

RAHMĀNĀV: Parranda.

RAHMĀNĪ: Nāmaš čī?

RAHMĀNĀV: Γuk.

RAHMĀNĪ: Man čī medānam.

BIMAN: Γuk?

RAHMĀNĀV: Parranda-parranda.

BIMAN: Čī nav' parranda ast.

RAHMĀNĪ: Čī xel ast medāned-ma?

RAHMĀNĀV: Parranda, man nadānam bāyquš-ma, digar čiz-ma.

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Simuryquš.

RAHMĀNĀV: Anaku bahad āmadu čind-čindu xestu burāmadu raft. Mexezad, ki nest. Tasbī nest! Anaku in-ja Buzurgmehr duz šud. Ana kār vayrān šud. Buzurgmehr duz šudāhād, ki darrav vayaš āmad, inaš āmad, vayaš āmad guftand, ki: «Kānī tasbī? Ā, yak bāju xirāj katī in barābar-ku!» Tasbī nest. Darrav yakteš gūšakī kard, yakteš tahakī kard, yakteš rūyakī kard. Guft, ki:

– Eee – guft – tu ina vaziri dasti rāst karda gaštiyu – guft – in hamin qata tu-ba dušmanī karda tasbiya mana gum karday, ina xudaš yak jā bajā karday, yā yak jā gūr karday.

Haqiqatdanam xudi anaku Buzurgmehr gūyad, ki hamta yuk āmadu xūrdu raft gūyad, čī-ba megūd hay nakardī vāya.

RAHMĀNĀV: Čašmat tezi nakard.

RAHMĀNĀV: Haa. Anaku ina xezānam gūyad vāya, hamun vaxt ūyla kard, ki pāššāya xābaš girtagī, ax xāb bexuš kunad inam namešad. Ham ax xāb bexuš kardan-ba, umedi pāššā-ba šuda, az in anaku badnām šudu mānd. Mābayn-ba badnām šuda, mānda raftāhād, ki xestu pāššāya tab'aš xira šudu xāna-ba raftu navankī vazira [Buzurgmehra] zindān-ba partāft.

BIMAN: Čī bud in...

RAHMĀNĀV: Navankī Buzurgmehr vaziraš bud-ku, navankī tasbī gum šud..

BIMAN: Hā.

RAHMĀNĀV: Bahadi tasbiya gum kardan bahad, anaku ina burdanu zindān kardan, tasbiya yāfta te gufta.

BIMAN: Zindān kard.

RAHMĀNĀV: Zindān.

RAHMĀNĀV: Zindān kardāhād, ki bahad in bečāra zindān-ba rafta xā(b) raftan girift, «tani man taydiri haq» gufta, ki yak rūz yak ādamaša fursānd guft, ki:

– Rav – guft – purs – guft in kārī čutūring kas, čī karsay.

Rafta puridāhād, ki:

– Ū, Buzurgmehr – guft – čī karda xāb raftī? Ahvālat čutū? – guft.

– Rafta pāššād-ba gū, ki az ahvāli pāššā ahvāli man nayz.

Bā yak se-čār rūz bahad āmadahād, bā rafta guft, ki:

– Ū Buzurgmehr.

– Ha.

– Čī xel zindagānī karsī?

– Zindagānī az zindagānii pāššā nayz.

E in gapa pursidāhād bāz čaha čuqurtar kandu biqinaš-ba sixāya mānd, navankī yak duta temuru taqqaya mānd. Anaku in jumidayam nametānistagī šud. «E, in padarnalat da zindān xā(b) raftayu a ahvāli tu ahvāli man nayz megūd, az xeli tu xeli man nayz megūd, az zindagānii tu zindagānii man nayz».

Hamta karda gaštāhād, ki nav tartibu intizāmaš azāb-ba mānda. YAK āšnāš bud faqat havay nigāhu bin karda, nānu pān dāda meistād.

[*Dar hamin lahzai naql dastarxān gusturda šud va xūrāk āvardand, rāvi mehmānhārā pazirāi mekunad va ba naqlaš idāma medihad*].

Marhamat giretān, man hāzir tamām mekunam.

Ana a hamin. Xudā da šumā yāš teyad gufta... [*suxani rāvi burida*

šud]. Anaku bāz az Hindistān pāššāi Hindistān bā garava meburram gufta čil šutur bār girta fursānd-de. In seyum daf' anaku. YAk čuqāt xest āmad anaku inaš-ba megūd, fālbinaš-ba megūd, fālčeš-ba megūd, pasaš-ba mekunad, pešaš-ba mekunad. YAgān gapam ne, gaštakam ne, čizu čarayam ne [*bāz diqqati rāvī ba mehmānān mešavad, pazirāi mekunad, vale hama ba naqli rāvī gūš medihand*].

ŠUNAVANDA [Badalbāy]: Xūš.

RAHMĀNĀV: Ana bahad āsta sekinī katī, Xudā da šumā yāš teyad gufta, yagān kas bā(z) nameyābad-de. In čil šutur bāra girift, āmadu guft, ki – jūrajān – guft – mana in yak sanduqča – guft – mana in saduqčaya megirī – guft – darni hamin sanduja-ba čī hast? Hamina meyābī. Anaku bāz yak hafta kāftukāv mekunand yagān kas darni sanduqčaya nameyābad-deye. Bāz anaku pāššā majbur mešad, ki Buzurgmehra da'vat kunad.

Ana bahad āsta sekinī katī peši Buzurgmehrer meran. Buzurgmehrer xub ūyla mekunad, fikr mekunad, andeša mekunad, ki «E, rav hamina nagū, bāz megūd, ki e ad dunyā am man čī memānad [*diqqati rāvī ba mehmānān mešavad, megūyad, ki nānrā pāra kunand, mehmānān ba xūrāk xūrdan šurū' kardand, ammā rāvī ba guftāri hikāyat idāma medihad. Šunavandagān ham xūrāk mexūrand va ham gūš medihand*].

Ana bahad pāššā gūyed, darrav yak aspa āzāda karda, zin karda, pištāi zina gūyed, zarhal karda, nuqra karda, qamčīnāya az tillāyu tan-ga karda Buzurgmehrer-ba mefursānad. Bahad Buzurgmehrer megūd, ki:

– Rafta gū – megūd – man guftādam-ku a ahvāli pāššāt ahvāli man nayztar, behtar, man nameram.

A, zārī mekunand, zavā mekunand. Bahad mexezad, girta, āsta-āsta asp-ba sār karda, vaziraša Buzurgmehrer [pāššā] girta mebeyad. Aku rišā rasidagī, bečāra aftāda, čand vaxt ire zindān-ba xā(b) raftay, avqātāi durust-durust bāšadam, ki zindān ganda-de. Hamin xel gašta, šišta šištāhād, ki bahad xudi pāšāyam ina didu rahmaš āmadu yak kay-faš parid. Bahad šināndan. Hama davra kalān. Āqsaqālāya juv zadan. Pasa peša juv zadan [*ya'ne mardumi girdu atrāfrā da'vat kardand*].

– Kānī čī gap? [Pursid Buzurgmehrer].

– Mana pāššāi Hindistān yak sanduqa āvarday, megūd, ki darni hamin-ba čist? Hamina yāftan darkār. [Guft pāššā].

– Ā šumā pāššā yābed-de! Ā māya zindān karded, hālamāya napur-sided, ahvālamāya naprusided, tu čī šud naguftī, ki mana hamin gum šud mana hamin tasbī, nagufta āvarda mana zindān kardī.

Bahad megūd, ki:

– Haqatdanam tūyrī. – Bahad avval megūd, ki: – Čī šud? Avval tasbiya gū, e jūra – megūd.

– Tasbiya – megūd – tu padarnalat – megūd – sari zānem-ba xā(b) raftī – megūd – xābat burd – megūd. – Tuya xezānam – guftam – megūd – xābat parešān mešad guftam, tā xezāndanama, yak yuk āmadu čindu giriftu raft – megūd. – Tu mana badnām kardī – megūd. – Hālī mūl rūzāya mebinī – megūd – aku šudagī kār šud – megūd – anaku ina darinašdagiya meyābem. – Bahad megud, ki – mūhlat te imšab.

Imšab xāb merad sahari vaqti azān katī mexe-zadu hamta bāzār guz-išta rafsāhād, ki yak zan burāmad. Zan-ba guft, ki:

– Tu šavhar dārī?

– Dāram – guft.

– Pīsar dārī yā duxtar dārī, gūdak?

– Dāram.

Gašta xesta urūtar jūna karda rafsāhād, ki bā yak zanak burāmad.

– Tu – guft – šavhar dārī?

– Dāram.

– Gūdak dārī?

– Nadāram.

Bā(z) xesta jūna karda urūtar rafsāhād, ki yak duxtari ālijanāb āmasādast.

– Tu šavhar dārī? – Guft.

– Nadāram – guft.

– Gūdak dārī?

– Nadāram – guft.

– Šavhar kardī?

– Ne.

Xest burāmad, āmad. Hama kasāya juy zad. Pasu peša da'vat kard, āzāda kardū šištu guft, ki:

– Jūrajān – guft āqsaqāli Hindistāna – in-ja šined – guft. Āqasaqālāi Nūširavāna – guft – šumā in-ja šined.

Girifta āvard šinānd. Bahad guft:

– Jūrajān – guft pāššāi Hindistāna navankī āqsaqāli batābaš-ba guft, ki – darni sandukčētān-ba – guft – seta gavhar hast – guft – yak gavaharatān qat šudagī – guft – duyum gavharatān sahlak xūrda šudagī – guft – seyum gavharatān tāza yakluxt istāday – guft – ana sanduqčaya vā kuned – guft.

Sanduqčaya vā kard, ki haqiqatdanam yakteš qat šudagī, yakteš xūrda šudagī, yakteš putun istāday. Hamun se zana tafriqa kard, ki vay

šavhar dārad, vay bača dārad, vay zan seta unā qat šudagī, uže xūrda šudagī. Navankī farzand nadārad, nimqat hamtekak sahlak tāb xūrdagī. Navankī zanakī digeš yak gavhar bikri sāf.

Ana inam sāz karda, čil šutur bāra burida girift. Ana hamin katī Nūširavāna gašta, mehru muhabbataš baland šud. Ana pasledniy āxirankeša du dahan katī megūyemu bahad kāra tamām mekunem.

Yakum gap hamin, ki Nūširavān at tamāmi davlat bexabar mānd. In faqat mayšati xudaš, tillāyu tangi xudaš katī, mana hamin zamāni xudamā bārin gašta raftan girift.

Bahad guft, ki e vā guft ina čī kunem, ki ina mā Nūširavān-ba fahmānem guft. Bahad xalqā-ba dilaš sūxsay navankī Buzurgmehra. Bahad giriftu xestu guft, ki «jūra guft yak tamāšā-ba nameburāyem-ma» guft.

Bahad tamāšā-ba āstaaaa girifta navankī vazir Buzurgmehra [pādšāhrā] hamtaaa yak qišlāqi vayrāna-ba girifta raft-de. Bahad qišlāqi vayrāna-ba raft, ki duta quš yakdigareš katī janjāl kardayu xā(b) raftay. Bahad navankī Nūširavān guft, ki:

– Čī-ba in duteš janjāl karsay?

Bahad Buzurgmehra guft, ki:

– E pāššā – guft – čī-ba mepursed am man guft.

– Tu ināya zabānaša medānī – guft – rafta gūš kun – guft.

Vay xudaš dānista istāda, xudaš un-ja girta raft. Bahad duteš janjāl karsāhād, bahad guft āmada:

– E pāššā – guft – duti in dagāvār karsāday ki, du bāyūylī – guft – agar pāššā hamin xel Nūširavān bāšad... Dutešan qudā šuden. Inaš gufsay, ki man-ba sad qišlāq te, hāli budaš panjāhta-šasta qišlāq nest, hamin panjāh-šastaya girta ist, agar pāššāmān hamin xel Nūširavān istad, yak hafta-du hafta bahad sadta ne, dusad-ta qišlāqi vayrāna meteyam. Hama-jā xarāb šuda rafsāday gufta duteš gapu gurung karsay.

– Ū padarlanate man hamtaring šudem-ma – guft.

– Ne – guft [Buzurgmehra] – namedānam, haminā hamta gufsen, du bāyūylī – guft.

Ana duteš ap pištī vayrānagii qišlāq janjāl karsay.

– Pas gard – guft [pādšāh].

Pas gašt. Girtu āmadu šarti Buzurgmehra-ba guft, ki:

– Aku qišlāqa yak davr zanem – guft.

Haqiqatdanam ravad, ki in čāyxāna-ba merad gap: «Ha, Nūširavān mamlakata vayrān kard», un jā-ba merad hamtaring gap. [Pādšāh]:

– Āblāhu akbar – guftu qasam xūrdu čizu čāra kardū navankī vazir-
ba guft, ki – čī mekunem jūra?

– Aku – guft – asli qadim-ba āvarda marduma yak ser nakunem
namešad guft.

Ana bahad guftan, ki:

– Barāi marduma ser kardan, davlata, xazinaya yala kun – guft
[Buzurgmehr]. –Hama davlata az rūi tānist mardum-ba būlak karda,
taqsim karda meteyem – guft.

Ana bahad taqsim karda meteyan. Bā šaš mah bahad ina bined, ki
nav yak qatarek asli qadim-ba āmassay. Inta davr mezanān, ki ne asli
qadim-ba āmassay. Bā pāššāi ādil Nūširavānamā xudaš-ba āmsassay
gufta, bahad az xalqā pičekak rāzī šuda megardan.

Hamin katī in gurungi Buzurgmehramāyam hamin-ja āmda taqqī
mānd.

RAHMĀNĪ: Tamām šud.

RAHMĀNĀV: Inaš tamām šud. Bā davāmaš digar čiz bāšad,
megūyem.

BIMAN: Bisyar xub.

[*Rāvī pas az pāyāni bayān ba xūrāk xūrdan šurū' kard*].

* * *

KAMĀLĀV JŪRA (1921-1997)

1. NAQL DAR BĀRAI FIRDAVĪ

Rāvī: Kamālāv Jūra; millat: tājik; peša: muallim, dehqān; sin: tavallud 1921 – vafāt 1997; gūyandai pešin: Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: dekabri sāli 1995; vāsitai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Dar bārai «Šāhnāma» šumā sūhbat karded. «Šāhnāma» gufted ilmī. Gufted «Hazāru yak šab» maqal [afsāna]. Či-ba hamin xel, ilmī?

KAMĀLĀV: Xūb, masalan, dar jahān, maṇa hāzir agar girem, yak dar zānai hamin SSSR-i [Ittihādi Jamāhiri Šūravii Sātsialistī] kūhna, šastu du zabān. Šastu du zabān, in šastu du xel millat megūn, šasti du tāifa. Yā in ki kurrai zamina agar dar hisāb gired yak čand davlathā xudnamā, un davlathāya xudnamā megūem, ya'ne faqat xudāšāna nišān dadan.

Lekin dar asāsi agar kāri ilmī bed, yagānteš-ba nest. Či-ba? Gūyed. Yak arab-ba buday, ya'ne «Hazāru yak šab». «Hazāru yak šab» hāziram yak tūm [tām=jild] burāmadagī, āxiranki yak tūm, dahumaš, a? Eng āxirankeš. Lekin «Šāhnāma»-i mā in kāri ilmiest, ki dar jahān az yagān davlat hamin xel šaxsi ālim naburāmda ast. Hamin xel dahhā hazār sāl az xudaš peš guzaštagī ak Kayumars sar mekunad. Kī medānad Kayumarsa? Kay guzašt?

Yā vahālān kī dar in «Šāhnāma» hamta meteyad, ki jahān bezabān bud. Xūb, bezabānaš hamin ki hama gung bud-ma? Nee! Ilm nadāšt, ilm nadāšt. Kayumars yakum marātiba dar jahān ilma taškil kardagī šaxs. Siy xel-ba ilma taškil kard. Yak xel-ba ne, siy xel-ba. Ā ba'd namegūn čī-ba inta siy xel? Ha, siy xelaš hamin, ki har yak xalqa xudaš-ba yaraša [muvāfiq], lahješ-ba yaraša ilm taškil kard. Yakum taškilšavii ilm, ya'ne az Kayumars māndagī.

Hamina āvarda, āvarda, āvarda rū burāvarda mā-ba dādagī ešāni [hakim, dānišmand] Firdavsī!!! Firdavsī! Vahālānki tā Firdavsī dahhā namāyanda nasri nazmi «Šāhnāma»-ba harakat kardagī. Az in peš inta nazmī nabudagī. Nasr katī «Šāhnāma» navistagī ādamā mūl. Lekin

navistagī, itmām-ba narasānda, hamta xud ba xud mānda-mānda raft-agī. Yagānteš Firdavsī bārin itmām-ba rasānda, haddaš-ba rasānda, kulliyāt kardagī ne. In kulliyāt.

Masalan, sar šud, sar šud. Axiraš ina bined, Mahmud šāhi Farnavī baytu bašar [hisāb] kard. Baytu bašar kard, ki ha, har yak misreš yak čand dirham. Yak tangayam ne, yak tillāyam ne, dirham. Hisābi dirham-ba. Bahad guftem xūb. Bahad guften, ha, hamin maqsad, ki hamin zabān tāza šavad. Či xel? Fārsī šavad. Digar zabān qatī našavad.

Xūb, ana dar mābayni hamin rafta, kujā-ba, ki an nāmi «Ālātāllā» [Āllāh taāllāh] zikir paydā šud, Firdavsī hamina dida, qatī kard, in arabī. Dar vaxte ki rafta, «Šahnāma»-ya sanjidan, pāššāh hamun zamān megūd, ki:

– Ha, ɣalat! Va'da durūy šuday. Ya'ne ahdu paymāni kardagemā-ba naistāded-ku!

Dar gap hamin Firdavsī hamta javāb meteyad:

– Ešānjān, yā šāhi ālam! In gufti xudaš [Xudā], man ina digargun kunda nametānam.

RAHMĀNĪ: Gufti Xudā.

KAMĀLĀV: Ha gufti xudaš, man ina digargun kunda nametānam gufti Xudā. Az hamin in-ba, ya'ne hamun va'di kardageša nadāda, az lafz gaštaḡī pādšāh. Firdavsī hamta kasi ɣarib, kambayal budan katī, hamtū šaxsi judā himmatbāland budagī, ki himmataš az hazārḡā šāh ziyād budagī.

Či megūyed akun mana isbātaš hamin ki dādagī zari šāha megirad. Hamtū berin meburād. Tūppa-tūyrī kaj našuda hammām merad. Hammām rafta, yak āb darāmda, yak čangāl [zar] narxaša napursida, meteyad ɣassāl-ba. Hū ādami pir-de. Hamun saru tani un kasa, hamin sābin zada šuštaḡī ādam-ba. Yak čangāl [zar], ya'ne kāsadāri hamun hammām-ba.

RAHMĀNĪ: Kāsadāraš kī budagī un vaxtā-ba?

KAMĀLĀV: Hamām-ba kāsadār mešad-de. Berin-ba yakta mešištaḡī. Ha, xudi vayam akun hamun ādamāye, ki hamta darāmad hamin yagān mehri muhabbat mekunan-ma, yagān čiz hav meteyan-ma gufta mešinad. In-ba [zar] meteyad.

Akun hāzir, hamin čizḡā, mana māḡān-ba nazar dar kūhna, hāzir madaniyatamā judā past raftagī. Ha, āčiq alaynā, ina gūyed, madaniyatamā past. Hāzir madaniyati qadimi fārshā-ba rasidagī nest! Pas raftagī! Hamtū budagī, ki kujā-ba hammām peši hammām-ba albata šūrbāi garm. Albata, šūla yā ki palavi garm. Albatta, čāyi siyāḡ, čāyi kabud alāhida, ki az hammām, ki burāmad ādam, badani ādam

mābayni ɣalber šuda meburād. Hamtū burād, kadāmaša tanavvul kundad. Az barāi in ki hamin hujayra megūem-ku, hujayrahāi hamin badani ādam, yagān kasali-ba giriftār našavad, hama ʕiz muhayyā.

Hamin Firdavsī hamtū medarādu ah hamin-ja, bemalāl ah hamun šūrbāi talxu tund xūrda, gūštnāk, sāz ʕī qata. Hamin yak ʕangāl [zar] da kāsī in meteyad. Hamin katī az hamin-ja meburādu hajvi sadbayta ba Mahmudšāhi ʔaznavī guftana sar mekunad. Ana, akun un hajvi vava hammeš dar yādi man nest hattā tā hamin daraja. [*Rāvī bā ehsāsi baland megūyad*]:

*Agar mebud mādari šāh bānu,
Ba man simu zar bud tā ba zānu!*

Ana bined-de! Hamin gap katī šāha kušt in! Ha, šahzāda ne in, āʕi hamin bānuzāda, pādšāhzādāhā ne, in padarašam in yak ak kūʕa gaštāgī yatdād [bad], guftāgī gap. Ana, duyum hamta da havuz, da ābi hamin, hattā hamin havuz-ba ūxša [mānand] mekunānand padaru mādari šāha, pādšāha! Hamin katī rasānda ābi havza harām-ba meburārad. E ha, in dahu darza [«dahu darza», ba ma'nāi šuhrat] nest! In dahu darzaya nest kunda, ābi havza ūxša kunda burāvardagī Firdavsī.

Mana hāzir, hamun xudi Dušanbī-ba raved, hamin masalaya māned, kadām yak kas nabāšad haddaš-ba rasida nametānad, jūra. In ʕī? In ʕī? Havzbayam kāraš ne, Firdavsiya. In pāššā al labzaš gašt-ku! Hamina, hamin havz-ba ūxša kunāndagī. Yagān kas hamina namefahmad tā ba hāzir! Hāziram namefahmad hiškī. Hamin lafza, al lafz gaštanaša, dahni darni havza harām-ba burāvard. Ana bahad hamtaring šuda-šuda gapbaru gapberā, ki Firdavsiya gapaša favran āmada, pādšā-ba guftan. Vayam:

– In-ja ber, da tai fil partāfta, man mekušam – guft.

Zanaš nabud, yak duxtari haždahsāla dāšt unja-ba. Hamin katī bečāra Firdavsī in pādšāya harakataša šunida, hū Firdavsiya yakta nimta dūstaš hast-de [guftan]:

– Ešān, barmahal xudatāna yakjā kašed, ki pāššā badqahr. Šumā-ba bisyār zarar merasānad.

Hamin katī jangali Māzandarān māndu raft. Hamun-ja rafta, ya'ne «Farhādu Širin» guftāgī dāstānaša menavisad. «Farhādu Širin» guftāgī dāstāni Firdavsī mā-ba nest. Hijā-ba nest. Navsidageš, navsidagī. Hast katalāgā-ba. Ire urū-ba asarhāi digar kasā mūl, ammā xudaš nest. Vay un «Farhādu Širin»-i Navāyiya navistagī ne. Vay [Navāi] «Farhādu Širin»-i xudaša hamin-ba ūxša kunāndagī. Zanaš katī xudaša. Ana

hamin-ja in-ba kasalii bemārii sard merasad. Sardaš hamin, ki ya'ne tabgirī, darunravī merasad. Hamin katī memurdagī šuda, bahad da xāneš mebeyad.

Anakun hamun ādamhāi Firdavsī, hamuna nayz medidagī, Firdavsī-ba muhabbat dāštagī kasā, ana bahad atrāfi vaziru vuzarāi šāh-ba āmada, inu vay karda, hū [Firdavsī] ādami hazarnāk. Bahad vazirā megūn:

– Taqsir, hamin šab, taqsir ešāni Firdavsiya xāb didem. – Hāli Firdavsī zinda. Namurday, kasal. – Haqqaddan Firdavsī taxallus māndemu un kas janatī buden. Dar jannatī ma'vā qūltuqašān pur az kitāb, ya'ne bardāšta sarafrāz gašten.

Ha, yakteš inta, yakteš unta megūd: «Hamin čī mešud, ki hamin duvāyi hamin kasa yak megirted». Hū bā Mahmudšāh a(z) ire, a urū, a(z) ire, a(z) urū gap šud. Mazmuni vay, un še'rnāmai kardageš, ta'sir mekunad pādšā-ba. Istāda megūd, ki:

– E marg ba mandayin pādšā, ki yak šāiri zabardasti darbāra, hamin qata xizmat karda, čil sāl xizmat kunda yak asar navisdagī, man hamta kunam – gufta aš šarmaša – hā, baretān! Ad darbār!

Ana ah hamin-ja yak šutur-ma, du šutur-ma in-ba yak mayda-čuyda, inu vay, unči karda, darrav čār kasa mefarmād. Xa, inā meran Firdavsī-ba. Va hālānki vay bistari marg-ba kasal xā(b) raftay. Bahad ana mebeyan. Hamun duxtaraš dar hamun-ja bisti du-ba bud. Bistu du-ba darāmda bud. Hamin da sari zāneš dādāša giriftaaaa, nigā karda istādād. Čunki ešāni Firdavsī da hālati nazm [guftan] budan. Bahad ādamā mebeyan, bahad megūn, ki čutū šud? Ha, ap pāššā ādam āmad. «Ah hamin pāššā ādam āmaday» guftan-ba, bemalāl bāliša hamtek mānda, kalli dādāša mānda, hamin rūš-ba čimmat, parda. Dilaša yagān inta... Bahad [āmadagihā] megūn ki:\

– Hamin ešāni Firdavsī-ba az jānibi pādšā... pādšā un kasa sarafrāz kardan, ana in'ām, ehsān āvardem.

Anakun Firdavsiya duxtaraša bined-de:

– Xūb, man ap padaram pursam, agar rāzī bāšan qabul mekunem – megūd.

Tamām! Digar gap ne. Ha darāretān, ha betān, ha mehmān beretān, inja.. Ne! Farzandi Firdavsiyam himmatbalandeš ad dādāš ziyād budagī. Namegirad! Ad dar berun, darāedam namegūd. Mebeyad. Dādāya kalleša da sari zāneš mānda:

– E padari buzurgvār, mehmān āmadast, čī guftanī hasted?

Firdavsī inta xest:

– Čī xel mehmān?

– Ā, Mahmudšāh da šumā in'āmi bisyāre fursāndan.

Hamin-ja čašmi nimkāfi nimvāi Firdavsī-ba hamtū ta'sir mekunad šartī:

– Ah?!

– Ā Mahmudšāh da šumā in'ām ehsān, zaru zevar, yak-du šutur-ba čiz, ādam fursānden.

– Hmmm. Zar firistādani Mahmud bad-ū mānand, ki...

Hamin katī jān meburād, tamām! Hamtū Firdavsī-ba ta'sir kardāday, ki hattā in'ām, ehsān zarri fursāndagī havay talvāsa-ba me-andāzad. Ana, čunki ina, Firdavsiya, dar vaxti dar dargāhi pādšāh-ba baxuši budanaš-ba, va'deš-ba, asāsan vāya izzataš-ba rasidagī ne, pādšā. Bahad fursāndagī. Xa, ire-urū meran. Hamin mābayn-ba izibiz [dādu vāy]! Xa, bahad in [namāyanda] megūd:

– Ha, čī guft?

– Ha, hamta guftanu ana ešān az ālam guzaštan.

Xay, in ādamāi āmadagiyam mexezanu meran. Ana un-ja rafta Mahmudšāh megūd:

– Kanī, ešāni Firdavsī?

– Ha, yak kārī xub karded, taqsir. Ana yak kārī bināyi karded, ana yak šunīdam, fahmidam.

– Xūb, kanī čī guftan, a?

– Ha, hamin «zar firistādani Mahmud bad-ū mānand, ki...» guftanu jān ba taslim kardand.

Bahad ana ba digar ālimu šuarā [pādšāh guft]:

– «Ki», bandaki «ki» hast-ma?

– Ha.

– Davāmi ina yābed, hey!

Čārsad dāna šāiri zabardasta jam' mekunad. Čārsadti haminam ya-gānteš hamin-ba mānand gufta nametānad. Megūd, hič tūyrī name-beyad. Inaš inta inaš inta.

Dar axir Mahmud Γaznavī megūd, ki:

– Hamin gapa da šumā kī āvard?

Bahad megūn:

– Hamun duxtarašān.

– Davāmi in banda – megūd – ah hamun justan darkār.

Hamin čārsad kas hamina navištaḡī hameša in xela... Xūb, megūn hamin gapāi māhān tūyrī naāmdāšad, ah hamun justan darkār.

Ayin mābayn [vafāti] Firdavsiya čilu pinjāyu šastu haftādu šašma-hašu gūyā, ki yak sālāš guzašta merad. Tā inā ire-urū mekunan, jazā-pazā megūn. Ana bā inā hamun čār kase, ki āmada bud, inhā bā mebi-

yan. Ammā, lekin xa duxtar [qabul mekunad] duvāyu fātiya inu vay mekunan, meşinan, gurung mekunan. Bahad megūn, ki... mābayn-ba yak parda. Duxtari Firdavsī pasi hamin parda-ba, in raftagī čār kas urū-ba. Bahad megūn ki:

– Yā duxtar, padaratān hamtū guften. Agar āllātaāllā nafasi bāqī medād, hamin misraya čī xel ba band merasāndan?

Časpaki «ki...»-ya «ki...». Ana haminja-ba duxtari Firdavsī megūd:

– Magar, padari buzurgvār agar bāqī nafas mekaşidan, āllātaālā ijāzat medād. «...ki ba'd az marg ba Sūhrāb nūşdāri dihand» gūyand bud.

– A? A? E? A?

Hamin čār kasi raftagiyam ba taşviş meýaltan. Ūh, darrav me-navsan, xat qalam. [Megūn]:

– E qulluqe, quluqe, quluqe.

«Şahnāma» hamin katī itmām-ba merasad. Pāşşā-ba mebaran, ki Mahmudşāh-ba, ma'qul meşad. Hālanki čārsad kas-ba-yam ma'qul meşad.

Xūb, anakun tā hāzira ma'nāi hamin gap-ba meýaltidagī ādam nest. Čī, megūyed in-ja?

RAHMĀNĪ: Vaqti murdani Sūhrāb-ba.

KAMĀLĀV: Ha, hāli [Sūhrāb] namurday, hāli vay [Rustam] yak xanjar zadayu hamun zamāti [zamān] nūşdārī mebud, ajab ne, ki xun mūl narafta istāda, jān ba salāmat meraft. Rafta «aye» gufta, yak tai daraxt-ba aspa da šāx basta, xāraft-ku puta bardāšta. Tus [aynan] anavay-ba [ba narinai mard] ūşša kunāndagī Mahmudşāha.

Na Mahmudşāh medānad, na hamun atrāfi vaydagī ālimu dānāhā medānad, tā ba hāzira intaring sirhāi «Şahnāma»-ya. «Şahnāma»-ya darnaş-ba budagī čiza hāzir hamqatar karda, da bālāş kār kardagī: Erānu Pākistānu Arabu Halabu Fārsu Tājiku tarjima karsen. Yana hazār sāl, hazār hā sāl ba pişti hamin-ba kār kunad ālimhāyam hāli da darni vay budagī siru asrāra yāftan muşkul. «Şahnāma» hamin xel čiz. Vahālanki a(z) har yak misri vay alāhida-alāhida-alāhida ma'nī, ādāb, ya'ne xalqi fārsa dānāgeşa isbāt kardan mumkin. In, hammi in, ad dānāgii xalq meburād. Xalqi fārsa hamin qadar dānā budanaşa isbātaş in. Agar dānā nabāşad un xel ādam da dunyā nameburād, agar dānā nabāşad un xel şe'r, un xel dubayta, bayt bastan az vay nameburād.

Masalan, nazm ba ğayr az fārs diga jā-ba nest. Ne!!! Yagān jā-ba! [Dar jāi digar] bahad burāmdagī. Yakum marātibā nazm fārs-ba taşkil şudagī. Nasr in hama jā-ba. Hikāyagūi nasru rāmantika in hamma jā-

ba. Mana baribir [azdusar] mā-ba rāmantika āmad-ku, in ayni mā ne! Ne, in ayni mā ne! In bahad āmadagī gap, ki ha mana hamta nāni garma mepazadu kayvānī, bahad mexūrdagī ādam, āb-ba tar kunda, falyārānda, mazzeša fursānda, bahad mexūrad, hamin. Ha! Ādamā mukammal fahmad buday emiš [gūyā]. Ne! Vaya guftagī un pirafessār-ma dātsent-ma, vay yalat kardast. Ne.

Nazm tafakkuri ādama mebardārad. Dar badani ādam nazm yak javšan ast. Nazm rūhi ādama mebardārad. Ha, nazm an nabuda, tūsatdan [nāgahān] yak čizi budagiya rū-ba meburārad. A, nasr hamtūūūū yak hikāya mekunad, mana inta bud, mana unta bud, mana in ijirbijiraša burāvarda ramantika, hamin hikāya kunda meteyad. Az barāi hamin dānāgī [Firdavsī] hamta xudašāna past [xāksār] girta megaštaḡī.

RAHMĀNĪ: Firdavsī.

KAMĀLĀV: Haaa! Judā yak yarib, yak... hattā dar vaxte ki āmada Daqiqī... «Šahnāma»-ya yakum navistagī havay-de, hazār bayt navistagī. Ina hamin šiyau suniya bālāš-ba hamin gap šuda, ad darbār qastdan farmuda, ina yak kas kārd zada kuštaḡī. Hamin tūp kardagī bāmbām kitāba dahnaš vāyu beega [besāhib] māndagī. Pāššā čār ālimi zabardasta juḡ zada, hama čiz da šumā muhayyā kānī ina gired gufta, jāi hamin-ba māndagī. Daqiqī murda raftagī.

Ana ešāni Firdavsī hamin-ja dargāh-ba, hamin bārgāhi pāššā-ba, hamin-ja darāmda mebeyad. In avāzaya šunidagī un kas, fahmidagī, «Xay kānī yak ravem kānī čī gap šud» gufta. Ana in-ja hamin mebeyanu hij jā nest. Yak ādami yarib, yak kulāh da sar, yak janda da tan. Bahad darbāri pāššādagī: «Xay peši hamunā-ba burda jā kuned hamin kasa, paga gap mezanem» megūd. Ana hamin mament-ba [lahza] in kas bemalāl āsta-āsta peši hālanki ādam mebeyan, du ādam. Inā gurung kunda šištaḡī. Mešišinan. Akun hamin-ja-ba inā-ba piči baxilī paydā mešad. Baxilī paydā mešadu kāre karda hamin Firdavsiya ad davra burāvardanī mešan, Xudāšān alāhida bālāi «Šahnāma»-ba kār kardanī mešanu «hamin kāri māhān-ba in ādam qatī našavad» megūn. Dilāšān-ba hamin gap mebeyadu hamun yak čāykaš mešad. Hamin čāykaš katī čār kas mešan, čār tan. Bahad hamin megūn, ki «ha, har yak kase yak band še'r gūyadu hamin čāya girifta nūšad», hattā āčuq alaynā hamtu megūn, ki «a ūhdeš naburād agar ah hamin-ja gum šavad». Rūbarū hamta megūn, āčuq alaynā.

Ana hamin āmada-āmada inā inta, vayaš inta, megūn, inaš inta megūn. Bahad hālanki hamun čāy kašida dāsādagī bača, yak bači zebā, xušrū, xušqāmat. Ana bahad Firdavsī-ba mebeyad hamin nūbat. Ana Firdavsī hamtu megūyan, ki hamina mižgānaša, nayza karda,

hamin tūsatdan dar maydāni Kiev megūn. Kiev [pāytaxti Ukraina] in Rassiya-ba.

Ana hālanki du kasa hamin garang šuda, sarsān šuda, xāraftagī xudaš havay bud. Xudaš hamin pišti dāstāni Kiev-ba bud.

– E, taqsir – hamin a(z) jā mexezan – a kānī?

– A bahad megūn, ki mana hamin Firdavsī.

– E!

Hamin dutāhāšānam dast-dagī čiza hammeša mānda, hamtek «Taqsir, megūn, qulluq, mā gunahkār šudem, a(z) šumā bexabar, baytbarak kardem, ki gūyā..., tūyrī – megūn – šumāya a davra berun kunem, dar bārai hamin mā xudaš garang budem. Mana hamin kār, hamin čiz, hameš da šumā».

Hamin partāfta, dargāha partāfta, bārgāhi pāššāya partāfta, hamin duteš burāmda merad, in du ālim. Ana az hamin bahad «Šahnāma» dar Firdavsī memānad. Ana hamin vaxt-ba hamin kārkunī-ba siy sāl kār karda, «Šahnāma»-ya jam' kardagī mahal-ba, aku čā mekunad? Ana Mahmudšāhi yaznavī in bahad pāššā mešad. Ina ana bahad bālāyi hamin-ba ešāni Firdavsī dah sālī ziyād bā kār mekunan. Ba izzati hamin...

Misli «Šahnāma» yak kitābi mukammal, xalq bahramand mešudagī nest, burāvarda nametānan, ayin yak pārča, av vay yak pārča, xudi gadāy bārin. Ā kār kunand.

RAHMĀNĪ: Firdavsī barin.

KAMĀLĀV: Āre.

2. XĀKI MURDAI SĀMRĀ ĀVARDANI RUSTAM

Rāvī: Kamālāv Jūra; millat: tājik; peša: muallim, dehqān; sin: tavallud 1921 – vafāt 1997; gūyandai pešin: Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: dekabri sālī 1995; vāsitai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

KAMĀLĀV: Ya'ne hamtu hikāyat meberem, ki az avlādi Kayānšāh Sām guftagī yak pahlavān mebarād. Sāma dādāš Narimān guftagī mebāšad. Narimāna bačeš hamin Sām rūyi jahān-ba nāmaš yakta, ki az Rustam haftād marātiba ziyād pahn mešad. Mulki šarq-ba tamāman Xitāyu Qūqānu Hinduyu hameša hamta larza-ba meāvardagī mešad.

Ana hamin Sām laškar ğun kunda pādšāhi Kafsuvār, vay dar Hin-

dustān mešad, hamin pādšāhi Kafsuvāra burāmada rahaš-ba harakat kard. Laškari bisyāri benihāyat katī. Pādšāhi Kafsuvār ina medānistay mefahmiday. Yak qal'a andāxtāday qal'eša devālaša butun az sangu ya'ne gač sāxtagī.

Mana mähān sangāi siment mekunem-ku hamin bāring, darvāzi hamina čarqabata mekunad. Čār qabata miyānaš gūyā, ki yak havliča ana in pešgiriya bined-de.

Paga bālāi hamin-ba kamaš-ba 10-tānna sanga burāvarda mečinad. Čindani sang hamtu, ki mānandi piramida. Ādam namedānad. Vay sanga hamtū jilā dāda mečinad. Dar vaxti tai hamin-ba agar yagān dušman āmda hamin qal'aya megiram gūyad, darād, hamin pišak darād, mebardāstagī. Xudī padiyāmniy kirant [karni bārbardāri sāxtmān] bāring. Darād hamtek da tahaš memānad. Hamin xel sāxtagī.

Ana Sām az in merad lavu laškaraš katī. Laškari pādšāhi Kafsuvāra čunān mezanad, ki dar ramaq jānaš namemānad. Hameš rafta daruni qal'a-ba jā mešad. Qal'a-ba, ki jā šud az bālāi asp istāda yakum tabaqai darvāzāya kanda hav meteyad haftād metr-ba, haftād-gaz megūn. Akun haftād, haštād gaz-ba pas kanda havā meteyad yak tabaqaya. Duyum tabaqaya kandagī mahal-ba larza-ba mebeyad, inam kanda havā meteyad. Ana seyum tabaqaya mekanam gufta, rafta bardāstagī mahal-ba du tarafdan čī qadar ādamhā burāmdagī, ki mā hāli fišang mānda mebardārem gufta. Hamin xel mebardāstagī ādamā du taraf-ba istādagī. Inā yakbāra mebardāranu hamin sangi bālādagī da teppi Sām āmada mezanad. Ana in da tayi sang mānda, haminja-ba Sām memurad.

Pādšāh Kafsuvār čunān burāmda mezanad, ki az erānihā az čār yak qismašam pas namegardad. Burida-burida-burida az har šahr e'lān kunda, aspāša mefursānad. Pešaša basta būlak-būlak-būlak mezanad. Az hamin-ja āmada Erāna paxš mekunad. Erān yak dādan-ba haftsāla xirāji pādšāhi Kafsuvāra yagdan meteyad. Kafsuvār hamin Zāla āmada kūbam megūd. Zāl bači havay-de [Sām]! Āmda mekūbad, mezanad hamin memānad.

Ha, dādu vāy katī inā mute' šuda memānadu megardad. Ana akun Zāl bāšad giyrān, nālān megardad.

Ana yak rūz in pas az čand sāl tūsatdan [nāgahān] Rustam paydā mešad. Rustam paydā mešad. Dar asl Rustama āčeš tavallud namekunad, šikami āčeša kaffānda, Rustama čār dāya megirad. Čār dāya girifta hamun pila [zamān] čār dāya hamina širdahān kunda nametānad. Rustam hamtu ādami zūr paydā šudagī.

Ana ba'd Zāl Xudā-ba šukrāna mekunad. Yak zani pāk-ba meteyad.

«Ey Xudā-ba šukr az avlādi mā yagānta meburāmaday-de» megūd. Ila-čīla āči vāya ere-urū inu vāy mekunand.

Āvarda Rustama tarbiya mekunan. Ana in Rustam čārdah-ba medarād. Ba'd čārdah-ba, ki darāmad, in dar kūči Erān burāmda ire merad, urū merad, tūyri āmdagiya nugi pāš katī yakta mezanad: kunaš kafisay, yakta mezanad, dastaš šikisay, yakta mezanad pāčeš šikisay. Ba'd unā [ādamān megūyand. *Rāvī gīryakunān megūd*]: «Ha-ha mana či-ba mezanī! Rav padārna'lat bābāta murdeša girta be, az pāššāi Kafsuvār! Māhāna mezanī!» Megiryad inā.

Bahad Rustam yakteš-ba dam mešad, duteš-ba dam mešad. Bahad Zāl megūd, ki:

– In-ja be, e bačem, un gapa a(az) pasaš našav.

– E inta megūn! – megūd Rustam

Zāl alda [fīreb] mekunad, ki hamin bača yak balā-ba giriftār nakunad māhāna gufta. Ba'd, ne āxir, yak rūz yak ma'raka mešadu in ma'raka-ba hamin [Rustam] burādar, gūštin-ba bardāšta mezanad haft bačaya. YAkdan bexud mešad.

Rustam har ma'raka-ba bāzī-bāzī katī, vaqti kabutī-ba [ba sahrā] meburān-ku hamtaring-ba mezanad. Dādā āči inā yakdan mebeyad-de:

– Hay, sang ba sari tu bārad! Tu bačeta yundār, inta kun, ana mūl zūr bāšad pādšāhi Kafsuvār-ba ravad. Ha, Sāma girta biyad, murdeša! Murdi Sāma kučuk xūrda, da un jāhā tayıpā šuda xāraftay! Ha in avlādi havay bāšad māhāna bačāmāya mezanad!

Hamin xel gūyed hamtaring šarmandagī jang kunda, haft kasa, haft bačaya dādā āčeš, kam-ma āxir? Dādā āči unā dutaī čārdah-ta mešad. Hamun gap. Ba'd Rustam dam namezanad. Ba'di inā raftan, ba'd megūd ki:

– Ey padari buzurgvār, qasam ba yazdāni pāk, ki gūed. Megūed-ma čī sir bābāi mana inā inta ta'na karsay?

Ana bahad Zāl megiyrad. Ba'd ābi didi Zāla pāk mekunad.

– Padari buzurg – megūd – ā āstagī katī gūed, ā čī-ba inta?

Ana ba'd megūd ki:

– Bābād Sām bini Narimān budu hamta pahlavāni azamat budu dar maydāni jang namurday. Mana hamin darvāzi mušabbaka dar bālāš-ba sang burāvarda, dah hazār hā marda tai sang mānda, pādšāhi Kafsuvār kuštagī. Hāzir qabri bābāt dar tayi hamun sang. Ha, hamun jāš-ba istāday hijkī vāya girta namebeyad, dahhā hazār hā sang – megūd – dar bālāi bābād tūda šudagī. Darvāzaya tabaqeš mahkam kardagī, urūšam mahkam kardagī. Hamunja-ba qabraš hij, ki vāya namedānad, girtayam nametānad, hamun-ja xāraftay.

Ana ba'd gašta-gašta-gašta ba'd Rustam ah hamina šunidan kūča nameburād. Čār sāl tayyārī mebinad. Faqat mašq, gurzizanī, nayzazanī, kamān girta xudaša ehtiyāt šudan. Ana ba'd yak rūz megūd ki:

– Hamta šarti man – megūd – aku man bābām-ba jūna kardam.

Ba'd Zāl hič ilāj nameyābad. Gardānda nametānad. Ba'd megūd, ki:

– Bačem, istī aku in-ja yak gap hast. Dar mulki Kafsuvār – megūd – eng qimmatbahā namak da un-ja – megūd – namak nest bačem. Ha qandu asal, megūn, rexta xāraftay, namak yāf(t) namešad.

– Čikā kunam? – megūd.

– Askar nabar tu – megūd – e, tu – megūd xačirhā-ba, šuturhā-ba namak bār kunu az dili namak yak taxta pāššāi Kafsuvār-ba bar. Mā da vay mutū', ya'ne tūhfa gufta baru lekin – megūd – darvāza aynī maxkam mešudagī vaqtaš-ba – megūd – dānista rav – megūd – tu darun darāi berun namānī, berun mānī sarat xāk mešad – megūd Zāl.

Navad xačiru šutur-ba namak megirad. Bālāi hamin-ba yak šuturi nāri kalān-ba ire urūš-ba mayda-čuyda bār karda, čizi sabuka bālāš-ba yak taxt namaka dilaša megirad, ki aku hamun hisāb-ba haftād man megūn.

Man, mani Tabrezi. Mani Tabreziya šašsad giramaš yak man.

Hamta yak taxta namake, ki yaldiras mezanad. Hamin nāmi pādšāha navšita, ehtirām karda, e'zāz karda, hamina bālāi šutur-ba mānda girta merad.

– Tuya – megūd Zāl – ba tufayli hamin – megūd – ajab ne, ki darārād, nāšad – megūd – namedarārād.

Ana inā az in-ja meran aynī darvāzaya maxkamšuda, āftāk šištaḡī mahal-ba, hamin šām-ba yurrī merad-de. Hammeš hamin navad xačir katī. Ha, āmada dara mezanand, ki darvāza vā namešad. Ba'd Rustam megūd ki:

– Mā da kūča šinem, māya yārat mekunan.

– Čarā yārat mekunan?

– Ha, mā bārgāhi pādšāh-ba eng lazzatāvar tūhfa āvardem, ki xalqi mardumi berun fahmad agar, par-par kunda māya girta meran.

Hamun, a(z) bālāi šutur hamtu girta, čār kas nišān meteyad. Hālanki darbān megūd ki:

– Ū, xay hamta istetān – megūd.

Hamin katī, hamin sarkanu pākan yak pā-ba pūšidagī pāyafzāl, yak pā-ba napūšidagī, peši pāšā-ba merad:

– Ha balātāna giram, tasfi dardatāna giram, ha-ha mana inta, ha a(z) šahri Erānzamin da šumā tūhfa āmday.

– A? Čī xel tūhfa?

– E-e-e šumā-ba, nāmatān-ba navista, ana hamtu dili namaka fursāndayu navad xačir āmday. Hammeš namak.

Ana ba'd mū'tabareš haminqata, ki ba'd pādšāhi Kafsuvār megūd:

– Maylaš, dara vā kunetān, darād. Intaring bāšad, berun mānad unā talaf mexūrad. Xudi unā-ba-yam ayān buday, ki namaka, ki dānist narxaša napursida par-par karda girifta meran.

Ana ina bārgāh-ba medarāran. Navad šutur-ba, navad kas. Navad erānie, ki a(z) Rustama xudaš dah barābar ziyād. Har yakteš xunxār. Sar ba yak kulāh, a bālā yak janda, hij čiya namedānand. Pā-ba yak šatak, yak mūki-ma, vayam hamtaring yak qaššāqī šuda raften.

Lekin, agar dar maydāni jang darād, hazār kas-ba, har yakteš bas. Ana hamin darāmada, hamin čār kas bardāšta, xudi Rustam qatī qulluq tavāze, tayāreša dida, peši pādšāh medarād. Sar zada ta'zim karda pādšāya ehtirām karda:

– Balātāna giram, mana hamin da šumā.

Pādšāh hamin laxti namaka dida, dahānaš namāšām bāring vā memānad. Rūi namak-ba surati xudaša dida, inta mahliyā mešad. Šartī kamānkatī pādšāha mezanad xudi Rustam. Haminja-ba budagiya, du sāat-ba darni qal'adagiya tamām mekunad. Hama ani xudi inā mešad. Ab berin āmdagī megūd, ki:

– Kanī, kī da mā-ba bahs mebeyad?

Hamaya dahānaš vā, be ega. Ba'd megūd, ki:

– Jang tamām. Mā bā farahmandī namakamāya az barāi dūstī āvardem, lekin mā xāki bābāmāya megirem.

Ba'd megūn:

– Qulluq giretān, hičī namegūem.

Haftsāla bāju xirāji Erāna yakbāra megiran. Yaksadu haštād šutur-ba māl bār mekunad. Bābāya xākaša girifta arāba-ba bār mekunad. Az hamin-ja jāš-ba pāššāya bačeša pāššā mekunad, qasam meteyad pāššāi Kafsuvāra bačeš-ba:

– Lekin minba'd bar ziddi mā namejunbī! Jummī mana hamin hāl mešī.

Ana aurū yak čiqāt pas megardad. Anakun vaqti pas gaštan Rustam čil rūz pas memānad, a(z) muddataš. Zāl hung-hung megiyrad, ki:

– E vāāā, ina či šud? Yagān gap šud-ma?

Ana yak rūz bālāi ark burāmda, Zāl hamtuuuu nigā mekunad, ki dašt čang. Ādamā dida namešad. Yak asp peš-peš āmasay, jarq-jarq-jarq karda āmasay. Šināxta namešad. Hamunja-ba durbin buday. YAk

hāzir ne hamunja-ba-yam durbin buday. Ah haminja mebinad, namešināsad.

– Ūūū, Xudā mana zad pādšāi Kafsuvār Rustama girtay – megūd – ina hifzu nusrataš gašt – megūd – xāki māhān bext – megūd. Da bālāi asp – megūd – kūgan kunda basta, peš-pešaš girifta āmasay. In asp – megūd – aspi Rustam ne – megūd – Raxš ne – megūd – tamāman diga.

Aku našināxtan Raxša. Rūz garm. Čang. Badani asp tamāman digargun mešad, būrta šuda merad. Barāi hamin un aspi Rustama, un jaraqas mezadagī, un Raxši Rustama namešināsad, nāšad Raxš dunyā-ba mašhur budagī. Xa ana yak čiqāt mebinad, ki Rustam. Ana ba'd qūyma qučāq, kūrišmiš mekunad. Yakdigareša mebinad, mešinand, čil šabānarūz mātām e'lān karda, bābāša Erān-ba gūr mekunad. Xalq-ba ehsān dād. Hamin āvardagī darāmade, ki az pādšāi Kafsuvār bud, xarju xarājāt karda damaša megirad.

Xa, dama girifta šud, ana az in yak rūz bāšad, pāsuxe mebeyad az Māzandarān, az jangali Māzandarān. Vayam yak pādšāgii kalān-de. Bālāš-ba kūhi Gurāt. Xabar mebeyad, ki:

– Hamin māya hamin devā bisyār šarmanda kard. Ha, ʔazzā kard, hamin balātāna giram.

Akun inā āmada peši Zāl-ba gap zasen. Rustam a(z) in mašhur šud. Zāl harčiyam bāšad padar-de, hazāru yak ūyla mekunad:

– Har ravetān inta unta – megūdu hamin Rustam-ba guftan-ba dilaš namešad.

Bā merad, ha unta, ki guft, dev, ki guft merad-de. Se rūz guzaštan ba'd bā mebeyad. Ba'd duyumbāra mebeyad, ki inašam megardānad. Am mena yak se rūzi digar guzašta, yak gurūh ādam mebeyad-de. Sāf kalān-kalānaš. Bahad inā mebeyan mašvarat, majlis inu vay mekunad. Ana ba'd xudi Rustam betāqat šuda medarād, peši haminā. Ba'd dādāš megūd, ki:

– Bačem, beadabī našavad – megūd – medarāyi – megūd – beizzatī mešad – megūd.

– Tafsiraša da man fahmāned, padari buzurg – megūd.

– Āre – megūd – xūb – megūd.

Rustam meburādu merad. Inā mašvarata mekunanu Zāl megūd, ki xub man mefursānam.

Ana ba'd inā raftan. A(z) pas Rustam-ba megūd, ki:

– Kānī devhā-ba merī.

Dah hazār laškari musallaha girifta, tirandāza, gurzizana, nayzabāza girifta, qiličzana girifta Rustam āsta-āsta merad, jangali Māzandarān. Se sāl deva qir mekunad. Tamām vassalām.

3. DĀSTĀNI «SIYĀVUŠI VALĪ»

Rāvī: Kamālāv Jūra; millat: tājik; peša: muallim, dehqān; sin: tavallud 1921 – vafāt 1997; gūyandai pešin: Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: dekabri sāli 1995; vāsitai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

Dar in matn rāvī vāgearā tarze naql mekunad, ki gūyā Siyāvuš pi-sari Gev ast. Siyāvuš dar āxiri dāstān paydā mešavad. Vāqeahā āmexta naql šudaand. Dar ravandi naqli rāvī, šunavanda bā čand savāl, mexāhad bidānad, ki šāyad rāvī ištibāhan ba jāi Siyāvuš nāmi Gevrā ba kār mebarad. Vale rāvī hamānā sābit menamāyad, ki Siyāvuš pisari Gev ast. Ba gufti rāvī ū az gūyandagāni pešin hamin guna šunidaast.

KAMĀLĀV: Ya'ne amakamā Mullāšarif alayha rahma haminja yakbāra ad dāstāni «Siyāvuš» sar kardan.

Xa, xūb. In dar vaxti pādšāhi Manučehr. Hamin yak jiyani Rustam, az jiyanhāi havay yakteš [Gev] az dargāhi pādšā arāz karda, ab barāi taxtu tāji ana pahlavāniyu ana unvānu anamtaring, arāz (qahr) karda, yakbāra az Erānzamin ba Tūrānzamin, pādšāi Afrāsiyāba panāhaš-ba mebeyad, gurexta. In [Gev] āmada, narxaša napursida tūyrī peši pādšāi Afrāsiyāb mebeyad. Yakbāra āmda megūt ki:

– Mana man, jiyani Rustam az pādšāyi Manučehr, az Erānzamin āmadam. Mana hamta-hamta, man tamāman tark kardam, čī xizmat bāšad man adā mekunam. Man az avlādi hamin Rustam – āčiq alaynā megūd.

Bahad pādšāi Afrāsiyāb dar xijiiiiil mešad. Inaš da ire, inaš da ire, hamin-ja ina čil šabānarūz mehmāndārī kunda, zinda ina mepāyan. Kānī ina harakataš čī, digarāš čī, in čī-ba inta kard? Ajab ne, ki megūd, ina Rustam nafursāndāšad. Čunki Rustam gūyad inā larza-ba medarād-de, Afrāsiyāb. Xa, mebinan:

– Ne, – hamāšān megūn – ne taqsir, yak bačai baādāb, xušgil.

Ana bahad [pādšā] megūd ki:

– YĀ mehmān, da šumā čī vazifa mezebad?

Bahad in [vazir] megūd ki:

– Čī vazifa mezebad, az hamin vazifahāi mezebidagī yakteša ixtiyār kuned, ba šumā in'ām kunem, šumā hamin katī mašyulī kuned.

Hayrāān mešad. Bahad yakteš, unja-ba ādam mūl-de, Afrāsiyāba

vazirāš šīštay, Pirāni Gesa peška-ba pāyda šīštay kanī in bača čī megūd, čī xel gufta. Vay Pirāni Gesa hamta budagī, ki yak sadu dah-ba darāmdagī. Hamin ādama az ramuzi gapaš mefahmiday, āmadagiya, az ramuzi raftāri gapaš!. Ha, vay dam nazada šīšt, šumāhān gap-ba andāzetān gufta, yake megūd:

– In kas hamin yak dasta askar-ba rahbarī kunan avlādi Rustam, pahlavānzāda.

Bahad in ādam [Gev] megūd ki:

– Ne, taqsir.

– Ie-e-e?!

Bahad yakteš:

– Ha, ana yak jā-ba hākīm, yak šahar-ba hākīm kunda fursāned-de, ravan kār kunan. Bača būzbala har kār az dastašān mebeyad, farmāni šumāya bajā meberad.

Pādšā:

– Kanī, kadāmaš-ba, kujā-ba, čihā-ba, kadām gūyan, ixtiyār, mana ire mered-ma, urū mered-ma – atrāfi Samarqand-ba budagī yak šahara ana megūd – Qaršī mered šumā?

Haminja-ba [Gev] megūd, ki:

– Man musāfir, az Erānzamin āmadagī, dar šahri šumā rafta, xalqi šumā-ba man sardārī kardan-ba vuqū' nadāram.

Bahad Pirāni Gesa megūd:

– Tūyrī.

[Gev]:

– Čunki darni xalq-ba yakteš inta megūd, yakteš unta megūd, ana yakteš az šahr āmdagī megūd, yakteš gureza megūd, hamta-hamta, hamta-hamta.

Ana bahad yakčiqāt haminja-ba šīšta, bahad yakteš mūl gapa [megūd] hamtaring in-ba, ya'ne kalānibayam ne, laškarbāšibayam ne, digarbayam ne bahad [vazir] megūt:

– Xa, xudatān ixtiyār kuned, bined.

Ana bahad in megūt ki:

– Agar lāzim bined...

– Xūš-xūš-xūš marhamat, būtam, marhamat.

– Hamin čārbāyi šumā-ba man xizmat kunam.

Inaš da inaš, inaš da inaš, inaš da inaš [nigāh mekunad]:

– Xūb ba jāni dil, maylaš.

– Az udi [ūhdai] hamin meburām, man digar un kārāi ire urū-ba ne, hamin čārbāyi šumā-ba.

Pādšāya yak čārbāyaš budagī, yak hazār gektar zamin kamaš-ba.

Hamin gektari hāziremā-ba. In-ba xudi pāššāyam meraftagī ādamāš katī. YAk burjaš duxtaraš-ba. Pāššā yak duxtar dāštay, duxtari hamina jāš. Imārathāi zebā, daraxti bisyāre in-ba kār kunda ābyārī kundan darkār. Bahad [pādšāh]:

– Xūb, guft, maylaš, ana hamina bined.

Ana az hamin-ja in ta'min šud.

– Ha, ana ādam darkār-ma?

– Ha man-ba ādam darkār, ādam darkār.

Ana da tai dasti in yak čil kasa meteyad, tayi dastaš-ba: zaminrūbu nihālkābu pāybelkunu jūkanu inu vayu bāyi kalān besaru benug. Ani duxtari pāššā urū-ba alāhida. Ana vay-ba ādamāi mahrama hamurū jā mekunad, mefursānad. Ana vay haminja-ba du ādam memānad, ki bāxabar šavetān, ehtiyāt šavetān.

Xa, hamin katī in ādam [Gev] hamin čārbāy-ba, nabudagī hunaraša xarj mekunad. Yakum payvanda sar mekunad, duyum dar hamin Erān budagī yakčand daraxtāyi hamin zebāi qimatbahāya megūd: «Az hamin bāšad bud; az hamin gul bāšad bud; az hamin daraxt bāšad bud; ana inja-ba da xudatān bāšad agar hamta daraxti zebā yābed bud; mana mavsīm āmassay». Hamtaring karda in kārī kalān mekunad.

Xa, hamin mābayn-ba Navrūz mebeyad! Navrūzi ālam. Vadavang! Navrūz-ba hamin zanu mard pāša mānda saraš katī gašsay. Hamin Navrūz, injabayam-unjabayam tayyārī Navrūz-ba. Bahad in mešinad. Xa, Navrūza binem gufta, Navrūz-ba mešinan yak jā. [Gev] bāy, ki darāmad mešinad yakjā.

Ana bahad ina [Gevrā] yak xāb meraftagī, xābgāhjāš mešad. Haminja-ba hamtūū mešinad. Pešgaya inta yak ayvānaš mešad. Aku unāya Afrāsiyāb sāxtagī-de. Pāšāgī. Vay hamin-ja burāmda mešinad, hiškiya kāraš ne in-ba [ba Gev]. Hamin hama Navrūz katī sarsān.

Xayr yak čiqāt pūšt-pūšt-pūšt-pūšt hamin, ki inta hamin dāyra nayma, maqāmat, bāzī, karnay, surnay, ha-ha-ha duxtari pāššā āmassay, malika āmassay! Malika! [Gev]: «A, malikeš ak kujā meāmday» [megūyad dar dilaš].

Aku malikaya jāša medānad. Jāi malikaya, taxti malika megūn. Inta nigā mekunad, ki ayvāni malika katī, in [Gev] šištāgī ayvān rūbarū. Akun in būzbalagī-de! Eee! Āsta hamin xudaša unči [kāre] mekunadu hiškī-ba nafahmānda, dam nazada mešinad.

Ana yakčiqāt inja-ba duxtari pādšā āmada kayfu safā kunda, hamin ana ayvānaš-ba burāmda, čil duxtarāš katī bāziyu naymayu hamtaring karda, dar hamin vaxt in duteš rūbarū meyaltad. Bahad duxtari pādšā megūt ki:

– In kist? – megūd – da in-ja! Makān karday rūbarūi man.

Ha bahad un dāyahā megūn:

– E, balātāna giram beka, ha in az hamin Erānzamin āmadagī, az avlādi Rustam, hamta pahlavānbačayu hičiya ixtiyār nakunda, hamin bāy-ba kār kundana ixtiyār kundagī, hamin bāya piraš in. Da tayi dastaš-ba čil kas, inā kār mekunad, Hamtaring.

Hamin gurunga inā hamta karsāda, hālanki bača, aku unā šišta gurung karsen-de unja-ba, hamin [Gev] az ayyān yak pāyān furāmde, yak xalāja-ba rafta, ana avrū dasturūša sāz karda šušta, judā ehtirām katī, ana bā hamun jāš-ba meburādu pinhān mešad. Un duxtarā-ba nigā namekunad, pinhān mešad. Ana hamin duxtari pāššāyainja-ba dilaš yak jizzaz mezanad-de, jūra [murājiat ba šunavnadagān].

[Gev]: «Man-ba megūd, yak rū siyāgī paydā našavad, duxtari pāššā-ba čanpula kār dāram» megūd, damnazda xām merad. Qarāšam nišān nametiyad. In duxtari pādšā ina mukammal ad dilaš guzarānda meistad. Ana bahad imrūz ne, āxir yak rūz yak dāyeša in-ba mefur-sānad.

– Ha, ana šumā hamin mehmān a yak jā āmdāday, hamin ta’āma xūrдем. Aku hamun-ba-yam bared, bečāra musāfir buday, vay-ba kī tayyār mekunad, zan nabāšad, bača nabāšad.

Diğar in dāya hayrān memānad. In duxtari pādšā yagān umraš-ba inta qiliq namekard.

– Gired-gired, bared! Vaqti avqāt šud – megūd – māhān xūrsem da in-ja – megūd – vay un-ja gušna.

Ana bahad dabdaba nāzu karašma katī, inā du kas a hamunja mebeyan dāya katī bā yak kas tabaqa bardāšta. Bahad hū pāyān-ba āmada dāya megūd:

– E mehmān! Ruxsat ted da peši šumā [darāem].

Bahad [Gev] megūd ki:

– Marhamat.

Xa, bahad mebeyad dāya ta’zimu qulluq, e’zāz katī da pešaš tabaqa hamtu dastarxānaš katī memānad:

– Ab bānu da šumā hamin ziyāfat! – Tarahhum akun – marhamat kuned. Šumāyam musāfir a yak jā āmdagī gufta, bānu hamina da šumā, ana munāsib didan.

– Xa, xūb – megūdu memānad [Gev].

Hamin dar hayrat merad [Gev] «yakum, ki in avqāta zahraš nabāšad, ki». Bined-de dānāgeša. Vay erānī-de! «Magar – megūd – yak fitnayu fījur katī mana nābud nakunad. Zahraš nabāšadki. Duyum

–megūd – naxātīm, ki duxtari Afrāsiyāb pādšāhi Tūrānzamin ba man muhabbat basta bāšad. In, megūd, hij mumkin ne». Xa, mustar mešad. Hālanki dāya:

– Qulluq, ā gired, ta’āma.

– Xa, xūb-xūb – megūd [Gev].

Hālanki vā nakundagī bālāš. Ana bahad [dāya] xudaš mebeyadu:

– YĀ mehmān – megūd – magar dar dilatān yaš nabeyad – hū dāya dānāgeša bined – da dilatān yaš nabeyad.

Dastarxāna mepartād, dastarxāni zar; tabaq, tabaqi tillā! Az tillā sayqal dādagī tabaqi kalān. Aka [murājiat ba šunavanda] yak nuqli nāyāb, ki čī avqāt budanaša hiški namedānad. Tandurī gūyed, vay ne; gūšt biryān gūyed, vay ne; tušbera gūyed vay ne; manti gūyed vay ne. Akun yak avqāt faqat kaklik, darni kaklik-ba xamir-ba jam’i giyāhi rūi zamīna yun kunda, dāruvāra andāxta, jā kunda puxtagī. Hamin buyaš burāmsay. Hamin inta mekunad, unta mekunad hālangī dāya «lūppa-lūppa» da dahanaš az har yakteš [meandāzad], yak čār būlak, mana inta-inta kahlīkā [*rāvī ba kalān budani kabk bā dast išārat karda, tarzi ba dahan andāxtani xūrākrā bā harakati dastānaš nišān medihad*], hamin yakta-yakta būlak-būlak girifta, da dahanaš mezanad.

– Akun xūred savāb ast – megūd [dāya].

Bahad in hayrān memānad. Ana bahad dāya memānadu merad, hālanki xizmatgār katī. Bahad in mešinad, hamin-ja yak kahlīka mex-ūrad; bā xūrdanaš megirad. Šumā barin nabuday-da [*rāvī ba Rahmānī išārat mekunad, ki čīze namexūradu gūš mekard*]. Du kahlīka megirad, xūrdanaš megirad. [Rāvī mexandad].

RAHMĀNĪ: Kahlīk bāšad mā ham mexūrem. [*Xanda, rāvī kafi dastānašrā ba hamdigar zada bā zavq mexadad*].

KAMĀLĀV: Yak čiqāt, aka, hamin bined, darni yak sāat-ba haminja-ba, hamin mena-ba čār kahlīka mezanad. Bahadi xūrdan megūt ki: «Ibī, eee, ā in ayb našud? Šarm našud? Ā, in bāy-ba duxtari pāššā da mähān izzat kunda fursānday namegūt, in tāza yav [gušna] budayku aždarihā budayku – gufta – eee in čutūr šud» megūd. Ha, ser mešad. Labu dahnaša tāza mekunad.

ŠUNAVANDA: Dilaš-ba megūd-de aku.

KAMĀLĀV: Ha, dilaš-ba, yak xudaš peši vay-ba hiški nest hālī az mard(h)ā. Hamun bāmaš-ba yak xudaš xāraftagī bud-de, hamun a ayvānaš.

ŠUNAVANDA: Dāya raft yā hamunja-ba?

KAMĀLĀV: Dāya raftagī havay avqāta mānd. Yak kamtar xūrd, ki begumān hamin xūrad gufta.

Aku hamin avqāta hamta hisāb kunda mexūrad, ki umraš-ba hamta lazzatnāk čiza naxūrday. Ana bahad mexūrad, ser mešad. Hū «qārin tūydi qayyī ketī» [iškam ser šudu γam dur šud] guftagī ūzbakā-ba yak naql hast. Ana iškam ser šudan bahad, ina jam'i alamāš merad. Bahad [dar dilaš] megūt ki: «Bānu yak kār dārad – megūd – in bejiz ne. Yak kār dārad – megūd – in bejiz ne, anakun».

Anaku tabaqi bānuya čutū gardāndanaša namedānad! [Bānurā] xāneš ne, jāš ne, diga ne. Hayrān memānad.

Hayrān memānad, yak čiqāt hamin [Gev] az Erānzamin yak dāna nigin [anguštar] girta buday. Pahlavānu sipahsālārā nigin meandāxten dastāšān-ba. Inam hamtaring yak nigin girtagī, ki dar čašmaš gavhar dar [šu'la] girta istāday. In hamin kuni kiseš-ba andāxta, yakčand pulaša andāxta, yagdan ire guzišta āmadagī ad daryāi Amu. «E – megūd [dar dilaš] – Xudā-ba šukure, Xudā-ba šukure – megūd. – Bā inā-ba xijālat-mand našavam – megūd – nāmam, man avlādi Rustam, in-ja āmdem».

Bahad tabaq-ba hamina andāxt; ādam mebeyad; hālanki dāya katī bā kanizak mebeyad. Ana bahad hamun dāya-ba, āmada tabāqa šušta tāza kunad, peši havay-ba darni tabāq-ba jangiras zanānda, hav meteyad.

Hū, bined-de [*murājiat ba šunavanda*] ham un xizmatgāri āmdagī mešunavad, ham dāya. Jangiras zanānda hav meteyad! Dāya, hū čunki rah-ba rafsāda yagān zadu xūrd nakunad gufta. Dānāgii vāya bined, jangiras zanānda hav meteyad. Az kiseš megirad mana inta-inta hav meteyad [*rāvī bā harakati dast partāftani angušterrā nišan medihad*] jangiras mezanad, avāz meburād. Kanizaki āmasādagiyam mebinad ina, dāyayam mebinad. Bahad dāya hamin katī mebarād. Bahad in dāya meburādu tūyri peši bānu mebarad. Bahad bānu megūd ki:

– Bared, burda āšxāna-ba havā ted tabaqa.

– Ne – megūd – in mehmāni āmdagī – megūd, – annāyi nabuday – megūd.

– Ha – megūd.

– Darni tabāqa bined – megūd.

Bānu mebinad, ki bārgāhi dādāš-ba duxtari Afrāsiyāb šuda, da dastaš hamta nigin nest. Ana hamta, čunki čašmaš ireš tillā, hamta dar girta istāday, gavhar.

– Ūūū! – megūd.

«Xay, in bejiz nabuday in pāššāzāda-de, avlādi Rustam – megūd [dar dilaš]. – Musaxxar kardagī in [Rustam] rūi dunyāya, bejiz ne – megūd – yak ana inu vay šudagī, yak qabaq [xašm] karda hamire guzašta āmaday-de» – megūd.

In bānuya, duxtari Afrāsiyāba, yak dardaš hazār dard mešad. Anaku xā[b] rafta nametānad. Ha, in bačayam dilaš-ba ɣul-ɣula meyaltad. Nekī akun in-ba yak čiz hast ki: «Man gureza, a yak jā Vatana tark kunda āmdamu mana duxtari Afrāsiyāb, hamta pādšāzāda ixtiyār mekunad-ma» [guftaɣī andeša] da in paydā mešad.

Anakun pādšā sarlaškari az tu guftāhād, qabul nakardāhād-ku, ana in farāsati vay-ba, inješ-ba diqqat kuned, ki meāmadagī vaxt-ba laškari Afrāsiyāb laškari erānihā katī rūbarū mešad. «Man bar xalqi xudam, bar ādamāi xudam, ya'ne tey kašam-ma» gufta, ixtiyār nakardāhād. Duyum kalāni yak šahra dād [pādšāh], ki «man gureza šuda, vatanama tark kunda, in-ja āmdamu balvāi xalq-ba giriftār šavam-ma man kalān» gufta, vayam ixtiyār nakarda bud.

Ana in bāyi pādšāɣī, in az rūi mehnataš. Hičī ne! A in, in duxtari pādšā bexabar bud, in vāqia šud. Xay inam čī, imrūz inta, paga inta, paga unta. Hamin yak ne'mati āmadagī bahad-bahad har rūzi pasaš kanda našuda, se marātibā avqāt meāmadagī šud. Bahad [Gev dar dil] guft, ki «in bānu yak gap dārad». Bahad [dar dil] guft, ki «tavakkal dar YAZdāni pāk» čunki Afrāsiyāba dinu mashabaš diga, in bačaya dinu mashabaš diga.

Ana bahad yak rūz ina Afrāsiyāb tūsatdan yak šabaki juy mezanad. Ana in [Gev]: «heeee Xudā zad – guft – yak gap šuday» guft...

RAHMĀNĪ: Ha, afsūs xūrdu...

KAMĀLĀV: Afsūs xūrd. Bahad guft, ki:

– Ha, xūb, raved, mebeyam – [guft Gev].

– Ne! – guft āmadagī ādam.

Šabakī, du aspakī savutu qalqān pūšidagī, zerehpūš.

– Peš-peš darāyed šumāya girta merem – guft.

– Aūūūū – guft.

Xa, raft bārgāhi pādšāh-ba. Hiški ne. Yak čiqāt hālanki dāyaya did-de. Hamin dāyaya didā[h]ād, bahad guft ki, «A-a-a-a!».

Hamin dāya āmada, yak-ma yak, načakānda guftāday-de. «Pādšā mana šabakī nest mekunad. Kī mepursad mana». Giyristan-ba ājiz šud, intū istāda [Gev dar dil guft]: «yā yazdāni pāk! Tavakkal dar zāti pākat! Man rahat-ba rāst istādem, haqa hisāb kun» guft.

Tūyrī istād peši pādšā-ba. Yak čiqāt yak zan āmad. Da rūš inta čādir, panjara-panjara. Čimmat bārin. Ādama dida meistad-de. «In zan kī budast» [guft dar dil Gev]. Ha, qulluq, ha šištan. Ana bahad yak vaziri pādšāh [guft]:

– Būtam, išq ayb nest – guft.

Hālanki [Gev] hayrān mānd. Pičī badanaš-ba jān darāmad, andake.

Vazir:

– Būtam, išq ayb nest – guft – ba xabarhāi mana in dāya bānu šumāya ixtiyār karday – guft – qabul mekuned-ma ba jufti pākī?

Intū istāda kalleša xam kard. Kalleša xam karda istād-istādu bahad guft ki:

– Čutū mešad – guftu az jāš xesta pāšā-ba nigāh karda, se marātiba ta'zim kard.

Bahad hālanki vazir guft:

– Āre! Ha, šumā az avlādi Rustam az kayānihā, pādšāhzāda, ba izzat merased – guftu inta Afrāsiyāb-ba nigāh kard – mubārak! – guft.

Afrāsiyāb intū karda nigāh kard. Bahad yak čiqāt, iredagī čim-matdār zani Afrāsiyāb bud, āči duxtar, in dāyeš. Šud! Digar gap ne! Hamin gap! Haminkatī čilšabu čilrūz vadavang Samarqand-ba tūy meteyan. Na dina mepursad, na mazhaba mepursad, na dini mazhabī māya qabul kun megūd, na digar megūd. Duxtara hamun-ja tūyu tamāšā karda, hamun jāš-ba girtāday, hamun bāmi duxtar-ba.

Bahad [pādšāh] megūd ki:

– Hamun jātān-ba kār kundan gired.

Bahad, ana bahad, xaaa, gufta mešinad. Ana az in gašta-gašta yak čand vaxt [meguzarad]. Ana bahad hāli vazir vuzarā, inu vay, inā bahad megūd ki «Xa, dāmāta āvarda, yak gap pursida, yak gap-ba andāzem, kanī čī mayl dārad? Xa, bānuya mana dādem, in tūyu tamāšā kunda, jāyu makān, xūrdan bāšad».

Hamin ana bahad meberan. Bahad āvaradand. Bahad ana vazirā mešinan. Inta, unta bahad megūn [pādšāh] ki:

– YĀ mehmān! Šumā akun mehmāni urū ne! Azāni mā! Dar tahti dili xud šumā ixtiyār kuned. Xa, havaya šāh muyassar kunānu ba havay mašyul šaved. Hākīm-ma, sarlaškar-ma. Ana yā digar yagān kārī digari davlat-ba-ma, yā kārī xalq-ba-ma.

– Aj jamiaš [hamaaš] – megūd – mana hamin kāram beh ast.

– Ā, in bāyi šāh, in xudaš bāy.

– Agar – megūt [Gev] – šāhi ālam ibrā binan ixtiyār kunan man-ba yak zamini kenga [vae'rā] teyan man, man yak bāyu čārbāy kunda, hisābi pāšāgi-ba, dar āyanda yak behtarin šahr kunda teyam.

– Šahar?

– Ha – megūd.

– Ā, yak šahar čan man zamin mešad?

Ana yagdan [Gev guft]:

– Hazārman bāšadam man qabul mekunam.

– Hazārman? – Ire, da ire, ire da ire. – Xūb-xūb-xūb – guftan.

Ana bahad ina javāb meteyan. Afrāsiyāb megūd:

– In kas-ba sarupā ted.

Du qabat čapān, sarupā, izzat ikrām, burāmda merad. Bahad ana Pirāni Gesa megūd ki:

– Pāššāh, xub šumā-ba zarur, yak gapa zad-de in.

– A čutū?

– Az haminqata qavmu qarin, az haminqata ādam, yagān kas hamta ixtiyār nakardāhād. Zud in bačaya ta'min kuned, ki mā xudaš hamun čārbāy-ba mūhtāj.

– Kānī – megūt – čī dalel dārī?

– Ā in – megūt – ina dastaš gul buday-ku! Mana bāyatāna čutū kard?

Bahad pādšāyam intūūūū ūyla mekunad. Hamin kujā-kujā-kujā, ana az hamin čūli Qaršī āmada, az yak nugi čūl, bahad megūt ki:

– Hamin čūl ayni tu. Az kujā čī megirī. Mana in nahar ābi daryāya band. Kanal kunda burāru bemalāl kār kundan gir. Čand hazār ādam darkār tu-ba meteyam.

Ana az hamin, jūra, ādami bisyāra Afrāsiyāb hamin-ba jūna mekunānad. Ana in [Gev] bāšad da saraš istāda inta kuned, unta kuned, ire kuned, urū kuned. Hattā unja-ba [dar Tūrān] inžener, texnik inu vay nabuday. In da Erān buday. Erāniyān medānisten. Texnikačiyān kujā-ba, ki āb nameburāmdagī jā, jū šud, da darni jū xā[b] rafta, mana hamin bāšmardāqaš-ba [sarangušt] nigā mekunad. Bahad megūt ki:

– A in čī?

– Hamina bined āb meburād.

Pahm xāraftu bāšmardāqaša, ki did āb bemalāl ah hamun-ja mebarāmday. Ana inā megūn:

– Eheeeee.

RAHMĀNĪ: In čī hikmat buday?

KAMĀLĀV: In hikmat, hamunja āb meburād-de, jūya kansāda. Nāšad kanal past-ma, baland-ma āb past mezanad-de. Hamin xārafta, ki bāšmardāqaša didan girift, bemalāl āb burāmda meraftay.

Ana bahad āb mezadagī jāhā-ba se pāya, sepāya in fārsī, hamin sepāyaya, in [Gev] taškil mekunad. Bahad megūd ki:

– Irū nakuned, kujā āb mezanad, sarband-ba māned.

Un zamān-ba na simentu na inu na vay! Hamin sepāya ana hamin-kaṭī, in [Gev] gūyā, ki inžiner šuda, haminja hāziranki zabānamā-ba, hamin yak bāyi bisyāra akun haminja iyirmiš [devār] mekunadiiii aqli-ba ne.

Am mābayn čār sāl meguzarad. Akun dar hamin atrāf kamaš-ba yak dusad-ta gav mekunad in [Gev] xudaš. Xudaš! Hū un ādamā-ba xūrdu xūrāk-ba darkār-de. Dusad-ta gav mekunad, gūsband, buz, gav da darni hamin šir, jirjāt.

In hāziranki bārin, mana hāziram-ku bā[z] gum šud. Bā[z] gum šu-du raft, asli kūhna, du pānzdah yak sī šud [*rāvī bā imrūz, ki šir kam šud muqāisa mekunad*].

Un-ja-ba hamin avqātāyi hamun ādamāyi kārgar hammeš az xud burāmdanaš darkār.

Ana bahad az mābayn čār sāl meguzarad. Ana bahad az čār sāl Afrāsiyāb-ba in [Gev] ādam mefursānad, jūra. Bahad megūd: «Hamin šāhi ālam yak beyanu šāhi ālam yak beyanu šāhi ālam yak beyan» yak mešad, du mešad se. Axir yak rūz ādamāi girdašdagihāi [pādšāh] megūn: «xa, yak raved, yak bined». Afrāsiyāb hamin-ja āmada, darni hamin-ba aspakī az asp nafurāmada, hamin āmadanaš katī, tā hamin pešina tamāšā mekunad.

RAHMĀNĪ: Bāya?

KAMĀLĀV: Bāya. Na sar dārad, na kun! Butun daraxtā navča. Tākā hāsīl-ba darāmday. Daraxtā hāsīl-ba, ayni hamin hāsīl-ba juy mezanad. Ana az inja rafta Afrāsiyāb yagdan in-ba mehru muhab-bataša mebandad.

In kār-ba-yam az hamin gap mepursad, un kār-ba-yam az hamin gap mepursad, un kār-ba-yam. In peši Afrāsiyāb-ba, vazirā da peši inu meni Afrāsiyāb yak pul šuda mānd. Ana bahad mābayni vazirhāi Afrāsiyāb-ba, «Xudā da šumā umri bāqī teyad» [*in ta'bir barāi šunavanda gufta šudaast*], adāvat paydā šud.

Guftan, ki «Hū yak erānibača āmadu xa yak dašta inta karday, a xāru butešam davu daraxt bud, in pādšāha duxtaraša girift. Pādšāha hāzir maslihataš be hamin namešad, in čī gap in!» Hamin inta-unta, ina čī mekunem, ina čī mekunem. In unta in inta.

A ina [Gevrā] avāzeš rūbay burāmda raftan girift. Ana burāmda avāzeš raftan giriftād, āsta-āsta-āsta-āsta bined, ki hamun Afrāsiyāb-ba ina girāndan [bad kardan] girtan, ki ha in erānī ha in avlādi Rustam, xūb ajab ne, ki tahaki Rustam-ba in ādam fursānadu, in Rustam ana in tayā šavad jīyan šavad, amak šavad beyadu yāri dūst šavadu mamla-kati māya kufayakun nakunad. In har kār mekunad.

Ne, hamin ziddiyat raftan girift, raftan girift, raftan girift in kār, ax-ir hamina nest kardan-ba āmadan.

RAHMĀNĪ: Vazirā.

KAMĀLĀV: Hmm. Pādšā rāzigī dād. Pādšā-ba-yam gapāi mu-

hābātnāki zūra zadan. Ana bahad az tarafi pādšā čār kasa in-ba fursāndan. Mehmān kardan. Čār mehmān āmad. Hiškiya qabul nakardan. Čārteš da pešaš hamina girta yak bām-ba, gurung! «Diga hiškī darkār ne dam mā» guftan. Hamin, da jāi hamta yāmbāš [pahlū] karda šištāgī, tarbuz kuštāgī kārd katī, xarbuza-tarbuz kuštāgī kārd katī, hamina [Gevrā] xābānda haminja-ba sar zadan.

ŠUNAVANADA: Siyāvuša? [*Ba nazari šunavanda Gev in Siyāvuš ast, vale tibqi rivāyati rāvi Gev padari Siyāvuš ast*].

KAMĀLĀV: Neee!

ŠUNAVANDA: Ha.

KAMĀLĀV: Dādāša hālī.

ŠUNAVANDA: Dādāi kiya?

KAMĀLĀV: Dādāi Siyāvuša.

ŠUNAVANDA: Dādāš čī-ba āmad?

KAMĀLĀV: Ha, in Gev dādāyi hamin-de, ad dādāyi hamin rūid-de Siyāvuš. Vay a(z) Erān āmdagī bud-ku, Gev bud vay.

ŠUNAVANDA: Dādāš katī, qatī āmdagī bud-ma vay.

KAMĀLĀV: Ne! Vay Siyāvuš ad duxtari Afrāsiyāb. Hāli vay iškami āčeš-ba.

Ana ina kuštan! Ana in duxtari Afrāsiyāb «Dād! Bedād! Vāy!» Guftu mānd.

ŠUNAVANDA: Kiya kuštand? [*Šunavanda hanūz ham nāmi šaxsiyathāi dastānrā ivaz mekunad*].

KAMĀLĀV: Hamun ādama az Erān āmdagiya.

ŠUNAVANDA: Ne, hamun ādam Siyāvuš bud-ma, Gev bud-ma, kī bud vay?

KAMĀLĀV: Gev!

ŠUNAVANDA: Ha, šumā avvalaš-ba Siyāvuš gufted-da.

KAMĀLĀV: Dāstān ayni Siyāvuš, dāstāni Siyāvuš.

ŠUNAVANDA: Haaa ādami āmadagī Gev.

KAMĀLĀV: Ha, vay Gev.

ŠUNAVANDA: Haa, inta.

KAMĀLĀV: Vay [Gev] dādāš-de. Ana bahad in raftan bahad, yak rūz āsta-āsta-āsta, anaku bāya bined, kujādagī kalxāzā egala kardu mānd. Hamin qata hazār hā man zamina ābād kardagī [murd]. Ana Afrāsiyābdain pādšā duxtara būlak [judā] kunda, yakjā-ba mānd.

Ana vaxtu sāataš āmdāhād in [duxtari Afrāsiyāb] yak pisarnāk šud. Yak pisarnāk šud, nāmi ina Siyāvaši Valī māndan. Siyāvašaš hamin, ki erāniyā bārin xušrū nabud, rangaš siyātar, gandumrang, ūzbakpitišli, hamta bud. Valigeš hamin ki gapi zadageš meāmad, in bačaya. Āčeš

hamina tarbiya kundek gaštay. Ana in āči in gavjūš bud, dāyai kalān bud, da tayi dasti in čand zan gav mejūšid, yak dusadta pāda haminja.

ŠUNAVANDA: Āči ki?

KAMĀLĀV: Āči hamun Siyāvuš, duxtari pādšā! Bahad in pir šud, digar šud, kalān šud, haminā-ba kalān šud in. In bāya digar kas egala kard. In hamin sari gavā-ba mānd. Ana bahad inā-ba dāya šud. Xa, inam guzašt, gūyed.

Anaku dušmani haminā-ba, in bā murdani Gev sabab šud. Erān mana hamta talātūb šud.

ŠUNAVANDA: Murdani Geva šunidand.

KAMĀLĀV: Ha, šunidan. Ha, bahad čī šuday, čī šuday, čī šuday? Ana bahad guftan, ki yak Siyāvuš guftagī yak bača paydā šudayu hamin gapi zadageš meāmdayu nāmi ina Valī guftenu. Ana bahad Rustam tāqat kunda natānist. Hič ilājaš našud. Jang kunda biyam gūyad, vay namešad. Ādama rafta xabar gir, gūyad, az daryā, ire guzašta āmda, xabar meburdagī ādam ne.

Ana hamunja-ba yak qāida buday. Yak qāyda buday, ki pes, ādamāyi pes buday. Inā rūša ādam-ba nišān namedāday. Da tepeš yak čādira kašida, az du biqini čādir du dastaša burāvarda, kamarčeša basta, peši hamin-ba yak qūnyirāq memānday. Hamin qūnyirāq gaštan girad jaldar-jaldar-jaldar mekarday. Vay [čādari] un ādam du tešik dāštay. Az tešik dida meraftay. Kī čī, ki teyad hamina megirtay. Yak hassāi [asāi] kalān, tayāq da dastašu hamin gadāyi mekarday. Ādamā-ba nazdik namešuday. Ādamā av vay hazar mekarden.

Rustam ana hamina mašq karda, yak šab katī az daryāi Amu meguzarad, hamin Tirmiz-ba. Hamin Tirmiz-ba guzišta, hamin šartī aspaš katī čūli Qarši-ba nigā kunda jūna mekunad. Ana bahad aspa yakjā basta, hamin hālanki yak čādira da saraš kašida, hamin tayāqaša zada-zada-zada hamtaring mebeyad, in hamin pursida-pursida. Jāi ina čand kasā guftagī. Tūyrī peši haminā mebeyad. Bahad yak du-se az un duxtari pādšāh:

– E, vaya binetān – megūd – yak pes āmaday – megūd.

Bahad inta mebinan, ki haqatdan...

ŠUNAVANDA: Šāmatāna xānded-ma? [*Šunavnada az rāvi pursān mešavad, ki āyā namāzi šāmrā mexānad?*].

KAMĀLĀV: Xūb, hāzir.

Bahad xūb megūt, bahad megūt, ki:

– Hamin – megūd – yak kāsa jiryāt-ma, čālāb-ma burda tetān – megūd – ana yak gadāy – megūd – nazdikeš-ba naravetān, vay pes buday – megūd – da saraš čādir qūnyirāqaš qatī – megūd.

Jaldar-jaldar-jaldar āmassay. Ana haminja hamin xel karda, hamin yak dāya pešaš-ba budagī az hamun gavjūšā yak karsān... zan, hamin jirkida labu dahanaša mana haminta [*rāvī ba dastaš lattaerā girifta dahānašrā pūšānda, hamān hālatrā amalan nišān medihad*] pūšānda, āvarda meteyad:

– Ma, mana ina xūr, mana – megūd.

Bahad akun in xudi Rustam! Jahān-ba nāmaš mašhur, xudi Rustam in. Bahad nāmaš-ba pes šuda āmdagī, nāšad mumkin nest. Injāhā-ba gadāyi kunda āmdagī. Bahad hamta megiradu yak tillāya hamta hav meteyad.

ŠUNAVANDA: Rustam.

KAMĀLĀV: Hālanki zan-ba. Zan, in besāibi [besāhibi] pul hamajābaam širin-de, hamta megiradu [megūd]:

– E, in gadāy budu tillā havā dād.

Ana bahad [Rustam] megūd, ki:

– Tu am man najirk.

– Ibiii, i, tu kī mešī, man a(z) tu najirkam?

– Jim! – megūd.

Hamin «jim!» guftan-ba hālagī taxtamarg mešadu memānad. Bahad [Rustam] guft ki:

– Gir! Hadiya! Ba tu hadiya. Man-ba – megūd – mādari Siyāvuš darkār, xudi Siyāvuša didāraš darkār. Rav – megūd – in jirkida am man xā[b] narav – megūd.

Ana bahad in hamin larzida, tarsida, hamtaring kunda, hamin «muram-ravam» gufta, hamun tabaq da hamunja memānad, jiryātam da unja memānad, hamin tāzān-tāzān merad-de. Be tabaqu bejiryāt saru pāya kanda. Unja merad, ki yak pāš-ba yak čāruqaš hast yakteš-ba nest. Qiyiq [rūymāl nest], sarā luč.

Bahad hālagī duxtari pādšā megūd ki:

– Čī šud, čī šud tuya? – megūd. – Tu-ba yak hezum kamī kard-ma – megūd.

– Ne, bānujān megūt, tāba kardam, bad kardam – megūd.

– Čī? – megūd.

Inta mebinad da dastaš yak tillā.

– Eh, in čī sir? – megūd.

– Inja bed – megūd.

In hamin duxtari pādšāya urū girta, yak kunjak-ba merad:

– Anamin gadāy dād – megūd – šumāya didanī. Siyāvuša yak dida, yak ziyārat kardanī. In az Erān āmdāday. In un pesi meguftagetān, ādami mejirkidagī nabuday – megūd.

Hayrāāāān memānad, meistad. Bahad megūd ki:

– Vāqean tayāhāi in dar Erān hast az avlādi Rustam bāšad-ma, kī bāšad-ma. Xa, rav! Girta be – megūd. Girta beyu hay bām-ba andāz, hiškī nafahmad – megūd.

Ana gavjūšiyam tamām šud, inam tamām šud, vayam tamām šud, bahad yakčiqāt, urū bām-ba medarād. Vayam medarād. Bahad zan hamtaaaa meistad, tūrida. Ana bahad Rustam az jāyaš xesta ta'zim mekunad.

– Ha kelin! Am man najirked! Man azāni xud! Gev jānam, jigaram, jiyānam bud. Man Siyāvušjāna yak binam, šumāya yak ziyārat kunam gufta, az Erān āmadam.

Hālagi duxtari pādšā:

– Ibī, xudī šumā kī mešed? – megūd.

Duxtari pādšā larzida memānad.

– Man, Rustam! – megūd.

– Ah!!! – Az huš merad.

Darrav āmada hālankī dāya ina meiskirad. Rūš-ba āb mezanad, meiskirad. Vay avāzai Rustam mamlakata titra [larza] mekunānad-de. Hamin «man Rustam» guftan-ba «ah!!!» megūdu jāš-ba šax mešad, memānad.

Ana bahad mešinan, gurung mekunan, in mekunan. In katī gap mezanad. Siyāvuša mebinad, bayalaš-ba megirad, ana mūčī, qučāq mekunad. Mana haminja ak kisceš yak čangāl tillā meburārad. Bahad megūd ki:

– Mana in hadiya ba šumāhān – megūd. – Bemalāl Siyāvušjān-ba čī darkār bāšad xarj kuned. Man bāz vaxtama yābam yak vaxtā mebeyam.

– Xa.

Memānad merad.

– Xa darkār ne – megūd.

– Ne – megūd – darkār mešad girta māned. Zinhār ba zinhār – megūd Siyāvuš yagān čiz kamī nakašad.

– Xa – megūd.

Ana az in, in hamin zan-de. Hū zana aqlaš past mešad, mūš darāz mešad, jāyaš darāz mešad, guftagī naqlā hastku! Hamun hālankī, hamun jurjāta girta raftagī dāya ina ayre dayre, ayre dayre, ayre dayre ak kāmī zubānaš meburārad [ya'ne ba har kī megūyad].

In gūši pāššā-ba merasad. Bahad pāššā duxtara mebarad, mepursad. Bahad megūd ki:

– Ne, āmad – megūd – yak tabaq jurjāt dādem – megūd – hamin

jiryāta girift, mānda raft – megūd – čī yak pes āmad – megūd – ha anamun dāya burāvarda dādan – megūd.

Dāyayam jānaš hamin darraz [larzida] zada memānad-de: «A, Xudā zad, ap puti man meayezad gufta».

– Ne, ana inta, unta. Yak gadāy buday. Ana āmad, man tabaqa in-ja māndam, girift raft. Ne, namedānem intaring gapā gapu gaštak, ana darun berun našuday. Ana bānu vaya nayden. Ne-ne pādšājān, ana qayla šavam, biyrān šavam, šašlik šavam, tušpera šavam – mül qasama mexūrad.

Bahad pādšāh hamin katī memānad, merad. Ana bahad pādšā vaziraš-ba tayin mekunad ki:

– Zinhār, ba zinhār hamin xel ādami meāmdagiya minbaadaš-ba sanjetān. Vay – megūd – yak āmday bā mebeyad.

Bahad xūb megūn inā. Hamin mābayn-ba ana čand vaxt meguzarad. Siyāvuš hašt-ba medarād, būzbala mešad, nazar-ba namāyān mešad. Āčeš haminja Dahilibānu, beparvā falak. Hamin davlati dādāya digara pisand namekunad. Čunki tillā mül urū. Ana gavjūš dusadta gava mejūšad, ki širu jiryāt mekunad, sari haminā-ba kalān.

Bahad ana gapbar, gapberāya bined-de dušmaniya! «Hū, megūd, vay in Siyāvuš un valī, megūd, gapi zadageš inta āmassay. Xudaš inta, megūd, judā mahāratdār. Yak hamta čiz».

Hamin bačaya āvarda Afrāsiyāb... naberi xudaš akun, dādāš az Erān bāšadam, haft marātiba az nazārat meguzarānad. Āvarda pursad, tasaduqi nāmi Xudā šavam, qudrati āllā taāllā katī, bačaya kalleš-ba hič gap ne. Un gapi urūdagī ne. Mepursand:

– Ha, čī?

– Ha gavi alemā duta zāyid! Šira mül-mül meteyad! Hū māma γav-γav mejūšad! Ha, xurmahā pur mešad, kadihā pur mešad, man-ba qaymāq meteyan!! Haaaa!!! Mexūram. [*Rāvi ba taqlidi zabāni bačai xurdsāl gap mezanad*].

Ana bahad Afrāsiyāb megūd ki:

– E da padari šumāhān nalat, padari hamina hamta fitna katī kuštētān, ā in tentak-ku – megūd. Man a in, ina pursam, vayya pursam, in gavamā inta, duta mezāyad, seta mezāyad, šira γav-γav mejūšad. Mana – megūd – gapi in.

Hū aku vay bači yāš-ku šāyad yagān gapi hamin maxfiya hamin megūd gufta, burda taftiš mekunad, hū darun-ba āmadani Rustama inu vaya.

Ana qudurati yazdāni pāk katī hamun gapāi Rustama āmdageš, pursidageš, mūčī, qučāq kundageš inu vay kardageš umuman ak kaleš

bardāšta mešad. Hamin gavamā bud, ala bud, gūsaleš bud, duta zāyid, yav-yav mejūšidan, man-ba qaymāq medādan, hamin.

Xa, ana yak rūz az hamin, mana hamin tarafi Tirmiz yak aspakī favran Afrāsiyāb-ba merad. Vay ādam māndagī-de. Hamun ādami māndagī megūd:

– Hamin taqsir – megūd – hamun pes [Rustam] āmassay.

– A?

– Ha āmasāday.

Dusad-ta laškari hamin ālambaneyi tamtama, hamin nayzazanu qi-ličzanu hamtaringa tayyār mekunan. Yak rahbar da in-ba qatī, yak pahlavāni kalān bahad megūd, ki:

– Ravetān mena-ba giretān in čutūring pes buday – megūd.

Ana in [Rustam] bā in ahli kūhna, narxaša napursida Raxša yakjā bajā karda, ehtiyāt karda, yak kas-ba dāda, hamin «Yā, hu! Yā man-hu!» gufta, taq-taq hasāya zada, hamin jaldar-jaldar-jaldar, hamun qūnyurāq katī āmadan megirad-de. Askara pisandam namekunad, naz-aram namekunad. Čunki sahl inta šavad, unā mehurkat-de.

Ana hamin āmdagī mahal-ba, hamin in askar a ire, in askar a ire āmda, hamun hālankī sarlašdari pahlavān, hamin yakta mezanad ina [Rustama] dastašdagī dubulja katī. In hamin dubulja āmda kalli Rustam-ba mezanad. Hamin kalleš-ba zanad, hamun sabil zarbi zūrī hamta meyaltad, suya kunda. Meyaltad rišā barāmdagī, Rustam.

– Haaaaa!!!! Rustam! – megūd.

Aka hamin dusad kas, yakdan mekanad pas merad.

ŠUNAVANDA: Šināxtan-de.

KAMĀLĀV: A? Yakdan megurezad, iskirta nametānan. Lāaqaq hamina [Rustama] zadagī, hamun ādam ba’dan hamunam megurezad. Rustam ire urū nigā mekunad, hij ilāj ne. Hamin tā vay ire urū guftana Siyāvuša āčeš katī girta hay megūd.

Tā unā bārgāhī pādšā merad, tā Afrāsiyāb-ba merad, tā unta megūd. Du sad kas gurext. Vay Rustam gufta, šināxtan. Šināxta yak Rustam guftanu hameš gurext. Hamin megiradu megurezad pāyān nigāh kunda. Aka az pasi hamin, hamin čūli Qaršī katī tā hamin Tirmiza yak se hazār kas, tā labi daryāi Amuya rūfta merad. Rustam megūd:

– Tez bāšed. Hamin labi daryā rasem.

Ana bahad inā inja āmada, labi daryā-ba rasida, hamin Raxš-ba sār mešadu favran az daryā meguzarad, merad. Inā in bari daryā-ba memānad. Xudaš rafsay, rafta hamin Rustam-ba rasida, hamina meiskirem gufta, harakat kunda nametānad. Ana avāzai Rustama bal-andeš hamin qatar. Ana hamin katī Siyāvuši valiya, hamin Rustam ba

dasti xud, hamin pisari Geva Erānzamin-ba girta merad. A, dādāš Gev in-ja [dar Tūrān] memurad, āčeš katī ina [Siyāvušrā] girta merad gap-ba andāxta.

Ana hamurū burda bahad ina tarbiya mekunad. Margi in Erān-ba merasad, Siyāvuša margaš, inja-ba [Tūrān-ba] ne. Duxtari pādšāh izzat katī mekušad ina. Fitnai havay katī memurad. Ina bahad digar megūem... [*rāvī namāz mexānad*].

Ana az hamin Siyāvuša dar bārgāhi pādšāhi Manučehra burda, Rustam memānad, tarbiya-ba, tarbiya-ba. Xa, inā tarbiya mekunan, In vāya-ba merasad. Čārdah-ba medarād in. Yak juvāni šapaltangi ālambane. Pādšāhi Manučehra-ba, ana a Vizantiya yak pādšā yak kanizak mefursānad. Bāj [māliyāt] medāday-de vay, mefursānad.

Yak kanizakī xušrū, yak hamin ālambane. In hamin Siyāvuša did, in-ba āšuq mešad, in badbaxt. Xudaš pādšā-ba, hisābi pādšā-ba. In kanizaki pādšā, zanaš hisāb mešad, zani pādšā. Bahad inta megūt, unta megūt, in megūt, vay megūt Siyāvuš-ba yak čand naymayu nayāmat mekunad, hazilu mutāiba mekunad. In qabul namekunad.

Bahat in hamin yak rūz, Siyāvuša darni bām-ba iskirta mūčī, qučāq kardanī mešad zan. Darni bāmaš-ba, da tai parda, in hamin Siyāvuša megiram megūdu Siyāvuš yakbāra megurezad.

In hamin zan[h]am az bālāi hamin karāvut [kat, taxti xāb] xudaša havā dāda a kat, hamin Siyāvuš dar-ba āmad, ki hamin elkeš-ba [kiftaš-ba] dastaš merasad-de. Hamin zan ak kurti ina elkeš mekašad, hamin kurta parrī medarad. In ire mekašad, vay urū mekašad, kurta medarad.

Hamin mābayan-ba, Siyāvuš, ad dasti in xalās šuda merad. Ana in darni hamin bārgāh-ba in ayān mešad. Ha bahad inta-unta, inta-unta pādšā [fahmid]. Nazdi pādšā-ba hālanki [kaniz] megūd, ki:

– Man-ba hazilu mutāyi-ba kard, inta kard.

Xa, inta gūyad inta, inta gūyad inta. Bahad Siyāvuš megūd, ki:

– Mana hamta āmsādam kašid, hamta šud, hamta šud.

Mebinan kurtaya. Mana in pešaš daridagī, čāk šuda, hū a gardan, ap pas kašid-de. Mana in pešaš čāk šuda raftagī. Xa, inam mešad, inta mešad, unta mešad. Ana bahad yakbāra haminja Siyāvuš megūt:

– Gulxan sāzed. Kī haq, kī nāhaq ag gulxan guzaštan darkār.

Ādamāi kalān, amaldārḥā, šāhā dar bārgāhi šāh budagī vaziru vuzarāḥā, pešvāi xalqḥā, imāmā, hammāḥāšān, unā yazdānparast xudāparast jam' mešan, hamin mešinan.

Hamin hezime, ki jam' mekunani-eeee aqli-ba ne. Hamin hezima akun alav sar meteyan. Siyāvuš yak asp-ba sār šuda, bemalāl betavaqquf darni hamin hezim-ba medarād-de, alav-ba.

Akun unja-ba hamta megūn, unja-ba na sāat, na minut, na diga. Gūyā, ki yak čāynik čāya, tā yak piyāla, yak piyāla xūrdani čār kasa, aku amakamāya guftašān hamin [*išāra ba Mullāšarif, ki rāvī dāstāni Siyāvušrā az ān kas šunidaast*]. Tā yak čāynik čāya, čār kas yak piyālagī xūrdana ham qatar vaxt meguzarad. Am darni alav sahat va salāmat, na aspaš, na digeš, na digeš hamqata alave, ki čavkie, ki dar falak burāmsay, ādamā nazdik, burāmadu raft.

Ana hamina didan bahad, Rustam unja istādagī yak dandān arra, yakteš teša, hamin āmada hamin hāzirankī zanaka, hamin šastaš katī āmda... pādšāhi Manučehra na lām megūt, na mim, hiččī gufta name-tānad. Čunki vay Rustam-ba yak dahan gap zadāhād «mana in jiyani tu» gufta, digar gap nazad. Mana in jiyani tu gufta, Rustam-ba vay jiyān hišāb mešud. Tus ax xuharaš ne, a apeš neyu hamin jiyān-jiyān vay-ba jiyān tarafaš bud, at tarafi mādarī bud.

Ana bahad ina didu Rustam hamin bahad yak vaqt āmad. Haftād pardaya darnaš-ba hālankī zan xā(b) raftāhād bistar-ba, maza karda, mayišat. Hamin pardahāya tarra-tarra-tarra kanda, hav dāda, rafta hālankiya dar jāyaš xafa karda mekušad. Xudi Manučehra dida meistad, pādšā. Na yak kasa raftanī memānad [pādšā], na xudaš harakat mekunad.

ŠUNAVANDA: Zanaka mekušad?

KAMĀLĀV: Ha, čunki jazāš, megūt, hamin. Vay isnād āvard-de Erānihā-ba. In kār nest, in harakat nest. Vay rus az Vizantiya āmadagī ana haminhā-ba tuvahmat karda, yak hamta dāy māndageš barāi pādšāham hiččī namegūd. Hamin Rustam da jāš hamina kušta, dilaša xunuk kunda, ana bahad meburād, az inja.

Anakun in in-ja in katī xāravad.

Anakun gapa inja az Afrāsiyāb šunaved.

Afrāsiyāb bahāna kāfta, «in naberī man bud» gufta, xudaš-ku yak gavbān karda māndāhād, āči vāya, duxtari xudaša gavbān karda māndāhād, «e rav, yak erānibača-de» gufta. Anakun bahāna hamin šuda, Afrāsiyāb dah hazār laškari musallaha girta, Erān-ba nigā kunda, harakat mekunad.

Anakun Rustam bāšad da'vāi Gev, dādāi Siyāvuš! A, vay [Afrāsiyāb] bāšad da'vāi nebāra. Hamin mābayan-ba zanta-zanam, urhā-ur, tūūūyri Erān-ba darāmada merad. Erān-ba hamun pillā

[zamān] sargurdi kalān budagī Barzu katī Rustam, bābā nebara duteš, digar hiškī ne. Ana bahad merad.

In hamin Afrāsiyāb-ba du palvāni kalān mešad. Ahman-palvān, Dahman-palvān. Dutī hamin laškara du-ba taqsim karda, ad du taraf rafta, Erāna hamta qurša [ihāta] kunda girtanī mešan, ki nagaštan darkār. Hamin nūbat [navbat] Erāna yak burja kardan darkār. Ana bahad mebinadu hamtūū meistad.

Ana bahad Barzu Ahman-palvāna laškaraš-ba hamla karda, dayrāi Amu-ba nigāh kunda harakat mekunad ire-ba. Rustam Dahman-palvāna askaraš-ba hamla karda tarafi urū, Xitāy nigā kunda merūbad. Un taraf-ba. Qirhāqir-qirhāqir-qirhāqir, qirhāqirkunān irenkī laškar dayrāyi Amu-ba āmda, kufayakun šuda merad. Ad dah kasam yak kasam nameguzarad, sahat salāmat. Daryāi Amuya ayni ābjūš vaxtaš bud. Asp-pasp katī mānda merad hameš. A urū raftagī kuvah-ba meburād hameš, gurexta, ar Rustam tarsida. Kuvah-ba burāmada merad unā rah nameyābad, kujā raftanaša namedānad. Akun ap pasi Barzuyam laškari Erāniyān hast, ap pasi Rustamam.

Ana, ina bined, ki hamin Afrāsiyāb hamun Dahman-palvāna askarāš katī, hamun-ja ina čādiru čamanaš buday, in hamin čādiru čaman-ba mešinad. Hamin kuvahdagiya hameš qirān-tūpān šuda, yak xudaš yak parri kūh-ba memānad. Afrāsiyābday pādšāh.

Ana gardiši falaka inja bined, ki yak Ahmati hezumkaš bud, hamin yak mūysafud bābā, hamin hezum mekašad. Hamin akun būzbala [tanumand], unta bābāi unčiyam neyu hamin Ahmad-hezumkaš meguf-tan. Vay hamun har rūz hezum kašānda mefurūxt, xāneš meāvard. Hamin kuvah-ba hezum zasādāhād, taq-taq karsādāhād, yak kas āmda, vahšat mekunad-de. Vay xudaš da bālā. [*Kase vāridi xāna šud, vale rāvi gapašrā qat nakarda, davām dād*]. Ana da bālā pišti kuvah-ba. In av vay pāyān-ba. A hamun-ja, ha inta, unta, in-vay [megūyad Afrāsiyāb]:

– Mana medānī? Man kī?

– Furāyu be inta – megūd [Ahmad].

Hālankī Afrāsiyāba menaš-ba yak xanjar nest hamin pila [vaqt]. Bahad in mebinadu saru savlati ina: «Eeee! – megūd – in pādšāhi hamin Tūrānzamin» bāšad.

Unja Afrāsiyāb-pafrāsiyāb vayyāya namedānadu «in – megūd [dar dilaš] – hamin at Tūrānzamin, in man-ba dūyu siyāsāt karsay, ha ina hisāb kitābaša mekunam» megūdu hezim-pezima hamta memānadu vay xudaš [ba Afrāsiyāb] dūy zad:

– Inja be! – gufta.

Mebeyad furāmda. Hamin tabar da kiftaš mebeyad. Yak čüb hezima kašāla kardaaaa, tabar da kiftaaaaš, inta karda [*rāvī bā harakat nišān medihad*] mebeyad. Ha āmadanzamān Afrāsiyāb bā ina du nafrin karda, dūy mekunad. Hamin hezima inta mānda, hamin tabar katī yagdan mezanad-de ina [*Afrāsiyābrā*].

Ana bined, ki Afrāsiyābday ādama hamin kuvah-ba hamin hezumkaš mekušad! Tamām.

Ana hamin katī pādšāi Tūrānzamin ba itmām merasad. Hamin katī memurad, ba itmām merasad. Laškar kufayakun šuda mānda merad, har yakteš yak yār, yak mayār, yak ire, yak urū.

Rustamkatī Barzu hammi ināya yaksān kunda, ana bahad pas gašta meran.

ŠUNAVANDA: Siyāvušam zindageš tamām.

KAMĀLĀV: Tamām. Ana Afrāsiyāb murd.

Anakun dar bārai Afrāsiyāb haminhā [*ālmihāi ūzbek*] barāvardagī, ki in afsānavī yak šaxs. Dar negizi [*rešai*] lafzi turkālāgiya Afrāsiyāb guftagī gap ne, in fārsī, yak hamta afsānavī gap guftagī. Nest, in guftagī, Afrāsiyāb guftagī kas naguzaštay guftagī, in afsānavī guftagī inā [*ūzbekhā*] ālimāi turkālāg tasdiq kardagī.

Ana bahad in mābayn-ba Mahmud Qašyari asri yāzdah-ba guzaštāgī. Hamin «Devān-ul-luyā-ut-turkaš»-a se tām karda burāvardan. Haminja-ba yak ālimi mā [*tājik*] kār kard, nāmi havay a esam burāmday. Ana bahad in hamin yak jā-ba darni hamin «Devāni luyāt»-ba in hamin yak bayt še'r āvardāday ya'ne:

Fārslar ayturdi «Afrāsiyāb»,

Turklar ayturdi «Elalfartum».

Nāmi Afrāsiyāb dar Turkistān-ba ire-ba «Elalfartum» buday. Elaš el, eli Turkistān-ba, ūzbakā-ba; alfaš, ya'ne pahlavāni kalān, ana jussa dārad, ūhdabarā; nāmi in Artum buday. Ana haminja tasdiq xūrd, ki haqqadan in guzištāgī šaxs buday, ta'rixī. Afrāsiyāb ta'rixāš ah hamin.

Anakun Afrāsiyāb guftagī gapa xudaš čī? Māhān Afrāsiyāb megūyem. Aslaš ina, agar kalimai fārsii kūhneša girem aftaš siyāh, rūš siyāh, ax Xudā gaštāgī, a yazdāni pāk gaštāgī, gunahkāri jahān guftagī ma'nāya meteyad. Afrāsiyāb gufta dādagī-de erānihāya, fārsāya nāmaš az hamin ibārat, vassalām.

4. DĀSTĀNI «BARZU»

Rāvī: Kamālāv Jūra; millat: tājik; peša: muallim, dehqān; sin: tavallud 1921 – vafāt 1997; gūyandai pešin: Mullāšarif, kitāb; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; Ta'rixī sabt: dekabri sāli 1995; vāsitai sabt: diktāfān; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

KAMĀLĀV: Sūhrāb Turkānxātuna megirad. Vay katī zanušūyī karda, burāmda merad. Lekin vay-ba yak nigin dāda merad.

RAHMĀNĪ: Turkānxātun nigina megirad, a?

KAMĀLĀV: Ha, nigina da dastaš megiradu memānad. Aku diga hiččī ne-de! Bača da iškam... Bahad čil šabu čil rūz in-ā zanu šūyī kardagī... Vay mānda merad unja-ba, ana unja rafta, Erān-ba, ad daryāi Amu guzišta Rustam katī dastu bāzu mekunad, Sūhrāb. Rustam se marāti-ba megūd:

– Tu avlādi kī? Tu ak kujā mešī?!

– Tu nasli nasabi mana pursida čī mekunī?» — gufta, Sūhrāb badnafsi karda, Rustama da teppeš mebardārad.

– Pahlavānhā sar dāda-sar dāda mašq mekunan – megūd [Rustam].

Hamin mament-ba:

– Mana sar dādam – gufta, sar meteyad Sūhrāb.

In, hamin Rustam, hamin yakbāra, hamin vaqta pāyda istāda, hamin ina bardāšta mezanadu narxaša napursida xanjar mezanad. Vay jānaš-ba ser šudagī-de. Čunki Rustam pahlavāni rūyi jahān-de. In hamin da teppeš bardāšta pāš az zamin kanda šudan-ba megūd: «Ūh! az in muram avlā» – gufta. Ana ina mezanad. Ana Sūhrāb dar hamun hālat:

– Hay nāmard! – megūd, Sūhrāb – padaram, Rustam, našud-de! – megūd.

– Ah! – megūd. Hālī da pišti Sūhrāb. Xanjara nagirtay, hālī.

– Padaram, Rustam. Padar, Rustam...

– Man bači Rustam... ha, ana man Zarinabānuya bačeš.

– Ūh! – megūd, Zarinabānu, ki guft:

– Ūh! – megūd – tu az Samangān?.

Darrav Rustam unči mekunad:

– Nūšdārī biyār! – megūd. Bārgāhi pādšāh-ba hamin asp metāzānan «nūšdārī ber» gufta.

Rustam megiryad, menālad, ki «Bači xudama xudam xanjar zadem, ki tā davri qiyāmata, in an nāmi man namerad. In yak isnād šud da man».

Nüşdārī-ba āmasādagī ādam yak aspa sār šuda, āmada, yak šāxi daraxt-ba basta:

– E kusi eget-ba – megūd – tā(v)ba, ab barāi in, man asp tāxta megardam? Da in rūzi garmā – megūd.

Putā bardāšta xāb merad, xurrāk kašida. Tā ina Sührāb memurad. Rustam vāsūxti Sührāb-ba memānad, kabāb šuda. Hamin ki mamus [amr] meteyad, Afrāsiyāba laškaraša az čār, yak qismaš namemānad. Butun daryāi Amu-ba yarq mekunad. Čār jiyani Rustam budagī, ki har yakteš azdahār az Rustam ziyād. Am čār taraf, čār gurūh laškara girta, na pas memānad, na peš memānad, na biqin; mezanad, yaksānaša mekašad. Ana az injā āmada Afrāsiyāb, yaksānaš burāmda, saru rüyi čūpxūrda bā hamin Samarqand-ba meistad, pādšāgeš-ba.

Am mābayn yak 10-12 sāl meguzarad. Yak rüz, anakun...

Gapa az injā šunaved...

In Turkānxātuna hamin bačeš paydā mešad. Nāmaša xudaš memānad. Nāmi in megūd, Barzu. Barzu ba ma'nāe, ki barzagāv! Ana ma'nāš, ki barzagāvi buqqi hamin dayal, ki zamin rānda az zamin haqqaša judā karda megiriftagī. Az barāi hamin nāmi ina Barzui dehqān megūn. In dehqānī-ba yakum meistad, haštsālageš-ba zamin merānad. Bel katī zamin pāybel kunda, az zamin kišt megirad in.

Ana ba'd, in hākimi Xūjabulyān nāmi [deha], mana in tarafi māhāna, hamin hamvāri-ya, haminja-ba [rāvī bā dastaš ba samti yarbiī dehai Pasurxī išārat mekunad] Yakkatut mešad, yak dāna tut, az almisāq māndagi; haminja-ba čašma mešad.

– Rav – megūd [hākim] – hamina kišt kunu xūru xā(b) rav! Tu nebari man bāšī.

Ana in āča katī hamin-ja āmadaaaa, kišt karda, ana bahad xām merad. Tiramāh, xarbuza ire, tarbuz ire, handalak ire, bādiring ire, sabča. [Barzu] xā(b) raftay, būy girta [araq karda].

Pāššāhi Afrāsiyāb hamin tiramāh-ba bar ziddi Erānšāh yana laškar mekašad, Rustam-ba.

[Afrāsiyāb] haminja mebeyadu:

– Heeey – megūd – haminja āmdādem Sührāb katī – megūd – bā haminja āmadem» – megūd.

Az in Turkānxātunu ab-bači in bexabar, qat'iyan! Bahad megūt, ki:

– Ey – megūd – kujā-ba, hamin yak dahan širinkunak bāšad.

Akun hū ab bālāi gūštu inu vay xarbuza xūrdan darkār.

– Ha, balātāna girem, meyābem. Eh, ā hay Yakkatutzār-ba, hamta pur šuda xāraftay. Aq qir urū guzared [megūyad vazir].

Am Saryiyāzī hamta pāyān nišeb mešad. Hamin-ba, jūra [murājjati

rāvī ba šunavanda], sesad kas yakdan mebeyad. Sesad aspakī al laškari Afrāsiyāb. Āmda sesadteš yakbāra ham-ta... hamin Nurillāya, megūyemku bāyaš [dar zamāni amiri Buxārā in mintaqā bāyi Nurillābāy budast], pāyāni hamin-ba pap-pahan mešad, sip-siyāh! Šaqar-šaqar-šaqar-šaqar, vayur-vuyur, aspā hingir-hingir. Yakčiqāt Barzu hamin xā(b) raftād, mana inta karda [rāvī bā išārati dast nišan medihad].

– Āča, vay čī gap? – megūd.

– Av balam – megūd – inta burāmda bin. Yak balā layat kunda āmad – megūd.

– Kujāya? – megūd.

– Palaka, putun paykān kard – megūd.

– Eh, čī vay? – megūd.

– Xa, yakta-duta megirtagist, meraftagist-de – megūd – rahguzar budagist – megūd.

– Ne! – megūd – hamta paykān kard, xez inta, ādam bāšī!» – megūd āča, dādu vāy gufta čirraz zada.

– Ibī, āčem čī-ba inta guft – gufta aj jāš mexezad, ki darni palak hamin asp tāxsen; asp kafāndageš kadām, nābud kardageš kadām. Ana ba'd Barzu «hičī namegūm» megūd:

– Ūy-ūy! Pahlavānā, rahguzar-ma šumāyān, ana xarbuzaxūr-ma, tarbuzxūrma, ā, a egeš yak dahan pursida rāzī kunda giretān namešad-ma, ā in qata paykān kardana, māndageš māhānbayam mānad – megūd.

In hamin yak kalāni pešvāš buday, hamunāya sarkardeš, hamin bālāi asp-ba šilmiš [kašāla] kunda istādagī-de.

– E širmak! Ina mā šāhi ālam-ba bursem! Tu-ba kī mānday in gapāya – gufta, hamin āmada Barzuya yak qamčīn mezanad.

In hamin qamčīn mezanad, hamin tarafaš-ba-yu mana hamin tarafī čakkeš-ba [rāvī bā dast nišan medihad] sahl ta'sir mekunad, kift-ba mezanadu čakka-ba merasad.

– Ūūū – megūd, ābi čašmaš meburād, zarbi qamčīn katī. Bahad megūt, ki:

– Ee, ham palakam-ba darāyī! Ham paykān kunī! Ham duzzī kunī! Ham bā mana qamčīn zanī, ee?! Xay, mana širmak, tubayam yak šir makānam – megūdu yak belāš buday, hamin bela hamta saraša mezanadu [mešikanadu] hamin dasti bel katī «qadama tayāq» [nāmi bāzī] mekunad.

Ah hamin 13 kas arang gurexta xalās mešad, az sesad kas. Peši pādšāh merad sar kafīdagī, dast šikastagī, giyristagī.

– Ā, ha?

– E, hamta.

Bahad pādšāh haštsad kasa yakdan mefarmād, Afrāsiyāb:

– Rav – megūd – xānu mānaš katī kufayakun kunda, alav mānda girta be – megūd.

Bahad Pirāni Gesa megūd:

– Istī-istī – megūd, qur’a hav meteyad – qur’i man-ba unta ne – megūd.

Vay fālbin budagide, zūr fālbin budagide.

– Ha – megūd.

– In nasli Sührāb – megūd, in az Turkānxātun šudagī – megūd – un haštsad, hazār, jam’i dah hazār laškarata fursānī yak pul – megūd – az sesad kas senzdah kas mānd-ma? – megūd.

– Ha – megūd.

– Yak kapek-ba namegirad – megūd – yak dasti bel katī zaday – megūd – mana inā gufsay – megūd – bel katī zanad, inašam nameāmad, – megūd – be bel zaday bā(z) – megūt – riāya karday – megūd.

– Čī mekunem? Gir! Mana haysad kasa, xudad rav – megūd.

– Āre – megūd – man-ba hašsad kas darkār ne – megūd.

Ana az sipāh-sipāh, az ādamāi nayz-nayz yak 80 kasa megirad inu hamin aspā-ba sār šuda, hamin arābama, kajābama inu vay katī bahad xudaš āmada, ana āmda, mas kašida:

– Ūūū dehqān! Ū pālizkār! Ana, bačem, ha ire burāyed.

– Ha, salāmalekum, valekumassalām.

Kūrišmišu Barzu hayrān memānad. Yak ādami mūysafedi nurānī.

– E, ā hamin, mā hamta yak guzargāh šuda az Samarqand, hamta āmdādem, šāhi ālam katī. Hamin čutū mešad, hamin yak du-se xar-buza-ma, tarbuz-ma, hadaha mā-ba hamin yak marhamat kuned, mana.

– Aka [rāvī ba šunavanda murājiat mekunad], hamin xalta-ba tillā mebarad, ana didedma, ālama xalta-ba – mana xudatān šumārīda gired.

Barzu hayrān memānad:

– Ā hamin nav yak suruk ādam āmad havayam aš šumā budma?

– E mähān vaya namedāneme! Māya šāhi ālam fursānde. Vay unā kī namedānem, mana man xudam āmdam. Ā šāh-ba rāzigeš katī nat-eyat yak kas mešadma? Halālak, payvand...

Barzu hayrān memānad.

– Gired, bačem, gired. Mana xāstagetānča. Mähān mana in asp-ba-yam, xar-ba-yam megirem, šumā pulaša gired – megūd.

Ana, mardānagi-ji Barzu hamin-ja, ki tanga namegirad az hamin.

– E padari buzurgvār – megūd – mana, ki pālizard hisāb karda, šumā, ki az hisābi pāššāyi ālam – megūd – haminja āmaded, man da tahti dasti hamin pādšā bāšam, pul girtan man-ba jāiz nest – megūd.

– A, jān? Jāiz nest? Ā barakallā.

– Marhamat, arāba-ba suvār šaved, qasr ravem. Sūhbatī pāššā-ba. YAk gurung kuned.

Ana in-ba bahad āčeš:

– Xa, bačem, rav – megūd, az āča ruksat megirad. Āča ruksat medihad. Be ruksati āča nameraft. Turkānxātun – xa bačem maylaš rav – megūd.

Bahad merad arāba-ba suvār šuda. Ana unja merad. Afrāsiyāb hamta mebinadu badanaš važžī mekunad.

– Ūh – megūd, vajāhati in ar-Rustam-am 70 marātiba ziyād-ku – megūd – xudi in bači mayda – megūd.

Ana akun, Barzui dehqān hamta, ki Sūhrāb bārin xušrū, xušqāmat, čirāylī, in-ta ne. In dabang, yūlmī, zarang, siyāhčil, gavmānand. Hamta yūbyūla āmadagī. In vay bārin in-ta tājik bārin ne, ūzbek pitiš-lī. Bahad ana megūn, Pirāni Gesa megūd:

– In – megūd – zarbi mādaraš, padar-ba naraftay – megūd – mādar-ba raftay.

– Āre – megūd.

Bahad mešinad.

– Akun ina či xel sanjem mešad?

Mašvarat mekunan. Bahad ana šāirāya tayyār mekunan, bahad megūn, ki har yakted yak čiz-ba, yak vazn-ba yak čiza maxta kun. Ana bahad Barzu-ba megūn, kanī marhamat mana.

Akun Barzu vay pādšāgī-māššāgī in katī kār nadārad-de, dašt-ba gaštagī. Meradu yak gūsfandi kuštagiya yak sānaša kašāla kunda mebeyadu labi deg-ba āmda kabāb, sixkabāb kunsay, inta-inta sixā-ba guzarānda. Hamin kabābxūrī. Hamin, na peši pāššā-ba mešinad, na qatī unā mešinad, na sari dasturxān.

Šab yakteš či megūd:

– Dar jahān! Āvāzi či beh bāšad?! Dar šunid, ki ādam ārām girad?

YAkteš guft:

– Āvāzi bulbul bāšad.

– Ha, bale! In kas-ba yak sarhang ted.

– Duyumaš čī?

– Āvāzi nay bāšad.

– Ha bale! In kas-ba-yam yak sarhang ted.

Barzu dam namezanad, kabābaša inta xūrsay. Baad pešaš-ba yak deg-ba alavmemāndagī bud. Baad:

– Sarhangaš čī, vay? – megūd.

– Eee! – megūd – tu hāli namedānima? – megūd.

– Namedānam.

– Darni vay-ba tillā tanga hast – megūd.

– Čī barāi dāsai ina – megūd.

– Hamun gapi havay barāi.

– Eh in pāššā axmāq buday.

– Ibī dam, dam, dam, dam avāzad naburād.

– E axmāq buday-e! – megūd, ki – avāzi bulbul guftan-ba, yak avāzi nay guftan-ba – megūd – yak-yak sarhang medāday.

Baad yakteš:

– Dar jahān būi čī fāram bāšad! Xušrūy bāšad, muattar bāšad.

Baad yakteš:

– Avāzi atirgul bāšad, būi atirgul.

Baad Barzu intū nigāh mekunad. Yakteš čī megūd:

– Atirgulāb xuš ast!

Āre, inhā-ba-yam sarhang. Hamin seyumaš nagufta. Yakbāra Barzu čī megūd:

– E na'lat, ba šumāhāndayin dānā. Šāhi jahāna – megūd – ba xāk tira kardi-yu hametu – megūd – firebgarī kardī, na in ki – megūd – dar maydāni jang āvāzi asp xuš nabāšad az nayu bulbuli tu! Na in ki – megūd – xuni dušmana dar maydān rexta, mamlakata az dušman tāza kardan nabāšad az atirguli tu.

Pirāni Gesa megūd:

– Fahm – megūd – fahm – megūd – az mār mārbača merūyad – megūd – fahm, ki – megūd – hāzira xudaš aždahā šud, zaminu zamāna...

– Čī gufsay? – megūd.

– Āre-āre-āre-āre-āre. Ba'di az in avqātxūrī čār kas namānda peši pāššā mebarad, Barzuya, majburī.

– Ne, man hamin-ja...

– Ne-ne garded.

Hamin kabābu inu vayu šarābu inu vay. Baad Barzu megūd:

– Man in šarābxūriya namedānam – megūd – man naydemam – megūd – man-ba xarbuza ber, tarbuz ber – megūd.

– Ha, ne.

– Ne – megūd – kabābata ber inja – megūd – mexūrem – megūd

Ha, xūrdan megiran. Ana baad Pirāni Gesa:

– Būtam, bābā gardad, hamin mā katī, hamin da safar, hamin hamrāh šuda, hamin laškarā-ba sardārī karda, pešravī mekuned, yā ne? – megūd.

Baad Barzu dar hamin megūt:

«Man az mādari buzurg pursam kânī, čī, ruksat meteyan?».

Baad Perāni Gesa:

– Āre, āre purred.

Ana baad ināinja mešinan, yak arāba, yakčan kas Pirāni Gesa qatī. Ana bined, ki hamin Pirāni Gesa yak hamyān tanga-tilāya girta merad qatī, duzzī. Un-ja merad, Turkānxātun, in, vay mādard-de, megiryad. Baad dasti Turkānxātun-ba hamtu meteyad:

– Yā qizam, tā umratāna axiraša xūred merasad. Lekin šāhi ālam hamta guftan, agar – megūd – rad kuned, ajab ne, ki šāhi ālam barqasd našavad.

Ana hamin gapa zadan baadi Perrāni Gesa, Turkānxātun dar hayrat memānad. Vāqeanam tūyrī pādšāh vay. Yak qasd kunad, tamām. Hamun barqasd našavad:

– Az barāi in, tūhfaya gired. Duāi nek ted, mā sihat salāmat safar-ba barāem. – Unja akun dāmi Rustam-ba mebaram, namegūd. – Yak sayāhat-ba merem mebeyem.

– Ā ina, in saru tan, da in čī mešad?.

– E vayaš, šumāya kārātān našavad.

– Xa-xa.

Ana az in mebaran gašta, gardānda. Ana akun, «Xudā da šumā yāš teyad» [murājiat ba šunavandahā], Sūhrāba kiymu kečakaša, aspaša, katī avarda hamin dādāi Turkānxātun-ba dāda buden, laškarā. Kiymu-kečaki xunāludaša avarda da hamin dāden. Ana in haminja-ba xāraftāday, aspašam, kiymašam. Hamin dūzandayi hamin ūzbakāya hameša ŷun mekunan, yak pūstin medūzan, hamin Barzu-ba, Barzui dehqān-ba. YAK pūstin medūzan, ūlčak paymāna karda, az pūst-de, āš dādagī, pūsti nayz, pūsti nayz, baquvvat. Mepūšad pūstina. Pūstina inta pūšida baad mana in in-ta mekunad [rāvī du kitfašrā ba peš mekašad] parra-parra judā mešad.

– Ū Xudā – megūd. Ana baad āčeš Turkānxātun-ba megūn, ki:

– Hamun avvalanki pahlavāna kiymašu libāsašu aspašu čī šud?

– Hālī istāday. Bānī karda māndem.

Darrav girta mebeyad. Hamin kiymi dādāša mepūšad da tanaš xud-di quyma bārin. Asp-ba mešinat, bemalāl. Av-vay digar asp bardāšta nametānad. Hamin-katī a in-ja girta ina, ad daryāi Amu meguzaran. Ad daryāi Amu meguzaranu ana dāmi Rustam-ba merad. Ana baad

rafta, maydāni jang-ba medarād. Maydāni jang-ba medarād saf mekašan. Ana avrū yak čuqāt Rustam mebeyad. Yak hašamat, yak haybat, Raxši Rustam harraz [āvāzi asp] zada, čašmāš alav bārin burām̄da.

Barzu hayrāāāān memānad. «Dar in darni laškari Afrāsiyāb in xel ādama naydem in megūd, čī xel ādam buday?». Ana baad rū ba rū mebeyadu baad megūd, ki:

– Naslu nasabata dar man fahmān – megūd Rustam.

Ana-ku Barzu naslu nasaba namedānad, hiččiya. Turkānxātun medānad, ina Sūhrāb medānad. Hayrān memānad. Narxaša napursida:

– Mana naslu nasabi man – gufta, hamin hālan-kī Rustam-ba yak gurzī havāla mekunad-de.

In hamin gurzī meradu... in hamin naslu nasabat čī gufta... hamin qalqān [sipar], havāi iskirta istādagī Rustam. Mahkam nabudagide. In hamin az partāftani in bexabar. Hamin qalqān yakbāra da kift mezanad, ilačila megirad.

– Xay – megūd – paga mebinem – megūd Rustam dānāgī karda.

– Paga mebinem – megūd yak maydāna gird gašta bāzī karda, inam yak gurzī mepartād.

Rustam hičči hav nameteyad. Ana baad Perāni Gesa megūd:

– Haaa! Bačem – megūd – bačagī kardeda? – megūd.

– Ha – megūd.

– Hamun gurzī katī dasti vay šal šud – megūd – megirted, basta megirted – megūd.

– Xa, paga čī? – megūd – Paga hamun maydān-ba mebeyadma in? – megūd – imrūz yak dastu bāzu karda didem – megūd.

Yakdigara... mebeyad, kayf, safā, vadabang. Rustam merad mešinad, γamgin mešad. Baad Zavāra guftagī yak jiyanaš mešad. Baad ina megūd, ki:

– Tu da jāi man – megūd – sari libāsi mana pūš – xudi Rustam-ba ūxša mekunday in – lekin rišata ma'lum nakunu manahat-ba yak čiza hamtū giru – megūd – Raxši mana gir. Muqābili tu meburāmadagī – megūd – dušman – megūd – bisyār zūr – megūd – lekin nayrangaš nest – megūd – an nayrang giru ax xudaddan zūr ehtiyāt šav – megūd.

Ana paga, in bāšad, hamin niqāb katī mebeyad.

– He – megūd – dina yak dastata šikastādam imrūz bā āmadima yakdasta? – megūd Barzu.

Ana baad in Zavāra mebeyadu az in narxaša napursida:

– Tu da man naslu nasabata bunyād kun – megūd

– Eee, xaaa, tu rūbastama – megūd – heee Rustam yakdasta šuda

raftu kiymu Raxšaša da tu dāda – megūd – imrūz rūbasta karda fursāndma – megūd – eh-he-he!!! Haaaaa!!! [rāvī sadāyašrā xele baland mekunad] – megūd – ana pahlavāni Rustama kāraš.

Haštād man gurziya dam sar aylanmiš kunānda-kunānda, āsmān-ba hav dāda, fireb dāda, iskirifta, ina zadanī mešad. In hamin gurzī āmda da gardani xudaš lūppī mezanad, julini gardan-ba! «Šilqī», a asp meyaltad. Rustaminja-ba meistad, yana se jiyanaš-ba čārteš-ba:

– Layat kun! – megūd.

– Hay unā.

– Layat kun! – megūd – az in amān nameyābī!

Čār pahlavāni erānī hamtek tūr mepartād. Tūr partāfta Barzuya layat karda mebaranu:

– Bar ina burda qamāq-ba andāz» – megūd. Mebaran qamāq-ba meandāzan narxaša napursida. Xudī Rustam kūhi Gūrān-ba čil rūz dastaša davā kardan-barāi merad.

– Čilrūza, man kūh-ba meram, tamāšā-ba – megūd. – Mana unja tamāšām hast-ma?

Namefahmānad. Barzu-ya kulluk kunda da in-ja hav meteyad. Inja-ba yak Bahrāmi karbāsfurūš bud. In karbās mefurūxt, kūča barāvarda. Ina yak xuharaš bud. Hamin dastaš-ba ɣaltidagī, man-man guftagī ādama, du čatanaša du medarānd. Baad unā megūd:

– Da tu-ba bāvarī dārem – megūd – hamin pahlavāna – megūd – yagān ire urū kunad, zūrad merasad, az dastat mebeyad. Lekin āzuq avqāti hamina – megūd – tu meteyī.

– Xūb, ba jānu dīl.

Harrūza avqāti ina avarda, dāda, megardad. Inu vay karda, xa mešinad. Baad yak rūz hamtuuuu karda šištāgī mahal-ba...

Ana akun gapa pursed az Turkānxātun.

Hama [sarbāzān] gašta mebeyad, saru rūi čūbxūrda. [*Turkānxātun mepursad*]:

– Ha, bačem čī šud, bačem čī šud, bačem čī šud?

Āča-de. Baad, ana inā megūd:

– Bačet namurday, hiččī našud, qamāq-ba ɣaltid.

– Aaa? – megūd – čutū ranī [majrūh] šud-ma?

– Neee – megūd – gurzi xudaš da gardanaš zadu ɣaltid, erānihā basta girtan, qamāq kardan. Ana baad āča megūd:

– Xudā-ba šukur qamāq-ba bāšad. Yak rāh yāftanam mumkin – megūd.

Ana mādari Barzuya binedde dānāgeša. «Yak rāh yāftan mumkin-u» gufta, jim mešad. Hamin bāzār-ba xudaš meburād. Bāzāri asp-ba.

Hamin-ja-ba, hamin tarafī Bāysun bāzāri aspa xudaš ast. Hamin yak burj-ba šišta, darni bāzār namedarād, yakrū mešinad. Baad, atrāfihā, ādam mešad, baad megūd:

– Man – megūd – yak aspa sayla kunam, šumāhān – megūd – hamina da man girta tetān.

Yak jā-ba yak aspi kabud. Guli Bādām, lekin xāriš, lāyar:

– Hamin aspa – megūd – da man girta tetān.

Baad in ādamā megūd:

– Ā, beka – megūd – in aspa čī mekuned?

– Hey – megūd – yak... neee – megūd – hamina girta tetān – megūd – digar asp da man darkār ne.

Aspāi nayzi unčī bud. Baad ādamā: «e haminam asp buday?» – megūd. Hemirī-ba, ina megiradu meteyad. Baad guft, ki:

– Mana gired, čand pul girad, girad.

Āvarda yak āxur-ba jav, yak āxur-ba tarbuz, xarbuza, bādiring, handalak hamin rexta memānad. Ana ina mānda yak čuqāt bānī mekunad. Asp mana hamta [rāvī ba ma'nii xub naranguštašrā nišān medihad] mešad, tiptik mešad. Čār pahlavāni asptāzi nayzazani qiličbadasti hamin gurziparrāna meyābad. Baad megūd:

– Aspa xunuk kunetān. Vaqti xunuk kundan, mašq kunda, ma'mus kunetān. Muleš – megūd – a āb guzaštana yād tetān asp-ba.

– Xūb – megūd.

Ana inā ad daryā guzištan, aspa jiyistan, tāzāndan hamin xunuk mekunan aspa, yād meteyan. Ana baad saru libās inu vay, julū jabir karda, aspa, yak rūz ana in bāšad, Turkānxātun yak šabakī saru libāsaša digar karda, yak mardi qalandar-ba šuda, dastaš-ba yak nayza girta, menaš-ba at tah qilič basta, «yā hu, yā manhu!» gufta, Tirmiz nigā kunda jūna mekunad. Ana hamin ad daryāi Amu rafta, tūyrī rafta, hamta aspa daryā-ba meandāzad. Asp manahamta talpinmiš karda, talpinmiš karda, talpinmiš karda, izangiya da qāši zin meayezad, ina urū meburārad. Xa, aspa sār šuda bemaalāl Erān-ba darāmda merad. Yak zan-de, ina yak gadāy megūn. Un ja meradu ereya mebinad, urūya mebinad, yazdāni pāka irādeš-katī tūyrī peši hamin dūkāni Bah-rāmi karbāsfurūš-ba merad. Baad megūd ki:

– Hey kānī, qalandar – megūd – čī mexāhī? Ak kadāmaš, alačeš teyamma, karbāsaš teyamma.

Baad vay inta [bā išārati dast «biyā» guftanrā mefahmānad] mekunad:

– Inja bed – megūd – man musāfir – megūd.

– Musāfir, či-ba da inja?

– Man-ba – megūd – hamin šab jāy bāšad – megūd – har čī xāhad
čand pulī girad meteyam – megūd – asпам hast, xudam hastam –
megūd.

– Xub-xub-xub, ba jāni dil – megūd – ba jāni dil.

In hamin vaxt, hālanki Turkānxātun yak tillāya da hālanki meteyad,
Bahrāmi karbāsfurūš-ba. Umraš-ba in šūr xudaš yak tillāya girtagī ne.
Hamtu mebinadu:

– Ū man ina qalandar, gadā gūyam in da man tillā dāsai – megūd –
ū megūd in inta ne.

Ilačila ina pešvāz girifta:

– Ina, ha bed akun.

– Ne, gired ina akun – megūd – hadya da šumā – megūd – am man
hadya.

Xāneš mebarad. [Šunavanda: vaya xāneš mebarada? Rāvī: ha xāneš
mebarad].

Inu xuharaš, yak-du bega, seyum bega-ba duteš dugāna mešad.
Ana baat Bahrām mefahmad, ki in zaifa buday. «Eeee – megūd – eee».
Ana baat Bahrām megūd, ki:

– In šahzāda, in – megūd – bejā ne, man-ba yak tillā dād. In zaifa
da niqābi qalandar šuda āmdagī.

Baat duteš dugāna mešad, xuhari in-katī. Dugāna mešadu baat:

– Ana, dugāna in bud, vay bud, in-ta bud, un-ta bud – megūd.

Gurung duteš. Hamin šabā gurung:

– Hamin man ziq māndam, yak musāfir budam, inta budam, unta
budam.

Ana baat yak rūz hamin yak šab inta gurung kunda mešinad, ki in
Bahrāmi karbāsfurūša xuharaša da dastaš yak nigin mešad. Nigina
čašmaš namešad, bečašm. Pūk, kamtar pučak.

– Dugāna – megūd – haminam girta gaštī-ma? – megūd.

– Haaa, či kā(r) kunam – megūd – hamta yak dastam-ba, yak halāla
– megūd.

– Mayed – megūd – mana ina andāzed – megūd – partāyed urū!

– E neye.

– Gired! Gired! Gired! Ina andāzed – megūd.

Nigini xudaša da dasti in andāxta meteyad. Hayrāāān memānad.
Xa, dastaš-ba meandāzad. E haaaa! [Nigina] čašmaš alav girsay, ham-
taring, nigin. Ana paga bā meradu yak čuqāt dam nazda mešinad. Ana
in-ja Turkānxātun yazdāni pāk-ba tavajjūh kunda megiryad:

– E Xudā, kārama az rāst te, akun – megūd – mani yariba – megūd.

In hamin nigina dādanaš bejiz nabud, nigina bačeš mešināxt. Turkānxātuna hamun dastašdagī nigina, bačeš mešināxt. Hamin burda avqāt dād. Qāti panjara-ba hamtū meiskirat.

– Čī-ba dasti mana mebinī? – megūd.

– Šumā-ba yak iltimās – megūd – in nigina kī dād da šumā? – megūd.

– E kārat čī – megūd.

– Avqāt namegiram – megūd – bared, avqātatāna. Kī dād, gūyed – megūd.

Baat ana:

– Ha, ana xānemā-ba akem katī yak zan āmdāday, dutemā dugāna šudem, ana šištay, ana havay, dugāna šudem, baat dād.

– Čī mešad, ki – megūd – hamun zaifa-ba – megūd – am man salām gūyed.

Ana in Barzuya da in aftu andāmaš, da in sirištaš hamin zanaka xudaš āšuq šuda gaštāday.

– Ina ču-tū kunam, čī mešad – gufta.

Baad megūd ki:

– Vay čiyad? – megūd.

– Raved – megūd – am man salām gūed, baat mefahmed.

A in bega mebeyad, tamāman digar, ire urūya ārāsta kunda, baad megūd, ki:

– In nigina dāded – megūd – qamāq-ba xāraftagī am Erānzamin yak kas āmadā(h)ād, a hamunrū – megūd – hamin ana unči karda – megūd – Afrāsiyāb pādšāh – megūd – mamlakati Erānzamin-ba – megūd – āmada baat band-ba girtāden – megūd – hamin nigina dida – megūd – sāhibi hamin nigin-ba, da man, salām gūyed, in ani šumā ne gufta – megūd – mana bisyār iztirāb kard.

Ana in mādarde yummī megiyrad. Baat:

– Ā šumāya gardam, ā čī šud, ā dugāna, ā inta šud, ā nagiyred.

– Eheee! – megūd.

Baat da bayalaš megiyrad kalli vaya.

– Pisari man havay – megūd – yaktayu yakta, havay pisari man. Xānasūxta Afrāsiyāb avarda da dāmi – megūd – ana Rustam dādagī – megūd – ana hamin xel – megūd. Čī mešad, ki – megūd – mana ina gired, dah tillā meteyad, tillā. Dah dāna tillā meteyad – ina gired – megūd – hamin-ba du dāna egav burda ted – megūd – digar hičči – megūd – man nameram unja – megūd – yagān kas pay mebarad, mefahmad. Hamin yūlu kišanāyi dastu pāša vā kunad. Sarhanga ham-

ta vā mekunad anamqata tillā, mana – megūd – čī qadar darkār bāšad. Hadyai pisaram – megūd – man ad didāri hamin benasib našavam – megūd.

Ana in mešad, vay mešad, nayz didageš mešad, ana in pul mešad, in meradu du dāna egava āvarda da in meteyad. Du dāna egav čī meistad, yak tanga, yā du tanga nameistad. Dah tillāya da kissa mezanad, ana paga burda Barzu-ba meteyad, e nānu gūštu inu vayu egav-u. Ana baad yak nav karda Barzu hamin dastaša vā mekunad. Dastaša vā karda, pāša kišanaša vā karda, sāz karda, unčī karda, dar [dari xāna] putun temir, hamina hamin šab arra mekunad, egav katī. Arra karda, yakčuqāt hamin yak arra kunda ereša vā kunda, ūrūša yak mekašad, qaqra kunānda hav meteyad. Hālan-ki zanaka megiradu meburād.

– Tu aknun inja-ba naist – megūd – bārgāhi in-ba – megūd – tuya inā – megūd – har kār mekunad – megūd – tu xudam katī gard – megūd.

Peši āčeš girta mebeyad. Ha, āča barāmda, hamin āča-bača giryavu nālayu inu vayu āča darrav taputez mekunad, hālanki aspa megirad.

– Aspa sār šav bačem – megūd – tez az inja burāmda badar kanem – megūd.

Kūča meburād, rah-ba mebinad, ki Zavāra guftagī yak dādari Rustam āmasāday. Az kūhi Ġūrān furāmda.

– E inja be – megūd.

– Ha – megūd.

– Tu inja ist – megūd.

Hālanki mebinad, dilaš mekafad.

– Rustama ak kujā yābam mešad? – megūd.

– Rustam hamin kūhi Ġūrān-ba – megūd.

– Ar rahat pas gard – megūd – agar jān darkār bāšad – megūd – zud rafta Rustama haminja girta mebeyī – megūd.

Ba'd āčeš megūd ki:

– Ha balam, xākam bext [man tamām šudam], rūm siyā šud, vay ganda, vay unta tuya dast megirad.

– Ey mādari aziz – megūd – tavakkal da yazdāni pāk – megūd – hamta raftan nāmardī mešad – megūd – mana dar maydān vay jang karda nagiriftay, gurzem da gardanam zada mana girtagī – megūd. Hamtu – megūd – vaya, unčī kardagī, nāmardī mešad – megūd – man vay katī – megūd – dida, dastu bāzu karda – megūd – vay katī bahad raftanam darkār, mardigarī.

Darrav inā xayma mezanan. Yak čādur mezanan hālanki zanak, āčeš in. Yak čilta pahlavān katī Rustam mebeyade. Mebeyad,

mebinad. Hiččī namegūd. «Tuya kī sar dād-am» namegūd; «kī javāb dādam» namegūd. Hameša mefahmad:

– Zan karday in kāra – megūd – in hamin kāri zan – megūd – man čilrūza mūhlat dāram – megūd – čilrūza mūhlatam, mašqama tamām kunam, man tu katī āmda dastu bāzu mekunam – megūd.

– Tā čilrūza man čī mexūram? – guft.

– Tu-ba az bārgāh merasānem – guft.

Baad hamin katī Zavāraya megirad:

– Tā čil rūza – megūd – tu-ba harrūza avqāta hamin āvarda meteyad – megūd.

– Xūb – megūd.

– Šumār – megūd.

Rustam meburādu merad. Rustama in harakatu unčeša, āčeš dida megūd, ki:

– Ūūū balam, ā in...

– Heee āča, parvā nakun – megūd – man nāmardī namekunam – megūd – rahi haq-ba murdan darkār, harāmzādagī, nāmardī kardan in kāri mard nest – megūd.

Āčeš baad taqqī memānad. Anakun Bahrāmi karbāsfurūša hamun xuharaša haminja-ba Barzu girtagī hisāb mešad, ba zanigarī qabul kard. Hū vaya avval āzād kard, girift. Jufti pāki xudaš hisāb mekunad.

Harrūza avqāt meberad, meberad. Yak rūz in hamin Zavāra:

– Ee ukeš murad – megūd – yak padarnalata inja bānī kunda megardem-ma – megūd – balāi jān – megūd – harrūza hamin – megūd.

Yak tabaq avqāti āvarsādageš-ba, kūlābitūppa meberad. Nisfirūzī, rūz garm. Rūyan, juryātnāk hamin kūlābitūppaya bardāšta āmsāhād, tabaqi kalān-ba, darni hamin-ba zahar mepāšad. Hamta meberad, ki juryāta rangāš digar šuday. Hamin girta mexūrem gufsāhād, hālanki Turkānxātun megūd, ki:

– E istī-istī-istī, bačem istīku nakāb-nakāb, muram da tu, in zahar dārad – megūd – zahar dārad, haylā juryāta rangāš digar šudagī – megūd.

Hamta dānā budagī. Ana dānāgii zan. Juryāta rangāš sahal digar šudagide. Inta-inta kunda rūš-ba pāšidagide. Yak parčaya megiradu peši kučuk hav metiyad. Kučuk mexūradu hamun zamān memurad. Ana baad menavsadde. Menavsad, ki yabkāra saraš-ba megūd:

– Na'lat ba tu pahlavān – megūd Barzu – ār nadārī, nāmus nadārī tu xiradmandī kardan-ba čī jur'at dārī – megūd – dar maydāni jang mana nagirtī, gurzi xudam da gardanam zad, ȳaltidam čār kas šuda mana basta girtī. Imrūz – megūd – man-ba zahar dāda, tu kuštanī hastī? Na

in ki murdani man – megūd – tā davri qiyāmat in nasaq az tu namerad, az naslu nasabad! Kī tu? Jahān-ba tu, da dahani tu-ba, xudi tu hamma jahāna xalqaš-ba, dahanaš-ba tu. Tu man-ba dārī dāda kuštānī šusādī.

Ana az in baad Rustam in xata mexānad, Zavāraya jang mekunad, mezanad:

– La’natī – megūd – dar mähān la’nat āvardī – megūd.

Ana mardigariya bined, ki tā hamin-ja-ya bist rūzi digar Rustama xudaš avqāt āvarda meteyad. Hattā dar haminja āvarda, avqāta yak arališ karda, yak par xudaš xūrda quluq karda, peši in mānda bahad merad, xudi Rustam.

– YAgān kas berad bāvar nakun – megūd – man xudam da tu avqāt meberam – megūd, ki – da mā isnād āvarden.

Ana baad az in bid mešad kār. Yak ruz maydānārāgī mekunan inā, medarād maydān-ba, sāz mešad. Ana baad hālan-ki Rustam katī gūšting megirad. Na qiličzanī, na nayzazanī, na digaru. Pahlavānī, gūšting megirad. Hamin gūšting girifta-girifta yak čuqāt hamin Barzu yakbāra Rustama yak mebardārad. Hamta megiradu mana hamta qučāq karda yak mebardārad.

– Ū pahlavān! Palvān ma’nā sar dāda-sar dāda megirad, maydāna gird gašta megirad – megūd.

– Xa, mana sar dādem – megūd – mana sar dādem» – megūdu du dastaša hamta mekunad-de [rāvī bā harakti dastānaš ān hālatrā nišān medihad].

Hamin Rustam yakbāra qučāq kunda mebardāradu da zamin girta mezanad. Girta zada inbayam xanjar zadanī mešad. Hamin yak čuqāt hālanki Turkānxātun:

– Ay pisarkuš! – megūd – pisarata kuštādī, nebaretam mekušima? – megūd.

Hamin xanjara hālī nagiriftay, hamta girtāad... Ab bālāi Barzu namefurād.

– A?! – megūd.

Gardānda:

– Tu pisarata Sūhrāba kuštādī, nebaret, in Barzu – megūd – inam mekušima? – megūd.

– Nebarem?! Barzu?!

– Hamin – megūd – hamun! Hamun Sūhrāba pisaraš hamin – megūd.

– Tu kī?! – megūd.

– Man, Turkānxātun. Man az turkhā mešam – megūd – āč(a)i hamin mešam.

– Bā čī isbāt mekunī?!» – megūd sang-ba silāh zada.

– Mana! – megūd hamin nigina nišān meteyad.

Mebinad, ki haqqatan zarbi pahlavī, nigin-ba.

– E vāh!

Aj-jā mexezad. Bābā nabera duteš giyrista, nālida, qūyma-qučāq:

– Qanatam budī, quvvatam budī, jānam budī, kūtparam budī. Ana in dušmanā hamta kard, Afrāsiyāb – gufta, giyrista, nālida, unčī mekunad.

Pirāni Gesa:

– Ū, Afrāsiyāb! – megūd.

– Ha.

– Xānemā sūxt! – megūd.

– Šin – megūd.

– Bābā nabera, vāya bin, qūyma-qučāq.

– Ā gūšting nagirsayku.

– Qūyma-qučāq šuda, giyrisay duteš – megūd – šināxt– megūd».

– Tez askarā-ba gū – megūd – az daryāi Amu guzaštānī šavad, ki – megūd – hāzīr par-par mekunad māhāna – megūd.

Hamin mament-ba yakbāra az jāš xesta, pāššāhi Afrāsiyāba laškaraš mana-ham-ta talātūp-ba ȳaltida jūna mekunad. Jang-panga maydānaša partāfta, pas nigāh kunda... Vay erānihāya medānadde, az čār taraf gir-tan baad, Amu-ba āvarda metiqānad. Rustam ināya gurextanaša did.

– Bābā inā čī kunsay – megūd.

– Ā unā – megūd – māhān dutemā bā yāft šudem, unā gurexsay.

– Ā māhān nigā kunda mešinemma? – megūd.

– Čī mekunem? – megūd.

– Gired – megūd – aspa sār šaved.

Ana Rustam ay-yak burj Raxša sār mešad, in aspi xudaša sār mešad. A hamin zanhā zan-u, zanhā zan-u, zanhā zan! Ad-daryāi Amu āvarda meguzarānan. In hamin mament-ba, dah hazār laškar az tarafi Hindustānu Xitāy Afrāsiyāb-ba āmdāday. Rustam hamina zada merūbad, yak-nuga urū nigāh kunānda. Ana askari xudi Afrāsiyāba Barzu zada ire merūbad. Haftādu du jāš yaradār mešavad, Barzuya. Axiraš-ba ilājaš namerasad, askar kujā merad, digar mekunad, hamin aspa qāši zinaša hamta qūltuq karda, yakbāra in kujā raftani aspa namedānad. Ana asp čarida-čarida-čarida, gušna, tašna gurexta āmada, lablabi yak daryā āmada-āmada-āmada, yak tayi yak bāy-ba, yak jā-ba kalleša xam karda mečaram megūdu... behuš šuda, ag gušnagiya, hamin Barzu hamunja-ba, dam saraki rāh, a asp meyaltad.

Anaku, «Xudā ba šumā yāš teyad gufta», ana in bāšad, hālanki in

bāy, bāyi duxtari pādšāhi Farang buday. Ina yak duxtaraš buday, nāmi ina Farangibānu meguften. Čil kanizaš-kaṭi hamin labi daryā-ba āmada, mast, mustaynī haminja-ba karnayu surnay karda, šišṭa, in hamin kayfu safā karda šišṭāday. Baad avrū [yak kaniz] mebeyad:

– Ibiii! Bibijān! – megūd [*rāvī bā du dast čak-čak mezanad*].

– Ha.

– E – megūd – ana unja etaki bayamā-ba yak yigit xāraftay – megūd –xunu xāk-ba jūlidagī – megūd – pešaš-ba yak asp, urū merad mebeyad, ire merad mebeyad, labi daryā-ba.

– Da kujā?! – megūd.

– Hay unja-ba.

– Rafta girta betān» – megūd – aspašam xudašam – megūd.

A in-ja ādam mefarmān meran hālan-ki duxtar nišān meteyad. Duse kas aspam meberan, Barzuyam. Barzu hamtū mebinad duxtari pāššā Farangibānuyu in hamin išqi Barzu-ba meṭaltad in.

– Ābbāzī kunānetān – megūd – ina jarāhatāša binetān – megūd.

Darrav dāriyu darmān, inu vay mekunad. Hamin kayfu safā čil šabāna rūz meguzarad, da inja duxtari pāššā-kaṭi. Ana baad yak rūz inja mešinan. Darni in-ba hamin yak Āqilaqiz guftagī yak duxtar buday. Āči ina zūr sehrGAR, jādugar, mastānkampir meguften. In hamin bārgāhi pāššā-ba darāmada, burāmada megaštay. In hamin unčī mekunadu yakčūqāt čutū šuda, in hamin duxtari pādšāh-ba nazdik megardadde. Ana ina yakta-nimta ire urūdagihā dida nametānadu hamin avqāti kasalī-ba yak čangāl namaka āvarda hamta meandāzad. [Šunavandae: Yak čangāl čiya?] Namak. Namaka, yak čangāla, yakdan. Ana avqāta girta meran, ki šūri qimāb. Baad duxtari pāššā mebaradu megūd:

– YĀ qiz, hamin yigita – megūd – man parvariš kardam, dida natānistī – megūd.

In hamin bālāi bām mešad.

– Ha, ne. Inta-unta – megūd.

– La’nat ba tu– megūd – hamqata mayzi iliki mana xūrda – megūd – hamin-ba hamtaring karda – megūd – avqāti šūru qimāb kunda beyī – megūd.

Hamin pasi dastaš kaṭi yak-ta mezanad, duxtari pāššā Āqqiza. In hamin budramiš karda, ab bāmi bālā parida da zamin mezanade. Vangvung giyrista nālida, peši āčeš merad.

– Ha – megūd.

– Ana-min yak yigita yāfta āmad – megūd – xun-ba ābbāzī kunda āmdāād, anamin kaṭi kayfu safā, ayšu išrat karda šišṭay – megūd –

anamin – megūd – āvarda – megūd – mana – megūd – avqāt-ba man namak naandāxtem, kī andāxtay? Napursida, namānda šūr kardī gufta – megūd – mana zad – megūd – ab bām tela dāda fursānd.

Āčeš megūd, ki:

– Rāst hamin gapat?

– Man durūy gufta tentak šudemma? – megūd – mana man ʔal-tidam, menam šikist, pām šikist, dastam šikist ana hamtaring šudam.

Baad āčeš āmda mepursad az duxtar(h)ā. Baad duxtaram bālāš-ba mūl gapāya bār kunda, bār kunda, baad āsta-āsta peši pāššā mebeyad. Peši pāššā-ba andak-mundak ādam āmda nametānad-de. A in kam-pirak, jādugar, in pāššābayam zarur kas buday, medarād. Baad megūd, ki:

– Šumā a hama xālī šaved – megūd.

– Ha? – megūd.

– YAk kār hast– megūd, megiryad, menālad – balātāna giram, dar-datāna giram, šāhi ālam pušti panām, tāji saram šumā – megūd. – Man – megūd – az vahmi nāhru nahangi šumā peši šumā-ba āmadam.

Pāššā hayrān memānad:

– Dar man – megūd – ey mādari buzurg, čī nahr?

– Duxtaratān – megūd – yak erānbačaya āvarda, tarbiya kunda gaštay – megūd – čil šabānarūz bāzay – megūd – bega ana yak avqātaš šūr šuday duxtari mana ab-bālāi bām girta hav dāday» – megūd.

– A-a? – megūd – a? – megūd.

Ana az in yakčuqāt bāšad hašsad kasa tayyār mekunad:

– Rafta megūd, girdi hamin, qūryāni hamina – megūd – hamta du qabat, se qabat giretān, ki – megūd – berun barāmda natānad. Mumkin in bača megurezad. Vay az Erān āmadagī bāšad, untaringā annāyī ādam ne – megūd – andak-mundakata nest karda megurezad.

Ana yakčuqāt šaqar-šaqar-šaqar-šaqar-šaqar Farangibānu-ba megūd:

– Yā rāhati jān, in čī gap? He – megūd – hamin šištu kayfu safāi dutemāya dida natānista – megūd – Āqqiz rafta āčeš-ba guftay, āčeš dādām-ba guftay. Hašsad kas girdamā-ya časpa kard – guft.

– Ha – megūd.

– Bale, hašsad kas. Čī mekunem – megūd. – Meiskirat māhāna dār-ba meāvezad – megūd.

– He, aspu qiliču nayzi man da kujā? – megūd.

– Inja neee – megūd.

– E! Inja nema?! – megūd.

– Ne, man dāda fursāndādam.

Baad Barzu:

– Ūūū, xūb! Dilatān jam' bāšad.

Mexezad, ire urū nigā mekunad. Hamtavu tayi darvāza-ba hamta rafta meistad, Barzu. Darvāza mahkam. Ana āmada, yak sarlaškarī Farangpāššā āmada, hamin darvāzaya zada, mayda kunda, darun medarādde. Hamtaki darāmad, hamta megirad, da zamin mezanad, nayzešam megirad, qalqānašam megirad, kiymāšam megirad, aspašam megirad, hamin zanhāzan. Dami sāat-ba ne, favran urūš megurezad! Haft šabānarūz hamin darni qūryān-ba jang mešad. Yak xudi Barzu katī. Āmadagiya ad darvāza darāmdanī namemānad. Axiraš-ba Barzu tiri ŗaybuy mexūrad. Ak kujā, ki yak mergan tir katī hamina mezanad. Yaradār mešad, hamin tarafaš [*bā dastaš ba jāi zaxmišudai kitfaš, išārat mekunad, gūyā, ki rāvi dida bāšad*]. Az yak tarafaš ūy āmda mezanad, yaradār mešad. Čarča karda «širqī» meŷaltad, darni hamin qūryān-ba. Burāmda nametānad. Ana baad pāššā ina meiskirad. Pāššā ina meiskiradu sāz karda, basta, kullug karda, burda baad ādamāš katī gurung karda, baad megūd ki:

– Kanī tu ak kujā?

– Ha man az Erān – tūyreša megūd.

– E? A Erān?

– Tu čutū šudī?

– Ha man hamtū.

– Čī xel inta āmadī?

– Ha man jang karda, jang karda laškari Afrāsiyāb katī ad daryā ire guzaštemu yaradār šudem, haftād jā(ya)mu ana asпам hamin-ja avarday. Bānu mana darun darāvarda parvariš kardan.

– Tu Farangibānuya ba zanigarī qabul mekunī?

Baad vay guft, ki:

– Agar šumā rāzī bāšed, āre!

Baad megūd, ki:

– Man rāzī mešam. Dini mazhabi māya qabul mekunī?

Barzu megūd, ki:

– Ne, man dini mazhabi šumāya qabul namekunam. Man ba yazdāni pāk itāat mekunam. Bābām da man hamta ta'lim dād.

– E bābāt kī?

– Rustami dāstān.

– Rustami pūlāddast? Erānī?

– Āre!

– Ā tu čiyaš mešī?

– Nebareš mešam.

– Ū bača dini mazhabī māya qabul kun, Farangibānu azāni tu, kūšku ayyām azāni tu, laškari mā azāni tu.

Baad Barzu megūd ki:

– Ne.

– Bared ina burda – megūd – zindān-ba andāzed.

Baad inja maslihat mekunan, magar megūd zindān-ba andāzem inu vay kunem ajab ne, ki rāzī šavad. Baad ina zindān-ba meandāzan. Farangibānu in-ba harrūza burda, šabakī, zindān-ba nān meteyad. Xay nān meteyad ire mekunad, urū mekunad, megardad. Yak rūz bāšad, šaš mah bud, čil rūz memānad. Baad āsta-āsta kūča meburād. Dar saraš yak liqāba kašida, rūš-ba, inta čimmat-čādir girta meburādu yak jā-ba mešinad, ki yak čār qalandar maddāhī karda šistay. Baad intū merad, megūd:

– Šumā(h)ān ak kujā?

– Ha, čī šud, čī megūyī da mā?

– E āre – megūd – šumā(h)ān ak kujā?

– Māhān az Erānzamin.

– Erānzamin-ba čī gap hast?

– Hee, Erānzamina napurs – megūd – ha – megūd – čī kārat hast? – megūd.

– Ne mepursamde – megūd – hamta mepursam. Čī gap hast?

– Eee – megūd – yakteš, mān... mana inta hamun...

– Šinetān-šinetān – megūd hālanki čār tillāya burāvarda hamtu meteyad, čārteš-ba. – Hamin rūzan-ki gadāiyu ganji kardagetān hamin-ba barābar namebeyad, gapi man-ba javāb tetān – megūd.

Čār tillāya dida, ināya huš az saraš mekanad.

– E in – megūd – bejiz ne.

– Xūb gap zaned – megūd.

– Erānzamin-ba hamin Rustami dāstān bud, nebari hamin, Barzui dehqān meguftan, hamin band-ba ɣaltida kujā raftagī, murdagī-ma, zindagima nāma'lum. Rustam čil zina tah-ba, bālāi bŷryā-ba āb zada kūkrakaša da nam partāfta «vā balam!» gufta xāraftay. Bačeš Sŷhrāba kušta bud. Ana in nebareša ad dāmi Afrāsiyāb judā kunda girta bud, anamin kujā budanaša namedānad.

Baad dastaš-ba yak hamyān.

– Mana in – megūd – hamyān; mana in – megūd – xat – čil rūz māndagī mŷhlati hamin nebareš-ba – megūd – zud rasāned bā māndagī mukāfāta man meteyam.

Ah hamin hālankiya duteš haminja memānad, duteš barābar čunān rah-ba metāzad, ki tabānaš ak kunaš kanda namešad. Metāzad! Un-ja

rafta Rustama kâbâ-kâb mekunan. Ha ana xâraftay. Peši Rustam medarānu:

– Ha, in-ta bud...

– Ne-ne medarāem – megūd – mähān-ba xudi Rustam darkār.

Baad peši Rustam medarān. Rustam xâraftay bālā-yi yak bŕyā-ba, čil zina ta-yi zamin-ba.

Baad megūd:

– Yā pahlavān! Yā jahānmard! Xezed!

– Ha.

– Ba šumā mubārakbād.

– E, bačema xudam kuššam, nebarema gum kunam, dāyi vay-ba vāsuxt šuda xāravam, čiya mubārak mekunī man-ba, axmāq – megūd – tu daldu-mī, tentak-mī, čt?» – megūd.

– Hee, – megūd – xezed-xezed. Mana in xat – megūd – a nebaretan. A hamun nebaretan yāftagī zan, a hamun kelinšavandetān. Ana dar šahri Farangpāššā – megūd – Farangibānu guftagī duxtaraša da tayi dasti hamin – megūd – da dast ɣaltiday, čil rūz mänd, guft – megūd – dar murdanaš, mana mā arang inja-ba piyāda rasida āmdem.

Mūhlata mebinan, mūhlata xudaš duvazdah rūz-ma, sezda rūz mānday, ač čil rūz. Rustam hamtūūū nigā kard. Zavārayu pavārayu balāyu bataru jiyanaša megūd:

– Tez dah hazār laškara girta ap pasi man mekašī – megūd – man raftam – megūd.

Hamin Raxša mezanad, da jānaš nigā nakunda; šahri Farangibānu-ba nigāh kunda. Anakun Rustam āmadan megirad. Hamin rūz Sūhrāba [Rāvi ištibhan Sūhrāb megūyad] anakun maydān-ba meburāran, az barāyi avextan.

[Šunavanda: Barzuya].

Barzuya! Barzuya meburāran, ya'ne qabul namekunad dinu mazhabi ināya. Hamun yazdānparastī šuda meistad. Ana bahad pāššā megūd, ki:

– Tā man āmdana yagān kas – megūd – tir naparānad in – megūd – yakkavu yagāna yak duxtari mana yāftay – megūd – ba dini mazhabi mā nadarāmada – megūd – man-ba yak nasaqa ziyād kard – megūd – yakum in badbaxta – megūd – man xudam parrānda kuštanam darkār.

– Xūb.

Pāššā hamta guftan bahad «kī?» megūd. Hama mešinad. Ana pāššā haminja-ba hayal mekunad, jūra [jūra=murājiat ba šunavanda]. Hamin sahar katī bārgāh-ba darāmadagī pāššā tā namāzdigara burāmada

nametānad. Tā namāzi asra. Ana bahad namāzdigarī meburād, ki āftāb hamire rafta šū'laaaa dāda, az namāzdigar balandtar, keč pešin bevaxt šuda istādan-ba ana mebiyan, taqar-tuqur, šaqur-šuqur bā inu vay megūd. Qasam, qabul namekunad. Bālā-yi dār meburānu čašmi ina vā mekunad. Čašmaš bastagī buday. Jahāna yak binad, ire urūya, šātim qabul kunad. Ana in yak čuqāt hamin ire ūrūya mebinad, čār burja mebinad, čašmaš yak čuqāt čül-ba meyaltad. Hamin pāyāna nigāh mekunad, ki hamin čül, hamin yak čiz āmsay. Har yak mižgān zadan-ba sad mitr, dusad mitr peš āmsay kalān šuda. Yarq-yarq-yarq karsay.

Ina dida hamin Raxši Rustam da esaš mebeyad. Tavakkalī xā(h) bāšad, xā(h) nabāšad čī gufta: «hamin bābām nabāšad, digar hiški ne» [megūyad]. A hamin bālā-yi hamin dār, ap pišti dār, bālāyi balandi dār, ah haminja: «bābājān!» gufta, čirras mezanad. Hamin čirras Barzu gūši Rustam-ba merasad. «Vah!» megūd. Hamin nigā mekunad, Raxša čunān mezanad da murdanaš nigā nakunda. Raxš xudaš hamta āb-ba γūtidadī, badanaš sip-siyā lāy šudagī, čang katī. Mābayni dah daqiqa naguzišta rasida mebeyad.

Narxaša napursida maydān-ba āmda, avval dāra meburrad, qilič mezanad. Ehaaa! Rustama Raxšaš katī didan zamān ādamā tus-tūpalang megurezan. Yagān kas nigā namekunad. Inaš da tayi pā mānsay, inaš saraš kafisay, inaš... In tāyfeša mezanadu, nebara unja kuluk-de, bālāyi dār-ba. Hamin nebaraya az haminja qučāq kunda megirad. Hama gurezma-gurez-katī! In bāšad nebara katī kūrīšmišu girayay nālayu mūčiyu qučāqu hamtaring karda, ana bahad xudaša rāst girifta, az haminja, ana bahad yakčuqāt bābā nebara duteš yak šuda, pāššāi Faranga ba dini xudāšān, dinu mazhab-ba guzarānda megirad.

Anakun pāššā gurexta rafta, bārgāh-ba medarād. Rustam megūd:

– Bārgāh-ba darāmada kujā merī – megūd – burā ire, tuya kuštānī nestam, yazā kardanī nestem, faqat rah-ba darā, gap-ba darā, tamām.

Bahad merad. Yak darvāzeš mešad. Hamun Farangibānu da hamān qal'a darāmadagī buday, darvāza. Akun hamunja-ba megūn haftād man buday hamina zulfaki daraš, baldāqaša meiskirad-ku... at tillā davāndagī rūš-ba. Hamin istāday jaraqqaš. Hamin Rustam meradu hamina yakbāra mekašad-de! Hamin kašida, qaqra kunānda, ire girta hav metiyad, xudaš medarād. Fath kunda injayam megirad.

Ana hamin katī pāššāya haminja axir mekušad. Pāššāi Farang musulmān namešad. Baad duxtaraš Farangibānu da dinu mazhabī inā darāmda čil šabu čil ruz tūy karda, tamāšā karda, Barzu-ba ina girta meteyad.

Ana bahad haminja Rustam... hamun mähān-ba hālī yak rūbinān [marāsim] megūnku... hamtaring rūbinānī-ba, bahad Rustam, peši hamin kelin-ba yak medarād. Ta'zim mekunad. Kelin aj jāš menezad, rūša āčiq-alaynā ap parda vā kunda ta'zim mekunad. Haminji pešāneš-ba mana hamqata [rāvī bā dastaš ba hajmi dāy išārat mekunad] yak dāy. Bahad Rustam megūd, ki:

– Yā bānu, dar ixtiyāri Barzujān istāda šumā! Kī šumā-ba sitam karda, injetān-ba dāy paydā kard. Ba man gūyed, ki tā tuxm ba tuxmaš dar qabristān budagī murdeša berin barāram.

Bahad hālangī Farangibānu ta'zim karda megūd, ki:

– Yā padari buzurg! Hiškī da man tanbe' nakardaast. Vaqte ki šumā az zanjiri darvāza iskirta kašided, man dar bālāi asp budam, az asp parida raftam, hamunja, in ba zarbi xudatān šudagī jarāhat.

Bahad hamunja Rustam megūd:

– Āre, mamlakat az āni šumā! Mana baxšed, ki man pešāni šumāya zaxmdār kardem.

Ana hamin katī, hamin Farangibānuya Barzu-ba girta dāda, bābā nebara, duteš haminja.

– Ana qūšša qarimiš kunetān – gufta, gašta baad Erānzamin mānda raftāday.

Ana jāi vay Farangibānu-ba baad yak pāššāyi digar, hamun pāššāi avvalankiya, Farangibānuya dādāša jāš-ba, yak bačešma digarma, digar pāššā memānanu rahi yazdān-ba da'vat mekunan, ana hamin katī yakāb karda mānda meran.

* * *

DUĀ: Āmin! Va rabbil ālamin! Ba har darde davāyī, ba har ranje šifāyī, az tu kunem gadāyī! YĀ, Sayfulzulfiqārā!

Har balāye, har qazāye, har vabāye, peš āyad daf kun parvardigārā!

Yā Vāhiddul qahhār! Az qahrāt emin dār, az qahrāt emin dār, az qahrāt emin dār! Jam'ii navrasānrā, jam'ii xešu tabārrā, jam'ii mulku vatan-ba budagī ahli islāmīrā dar panāyi ismatat nigā dār, dar panāyi ismatat nigā dār, dar panāyi ismatat nigā dār!

Ba rūzi nek, ba farahmandī, da'vat kun, ey Xudāvandā! Yā ʔaffāram vadud, yā ʔaffāram vadud, yā ʔaffāram vadud! Ba faryādi jumla ahli mūmin ras! Ba qatāri ānhā mähāyi ʔaribam ba faryādamān ras! Dūst-ba zār, dušman-ba xār, nāmard-ba mūhtāj nakun xudāyā! Āblāhu akbar!

[*Dasthā ba rūy kašida šud*].

* * *

[Savālu javāb]

RAHMĀNĪ: — Hamin bābāi mullāmam [*Mullāšarifi šāhnāmaxān*], hamin xel karda meguftan-ma, šumā barin āvāzašāna baland karda? Kihā hamin xel meguft? Bāz ham šumā barin yagān kas naql mekard-ma?

KAMĀLĀV: — Ne. Hič kī in xel naql namekard. Un kas hamta āddiiii, hamtek, meguftan.

* * *

KAMĀLĀV RAVŠAN (MULLĀRAVŠAN) (1955-)

1. RUSTAM VA SŪHRĀB

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sāli 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxi, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 28 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

MULLĀRAVŠAN: Man xudam in «Šāhnāma»-ya kitābaša dastam-ba girta naxāndem mutlaqā. «Šāhnāma» kitābaš xudamā-ba hast, nekī man naxāndem. Ham nasr katī navištageš hast, ham nazmaš hastay. Man hamina naxāndem. Nekī dādām, ki hikāyačī budan ina mūl šunīdagī. Hamin hikāyahāi «Šāhnāmaya» mūleša man azyād medānistam. Čunki yāši-ba šunided, diqqat karda šunided, in azyād šuda memānday. Nekī am mena, ki 10 sāl, 20 sāl, ki guzašt, in xud az xud a es (yād) meburāmday. Xa, mumkin kamu beš nāxāstdan yagān qatra māndanaš mumkin.

Misāl [padaram] čī meguftan? Du mamlakati zūr bud meguftan.

Xudaš in jam'iyat hastay, yak zūru yak kamzūr mešuday.

Yak vaxtaš-ba Erānzaminu Tūrānzamin budagī. Yak vaxt-ba mamlakati Fārsu Rum šudagī. Yak vaxtaš-ba mana mamlakati Amerikayu SSSR (Ittihādi Jamāhiri Šūravii Sātsialistī) šud. Xudi haminday mešuday.

Aku hamun vaxt-ba mamlakati Erān, Tūrān budagī. Mamlakati Erān-ba Kāvus pādšā budagī. Kāvus hamta šahanšāh budagī, ki Kāvus gūyad ādamā melarzidagī. Neki ana havay-ba raqib kamzūr bāšadam, ki Afrāsiyāb budagide.

Har yak šāh, in hāziranki in puškayu raketayu paketeš katī tarsānad, un vaxtā har yak pāššā pahlavānaš katī metarsāndagī. Ana hamin Kāvusam pahlavāni zūri zurī zūraš Rustam budagī. Hamin qatra [qadar] ham zūr pahlavān budagī, ki agar Rustam gūyad, laškarā timtiriqay gurexta meraftagī [šunavandagān bā zavq mexandand]. Ma-na haminja-ba «Rustam āmad!» gūyad agar yak armiya xud az xud gurexta meraftagī, ki «e hamun Rustam katī mā rūbarū našavem» gufta.

ŠUNAVANDA: Āvāzai Rustam az xudi Rustam beh guftagī gap hast!

MULLĀRAVŠAN: Hast! Rustamaku xudašaku binadku tāza či... nekī hamin āvāzaša šunida «jang-ba Rustam» sardār buday gūyad, vay armiya xud az xud gurexta meraftagī. Hamta pahlavāni zūr budagī. Nekī hamin Erān-ba hamin qata Rustama hurmat izzat mekardagī, ki xudi yak Xudāi xudāšān bārin. Agar mana hamin sari Erān-ba musibati saxti saxti saxt yaltid, pādšā xalqa gap-ba andāxta nametānistagī. Hamin-ba pādšā peši Rustam-ba āmada iltimās mekardagī, ki hamin xalqa tu gardān. Čī-ba, ki hamin musibatdan xalās kardan barāi yārdami xalq man-ba darkār.

ŠUNAVANDA: Rustama xudaš pādšāzāda budagī nema?

MULLĀRAVŠAN: Ne. In Rustam pahlavān budagī. Mutlaqā dar-bār-ba alāqeš nabudagī. Nekī pādšāhča hukmaš budagī. Mana hamin mamlakati Erān-ba čī qata Kāvusa izzat ābrūš bāšad, hamqata ābrū xudi Rustam-ba-yam budagī.

Akun Rustam, ki in qatar pahlavāni zūr šud, in qatra mašhur šud, in qata tarafdāri vay, ki mül šud, hamin Rustam-ba yaraša hamun mamlakat-ba zid ādamāyam budagī. Kihā bud? Darbāri pādšā-ba kār mekardagihā. Disāden, ki Rustam rūz tā rūz ābrūš bardāšta šussayu xalq tarafdāri Rustam, ana hamin-ba, hamin Rustam-ba xāinī kardan barāi Kāvusa hamun darbārdagī ādamā gap-ba medarāran, ki: «tu mana im-rūz pādšāh, paga fardā yak dahan gapi Rustam katī halq ad dasti tu tāju taxta megiradu Rustam-ba meteyad».

Xudi Kāvusam hayrān mešad. Eng (az had) ādami nazdiki Kāvus Rustam bud-ku! Čī-ba, ki «suyangan tāyim» [qūhi takyagāham] hastayku, vaya hamin suya mekardagī kūhaš Rustam bud. Eng nayz medidageš Rustam. Nekī gapi ana hamunā-ba-yam bāvar karsay. Či-ba? Haqqadanam in agar yak dahani xalq-ba murājiat kunad, ad darbār mana [pādšāhrā] kučuk bārin hay karda fursāndanaš hič gap ne. Bahad megūd: «či kār kardan darkār?» – megūd.

Dušmani ašaddī, ašaddī, ašaddiyaš Afrāsiyāb – megūd – alda karda ina mamlakati Afrāsiyāb-ba fursāndan darkār – megūd – in yakka ravad, unā-ba vāxūrad, bāz ayre ādamāya mefursānem. In ādamāi vay in yakka ādama iskiradu hamrū-ba gum kunadu fursānad.

Ana haminja-ba yak jam'iyat ādam ana hamin Rustama alda karda, haqqadanam az Erān Tūrānzamin-ba nigā karda jūna mekunānan. Yak xudi Rustam, aspaš katī qiličaš katī burāmda mebeyad. Taxminan mana hamin vādī-ba, mana hamin Faryāna-ba āmadagī vaxt-ba, yak bal-

andī-ba, judā ham ābād jā-de injāhā, eng ābād jā vaxtaš-bayam Faryāna budagī.

Ana haminja yak jangal-ba Rustam dam girifsādagī vaxt-ba, xām meraftagī. Rustam aspaša juṇ zanad, a yak parri kūh da yak parri kūh bemalāl tāxta meāmadagī. Vay juṇ zanad šud. Haminja-ba yak gurūh asp mebeyad. Un pādšāgariya aspāš mešudagi-de. Yaylāv-ba gaštagī, haydav. Hamin asp āmadan-ba aspi Rustam, bastagī mešad, kanda šu-da gurexta merad. Qatī šuda raftan bahad, hamun mamlakata pādšāš hamin aspa girta basta memānad.

Rustam mexezad, ki aspaš nest. Juṇ mezanad, juṇ mezanad nest. Ana hamin katī in akun julū jabiru, ayilu, qiliču, qalqānu hammeša elka-ba partafta, ana bahad meburād-de. A in qišlāq da in qišlāq, a in qišlāq da in qišlāq, a in qišlāq da in qišlāq hičkī aspa nayday. Āxir āqibat hamun darbāri pādšā-ba merad. Pādšā-ba megūyad, ki:

– Burādar hamin aspi man hičjā namerad. Be man hičjā namerad – megūd – ravdam man barāi gašta mebeyad – megūd – neki man aniq medānam, ki hamin ādamāi tu aspi mana iskirifta bastagī – megūd.

Aku in gapāya nagufta un pādšā medāand, xudaš hameš ma’lum. Medānadde či-ba, ki asp āmadagī, aspa inā basta giriftagī, qama kard-agī. Ana bahad medānad, ki in Rustam. Nekī pādšāi mamlakat Rustam budageša dānista, benihāyat hurmat, izzat karda, qabul mekunad. Či-ba?! A Rustamam [*rāvi āvāzaša past mekunad*] hamunāyam metar-sidagī. Gapi nayz, nagzde baribir.

Ana hamin katī bahad Rustama mehmāndārī mekunad, bazmāi jamšedī karda meteyad. Inja-ba Rustam yak čand rūz megardad. Mana hamin Vādii Faryāna-ba. Ana haminja gaštagī vaxtaš-ba bazmā-ba meburād, palvānī mešad, digar mešad. Pādšāya yak duxtaraš mešad.

ŠUNAVANDA: Vādii Faryānai hāzira-ma?

MULLĀRAVŠAN: Ha. Hamin-ba hamin duxtari pādšāyam hamina dida memānad.

ŠUNAVANDA: Rustama.

MULLĀRAVŠAN: Rustama. Ana akun yakjā-ba xāraftāhād, ki hamin duxtari pādšā peši hamin-ba mebeyad. Xa aku in xā(b) raftay. Yak vaxt meiskirat. Binad, ki yak duxtar eheeeeeee huri liqāde. Hič gap nest! Kabki hilāl giru qūltuq-ba zan!

ŠUNAVANDA: Pušt-ba ne, dast-ba ne, qūltuq-ba.

ŠUNAVANDAI DIGAR: Ābu rang meteyadde. [Xanda].

MULLĀRAVŠAN: Ādam čizi darkāriya qūltuq-ba megirad. Či-ba? Gūyed. Eng jāi mustahkam in qūltuq. A qūltuq xalās šudan qiyin. [Xandai balandi hama].

ŠUNAVANDA: Nayaltad.

ŠUNAVANDAI DIGAR: Judā xušrū gufted.

MULLĀRAVŠAN: Ana hamin kati bahad megūd, ki:

– Tu kī? – megūd.

Bahad vay megūd ki:

– Man hamin pādšāya duxtaraš, man tuya nayz didam, hamin mana zanigari-ba qabul kardanat darkār.

– E burādar, man yak āddī sāldat man. Ā tu duxtari pādšā bāšī, ā tu katī mana menam ā čī qatara farq, mutlaqā mumkin ne – megūd.

– Man in gapa yak tin-ba namegiram – megūd – man-ba tu darkār – megūd.

– In kār čatāq šud-ku – megūd.

Hamin qatar Rustam alda mekunad:

– Ilāj nest – megūd.

Akun yak nāzanin, ki peši in-ba āmad.

– E šud! – megūdu hamin šab in kāra bid mekunad.

Čī kāra bid kardan? Hamun yak kārī asāsiya bid kardan haminja-ba. Nekī in kār albatta pādšā-ba-yam ma'lum šud. Hamin ma'lum šudāšadam, pādšā Rustam-ba gap namezanad.

Paga sahar mešad, rūz mešad. Duteš judā mešad. Aspi Rustamam yāfta mebeyan. Aspi Rustam yāfta āmda šudan bahad. Rustam megūd, ki:

– Aku mā megardem.

Bahad hālanki zan kiley bārin mečaspadu memānad:

– Kujā ravī rav, manam qatī meram.

Aku duxtarāi pādšā-ba, hič vaxt, āmadagī yak sahrāi-ba qatī karda namefursānan-de. Bahad xudi pādšāyam ruxsat nameteyad. Bahad Rustam:

– Gufta namešad – megūd – hamin šabanki kārī māhān-ba – megūd... [Barq xāmūš šud].

...Ina bined hamin jāi qalbaš-ba svet (barq) murd. [*Hama baland mexandand, vale rāvī naqlrā idāma medihad*].

– Hamin šab hamin kār šud – megūd – gufta namešad, hamin kār-ba yak kār [bača] šudāšad – megūd – albatta – megūd – tu pisarnāk šavī – megūd – nāmaša Sūhrāb memānī – megūd – xay nekī dux-tarnāk šavī – megūd – čiya ibrā bin havaya māt – megūd.

Ba yayr az hamin yak bāzbanda meteyad, ki:

– Agar pisarnāk šavī hamin bāzbanda hamun bača-ba meteyī – megūd.

ŠUNAVANDA: Xay vay zanam ilājaš nestay-de, či gūyad hamin. Hamin katī Rustam burāmada, gašta mamlakati xudaš-ba merad.

MULLĀRAVŠAN: Ha! In haminja-ba memānad. Ana bahad mamlakataš-ba gašta merad. Mebinad, ki hama gapā durūy. Hamin darbāra ādamāš qasdi hamina kušta šudan barāi, fitnahā kardageš barāi, in rafta az hamunā qasdaša megirad. Bahad Kāvusam tarafdāri hamin mešad.

Am mena sālhāi sāl meguzarad. Mamlakati Tūrān mamlakati Erān-ba nisbatan hujum sar mekunad. Či-ba? Ana hamin Afrāsiyāba yak vaziri dānāi dānāš mešad, ki hamin bačaya vay yāfta, av Vādī yāfta, hamin mamlakati Tūrān-ba girifta merad. Masāfa dur mešad-de. Nekī ah hamin vāqeahā vay bāxabar mešad. Ana bahad hamin bačaya yāfta, burda hamin tarbiyat mekunan.

ŠUNAVANDA: Pādšāya duxtaraš nema?

MULLĀRAVŠAN: Vay Rustam-ba nisbatan jim māndde. Vay yak mamlakata xušk karda fursāndanaš hič gap nede. Pādšā ax xudaš metarsadde. Xalqa ūyla karda, mamlakata ūyla karda, pādšā hamin Rustam-ba gap namezanad. Xušu xursand Rustama jūna kunāndu mefursānadde.

Xay bahad in Sūhrāb kalān mešad, digar mešad. Ana bahad in Sūhrāba tirnirāvka mebarāran, mašq-ba. Ana hamin mašqi Sūhrāb-ba yagān aspā tāqat karda nametānad. Xay čarča karda memānan, menāš mešikina. In-ba yaraša kuču quvvat hastay-de. Har kuču quvvati pahlavān-ba yaraša asp-bayam kuču quvvat šudanaš darkār. Hamta yak pahlavāni zūr yak aspi lāyar-ba sār šavad, vay hiški palvāneša panj tin-ba namegirad. Pahlavāna pahlavāneša nišan medādagī aspi zūr! Ana hamin-ba kāfta-kāfta, hamin raxš mešad-de aspi vay [Rustam], hamin raxš-dan yak baytal bārdār mešad. Ana hamin bači hamun baytala yāfta mebeyan. Hamin mebinan, ki hamin asp hamin-ba mās.

Ana bahad in asp katī in mašq mekunad, eheeeee! Tirandāziyu qiličbāziyu nayzabāziyu hama hunarāi jangčihāya sad fāiz yād megirad. Inā yād girifta āmadan bahad. Ana in du mamlakat rūbarū mešad.

Un vaxtā-ba yakta a in taraf, yakta a un taraf pahlavān meburāmdagī. Janga mas’aleša asāsan palvānā hal mekardagī. Agar hič ilāj, ki našud: «ālḥā, keti!» [bigir, raft!] ana bahad sar šuda meraftagī!

Ana bahad a un taraf čand palvānā mebarāyad, a in taraf čand palvānā meburādu yak vaxt navbat Rustam-ba mebeyad. Rustam-ba, ki navbat āmad, a in taraf Sūhrāb meburād. Aku un vaxt Rustam kamtar piči pir šudagī. Rustama kuču quvvataš bisyār-de. Nekī Sūhrāba eng vaxti kuču quvvataš. Mana hamin yak maydāni kalān-ba se šabu se rüz inā gūštin megiran. Hamin se šabu se rüz-ba yakčand marātiba vay

Rustama gūštin-ba girifta mezanad, nekī dilaš namešad, ki havaya gūštin-ba zadan bahad havaya saraša šartī girad.

Yak rūz hamin Rustam, saxt qahraš meburād, hamin rafta Sūhrāb katī nāxāsdan yirrāmī karda, hamin Sūhrāba girifta mezanad. Hamin girifta zadanhā kārd mezanad.

Xay kārd, ki zad vay ah huš merad-ku, zič iskirta istāday, ki nāxāst-dan dastaš-dan ʔaltida merad, dast šartī, ki ʔaltid hamin bilakaš-ba bāzbanda mebinad. Hamta, ki did hamun xudaš dādagī bāzband-de, hamta megiradu:

– Ina tu-ba kī dād? – megūd.

Bahad megūd:

– Āčem dād.

Bahad:

– Āčet kī?

– Ha falānča.

– Man tuyā yakčand bār tuyā gūštin-ba zadam – megūd – nekī – megūd – dilam našud tuyā kuštan-ba – megūd – agar hamin-ja-ba dādām mešud – megūd – albatta ad dumi man mebārāmad, hay afsūs, ki dādām našud – megūd.

Aku inam hamun dādāša pahlavāneša šunidagī-de. Āčeš guftagiyu nekī pādšā hamin qata harakat mekunad, ki hamin duteš yakdigareša našināxta maydān-ba meburād-de.

Bahad:

– Dādād kī – guftan bahad:

– Dādām Rustam – megūd.

– Eeeee haqqata hamin bāzband ani man – megūd.

Bāzbanda kašida megirad, ki haqqadanam xudaš dādagī bāzband. Hamin bačaya ad dastaš megiradu mebardāradu tā budi jānaša arraz mezanad-de:

– Tez in-ba nūšdāru yāfta be!!!

Hamin darrav katī yak ādamaš nūšdāru-ba merad. Anakun maqasad čī? Ad duta yakteš-dan xalās šudan. Hamin rafsādagī ādama inā ar rah mezanan. Xay yak vaxt jān burāmda tamām šudan bahad, nūšdāruya girifta mebeyan-de.

ŠUNAVANDA: Nūšdāruya.

MULLĀRAVŠAN: Haaa! Bahad dudaš meburād. Nekī ana bahad jang sar mešad. Tamāmi Afrāsiyāba laškarāša sar mezanad. Gurextageš merad. Aku xudi Rustam benihāyat badjahl mešad-de...

Hamun Firdavsiyam, vaxti hamun mursādagī vaxtaš-ba, albatta vay davrai Sultān Mahmud-ba xizmat mekunad-de, pādšāhii havay-ba. Ana

bahad kitāba burda dādan bahad: «e, xa, buday-de» – megūdu yak si-qim tanga dādan bahad, [Firdvasirā] kayfaš meparad. Ana bahad a un mamlakatā gurexta yak Tūs qišlāqaš-ba merad. Ana bahad raftan bahad Sultān Mahmudi Ğaznavī āxir-ba medānad, ki nātūyīrī kār kardāday. Bahad ālamjahān zaru zevaru šuturu aspu arāba fursāndan bahad, yak duxtaraš mešad, bahad duxtaraš-ba megūd, ki: «Sultān Mahmud šumā-ba ālamjahān zarru zevar fursānday, salām gufta fursānday» guftan bahad, vay megūd: «Zar firistādani Mahmud ba ū mānand, ki...». Šud hamin katī murdu mānd vay.

ŠUNAVANDA: Digar yagān či megūd-ma?

MULLĀRAVŠAN: Šud, digar hič gap nazad. Ana bahad ālimā harakat mekunand, ki duyum raxi hamina yābem «či barāi vay hamta guft?».

«Zar firistādani Mahmud ba ū mānand, ki...» naguft.

Bahad čand vaxt guzaštan bahad duxtaraš megūd, ki: «*Ki bahad az marg ba Sūhrāb nūšdāru dihand*».

Dutešam yak xel ma'nā-de! Firdavsī mursāday, in murd! Vay aku zar fursānd. A ādami murdagī-ba in qadar zarru zevar či darkār. Sūhrāb murd, tamām šud bahad nūšdāruya āvardan, ki «ina te» gufta. Akun vay-ba un nūšdāru či darkār.

ŠUNAVANDA: Jūrta hamta kardagī-de ad dutaš yaktaš muradu...

MULLĀRAVŠAN: Ad duteš yakteš murad gufta. Čī-ba? Dunyā dasti haminā-ba namānad.

ŠUNAVANDA: Agar padaru pisar yak šavad, hama mamlakata sāhib mešan gufta.

MULLĀRAVŠAN: Agar hamina dānad, tamāmi malakati Tūrāna unā a ɣalber meguzarānd. Agar haminā vaxti jang-ba, hamun vaxti gūštin-ba yakdigarešāna dānan bud... Inā [pādšāhān] medānistan, ki yakdigareša kušan gufta, bahad ana hamin barāi Tūrānzamina, hameša ad dami qilič guzarānda, hamin mamlakata nestu nābud karda memānd. Havay barāi harakat kardan, ki yā Sūhrāb, yā Rustam murad. Tamām.

2. DĀSTĀNI BARZUI DEHQĀN

(Varianti 1)

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sālī 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 28 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

MULLĀRAVŠAN: Nekī hamin Sūhrābdanam yak zāt māndagī. Či-ba? Sūhrābam mašq kardagī-de, mašq karda pahlavān šudagī. Ana hamun davrai mašqaš-ba ana hamin Qašqadaryā, Surxāndaryā, mana hamin jāhā judā ham yak čūlu biyābāni kalān budagī. Ana hamin jāhāi mähān-ba, manzilāi mähān-ba [dar Bāysun] mašqi Sūhrāb guzaštagī. Ana haminja-ba yak ūzbekzan katī salāmalek [āšuqu ma’šuq] mešad, Sūhrāb.

ŠUNAVANDA [Qayum]: Āči Turdipalvān kati. [Šūxī, xanda].

MULLĀRAVŠAN: Mumkin āči Trudipalvān katī [šūxī mekunad rāvi]. Ana hamin zan katī in čutū šuda yak xuftu xāb mekunad-de. Xuftu xāb mekunadu vay burāmada merad. Ana bahad ah hamun zan Barzu paydā mešad.

ŠUNAVANDA [Vāhidxūja]: Barzui Dehqān.

ŠUNAVANDAE [Nasrullāh]: Barzuyaš kī?

MULLĀRAVŠAN: Ana hamun Barzu jāhāi mähān-ba xarbuzakārī mekunad. Aku vay nihāyat pahlavān budagi-de. Xudašam katmanašam yak kas nim kas bardāšta nametānistagī. Kalāāāān, paykāli kalān dāštagī. Hamin Afrāsiyāb guzašta rafsāda mebinad, ki yak palaki besaru benuk. Eheeee xarbuzāhā rasidagī, kalān-kalān ŷelida xā(b) raftay. Bahad armiyēš [lašakraš] katī haminja jābajā mešad. Inā aku dar bārai Barzu yagān ma’lumāt nadāran. Hič!

ŠUNAVANADA [Salimpalvān]: Kī āmad aku?

MULLĀRAVŠAN: Afrāsiyāb. Bahad aku mebiyādu aku un vaxtā-ba tala-tala guftagī gap nabuday. Yak pir bāšadam ana havaya pursida, havaya rāzigeš katī havaya bāyaš-ba medarāmadagī, havaydan megiriftagī. Ana bahad yak vaxt hāziranki saldatā-ba xarbuza mebaran eheeee!

Bahad yak vaxt Barzu davr zada mebeyad. Bahad mebinad, ki yak armii besaru benuk hamina kāridagī xarbuzeša hammeša kanda raftay. E, qahraš meburād: «či-ba inā am man napursiday» megūdu hāziranki yak katman katī, ha yak katman katī yak armiya ādama rūfta mefur-sānad.

ŠUNAVANADA [Nasrullāh]: Barzu.

MULLĀRAVŠAN: Barzu. Dasti in-ba katman. Hamin qata qiliču aspu nayzayu qalqānu talqānaš katī hamin qata armiya gurexta merad.

ŠUNAVANDA [Rauf]: Katman katī merūbad-ma?

MULLĀRAVŠAN: Hamin katman katī merūbad. Či-ba? Hamin Barzudan napursida hamin paykāli in-ba arala kardagihāšān barāi. Barzuyam mebeyad-de. Nāxāstdan mebeyad, ki yak armiya āmadayu āčeš šištay, hamin qata xarbuzaya kanden, xūrdenu raften.

Ana bahad inā rafta Afrāsiyāb-ba dalažit [xabar] mekunan-de: «hamta, hamta». Unāya tayāq [kaltak] xūrdageš, gurextageš hičči ne. «Hamtaring pahlavān bača buday» guftan.

Bahad Afrāsiyāb qiziqmiš mekunadu ādamāša mefursānad. Bahad unja-ba dānišmandā buday-de. Bahad megūd, ki:

– Magaram – megūd – hamin bači Sūhrāb nabāšad – megūd – Sūhrāb hamunja yak ūzbakduxtar katī nāyāft [dilyāb] šudāhād.

Ana bahad jāsusāi Afrāsiyāb ina pursida-pursida medānad, ki haqadanam bači Sūhrāb hamin. Ana hamina dānista, hamin bačaya alda karda bahad darbār-ba girifta meran-de.

ŠUNAVANDA [Šāhusayn]: Afrāsiyāb?

MULLĀRAVŠAN: Afrāsiyāba ādamāš. Girifta meran, mebinan ki in yak bemadaniyat-de. Yagān, aspsāršaviya, asptāzāniya, qiličbāziya, kamānbāziya mutlaqā namedānad. Nekī devday kuč dārad. Zantazanam-ba, aynuxsa [ba xusus] tayāq katī yagānta pahlavān nazdikī namekardagī. Qilič-piličaš katī hameša nestu nābud mekardagī. Ana hamin tarbiya mekunan-de bahad. Āxir āqibat ana hamin Barzuya burda Rustam-ba rūbarū mekunan-de.

Nekī Rustam Barzuya nebareš budanaša dānista memānad-de zindahāleš-ba. Yakdigareša nakušta inā yakdigareš katī vāyāft mešan.

ŠUNAVANDA: Davāmaša gūyed.

MULLĀRAVŠAN: Ana hamin ahvāl katī, ana bahad jang sar šuda merad-de. Mana hamin Afrāsiyāba ay ɣalber meguzarānad, neberavu bābā.

Aku man ina šunidagiya in 15-20 sāl ire ina hikāyeša yagānjā-ba naguftagī, jāi ina digar hikāyahā layat karda giriftagī.

3. BARGARDĀNDANI RUSTAM BA DARBĀR

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sālī 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxi, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 28 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

MULLĀRAVŠAN: Rustam hamun izzat ābrūš, hamun izzat ābrūš. Bahad hamin davri Siyāvuš-ba mana hamin xāinā hamin kāra mekunanu Siyāvuša alda karda-alda karda xudaša xudaš-ba mekušānānan. Megūn-de «hamta majbur kardan darkār, ki Siyāvuš

xudaša xudaš kušad. Agar Siyāvuša kas kušad, hamun mamlakata Rustam mekušad» – megūn.

In-ba asāsan sababgār zani Kāvus mešad. Čī-ba, ki in zan in-ba āšiq mešadu... Ana bahad mebeyad, ki Siyāvuš xudaša kuštay.

Ana bahad Rustam rafta vaya saraša sabčaday megirad-de. Nekī qahraš burāmda mamlakata tark mekunad bahad. Malakata tark kardan bahad.

ŠUNAVANDA: Siyāvuš bači Rustam-ma, bači Sūhrāb.

MULLĀRAVŠAN: Vay nebareš! Ana bahad mamlakata tark kardan bahad, Rustama un vaxtā kuču quvvatu pahlavāneš namešad. Neki Erān-ba xavf mūl mešad. Ana bahad yak davlat Erān-ba hujum sar mekunem guftan bahad, Kāvus-ba rafta megūn, ki:

– In mamlakata tu idāra karda nametānī. Rustama yāb, iltimās kun, ki maydān-ba Rustam darād.

Čī-ba, ki Rustama nāmaš mā-ba bas. Maylaš vay jang nakunadu māhān katī davra-ba darād šud. Bahad rafta Rustam-ba iltimās mekunan. Rustam megūd, ki:

– Man akun davra-ba namedarām. Čī-ba, ki man-ba aku hiččī namānd. In dunyāya man-ba qiziqaş nestay – megūd.

Dānišmandā mebeyan:

– Tūyrī– megūn – tu ab bačet judā šudī, an nebareš judā šudī, čebaret judā šudī, tu-ba hiččī darkār ne – megūn – nekī xalq azāni tu-ku – megūn – tu hamin xalq barāi zinda-ku – megūn – a tu čī barāi xalqa mepartāt?! – megūn.

Bahad hamta guftan bahad ūyla mekunad. «haqadanam man xalq-ba darkār-ku – megūd – hamin qatara jang kardam xalq barāi – megūd – hamin qatara kār kardam xalq barāi – megūd – yakta, duta musibat barāi xalqa partāftani man az rūi ādāb ne» – megūdu bahad bā(z) yana jang-ba medarād.

4. MARGI RUSTAM

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sālī 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 28 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

MULLĀRAVŠAN: Nekī āxir āqibat, Rustama xudi avlādi Rustam, qasddan, jabran mekušad. Hamin katī bahad ar Rustam xalās mešan-de.

ŠUNAVANADA: Ći xel mekušan yādatān-ba nest?

MULLĀRAVŠAN: Ina yak amakbačēš mešad. Nāmašam esamdan burāmad. Hamin Rustama juḡ mezanānad, ki tez rasida beyad. Hamun rah dutarafa kūh mešadu yakta rah mešad. Hamin rah-ba ċil dāna ċuqur mekanan.

Hikāyahā-ku duru darāzu neki es-ba ne-de.

Hamina rūša xaspūš karda, hamin darni ċuqur-ba putun nayzahāi zahrālud memānan. Yak nāuxš xabara rasāndan bahad, Rustam tāzaš katī aspaš-ba sār mešadu merad, ki hamun daradan guzaššādagī vaxt-ba, hamin aspa hay megūt, ki asp namerad-de. Hayrān mešad, hamin qata nixta mekunad, namešad. Xay bahad yak qamčini nayztar mezanad-de, asp ċunin mejihad, ki taxminan ċilum, hamun āxiranki ċuquri-ya yakteš-ba meḡaltad.

Havaybayam asp nameḡaltad, Rustama xudaš ap pišti asp meḡaltad. Asp guzašta merad ač ċuqur. Ćī-ba, ki yak jiyista meguzarad, asp ab bālāš. Rustam un qadar saxt yaradār namešad. Sahlakak yaradār mešad. Ćī-ba, ki daruni ċuqur-ba nayza mešad, hamun nayza yak biqi-naš-ba mexaladu meburārd. Neki vay, ki zahrnāk, ki bud rūbay [rūzbarūz] Rustama az halākat mebarad. Aku Rustam-ba ādam fursāndagī ādam, ina nigā karda šištay. Binan, ki yak daraxt, pasi daraxt-ba nigā karda šištay. Hamin yak ūya girta ċunān mezanad kamān katī daraxt-ba rafta mezanadu ayrei daraxt guzašta urūšdagī ādama jāš-ba mekušad.

Vayam memurad, Rustamam hamin-ja memurad-de.

Ina sabil man xāndāšam bud kitābaša.

Ina kitābaš-ba qiziqmiši ādamā un qadar nestay. Agar ina kitābāi navaš burād, hikāyahāi navaš burād, vāya xānad mana hamtaring dav-rahā-ba hamin hikāyaya az sar tā āxiraša gufta teyad...

Maslan, yak kinā hastay-ku sad seriya, har seriyeš-ba yak vāqea sar mešadu tamām mešad. Agar yak vāqea az sar tā āxiraša gūyad agar ādamā qiziqmiš karda, mumkin bā hamin šāhnāmašunavī bā(z) sar šu-da meravad [misli peš].

5. ZĀLI ZAR VA RUSTAM

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sāli 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 28 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Šumā gufted, ki 16-17 sāl peš padaram hikāya mekardand, hālā šumā, ki hikāya namekuned az yādatān raftagī. Padaratān či xel meguftand, kujā-ba meguftand, albatta yādatān-ba hast, hamunāya kamtar gūyed.

MULLĀRAVŠAN: Mana hamtaring davrahā mešudagī, mumkin yak musibatxāna mešudagī, ɣamzadagī ādamā mešištāgī yak gurung-ba mūhtāj, ki yak hikāya mekardagī.

Nāxāstdan pešašān-ba yak šināsi nayz meraftagī, yak sahl bahāna katī yak hikāyi nayz gufta medādagī.

Hamin xel meguftan «e vāye Rustam inta bud, unta bud, mana bābāš Sām bud, Sāma bačeš Zālī Zar bud. Dar bārai Zālī Zar čutū kar-da vaya parrandahā kalān kardagī.

RAHMĀNĪ: Hamina medāned?

MULLĀRAVŠAN: Sām yak bačanāk mešad. Sām yak piri fartut mešad. Befarzand mešad, xudaš. Aku man naxāndemu šunidagī bačagī-ba.

RAHMĀNĪ: Padaratān amaki Jūra Kamāl budand. Yādi šumā-ba budast, ki in barāi man ham ajāib šud.

MULLĀRAVŠAN: Aku hamin Sām yak mardī judā bāaqli bāfarāsat budagī. Hamun mardumi hamun zamān Sāma benihāyat hurmat mekardagī. Čī-ba? Yak čiza va'da kard az ūhdeš mebarāmada-gī. Yak mas'ala bāšad hal mekardagī. Hamtaring yak mardaki judāyam xalq-ba mefāridagī budagī. Az kazzābiyu durūɣčigiyu kissaburī dur insān budagī. Havay barāi mardum-ba vay nazdik budagī. Ana hamin ārzu mekardagī, ki yak sāhibi farzand šavad.

Gardiši falak katī Xudā hamin-ba yak farzanda ibrā mebinad. YAK rūz mebinad, ki gūdaknāk šuday, zanaš. Nekī gūdak zardi zardi zardālī maymun barin-de. Hamta mebinadu eheeeee tamāmi tāri badanaš tikka mešad:

– Hamina [Xudā] man-ba dād-ma gufta tez ina gum kun – megūd.

Ina bined-de yak umr ārzu kardagī nekī hamin ārzu kardagiya «tez gum kun!» – megūd. Hamin qata yak maymun barin bačaya Xudā dādagī-de.

ŠUNAVANDA: Zālī Zar.

MULLĀRAVŠAN: Haaa! In nāma in bahad giriftagī. Ina hamin ādamāš yak latta-ba mepečānan, nekī hamin belgihāi [nišānahāi] pādšāgī katī burda, ina yak parri kūh-ba hav meteyan. Hamin parri kūh-ba burda hav dāsādagī vaxt-ba yak ɣajir āmada, xamina havādan

parida āmasādagī, bačaya megirad. Fajiram xudaša nafsaš barāi harakat mekardagī. Hamina girifta parida gurexta merad.

Ha hāziranki ādamāi [pādšāh] «āmadem, partāftem – megūn – tit šud nest šud raft» – megūn. Či megūn akun. Hamta kardem, nakuštem gūyan agar xudi vāya saraša meburran. A in mebeyad Sāmam xudaš-ba yaraša ādam buday-de.

Ana hamina girifta raftan bahad, in γajira bačāhāš mešad. Aku avqāt gufta bačāhāš-ba mebarad-de. Hamta, ki barad, in pitir-pitir jumisāday. Hāziranki lattaya tit mekunadu in bačaya du rūz, se rūz haminja memānad. Ina zamin-ba mefurārad. In-ba yak šer vāyāft mešad, in bača-ba. Šer vāyāft šudan bahad, in šeram bačanāk mešad. Hamun šera memakad in bača. Čutū mešad uyešdan meyaltad-ma, či mešad-de a γajir xalās mešad. In mana hamin hayvānbašara kalān mešad. Hamun širi šer katī kalān mešad. Yāvāi, badbašara mešad-de.

Bahad hamin avčihā mebinad, ki yak ādami yāvāi paydā šuday. Nekī xele dānā mešad in. Hamin qatar dānā mešad, ki yak armiya ādam merūbad ina, iskirta mutlaqā nametānan. Hamin qata gurez-gurez a in šāxi daraxt da in, a in šāxi daraxt, a in pari kuah da in pari kuah, hamin qatar jiyista megurextagī, ki yagān askar rūfta ina iskirta nametānistagī. Neki pādšā buyruq meburārad, ki «čī šavad, šavad, zinda meiskirī» – megūd. Čī-ba, ki pādšā-bayam hamtaring ādam darkār-de.

Xayr bahad gardiši falak katī, hamina iskirifta darbār-ba meberan. Yāš bača mešad-de 10 sāla, 12 sāla mešad. Hamina girifta tarbiya mekunan. Haqadanam palvānbača mešad...

ŠUNAVANDA: Kī tarbiya mekunad, pādšā-ma?

MULLĀRAVŠAN: Pādšā tarbiya mekunad. Ana pādšā tarbiya kardān bahad, pādšāh hamin-ba duxtaraša meteyad. Ad duxtari pādšā bahad Rustam dunyā-ba mebeyad.

Čī barāi Rustam pādšāzāda ne? Čī-ba, ki dādāi Rustam pādšāzāda ne. Āčeš pādšāzāda. Āčeš Bānu buden, dādāš Zālī Zar bud. Zālī Zar pisari yak saldat bud. Sām kī bud, Sām yak pādšā-ba saldat bud.

Az hamin Zāl, Rustam paydā mešad. Rustam kujā-ba aslaš Gurjistān tarafāš-ba in paydā mešad. Asli Rustam gurjistānī xudaš. Hamin Gurjistānam, Āzārbāyjānam yak vaxtā dasti Erānzamin-ba budagī. Ana bahad in dasti Kāvus-ba γaltida Rustama Kāvus tarbiya mekunad. Dasti Kāvus-ba Rustam ana hamta pahlavāni zūri zūri zūri zūri bahaybat mešad.

6. RUSTAM VA HAZRATI ALĪ

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sāli 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 28 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

MULLĀRAVŠAN: Ādami rūyi dunyāya dānāya yakteš hamin payğambaramā. Hamin kasam tan dādagī pahlavānii Rustam-ba.

Eng ādami nazdiki payğambaramā hazrati Alī budan. Hazrati Aliyam yake az pahlavāni zūrtarini rūi dunyā. Yak kārī nayz mekunadu hamin Payğambar-ba ma'qul mešad. Bahad hazrati Aliya hamta mebinanu:

– Hamin rūz yak kārī xub karded.

– Čī kār kardam?

– Qarib Rustamča kār karded.

Ina bined-de hamta pahlavān, ki nāmi Aliya šunavan zanāi hāmildār bača hav medādagī. Hamqata pahlavān budagī.

Yak hazili hazrati Usmān-ba hamin mačita qūltuq karda bardāštagī, jelaka da tai sutumaš-ba māndagī.

ŠUNAVANDA: Kī?

MULLĀRAVŠAN: Hazrati Alī. Hazrati Usmān qadbaland ādam budagī-de. Yak rūz mebeyanu hamtek kavši hazrati Aliya megiranu tākča-ba memānan. Namāz tamām šudan bahad mebinan, ki kavš nest. Urū mebinan kavš dar tākča-ba. Anaku qad namerasad. Hazrati Alī qadpast budagī-de. Hazrati Usmān qadbaland. Bahad yak balā karda kavša megiran, xāna meran. Paga āmadagī vaxt-ba, hazil-ba hazil-de, hamtek sutuni mačita qūltuq karda mebardāranu nugi jelaka da tai sutun memānan.

Aku Payğambaramā pas, peš, biqin-ba či kār šusāday bāxabar budagī, qudrati ilāhī-de. Bahad megūn, ki:

– Namāz-ba hazil harām – megūn.

Či-ba ki hazrati Usmān xesta nametānan. Namāz-ba šišten xesta nametānan. Bahad megūn, ki «hazil namāz-ba harām». Bahad hazrati Alī qūltuq mekunon bardāšta jelaka mebarārad.

Ana hamta pahlavān-ba megūn, ki: «qarib Rustamča kār kardī».

ŠUNAVANDA: Rustamāna kār kardī.

MULLĀRAVŠAN: Bahad hazrati Alī megūyad, ki:

–E hamin qata kār kardem, ki in kardagī kārī man yak mū'jiza-ku.

Čī-ba, ki un kāra andak mundak ādama xayālaš-ba nameāmadagī-

de hamin kār mešad gufta, nekī hamun kāra hazrati Alī kardagī. «Ham qata kārī mūʾjizaviya man kardamu man arang, qarib Rustam-ča, kārī yak umram mešud, ki man Rustama medidam» guft.

Bahad hamun šab xāb mebinan, ki xābašān-ba yak pahlavān du kuaha bāzikunānda āmasay. Dasti yak ādam-ba du kūh. Mana hamin kūha partāfta in dastaš-ba megirtay, inaša partāfta inaš-ba, duteša girta du dast-ba bāzikunānda āmasāday yak pišti asp-ba. Hayrān mešanu sahar bedār mešan, ki vaxti namāz šuday. Bahad peši payyambar-ba mebeyanu:

– Taqsir man hamin šab xāb didem, ki yak pahlavān du dastaš-ba du sang bāzikunānda āmsay, har yak sang kūh barābarī.

– Eeeee, – megūn – šumā ārzu kardāden, ki man yak Rustama medidam bud, ina bined Xudā šumā-ba hamqata karāmat karday, ki yak amali Rustama šumā dided. Yak amalaša, ki vay či qata dastaš-ba bār bardāšta gašta metānist.

Bahad hazrati Alī dilašān-ba «haqadanam man qarib Rustam-ča kār kardādem, agar hamin xābam tūyrī bāšad» megūn.

Čī-ba, ki Payyambar, ki unta guftan, xābam tūyrī buday. Haqadanam havay Rustam buday, man qarib Rustam-ča kār kardādem. Čunki un sanga nazdikeš-ba hazrati Alī rafta nametānistagī. Hamta bahaybat.

Āvāzai Rustam, in dunyā hast Rustam hast.

Hikāyahā gum šuda merad, neki nāmi Rustam ad dahani xalq gum namešad.

ŠUNAVANADA: Rustami dāstān!

MULLĀRAVŠAN: Čī-ba, ki vāya Xudā hamta pahlavān āfaridagī. Mumkin vay majusī bud, neki vāya Xudā āfaridagī-de. Xudā hamta āfaridagī, ki tā āxiri dunyā nāmi vay ad dahani mardum naravad!

Man-man guftagī pahlavānā guzašsay. Mana Tāštemir pahlavān guzašt, pinjāh sāl bahad hamaya a esaš meburād. Mana Xūjabulyānī pahlavān Abdullā pinjāh sāl bahad yak kas ina namedānad.

ŠUNAVANDA: Mana Čārī Davlat.

MULLĀRAVŠAN: Misāl, hamin Braziliyadagī. Unā sad sāl bahad yak kasa nāmaš namemānad. Taysān barāmad manakay. Taysān bārin baksiyāri zūr nest. At Taysān zūr ādamā hastay. Nekī Taysān šuda nametānad. Čī-ba, ki Taysāna Xudā Taysān kard.

Rustamam Xudā Rustam kard. Nāmi hamin pahlavānā gum mešad nāmi Rustam gum namešad. Čī-ba, ki vāya hamin dahni xalq barāi āfarid.

Hamtaring ādamāi zūr mešad-de.

Payğambaram yak besavād ādam budan. Duniyā nest mešad, nekī nāmi payğambar nest namešad. Čunki vāy Xudā xāst.

ŠUNAVANADA: Xudāya nazaraš ɣaltiday.

MULLĀRAVŠAN: Nazari Xudā ɣaltid. Havay barāi guftaand:

*Zi xirvāri hunar beh qatrai tāle',
Agar tāle' nabāšad bāz hunar beh.*

Hazār hunar dārad yak kas. Hič vaxt xudādād-ba barābar šuda nametānad. Či-ba, ki vāy-ba Xudā dādagī. Agar xudādād, ki nabāšed, albatta hunar naɣz. Hunarmand ādam hič vaxt xār namešad. Agar vāy xār mešud, Xudā vāy-ba hunara ibrā namedid. Havay barāi Xudā guftan darkār, ki xudādād šavad. Xudādād našudan bahad hunarmand šavad.

Ana hamun xudādād ādamā ana hamun Payğambar alayhisalām. Xudādād hamun hazrati Alī. Yā xudādād ādamā mana hamin Rustamday pahlavānā. Rustam ne avlādi mā, ne ajdādi mā mājān-ba tārik, nekī nāmi vāy zabāni man-ba-yam, zabāni ūrus-ba-yam, zabāni nemis-ba-yam, zabāni yak amrikāi-ba-yam rūi duniyāya xalqaš-ba nāmi vāy hastay-de.

ŠUNAVANDA: Nāmi kī?

MULLĀRAVŠAN: Nāmi Rustam. Hama mešināsad-de.

ŠUNAVANDA: YAk savāl, hamin Rustam musulmānā-dan-mī?

MULLĀRAVŠAN: Aku un vaxt-ba musulmāniya xudaš nabudagī.

7. BARZUI DEHQĀN

(Varianti 2)

Rāvi: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sālī 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 28 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

VĀHID (šunavanda): Medānisted-ku šumā Barzuya.

RAHMĀNĪ: Mullājān, ha hamin...

VĀHID (šunavanda): Az avlādi Sūhrāb...

RAHMĀNĪ: Hāzir yak lahza ki ...

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Niberi Sūhrāb.

RAHMĀNĪ: ...az padari buzurgvāratān man [dāstāni] Barzuya

šunidagī. Šumā hāzir gufted, ki man 16-17 sāl bāz hikāya nakardaam, [ba'dan] dar bārai dāstānhāi hikāyathāi «Šāhnāma» guftedu naql kard-ed, svet murd. Man inja videā-ba girifta natānistam. Yak pāreša girtam digar nagirtam. Hamina man-ba xudatān gufted, ki «az hič kitāb naxāndem, faqat hamun čize ki az padaram šunidam». Hamina yak bāri digar man-ba gūyed, ki hamin Barzui dehqāna hikāyat-aša yak bāri digar man-ba gūyed či xel bud.

MULLĀRAVŠAN: Akun dar bārai Barzu gūyem. Manakay nav guftem-ku dar bārayi Sūhrāb. Hamin Sūhrāba Rustam-katī vāxūrādanu az bayn Sūhrāb raft. Akun hikāya haminja tamām šudanaš darkār. Nekī hikāya tamāmam našud, «Šāhnāma» yana davām dād. «Šāhnāma»-ya davām dādan barāyi az avlādi Rustam yana yak kasa yāftan darkār. Čī xel yāftan darkār. Albatta vay hamun navisanda-ba vābasta.

Sūhrāb čī xel pahlavān šud? Albatta Sūhrāba nav guftem, ki ana hamin mintaqi māhān-ba, ana hamin muhiti māhān-ba, hamin zamīnāyi māhān-ba: Surxāndaryā, Qašqadaryā-ba vay mašq kard, tirandāzī kard, qiličbāzī kard, nayzabāzī kard, gūštingiri kard, jang kard, jadal kard, hamin čizāya haminja-ba yād girift. Albatta ana hamin davori gaštan-ba, in yak ūzbakduxtār-ak-katī vāyāft šud. Gardiši falak katīde, nāxāst-dan. In hamin raftu āmad kardanu čand rūz, ki gaštan inā-ya kārāšān bid šudu inā hamun mamlakati Afrāsiyāb-ba bā yana raftan.

Lekin az bayn vaxt guzašt, čandhā sāl guzašt, ki hamin Afrāsiyāba yak qism laškaraš az hamin mintaqi māhān [manzuri rāvi Pasurxi] nāxāst guzaštānī šud. Guzašta rafsādan, ki yak paykāli kalāni kalāni besari benuk, harbuzahā puxtagī, hamin qatara ābād, nekī čūl. Davu daraxt nest. Faqat yak kappi xasinu mana hamtaring ābādī [rāvi bā dastaš išārat mekunad]. Albatta un vaxt-ba vijdān budagī, diyānat budagī, yak manzil, xā yak pir bāšad, xā yak puda bāšad, xā yak hast bāšad, xā yak nest bāšad, ruxsat mepursidagī, yak čiza megiriftagī.

RAHMĀNĪ: Ruxsat megirtagiya?

MULLĀRAVŠAN: Albatta.

RAHMĀNĪ: Yak lahza! Batarī ališ kardan darkār. Mebaxšed. [Rahmānī batareyarā ivaz mekunad].

MULLĀRAVŠAN: Albatta, hamun ruxsat girifta... Nekī hamun-ja yak kampirak bud. Saldatā az kampirak e'tibār nakardanu didan, ki hiški nest. Hamin paykālda, xud da xud darāmdanu xarbuzeša kandan, palakaša pāymāl kardanu hamin kayfu safāšāna davām dādan girtan. In paykāl az kujā paydā šud? Haminja-ba, hamin kampiraka yak nibereš bud. Nāmaš Barzu bud. Barzu yāvāyī kalān šuda bud. Benihāyat

jasadnāki baquvvat bud, vay dehqān bud. Faqat palak mekard, sabzi piyāz mekārid, digar mekard. Hamin čizāšaa burda bāzār-ba medādu az bāzār gandum megirift, digar megiriftu rūzaša meguzarānd. Hamun kalān budageš barāi vāya belu katmanaša in andak-mundak ādamā bardāšta nametānistagī, kār kunānda nametānistagī. Ak kujā [Barzu] yak āb basta āmad-ma, digar kard-ma, elkeš-ba yak katman. Beyad, ki palak-ba xarbuza tarbuz namānday.

NASRULLĀH (šunavanda): E, hameša xūrdan.

MULLĀRAVŠAN: Bined [murājiat ba šunavanda], ki yak armiyi kalān, eheee kayfu safā.

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Hamun tagi pāyi asp mānd hama.

MULLĀRAVŠAN: A?

ŠĀHHUSAYN (šunavanda): Hama-ra zeri pāyi asp karday.

MULLĀRAVŠAN: Haaa! Taypā karden, pāymāl karden. Kayfu safāšāna karden, eheee! Ana bahad yakteš-ba rafta guft, ki «xūš in či kārātān? Ak kī pursidetān? Či-ba inta kardetān?» Xa vāya yak duteš «xūš, kānī kujāya mepursī tu!» gufta, yak-du dūyu dayālī kardāhād, ki did, ki da jāyi baxšiš pursidan, unā eheeeee!

SALIM [šunavanda]: A āspān āmsay!

MULLĀRAVŠAN: Ha, a āspān āmassay. A ling-lingaš hamta giru, a ling-lingaš hay urū girifta hav dād [rāvi bā harakati dast ba vāqea išārat mekunad]. YAK vaxt dahteš āmad, bisteš āmad, armiyesh āmad, hamin yak katman katī, yak armiya ādama suyak-salāq karda jūna kunānda fursānd-de. [Šunavandagān mexandand].

SALIM [šunavanda, bayāni rāvirā sitāiš mekunad]: Halālat bād, Mullāravšan ... in... [hāzirin mexandand].

MULLĀRAVŠAN: [Rāvi ham mexandad]. Ana bahad inā čirručuv karda, sari darbār-ba raftan-de.

SALIM (šunavanda šūxī mekunad): Dahta ne, hašta ne... [hamarā mezanad].

MULLĀRAVŠAN: Ana bahad Afrāsiyāb-ba rafta guftand, ki «ā burādar, mana hamta yak bača buday. Aynan tu-ba darkār budagī pah-lavān buday. Tez vāya yābu tarbiya kun!» Ana bahad Afrāsiyāb jāsusāyi xudaša mefursānad. Či-ba? In yak armiya ādama intaring karday...

SALIM [šunavanda]: Intaring kardan hazil gap ne...

MULLĀRAVŠAN: ...Vay katī nayzakak šinās šudan darkār, nayzī karda vāya azāni xud kardan darkār! Vāya zūri zaxm katī ne. Či-ba, ki har yak čiza ixtiyāreš nayz. Xay bahad ina āmada mefahman, digar mekunān, ki in aslaš az avlādi hamun Sūhrāb, az avlādi Rustam.

SALIM [šunavanda]: Az hamunā...

MULLĀRAVŠAN: Či-ba? Hamin akun āmada, in-ja-da-gi-hā katī āmada pursid, digar kard. Hamun jāsusā āmada hameša fahmidan, ki hamin Sūhrāb, hamin duxtarak katī, hamin ūzbekduxtar katī raftuāmad kardagiyu [Barzu] az hamin māndagī. Vay, xudaš, vay vaxtaš-ba hamun Barzu-ya xudaš tavallud šusāda, vay āčeša xudaš gum šuda merad. In hamin dasti bibeš-ba memānad. In yak bibeš katī, māma katī, kampir katī yak xaskappa-ba bāhāru zimistān hamin-ja xām meraftagī. Xay bahad ina ādamāyi vay [Afrāsiyāb] gap-ba darāvarda, digar karda, alda-sulda karda, darbār-ba girifta meran, ina tarbiya mekunan. Dar āqubat hamta yak pahlavān mešad, ki az Rustam ziyādu kam ne. Barzu gūyadam, Barzu, masalan, Barzu mešad-de. Ana hamina bar ziddi Rustam tayyār kardan, inā... Erānzamin-ba, Tūrānzamin bā yana hujum sar mekunad. Akun Rustam, ki alamzada bud «hamin du pādšā-ya bā yak fitneš nabāšad» gufta...

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Haaa...

MULLĀRAVŠAN: ...Ehtiyāt mešad. Či-ba?

SALIM [šunavanda]: Rad mekunad.

MULLĀRAVŠAN: ...In yak marāti-ba hamina šarbataša xūrda did-de. Ana hamin du pādšā-ya fitneš-ba in bāvar kardū az pisari xudaš judā šud. In nūbat, in maydān-ba burāmad, nekī ehtiyāt šuda burāmad. Či-ba? Agar az in bača ȳaltad, murdanaš aniq. Nekī in bača-ya zanadam, kuštanaš aniqu kī budanaša namedānad. Havay barāyi Rustam tayyārī did, kānī in bača kī?

SALIM [šunavanda]: Anaaaa, kuftukāv kunam.

MULLĀRAVŠAN: Kuftukāv kunam, ki či barāyi aynan man barāyi hamin bačaya tayyār karda āmaden? In bača-ya inā ak-kujā yāft? Či-ba, ki Tūrānzamin-ba Rustam-ba barābar meāmdagī yagān bača nestay-de, nabud-de. Har yak mamlakata, palvānaša āvāzeš, allakay digar-digar-digar hamun davlatā-ba pahn mešudagī: «mana falānča davlat-ba hamta yak pahlavān paydā šuday». Nekī ana hamin āvāzayi [Barzu] pahlavān nabud, ki nāxāsdan in burāmday.

Ana hamun [dar zamānaš] Sūhrābam nāxāstdan burāmadāhād, ki in nāxāstdan murd. Agar āvāzayi Sūhrāb meāmad, meraft, albatta Rustam Sūhrāba kī budageša medānist. Inā hamin qatra tayyārī didan, ki hamin āvāzayi Sūhrāb naburāmadu jang-ba darāmad. Āxir ana hamin jang-ba qurbān šud.

Ana havay barāi Rustam in nūbad-ba ehtiyāt šuda, ana hamin ādamāyi xudaš-a, ana hamin-ba unčī [supāriš] kard, ki «ana hamina

yābetān dānetān, man davra-ba nadarāmada, hamin bačaya kī bu-
dageša dānetān».

SALIM [šunavanda]: Fahman.

MULLĀRAVŠAN: Dānan. Xay, bahad, albatta Rustamam xudaš-
ba yaraša ādamāš mešad, bāvarināk kardagī šipiyānāš mešad, jāsusāš
mešad. Ana bahad inā fahmida-fahmida medānan, ki in bača nebari
hamin Rustam.

RAUF [šunavanda]: Bači Sührāb?!

MULLĀRAVŠAN: Ha. Bahad megūn, ki šumā hamin rūz maydān-
ba naberetān katī mebarāyed. Nekī in gapādan Barzu bexabar. Xay
bahad unja-ba davra benihāyat kalān mešad. Inā, ki davra-ba, ki
darāmda gap zadan, gapi ināya berindagihā namešunavad. Inā davra-
ba darāmdan bahad rūi rāāāast gap zada medarān.

Akun Barzu pisand namekunad ina. Či-ba, ki Barzu hamta iskirifta
ad davra girifta hav dādanaš mumkin, Rustama.

ŠĀHUSAYN [šunavanda]: Rustam pir, vay yāš.

MULLĀRAVŠAN: Haaa! Či-ba, ki Rustama un vaxtā kuču
quvvataš raftagi-de. Bahad xudi Rustam megūd, ki:

– Nāxāst-dan, tentakī karda, bā(z) yana tu mana bardāšta nazanī,
nakušši – megūd.

Bahad [Barzu]:

– Či-ba? – megūd.

– Man tu-ya bābāt mešam – megūd, Rustam.

Bahad [Barzu]:

– Tūyrī – megūd – šumā mā-ya bābāmā mešed – megūd – nekī, mā
– megūd – šumā bārin jāsusā-ya mūlatāna didagī – megūd – čī-ba, ki
šumāya saratān sang-ba zadagī – megūd – disādet, ki mandan baribir
šumā xalās namešed, akun alda karsāded-ma – megūd.

Bahad [Rustam] megūd, ki:

– Ne – megūd – mā alda nakarsādem – megūd – šumāya dādātān
bud aš šumāyam [ziyādtar] pahlavān bud – megūd – mā nadānista ana
hamun bačemāya kuštem – megūd – du fitni pāššā-ba darām-da mā
bebača šudem – megūd. – Du pāššā-ya fitneš-ba darāmda šumā bebābā
našaved – megūd – čī-ba, ki šumā-ba pišti panāh man – megūd.

Ana hamin rūzi duru darāz inā yak rūz gūšting megirandu yakdiga-
reša namezanad. Či-ba? Ina dilaš-ba ɣul-ɣula [vahm] mešad. Bahad
[Rustam] megūd:

– Tāxta – megūd – tāxta ūrū-ba rafta, ā vay bābāi man buday-ku
nagū – megūd – čī-ba, ki tamāmi laškar hamta layat mekunad, dute-
māyam mekušad – megūd – mähān laškara hičči gufta nametānem –

megūd. – Baribir mähān du kas – megūd – unā laškar – megūd – šumā imrūz ravedu xudatān-ba tarafdār yābed – megūd.

Duyum rūz jang mekunad.

– Či šud? – megūd [Rustam].

– Man xudam-ba, xufiyāna mana hamqata ādama yāftam – megūd [Barzu].

SALIM [šunavanda]: Nebara megūd-ma?

MULLĀRAVŠAN: Nebara megūd-de, haaa!

SALIM [šunavanda]: Bābā-ba.

MULLĀRAVŠAN: Akun inam rafta darak mekunad-de. Xudaš-ba yaraša ādamāš hast. Bahad [yake az ādamāni Barzu] megūd ki: «Haqqatdanam imrūz tu bābāt katī davra-ba darāmdī – megūd – in du pādšāya fitneš – megūd...»

SALIM (šunavanda): Ādamāyam megūd-ma?

MULLĀRAVŠAN: Megūd, «ham pādšāyi bābāt, ham pādšāyi tu, kāri karda yā tudan, yā bābāddan xalās šudanī» – megūd [ādamhā].

Hamta guftan bahad, seyum rūz inā jang-ba darāmdagī vaxt-ba ādamāyi xudāšān katī yak šuda, tamāmi Tūrānzamina ādamāša addami qilič meguzarānan. Gurextageš gurext, nagurextageš hamun-ja-ba murdu raft. Ana haminā – bābā nebera, ana haminja-ba yak šuda, bahad davlati Erāna az inam buzurgtar mekunan.

SALIM [šunavanda]: Ana dided-ma maslihataaaa.

MULLĀRAVŠAN: Nekī, nekī jāsusā, ki hast, buzurgī nest! Har yak buzurgiya yak maqāmaš mešad, hamun balandii kūh-a, ki burāmad, albatta hamun balandidan meʔaltad.

8. SAVĀLU JAVĀB DAR BĀRAI BARZU VA «ŠĀHNĀMA»

Rāvī: Kamālāv Ravšan (Mullāravšan); millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud sāli 1956; gūyandai pešin: padar Jūra Kamāl; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 28 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Aku Barzuyi dehqāna megūn, ki Bāysun-ba guzaštagī, šumā gufted, ki az rūyi gufti padaratān-da...

MULLĀRAVŠAN: Haaa, haaa.

RAHMĀNĪ: Vay yak zanaki ūzbek pitičli-ba āiladār šudagī. Bāysun-ba aku hama tājik-ku.

MULLĀRAVŠAN: Ne, Bāysun... Aku vaxtāyi vaxtaš-ba, mana hamin Xūjabulyān guftagī yak zamin hast, mana hamin Xūjabulyān, in vaxtašbayam ūzbekā šištagī, hāziram ūzbekā šīstay. Ana hamin, aynan, vay hamin ūzbekā, ki Xūjabulyān-ba, ana hamin nazdiki-ba, ana hamin-ja-ba mašqaš mešad-de.

RAHMĀNĪ: Mašq, a?

MULLĀRAVŠAN: Mašqi hamun pahlavānī, mašqi hamun pāššāhī, ana hamin Xūjabulyāna ana hamin sahrāyi kengaš-ba mešad. Unja-ba-ki ūzbekā mešištan, ana hamunja-ba vay ūzbekduxtar katī šinās šudagī. Havay barāyi ... Nāšad, haqqatdanam tūyrī, mana jāhāi māhān-ba putun tājik, Bāysuna asāsan haftād-haštād fāizaš tājik! Nekī darni hamin tājikā-ba qabila-qabila ūzbekāyam hastay-de. Ūzbekā vaxtaš-ba parākanda zindagānī mekardagī, qabila-qabila zindagānī mekardagī. Bādiyanišin xalq budagī-de. Ana hamun yak qabila, yak unčī [qavm], Xūjabulyān-ba vaxtaš-ba buday, ki hamun Xūjabulyān-ba tūyrī āmdagī-de. Ana hamunja šinās šudagī, ana hamunja-ba in zanak [mādari Barzu]...

QAYUM [šunavanda, šūxī mekunad]: Nāšad, [mādari Barzu] bibikalāni Abdullāpalvān buday-de. [*Hama mexandand. Abdullā az qavmi ūzbek buda, imrūz yake az pahlavānhāi nāmdāre az hamān mintaqai Xūjabulyān ast*].

MULLĀRAVŠAN: [Rāvī ham bā šūxī javāb medihad] Ana, bibikalānāyi Abdullādayin mana hamin, haqqatanam, mumkin...

RAHMĀNĪ: Bāz yak čizi digar megūyand, ki hamin Yakkatuta, zamināyi haminja-ba, Barzu xarbuza mekāštagī, dehqānī mekardagī...

MULLĀRAVŠAN: Ha, ā mana hamin Yakkatut, digar, mana hamin ābrav hammeš, mana hamin...

RAHMĀNĪ: In kadām Yakkatut?

MULLĀRAVŠAN: Aku Yakkatutaš, mana in Xūjabulyāna in tara-faš...[Du Yakkatut hast, yake nazdik ba Xūjabulyān, digare nazdiki dehai Pasurxī] Mana in Yakkatut guftageš, mayin māhān-ba [dar pāyāni dehai Pasurxī] yak Safedxākī guftagī jā hastay. Hamin Safedxākī-ba Yakkatut guftagī jāš hast. In Yakkatut bahad paydā šudagī, nām. In Yakkatut-ba bāyi kalān budagī. In angurzār budagī.

SALIM [šunavanda]: Yakkatuti Čūšqaxāna-ma?

MULLĀRAVŠAN: Haaaa! In angurzār, hamta angurzāru kalān budagī, ki hattā ki az haminja hamun pādšāhāyi kalān-ba angur meburdagī, sabad-ba andāxta, xar-ba bār karda. Či-ba? Az jihati lazzat, mazza, in angur-ba barābar meāmadagī, in mena-ba barābar meāmad-

agī, yagān-jā-ba nabudagī. Havay barāyi ina nāmaš, hamta baland šudagī, ki Yakkatut, Yakkatut, Yakkatut, Yakkatut megūn.

RAHMĀNĪ: Barzu hamin-ja guzaštagī.

MULLĀRAVŠAN: Aku ana hamin Yakkatutā-ba, ana hamun girdu atrāfā-ba... Akun Barzu guftagetān, yak Pasurxidayin qišlāq-ba zindagī namekardagī-de! Ā, vāya xudaš-ba yaraša mālāš budagī, hālaš budagī, ādamaš budagī, teretāreš budagī! Vay-ba nazdikī karda name-tānistagī ādamā budagī. Mana hamqata [*rāvī bā dastaš ba masāhati čandin deha išārat mekunad*] teretāriya-ba zindagānī mekardagī, ki vay Barzu budagī. Vay mana hamin yak ābrav-ba kalān budagī, ki yak armiyaya yak xudaš nestu nābud kardagī. Agar vay yak kas-ba zūraš merasid, yā du kas-ba zūraš merasid, vāya nāmaš nameburāmad. Yak kas, yak armiya katī, ki rū ba rū šud, havay barāi bahad nāmaš Barzu šud-de! Xud da xud Barzu mešad-ma? Yak ādam az had ziyād pahlavāni zūr šavad, yak ādam az had ziyād ālimi zūr, dānandi zūr šavad, nāmi vay bahad ta'rix-ba memānad. Či-ba? Vāya kāraš digarā barāyi afsāna. Yak kas hamin kāra kardāšad, xay hiččī našavad, duyum kasam vay kāra karda metānad. Nekī yak kas yak kāra kunadu dah kas un kāra karda natānad, ana vay bahad ta'rix-ba memānad, ki vay afsāna barāyi digarā! Yak kas-ba hamin kāra falānča kard gūyad hičkī bāvar namekunad. Či-ba, ki xudi hamun ādam un kāra karda name-tānad.

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Bežan avlādi Rustamay-mī?

MULLĀRAVŠAN: Kī?

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Bežan.

MULLĀRAVŠAN: Akun, vay, un qateš es-ba nestay-de.

NASRULLĀH [šunavanda]: Bahmānaš kī?

MULLĀRAVŠAN: A?

NASRULLĀH [šunavanda]: Bahmān.

MULLĀRAVŠAN: Bahmān, e kī medānad aku ina. Kadām yakteša medānede.

SALIM [šunavanda]: Mana mā bakavuli zūr budem, hamma [zūr meguft], a? Nāmi mähāna megiran [šūxī mekunad, digarān mexandand].

NASRULLĀH [šunavanda]: Ne, kitābāyi vay-ba [qadim-ba] hast-de Bahmān.

ŠUNAVANDAE: Bahman.

MULLĀRAVŠAN: Mana yak kitāb. Yak kitāb yak qahramān katī tamām mešad, yak qahramān katī sar mešad hamun yak qahramān katī

tamām mešad. «Šāhnāma» ziyāda az se hazār qahramān dārad! Az se hazār qahramān ziyād qahramāni «Šāhnāma»!

VĀHID [šunavanda]: Eheeeee!

MULLĀRAVŠAN: Yak kitāb-ba yak qahramān bas. Hamin yak qahramāna xudaš, sarašu tamām šud. Nekī «Šāhnāma» či barāyi rūyi duynā-ba eng kitābāyi buzurga yakteš šud? Ziyāda az se hazār qahramān dārad [rāvī andake bā sadāyi past suxan guft].

VĀHID [šunavanda]: Ččččč, hamtayam Firdasī zūr buday-mī?

MULLĀRAVŠAN: Kambayali Firdavsī siyu panj sāl vay [Šāhnāma] barāyi xizmat kardagī.

SALIM [šunavanda]: Ina binede, yak kāsa āb-ba naarzid [šuxī mekunad].

MULLĀRAVŠAN: Eeee, yak kāsa āb... [rāvī mexandad].

RAUF [šunavanda]: Bāz vāya čand sāl az sari nav navist. Pādšāyi nav-ba mutābiq karda.

MULLĀRAVŠAN: Panj sāl, bahad navišt pādšāyi nav-ba mutābiq karda.

NASRULLĀH [šunavanda]: Čand-ba darāmad hamun...

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Haštādu čār-ba darāmad.

NASRULLĀH [šunavanda]: Haštādu čār-ba? Ha mūl zindagānī karda buday.

ŠĀHHUSAYN [šunavanda]: Nūhsadu siyu čāru hazāru bist, hisāb kuned či qadar mešavad. [Haštādu šaš].

[Dar in nišast har kī, har čī az «Šāhnāma» va rūzgāri Firdavsī medānist yādāvar šudand].

* * *

QĀSIMĀV XALIL (1929-)

1. SĀM, ZĀLI ZARD, RUSTAM

Rāvī: Qāsimāv Xalil; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud 1929; gūyandai pešin: padar, Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 26 āktyabri sāli 2007; vāsītai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Sāli tavalludatān čand ast, amakjān?

QĀSIMĀV: Sāli 1929, Qāsimāv Xalil.

RAHMĀNĪ: Mā bača budem, padaratāna nayz mešināxtem. Un kas «Šāhnāma» va kitābhāi digarrā xub medānistand. Mūysafedā ham megūyand, ki padaratān šāhnāmaxāni zūr budagī az hamunā čihā yādatān-ba māndagī?

QĀSIMĀV: Rahmatī padari mā šaxsi šāhnāmaxān, hikāyaxān budand. Kitābhāi nayz ham dāšand. Mana kitābi «Hamzanāma», «Zamčīnāma», «Šāhnāma», «Čār darveš» hamtaring kitābhāya mūl mexāndand.

Masalan, az Kayumars ibni ādam az farzandāi inā Sām, Narimān az haminhā gurung karda meāmdan, ki pisari Sām Zāli Zard bud.

Vaqte ki Sām Xudā-ba murājjat mekard, ki «E Xudāyā Xudāvandā, man-ba yak farzandi nayz atā kun – meguft – zebā atā kun» – meguft.

Avvali vaqt-ba farzandaš nabud, Sāma. Sinnaš az čil bālā in-ba Xudā yak farzanda atā kard, ki in farzand bisyār zebā, mūyaš sap-safed.

Ba'd Sām malul šuda guft ki: «E Xudā, man az tu yak farzandi xušrūi zebāvu sāleh talab kunam, tu man-ba yak pisari mūysafeda atā kardī» – guftu in bačadan gašt.

In pisara na mādaraš-ba mānd, na xudaša pešaš-ba mānd, in pisara čī kard, čī māndu burdu yak tai kūh-ba partāftu pas gašta āmad.

Bahad hamun vaqt-ba simury dar havā davr zada gašta, čašmaš hamin yūrgak-ba [parpeč-ba] yaltidu yūrgaka bardāštu peši āšyānaš-ba peši baškānaš-ba barāvarda mānd. Baškānaš, harjā yūrgaka tit-tit-tit kardan. Bahadi tit kardan ad darini in yūrgak yak bačai nāzanin, yak čaqalāq burāmad. Bačāhāi hamun simuryam ādama dida unāyam past-

dastī kardaaaaa istādand. Yak vaxt simury āmada did, ki baškānaš čirq-čirq, hamun pāyin-ba dādu faryād karda xāraftay.

Ana simury ina bačaya vāya-ba rasānd. Bača kalān šud. Bača čārdah-pānzdah-ba darāmad. Bahad az in dādāš pušaymān šud. Digar farzandnāk našud-de. Pušaymān šud, ki:

– Hay atta [afsūs], ganda bāšadam farzandam bud, či-ba man hamta kardam, ina diga zāy xūrda raft-ma, zāyan xūrda raft-ma, yā gurgu-purg xūrda raft-ma, gum šud māndu raft. Da hamin dunyā akun man befarzand meguzaštem-de – gufta afsūs xūrd.

Bahad vazir guft ki:

– Avvali kār hušyār šav bud, tu qahr kardī, rū gardāndī af farzandat – gufta in gapāya zadan.

Taxminan az Erān, az Arabistān savdāgarā hamin rah katī meguzaštan. Haminhā didan, ki pišti kūhi baland-ba, yak kūh-ba yak javāni nāzanin paydā šuday, ki sinnaš čārdah-pānzdah hamin mena-ba. Ana bahad in gap āsta-āsta-āsta-āsta xudi hamun šahrhāi Sāmu Narimān Erān, Tūrān, az hamun jāhā sar mešad-de, rasid... In-ta kūhi baland ādamizād burāmda nametānad, in čutū, ki da un-ja ādam paydā mešudast. In gapā ādama talxakaf mekunad.

Ana az in gūši hamun tūrānihā-ba rasid-de un gap. Bahad am mena čand vaxt guzištan bahad guftan ki:

– Hamin yak sayr kunem – guftan – hamin tai kūh yak ravem kāmī – guftan – či xel ādam paydā šudagī.

Bahad ah hamin āsta-āsta Sāmu Narimānu haminā, āqsāqālāi hamun mamlakat raftan, ki haqqatan gufti savdāgarā tūyrī, yak javāni nāzanin paydā šuday. Mū hamin sap-safed xudi dāka barin. Bača bisyār zebā. Ana hamun vaxt-ba simury aynalmiš karda istād. Bača āmdan girift. Ba bayali simury xām merad. Ina, hamin bačaya simury ādam karda girift [ba ma'nii kalān kardan]. Xudašam zūram bud.

Ana bahad, a(z) in bahad Sām guftan, ki:

– E vāh! Hamin bači man-ba ūxša mekarday: mūša safedeš, xušrūgeš.

Ana a in bahad kāre karda rah yāfta, hamin simury katī inā raftu āmad karda, simury arqalī (ba vāsitai) dānist, ki hamin pisaraš...

RAHMĀNĪ: Sām.

QĀSIMĀV: Sām. Zāli Zard meguften nāmaša. Az zardeša. Bahad ina yak balā karda rah-ba andāxta... Rahmati padaramā diga xel karda meguftan...

Bahad hamina simury girta pāyān furāmad. Bača gurext:

– Mana dādām nest, dādāi man, āči man tu – guft simury-ba – tu

mana tarbiya kardī, vāya-ba rasāndī. Aku mana kalān karda, kī-ba etim mekunī? Man xāni kī-ba etim šavam.

Bahad simury guft:

– Tu inta nakun, mana padarat, padarat katī rav. Heč fīkr nakun. Agar vayā datu yagān zarra barin xiyānat, yagān zarra barin tu-ba zarar rasānan man xudam tuya pušti panāhi dāimī, hamrāhi tu man, a ahvālī tu man xabar girta meistam.

Bahad hamta karda bača rāzī šud. Pisaraša Sām girifta mebeyad. Ana girta āmdan bahad nayz parvariš mekunad. Bahad in-ba asp sāršavī, aspdavānī, palvānī, šamšerzanī mana hamtaringāya in-ba yak-teša ustāz karda mesupārad. Unā yād meteyad in-ba. Hamta karda in vāya-ba merasad. Sinnaš bist-bisti du-ba merad. Aku megūn:

– Mā tuya zan teyem, xānadār kunem.

Zāl megūd:

– Man-ba zan darkān ne – megūt – xudam yāfta megiram – megūt – man – megūt – rūi dunyāya sayr kardanam darkār – megūt – šumā pāššā, man rūi dunyāya barāmada yak binam – gufta bahad hamin Erānu Tūrānu hamun tarafāya hammeša sayr mekunad.

Bahadi sayr karda burāmda āmdan bahad. Kāre karda yak jā in-ba ma'qul namešad. A mena čand vaxt meguzaradu či mešadu guzaraš hamin Afyānistān-ba meyaltad. In mena-ba āmda mebinad. Ad daryā ire akun. Unā ad daryā urū Afyānā. Bahad hamun ruz-ba duxtari pāššāyi Afyān čādur-čameš katī burāmda labi daryā-ba āmda, inā sayr mekarden.

Inā sayr-ba āmadan bahad, inā irūi daryā-ba unā un rūi daryā-ba. Bahad nigā mekunan, ki yak paričehra, bisyār nāzanin budagī, hamurū-ba āmada mešinad, pišti taxt-ba. In ayre ina mebinad.

Bahad āsta-āsta-āsta, xudaš-ba yaraša qayiqčeš budagī-de, hamin qayiqčaya sār šuda Zāl, āsta-āsta daryā-ba suzmiš karda, hamin tai gumbaz-ba nigā karda nazdik mešad. Bahad nayzakak mebinad. Ana a in mena bahad hamin duxtar-ba in dil mebandad. Am mena čand vaxt guzaštan bahad. Bā(z) yak ruz mebeyad, ki bā hamin xel-hamin xel. In duxtarak in Zāla mebinadu āšiq mešad.

Ana bahad duteš gufti šunid karda, bahad duxtar megūt:

– Falān vaxt-ba tu tai ark-ba rav – megūt – man tuya nigā karda meistam – megūt.

Bahad tai ark-ba rafta, nigā karda mešinad, ki hamun-ja Zāl merad. Bahad burāmda ūyla mekunad. Bahad hamān vaxt hamun malika du geseša yakdan hav meteyad. Mūš darāz budagī zanaka.

– Tu – megūt – ad du mūi man iskirta, girta burā.

– E – megūt Zāl – man tuya āzār nameteyam – megūt – man am mūt giram tu mana bardāšta metānī-ma?

Hamin xel karda yak balā karda, ak kujā yak respāna yāfta, bahad hamin respān arqalī (ba vāsitai) meburād, basta. Ana bahad guftušunid mekunad. Ba’ḏ hamin-ja-ba āmadan bahad, hamin duxtar-ba dil meteyad. An a in bahad xayru xuš mekunad:

– Aku man tu-ba – megūt – padarama mefursānam yavčī.

Ana bahad pas gašta burāmda āmda megūt, ki:

– Man-ba zan kardanī bāšetān, hamin amiri Afyānistāna duxtaraš, Malikabānu guftagī kas buday, ana hamina man megiram.

Ana in-ba inā rāzī namešan. Čunki Erān katī Afyānistāna janjālaš mūl budagī yak vaxtā. Tūrānzamin katī, Afyānistān katī Erān mūl jang janjāl mekardagī.

Bahad Zāl:

– Man-ba hič diga zan darkā ne – megūt.

Menāhāšān-ba yak sāl guzišta mānda merad.

– Hamin gap yakta – megūt.

Aku unja-ba yak Manučehr guftagī hast, ki Zāl-ba amak mešad, qarindāši nayz ināyam. Bahad hamun Manučehr-ba havāla mekunan, megūn ki:

– Tuya man Manučehr-ba mefursānam, havay rāzī šavad, man dux-tari Afyāna, man tu-ba mekunam, nāšad mana ilājam ne – megūt Sām – man – megūt – bardāšti gapi unāya nadāram.

Aku xudī Manučehr ina namemānad. Dušman aku Afyān katī. Jan-gu janjālhā kardagī. Ana az hamin bahad xizmati amak-ba čand vaxt megardadu amak-ba dilaša xālī mekunad:

– Hamta-hamta.

– Ū – megūt – ne – megūt – Erānu Tūrān-ba či qata zebāhā hastu – megūt – tu rafta aku duxteri Afyāna megirī? Man rāzī ne! – megūt.

– Rāzī našavī agar – megūt – man zan namegiram.

Gaštan megirad. Alda mekunan namešad. Āxir bahad amak rāzī mešad-de. Ana bahadi rāzī šudan bahad Sām-ba xabar mefursānad, ki amak rāzī šud.

Aku un-ja raftan bahad Afyān megūt, ki:

– Aku bayni māhān-ba – megūt – yak sulhe paydā mešad. Mā dux-tar meteyem, unā am mā duxtar mebaran. Mā a unā dāmād kardem. Aku baynamā nayz mešad – gufta, xursandī mekunad.

Hamta karda duxtara meteyan.

Ana a in mena čand vaxt guzaštan bahad, ina girifta meran tūyu tamāšā mekunan, xānāhāšān mebaran. Am mena mah meguzarad, sāl

meguzarad, bahad in gumān mekunad, hāmiladār mešad. Ana bahadi hāmiladār šudan bahad, yak rūz čī mešadu xudi hamin Zāl sayyāhat-ba meburād-ma, yak šikār-ba meburād-ma merad. In bahad hamun zanaka vaxtaš mebeyad, farzandnāk šudanaš darkār. In dasti kampirā-ba meyaltadu hič bača tavallud namešad. Xub urunmiš [kūšiš] mekunan, dārihā meteyan namešad.

Ana Zāl rasida mebeyad. Inam namefahmad. Simury da in du par dāda bud:

– Hamin para kujā-ba dar mānī, alav-ba partā yakteša, man rasida mebeyam.

Ah hamun par yakteša alav-ba mepartād. Simury rasida mebeyad. Ana bahadi Simury āmadan bahad. Ina simury tavallud mekunānad. Rustam az havay paydā mešad, az hamun duxtari Afyān. Tahubālā karda, sāq salāmat girifta, Rustam ba vāya merasad.

RAHMĀNĪ: In dāstāni Zāli Zard.

QĀSIMĀV: Ha. In pisari Zāl akun. Rustami Dāstān az Zāli Zard paydā mešavad. Az bayn čan vaxt meguzarad. Bā Tūrān, hamun Erānu Afyānu hamun tarafhā čangu jadāl mekunan. Čand marātiba bahadi kalān šudan bahad, vāya-ba rasidan bahad Rustam ināya sulh mebandānad. Čand marta hamun xusuraša jāša gardānda megirad.

RAHMĀNĪ: Kī?

QĀSIMĀV: Rustam. Ana hamin xel karda umraša, jangi Afyānistān-ba, ire Tūrān-ba hamin mena-ba guzarānd. Pahlavāni mašhur Rustam sinu sālašam anča-ba raftan bahad čand marāti-ba mamlakati Tūrāna girta bāšad, havaya Rustam arqālī mamlakati Afyāna girtagī. Xālī karda, ābād kunānda hamun xusuraša bā māndan megirad.

2. JANGI RUSTAM BĀ PISARAŠ BARZUI DEHQĀN

Rāvī: Qāsimāv Xalil; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud 1929; gūyandai pešin: padar, Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 26 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Dāstāni Barzuyam meguftan-mī?

QĀSIMĀV: Hamin Samarqand-ba Afrāsiyāb pāššā budagī. Čī mešadu hamin Barzui Dehqān megūn, hamin āmada-āmada-āmada

hamin Yakkatuti xudamā hastay-ku... [*kase āmad, sūhbat burida šud*]...

RAHMĀNĪ: [Ba šaxsi āmada šarh mediham] Barzu meguftem, Barzuya gufsāden. Ha, bahad Barzuya či gufted inja?

QĀSIMĀV: Bahad hamin Yakkatuti xudamā, mana hamin Qarakūla pāinaš-ba, Haminja mebinan, ki yak ālamjahān (xele) zamin bekār xāraftay. Aku man haminjaya yak ābād kunam megūnu bahad zamina šudgār mekunad, pāybel mekunad, palak mekārād.

RAHMĀNĪ: Kī?

QĀSIMĀV: Barzui Dehqān.

RAHMĀNĪ: Barzui Dehqān ak kujā budagī, kī budagī medāned-mī?

QĀSIMĀV: Ā vayam avlādi Rustam-de. Barzui Dehqān, Siyāvuš, ināya hammeš az hamun avlādi Rustamu Zāli Zard hammeš.

RAHMĀNĪ: Barzu kī budagī un-ba?

QĀSIMĀV: Barzu aku xudi farzandi Rustam, pisari Rustam. Vaxtaš-ba Rustam yak zan girtagiya hamun zan katī čand vaxt istiqāmat kardan bahad farzand šudagī. Pešankī pahlavānā yak šahar-ba meraftenu hamun šahra zan megirtenu a un-ja xānadār mešuden. Yak panj mah-šaš mah māh kārašān tamām šudan bahad zan memānday.

Hamun vaxt-ba iškami mādar-ba hamin Barzu haml memānad az Rustam. Ana bahad in hamin-ja āmada vatan mekunad mādari Barzu. Hamin Bāysun-ba, hamin Yakkatut-ba.

RAHMĀNĪ: Un Yakkatut ne, ki dar dašt ast?

QĀSIMĀV: Nee! Havzičalav megūn vaya. In Yakkatuti xudamā in-ja Qarakūl megūn.

Yak zamānaš-ba mana hamin rāhi kūhna Afyānistān meraftem, Erān meraftem hamin-ja-ba yak rahi kūhna hamin rah katī meraftagī.

Ana bahad hamin-ja-ba dehqānī mekunad.

Aku Barzu, ki āmada haminja-ba dehqānī kard. Afrāsiyāb či šuda hamre-ba guzišt. Afrāsiyāb, bā ādamāš. Hamin-ja āmadan, ki xar-buzahā puxtagī. Hamin-ja-ba askari bisyār darni paykāl darāmada pāymāl kard-de. Mādari Barzu bahad guft, ki:

– Ū – guft – beinsāfā – guft – vayrān nakarda, xūrda guzišta raved namešad-ma – guft.

Hamun vaxt-ba Barzu gūdak budagī. Afrāsiyāb hamta mebinad, ki in bača-ba yak gap hast. Ana ah hamin-ja bačaya girta pas gašta merad-de.

RAHMĀNĪ: Afrāsiyāb?

QĀSIMĀV: Afrāsiyāb girta merad.

– Ina – megūt – tarbiya karda, Rustam katī jang mekunānam – megūt.

Ana hamin xel karda mādaraš zār-zār girya karda memānad. Ina mebarad Afrāsiyāb. Bahadi burdan in bačaya dar alāhida jā, anča ina parvariš karda, sinnašam guzišta, 20-23-ba medarād in. Zabardasti davrān mešad. Pahlavānāi Afrāsiyāba (dar gūštin) putun mezanad in.

Ana kadām yak vaxt Rustama guzaraš meyaltad-de. Ana Rustam āmad, Rustam āmad, maydāndārī kardan. Eeee čand vaxt mayda palvānā davradārī kardan.

Ad dasti Rustam «dād» nameguftagī pahlavān, «dād» nameguftagī pādšā nabud. Rustam bisyār ādami qavii zūr budagī. Ana bahad hamin bačaya tūyri kardan-ba, bači xudaš akun. Ana bahad Barzuya maydān-ba darāvardan. Barzu bāšad dādā kati... Dādāš budanaša namedānad-de. Maydāndārī mekunad. Dādāya mebardārad-deye. Dādā Xudā-ba nāla mekunad: «Yā Xudāyā Xudāvandi karim, mana šarmanda kardī, parvardigāri ālam in balā az kujā paydā šud – megūt – in az avlādi Afrāsiyāb ne. In az kadām avlād buday, ki mana šaramanda kard».

Rustama āzād tā zāneša mebardārad, Barzu. Ana bahad Rustam xudaša langar girifta, pāš da zamin meyaltadu akun bača megūt:

– Dutemā hama hunarāya kardem, yak hunari diga mekunem, aku yakdigariya mebardārem – hamin vaxt-ba – navbata avval man me-giram – megūt.

– Maylaš – megūt – javān.

Ana bahad dādā, Rustam, navbat megirad. Rustam hamta yak balā karda mebardāradu pāš az zamin kanda našuda, layat mekunad-de Barzuya. Hamun vaxt-ba kūkuraki pisar-ba istādagī vaxt-ba xanjara mekašad.

RAHMĀNĪ: Nāmardi mekunad-de.

QĀSIMĀV: Ana bahad mādar az kujā šunida, paydā mešad:

– Yak bačeta hamta karda kušta budī. Xudābexabar, tars! – megūt – gardanat budagī bāzuband...

Hay vaxte ki Rustam unjaya girift, hamun-ja yak zan girft vay zan hāmila mānd, hamun vaxt-ba xudaša tūmāraša, kadām vaqt farzandnāk šavam, mana hamin bāzbandi mana, da gardani bačem āvexta mān guftāday. Hamun vaxt avexta māndagī-de. Gardanašdagī bāzbanda.

– Yak nigā kun! – megūt mādar.

Hamun vaxt mādar āmda hamta meiskirat-de, dasta. Hattā, ki zanam kuštanī mešad. Namešināsad.

– Gardanašdagī bāzbanda bin! – megūt.

Gardanašdagiya kašida mebinad, ki azāni xudaš. In pisaraš, in za-

naš. Ana bahad dādā bača yakdigareš kati vāxūrī mekunad. Xudā-ba šukrāna mekunad, ki «in pirigarii man-ba yak farzandi sāleha ba man rasānd gufta xursandī mekunad».

Haminja-ba Rustam xāki hamin Samarqand-ba budagī-de Afrāsiyāb. Mūl mayda mekunad ina, laškarāša mekušad. Inā bahad az in-ja megurezanu xalās mešan, inā Afrāsiyābu vazirāš.

Ana in-ja čand vaxt ābādānī karda, gašta bahad pisara Barzuya girta merad Erān-ba nigā karda. Ana hamin katī umraša hamrū-ba meguzarānad.

Ana hamin kati dunyā āsta-āsta-āsta az Rustamam meguzarad, az Sāmam meguzarad, Kāvus ibni ādamam meguzarad. Farzandāi vay akun Sāmi Narimān, nebar-pebar Zāl, Rustam, Barzui Dehqān hamin katī unāya davrašan tamām mešad.

3. MUSIBATI MĀDAR DAR MARGI RUSTAM

Rāvī: Qāsimāv Xalil; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud 1929; gūyandai pešin: padar, Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 26 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

QĀSIMĀV: Az Rustam či xel karda mā xalās mešem guft xusuraš pādšāi Afyān. Yak rūz minnat mekunad. Rustam megūyad, ki:

– Man nabāšam agar, tu hālī kayhā murda meraftī. Mamlakatat-ba kimkihā pādšāh mešud, davu dastgah mānda meraft – guftagī gapa mezanad.

Vay vaziri badkirdār dāšt pāššāi Afyān:

– Yak kār mekunem – megūt – Rustama mekušem. Ad dunyā gum mekunem. Hamta kāra kunem agar ar Rustam xalās mešem. Vaqti bahār, ki šud, vaxti sayl mešad...

Vaxti sayl-ba az hama-jā pāššāhā sayl mekardagī-de. A hama-jā pahlavānā mebeyad. Sayli kalān mešad. Megūt, ki:

– Ana hamta kunem. Peška-ba yak jā-ba yak čāh mekanem. Rahi Rustam-ba. Čāha masalan darāzeš sī gaz, enaš dah gaz. Čāh tayyār mekunemu hamin čāha yak būyrā partāfta xākpūš mekunem. Rustama hamin rāh katī girta mebeyem, tu hamun vaxt-ba yak baytala girta su-vār šav. Raxši Rustam baytali siyāya dida az pasi baytali tu hay mekunad. Vaxti šikār-ba āmasādagī vaxt-ba. Ana havay-ba tu hamta mebeyī aspa burmiš [tāb, kaj] mekunī, Raxši aspi Rustam mebeyadu

hamun havāla karda tūyrī darni čāh-ba mepartād. Ač čāh burāmda nametānad bahad. Hamu vaxt-ba sari čāh-ba merem.

Ana hamunja-ba dādāš Zāl guft, ki:

– Bačem, narav.

– E dādā – guft – man hamin qata sāl umr didam – megūt – yagān kas man-ba dušmanī nakarday. Kadām kase, ki dušmanī kardāšad man vaxt nestu nābud krdam. Taqsim karda xudam-ba giriftam. Aku – megūt – naxād xudi xusuri ādam dušmanī kunad – megūt.

– Narav bačem – megūt, harčand nasihat mekunad namešad. – Xayr rave, xudat medānī, panāhat da Xudā – duā meteyad.

Ah haminja čil pahlavān katī vay jūna mekunad, az Tūrān. Ana bahad mebeyad. Pešvāz megiran. Mehmānxāna-ba meandāzan, ābu ziyāfat mana hamta [*rāvi bā dastaš išārat ba gardan išārat mekunad, ki xelev ziyād ast*].

Ana bahad paga-fardā meguzarad. Aku yak sayli šikār kunem. Bahad burāmda sayr mekunand, šikār mekunand. Hamun vaxt-ba hamun bači pāššāi Afyān hamun baytalaša sār šuda meburādu hamta peška-ba jūna mekunad. Raxš Rustama aspaš baytala dida, az pasi baytal medavad.

Hamta karda hamun čāhi kardagī-ba mebarad-de. Bahadi burdan bahad, vay aspaša burmiš mekunad, unta sari čāh-ba, Raxši Rustam merad darni čāh-ba taqqī meistad, namegardad, harčand mekunad namegardad. Dānist, ki asp inja-ba čāh ast. Hamun vaxt-ba yak tāziyāna zadāday aspaša. Hamun tāziyānaya zarbaš ad dumba suyak-ba guzašta buday, bahad qahraš burāmda, a in labi čāh un labi čāh-ba nigā karda mejiyad. Du pāi peš merasad labi čāh-ba du pasanki čāh da čāh meyaltad. Ana hamun vaxt taxti pušt kati āmada meyaltad-de Rustam. Ana hamun-ja-ba Rustam dānist, ki darrav a bālāi čāh qamiša girta xāku kulūxu sang partāfsen.

Anaku Rustam dar hālāti murd. Mebinad, ki xudi hamun xusuraš labi čāh-ba istāda, pasi hamun-ba yak arčai kalān budagī. Az arča peš istāday: «Rustama murdanaša binam» – gufta. Mebinad, ki xusuraš tamāšāša disāday. Hāli namurday Rustam, lekin murdana hālataš-ba āmdagī. Hamun vaxt-ba yak kamānaša megiradu yakta ūqaša girifta, az hamin kūkuraki xusur mezanad-de. Hamun ūyi kamān āmda, ak kūkurakaš zada burāmda, pasaš-ba arča bud-de, daraxti arčaya jaf mekunad. Ax xudi Rustam peš memurad. Pāššāi Afyān.

Anakun in-ja-ba budagī yāru burādarāe, ki Rustam burda bud. Ināya fireb karda bud «mā hamta meremu pas megardem» gufta bud.

Inā hayal [der] kard. Pešin mešad darak ne. Āxir inā hamun taraf-ba

nigā karda jūna mekunan.

Ana inā merad, ki šāhi Afyān arča-ba zada, juft karda murda māndagī. Xam šuda mebinan, ki sangu kulūxi bisyāre da hamin čāh. Gūši asp šappat budagī. Ana bahad vā karda mebinan, ki Rustam haqqatan ham murdagī.

Ana ināinja-ba jangu janjāle karda, xunrezihā karda az hamun-ja Rustama murdeša girta Tūrān-ma, Erān-ma girta mebaran, vatanaš-ba.

Dādāš fahmidagī bud-de. Dādāš sesad sāl umr mebinad, Zāl. Ana hamin katī ina gūr mekunan. Āčeš bāšad, Rustama, dādu faryād mekunad. Zāl:

– E zanak – megūt – tā manu tuya Xudā nakušat – megūt – manu tu namemurem. Kadām vaxt umramā ba āxir rasad, xudaš mebeyad girta merad, darkār bāšad. Xez akun yak avqāt-pavqāt xūr, gurusna našin.

– E – megūt – Rustam memuradu man avqāt mexūram-ma – megūt.

Avqātam namexūrad. Yak rūz mebinan namexūrad, du rūz mebinan namexūrad, seyum rūz mebinan namexūrad.

– Tu ah hamin gurusnagiya kasalī paydā mekunī – megūt Zāl – aku – megūt – yak čiz xūr – megūt.

– Aku muramam – megūt – hičī namexūram – megūt.

– Hālī tu mūl umr mebinī. Inta nakun xūr.

Bahad hamunja megūt ki: «Az musibati murda, musibati gurusna ganda».

Ādam har yak musibati murdavu zinda-ba bardāš mekunadu neki musibati gurusnagī-ba bardāšt karda nametavānad.

Ana hamin. Xūb, megūdu memānad. Daruni xāna-ba budagī hama čiza pinhān mekunad, Zāl. Ana pinhān kardan bahad yak mārī zarda az kujā meyābadu saraša burida-burida hav meteyadu yak pārčeša xari-ba avexta memānad. Hamin mār xuš mešad. Am mena haft rūz, hašt rūz guzištan bahad, talab mekunad-de gurusnagī. Ereya mebinad hiččī nest, urūya mebinad hiččī nest. Mexūrdagī hiččī nest xāna-ba. Časmaš ana hamun mār-ba meyaltad. Hamuna kašida girifta yajiras zanānda xūrdan megirad. Hamta āmda Zāl meiskirat:

– Kampir, gurusnagī musibati ganda kalān buday. Musibati murda, zinda meguzarad, nekī musibati gurusnagī-ba tāqat karda namešad.

Ana hamin xel hikāyahā mekardan.

* * *

JABBĀRĀV ATĀ (1934-2013)

1. RUSTAM VA BARZU

Rāvī: Jabbārāv Atā; millat: tājik; peša: dehqān, nafaqaxūr; sin: tavallud 1934 (1930) – vafāt 2013; gūyandai pešin: Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 25 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

RAHMĀNĪ: Nāmu familiatān či bud?

JABBĀRĀV: Jabbārāv Atā.

RAHMĀNĪ: Sāli tavalludatān?

JABBĀRĀV: Sāli 1934. Aslan sālam asp, in 1930 mešad. Hālā du kam haštād-ba. Davri mähān-ba guvāhnāma nabud.

RAHMĀNĪ: Dar bārai «Šāhnāma», Rustam, Barzu či yādatān-ba māndagī?

JABBĀRĀV: Mähān mül hikāyahāya medānem. Peš guzaštagī mullāhāi kalān, ulamāhā bud-de – Mullābadal Āxun, Mullāumar Āxun, Mullāqāsim Āxun, Mullāmajid Āxun bahad mana in Avlāddan [nāmi deha] mül mullāhā budan. Ana hamunādan šunidagemāya mā hamqata sāl ire da kallemā girta gaštem. Nekī mül čizāi ināya nāmāš az yādamā burāmadagī.

RAHMĀNĪ: Har či yādatān-ba hast hamunaša gūed.

JABBĀRĀV: Az dahteš yakteša nāmaš yādamā hast, digeš az yādamā barāmadagī. Mana aku yakteš Rustam az Erān āmada Tahminaya girift-ma? Tahminaya girtan bahad mana hamin Rustam, ere hamin Bāysun-ba guzašta, mana hamin Qaynar-dan zan girtagī.

RAHMĀNĪ: Rustam?

JABBĀRĀV: Ha. Se šab xāb raftagī. Bahad hamin katī Rustam burāmada raftagī. Rustam bahadi burāmada raftan, hamin zan in-ja-ba māndagī. Az in zan mana hamin Sūhrāb paydā šudagī, mana hamin Qaynar-ba.

RAHMĀNĪ: Qaynar-ba-a?

JABBĀRĀV: Qaynar-ba paydā šudan bahad, Rustam rafsādan bahad da qūltuqaš yak bāzband dāštagī. Bahad guftagī, ki agar pisarnāk šavī ham, duxtarnāk šavī ham mana hamin bāzbanda meteyī guftagī.

Xudaš bistu hašt dāna farzandaša dastaš katī kuštaḡ Rustam.

RAHMĀNĪ: Rustam-a?

JABBĀRĀV: Anamin Rustam. Hamin Sūhrāba ȳirārāmī karda dastaš katī xudi Rustam mekušad. Ana ina či-ba mekušad, gūyed. Hāzir dušman hast-ku mana hamin dušman inā-ba mūl budagiȳu az avlādi inā [dušmanā] rūydaḡi farzand Rustam-ba tūȳrī meāmadagī ādam nabudagī. Avlādi hamina [Rustama] kāfta, gašta meburdan.

RAHMĀNĪ: Kī yāfta meburd?

JABBĀRĀV: Mana in Afrāsiȳāb. Unči-ba meburdan. Dina Amerika girift-ku Irāq-ba meburdan. Asāsan ināȳa hammeš avlād-aȳdād, hammeš Irāq-ba šudagī.

RAHMĀNĪ: Irāq-ba mī, Erān-ba?

JABBĀRĀV: Irāq-ba, in az Irāq tarqa [pahn] kardagī. A Erān ne. Mana hamin Zaynulābidinam bābāšān Zālī Zar, Jillikūl-ba fursāndagī.

RAHMĀNĪ: Bābāi Zaynulābidin kī?

JABBĀRĀV: Zālī Zar, Rustama bābāš. Xamināȳa yāfta burda tarbiȳa mekunan. Sūhrāb inja-ba paydā šud-ma? Sūhrāb paydā šudan bahad mana in munajjimā, qur'arezā Sūhrāba Erānzamin burdan. Ina burda tarbiȳa kardan. Čutū karda burdan gūyed? Mana in Qur'areza guftan, ki masalan, avlādi Rustam falān jā-ba Qaynar-ba az hamin Rustam yak pisar rūydaḡi. Bahad ina xudašān pādšāḡi-ba burda tarbiȳa karda, mādarāšāna alda karda girta raftan sehru jādu katī. Mādarāšānam hamun arki pādšāḡi-ba mānda, hamun avlādu aȳdādi Rustam katī inaša da inaša rūbarū karda, yakdigari xudaša kušāndagī. Havay barāi Rustam haȳdah farzandaša kuštaḡi. Dahta pisar, hašta duxtaraša.

Ana bahad gaštaš-ba yak nebara māndagī. Hamin nebaraya, āči hamin Barzui dehqān, Barzuya girta, gurexta, Bibiširna tahaš-ba āmadagī Yakatut-ba. Ina girta gurextan-ba man namedānam, ki haštsāla budagī-ma.

RAHMĀNĪ: Kī girta gurexta āmadagī?

JABBĀRĀV: Āčeš. Barzui dehqāna mādaraš. Hamun-ja čašma burāmadagī, yak tāqqa ābi kalān hast. Hamin ja-ba dehqānī, palak kārī, xarbuza hamtaring kārīda, hamin bačaya kalān kardagī.

Hamin akun sini 15-ba darāmadagī-ma, 16-ba darāmadgī-ma, 18-ba darāmadagī-ma mādar ina girta gaštaḡi.

Ana ina qur'arezā dida-dida-dida, bā guftagī, ki avlādi Rustam hast. Bā hamina munajjimā, aȳȳārā kāfta-kāfta-kāfta hamin-ja āmadagī. Ana bahad mādaraš katī inam burdagī.

RAHMĀNĪ: Az Bibiširin?

JABBĀRĀV: Ne, Yakkatut in nazdik. Vay Yakkatut [*Dar bayni dehaḥāi Pasurxī va Darband*] digar veya hālī Qūštut megūn.

RAHMĀNĪ: In Bibiširina kujāš-ba Yakkatut?

JABBĀRĀV: Mana hamin panjsad metr pāyāntar.

RAHMĀNĪ: Stadiāni Alpāmiš narasida?

JABBĀRĀV: Hamuna in biqinaš-ba.

RAHMĀNĪ: Mālbāzār-ba-ma?

JABBĀRĀV: Ne mālbāzār kujā-ba, mana in rahi Rabāt-ba merad-ku, asfalta in biqinakaš-ba.

Ana bahad ina burda, tarbiya karda-karda-karda, bahad davri mūysafedii bābāš-ba burda, ina Rustam kati tūyṛī kardan.

Anakun Sūhrāb murd. Sūhrāba Erān-ba kušt-ma, Arabistān-ba kušt-ma Rustam kušt bahāna kati.

Sūhrābday zūr dar rūi dunyā nabud. Sūhrāb zūreša guzarāndagī.

RAHMĀNĪ: Dādāš-ba-a?

JABBĀRĀV: Haaa. Ana bahad [Rustam] ayyārī katī kušt. Barzui dehqāna inā burda či qadar yād dāda, pāššāgī-ba tarbiya karda, bahad āvarda Rustam kati bā rūbarū kardan. Bahad Rustam katī Barzu jang kard. Bahad nūbatī xudaš āmadan bahad bābāya zad, hamin yak dasti rāstaš mayda-mayda-mayda šuda raft.

RAHMĀNĪ: Rustam-a?

JABBĀRĀV: Rustam-a.

RAHMĀNĪ: Barzu zad.

JABBĀRĀV: Barzu zad. Bābā, ki sipāhii kūhna bud, bahad bačem man dam girtanam darkār guft. Ana bahad burāmada rafta, duta šāhpari Simurya girift. Aslaš mādari Zāli Zard Simuruṇ. Zāli Zarda in tavalludaš in ast, ki yak šab mādaraš tavallud mekunad, yak maymun barin in qatek [*rāvī bā dastaš iṣārat mekunad*] čaqalāq. Bahad ina burda, yak kuvah-ba yak šabakī hav meteyad, padaraš ār karda. Burda hav dādan bahad Simurṇ saharaš, aynalmišt karda gašsāda hamina a(z) havā mebinadu ilmiš karda, girta, burda da uyeš-ba peši bačeš-ba hav meteyad. Baškānam xūrad gufta. Ana unā namexūrad. Ana bahad in Zāli Zard in simruṇ qati tarbiya šud.

Zāli Zard megūn dunyā-ba vay barii dānā nabud. Zāli Zard Rustama bābāš. Davri Afrāsiyāb-ba.

Ana bahad, inā [Barzu va Rustam] jang kardan bahad, in yak pari Simurya alav dād Rustam. Simurṇ hamān čuqāt rasida āmad:

– E bačem – guft – či gap?

Bahad Simuruṇ didu at tai qanātaš yak ništār zanānd Rustam-ba, yak kāsī kalān xuna girift. Bahad hamin xuni xudaša da hamin dasti

Rustam mālīd. Ustuxāni hamina činda jābajā karda hamin xuna mālīd bahad bastu:

– Bačem – guft – čil rūz janga namedarāyī – guft.

Bahad yak sanga āvarda dādu guft ki:

– Hamina bālā-ba hav dāda šin, hav dāda xārav, tā čil rūza – guft Simruy.

RAHMĀNĪ: Mašq kun guft.

JABBĀRĀV: Mašq kun, guft. Bahad az čil rūz rav guft. Bahadi čil rūz rav guftan bahad, čil rūza guzarāndanaš darkār-de.

Ana bahad «Rustama mazzeš nabuday, inta buday» gufta, mehmānā av-ba meran či qadar γāzu ūrdaka zada mebeyan-de.

Bahad Rustam du γāza mepazānadu yakti hamina Rustam mex-ūradu yakti hamina tabāq-ba andāxta Barzu-ba mefursānad.

Hālagī avqāt bursādagī «e hamin Rustam čil rūz ire bahāna karda xā(b) raftay» – megūdu yak zahra mepāšadu burda meteyad. Hamin vaxti avqāta hūrdan-ba du kas a berun meyanu megūyan, ki:

– Naxūr, avqāta! – megūn.

In avqāta namexūrad. Peši sag hav meteyad. Sag mexūradu jāš-ba memurad.

– Ana didī-ma dušmana – megūt – tuya kuštan-ba hamta kardagī [Rustam] zūraš narasidan bahad.

Ina Rustam mefahmad. Barzu-ba hamān ādama āvarda meteyadu megūt, ki:

– Man inta nakardem, ina mekuši-ma mesūzi-ma kārī xudat – megūt.

Barzu mekušam gufsāda āčeš namemānad.

– Gunāhāša baxš – megūd.

Ina gunāhāša āčeš baxšida girtan bahad, paga sahar rūz mešad.

Čil rūz bud mešad. Bahad sahar Rustam medarād maydān-ba. Ana janjāla karda-karda-karda-karda čil šabāna rūz zanta-zanam karda, rūzi čilum ayyārī karda, yak balā karda, Rustam meyaltānad-de nebaraya. Ana hamin vaxt mādaraš qaraqčī [dādu faryād] gufta metāzadu «tu farzandkuš dast nigah dār!» megūt.

Rustama šartī šamšeraš az dastaš meyaltadu dast ba qūltuqi Barzu mendāzad. Mebinad, ki bāzubandi xudaš. Ana bahad:

– Tu kī mešī? – megūd.

Irāqa tā hamun vaxta yagān kas girtagī nabud, az sad davlat beyadam, az hazār davlat beyadam.

Ana bahad gap «farzandkuš»a mešunavadu šartī da pišti nebara meyaltad, Rustam. Barzu megūd, ki:

– Ha tu či-ba in xel kardī? – megūd.

Rustam megūd, ki:

– Ha man tu katī čanjāl kardanī nestam.

Hamun zanaka nigā mekardagī yak kanizakaš mešad havay mebeyadu mefahmānad. Bābāyu nabera yakdigara meyābad.

Ana hamin-dan bahad duteš misli dādā-bača, dādā-bača, dādā bača sur karda, bisyār jāhāya megiran. Irāqa inā girtan. Bahad jāi in pāššā-ba yak diga pāššā šud.

2. RUSTAM VA SIYĀVUŠ

Rāvī: Jabbārāv Atā; millat: tājik; peša: dehqān, nafaqaxūr; sin: tavallud 1934 (1930) – vafāt 2013; gūyandai pešin: Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 25 āktyabri sālī 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

JABBĀRĀV: Bahad Rustam sinatey šud ap pišti Sūhrāba kuštageš. Rustam sinatey šudan bahad, yak pāššāi nayz meydayī [Rustam] bud. Un pahnati pāššā bahad yak pisarnāk šud. Pisaraša nāmaš az yādam barāmad [*rāvī fikr mekunad*], Siyāvuš bud. Bahad Siyāvuša xudi Rustam girta raft ad dasti in pādšāvu tarbiya kard, kūh-ma kūhu har kujā.

Hamina tarbiya karda dasti dādāš-ba āvarda dād. Ana bahad dasti dādāš-ba pahlavān karda āvarda dādan bahad, yak šab yak duxtari kadām pādšāhi mamlakat, xābaš-ba hamin Siyāvuša did. Xābaš-ba āšiq šud. In čunāne ki xušrū bud aku in-ba husnu tarāvata Xudā dādagī bud.

Ina xābaš-ba dida vay duxtar yak telpaka pūšid, kiymi mardānaya pūšidu Siyāvuša kāftanī āmad. Ana ina jāš-ba dādāš av karda gaštāhād, ki ina iskirta, ʔaltānda girtan in duxtara. Ina dādā girift. Vay duxtar harčand guft [*āšiq dāram*], pādšā rāzī našud [*ba zanī girift*]. Az qadim hamin pādšāhāya balā zadagi-de.

Ana dādāi [Siyāvuš] girtan bahad, in ūrda-ba gašta bud, ki Siyāvuša-ba hamta ʔaltid, čašmi in duxtar. Ana didan bahad duxtar harčand, ki kard Siyāvuš qabul nakard. Bahad majbur šuda kiymāyi Siyāvuš-ba kiymāyi xudaša aralaš mekunad. Hamun-ba būi mušku atri zan, kiymi Siyāvuš-ba, šištu mānd.

Ana bahad Siyāvuš-ba tūhmat kard zan. Pādšāh-ba «šab bačet bayali man-ba darāmad» – guft. Ana bahad ina hukmi kuš-ba farmid, dādā. Hukmi kuš-ba farmidan bahad Rustam āmad. Peši dādāi

Siyāvuš-ba darāmadu harčande kard, ki in begunāh ast, našud.

Bahad Rustam xanjaraš katī darāmad. Duniyā-ba hamin qata kār karda Rustam yağānta zaifa nakuštāday. Ana bahad hamina kušt Rustam.

Bahad alav sar dādan. Masalan, az hamin-ja tā Rabāt-a-ma, tā Mirqarakūz-a-ma. Ap pišti hamin bača [Siyāvuš] šuda, Rustam pādšā-ba megūd: «ad darni hamin alav katī guzašta ravad – megūd – in begunāh, agar nasūzad. Agar sūzad čī kār kunetān, kunetān» – guft [Rustam].

Hamma Rustam-dan dilkaft bud-de. Bahad Rustam az hamin alav Siyāvuša esān-amān guzarānda, rafta in bačaya girift, xalās kard. Ina girta, guzašta Xārazim-ma, Andijān-ma, Namangān-ma guzašta raft.

Hamrū raftan bahad duxtari in pādšā Siyāvuša dida āšiq šud... E ne-ne! Bahad unā jang kardan. Astaxfurullā. Xārazmu Andijānu Namangānu inā dādāi hamin bača [Siyāvuš] katī.

Bā[z] Rustama yāfta āmadan. Rustam jang karsādan-ba hamin bači pādšā darāmadu bahad in bača jang karda-jang karda raftan bahad, in elči šuda raft. Hamun pādšāya bačeša hamin kušt, hamin Siyāvuš.

Bā[z] [Siyāvuš] peši hamun pādšā-ba raft-de. Peši pādšā-ba raftan bahad munajjimā, kalānā:

– Bačeta kuštāgī hamin – guftan.

Bačaya didu Xārazma pādšāš qātmiš [hayrān] karda mānd. Tusi [mānandī] bačeš, kala burida bači xudaš [mānand]. Bahad bačaya pur-supās kardan bahad pādšā guft:

– Man se bār gardāndam – guft – didam, ki bači xudam bārin budī, se bār man gardāndam, našud – guft – man az ūlum-ūtumi [margi] tu guzaštam, man tu katī jang namekunam – guft – kujā ravī čār tarafat qibla – guft.

Bača [Siyāvuš]:

– Man xudam kuštam – guft.

Bā[z] ina kuštan-ba dilaš našud pādšāya. Hamun duxtarakaš mānda bud, in bačaya nayz didu hamin-ba dād.

Kūtāhi gap pādšā ab berun yak jāi kalān, yak dači kalān, qūryānāi kalāna karda dādu ač čašm pana karda «hamrū istad – guft – in bača pešam-ba nabeyad» gufta, hamun-ja-ba ina māndan.

In hamun-ja-ba yak pisarnāk šud.

ŠUNAVANDA: Kī?

JABBĀRĀV: Hamin bača, Siyāvuš. Yak pisarnāk šudan bahad, ina Rustam šunid. Lekin āči ūgay, digarā fikri hamin bačaya kuštana kardan. Bahad Rustam yak šab kati qalandar šuda raftu xalās kard.

...Sūhrāba burda kušāndan Rustam-ba, Erān-ba, yā Arabistān-ba. Az Sūhrāb Barzui dehqān šudagī. Az Barzui dehqān mana in Siyāvuš šud-de.

Ha [naqlrā] tūyrī kardam... Siyāvuš āšiq šudagiya dādāš girift... Siyāvuš yak bačanāk šud.

Bahad Rustam xābaš-ba dida šab katī raft, qalandar šuda, barā xalās kardani Siyāvuš.

Bahad bačai [Siyāvuša] āvardan, mekuššam gufta, laḡyat kardan-de, sad hazār kas-ma, dah hazār kas-ma.

Bahad Siyāvuša xudaš, xudaša kārd zada az tepi mināra xudaša hav meteyad.

Bahad bačēš kati zanaš memānad. Ana in inja mānda raft. Ināya hameš xešu tabār.

Az Siyāvuš mānd, vāya Rustam girta tarbiya kard...

3. RUSTAM VA ISFANDIYĀR

Rāvī: Jabbārāv Atā; millat: tājik; peša: dehqān, nafaqaxūr; sin: tavallud 1934 (1930) – vafāt 2013; gūyandai pešin: Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: 25 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

JABBĀRĀV: Rustam guzašta Afyānistān āmad, sinatēy šuda. Dašt-ba, kūh-ba gašt. Haždah bačēša kušt, un bačēš murd, bači kasa girta kalān kard. Inam kušta šud. In munāfiqiya dised? Čunki in munāfiqi az avlād-ma aždād āmadagī. Mana hamin-ja-ba-yam Rustama munāfiq šuda mekušān. Yak mahrami ḡulāmaki xudaš mekušad.

Bahad yak pāššāi digar bači xudaš katī tāju taxt-ba talāš mekunad. Vay bača Isfandiyār bud. Pāššā bačēš-ba megūd, ki:

– Rafta Rustama, basta, ḡulu kišan karda, māl barii eta karda mebeyī.

Isfandiyāra nāmaša Rūynātan, Rustam mānd. Vay-ba hiččī nam-guzašt-de. Isfandiyār megūyad, ki:

– Rustama darrav basta mebeyam – megūd.

Rustam Afyānistāna kadām šahraš-ba. Ana haminja-ba duteš jang mekunad. Jang karda-karda-karda bahad Rustam megūd:

– Tu yak bači naḡz, dādād dušmanī karday tu-ba. Gapi dādā katī āmadī. Gard, man az dādād pāšāgiya tu-ba girta meteyam.

Isfandiyār:

– Ne – megūd.

Rustam:

– Xa, man hamta peš-pešat ravam-ma? Kallema xam karda? – megūd.

Isfandiyār:

– Ne – megūd – man tuya basta, az gardanat eta karda mabaram, māl barin – megūd.

Ana bahad Rustam Simurya paraša dud mekunad. Simury mebeyad. Se ūy girta mebeyad, ki se xāl dārad. Hamina hačča karda du čašmaš-ba zan megūd.

Bahad hamin-ja Rustam megūd:

– Tu Isfandiyār ne, tu Rūynātan budī. Akun našud, ajalāt az dasti man buday – megūdu du ūy kati zada meyaltānad, ad du čašmaš.

Bahad seym ūya [Rustam] zasāda [Isfandiyār megūyad]:

– Man-ba hājat ne, akun šud – megūd – yak bačem hast hamina giru tu tarbiya kun – megūd Rustam-ba.

Bahad Rustam bači hamina tarbiya karda-karda-karda jāi bābāša in-ba girta dāda, Afyānistān-ba guzašta āmad.

4. KUŠTA ŠUDANI RUSTAM

Rāvī: Jabbārāv Atā; millat: tājik; peša: dehqān, nafaqaxūr; sin: tavallud 1934 (1930) – vafāt 2013; gūyandai pešin: Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 25 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

JABBĀRĀV: Bahad dar rāhi Rustam čah mekanan, dah mitr čuqurī-ma, panj mitr čuqurī-ma, ayyārā hast-de pul-ba furūxta šudagihā. Ana bahad mana hamta karda [*rāvī pačahāyašrā bā ham karda nišan medihad*] šamšer mebandan čah-ba, xaspūš karda. Rustam hamin čahi xaspūš-ba āmda meyaltad.

Hamunjabayam inta mexezadu aj jāš mexezadu mebinad, ki pasi čināri yafs-ba yak ādam bajā mešad. Hamin šištagi jāšdan kamān kači mezanad, az činār guzašta vayam jasf karda meguzarad. Haminja-ba vayam memurad, Rustamam memurad.

5. DAR BĀRAI «ŠĀHNĀMAXĀNĪ»

Rāvī: Jabbārāv Atā; millat: tājik; peša: dehqān, nafaqaxūr; sin: tavallud 1934 (1930) – vafāt 2013; gūyandai pešin: Mullāqāsim; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: 25 āktyabri sāli 2007; vāsitai sabt: Mini Disk (Videā); sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

JABBĀRĀV: Aku in dah «Šāhnāma» dārad. Namedānam, ki in yakum Šāhnāmeš-ma, panjum Šāhnāmeš-ma, dahum Šāhnāmeš-ma kadāmaš namedānam.

RAHMĀNĪ: Šumā in dāstānhāya az kujā šunidagī?

JABBĀRĀV: Mullāhāi kalān gurung kardagī-de, un mullāhā nest hālī. Yak duvāzdahta mullā bud hamin Pasurxemā-ba raft [murd] hameš.

RAHMĀNĪ: Ina kihā, kujā-ba hikāya mekardand?

JABBĀRĀV: Mana hamin mullā Xalil Qāsim šīsten-ku, haminja-ba bāmi [xānai] padarašān [mullā Qāsim] bud, meni mā-ba dariča bud, mā meraftem gūš mekardem. Ana hamin-ja padari Xalil Qāsim bāz se-čār mullā kitāba xānda, pušti sandalī-ba, sanjid-ma, pudam-ma mānda kitāba vā karda ināšān da ināšān hamināya xānda savāl javāb mekardan.

Māhān baček budem hamināya gūš karda mešīstem.

Tub [hič] xābam namegirft, man hamin hikāhāya mešunidam. Mūl medānistam, yak xeleaša nāmaš az yādam burāmada raftagī.

RAHMĀNĪ: Bā kihā «Šāhnāma» mexāndan yā naql mekardan?

JABBĀRĀV: Rustama Šāhnāmeša-ma?

RAHMĀNĪ: Ha.

JABBĀRĀV: Mūli bābāi Mullā Qāsim, padari Xalil Qāsim hikāya mekardand. Bahad qāfiyayu šūxi kati dādāi Rahim Šarif hikāya mekardand [mullā Šarif]. Lekin inā adabī gap mezadan.

Mulā Badal āxund, Mullā Umar Āxund, Mullā Qāsim Āxund, Mullā Majid Āxund, Jalil Maxsum, Ešāni Sūfī Hājī inā bisyār ādamāi zūr budan. In bečārāhāyam guzašta raftan.

Mana hamta ādamāi zūr budagī.

* * *

RAHIMĀV AZIZ (1932-2007)

1. PANDI NŪŠIRAVĀN

Rāvī: Rahimāv Aziz; millat: tājik; peša: muallim; sin: tavallud 1932 – vafāt 2007; gūyandai pešin: piramardāni dehai Pasurxī; makāni sabt: š.Dušanbe; ta'rixī sabt: 27 fevrali sāli 2005; vāsitai sabt: mini Disk; sabtkunanda: Ravšan Rahmānī.

In matn dar yake az gaštakhā, dar šahri Dušanbe sabt šud, ki taxminan 10-12 kas širkat dāštand. Dar jam'āmad, hāzirin hangāmi xūrdani xūrāku nūšidanihā latifa, še'r, afsāna va sarguzaštā naql mekardand. Pas az bahsi muxtasare Aziz Rahimāv in afsānarā hikāyat kard.

RAHIMĀV: Yak gap megūyam-da [*hama gap mezanand*]. Gūš kun Mansur! Gapa kam kun. Namedānam mana yak čiz majbur karsādast, ki yā... Hamin namudi javānhāe, ki dar in ma'raka hastand, inhā ilhām baxšid, yak čiz guftanam darkār.

Gap hamin ki az zamāne ki insān aqlaš rāhbar šudaast [*Rustam ar-aq merezad va megūyad «panj girāmak»*], aqlaš hukumrān šudaast, aqlašrā mešināsad, mūhtāji yak čiz bud. Man bāyad hamin čiza gūyam. Ina hama mumkin dānad, lekin barāi guftan, mumkin jur'at nakunand, natānand gufta. Aql in sarvar ast. Tamāmi mavjudāti dāxili insān ba aql tābe' ast, mutei aql ast, aql rāhbar ast. Agar yagān uzvi insān az hukmi aql berun barāyad [Abujabbār: šāxa (=vilka) kī-ba nest, aka], vay insān dar hayāt [Abdujabbār: Mana aka, peši šumā-ba či-ba čārta šāxa?! Ināyat: Aka, vay, in barāi xāna burdan (šuxī)] rūzi nayz namebinad [Abdujabbār: Nasib kunad]. Agar az tasādufi aql berun barāyad. Bāyad dar sari har yak kas dar kadām hālate nabāšem [Ināyat: Bāyad aql bāšad], či xel nabāšem, či xel raftār nakunem, aql hukumrāni mā bāšad. Lekin dar aql yak čiz hast. YĀrdamčī nazdiktarinī aql, yak gavhar hast, in čiz nihāyat čizi kamyāb va ānrā har kas farāsāt karda nametavānad, in farāsāt ast. Farāsāt ba aql har yak čizi šuda istādarā mahlul karda, az ȳalber guzarānida ba aql mefursānad. Ya'ne farāsāt in darbāni aql ast. Az in jihat uzvi har dui in ba ham payvast ast. Agar

munāsibati hamin du čiz dar badani ādam, maxsusan dar sari ādam az gardan bālā vayrān karda šavad, vay ādam umri nayz namebinad, zindagii nayz namebinad. Tanhā, tamāmi muškilātu dušvārihāi zindagirā ādam bā vāsitai du čiz hal mekunad. Bā vāsitai aql, farāsāt. Ina barāi isbāt kardan az guzaštāgānamān yak pandi Nūširavānrā šunaved.

[Aziz Rahimāv afsānarā bayān mekunad. Pas az naqli afsāna dar bārai axlāq bahs mešavad, ki in ham yak nav' tahlili axlāqi insāni guzašta va imrūz ast. Barāi mas'alarā beštar dark kardan ham matni afsāna va ham mubāhisarā meāram].

RAUF: Ādili Nūširavān.

RAHIMĀV: Pādšāhi abad-ud-dahr, hamta bā umarāyi xudaš, bā vazāratu hamaš ba sayāhat raftastu... Yak gurūh bačahāi Pasurxī dar sari Sakirtma, barāi pešvāz girtani pāda, hamin, ba hamdigar yakta muššaka kardenu hamin partāfta xākbāzī karda istāden. Pādšā hamta āmad. Rūbarū hamta barāmadu man' kard: «Isted» guft. Pādšāh, ki istādan hama istādan, saf kašidagī. Mebinan, ki bačahā xākbāziyu, sangbāziyu... unja hamun murdāri gavam hastu aralaš, zasāden. Yak-teša mexābānan az dasti vay kašida megiran, mušaka. Ba'd pādšā dastaša baland mekunad bačahā saf mekašand, megūd, ki «isted!». Ba'd ah hamin dastaš nigini tillā, gavhar kardagī, mābayni hamun ma'rakaba mepartād, Nūširavān: «Kani – megūt – gired! Ammā ba sāhibāš bargardāned». Bačahā hamin gūši yakdigareša mekašad, urra mekunan, mezanen, mebaran ba pādšā, hamun zūraš burda meteyad-da.

Mana hamta qāmata baland mekunad [*bā harakat sari sinarā peš kašida, tarzi qāmatrā baland kardanrā nišān medihad*] «man zūr megūd» burda meteyad. Pādšā megirad. Bāz gašta meyalatad. Se marātiba niginrā mepartād bačai zūr az ma'raka meburād. [Pādšā] inta nigā mekunad, ki dar tagi hamin devāli Nizām... [*nāmi kase az dehai Pasurxī, ki dar nazdi devāri havlii ū bačahā bāzī mekardand*].

INĀYAT [*šūxī mekunad va laqabi Nizāmrā nām mebarad*]: Nizām Manqa.

RAHIMĀV [*bā šūxī javāb medhad*]: *Xudārahmati guyed!*

Yak bača hamta rāst istādest, rangā zardu ba in ma'raka hamrāh namešad. Ba in zadu xūrd nazdik namebiyād. Yak xudaš tanhā istādest. In da'fa pādšā megiradu hamin niginrā ba nazdi hamun bača havāla mekunad, mepartāyad. Bača nigina megirad, bā hamin pan-jāhāyaš pāk mekunad, ba'd bā āxiri dāmanaš hamun nigina pāk mekunad, ba'd burda tamāmi farāsāti insānī kati burda, ba pādšā ta'zim karda, bā dasti čapaš ta'zim karda, bā dasti rāstaš, sara xam

karda, ba pādšā meteyad. Dar nazdi pādšā rafta se bār tuāf mekunad. Pādšā megūyad, ki «šuuud».

Ba'd bačāhā parākanda mešavand, pādšā meguzarad, merad, muk-āfāt meteyad vay-ba, un bačāhā-ba. Xay az aqib āmsādagihā-ba muk-āfāt nest, ma'lum yakum, duyum jāyi seyuma girtagī.

Ba'd ba vaziraš urūtar rafta megūt, ki:

– Dāmullā, janābi vazir, dar hamin bača – megūt – šumā yagān farhangrā his karded-mī? Yagān farqiyatrā šumā dānisted-mi?

Megūt, ki:

– Man – megūt hij čiz nadānistam.

Megūt, ki:

– Raved, tahqiq kuned, ki in pisara padaraš kī? Mādaraš kī? Dar kadām muhit in bača tarbiya meyābad? Šumā megūt ba sayāhat nameraved, šumā – megūt – az payi hamin kār mešed, mā raftem.

Merad, sayāhata mekunad mebeyad.

Avvalin savāle, ki pas dar qasr raftan, vazira jey mezanad, megūt ki:

– Inja be, mas'alaya hal kardi-ma?

Vazir megūt:

– Šahanšāh, hama mas'ala hal šud.

– Kī budast vay, bača?

Megūt ki:

– Na padar dārad, na mādar dārad, bazūr zindagī mekunad, yak bibi pir dārad. Digar yagān kas dar bisātaš nest.

Megūt, ki:

– Bāri duyum raved, hamun bibiya, ki mādari vay ast, rāzī kuned. Dar pisar jasārat hast, dar pisar madaniyat hast, dar pisar farhang hast, dar pisar āyanda hast. Mā bāyad in farzandrā betaraf namānem. In lāiqi qasr ast, in pisar. Mādaraša rāzī kuned, gired, biyāyed. Bā kadām rāh nabāšad bāyad mādaraš, hamān mādarašavandaas rāzigī teyad.

Ba'd in hamun qāziyu, muftiyu, ulamāhāi ba xudaš xās kati ba nazdi mādari hamun meren meguyen ki:

– Hukmi pādšā hamin. In pisarrā mā ba darbār mebarem, šumā rāzī šaved.

Megūt ki:

– Yak pisar ne, sad pisar sadqai pādšā ast.

Pisar azāni pādšā. Mebiyāran pisara. Qāziyu hamahāšan kalānī kar-da megūn:

– Mā pisar āvardem – gufta.

Vay [pāšā] megūt:

– Ne, šumā kalān ne, raved šumā hukm navised – qāzi-ba. Mufti-ba megūt, ki –fatvāyaša burāred, in pisar az hamin rūz sar karda, ba darbāri mā taalluq dārad! Mādari vay yak umr az darbāri mā masalan, nafaqa megirad. Nūširavān hamin xel hukm kardagī.

Pādšā tasdiq mekunad, meteyad megūt ki:

– Burda māned, az hamin rūz sar karda dahsāla xarju xarājāti kam-pira ted.

Pādšā, dar hayāti umraš, Nūširavān, yak pisar dāšt. Zane dāšt, ki paričehra, zebātarini zani Āsiyāi Xurd bud. Inam yak pisar dārad. Ba’d pādšā har duyaš-ba yak muallim tayin mekunad. Yak tarbiya tayin mekunad. Mehru muhabbati pādšā ba hamun farzandi sahāba nazar ba farzandi az xudaš šudagī ziyād. Zan ina his mekunad megūt, ki:

– E pādšāi ālam, tu megūt dah pisar nadāri-ku! Yak pisar, yak merāsxūr dārī, lekin – megūt.

Šabi akun muāširat. Ayni avji pādšā mebeyad-de. Kamarbandi ezāra mahkam karda meqapad zanaku:

– Hāli istā – megūt – in savāli man-ba javāb te. Tu – megūt – či-ba – megūt – vaya – megūt – ziyād mebinī az in pisari xudat? Vay – megūt – yak savāba – megūt – yak kampir tarbiya kardagī. Tu barāi či – megūt – pisari xudata – megūt – e’tibār nameteyī, vay-ba in qadar e’tibār dāda istādī – megūt.

Ba’d megūt ki:

– Avval – megūt – kāra šavem. Masalaya [jimā’rā] hal kunem. Ba’d – megūt – in savāli tu-ba man javāb meteyam.

Xay masalaya [jimā’rā] hal mekunad, megūt ki:

– Medānī či, man ba in pisar – megūt – yak iste’dādī xudādādrā mebinam. Ān čizerā dar ša’ni in pisar mebinam, ki dar ša’ni pisari xudam namebinam. Āyandai mulkamrā – megūt – dar nazari in pisar man dida istādaam.

– Aku eee – megūt [zan] – nabāšad, mā – megūt – nāma’qul karda gašta budem – megūt – tu – megūt – yak pisari sahābaya āvarda in qadar martabai baland meteyī – megūt.

Zan rašk mekunad, ba’d megūt:

– Nabāšad – megūt – sabr kun, istā. Manu tu – megūt – ba in kār daxl namekunem. Biyā – megūt – xudat – megūt – kāmissiya taškil kun, barāi sanjiši āyandai hamin pisarhā – megūt – xudaš ma’lum mešad.

Du kanizaki behtarinaša zani pādšā intixāb mekunad. Pādšā xazi-nabānrā megūyad:

– Kalidrā ba dasti hamin du kanizak meteyī. Ana in xazinai man.

Hamin du kanizaki bānu. Ana in du pisar – megūt – az aqibi šumā. YAgān čiz namegūyed. Dari xazinaya mekušāyed. Har duyi inā – megūt – āmda dar nazdi manu mādari hamin pisaram – megūt – megūn, ki čī čiz haminā az xazina giriftan. Digar yagān gap namezānam. Šud-mī?

– Ha, šud.

– Rāzimī?

– Rāzī».

– Rāhi safed».

Kanizakā xazinaya mekušāyand. Kanizakā har duša xazinai pādšā-ba dāxil mekunad. Megūt ki:

– Čize ki xāhed – megūt – az hamin xazinai pādšā gired – megūt.

Tamām hamqata supāriši pādšā bud hamina ijrā mekunan. Ba pisarā megūn:

– Raved, xazinaya kušāyed – megūt – čize, ki darkār bāšad gired.

Pisari aslīi pādšā haft la’l megirad, haft yāqut megirad, haft gavhar megirad, pisari aslīi pādšā. Sanduqāya kušāda, činda, intixāb karda. Pisari sahāba yakum šamšer megirad, duyum lajāmi asprā megirad, seyum gurz megirad. Strāy [qatār, radif] mekunan, har duša čizi girtageša ba nazdi pādšā bā vāsītai sudiyahā [dāvarān] mebiyāran.

Zanu pādšā bālā šīšten. Ba’d pisari xudašrā imtihān mekunad, megūt, ki:

– Šumā, pisaram, az xazina čī girifted?

Megūt, ki:

– Haft la’l giriftam.

– Xub, in la’lhārā barāi čī girifted, šumā?

Megūt, ki:

– Ba gardani kabutarām mendāzamu parvāz mekunan, hama dar hayrat memānan.

– Ūūūū, bisyār nayz. Bāz čī girifted?

– Haft yāqut giriftam.

– Čī mekuned?

– Ba gardani haft sagam mebandam – megūt – megardan – megūt – adamā havas mekunan, az digar saghā farq mekunad.

– Xub, bāz čī girifted?

– Haft gavhar giriftam.

– Ina čī mekuned?

– Ha, ina falān mekunam.

– Fahmided-mī, xānum? – Megūyad pādšāh.

Az vay pisar mepursad:

– Šumā šamšerrā barāi čī girifted? Lajāmṛā barāi čī girifted? Gurzrā barāi čī girifted?

– Hamai inṛā barāi himāyai mulki šahanšāham giriftam. Šamšerrā giriftam, ki sari dušmanānašṛā buram. Lajāmṛā giriftam, ki ba asp muvāfiq biyādu ba asp savār šavam. Nayzarā giriftam, ki ba jigari dušmanāni pādšā zanam, mulki pādšārā sihat salāmat nigāh dāram.

Megūt, ki:

– Šud, javāb ba šumā.

Ba'd ba xānum megūyad, ki:

– In kas barāi talavu tārāj kardani mulki man kūšiš kardand. In kas barāi nigah dāštani sarhadi mulki man kūšiš kardand, ana – megūt – az pisari aslem – megūt – dar simāi hamin ādam – megūt – hamin siyāsa-ta didam. Ana barāi hamin man pisarrā dūst dāštam, in pisar ba man darkār.

INĀYAT: In kitāb dārad.

RAHIMĀV: In dar kitāb! Man az xudam nabāftem, in hast.

INĀYAT: In az Nizāmulmulk ast, az «Siyāsatnāma» ast.

RUSTAM: In dar Bāysun šudagī ne-mī?

RAHIMĀV: In dar Bāysun šudagī [xanda].

RUSTAM: Šumā az un jāyhā nām girifted. In kas čand jāya nām giriftand man fikr kardam ki dar Bāysun ast.

RAHIMĀV: Ne, «Siyāsatnāma»-ba in nest.

RAUF: Xulāsa nisbati javānān bud.

RAHIMĀV: Baleeee! In yak tarbiya. Ba hama yak šingil [pāra, an-dake]. Hamamān farzand dārem.

ISTAD: Ina dar Varzāb ham istifāda kuned mešad [šūxī bā Rustam].

RUSTAM: Hamajā-ba mešad.

RAHIMĀV: Hama nabera dārem, farzand dārem. Az in čiz yak šingil, yak šingil guyed agar, in tamāman pand ast. In-ba na Kurupiskaya darkār...

ISTAD: Na, Makarenkā darkār...

RAHIMĀV: Na, Makarenkātan darkār. In-ba na yak se sāat masalan, pedagāgika xādanu psixālāgiya xādan darkār. Xudi hamin ham pedagāgika, ham psixālāgiya. In čiza faqat, mayda karda yak šingilaša dar yak dars tahlil kuned agar, vay bača tā haminja [*rāvī bā dast ba kalla išārat mekunad, ya 'ne ziyād pand megirad*] bas mešad.

INĀYAT: Hāāā!

RAHIMĀV: In-ba yagāāāān čiz lāzim nest, mefahmad. Mana hamina man nim litr araq xūrda guftam...

INĀYAT: Fahmidam! Naxād araq naxūrdagihā namefahmad! [xanda].

RAHIMĀV: Ana!!! Pedagāgikai mā! Pedagāgikai mā čī qadar bud. Az zamāni Nūširavān injānib mā bā kadām usul ādamhārā tarbiya mekardem.

INĀYAT: Aku hamin...

RAHIMĀV: Ina vay hikāya nakard! In usuli tarbiyai hamun vaqt, hamin bud!

INĀYAT: Anūšervān bisyār čizā dārad.

RAHIMĀV: Bačai hamin e'tiqādnākrā, ki didand, ba himāyai xud megiriftand. Mana hāzira ne, ki amakbačaašrā āvarda mānadu vay pūstak bāšad [bemayz bāšad].

RUSTAM: Hamun panati bačaya napursan, āčaša [xanda]... Ne gapatān ma'qulu...

INĀYAT: Ne, dar vāqean, dar zamāni Anūšervāni Ādil vāqean zan-jiri dādu bisyār čizā budu ba'd yak čizi digaram dārad-da. Dar hamun kadām adabiyāte, ki andarz bisyār ast, dāned, ki dar tarbiyai ma'navii jāmea futur xele ham hast. Kišvare, ki future narafta ast ba ma'naviyāti vay, dar hamunja andarzu nasihat kamtar ast. Masalan, kišvari Ālmān, agar andarzaša jam' āvared yak kitāb namešavad. Har yak klassiki mā yak kitāb dārad. Agar andarzi mārā jam' āvared hamin xāni Abdujabbār se bār pur mešad. Ilāhī hamun xānahātān az hamun andarz pur bāšad, kitāb bāšad, xānaatān puri gandum bāšad. In xānaaš puri bača bāšad, dar kūčahā jā našavad berun barādu yak čī harf guyedu hamina mardum giran.

RAHMĀNĪ: Ālmāna andarzaš kam budanaša az kujā medāned?

INĀYAT: Tamāmi andarzi ālmānaša az kujā medānamaša ne! Tamāmi adabiyāti hamin klassikai Ālmān, tamāmaša jam' āvardast, yak kitāb ast, ina man az «Literaturnaya gazeta» xāndagī hastam.

RAHIMĀV: UZR mexāham yagān jā dar andarz...

INĀYAT: Yagān jā misli mā andarz nadārad! Har klassiki mā du jild andarz guftaast!

RAHIMĀV: Āfarin! Āfarin!

INĀYAT: Ina az ān xātir guftam, ki in millat niyāz dāšt. Ibtidā dar mājarā mezist, dar sathi pasti ma'navī mezist, az ibtidā dar γurbat mezist, az ibtidā kimčihā, kambudihā dāšt...

RAUF: Ana hamin! Qānuni nigahdārī guftagī gap ast dar fizika ast.

INĀYAT: Anamtu!

ISTAD: Čī, čī?

RAUF: Qānuni nigahdārī...

ABDUJABBĀR: Dar fizika.

RAUF: Čī qadare, ki badī hast, andarz hamān qadar ziyād lāzim ast.

RAHIMĀV: Āfarin!

RAUF: Čī qadare ki fīsq hast, fasād hast, badī hast, xusumat hast, andarz-ba niyāz dārad hamun mardum. Značit [ma'lum mešavad] mā hamun xel mardum budem.

RUSTAM: Bani ādam azāni [a'zāi] yakdigarand, ki dar āfariniš zi yak gavharand...

RAUF=RUSTAM: Ču uzve ba dard āvarad rūzgār, / Digar uzvhārā namānad qarār.

RAHIMĀV: Ān čize, ki mā guftem az guzaštagānamān bud, arvāhi unā šād šudand.

* * *

XĀLĀV ŪZBAKXŪJA (1935-2007)

1. RUSTAMU BAČEŠ

Rāvi: Xālāv Ūzbakxūja; millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud 1935 - vafāt 2007; rāvii pešin: buzurgsālāni deha; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: yanvari 1994; vāsitai sabt: magnitāfān.

XĀLĀV: Hamin Rustami Dāstān, mana hamin Āqaya-ba āmadagī, Āqai Bāysun-ba. Rustami Dāstān ana haminja āmada, az hamin Āqaya yak zan girtagī. Hamin Āqayadan yak zan girifta, az haminja guzišta Xitāyu Xutan raftagī. Xitāy-ba rafta urūhā-ba [dar ān tarafhā] jang karda, čī kārā karda, az hamrū bāzgašt katī, inta naāmada, in tarafi Pākistān, Erān, Afyānistān hamta katī āmada, az Turkiya burāmada gašta bā hamun unči-ba... [*farāmūš mekunad*] mana in Qiryzistān-ba āmadagī.

Az haminja hamta davr zada, tā rafta aynalmiš [*davr zada*] karda, bā(z) tā haminja āmadanaša, pisaraš haždah-ba darāmadagī. Hamin Āqayadan girtagī zanaša pisaraš, haždah-ba darāmadagī, hamin Rustama pisaraš.

Bahad haminja āmdan bahad, hamin mamlakatāi māhāna pāššāš hamin Rustama-ba hamin bačaya muqābil burārdagī.

ŠUNAVANDA: In bačaya čī buday nāmaš?

XĀLĀV: Sūhrāb!

ŠUNAVANDA: Barzu ne-ma?

XĀLĀV: Ne, Sūhrāb! Hamin bačaya [*maydān-ba*] burāvardan bahad, hamin bača katī jang karda, Rustam bahad zūrī kardagī bača-ba. Bačaya ɣaltānda bahad... haminješ az esam [*yādam*] burāmday, ki bačaya kušt-ma, yā bahad... a esam burāmday... Bačeša xudaš-ba muqābil burārdagī.

Hazrati Aliyam pisarašāna imām Muhammad Hanifiya, xudašān-ba kāfirā muqābil jang-ba andāxtāhād, vaxtaš-ba. Ana in-ba-yam [*ba Rustam ham*] hamina [*Sūhrābrā*] jang-ba andāxtagī hamin Rustam-ba zid karda.

In dunyā az qadim hamin xel.

2. RUSTAM KATI ISFANDIYĀR

Rāvī: Xālāv Ūzbakxūja; millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud 1935 - vafāt 2007; rāvii pešin: buzurgsālāni deha; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixī sabt: yanvari 1994; vāsītai sabt: mag-nitāfān.

XĀLĀV: Isfandiyār az Rustami Dāstān yak panjsāl-šašsāl kalān budagī, Isfandiyār. Rustami Dāstān sal [kame] baččatar budagī. Bahad hamin Rustami Dāstāna zūreša dānista Isfandiyār hamina nābud kardanī šuda megaštagī, ki hamin jahān-ba yax xudam šudanam darkār gufta. Ana bahad in Rustami Dāstāna iskirta harkujā-ba hamin ezmiš [asabānī] karda, hamtaring kardan bahad, Rustami Dāstāna zūraš Isfandiyār-ba narasidan bahad, bahad yak kampir Rustami Dāstān-ba unči [kimčī, čize] mekunad, rah nišān metiyad. Megūt –ki: «Tu bačem – megūt – hamin Isfandiyra – megūt – meni hamin du čašma – megūt ūlčakaša girta be» – megūt.

Rustami Dāstān rafta Isfandiyāra meni du čašmaša ūlčakaša girta mebiyad. Bahad, megūd, ki: «Aku yak ustā-ba rafta – megūt – yak kamāna kunān – megūt – hamin kamāna ūyaš [tiraš] duta šavad – megūt – qūšša šavad – megūt. – Hamin – megūt – ūy [tir] rafta – megūt – hamin du čašmi Isfandiyār-ba mezanad – megūt. – Du čašmi Isfandiyār rexta meyaltad – megūt. – Ana hamindan tu xalās mešī» – megūt.

Ana in rafta, bahad yak ustā-ba Isfandiyāra, unčeša, čašmaša ūlčakaša girta Rustam mebeyad. Hālagī Isfandiyāra ūlčaki čašmāša girtan bahad, vay [kampir] kamān sāxta metiyad. Isfandiyār a urū me-girad, Rustam hamta meistad. Hamta Rustam istādagī čiqāt [čī vaqt] Isfandiyār nazdik āmadagī čiqāt kamān-ba ūya [tira] kašida mezanad-de. Andāxtan bahad, du čašmi Isfandiyār-ba rafta mezanadu, du čašm meyaltad.

Bahad, du čašm yaltidan bahad, hamin Isfandiyāra čašmaš juridagī [rextagī] jādan, hamin hazārispand meburād. Mana hamin hazārispand, hamin Isfandiyāra čašmaš, anamin hazārispand.

Isfandiyār xudaš yakkapisar budagī vāya šerikaš nabudagī, ne āčeš, ne akeš, ukeš, ne xāharaš yakka budagī. Hamin učen [barāi] Isfandiyār ba Rustam guftagī ki: «Rustam, aku jasadi mana yak ihāta kun, yak bām kun, sanqala karda, sāz karda maxkam kun. Yak dar mām» – guft-agī. Ūyla [fīkr] kardagī, ki: «hamin yak dara mānad, bahad Rustama

man megūm, ki aku mana eta karda, mana burda hamunja-ba andāz. Man aku hamunja-ba murda ravam – megūmu – hamunja qama karda, Rustama meiskiramu mekušam» – guftagī. Isfandiyār hamta fikr-ba budagī.

Bahad in hālagī peši māma-ba āmadagī, Rustam. Māma guftagī: «Hamun bām-ba [xāna-ba] yak dahan [dar] kun guftageša ma'neš in, ki tuya hamunja qama karda meiskirad. Hamunja tuya muxūrad [mekušad]. Tu hamun bāma sāz kunu du dahan mām, du dar mām».

Ana hamin bahad, Rustam du dar mānda sāxt. Isfandiyār yak jā-ba kūr, xāb raftay. Bahad Rustam megūt, ki:

– Ūy Isfandiyār, mana man bāma [xānarā] tayyār kardam – megūd.

– Tayyār kardāšī aku, tu davš [sadā] dāda-dāda hamun darni bām-ba raftan gir – megūd – hamun bām-ba, man aku darām. Bahad burāmda rav aku – megūt. – Man aku a in dunyā aku hamin kati tamām – megūd.

Hamin, Rustam bahad Isfandiyāra eta kardanī namemānad-de. Xudaša, iskirad vay mekušad. Hamin katī, bahad, rafta-rafta hamin bām-ba medarārad. Isfandiyār hamta karda [palmāsida] du biqina mebinad, ki dar-ba du dastaš merasad. Bahad peši dara megiradu Rustam-ba megūd:

– Aku murdī – megūd. – Aku man hamin dāhnaki dar-ba meistam, aku tuya haminja-ba nābud mekunam – megūd.

– Ey Isfandiyār – megūd Rustam – man, mana a in dahanaš burāmda raftam – megūd. Tu yak dahan mām guftādī, man du dar mādam – megūd.

– Aaaaa tuya! Tu-ba yak kas ina yād dādagī – megūd Isfandiyār. – Tuya aqlat in-ba namerasid.

Hamunja Rustam duvāzdah-ba budagī. Ana hamunja Isfandiyār guftagī, ki:

– Rustam, tu aku maylaš, az man xalās šudī, man az dunyā guzištam. Tu Rustami Dāstān mešī. Rustami dāstānet hamin, ki jahān-ba tuya ta'rixat merad. Tu bisyār zūr kas mešī. Neki gū, ki kadām kase, ki agar yak dard-ba giriftār šavad hamun čašmi man rextagī jādan hazārispand burāmad, rafta bin guftagī. Hamun hazārispanda kadām kase, ki rūzi jum'a, az jāi tāq, ya(k) xudaš budagī jādan girad, hazār dard-ba davā – guftagī.

3. RUSTAMA RŪHAŠ VA HAZRATI ALĪ

Rāvī: Xālāv Ūzbakxūja; millat: tājik; peša: kārgar; sin: tavallud 1935 - vafāt 2007; rāvii pešin: buzurgsālāni deha; makān: d.Pasurxī, n.Bāysun, Ūzbekistān; ta'rixi sabt: yanvari 1994; vāsitai sabt: mag-nitāfān.

XĀLĀV: Hazrati Alī payğambaramāya dāmātašān. Dar yak rŭz yak šahram nābud karda beyanam, payğambaramā meguften: «yak Rustamča kār karded». Bahad hazrati Alī meguften, ki: «E vāā! Man hamin qata kāra kardamu yak Rustamča kār karded megŭn». Bā yak rŭz guzašt, guftan, ki:

– Yak kārī zūra karda āmdam, yak šahra girifta, ūrusāya [kāfirāya] hama nestu nābud karda āmdam.

Bahad payğambar guftan, ki:

– Šumā – guftan – yak Rustamča kār karded-de.

Bahad hazrati Alī guftan, ki:

– E vāā! Šumā man-ba yagdayn [hameša] hamin yak Rustamča kār karded megŭyed – guftan – man hamqata kār kunamam.

Bahad payğambar guftan, ki:

– Ha, bačem, yak Rustamča kār karded. Šumā – guftan – aspa sār šavedu – guftan – bahad yak sahrā-ba burāmada ava [šikāra] karda bed – guftan.

Bahad hazrati Alī Duldula sār šudanu sahrā-ba burāmada yak jā rafsādan, ki a(z) darni bulut hamin yak balā āmassay. In dastaš-ba yak kuvah, in dastaš-ba yak kuvah. Hamta karda yak digaraš-ba mezanad, hamta alav barāmada merad [*rāvī bā dastu qiyāfa harakatu išārat kardā, ān hālatrā tasvir mekunad*]. Hazrati Alī ykrŭya istādanu yak jā-ba pana šuda istādan. Guzišta mānda raft. Bahad dar dilašān guftan, ki «e vā, in čī buday?»

Bahad gašta yak jā raftan, ki yak bābā mŭysafed, yak xar-ba sār šuda, āmassay pešaš-ba yak hamqata [*rāvī bā dastaš išārat mekunad*] tugun [basta], xalta. Bahad xalteš katī nazdikī hazrati Alī-ba āmadu zamin-ba ɣaltid. Mŭysafed guft, ki:

– E, bačājān – guft – hamin xalteki mana girta, te – guft.

Bahad yak čiqātī hazrati Alī hamta xam šudanu nugi qamčīn katī inta mekunam guftādan, aj jāšam jumbānda natānistān: «e, e čī balā buday in?» guftan. Hamta xam šuda mekašam gufta, zarb kardan,

Duldul zamin-ba γūtidan girift. Tāxta Dulduldan furāmadanu hamta «iskirta mebardāram» guftādan, ad du binī, kānakašān, tirqaz zada xun rextan girift. Xalta aj jāš najumbid.

– E bačem, āvāra našaved – guft – hālanki mūysafedu inta karda, nugi xilačūbaš kati giriftu pešaš-ba mānda raftan giift.

Hazrati Alī guftan, ki «vā ajabā, in čī šud, akun». Xa, hamin xijālat šuda raftan. Bahad payyambaramā guftan, ki:

– Ha, būtam, čī dided? – guftan.

Bahad hazrati Alī guftan, ki:

– Hamta šud, hamta šud, hamta šud.

– Bačem – guftan – ana havay – guftan – Rustama rūhaš bud – guftan – hamun kuvaha du dastaš-ba jang andāxta rafsādagī Rustama rūhaš bud – guftan.

Hazrati Alī guftan, ki:

– Hamun Rustam musulmān buda-ma, kāfir bud-ma?

Bahad payyambar guftan, ki:

– Kāfir bud – guftan.

– Ha, vay kāfir bāšad agar – guftan – tā hamun Rustam jannat-ba naravad, man jannat-ba namedarām – guftan.

Hazrati Alī hamta ahdu paymān kardan.

Vaxtaš-ba Rustami Dāstān guzišsāda, yak kuvahdan guzišsādagī, čiqata mašaqaṭaš katī, yak azāb katī, laškaraš katī guzišta rafsāda, bahad hamunja Rustam dilaš-ba guft, ki «hamin kuvahdan diga kas guzarad kī?» Bahad hamunja yak mūysafed guft, ki «az tu bahad yak Alī guftagī kas meguzarad, haminjadan, guft, havayam jahāna zapt [zabt=išyāl] mekunad, guft, tuča [misli tu] nabāšadam, qaribi tuča hast hamun Alī. Vay Šeri Xudā» guft. Hamunja Rustam mūysafed-ba guft, ki «agar hamu Aliya medidam, man patakaša da teppem bardāšta megaštam, guft, xizmataša tā murdanama mekardam» guft. Anamun ūrus [kāfir]. Hazrati Alī-ba ana hamun vaxtaš-ba hamqata [hamin qadar] e'tiqād kard.

Ana bahad āmada hazrati Alī, hālagiya, mū'jizaya didan bahad guftan, ki hamin Rustam jannat-ba nadarād manam namedarām, guftan. Hamin barāi megūyan, ki Rustam jannat-ba medarād, megūn.

Hay du ahd šud-de, du ahd šud. Bahad payyambaramā bā guftan, ki:

– Bā čī dided?

Bahad hazrati Alī guftan, ki:

– Yak mūysafed guftan, ki hamta kard, hamta kard guftan, bardāšta natānistam, hamin xaltaya – guftan.

Payğambar guftan:

– Šumā du gapa yakteš-ba megūyed, ki «zamina baldāqaš bāšad mebardāram». Ana havay zamina ač čār qismaš yak qismaša vaznaš bud. Ana vay mūysafed hazrati Jabraail bud.

Ana bahad hamunja hazrati Alī guftan, ki:

– Qulluq [tašakkur] taqsir, mana vay gapam ɣalat buday – guftan.

Ana hamta karda Rustami Dāstān mūl unčiyā [ān čizhā, kārnamahā] kardagī.

* * *

LUḡATNĀMA

(r-rusī); (ū-ūzbekī)

a/ ab/ at/ am/ ap/ ar/ at/ ač – az.

av – šikār.

av / av balam – e, ey; ey bačam.

avard – āvard.

avvalankem – misli avvalinam.

avextan – āvezān kardan.

avqāt – xūrāk.

avqātpaz – āšpaz, xūrākpaz.

avlā – beh, xub; az in muram avlā.

avlādu aždād – naslu nasab, guzaštagān.

avāz – āvāz.

avāzad – āvāzi tu.

avāzaya – āvāzarā.

avāzeš – āvāzai vay.

avrū – az ān taraf.

avun – az ān.

adašmiš (ū) – rāhgum zadan.

adā – tamām.

aye – xayre.

ayzān – šakli vayrānšudai «azizān»; qabri avliyāhā va šaxsiyathāi ma'rufi mazhabī.

ayin – az in.

aylanmiš (ū) – čarx zadan, davr zadan.

ayni – az āni; ayni šumā – az āni šumā.

ayre – az in taraf.

ayre-dayre – az in taraf ba ān taraf.

aku / akun – aknun.

alav memāndagī – alavmān, ātašmān, gūlaxčī.

ala – alā.

alaynā – āškārā.

alda (ū) – fireb.

alemā – alāi mā; gāvi alemā – gāvi alāi mā.
almisāq – qadimī.
anavay – ana hamān.
anaku – ana aknun.
anamīn – ana hamīn.
anamqata – ana hamīn qadar (miqdār).
anamta – ana hamīn tavr.
anamtaring – ana hamīn tavr.
anamun – ana hamān.
andak-mundak – xele; ziyād e'tibār dāštan, šuhrat dāštan.
ani šumā – az āni šumā.
annāyī nabudan – sahl nabudan.
ansambl (r) – gurūhi hunarī.
aperatsiya / āperatsiya (r) – jarrāhī.
arališ (ū) – āmexta.
arqalī (ū) – ba vāsitai.
armiyi (r) – armiyai, artiši.
arāz – qahr.
arrāz – faryād, dādu fiyān.
arrās zada – faryād zada; mayal karda.
aslem – asli man.
aspsāršavī – asp savār šudan.
astranāmiya (r) – sitārašināsī, nujumšināsī.
atar – rama, gala, pāda.
atta / hāy atta – afsūs, e vāh, e tavba.
attang / attaya (ū) – afsūs.
afiser / āfitser (r) – afsar.
auvrū / auvurū / aurū – az ān taraf.
ačāq – qučāq, āyūš.
ašaddī – bā šiddat, saxt; dušmani ašaddī – dušmani saxt.

āvarsādageš – āvarda istādaaš.
āzuqa – xūrāk.
āydin (ū) – tāza, āzāda, ba misli māh.
āqasaqālā – āqsaqālā.

ālambane – zebā, xušnamā.
ālamjahān – xele.
āllātaāllā / āllāh taāllāh – xudāi yakkavu yagāna.
āmaday – āmadaast.
āmadaud – āmada bud.
āmadāsādāšad – āmada istāda bāšad.
āmasay / āmsay – āmada istādaast
āmda – āmada.
āmdagī – āmadagī.
āmdem – āmadem.
āmsāhād – āmada istāda bud.
ānajān – āčajān.
āstek – āhistayak.
āčiq / āčuq – āškārā.
āčiq-alaynā / āčuq-alaynā – kušādu ravšan.

baytalček – aspi mā dai xurd.
baytu bašar kard – hisāb pitāb kard.
bakavulā – dāvarhā.
baliqčiya (ū) – māhigirrā.
bahadan-ki – ba’ dī, pasin.
barin / bārin – mislī, mānandī.
barām – barāyam.
barāmasay – barāmad istādaast.
bačayar – čābuk, čālāk, uhdabarā, šahbāz.
bačāmāya – bačahāi mārā, pīsarāni mārā.
baškān – bačahā.
baškānaš – bačahāyaš.
ba’zekašān (ba’ze-k-ašān) – ba’zeyake az ānhā.
be – biyā.
bevaxtī – bevaqtī, begāhī.
bega – begāh; dirūz.
beganki – dirūza.
beyarz – γayr az.
begāneš – begāhii ān rūz.

bed – biyāed.
bei – biyāī.
beyetān – šumā biyāyed.
beyī – biyāī.
beka (ū) – xānum.
ber – biyār, biāvar.
bejūruqaš – nāqābilaš, firebgaraš.
berad – biāvarad.
berin – berun
betān – šumā āyed.
bext – dašnām dād.
bejiz – behuda.
beega (ū) – besāhib.
beyad – biyāyad, tašrif āvarad.
beyadam – tašrif āvarad ham.
beyan – āyand, tašrif āvarand.
bibet – bibii tu, mādarbuzurgi tu.
bigiz – sūzani kalāne, ki dasta dārad; juvāldūz.
bigizkāri kard – juvāldūzkārī kard.
bid – bud; purra; kāmīl.
biqin – pahlū.
bijir-bijir – gurūh-gurūh, xele ziyād.
bināyī – durust.
bābāt – bābāi tu.
bāzay – bāz in jānib.
bāyigareš – sarvataš.
bāyāylī / bāyūylī – bum.
bāj – māliyāt.
bām – xāna.
bāmak – xānai xurd.
bānī – parvariš kardan; pāsbānī kardan.
bārin / barin / bāring– mānandī.
bātqān – kūba, bālyai kalān barāi zadni āhan.
bāšmardāqaš (ū) – saranguštaš.
budramiš (ū) – garang, gij.

buyirā / byurā (r) – jalasai gurūhi maxsusi hizbī.
buqa (ū) – gāvi nar.
burāmsay – burāmada istādaast.
burjak / burčak – gūša, kunj, kanār.
burāmasāday / burāmsay – barāmāda istādaast.
burrāndem – bāxtem.
bursem – burda istādaem.
buteš – buttaaš.
butun / putun – tamāman, kāmīlan.
būdana – bedāna (nāmi paranda).
būzbala – tanumand, pahlavān.
būlak (ū) – pāra, judā, du taqsim.
būleš (ū) – farzandāni xāharu barādar.
būhtān – tuhmat.
būrta (ū) – malla, jigarrang; aspi būrta.
būtam (ū) – hazratam, janābam, āqāyam.
būška / bāčka (r) – zarf barāi giriftani ābu ravyan.

čavki – bazmgāh dar girdi ātaš; makāne, ki mardum gird mešavandu bazm mekunand; davrai gūštin.
čaqalāq / čaqqa – kūdak.
čaqqa – purra, tamāman. (Čaqqa durūy – tamāman durūy).
čakka – yak tarafi rūy.
čamida-langida – peču tāb xūrda.
čan – čand.
čah – čāh.
čarča (ū) – mānda, xasta.
časpa kard – ihāta kard.
čatma – davra, halqa; girdi čizerā ihāta kardan.
česni / čestnyy (r) – bāvijdān.
čikiras zadagī – tarang, hušyār.
čikī – či kāre.
čiqāt – či vaqt
čilikaša – lelakašrā.
čilikbāzi – bāzii čilikdangal.

čimmat – faranjī, parda.
čirāylī (ū) – zebā.
čirraz – bā sadāi baland dād zadan.
čijim – yak nav’ resmāni dastbāft.
čiya – čirā.
čā – čī; čā mekunad – čī kār mekunad.
čābayān – čāvandāz, aspdavān.
čāq – nišān giriftan hangāmi čizerā bā kamān zadan.
čāqučuqaša – čizu čāraašrā.
čālāb – dūy.
čāreš – čāraaš.
čāštka – čāšgāh.
čuk – tanāsuli mardānai kūdak.
čukbur – ustāe, ki kūdakra xatna mekunad.
čuqāt – vaqt, zamān.
čuqurčekā – čuqurčayakhā.
čutū / čutūr – čī tavr.
čutūring – čī tavrī.
čūbčak – hezumi parešān.
čūy – laxčai ātaš.
čūpxūrda – bā čūb zarb xūrda.

da – dar.
dabang – kalān, azimjussa.
davš / tāvuš (ū) – āvāz.
dagavār / dāgāvār (r) – qarārdād, murāsā.
dada – padar.
dadem – padaram.
dademnā – padaramān.
daldu – darbadar.
damed – dam šaved, ārām šaved.
damnazda – dam nazada, xāmūšāna, sākitāna.
dangal – gala. YAk dangal asp.
danqaš danqistān-ba raftagī – šuhrataš dar jahān pahn
 šudagī.

dar girta istāday – ātaš girifta istādaast.
daraxti yulyun – buttai gulaš xurd.
darvāzi mušabbaka – darvāzai panjarādar.
darza – basta, band.
dari kalān – darai kalān.
darnakāi – ba darunaki, ba dāxilaki.
darni – daruni
darāmasādagī – darāmada istādagī.
darraz – larza.
dastdagī – dar dast budagī.
devday – ba mānandi dev.
digarāšbayam – barāi digarān ham.
didāšam – dida bāšam.
dilgirsiramiš – dilgirmānand.
dingiras – jastu xez.
dādāt – dādāyat, padarat.
dādāš – dādāyaš, padaraš.
dāmsavet / dāmsāvet (r) – xānai šūrā dar zamāni Šūravī.
dāsay / dāssay – dāda istādaast.
dāsādagī – dāda istādagī.
dāssem – dāda istādaem.
dātsent (r) – unvāni ilmī.
dubulya – yak nav’ gurzi dusara.
duvāyi – duāi.
duzzā – duzdhā.
duteš – har duyaš.
duel (r) – jangi tan ba tan.

e – ey.

ega (ū) – sāhib.

egav (ū) – sūhān; ālati fūlādii maydarax barāi sayqal dādani masnuāti āhanī va tez kardani asbāb ba misli kārd.

ezmiš (ū) – majaq kardan, fišurdan.

el (ū) – qavm, qabila.

elaša – qavmašrā.

elka (ū) – kitf.
elkeš-ba – dar kitfaš.
elpāndan – bād dādan.
elčī (ū) – safir.
emiš (ū) – gūyā.
eng (ū) – az had ziyād.
ere-ba – ba in taraf.
esam – yādam, xātiram.
esiz – afsūs xūrdan barāi čize.
eta (ū) – kašida burdani aspu xar; az dasti pirānsālān va nābinhā girifta burdan.
etak (ū) – pāyān, āxir.
esam – yādam.
est tāvariš načalnik (r) - itāat, rafiq sardār!

falān – ba ivazi nāmi šaxs va makān meāyad.
fašši – kalimai taqlidii sadāi dahān, hamčunin mār.
fāideš – fāidaaš, fāidai ān.
fārmahāi – qiyāfahāi.
fursānda – firistāda.
fursānday – firistādaast.
fursāndī – firistād.
fursānetān – firistānetān.
fursānsay – firistāda istādaast.
futur – šubha.

gav – gāv.
gavbān – gāvbān, pādabān.
gapberāya – gapbarandahārā.
gapā – gaphā.
gašsay – gašta istādaast.
gaštay – gaštast.
gaštāday – gašta budast.
gektar (r) – hektar, čenaki zamin.
giyrisay – girya karda istādaast.

giyrista – girya karda.
girstan – girya kardand.
girāndan(d) – bad kardand; bad guftand.
girsay – girifta istādaast.
girta – girifta.
girtagī – giriftagī.
girtan(d) – giriftand.
girtayam – girifta ham.
girtāday – girtādaast.
girtāād – girifta bud.
gānagāh – gāh-gāhe.
guzašsay – guzašta istādaast.
guzišsāda – dar vaqti guzašta istādan.
guzišta – guzašta.
guldurās – šavqun.
gurras / gurrās – kalimai taqlidī nisbati dar giriftani ātaš.
gurung (ū) – suhbat.
guruppa (r) – gurūh.
gufsay – gufta istādaast.
gufsen – gufta istāden.
gufsādagī – gufta istādagī.
gufsāden – gufta istādaand.
gufsāhād – gufta istāda bud.
gū – gūy.
gūdak – kūdak.
gūdakeš – dar kūdakiaš.
gūššunīd – kase, ki šunidaaš dar yādaš ast.

γavva-γavva / γav-γav – kalimai taqlidi sadāi jūšidani širi gāv.
γaybuy – γaybī, pinhānī.
γajir – yak nav’ paranda šabehi uqāb.
γajiras – kalmai taqlidī sadāi xūrdan.
γatdād / γatdār – bad, badjahl.
γaš – giftagii xātir; xiratab’ šudan az xūrdan yā kadām harakati bejā.

γirrāmī – harāmkārī, harāmbāzī.
γirtaszanānd – junbānd, ba harakat darāvard.
γuq – yak nav’ paranda.
γurri – yakbāra, daf’tan
γūbyūla – qadpast, lūnda.
γūl – ādami pašmini buzurgjussa, ki gūyā dar kūhhā zindagī mekunad.
γūl-u kišan – kundavu zanjir.

habašu – dar in jā ba ma’nāi kalānu azimjussa.
havay – hamān.
havaya – hamānrā.
havzaša – havzašrā; istaxrašrā.
havmedādagī – mepartāftagī.
hazarnāk – ehtiyātkār.
hazil – hazl.
hazāqat – dar talaffuz ištibāh šudaast, dar asl sadāqat.
hay megūd – megurezad; merānad.
haydav – āzād.
haylā – hā ana.
haqadanam – dar haqiqat ham
haqqatan – dar haqiqat, vāqean.
hamemā – hamai mā.
haminday – misli hamin.
haminjek – hamān jāi xurdak.
hamin-j-i – dar hamin jāi.
hamire – hamin taraf.
hamqata / hamqatar – hamin qadar, hamin miqdār.
hamqatekak – ba hamin miqdārak.
haml – hāmila.
hamlaš – tifli dar šikam budaaš.
hammi / hami – hamai.
hamāhāšān – hamai ānhā.
hamre-ba – ba hamin taraf.
hamta – hamin tavr.

hamtaring – hamin tavr, hamin xel.
hamtaringāya – čizhāi ba hamin mānandrā.
hamtek / hamtekak – hamin tavrak.
hamun – hamān.
hamunā – hamānhā.
hamunāya – hamānhārā.
hassāi – asāi.
hastay – hastast.
hajak – yak nav’ tirandāz barāi bāzii bačahā, az du šāxačai ba ham payvandi daraxt tahiya mešavad.
hayal kard – der kard.
hezim – hezum.
hemirī – xele arzān, nāčiz.
hikāyeša – hikāyaašrā.
hingir-hingir – kalimai taqlidi āvāzi asp.
hindiski – hindī.
hičkī – heč kas.
hiččiya – heč jizrā.
hiččiyam – heč čiz ham.
hičči – hej čiz.
hiškī – hej kas.
hmm – tasdiqi suxani gūyanda.
hāziranki – imrūza, hāzir buda.
hālagiya – hālā dar in jā budarā.
hālagi / hālanki – hamin hālā buda, āne ki dar in jā bud.
hāliyam – hālā ham.
hālī – hālā.
hāfiz – āvāzxān, sarāyanda.
hāfizeš – dar hāfīzaaš, dar xātiraaš.
hāšša – hatman.
hūūūy – nidāi da’vat namudan.

ibī – nidāi hayrat; e vāy, e vāh, xayriyat, naxād.
izangī / uzangu – rikāb.
izibiz – dādu vāy.

iyirmiš (ū) – ihāta kardan, pečānida giriftan.

ilačila (ū) – zud, daḡatan.

ilik (ū) – mayzi ustuxān.

ijir-bijir – mayda čuyda.

ina – inrā.

inam – inrā ham.

inžiner / inžener (r) – muhandis.

inješam – dar in jā ham.

inji – ān jāī, ba makāni, ba xānai.

ināya – inhārā.

inta / intu – in tavr.

intaring – in tavrī, in guna.

intur – in tavr.

ire – in taraf; in sū.

ireš – in tarafaš.

ireša – in tarafašrā.

ireya – in tarfrā.

iskir – dast gir.

iskirift – qapīd, dast girift.

iskirifta / iskirta – qapīda, dāšta.

iskirt – qapīd, dāšt, dast girift.

isnād – nang.

istetān – šumā isted.

isfiyānī – isfahānī.

jaldar-jaldar – kalimai taqlidi sadāi ba ham zadanii čizhāi filuzī.

jaldar-jaldar – yaldar-yaldar, yaltās, jilā tābiši čizhāi šaffāf, ki čašmrā mebarad.

jamiaš – jam’aš, hamaaš.

jangiras / jingiras – sadāi ba ham zadanii čizhāi āhanin.

jaraqqaš – jraqa, yakbāra duraxšidan.

ješ – jāyaš (in ješ – in jāyaš).

jizzaz – sūziši badan.

jiyan (ū) – pisari barādar va xāharrā gūyand.

jiyistan – jahidan.
jiryāt – juryāt, māst.
jirkidan – az čize hazar kardan.
jāy – kamānyūlak barāi šikāri parandahā.
jāš – jāyaš.
jumbisāday – jumbida istādaast.
juγ – jeγ, sadā, faryād.
jugārī – juvārī, zurrat.
julin – rag (julini gardan – ragi gardan).
juridagī – rextagī.
jūna (ū) – harakat.
jūra (ū) – dūst.

kadī – kadu.
kaklik – kabk.
kallem – kallai man.
kalleša – kallai ūrā.
kalānibayam – barāi kārī kalān ham, vazifai kalān ham.
kalxāz / kāl xāz (r) – ittihādiyae, ki dar zamāni šūravī bud.
kamanda / kāmanda (r) – farmān, amr.
kamandirā (r) – kāmāndirhā.
kampyuter (r) – kāmpyuter.
kanvert / kānvert (r) – pākat barāi navištani nāma.
kanden – kandaand.
kapek (r) – tanga, sikka.
karavut / karāvāt (r) – taxti xāb.
karasinu-parasin – māei naft barāi girāndani ātaš.
kardayam – karda ham.
kardāday – karda budaast.
qarindāš (ū) – xešu tabār.
karsay – karda istādaast.
karsen – karda istādaand.
karsetān – karda istādaetān.
karsī – karda istādaī.
karsāda – dar hālāti kār karda istādan.

karsādagī – karda istādagī.
karsādāhād – karda istāda bud.
karsāhād – karda istāda bud.
katiyam – kati in ham, bā in ham.
katī – hamrāhī.
katman – kaland.
kafisay – kafīda istādaast.
kahlik – kabk.
kašmir – ba ma'nāi jādugarī; gūyā makāni jādugarān dar Hindustān ast.
KGB (r) – Kumitai davlatii bexatarī; nāmi sāzmāni amniyatī dar zamāni šūravī.
kema – kištī.
keng (ū) – vase', kušād.
kečki pešin (ū) – sari pešin.
kiyik (ū) – āhu.
kiyikzanī – zadanii āhu, šikāri āhu.
kiym (ū) – libās.
kiymhāi – libāshāi.
kindiki – nāfī.
kinā – film.
kināyam – kinārā ham, filmrā ham.
kišan – band, halqa barāi bastan.
kiya – kirā.
kley (r) – časp.
kāza – xāna.
kāmissiya (r) – gurūhi nāzirān.
kānak – sūrāx.
kānakašān – sūrāxašān.
kānaki binī – sūrāxi binnī.
kānikay – kanī kay, kanī dar kujā.
kānī – kanī.
kāsadār – kase, ki dar hammām kāsa medārad.
kuvah – kūh.
kulluk kardan – dastu pārā yakjā bastan.

kunda / kundan – kardan.
kuniyam – kardanī bāšī ham.
kunsay – karda istādaast.
kusi eget-ba – dašnām; ba falāni sāhibat.
kufayakun – nestu nābud.
kuč (ū) – neru, quvvat.
kušanded – kušandai tu.
kuštādī – kušta budī.
kūbeša – kūbaašrā.
kūgan (ū) – bandi halqašakl.
kūgača – kuzača.
kūkrak / kūkurak (ū) – qafasi sina.
kūlvār – bārdān, xalta.
kūlābitūppa – nāmi xūrāki xamirī, tūppa.
kūndalang (ū) – ba muqābili darāzī guzāštani čize.
kūpkārī (ū) – buzkašī.
kūrišmiš (ū) – vāxūrī.
kūtpar – paru bāli asāsii parranda.
kūčmakbāzī – nāmi bāzie, ki bā sangčahā surat megirad.

labzaš – lafzaš.
layat kardan – fišār kardan, zer kardan.
liqāb – niqāb, pūšiš, parda, faranjī.
lākin – lekin, vale.

mazzeš – mazaaš, ahvālaš.
maina – mana inrā.
mayda-tarid – xurd-xurd.
maydek / maydekak – xurdakak.
mayed – mana inrā bigired.
maqal – afsāna.
malul – malāl.
mament / māment (r) – dar yak dam, hamān zamān.
mana hamta – mana hamin tavr.
mangirif – andarmān, mašyul.

mandayin – misli man.
martaba – marātiba.
martayam – marātiba ham.
mas – bā dast išāra kardan, sila kardan (mas kašidan).
maxta (ū) – sitāiš, ta’rif.
mačit – masjid.
ma’mus – navāziš, sila.
meayezad – meāvezad.
mebeyem – meāyem.
mebeyī – mebiyāī.
meberad – meārad.
mebeyan – meāyand.
megirtagī – megiriftagī.
megūn – megūyand.
medarān – medarāyand.
medāden – medādand.
meiskirad – dast megirad, meqapad.
mena – mābayn.
meni – bayni.
menavsan – menavisand.
menašam – miyānaš ham, baynaš ham.
meneš-ba – ba mābaynaš.
mepartān – mepartāyand.
mepāyan – nazārat menamāyand.
merad – meravad.
meran – meravand.
merem – meravem.
meteī – medihī
meteyem – medihem.
meteyī – medihī.
meteyad – medihad
meteyam – medihem.
meteyan – medihand.
metiqānad – tela medihad.
mefurām – mefurāyam, furud meāyam.

mejuyzadan(d) – jeγ mežadand, sadā mekardand.
mešad – mešavad
mešan – mešavand
meši – mešavī.
mešuden – mešudaand.
miyem – mayanaam, mayzam, fikram.
milisa / militsya (r) – pālis.
miniatura / minyatyura (r) – surat, naqqāšī, rasm.
minut (r) – daqiqa.
mānem – bigzārem.
mānsay – mānda istādaast.
mātasekil / mātātsikl (r) – dučarxai mātārdār.
māya – mārā.
mullābaškānakā – mullābačahāyakhā.
munaqaša – munāqiša.
mutūʹ – muteʹ.
muhālija – muālīja, tabābat.
musaxxar – tasxīr kardan.
mustaynī – šādu masrur šudan.
mustar – hayrān.
mušabbak – panjaradār, dari panjradār.
muškul – muškil.
mušša – nāmi daraxti zarang.
mūzai hakkarī – muzai pāšnabaland.
mūl – ziyād.
mūleš – ziyādaš, beštaraš.
mūči – būsā.

naberī – na biāvarī.
navankī – hamān ki bud.
navistagi – navištagi.
navsidageš – navištai ū.
nagirifsādem – nagirifta istādaem.
nagirtay – nagiriftaast.
nagirti – nagiriftī.

nazda – nazada, xāmūšāna, ārāmāna; dam nazda – xāmūšāna, ārāmāna.
nayda – nadida.
naydagī – nadidagī.
naydemam – nadidaem ham.
nayden – nadidaand.
namegūn – namegūyand.
namegūt – namegūyad.
nameteyem – namedihem.
namurday – namurdaast.
napursisādet – napursida istādaed.
narasisāday – narasida istādaast.
narxaša napursida – biduni pursiš, nāāgāhāna.
nasaq – nang, nāmus.
nated – nadihed.
nateyat – nadihad.
nateyī – nadihī.
natānist – natavānist.
natānī – natavānī.
nafursāndāšad – nafīristāda bāšad.
naxātim – naxāhad ham.
naxātki – naxāhad ki.
načakānda guftay – hamašrā purra guftast.
najirkam – hazar nakunam.
najjum – harkat nakun.
negizi (ū) – rešai.
nekī – lekin.
nestarjahān – nest dar jahān.
nimkāf – nimvā.
nimrust – nisfaš rust, nisfaš pinhān.
nātūyrī – nādurust.
nāšad – nabāšad.
numer / numur (r) – šumāra.
nūbat – navbat.

pavur / pāvar (r) – āšpaz.
paga / pagā – pagāh, rūzi āyanda.
pagesh – pagāhiaš, rūzi digaraš.
padiyāmnii kirant / pādyāmnii krant (r) – krani bārbardāri sāxtmān.
padiryad / pādryad (r) – batartib, bānizām.
paykān – pāymāl, zeru zabar.
paymāna – munāsib, muvāfiq, lāiq.
pana – pinhān.
panat – padarla'nat.
panām – panāham, pušti panāh.
parvānigareš – nigahdāri čizu čāra.
pahm – pahn.
pahnat – padarla'nat.
partāfsen – partāfta istādaand.
pasledniy / pāslediy (r) – āxirin.
pesu maxav – nāmi kasalie, ki pūsti ādam safedi zardābdār ast.
pešakī – qablan.
pešgaya – pešgahrā.
pešā – pešhā, dar zamānhāi peš.
pila – zamān, vaqt; yak pila – yak zamān.
pirafessār (r) – prāfessār.
pistaqī – sabz.
pitišlī (ū) – mānand.
pičekak – kamakak, andakak.
piči – kame.
pišti – pušti, qafāi.
pištāi – puštāi, bālāhāi.
pāydan – pinhāni nazārat kardan.
pāma – pāyamrā.
pāššā – pādšāh.
prāgrameša – barnāmaašrā.
puda – mavize, ki az pasmāndai angur čidaand.
put – ling.

putun – butun, hama, purra.

pūk – xālī.

pūsa – būsa

pūšisem – pūšida istādaem.

qadama tayāq – bāzii bačagāna, ki ba vāsitai kaltak va čen namudani qadamhā surat megirad.

qadamjā – jāe, ki pāi šaxsiyathāi ma’rufi mazhabī rasida bāšad.

qaytam (ū) – bar’aks.

qaqra – kalimai taqlidii sadāi čūb, yā ustuxān.

qalqān (ū) – sipar.

qama (ū) – bandī.

qamāq (ū) – zindān.

qanat (ū) – bāl, par.

qaravul (ū) – pāsban.

qarāšam – siyāhiašrā ham; čahraašrā ham.

qastdan – barqasd.

qata – kame, andake.

qatar – qadar, miqdār.

qatarek / qatrek – andake, kame.

qatekak – xurdakak.

qatī / katī – hamrāhī.

qizam (ū) – duxtaram.

qizziq (ū) – jālib, jazzāb.

qiziqaš – šavqāvaraš.

qiyiq – rūymāli čārgūšai zanāna, ki rangaš surxi guldār ast.

qiyin (ū) – muškil.

qiyšiq-iyšuq (ū) – kaju kileb.

qiliq (ū) – nayma.

qilič (ū) – šamšer.

qir – teyai kūh.

qirhāqir – kuštāri hama, kušākušī.

qirān-tūfān kardan – ba ma’nii maylub namudan.

qāqilmiš (ū) – xušk šudan.

qārin tūydī qayyī ketī (ū) – iškam ser šud, ɣamhā dur šud.
qāt (ū) – šikāfī, lāya.
quyma (ū) – rexta, munāsib.
qulluq / qulluq-pulluq – mubārak, sipās, tašakkur.
qulumča / qulunča (ū) – tāyča.
qurša (ū) – ihāta kardan, pečānidan.
qur’a andāxtan – fāl didan.
qučāq (ū) – āɣūš, baɣal.
quš (ū) – paranda.
qūyma-qučāq / qūyma-qūltuq – āɣūš ba āɣūš.
qūltuq (ū) – baɣal.
kūltuqam (ū) – baɣalam.
qūnyirāq (ū) – zangula.
qūrɣāšim (ū) – āhani sust; elementi kimyāī, rangaš xākistari.
qūššeša – dušāxarā.

raykum / raykām (r) – raisi hizb dar zamāni šūravī.
rani / rany (r) – majruh.
rafsay – rafta istādaast.
rafsī – rafta istādaī.
rafsāden – rafta istādaand.
rafsāhād – rafta istāda bud.
raften – raftaand
raftāhād – rafta bud.
revalyutsiya / revālyutsiya (r) – inqilāb.
repressiya (r) – kuštāri sālhāi siyum dar Šūravī.
rāmantika (r) – taxayyulī, išqī.
rumetān – Rumii šumā, ya’ne Mavlānā Rumī.
rux – yak nav’i āhan.
ruxtan – āhantan.
ruxaš – rangaš, čehraaš.
rūbay-rūbay – rūz ba rūz; āhista-āhista.
rūzan-ki – dar rūz buda; hamin rūzanki – dar hamin yak rūz buda.
rūytan – rūintan, āhantan.

rūm – rūyam, rūi man.

rūhāya – rūyhārā.

sabča – hāsili navbastai xarbuza va handalak, xarbuzzai nāpux-ta.

savyā – hadya, tuhfā.

savutu qalqān (ū) – javšanu sipar.

sayla (ū) – intixāb.

saylā – sayrhā.

sal – sahl, kame.

saldat (saldāt) / sāldat (r) – askar.

saldatā – askarhā.

salāsil – silsilai halqahā, zanjirahā.

samaliyāt / samālyāt (r) – havāpaymā.

sanatāriya (r) –istirāhatgāh.

sanqala – sangčīn šuda; zamini sangin.

sanjetān – az sanjiš guzarāned.

sahlak – andak.

sard – darunrav, tablarza.

sarkanu pākan david – zud davida raftan.

sarhang – sanduq.

sarāmā-ba – ba sarhāyamān.

seravnā (r) – az dusar.

sex / (r) – šu'bai kārḫāna.

signāl / signal (r) – xabar.

siyāgī – siyāhī.

siyāhčīl – siyāhguna.

simurḡquš – parandai simrurḡ.

sinatey – sinabiryān, ḡamgin.

sineš-ba – ba sinaaš, ba pistānaš.

sintira / sentner (r) – barābari sad kilā.

sinčī / sinča – bā diqqat nigaristan, zeri čašm nigāh karda san-jidan.

snaryad (r) – gulula.

sāatā – sāathā.

sār – savār.

sāram – savār ham.

sātix (r) – čenaki zamin.

sāxt (in sāxt kardan girad) – in guna (in guna kardan girad).

spakāāāyni / spākāyny (r) – ārām.

stadiān (r) – varzišgāh.

suruk (ū) – gurūh.

suya (ū) – takya.

suyangan tāyim (ū) – kūhi takyagāham.

sūtka / sutka (r) – šabānarūz.

sūxsay – sūxta istādaast.

sūyan – sūhān barāi tez kardani kārd.

šabanda rūza – šabu rūz.

šavvas / šuvvas / šuvvās – kalimai taqlidii sadāi āb.

šaḡar-šaḡar – kalimai taqlidii sadāi pāi asp.

šaltāqī – kašāla, ādami nazarnāgir.

šapaltang – ādami azmijussa.

šappat – namāyān.

šartī – zud (šartī guft – zud guft).

šatak (r) – pāpūš, dampāi.

šibirdāqaša-čibirdāqaša – majmūi ārāiši zanāna.

šikisay – šikasta istādaast.

šilmiš – bā panja čizerā az tana kašida giriftan; čang zada giriftan.

šipiān (r) – jāsus.

šištay – ništaasta.

šātim – šāyad ham.

šāfu šaškeš – šamšeru siparaš.

šuvala – šavla.

šumāhān-da-yin – ba mānandi šumāhān.

šusādī – šuda istādaī.

šussay – šuda istdaast.

tabl / tabli jang – naqāra.

tabān – pāšna.
tabānaš – pāšnaaš.
tavāze – hamvazn, tavāze'.
tayāq – asā, kaltak.
tayi – tagi.
taqsir – janāb, muhtaram, āyā.
taq-taq – kalima taqlidi āvāzi zadani čize.
tala (ū) – tārāj.
talant – iste'dād.
talb / talbidan – ba mehmānī da'vat kardan.
talātūb / talātūp – maʿal, ʿalāyula.
talpinmiš (ū) – harakat, kūšiš.
tanti – tandeh, mard.
tantigī – tan dādan, jasārat, mardānagī.
taputez – serharakat.
tarit-tarit – pāra-pāra, xurd-xurd
tarra-tarra – āvāzi taqlidī nisbat ba pāra kardani matā'.
tasbī – tasbeh.
tat – tamāman, hej gāh.
tatbiri xāb – ta'biri xāb.
taxtamarg – margi nāgahānī.
te – bideh.
ted – dihed
teyānam – bidihānam.
tela – hul, takān.
temir (ū) – āhan.
temirčiya (ū) – āhangarrā
temuru taqqaya – āhanpārārā.
tentak (ū) – devāna.
teppa-tešik – sūrāxi bālāi xāna.
teppeš – saraš; «rustam da teppeš mebardārad».
teppi Sām – sari Sām
tetān – šumā dihed.
texnik (r) – kase, ki bā vāsitahāi texnika kār mekunad.
texnikačiyān – šaxsāni dārandai texnika.

tešik (ū) – sūrāx.
teyad – dihad.
teyam – diham.
teyan – dihand.
tikka (ū) – rāst, qāmati rāst.
tiptik – rāst.
tirafšānī – ba mānandi tir.
tirzan – kamān barāi zadani tir.
tirā – tarhā.
tit – vayrān, xarāb.
titra – larza.
tāba – tavba.
tābayu tazzarā – tavbayu zārī.
tāyčuq – kurrai asp.
tāyčuqaša – tāyi ūrā, kurrai ūrā.
tānist – tavānist.
tānistaš – tavānistaš, tavānāiaš.
tās – kalimai taqlidii sadāi kafidan (tās kafid).
tāxsen – tāxta istādaand.
tuvahmat – tuhmat.
tuāf (tavāf) – sajda.
tus – aynan, mānand.
tusi – mānandi.
tus-tūpalang – čun girdbād.
tušpera – tušbera.
tuya – turā.
tūyrī (r) – durust.
tūm / tām (r) – jild.
tūsatdan – nāgahān.

udi – ūhdai.
uže (r) – kayhā.
uyeš-ba (ū) – ba lānaaš.
un-ja – dar ān jā.

unā – ānhā.
unāya – ānhārā.
unta – ān tavr, ān čunān.
untaring – ān tavr, ān guna
untaringā – ān tavr hā, ān gunahā.
unčeša – ān čizašrā.
unčiyam – ān čiz ham.
unčī – vay, ān.
urū – ān taraf.
urūdagihā – dar ān taraf budagihā; kasāne, ki dar ān taraf has-
tand.
urūdagī – dar ān taraf budagī.
urūhā-ba – dar ān taraf hā.
urūš – ān tarafaš.
urūyam – dar ān taraf ham.
urhā-ur (ū) – zanā zan; zadanii yakdigar.
učun (ū) – az barāi.
ušpulak – huštaki kūdakāna az safāl; nay az safāl.
ušpullakzanī – huštak zadan, naynavāzī.

ūgaya (ū) – mādarandar, nāmādar.
ūyla (ū) – fikr.
ūynāš (ū) – zane, yā marde, ki ba γayr az hamsari xud, pinhānī
bā kase išqbāzī mekunad.
ūq/ūγ – tir.
ūlum / ūlum-ūtum (ū) – marg.
ūlčak (ū) – čenak, muvāfiqi qadu bast andāza giriftan.
ūrus – rus, kāfir.
ūrus-ba-yam – ba rushā ham.
ūrūša – ān tarafašrā.
ūsa – har kī.
ūsa yasavul, kūsa yasavul – yak nav’ šūxī; har kī yasavul,
kūsa yasavul.
ūxša (ū) – mānand.

vayur-vuyur – kalimai taqlidī, mayal, ɣalāɣula.
vadabang / vadavang – zud, xušhālī, bābarār šudan, dar avj.
važži – ehsāse, ki badanrā ba larza meārad ba misli zadanii barq.
vaxtā – vaqthā.
vayam – vay ham.
vinā (r) – šarābi ankur.
vāinkamat / vāennıy kāmıtet (r) – kumitai nizāmī.
vālasıped / velāsıped (r) – dučarxa.
vuqū' – xāhiš, mayl; vāqe' šudan.

xay – xayr.
xandıssay – xadida istādaast.
xarī – bālār, čūbhāi ɣafse, ki dar saqfi xāna meguzārand.
xaru xıngile – aspu šuturu xar hamrāh bā bāraš.
xasin – az xas.
xıtir / xıtrıy (r) – makkār.
xābātān – xābhāyatān.
xāki māhān bext – xāk bextan, bad šudani hālata kase.
xāku xamučaš – pasmāndaaš, bāqımāndaaš.
xāndāšam – man xānda bāšam.
xāni – dar xānai.
xānānsay – xānda istādaast.
xānāhāšan – xānahāyašan.
xānsem – xānda istādaem.
xānsādagī – xānda istādagī.
xāravād – xāb ravād.
xāraftay – xāb raftaast.
xūrdas – xūrda budast.
xūrden – xūrdaand.
xūrsay – xūrda istādaast.
xūrsem – xūrda istādem.

yakdan – yakbāra, dafʼatan.
yaknuga – yaktaraf; yaksū.

yakāb – ābe, ki ba čand samt meraft, yakjā šud, ya'ne «yakāb» šud. Dar in jā ba ma'nii yakjā šudani nazdikān.

yana (ū) – bāz.

yigit (ū) – javān.

yav – γārtagar, ādami gušna.

yagdan / yakdan / yagdayn – yakbāra, daf'atan.

yaylāv – yaylāq, čarāgāh; jāi serābu alaf, ki dar tābistān va gāhe dar zivistān čārvārā ān jā mečārānand.

yakmayak – yak ba yak.

yaksān kardan – hamvār namudan; nābud kardan.

yakčan – yakčand, čandin.

yakčiqāt – yak vaqte, yak zamāne.

yaldiras – yaltas, jilā dādani čize.

yaradār – zaxmdār.

yaraša (ū) – muvāfiq.

yasavul – pāsbān.

yāmbāš (ū) – kajpahlu nišastan.

yāš (ū) – javān.

yummī – daf'atan girya kardan.

yulyun – buttae, ki bargu gulaš xurd ast.

yūq (ū) – nest.

yūrgak (ū) – parpeč.

yāf – yāft.

yāšem – javāniam.

yāšāyam – javānān ham.

zav / zāv (r) – nišebī, jarī.

zavaš-ba – ba zāvi ān jā; ba jarīi ān jā.

zaif – zan.

zakarrī – narī, mardī.

zakirita / zakrītā (r) – pūšida.

zametka (r) – nišāna.

zamātī – hamān zamān, hamān dam.

zanušūyī – ba mānandi zanu šavhar zindagī kardan.

zapt / zabt – išyāl.

zasāden – zada istādaand.
zasādāhāt – zada istāda bud.
zassāday – zada istādaast.
značit (r) – ya'ne.
zāl / zal (r) – sālun, tālār.
zālī kard – zirakī kard.
zāt māndagī – nasl māndagī.
zurrā – zirak.

«ŠĀHNĀMA»
DAR BAYNI TĀJIKĀN

(Pažūhiš va matnhā az dehai Pasurxī)

Girdāvaranda va pažūhanda:
Rahmānī Ravšan (R.Rahmānāv)

Hurufčīn va tarrāh:
Ārzu Rahmānī

Ba matbaa 04.10.2016 supārīda šud.

Ba čāp 02.10.2016 imzā šud.

Andāzai 60x84 ¹/₁₆.

Juz'i našrī-hisābī: 26,0

۱۰۴. *واریس* - واریس. *بحر التواریخ* (شاهنامه). نسخه خطی شماره ۶۵۰، در کتابخانه ملی.
۱۰۵. *هفت علامه ۱۹۹۴* - هفت علامه / تهیه و تکمیل ب. شیرمحمدیان، د. عابدزاده. دوشنبه: عرفان، ۱۹۹۴
۱۰۶. *همراقل اف ۱۹۶۱* - همراقل اف خ. شیوه‌های تاجیکان ریان بایسون. دوشنبه، ۱۹۶۱
۱۰۷. *یاحقى ۱۳۸۶* - یاحقى محمدجعفر. فرهنگ اساطیر و داستانواره‌ها در ادبیات فارسی. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۶
۱۰۸. *یونس اف ۱۹۸۹* - یونس اف ا. ثروت بی‌بها // علم و حیات. -۱۹۸۹. ش ۱۱. ص. ۲۸-۲۹
۱۰۹. *یونس اف ۱۹۹۴* - یونس اف ا. نسخه‌های خطی شاهنامه ابوالقاسم فردوسی. زیر تحریر ا. افصحزاد. دوشنبه، ۱۹۹۴. - ۳۴ ص.

۲۰۰۸

۸۶. **قاسم‌آوا ۲۰۰۳** - قاسم‌آوا م. آب در شاهنامه فردوسی. دوشنبه، ۲۰۰۳
۸۷. **قاسم‌اف ۲۰۰۶** - Касимов О. Деривация в «Шахнаме» - Абулкасима Фирдавси. Душанбе: Деваштич, 2006.
۸۸. **قاسم‌اف ۲۰۱۱** - Касимов О. Картина животного мира в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси. Душанбе: Дониш, 2011.
۸۹. **قاسم‌اف ۲۰۱۱ (الف)** - Касимов О. Лексика растительного мира в «Шахнаме». Душанбе, 2011.
۹۰. **قربان‌اف ۲۰۰۸** - قربان‌اف ص. لهجه - نیموی دیگر زبان کهن. دوشنبه، ۲۰۰۸
۹۱. **قصه‌ها ۱۹۹۴** - قصه‌ها از روزگار فردوسی تهیه ب. شیرمحمدیان و د. عابدزاده دوشنبه: ادیب، ۱۹۹۴
۹۲. **قصه‌ها ۱۹۹۶** - قصه‌ها پیرامون فردوسی و قهرمان‌های شاهنامه. / تهیه ب. شیرمحمدیان و د. عابدزاده. دوشنبه: پیوند، ۱۹۹۶
۹۳. **کابیدزه ۱۹۵۸** - کابیدزه د. شاهنامه در زبان گرجی // شرق سرخ، ۱۹۵۸ - ش ۲ - ص ۱۳۵-۱۴۷
۹۴. **کتاب‌شناسی فردوسی ۲۰۱۲** - کتاب‌شناسی فردوسی و شاهنامه (نشان‌دهنده بایلیوگرافی ادبیات). کتاب ۱. / مرتب: ا. یونس‌اف. دوشنبه، ۲۰۱۲
۹۵. **گلرخسار - دیوان (دیوان عشق و اشک و خنده)**. دوشنبه: پیوند، ۲۰۰۴
۹۶. **لایق ۲۰۰۸** - لایق شیرعلی. کلیات. عبارت از دو جلد. جلد ۱. اشعار. دوشنبه: ادیب، ۲۰۰۸
۹۷. **مستجیر ۱۹۸۹** - مستجیر ا. روزنامه سفر اسکندرکول / ا. افصحزاد و م. ملااحمداف. دوشنبه: عرفان، ۱۹۸۹
۹۸. **ملااحمداف ۲۰۰۳** - ملااحمداف م. پیام اخلاقی فردوسی. دوشنبه: دیوشتیچ، ۲۰۰۳
۹۹. **ملیحای سمرقندی ۱۳۸۵** - ملیحای سمرقندی، محمددبیح بن محمدشریف. تذکره مذاکر الاصحاب یا تذکره شعرای ملیحای سمرقندی / تهیه‌کننده متن انتقادی: ک. عینی. دوشنبه: پیوند، ۱۳۸۵
۱۰۰. **ندوشن ۱۳۵۰** - ندوشن، محمد علی اسلامی. زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه. تهران: توس، ۱۳۵۰
۱۰۱. **نذری ۲۰۱۴** - نذری ج.، خراسانی ا. هنر نامه‌نگاری در شاهنامه فردوسی. دوشنبه، ۲۰۱۴
۱۰۲. **نرشخی ۱۹۷۹** - نرشخی ابوبکر. تاریخ بخارا. دوشنبه: دانش، ۱۹۷۹
۱۰۳. **نظیر ۱۹۹۶** - نظیر و. فردوسی و خیام. دوشنبه، ۱۹۹۶

۶۹. **عبدالاف ۲۰۰۷** - عبدالاف ن. *داستان‌های عشقی در شاهنامه فردوسی*. دوشنبه: سینا، ۲۰۰۷.
۷۰. **عبدالولی‌اف ۱۹۸۷** - عبدالولی‌اف ا. *آموختن ایجادیات ابوالقاسم فردوسی در صنف ۹*. دوشنبه: عرفان، ۱۹۸۶؛ ۱۹۸۷.
۷۱. **عبدالله‌اف ۱۹۸۷** - عبدالله‌اف ا. *ابوالقاسم فردوسی*. دوشنبه: ادیب، ۱۹۸۷.
۷۲. **عصا زاده ۱۹۹۹** - عصا زاده خ. *ابوالقاسم فردوسی در شناخت ساتم الغزاده*. دوشنبه، ۱۹۹۹
۷۳. **عینی ۱۹۶۳** - عینی ص. *در باره فردوسی و شاهنامه او* // کلیات. ج ۱۱، کتاب یکم. دوشنبه، ۱۹۶۳.
۷۴. **غفوراف ۱۹۸۳** - غفوراف ب. *تاجیکان: تاریخ قدیمترین، قدیم و عصرهای میانه*. کتاب یکم. دوشنبه: عرفان، ۱۹۸۳.
۷۵. **فردوسی ۱۹۳۸** - فردوسی ابوالقاسم. *شاهنامه: داستان‌های منتخب / سرسخن* ان. بالدیریف. ترتیب‌دهنده: رهاشم. استالین‌آباد، ۱۹۳۸ (به الفبایی لاتین).
۷۶. **فردوسی ۱۹۴۰** - فردوسی ابوالقاسم. *شاهنامه: داستان بهرام چوبینه / موهر. ا.ا.* برتلس. استالین‌آباد، ۱۹۴۰ (به الفبایی لاتین).
۷۷. **فردوسی ۱۹۴۰ (a)** - فردوسی ابوالقاسم. *شاهنامه: داستان رستم و سهراب / محرر ا.ا.* برتلس. استالین‌آباد-لنینگراد، ۱۹۴۰ (به الفبایی لاتین).
۷۸. **فردوسی ۱۹۴۳** - فردوسی ا. *الماس‌های مردانگی: پارچه‌ها از شاهنامه ابوالقاسم فردوسی / سرسخن، توضیحات و تحریر ا. لاهوتی*. استالین‌آباد، ۱۹۴۳
۷۹. **فردوسی ۱۹۴۴** - فردوسی ا. *داستان رستم و کاموس کاشانی: پارچه‌ها از شاهنامه / انتخاب و تحریر ا. لاهوتی*. استالین‌آباد، ۱۹۴۴
۸۰. **فردوسی ۱۹۵۵** - فردوسی ا. *داستان‌ها از شاهنامه: عبارت از دو جلد. جلد ۱ / محرر و ترتیب‌دهنده ب. سیروس، م. رحیمی*. استالین‌آباد، ۱۹۵۵
۸۱. **فردوسی ۱۹۵۶** - فردوسی ا. *داستان‌ها از شاهنامه: عبارت از دو جلد. جلد ۲ / محرر و ترتیب‌دهنده ب. سیروس، م. رحیمی*. استالین‌آباد، ۱۹۵۶
۸۲. **فردوسی ۱۹۶۴-۱۹۶۸** - فردوسی ابوالقاسم. *شاهنامه. عبارت از ۹ جلد / ک. عینی، ز. احراری، ب. سیروس، م. دیوانه‌قل‌اف*. دوشنبه، ۱۹۶۴-۱۹۶۸؛ نشر دوم ۱۹۸۷-۱۹۹۱؛ نشر سوم ۲۰۰۷-۲۰۱۰
۸۳. **فضل‌الدین زاده ۲۰۰۶** - فضل‌الدین زاده ا. *دمی یا شاهنامه*. دوشنبه، ۲۰۰۶
۸۴. **فطرت ۱۹۹۲** - فطرت ا. *شورش واسع. فردوسی / تهیه پ. گل‌مراد*. دوشنبه، ۱۹۹۲
۸۵. **فهرست ۲۰۰۸** - فهرست مواد ثبت آوازی به شکل رقمی گردانیده از فاند فولکلور به نام رجب امان‌اف پژوهشگاه زبان و ادبیات به نام رودکی آ.ع. ج. *تاجیکستان (سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۷) / تهیه ص. محموداف / با سرسخن ف. عزیزی*. دوشنبه،

۵۴. **رحمانی ۲۰۱۳ (a)** - رحمانی ر. نوروز آریایی تاجیکان. دوشنبه. دمت. ۲۰۱۳-ص. ۱۴۵.
۵۵. **رحمانی ۲۰۱۳ (b)** - رحمانی ر. پژوهش شاهنامه در دانشگاه کمبریج // به قله‌های دانش. ۲۰۱۳-ش ۱۱-۱ ژانویه.
۵۶. **رحمانی ۲۰۱۴** - رحمانی ر. *اولین متن‌های فولکلور تاجیک* (و یا یک روایت مهم وابسته به شاهنامه) // ادبیات و صنعت. ۲۰۱۴-۲۵ سپتامبر.
۵۷. **رحمانی ۲۰۱۵** - رحمانی ر. *برزوی دهقان* // دانشنامه فرهنگ مردم تاجیک. جلد ۱. دوشنبه: ای‌مت، ۲۰۱۵-ص ۱۰۹
۵۸. **رحمانی ۲۰۱۵ (a)** - رحمانی ر. *شاهنامه در فرهنگ مردم تاجیک و اشارتی در باره بحر التواریخ عبدالقayı وارس بخارایی* // دفتر همایش جهانی بزرگداشت آغاز دومین هزاره سرایش شاهنامه. دانشگاه اپسله. سوید (شوتسیه)، ۱۵-۱۶ اکتبر ۲۰۱۱. اپسله، ۲۰۱۵-ص. ۴۹-۶۶
۵۹. **رحمانی ۲۰۱۵ (b)** - رحمانی ر. *برزونامه* // دانشنامه فرهنگ مردم تاجیک. جلد ۱. دوشنبه: ای‌مت، ۲۰۱۵-ص. ۱۰۹-۱۱۱.
۶۰. **رحمانی ۲۰۱۵ (c)** - Рахмони Р. Краткое описание этно-генезиса таджикского народа (это статья напечатана в журнале «The review of Central Asian Studies». vol.3 may 2010. The Institute of Central Asian studies. Kangnam University, Korea. Душанбе, 2015. - 48с.
۶۱. **رک ۱۹۹۸** - Рак И.В. Зороастрийский мифология. Древнего и раннесредневекового Ирана. СПб.-М.: Журнал «Нева» - «Летный Сад», 1998.
۶۲. **سیدزاده ۲۰۱۱** - سیدزاده ج. *فردوسی کیست و شاهنامه چیست؟* دوشنبه، ۲۰۱۱
۶۳. **سیمرغ سپید ۱۳۵۸** - سیمرغ سپید. تهیه احمدعلی کوهزاد // *مجله فرهنگ خلق*. کابل، ۱۳۵۸، ش ۱-۲.
۶۴. **شریفزاده ۲۰۱۴** - شریفزاده خ. *شاهنامه و شعر زمان فردوسی*. دوشنبه، ۲۰۱۴
۶۵. **صباحی ۱۹۹۸** - صباحی ه. *شاهنامه در آثار هنری*. سمرقند، ۱۹۹۸
۶۶. **صمد ۲۰۰۴** - صمد و. *شاهنامه فردوسی و چرنیشیوسکی*. دوشنبه: ادیب، ۲۰۰۴
۶۷. **ضریری ۱۳۶۹** - ضریری مرشد عباس. *رستم و سهراب / به کوشش ج. دوستخواه*. تهران، ۱۳۶۹
۶۸. **ضیاءالدین آوا ۱۹۹۰** - ضیاءالدین آوا ا.، حسن آوا ص. *سیمای معنوی زنان در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی*. دوشنبه، ۱۹۹۰

августа 2010 / Организатор: Корейское министерство культуры, спорта и туризма. Заполнитель: Форум «Алтайская культура». Алматы: Отдель «Достлык», 2010. –С.40-46 (Ба забони русӣ). –С. 47-53 (Ба забони кореягӣ).

۴۵. **رحمانی ۲۰۱۱** - رحمانی ر. همایش هزارمین سرایش شاهنامه در ایران // آزادگان. دوشنبه، ۲۰۱۱. ش ۲۰-۲۵. می.

۴۶. **رحمانی ۲۰۱۱ (a)** - رحمانی ر. فریاد بی‌صدا / گفتگو با دکتر اسدالله حبیب). - دوشنبه: ار-گرف، ۲۰۱۱. ص ۸۸.

۴۷. **رحمانی ۲۰۱۱ (b)** - رحمانی ر. شخصیت فردوسی و داستان‌های شاهنامه در گفتار تاجیکان // Aryana (Historical, Cultural, Literary and Afghanistan Studies). Volum XIII, Sacial Journal of Number 4, Winter 2011 (Zimistan 1390). – C.3-9.

۴۸. **رحمانی ۲۰۱۱ (c)** - رحمانی ر. شاهنامه و شاهنامه‌خوانی در شوتسیه // بهار عجم. دوشنبه، ۲۰۱۱. ش ۳۲-۳۳-۲۴. نوامبر.

۴۹. **رحمانی ۲۰۱۱ (d)** - رحمانی ر. شناخت فردوسی و داستان شاهنامه در گفتار تاجیکان // http://www.bbc.co.uk/persian/arts/2011/05/110511|23_persian_language_tajikstan.gel.shtml (in Persian). 11.05.2011.

۵۰. **رحمانی ۲۰۱۲** - رحمانی ر. داستان سیاوش در گفتار تاجیکان // فردوسی‌پژوهی (مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان). دفتر دوم. به کوشش یاسر موحدفر. تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۰ (=۲۰۱۲). ص ۶۳۷-۶۵۳.

۵۱. **رحمانی ۲۰۱۲ (a)** - رحمان اف ر. بحر التواریخ و ارس بخارایی و شاهنامه‌خوانی // صدای شرق، ۲۰۱۲. ش ۳-۱۴۳-۱۵۰. رحمانی ۲۰۱۳ (a) - رحمانی ر. نوروز آریایی تاجیکان. دوشنبه: دم‌ت، ۲۰۱۳. ص ۱۴۵.

۵۲. **رحمانی ۲۰۱۲ (b)** - Rahmoni R. The variant of the story of Barzu amongst the tajiks of Boysun // Shahnama Studies II: the reception of Firdausi's Shahnama / edited by Charles Melville, Gabriella van den Berg. Leiden-Boston: Brill, 2012. – Pp.291-302.

۵۳. **رحمانی** - Rahmoni R. & Gabrielle van den Berg (eds.). 2013 The Story of Barzu: As Told by Two Storytellers From Boysun, Uzbekistan. Leiden University Press, 2013. – 146 p.

культура в труде наршахи “История Бухары” // Iran & caucasus. Research papers from the Caucasian Centre for Iranian Studies, Yerevan. Tehran: International Publications of Iranian Studies, 1999-2000. Vol. 3-4. – P. 243-248.

۳۴. رحمانی (a) ۱۹۹۹. Rahmoni R. Rustam's role in tajik folklore. // Ancient- civilization and its role in formation and developing of central Asian culture of Samanides epoch. Dushanbe, 1999. – s. 170-171.
۳۵. Рахмони Р. Проблемы устной поэзии и прозы в творчестве персоязычных народов. Москва: Древо жизни — 2000.
۳۶. رحمانی - 2001. Rahmoni R. Traces of Ancient Iranian Culture in Boysun District, Uzbekistan // Asian Folklore Studies. Japan, Nagoya, Vol. 60, 2001. pp.295-304.
۳۷. رحمانی ۲۰۰۱ (a) - رحمانی ر. تاریخ گردآوری، نشر و پژوهش افسانه‌های مردم فارسی‌زبان (تاجیکستان، افغانستان، ایران). تهران: پژوهش‌های ایرانی- نوید شیراز، ۱۳۸۰ (۲۰۰۱)، ۲۸۸ ص. (فارسی)
۳۸. رحمانی ۲۰۰۳ - رحمانی ر. به یاد تقالی و شاهنامه‌خوانی (گفتگو با دانشمند فرزانه جلیل دوستخواه) // مردم‌گیا، ۲۰۰۳، ش ۱-۲، ص. ۴۳-۶۵، ص. ۴۴-۶۸
۳۹. رحمانی ۲۰۰۴ - رحمانی ر. پیمان و وفای زنانه در داستان بیژن و منیژه // در کتاب: پژوهش‌های ایرانی / ر. مرادی. شیراز: نوید شیراز، ۱۳۸۱ (۲۰۰۴). - ص. ۳۳-۲۰
۴۰. رحمانی ۲۰۰۶ - رحمانی ر. تمدن آریایی (مجموعه گفتگوها). دوشنبه: پیوند، ۲۰۰۶-۲۴۲ ص. + ۲۹۸ ص. = ۵۴۰ ص (به الفبای تاجیکی و فارسی).
۴۱. رحمانی ۲۰۰۷ - رحمانی ر. داستان برزو در گفتار جوهره کمال (متن علمی). دوشنبه، ۲۰۰۷ - ۵۵ ص.
۴۲. رحمانی ۲۰۰۸ - رحمانی ر. بررسی شاهنامه در انگلیه // صدای شرق. - ۲۰۰۸. - ش ۵. - ص. ۱۶۳-۱۶۶
۴۳. رحمانی ۲۰۱۰ - رحمانی ر. جشن شاهنامه در برلین // به قله‌های دانش. دوشنبه، ۲۰۱۰. - ش ۱۵-۲۴ - سپتامبر.
۴۴. رحمانی ۲۰۱۰ (a) - Рахмонов Р. Таджикские фильмы на основе эпических сказаний // Корейский- центральноазиатский творческий симпозиум. 25

۱۸. **خاکیرایف ۲۰۰۵** - خاکیرایف ر. د. سیاوش در اسطوره و ادبیات. دوشنبه: دیوشتیچ، ۲۰۰۵.

۱۹. **دانش ۱۹۸۹** - دانش احمد. نوادر الوقایع. کتاب ۲. دوشنبه: دانش، ۱۹۸۹.

۲۰. **دوست ۲۰۰۱** - دوست ک. تحلیل آبرز حاکم ایده‌آلی در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی. دوشنبه، ۲۰۰۱.

۲۱. **رجبای ۱۹۷۶** - Раджабов М.Р. Фирдоуси и современность (Анализ мировоззрения). Душанбе, 1976.

۲۲. **رحمان ۱۹۸۴** - رحمان ر. سیمای زن فداکار در داستان بیژن و منیژه // زنان افغانستان. ۱۳۶۳- (۱۹۸۴) - ش ۸. ص. ۱۴-۱۵ و ۴۴-۴۵؛ ش ۹. ص. ۱۷-۱۹ و ۴۷.

۲۳. **رحمانی (a) ۱۹۸۴** - رحمانی ر. اساس شناخت جامعه (گفتگو با استاد انجوی شیرازی) // ادبیات و صنعت. ۱۹۹۳-۱۱ فوریه.

۲۴. **رحمانی ۱۹۹۳** - رحمانی ر. رستم و بزرگ (افسانه) // مردمگیا، ۱۹۹۳- ش ۲. ص. ۹۱-۹۵ (به سه الفبا: تاجیکی، فارسی، لاتین).

۲۵. **رحمانی ۱۹۹۴** - رحمانی ر. کاسه رستم // مردمگیا، ۱۹۹۴- ش ۱-۲. ص. ۷۲ (به سه الفبا: تاجیکی، فارسی، لاتین).

۲۶. **رحمانی (a) ۱۹۹۴** - رحمانی ر. پیاله رستم // مردمگیا، ۱۹۹۴- ش ۱-۲. ص. ۷۳ (به سه الفبا: تاجیکی، فارسی، لاتین).

۲۷. **رحمانی (b) ۱۹۹۴** - رحمانی ر. قمچین رستم // مردمگیا، ۱۹۹۴- ش ۱-۲. ص. ۷۴ (به سه الفبا: تاجیکی، فارسی، لاتین).

۲۸. **رحمانی (c) ۱۹۹۴** - رحمانی ر. ارک بخارارا سیاوش ساخته است // مردمگیا، ۱۹۹۴- ش ۱-۲. ص. ۷۵-۷۶ (به سه الفبا: تاجیکی، فارسی، لاتین).

۲۹. **رحمانی ۱۹۹۷** - رحمانی ر. عنصرهای فرهنگ ایران باستان نزد تاجیکان بایسون / ازبکستان // پژوهش در فرهنگ باستانی و شناخت اوستا. به کوشش مسعود میرشاهی. پاریس، ۱۹۹۷. ص. ۷۲۱-۷۳۰.

۳۰. **رحمانی (a) ۱۹۹۷** - رحمانی ر. رستم داستان // مردمگیا، ۱۹۹۷، ش ۱-۲. ص. ۲۲۶-۲۳۱ (به دو الفبا: تاجیکی، فارسی).

۳۱. **رحمانی ۱۹۹۸** - رحمانی ر. از اوستا تا شاهنامه // بهار عجم. ۱۹۹۸- ش ۱- ژوئن.

۳۲. **رحمانی (a) ۱۹۹۸** - رحمانی ر. شاهنامه در فولکلور تاجیکان // Proceedings Second International Studies Conference "From Avesta to Shahnameh". The University of Sydney, NSW, Australia. February 6 to 16, 1998.

۳۳. **رحمانی ۱۹۹۹** - Рахмони Р. Фольклор и традиционная

کتابنامه

۱. *آته خان آوا* ۱۹۶۰ - آته خان آوا خ. / ابوالقاسم فردوسی. استالین آباد، ۱۹۶۰.
۲. *اکرم اف* ۱۹۶۶ - اکرم اف ا. شاهنامه منشور خلقی و شاهنامه خوانان // ارمغان عالمان جوان. دوشنبه، ۱۹۶۶، ص ۶۱-۷۰.
۳. *الغزاده* ۱۹۸۶ - الغزاده س. داستان های فردوسی. دوشنبه، ۱۹۷۷؛ ۱۹۸۶.
۴. *الغزاده* ۱۹۹۱ - الغزاده س. فردوسی (رمان). دوشنبه، ۱۹۹۱.
۵. *امیر* ۱۹۹۵ - امیر ص. فردوسی و مکتب ادبی / احمد دانش. دوشنبه، ۱۹۹۵.
۶. *انجوی* ۱۳۶۹ (a) - انجوی شیرازی. فردوسی نامه. مردم و فردوسی. مجلد ۱. تهران: انتشارات علم، ۱۳۶۹.
۷. *انجوی* ۱۳۶۹ (b) - انجوی شیرازی. فردوسی نامه. مردم و فردوسی. مجلد ۲. تهران: انتشارات علم، ۱۳۶۹.
۸. *انجوی* ۱۳۶۹ (c) - انجوی شیرازی. فردوسی نامه. مردم و قهرمان های شاهنامه. مجلد ۳. تهران: انتشارات علم، ۱۳۶۹.
۹. *انوری* ۱۹۹۴ - انوری ص. واژه های نظامی در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی. دوشنبه، ۱۹۹۴.
۱۰. Бойс М. Зороастрийцы. Веры и обычаи / - *بایس* ۱۹۸۸ - Перевод с английского И.М.Стеблин-Каменского. М., 1988.
۱۱. Брагинский И.С. Из истории - *برگینسکی* ۱۹۵۶ - таджикской народной поэзии. Элементы народно-поэтического творчества в памятниках древней и средневековой письменности. М.: Изд-во АН СССР, 1956.
۱۲. *بزرگداشت فردوسی... ۲۰۱۲* - بزرگداشت فردوسی و شاهنامه در ادبیات شفاهی و کتابی / گردآورنده، مرتب و مؤلف پیشگفتار د.عابداف. دوشنبه، ۲۰۱۲.
۱۳. *بلعمی* ۱۹۹۲ - بلعمی ابوعلی. تاریخ طبری. ج ۱. دوشنبه: عرفان، ۱۹۹۲.
۱۴. *بهار* ۱۳۷۴ - بهار مهرداد. پژوهشی در اساطیر ایران. تهران: گاه، ۱۳۷۵.
۱۵. *حامداف* ۱۹۶۵ - حامداف ه. عائد به ترجمه های ازبکی شاهنامه فردوسی // صدای شرق. ۱۹۶۵. ش-۹. ص. ۱۲۸-۱۴۰.
۱۶. *حدود العالم* ۱۹۸۳ - حدود العالم / تهیه گر متن: ن. قسیم آوا. دوشنبه: دانش، ۱۹۸۳.
۱۷. Хикмат Ризо. Кузнец Кова (Тадж. - *حکمت رضا* ۱۹۵۰ - сказка). М.: Детгиз, 1950. - 14 с.

می‌رسد. در آخر کلمه‌ها گاهی «د» تلفظ نمی‌شود: «رفتن(د)». گاهی به عوض «ب»، «پ» تلفظ می‌شود.

راویان بعضی کلمه‌ها را در دو یا سه شکل تلفظ کرده‌اند. از جمله: «بَهْد = بَهْت = بعد»، «پادشا = پاتشا = پاشا = پادشاه»، «می‌گوت = می‌گود = می‌گوید»، «پَنْت = پَهْنَت = پدِرْنَلَت = پدِرلِعت»، «فَرَمید = فرمود»، «آمدم = آمدم»، «اویزیم = اویزیم».

فعل «ایستادن» به شکل کوتاه تلفظ شده است: «خورسیم = خورده ایستاده‌ام»، «پوشیسیم = پوشیده ایستاده‌ام»، «رَفَسَی = رفته ایستاده است»، «اَمَسَی = آمده ایستاده است»، «کَرَسَی = کرده ایستاده است».

گاهی حرف «ه» تلفظ نمی‌شود: «دهقانا = دهقان‌ها»، «اُنا = آن‌ها». در بعضی موردها بندک‌جانشین «ام»، بندک‌نوازشی «اک» و پیشایند «ب» یکجا آمده، کلمه در شکل زیرین تلفظ می‌شود: «خَیَالْکَمَا (خَیَال+اک+ام+آ) = خیالهایک ما»، «مُلّا بَشْکَانْکای (مُلّا+بچه+ها+یک+) = ملّا بچه‌هایک»، «بعضیکشان (بعضی+اک+آش+آن) بعضی یک از آن‌ها»، «اِنْبَیْم (این+به+یم) = به این هم» و غیره.

یک نکته مهم آن است که راویان هنگام نقل واقعه احساسات خود را با بلند کردن صدا و کشش آوازاها نشان داده، از این طریق به شنونده خود تأثیر رسانیدن می‌خواهند: «هاااااا»، «هووووو»، «رفته...» و امثال این که در متن نگاه داشته شده است.

نام قهرمان‌ها و شخصیت‌های متن‌ها گاهی از یاد راویان فراموش شده است. از این رو بعضاً نام‌ها دیگر می‌شوند و به عوض نام، «وی»، «آن»، «این کس» و غیره به کار برده می‌شود.

در آخر یادآور باید شد که در این مجموعه ما فقط آن موادی را که از یک روستا گرد آوردیم پیشکش خوانندگان نمودیم. باز مواد دیگری در باره فردوسی و شاهنامه در دست داریم که آن از منطقه‌های گوناگون تاجیکستان گردآوری شده است. امیدواریم در آینده آن مواد نیز پس از بازنویسی از کاست و نوارها، در شکل مجموعه جداگانه پیشکش خوانندگان و پژوهندگان خواهد گشت.

که مواد فولکلوری نیز گرد آورده‌اند. اما در رساله‌های علمی ایشان نمونه‌های متن‌های فولکلوری منطقه‌ها به طور جداگانه آورده نشده است.

ناگفته نماند که نمونه‌های ادبیات گفتاری (فولکلور) تاجیکان بایسون خیلی کم گردآوری شده است. تا به امروز، به غیر از نمونه‌های پراکنده در مطبوعات چاپ‌شده، دو کتاب خُرد از جانب ما به نشر رسید که آن نیز متن‌ها و پژوهش فولکلور روستا پَسُرخی را در بر می‌گیرد [رک: رحمانی ۲۰۰۷؛ ۲۰۱۳]. در بایگانی پژوهشگاه زبان، ادبیات، شرق‌شناسی و میراث خطی به نام رودکی آکادمی علم‌های جمهوری تاجیکستان و بایگانی شخصان جداگانه مواد فرهنگ مردم بایسون موجود است که امیدواریم روزی دسترس خوانندگان می‌گردد.

نویسنده این سطرها در طول بیش از ۴۰ سال در فرصت‌های مناسب، تا حد امکان مواد فولکلوری روستای پَسُرخی را گرد آوردم که شاید چند کتاب شود. اگر خدا مددگار شود در آینده برخی از این متن‌ها را به نشر خواهم رسانید.

طبق معلومات سال ۲۰۱۰ اهالی روستای پَسُرخی بیش از ۵ هزار نفر بوده، همه تاجیک هستند. بین پَسُرخی و مرکز ناحیه تقریباً یک کیلومتر است. ساکنان پَسُرخی با مردم داخل شهر و روستاهای دیگر تاجیک‌زبان و از یک‌زبان رفت و آمد، داد و گرفت و مناسبت نیک عاطفی دارند. در روستا یک مکتب میانه است. در وسط روستاهای پَسُرخی و کوچک نیز یک مکتب دیگر است. هر دو مکتب به زبان تاجیکی است.

لهجه مردم روستا به زبان ادبی نزدیک باشد هم، ولی هنگام تلفظ واژه‌ها، صرف و نحو خصوصیت‌های خود را دارد. متن این کتاب قریب به طور پُرّه از طریق واسطه‌های تکنیک ثبت آواز (مگنیتوفون، دیکتوفون، مینی دیسک) ضبط گردیده، بعضی از طریق ویدیو به نوار گرفته و بعداً بازنویسی شده است. کتاب به دو الفبا، هم الفبای امروز تاجیکی و هم الفبای آوانگاری لاتین آماده چاپ شد. برای درک بیشتر مسئله لازم دانستیم که به چند نکته اشارت نماییم:

هنگام تلفظ حرف‌ها گاهی صدای «د» و «ت» به یکدیگر نزدیک به نظر

است. معلم زبان و ادبیات تاجیک بود. خیلی خوش صحبت و خوش بیان بود. در جوانی با شاهنامه خوانان روستای پَسْرُخی بسیار هم صحبت شده بود. افسانه، قصّه، روایت های زیادی را در یاد داشت. حافظه خوب داشت. در معرکه حتماً یکی از آن نقل های شنیده اش را همچون پند می گفت. از ایشان متنی را ثبت نمودیم که «پند نوشیروان» نام دارد. این متن در یکی از گشتک ها ثبت شده است، در آن بیش از ده نفر اشتراک داشتند. هنگام نقل متن شنوندگان سؤال ها دادند که در این کتاب همه آن آورده شده است.

خالف ازبک خوجه (سال تولد ۱۹۳۵- وفات ۲۰۰۷). افسانه و قصّه های زیاد می دانست. در جوانی در محفل شاهنامه خوانی و نقل های آن زیاد شرکت نموده است. در یکی از صحبت های ما با محبت از نقّالان شاهنامه یادآور شد. بیش از ۳۰ سال است که در ناحیه دیگر زندگانی می کرد. خوشبختانه از ایشان نیز چند متنی ثبت کردیم که آن ها را در این کتاب جای دادیم.

در باره لهجه پَسْرُخی

در آخر سال های پنجاهم سده بیست در برابر لهجه های دیگر روستاهای تاجیکان بایسون (در حدود العالم باسن، باسند) [ارک: حدود العالم ۱۹۸۳، ص ۷۰] لهجه پَسْرُخی از جانب لهجه شناس خ. هَمراقُل اف مورد آموزش قرار گرفته است که ایشان عائد به آن چنین اشارت نموده است: «در قسمت شمال و غربی ریان (ناحیه) قشلاق های پَسْرُخی، کوچک، سرآسیا، اولاد، دَرَبند، سیراب، پنجاب و در قسمت شمال و شرقی ریان قشلاق های حوض، قورغانچه، دوغابا، سَنگَرْدَک، دی بالا (ده بالا) واقع گردیده اند که اهالی آن محل ها همه تاجیکند» [همراقُل اف ۱۹۶۱، ص ۳].

سال ۲۰۰۸ کتاب ص. قربان اف زیر عنوان «لهجه- نیموی دیگر زبان کهن» [ارک: قربان اف ۲۰۰۸] چاپ شد که در آن عبارتهای اسمی در لهجه های بایسون مورد تحقیق قرار گرفته است که بیشتر نمونه های آورده ایشان از لهجه های شمال و شرقی است. هر دو پژوهشگر اشاره بر آن کرده اند

مشهور بوده است. ولی در طی چند دهه ساله دیگر، به غیر از موردهای مناسب، دیگر نقل نمی شده است.

در آن شب ۱۵ نفر حضور داشتند. بعضی ها برای آوردن چای از خانه می برآمدند و باز زود می درآمدند، تا ادامه نقل را گوش کنند. در این کتاب اکثر گفته های ملّاروشن در باره شاهنامه جای داده شد.

قاسم اف خلیل (سال تولد ۱۹۲۹). پدر خلیل قاسم اف در روستا یکی از داندگان مشهور شاهنامه بود که این را ملّاشریف نیز تأکید کردند. مردم روستا نیز این نکته را یادآور شدند. در سال های ۳۰ ملّاقاسیم را (۱۸۷۹-۱۹۶۴) به مهمانخانه ها برای شاهنامه خوانی و یا نقل آن می بردند.

سالهای ۴۰ سده بیست شاهنامه خوانی سست می گردد. همه از پی تأمین زندگی می شوند. پس از جنگ دوم جهانی شاهنامه خوانی به محفل خانوادگی تبدیل می یابد. تا آخر سال های شصت عصر ۲۰ ملّاقاسیم در حضور خویشاوندان و همسایه ها به خصوص در شب های زمستان گاهگاهی داستان های شاهنامه و دیگر قصّه ها را نقل می کرده است.

برای خلیل قاسم از پدر یک کتاب شاهنامه نیز باقی مانده بوده است، ولی این کتاب را یکی از دوستان می گیرد و دیگر بر نمی گرداند. از خلیل قاسم اف ما چند افسانه، قصّه و آن چیزی را که از شاهنامه در یادشان مانده است، ثبت و ضبط کردیم.

جباراف عطا (سال تولد ۱۹۳۰- وفات ۲۰۱۳). جباراف عطا در محفل های خانوادگی ملّاقسیم زیاد اشتراک نموده است. به گفت خودش، پس از برآمدن رادیو و تلویزیون نقل کردن داستان های شاهنامه قریب از بین رفت. ما چیزی را که شنیدیم ثبت کردیم. به گفت ایشان نیز شاهنامه خوانی و نقل داستان های آن همیشه در جمع آمدهای خانوادگی خویشاوندان بوده است. با وجود آن که واسطه های تکنیکی به مثل رادیو و تلویزیون زود گسترش یافت، در بین مردم تا سال های ۷۰ سده بیست بعضی داستان های شاهنامه نقل می گردید.

رحیم اف عزیز (سال تولد ۱۹۳۲- وفات ۲۰۰۷). عزیز رحیم اف زاده روستای پسرخی. بیش از ۴۰ سال اخیر در ناحیه شهرنو تاجیکستان زندگانی کرده

می‌توان یادآور شد که نسبت به خواندن، شنیدن داستان جالب‌تر است. هنگام شنیدن متن که ما ضبط کردیم چند نفر حضور داشتند. حاضرین با دقت گوش می‌دادند. راوی شنوندگان‌ش را با سحر سخن چنان به خود کشیده بود که کسی به پرسشی جرأت نمی‌کرد. چون عادت، پس از بیان داستان راوی دست به دعا برداشت و دعا کرد. متن شفاهی داستان با یک پرسش بنده راجع به مهارت گویندگی ملّاشریف به پایان رسید که پاسخ راوی چون همیشه کوتاه بود.

کمال‌اف روشن (سال تولد ۱۹۵۶). در روستا و ناحیه با نام ملّاروشن مشهور است. ملّاروشن پسر جوهره کمال‌اف است. حافظه خوب دارد. خیلی خوب است که امروزها در اول عصر ۲۱ نیز در معرکه‌ها افسانه، قصه، روایت-های دلنشین می‌گوید. به مثل پدرش مهارت خوب گویندگی دارد. زبانش بُرا و خوش‌سخن است. در طول قریب ۳۰ سال از ملّاروشن متن‌های گوناگون ثبت کردم که اکثر آن مربوط به نثر گفتاری است. ملّاروشن متن‌های از کتاب‌ها خوانده خود را نیز با مهارت نقل می‌کند. طوری که خودش گفت، اکثر نقل‌هایش از شنیده‌های پدر و دیگر پیرمردان روستا است.

بیگانه‌ی ۲۸ نوامبر سال ۲۰۰۷ در روستا پَسَرُخی در منزل زنده‌یاد پدرم قَهّار رحمان‌اف مهمان‌های زیاد بودند. در آن نشست من از ملّاروشن خواهش کردم که آن چیزی در باره شاهنامه می‌داند نقل کند. اول او گفت که من چندین سال است که از شاهنامه نقل نکردم، شاید می‌دانسته‌هایم ناقص باشد. در آن شب در بین حاضرین، تخمیناً ۴-۵ ساعت، بحث در باره شاهنامه و قهرمان‌های آن صورت گرفت. چند بار برق رفت، ولی به هر حال اکثر آن صحبت‌را من در نوار ویدیو ثبت کردم.

در آن شب از ناحیه سرآسیای ولایت سُرخان‌دریای ازبکستان شاه‌حسین محمدعلی‌اف (۷۶ ساله) نیز حضور داشت که به گفت او در این ناحیه نیز شاهنامه در گذشته خیلی مشهور بوده است. طوری که شاه‌حسین گفت، شخصی به نام مِنگلی‌بای‌اف محمدی از ناحیه سرآسیای ولایت سُرخان‌دریای ازبکستان شاهنامه‌خوان و شاهنامه‌گو بوده است.

از گفته حاضرین معلوم می‌شود که شاهنامه واقعاً در بین مردم خیلی

نقل کرده او باقی مانده‌اند. از جمله داستان برزورا پسر جوهره کمال - روشن کمال اف نیز در یاد دارد که ما در یکی از جمع‌آمدها از ایشان دو دفعه این متن را توسط ماگنیتوفون و ویدئو ضبط کردیم.

جوهره کمال، برزورا از بایسون می‌داند. به گمان او در یک زمانی این واقعه شده است. مادر برزورا ترک‌تبار می‌گوید. اکثر گویندگان به یاد می‌آرند که بایسون از زمان‌های قدیم جای شکار پهلوان‌ها بوده است. پهلوان‌ها به مانند رستم، سهراب برای شکار و مشق از منطقه‌های گوناگون به بایسون می‌آمده‌اند.

شاید در متن جوهره کمال بعضی لوحه‌ها (ایبیزادها) از یاد گوینده رفته باشد و یا شاید علاوه شده باشد که این در نتیجه مقایسه متن نوشتاری و گفتاری معلوم خواهد شد که در این گزارش به آن نپرداختیم.

در اوایل متن سیمای برزو همچون شخص ساده، نادان، تنگ‌نظر، روستایی، ولی در عین زمان صمیمی، مهمان‌نواز، با ننگ و ناموس، باشرف، همچون دهقان زحمتکش دست‌کشاد و به مردم خیلی نزدیک بیان شده است. گوینده بعضی از خصلت‌های برزورا در نام او افاده نموده، چنین ابراز نموده است: «برزو به معنایی که برزگاوا! آنه، معنایش که برزگاوا بُق همین دَغَل که زمین رانده، از زمین حَقْشه جدا کرده می‌گرفتگی. از برای همین نامِ آنه برزوی دهقان می‌گوَن. این دهقانی - به یکم می‌ایستد، هشتسالگیش - به زمین می‌راند. بیل کتی زمین پایبیل گُنده، از زمین کِشت می‌گیرد».

در سیمای مادر مهربانی‌ها نسبت به فرزند جلوه‌گر شده است که در لحظه‌های مشکلات به یاری برزو می‌شتابد. رستم پیر اگرچه کم‌قوت است، ولی همانا چون جهانپهلوان به هویت خویش صادق و مهربان مانده است و هنگام به مشکلات گرفتار شدن نبیره خود (برزو) می‌شتابد و او را از مرگ نجات داده، به مرادش می‌رساند.

شخصیت‌های دیگر داستان برزو برای انکشاف واقعه به قهرمان اصلی و اطرافیان او یاری رسانیده‌اند. ناگفته نماند که نام‌های بعضی از شخصیت‌های این متن، با متن کتابی موافقت نمی‌کند که شاید با مرور زمان از یاد گوینده رفته باشد.

پسرش»، «جمشید»، «ضحاک و کاوه»، «رستم و سهراب»، «بیژن و منیژه»، «نوشیروان و بزرگمهر» و مانند این‌را می‌داند. ولی افسوس که همه آن‌را ثبت و ضبط کرده نتوانستیم.

از سال ۱۹۹۵ تا فوت ایشان ۱۹۹۷ هر باری که به روستا پُسرخی می‌رفتیم، حتماً نزد ایشان می‌آمدیم. ما تصمیم گرفته بودیم که سال ۱۹۹۸ هر آن چیزی را که ایشان از شاهنامه می‌دانند ثبت و ضبط می‌کنیم، ولی افسوس که ناگهان این گوینده ماهر را در راه ماشین می‌زند و به طور فجیع هلاک می‌شود.

خوشبختانه در دست ما ثبت داستان‌های سیاوش، سام، برزوی دهقان موجود است. برزوی دهقان یا داستان برزو از فردوسی نیست. ولی همه گوینده‌ها گمان می‌کنند که دوام شاهنامه است. چونکه برزو پسر سهراب است. در این متن و متن‌های دیگر گویندگان برزورا از ناحیه بایسون می‌دانند. پیرمردان زیاد گمان دارند که برزوی دهقان یک زمانی در بایسون زیسته است. گویا در همین جا چشم به دنیا گشوده، بعداً از جانب افراسیاب به جنگ رستم فرستاده شده است.

داستان برزو و متن‌های دیگر شاهنامه در سده‌های پیشین و تا سال‌های ۵۰-۷۰ در بین مردم، در جمع‌آمدها و گشتک‌ها بیان می‌شده است. طبق گفته جوهره کمال چند نفر (تخمیناً ۱۰-۱۵ کس) دوستان صمیمی در فصل زمستان و بهار جمع شده، گشتک می‌گذرانیدند. در زمستان در خانه و در بهار به دشت و صحرای سبز می‌برآمدند. گشتک، یعنی به نوبت در یک مکانی و یا در خانه کسی جمع آمده، در گرد دسترخوان ضیافت داستان‌گویی، افسانه‌گویی، قصه‌گویی، لطیفه‌گویی، کتابخوانی و هزل و شوخی کردن است. در بایسون امروزها نیز گشتک در بین گروه‌های گوناگون موجود است ولی گفتن نقل‌های حماسی و افسانه‌ای خیلی کم به نظر می‌رسد.

متن شفاهی داستان برزو از سوژه کتابی چندان دور نرفته است. جوهره کمال بیشتر از ۲۵ سال است که آن‌را بیان نکرده است. فقط در فرصت مناسبی با تقاضای دوستان نزدیک و اهل خانواده گاهی از آن یادآور می‌شده است و خلاص. از این رو در ذهن فرزندان نیز این متن و برخی از متن‌های

کرده بودیم. متأسفانه، متن‌های از ایشان ضبط‌شده، در نتیجه از مکانی به مکانی انتقال مواد و کتاب‌ها گم شد. در این کتاب چون نمونه دو نقل ملاًواحدا که به زبان ادبی ثبت کرده بودیم، خواهیم آورد.

قهار رحمان‌اف (سال تولد ۱۹۳۱- وفات ۲۰۰۵). قهار رحمان‌اف پدر نویسنده این سطرها است. مادر ایشان که سلامت نام داشت، دختر ملاًشریف بود. یعنی ملاًشریف بابای قهار رحمان‌اف است. ایشان در صحبت ملاًشریف و شاهنامه‌خوانان دیگر به مثل ملاًقاسیم که همسایه نیز بود، شرکت داشتند. طوری که خودشان گفتند، در سال‌های اخیر، کتاب از نظم به نثر برگردانده س. الغزاده‌را نیز مطالعه کردند. از این رو، گاهی به ما به طور مقایسه‌ای نقل کرده می‌گفتند که ملاًشریف بابام این طور می‌گفتند، در کتاب الغزاده این طور است.

از سال‌های ۱۹۹۰ تا روزهای فوت (۲۰۰۵) به طور منتظم برای نیبرگان افسانه، قصه و گاهی از داستان‌های شاهنامه نقل می‌کردند. بعضی نمونه‌های گفته‌های ایشان را هم توسط مگنیتوفون، هم ویدیو ثبت و ضبط کردیم که در این کتاب چند نمونه آن‌را خواهیم آورد.

جوره کمال‌اف (سال تولد ۱۹۲۱- وفات ۱۹۹۷). مردم اورا جوره کمال می‌گویند. در شناسنامه رسمی جوره کمال‌اف است. آموزشگاه دوساله معلم زبان و ادبیات ازبکی را در شهر ترمذ خوانده است. ولی تمام عمر عاشق شاهنامه‌خوانی و نقل داستان‌های آن بوده است. در محفل بزرگسالان روستا که در سال‌های ۳۰-۵۰ سده بیست داستان‌های شاهنامه را حکایت می‌کردند، زیاد شرکت کرده است. گویندگان داستان‌های شاهنامه در باره شخصیت فردوسی نیز نقل‌ها می‌کردند که برخی از آن‌ها در یاد جوره کمال باقی مانده است.

سال ۱۹۹۵ از جوره کمال چند افسانه، روایت، قصه و نقل‌های واقع‌را ثبت کردیم. ضمناً ایشان همان روایت مشهور را که در باره فردوسی و سلطان محمود است، اندکی به شکل دیگر نقل کرد. جوره کمال داستان‌های شاهنامه را با مهارت خاص، آن طوری که از بزرگسالان شنیده است، روایت می‌کرد. پرسش‌ها نشان داد که او داستان‌های «کیومرث»، «فریدون و سه

هارا در یاد دارد. از این رو، به طور مختصر نقل نمودن را مناسب ندانست. شریفاف واحد (سال تولد ۱۹۴۱). واحد پسر خردی ملاشریف است. خرد بود که مادر از عالم درمی‌گذرد. در تربیهٔ خویشاوندان می‌ماند. پدر از خردی او را در کنارش گرفته الفبای فارسی را یاد می‌دهد.

پس از ختم مکتب به تاجیکستان، به شهر دوشنبه آمده، بخش زبان آلمانی دانشگاه دولتی آموزگاری تاجیکستان را ختم کرده است. تا بازنشستگی در مکتب از زبان آلمانی درس می‌گفت.

برای واحد چند کتاب به الفبای فارسی از پدر به یادگار مانده است. پدر به واحد گاهی از آن کتاب‌ها سبق داده است. یکی از آن کتاب‌ها شاهنامه بوده است، هم با نظم و هم با نثر. شاهنامهٔ منظوم شاید از کسی بود که پدر آن را به صاحبش برمی‌گرداند. شاهنامهٔ منثور تا سال ۱۹۷۲، تا آخر عمر ملاشریف در دستش بوده است. بعدها این کتاب نیز دست به دست شده، از دست رفته است.

در روستا یک عادت خوب بوده است، تحصیلکرده‌های مدرسه‌های بخارا که در روستا عمر بر سر می‌برند، برای مطالعه یکی به دیگری کتاب خود را می‌داده‌اند. در سال‌های هفتاد چند کتاب پدر از دست به دست می‌رود و دیگر بر نمی‌گردد. حالا از آن کتاب‌ها یک شاهنامهٔ دریده به زبان ازبکی و باز چند کتاب دینی به دست واحد شریفاف باقی مانده است. این کتاب‌ها را نویسندهٔ این سطرها نیز دیده است و از آن شاهنامهٔ ازبکی عکس گرفته است.

امروزها در روستا واحد شریفاف با نام ملاواحد، مشهور است. او صدای بسیار دلنشین دارد. در خردسالی پدر با صدای آهنگین خواندن شاهنامه‌ها به واحد می‌آموزاند. طبق تعلیم پدر آیت‌های قرآن مجید را نیز خیلی پرتأثیر با صدای دلنشین می‌خواند. ملاواحد را مردم برای اجرای آیین‌های دینی به خانه‌های خود می‌برند. او در شب‌نشینی‌ها تا سال‌های ۹۰ سدهٔ ۲۰ با صدای دلنشین گاهی از شاهنامه می‌خواند و نقل می‌کرد. این عمل بیشتر در شب‌های سوگواری نزدیکان صورت می‌گرفت.

ما از واحد شریفاف چند نمونه با صدا خواندن شاهنامه و بعداً به نثر نقل کردن داستان بیژن و منیژه، داستان سیاوش را در دیکتوفون و ویدیو ثبت

شریفاف رحیم (سال تولد ۱۹۲۵). فرزند کلانی ملاشریف رحیم شریفاف، حالا ۹۱ ساله است. از ایشان در سال‌های گوناگون نقل‌های زیادی در باره شاهنامه‌خوانی ثبت و ضبط کردیم. رحیم شریفاف اشتراکچی جنگ جهانی دوم (۱۹۴۱-۱۹۴۵) بوده، پس از جنگ در دانشگاه آموزگاری دوشنبه تحصیل کرده است. سال‌ها در مکتب از فن ریاضی و فیزیک درس گفته است، چندین سال در بخش معارف ناحیه بایسون کار کرده است.

امروزها مثل پدر خود ملاشریف برای فرزندان، نبره‌ها و خویشاوندان نقل‌های جالبی می‌کند. با ایشان در سال‌های گوناگون بارها عائد به افسانه، قصه و به خصوص شاهنامه‌خوانی صحبت کردم. چندین صحبت‌ها را ثبت و ضبط نمودم که چندی از آن در این کتاب پیشکش می‌شود. رحیم شریفاف بیشتر به طور فشرده اکثر داستان‌های در یاد داشته‌اش را در یک نشست نقل می‌کند. ثبت‌ها گوناگون است، بیشتر پرسش و پاسخ است. ضمن پرسش و پاسخ آن داستانی، یا حکایتی را که به یادش می‌آید، نقل می‌کند. آن کس با شاهنامه‌خوانان، گویندگان شاهنامه زیاد همنشین بودند و در باره آن‌ها از پدرشان ملاشریف هر گونه نقل‌ها شنیده‌اند. از این رو، ما اکثر آن ثبت‌هایی را که در طول چندین سال صورت گرفته است، عیناً خواهیم آورد. شاید بعضی گفتگوها تکرار باشد، ولی حتماً تازگی دارد. در علم فولکلورشناسی تکرار به تکرار ثبت کردن متن‌ها، گفتگوها برای حل بعضی اندیشه‌های نظری مهم است. برخی از این ثبت‌ها سال ۱۹۸۹ صورت گرفته بود. بعدها پاره‌ای از آن را در گاهنامه مردمگیا (۱۹۹۳، ش ۱-۲، ص ۲۴-۲۶) چاپ کردیم.

شریفاف حامد (سال تولد ۱۹۳۷). حامد شریفاف پسر سوم ملاشریف است. او در مکتب از ریاضی درس می‌دهد. هنگام با پژوهشگران فولکلور صحبت کردن (سال ۱۹۶۶) ملاشریف یادآور شده است که پسرش حامد به گفته‌های او ذوق زیاد دارد. ولی طوری که بارها پرسان شدیم، ایشان متن پُرّه گفته‌های پدر را از یاد برآورده است. خود حامد شریفاف یادآور می‌شوند که «من در طول سال‌های زیاد داستان‌هایی را که از پدرم شنیده‌ام به کسی نقل نکرده‌ام، همین باعث آن شد که مضمون پُرّه متن‌ها از یادم رفت». در حقیقت، حامد شریفاف متن‌های زیادی را شنیده است، ولی به طور کلی و سطحی آن-

این رو کوشش کردم که در طول بیش از ۴۰ سال، در فرصتهای مناسب، نمونه‌های در یاد خویشاوندان باقیمانده را ثبت و ضبط نمایم.

سال ۱۹۷۳-۷۴، باری پرفسور بهرام شیرمحمداف برایم گفت که از روستای شما، یعنی پسرُخی، در بایگانی شعبه فولکلور پژوهشگاه زبان، ادبیات، شرق‌شناسی و میراث خطی به نام رودکی آکادمی علم‌های جمهوری تاجیکستان چند دفتر مواد فولکلوری موجود است. پس از گفت ایشان با این مواد آشنا شدم. ضمناً دیدم که از پدرم (قهار رحمان‌اف) و از ملاشریف نیز چند افسانه و لطیفه در دفترها ثبت شده است. پس از زمانی از مدیر بخش ثبت آواز پژوهشگاه مذکور منان رازق‌اف پرسان شدم که آیا ثبت آوازی از روستای ما نیز هست؟ خیلی جالب بود که ثبت آواز ملاشریف فیض‌الله‌اف در آن جا بود.

سال‌ها گذشت، بخشی از این ثبت آواز رقمی (دیجیتالی) شد. در مجموعه «فهرست مواد ثبت آوازی به شکل رقمی گردانیده از فاند فولکلور به نام رجب امان‌اف پژوهشگاه زبان و ادبیات به نام رودکی» (سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۷) که سال ۲۰۰۸ چاپ شد، آن گفته‌های ملاشریف تحت شماره دیسک ۰۰۷۷، متن ۲۷۵۶ (۲ دقیقه ۳۲ ثانیه)، متن ۲۷۵۷ (۱۰ دقیقه ۲۷ ثانیه)، متن ۲۷۵۸ (۴ دقیقه)، متن ۲۷۵۹ (۱۰ دقیقه)، متن ۲۷۶۰ (۱۱ دقیقه)، در فیت‌های ۰۰۳۵۹، ۰۰۳۶۰، ۰۰۳۶۱ محفوظ است آرک: فهرست ۲۰۰۸، ص ۶۹].

پس از زمانی از شاگردم، مدیر شعبه فولکلور پژوهشگاه مذکور نامزد علم-های فیلولوژی د. رحیم‌اف خواش کردم که یک کپی از آن ضبط را به من بدهد. حالا کپی این ضبط که حدوداً ۳۷-۳۸ دقیقه است، در دست من است. در آن ضبط ملاشریف (سال ۱۹۶۶) به سؤال پژوهندگان جواب داده است. این گفتگو مختصر بوده، همچون سند علمی به بعضی مسئله‌ها روشنی می‌اندازد. به ادامه آن گفتگو از ایشان یک لطیفه، یک افسانه و متن‌های «برزو»، «ارجاسیب پسر لهراسیب» ضبط شده است ولی متن «برزو» ناتمام است. آن دو متن مربوط به شاهنامه را با همان گفتگوی ملاشریف که با پژوهندگان صورت گرفته است، در این کتاب پیشکش خوانندگان می‌نمایم.

چنین نشستگاه در نزد دروازه ملاشریف نیز وجود داشت که امروزها از آن فرزندان استفاده می‌نمایند. معمولاً بیگانه‌ها ملاشریف برآمده به همان جا می‌نشست. چند تن از موی‌سفیدان و جوانان زود آمده در پهلوی می‌نشستند و از صحبتش بهره می‌بردند. از ملاشریف هر چیز می‌پرسیدند و ضمناً گاهی قصه‌گویی و شاهنامه‌خوانی در آن جا نیز ادامه می‌یافت.

ملاشریف به زبان تاجیکی شاهنامه منثور داشت. در سال‌های ۳۰-۴۰ سده ۲۰ آن‌را می‌خواند و نقل می‌کرد. ولی این شاهنامه را از کتابخانه تاشکند آمده برای چند روز به امانت می‌گیرند، ولی دیگر بر نمی‌گردانند. تا سال‌های ۷۰ یک نسخه از شاهنامه در دست ملارحمان (همسایه ملاشریف) نیز بوده است که همان کتاب را بعضی خانواده‌ها با نوبت تا آخر سال‌های ۶۰ و اول سال‌های ۷۰ برای فرزندان و خویشاوندان می‌خواندند و بیشتر نقل می‌کردند.

حالا در دست پسر خردی ایشان واحد شریف‌اف (متولد ۱۹۴۱) یک نسخه ناقص شاهنامه به زبان ازبکی موجود است. واحد همچون یادگاری از پدر این کتاب را به کسی نمی‌دهد. من از چند صفحه این کتاب عکس گرفتم. ملاشریف بابای مادری پدر این جانب است. من هم تا ۱۸ سالگی بارها در شب‌نشینی‌های شاهنامه‌خوانی ملاشریف شرکت داشتم. ولی در آن سال‌ها مهم بودن ثبت شاهنامه‌خوانی را نمی‌دانستم.

بزرگسالان روستا قریب همه می‌دانند که ملاشریف یکی از راویان مشهور شاهنامه بود. در روستا کسی را که سن و سالش از ۶۰ بالا است، حتماً به طور مختصر باشد هم از گفته‌های ملاشریف چیزی در یاد دارد. شب‌نشینی‌هایی که در منزل ملاشریف بود، پس از فوت ایشان گاهی (در چند ماه یک بار، بیشتر در زمستان) در منزل فرزند کلانی، رحیم شریف‌اف (متولد ۱۹۲۵) نیز برگزار می‌شد. با مرور زمان، تدریجاً جای شاهنامه‌خوانی و قصه‌گویی را نقل‌های خانوادگی، صحبت‌های روز، واقعه‌های زمان، رادیو، تلویزیون و حالا دیگر واسطه‌های تکنیکی اشغال نمود.

پس از ختم دانشگاه نویسنده این سطرها رشته فولکلور را انتخاب کرده، ضمن ثبت آثار گوناگون فولکلوری به ثبت داستان‌های شاهنامه نیز مشغول شدم. برخی از نقل‌های ملاشریف در یاد فرزندان و نبیرگان باقی مانده است. از

در بارهٔ راویان

فیض‌الله‌اف ملاشریف (سال تولد ۱۸۸۸- وفات ۱۹۷۲). ملاشریف سال ۱۸۸۸ در روستای پَسُرخی تولد یافته است. پیشهٔ پدرش کُلال بود. طوری که خودش یادآور می‌شود، در زمان خردسالی او نقل داستان‌های شاهنامه در بین مردم زیاد بوده است. فرزندانش گفتند که ملاشریف هنگام نقل‌هایش از شاهنامه‌خوانان و قصه‌گویان پیشین یادآور می‌شده است.

ملاشریف در سال‌های ۱۹۰۸-۱۹۱۶ در مدرسه‌های بخارا تحصیل کرده است. او در مدرسه بیشتر به علم جغرافی تمایل داشته است. در سال‌های ۱۹۱۶-۱۹۱۹ همراه سوداگر نامدار روستا رسول‌بای (پهلوان هم بوده است) به افغانستان رفته به جشن نوروز شرکت کرده است. ملاشریف از سال‌های ۲۰ سدهٔ بیست تا آخر عمر با کشاورزی مشغول بوده است. او یکی از فاضلان مشهور روستای پَسُرخی ناحیهٔ بایسون بود. طوری که پسرانش و خود او نیز به پژوهندگان گفته‌اند، تا آخر سال‌های سی عصر بیست ملاشریف‌را به روستاهای دیگر نیز دعوت می‌کردند. در مهمانخانه‌ها مردم جمع می‌شدند و ایشان افسانه، قصه، بیشتر داستان‌های شاهنامه‌را نقل می‌کرده است. به گفت گویندگان در سال‌های بعد که جنگ جهانی دوم شروع شد، همه گرفتار زندگی خود شدند و سال تا سال افسانه‌گویی و قصه‌خوانی هم کم شدن گرفت.

اما قصه‌خوانی و شاهنامه‌خوانی تا آخر عمر ملاشریف (وفات ۱۹۷۲) در منزلش در شب‌نشینی‌ها برای نزدیکان ادامه داشت. در شب‌نشینی بیشتر پسران، نبیرگان، خویشاوندان و همسایه‌ها اشتراک می‌نمودند. شب‌نشینی خانوادگی در سال‌های ۴۰-۷۰ گاهی هر هفته، گاهی هر ماه، بیشتر در شب‌های زمستان برگزار می‌شد. در شب‌نشینی‌ها گاهی مهمانان از جای‌های دیگر نیز اشتراک می‌کردند. هنگام پرسش پژوهندگان که این گفتگو در پایان آمده است، خود ملاشریف نیز در این باره اشارت کرده است.

در نزد دروازهٔ اکثر خانواده‌های روستای پَسُرخی، در تگ دیوار از سنگ و لای، یا تخته تخمیناً برای ۸-۱۰ کس خَرک (نشستگاه) ساخته شده است.

راویان اشتراک دارند. آن‌ها گهگاهی سؤال می‌دهند و همچنین زیر تأثیر سخن گوینده قرار می‌گیرند که همه این‌را بیننده در تصویر ویدیو می‌بیند.

۳. هنر اجرا و تأثیر سخن گوینده‌را در هر دو راوی بی‌واسطه در روند بلند گپ زدن، از حرکات و اشارات استفاده بردن، حالت‌های روحی قهرمان‌را با قیافه‌بازی‌ها افاده نمودن و امثال این می‌توان مشاهده کرد.

۴. در گذشته شاهنامه‌خوانی خیلی رایج بود. می‌خواندند و شرح می‌دادند که پاره‌ای از خوانش شاهنامه‌را با صدای واحد شریفاف به نوار گرفتیم. از تصویر ویدیو به نظر می‌رسد که شنیدن داستان سیاوش در خوانش واحد شریفاف برای شنوندگان جالب است. چونکه چنین طرز خواندن و شرح دادن در گذشته نیز رایج بوده است. این طرز شاهنامه‌خوانی در ۲۰-۲۵ سال آخر از بین رفته است.

۵. هرچند تلویزیون، سینما، ویدیو وارد زندگی مردم گشته است، اما مردم هنوز هم چون آیین نیاکان به نقل‌های جالب گوش می‌دهند. چونکه سنت شنیدن فرهنگ مردم تا حال در دهات نسبت به شهر استوارتر است. نقل داستان سیاوش و با صدا خواندن آن دوام سنت چند هزارساله است. همین طور گزارش ما خصوصیت اطلاعی داشته، می‌توان یادآور شد که در میان تاجیکان، به مانند داستان سیاوش در باره داستان‌های دیگر شاهنامه مردم هنوز هم خبر دارند که آن‌ها باید هرچه زودتر گردآوری و نشر شوند، تا که هنگام بررسی مسئله‌های گوناگون، شاهنامه بی‌زوال فردوسی مورد استفاده قرار بگیرد.

طبق پرس و جوی‌ها معلوم گردید که سال تا سال جوان‌ها زیر تأثیر وسایل تکنیک قرار گرفته به سنت‌های گذشته به مانند نقالی، شاهنامه‌خوانی و یا در محفل‌ها بیان نمودن داستان‌های شاهنامه چندان توجه نمی‌دهند. با وجود این همه، حالا هم بزرگسالانی هستند که متن‌هایی‌را از شاهنامه در یاد دارند، یا که چون عادت به آن با احترام می‌نگرند که هرچه زودتر آن‌ها را باید گرد آوریم.

رحمان‌اف به روایت شاهنامه نزدیک است. سبب به شاهنامه نزدیک بودن روایت قهّار رحمان‌اف در آن است که ایشان داستان‌های شاهنامه‌را زیاد نقل می‌کردند.

از واحد شریف‌اف با صدای آهنگین خواندن و شرح دادن داستان سیاوش‌را ضبط نمودیم که او اول چند بیتی از متن‌را می‌خواند و بعداً مضمون و معنی آن‌را برای شنوندگان می‌گوید.

طبق گفتهٔ واحد شریف‌اف و قهّار رحمان‌اف معلوم می‌شود که شاهنامه‌خوانی و نقل داستان‌های شاهنامه در ناحیه‌های زیاد امارت بخارا (تا سال ۱۹۲۰)، تاجیکستان و ازبکستان تا سال‌های ۶۰ سدهٔ بیست به نظر می‌رسیده است که در این باره آن‌ها از بزرگسالان شنیده‌اند. طبق اطلاع آن‌ها در روستای پَسُرُخی سال‌های طولانی مردم به شنیدن شاهنامه میل داشته، آن‌را هم در قالب روایی و هم با صدای دلنشین به سمع شنوندگان می‌رسانیده‌اند. بعضی از گویندگان به مثل سعدالله خرس، ملّاقاسیم با صدای فارم از داستان‌های شاهنامه می‌خوانده‌اند. در ناحیه‌های اطراف بخارا به خصوص بیگانه‌ها در مسجدها به مردم از شاهنامه حکایت می‌کرده‌اند که داستان سیاوش یکی از داستان‌های دوستداشتهٔ مردم بوده است.

جالب این است که برخی از بنمایه‌های اساسی مضمون داستان سیاوش در طول بیش از ۱۰۰۰ سال تقریباً شبیه است. فقط در جایی مفصل و در جای دیگر مختصر بیان می‌گردد.

همین طور از طریق این متن‌ها می‌توان در آینده به مسئله‌های زیاد نظری علم فولکلورشناسی از جمله، جهت هنری و اجرای متن‌های مردمی، پاسخ پیدا کرد. به این وسیله چند نکته‌را که از روی تصویر ویدیو به مشاهده گرفتیم به توجه اهل نظر می‌رسانیم:

۱. در ضبط صوت و در تصویر ویدیو گوینده و شنونده تا حدّی هنر نقّالی‌را به یاد می‌آرد. هنگام نقل، همهٔ حرکات گوینده جهت‌های اجرای هنری متن‌را کامل می‌نماید و تأثیر آن به شنونده چه گونه است، می‌توان مشاهده کرد. همین شنیدن و دیدن به عالم معنوی بیننده تأثیر می‌رساند.

۲. طبق مشاهده معلوم شد که شنوندگان گویا در اجرای این تئاتر نقّالی

داستان سیاوش در گفتار قهّار رحمان‌اف در ویدیو ثبت شده، عبارت از ۳۸ دقیقه است. راوی در اول نقل در باره شاهنامه‌خوانی سخن می‌گوید و بعداً داستان را روایت کرده، آن را با مرگ سیاوش به انجام می‌رساند. مضمون مختصر آن به زبان معیاری چنین است: «سیاوش از نژاد رستم است. رستم و پهلوان‌های دیگر سیاوش را تربیت می‌کنند. همه هنرهای زمانش را می‌آموزانند. او به کمال می‌رسد.

مادر سیاوش می‌میرد. کیکوس زن دیگری داشت. نامش سودابه بود. وقتی که سیاوش به نزد پدر می‌آید به او مادراندرش - سودابه عاشق می‌شود. سودابه از کیکوس طلب می‌کند که سیاوش را به دربار آرد. بعد به دربار آمدن سیاوش سودابه او را چون معشوقه به کنار می‌کشد. سیاوش از این رفتار مادراندر در حیرت مانده، از سودابه می‌گریزد. ولی سودابه راه نیرنگ را پیش می‌گیرد و سر و روی و مویش را می‌خراشد و می‌کند و به کاوس می‌گوید که پسر ت به من دست‌درازی کرد. کاوس با مشورت اطرافیان سیاوش را از آتش می‌گذرانند. بعد از آتش گذشتن بی‌گناهی سیاوش ثابت می‌شود. کاوس با جهل می‌خواهد که سودابه را به دار کشد. ولی سیاوش از پدرش خواهش می‌کند که آبروی خود را با کشتن سودابه نریزند.

همین وقت بین کیکوس و افراسیاب جنگ شروع می‌شود. سیاوش برای از نیرنگ سودابه خلاص شدن به جنگ می‌رود. سیاوش با افراسیاب سازش می‌کند. پدرش از این رفتار نارضا می‌شود. پس ناچار سیاوش به توران نزد افراسیاب می‌رود. آن جا ازدواج می‌کند. با سپارش افراسیاب در منطقه نآبادی شهر زیبایی می‌سازد. یکی از خویشاوندان افراسیاب که پهلوان بود بارها در مسابقه‌ها از سیاوش مغلوب می‌گردد. او با حسد بین افراسیاب و سیاوش اغوا می‌اندازد. افراسیاب با نیرنگ خویش خود (گرسبوز) سیاوش را می‌کشد. در آخر رستم می‌آید و قصد خود را از دشمنان می‌گیرد».

باید یادآور شد که روایت‌های داستان سیاوش از جانب راویان جوهره کمال‌اف و قهّار رحمان‌اف با لهجه تاجیکان روستای پسرخی بیان شده است. هنگام بیان داستان، شنوندگان به راوی سؤال می‌دهند و راوی پاسخ می‌گوید. روایت جوهره کمال‌اف از متن شاهنامه دور می‌رود، ولی روایت قهّار

بود. دختر شاه در روبروی باغ خود، باغ زیبارا دیده حیران می‌شود. برایش می‌گویند که یک بچهٔ ایرانی این باغ را بنیاد کرده است. دختر برای این بچه غذاهای لذیذ می‌فرستد. گیو هم هنگام برگرداندن سفرهٔ غذا یک انگشتر از ایران آورده‌اش را می‌گذارد. بانو چنین انگشتر زیبارا ندیده بود. گیورا نزد دختر می‌برند.

دایه به شاه خبر می‌دهد که دختر شاه عاشق گیو شده است. افراسیاب دخترش را به گیو می‌دهد. درباریان بار دیگر پیشنهاد می‌کنند که برایش مقامی بدهند، اما گیو قبول نمی‌کند. یک زمین ناآباد را گرفته شهر بنیاد می‌نماید. آب می‌برارد. دامداری را انکشاف می‌دهد. این باغشهر را دیده افراسیاب به این مهر می‌بندد.

اطرافیان شاه حسودی می‌کنند و گیورا به شاه بدنام می‌نمایند و می‌گویند که او ایرانی است پنهانی با کشورش ارتباط دارد. از او خطر احساس نموده گیورا شاه می‌کشد.

پادشاه دخترش را به همان شهر تنها می‌گذارد. وی پسر تولد می‌کند که نامش را سیاوش می‌گذارند. سیاوش ولی بود همه چیز را قبل از وقوع درک می‌نمود.

در ایران از مُردن گیو باخبر شدند. رستم در لباس بیماری مخو، تا که او را شناسند، به توران می‌آید. سیاوش و مادرش را پیدا می‌کند. خبر می‌دهند که کسی از ایران آمده است. او را می‌خواهند دستگیر نمایند. رستم همهٔ لشکر فرستادهٔ شاه توران را نابود کرده سیاوش را با مادرش گرفته به ایران می‌گریزد و تربیت می‌کند و در درگاه منوچهر می‌ماند.

از بیزانس به منوچهر کنیزی می‌فرستند. این کنیز به سیاوش عاشق می‌شود. عشق او را سیاوش رد می‌نماید. کنیز به سیاوش تهمت می‌کند. با اهل دربار مشورت کرده سیاوش را از آتش می‌گذرانند که پاکی او اثبات می‌شود.

رستم می‌بیند که سیاوش پاک است آن کنیز را می‌کشد. افراسیاب می‌خواهد نبیرهٔ خود سیاوش را از دست ایرانی‌ها خلاص کند. به ایران هجوم می‌کند. رستم با نبیرهٔ خود برزو لشکر افراسیاب را تارومار می‌کند. افراسیاب به کوه می‌گریزد و از دست احمد نام هیزم‌کشی گشته می‌شود».

واحد شریفاف ضبط نمودیم. با صدای دلنشین آهنگین خواندن شاهنامه را در افغانستان و ایران نیز می‌توان مشاهده کرد. یعنی اول چند بیتی از متن را با صدای آهنگ‌دار می‌سرایند و بعداً آن را شرح می‌دهند.

هم جوړه کمال‌اف و هم قهّار رحمان‌اف داستان سیاوش را از ملاّشریف شنیده‌اند. ولی به گفت قهّار رحمان‌اف پس از آن که برخی از داستانهای شاهنامه از جانب نویسندۀ مشهور تاجیک ساتم الغزاده به نثر نگاشته شده است، ایشان به این کتاب هم مروری کرده. از این رو، در بیان جوړه کمال‌اف همان سبک سنتی نقل شاهنامه نگه داشته شده است، ولی در بیان قهّار رحمان‌اف از روایت سنتی و برگردان نثری استفاده گردیده است.

ساختار داستان نیز در بیان راویان تفاوت دارد. گاهی بعضی شخصیت‌ها، مکان، زمان و حتّی موتیف‌ها دیگر می‌شوند. اگر شنونده به هر دو متن به طور جداگانه گوش بدهد دو متن مستقل دارای یک ریشه را می‌شنود.

داستان سیاوش در گفتار جوړه کمال‌اف که توسط ضبط صوت ضبط شده است، بیشتر از یک ساعت را در بر می‌گیرد. هنگام بیان متن گاهی سؤال و جواب راوی با شنوندگان نیز صورت گرفته است. حتی در آخر متن راوی راجع به گذشته شدن افراسیاب نیز صحبت می‌کند و واژه افراسیاب را طوری که شنیده است شرح می‌دهد.

جوړه کمال‌اف داستان سیاوش را از ملاّشریف شنیده است. ایشان هنگام روایت مضمون داستان را اندکی پیچیده روایت می‌نماید. شاید سبب در آن باشد که چندین سال آن را نقل نکرده است. در روایت او سیاوش پسر گیو است و گذشته نمی‌شود.

مختصر مضمون داستان در بیان ایشان به زبان معیاری چنین است: «یکی از بستگان رستم که گیو نام داشت، قهر کرده از ایران زمین به توران-زمین می‌رود. می‌گوید که هر خدمتی باشد من اجرا می‌نمایم. اول به او با شبهه می‌نگرند و برایش همچون امتحان چندین مقام دولتی را پیشنهاد می‌کنند، ولی گیو قبول نمی‌کند. گیو خواهش می‌کند که به وی آباد کردن چارباغ شاه را بدهند. باغ زیبا بنیاد می‌کند. نوروز را در باغ جشن می‌گیرند. گیو در یک گوشه باغ زندگی می‌کرد که در روبروی این باغ، باغ دختر شاه

افراسیاب در نزد سیاوش یک شرط می‌گذارد و نزد پای سیاوش یک پوست شتر را پرتافته می‌گوید که همین خیل شهر ساز، که در بالای همین پوست برَد.

سیاوش کمی فکر کرده، بعد همون پوست شتر را به تسمه‌چه‌های باریک بریده، تسمه‌ها را به همدیگر پیوست کرده به میدانی که در نتیجه همین پیدا شد، ارک را ساخت...” [رحمانی ۱۹۹۴، ص ۷۶].

تقریباً همین روایت را هزار سال پیشتر ابوبکر محمد بن جعفر نرشخی در کتاب خود تاریخ بخارا آورده است: “...سبب بنای کهندیز بخارا، یعنی حصار ارک بخارا آن بود که سیاوش بن کیکاوس از پدر خویش بگریخت و از جیحون بگذشت و نزدیک افراسیاب آمد. افراسیاب او را بناخت و دختر خویش را به زنی به وی داد. و بعضی گفته‌اند که جمله ملک خویش را به وی داد. سیاوش خواست که از وی اثری ماند در این ولایت، از بهر آن که این ولایت او را عاریتی بود. پس وی این حصار بخارا بنا کرد و بیشتر آن جای می‌بود...” [نرشخی ۱۹۷۹، ص ۲۳].

بنگرید، این دو روایت چه گونه به هم شباهت دارند. طبق اشارت نرشخی که وی “بعضی‌ها گفتند” می‌گوید، حتی در آن زمان نیز مردم چنین روایت‌ها را می‌گفته‌اند. ما این روایت را از شخصان بسیاری در بخارا شنیدیم و چندی را ثبت کردیم. از همین یک مثال هم معلوم می‌شود که گاه‌ها افسانه‌ها و روایت‌های قدیمی نیز برای فهمیدن واقعیت تاریخی یاری می‌رسانند. به همین طریق از پرسش‌ها و صحبت‌ها معلوم گردید که ساختمان ارک بخارا گویا مربوط به سیاوش است.

طوری که اشارت رفت، اکثر متن‌های در دست ما بوده، از روستای پَسْرُخی، ناحیه بایسون جمهوری ازبکستان است. حالا در باره چند روایت سیاوش که از این روستا ضبط شده است، به طور کوتاه اشارت می‌کنیم. در دسامبر سال ۱۹۹۵ از جوهره کمال‌اف یک روایت داستان سیاوش را توسط ضبط صوت ضبط نمودیم. بعداً در تاریخ ۲۰ اکتبر سال ۱۹۹۹ متن سیاوش را از قهار رحمان‌اف در تصویر ویدیو ضبط کردیم. همچنین در بایگانی ما ضبط با صدای آهنگین خواندن پارچه‌ای از متن سیاوش نیز موجود است که آن را از

روزگار ما موجود را مورد بررسی علمی گسترده قرار بدهد. پس از آن که فردوسی بزرگوار در شاهنامه، این چهره درخشان پاک، آزادگی، وفاداری، پهلوانی و پیوندگر دوستی را آفرید، این سیمای درخشان ادبی مردم ایرانی تبار دوباره در شکل داستان دلنشین خواندنی و شنیدنی در میان مردم شهرت پیدا کرد [ارک: فردوسی ۱۹۸۸].

باعث شهرت زیاد پیدا نمودن شخصیت سیاوش در میان مردم این است که همانا در محفل‌ها خواندن، نقل کردن و از جانب نقالان و قصه‌گویان بیان نمودن آن است. واقعاً بیشتر از ۱۰۰۰ سال است که نقل سیاوش، پس از تألیف شاهنامه ورد زبان مردم ایرانی تبار دنیا است. صد افسوس که در گذشته روایت‌های گفتاری اسطوره، افسانه، قصه، داستان و دیگر انواع ادبیات گفتاری ثبت نمی‌شد. فقط ادیبان از مضمون آن‌ها در شکل نوشتاری در آثار خود استفاده می‌نمودند و خلاص. خوشبختانه، همین استفاده ادیبان است که صدها متن‌های گفتاری در قالب نوشتاری تا روزگار ما رسیده است.

اینک، حالا در باره آن متن‌های گفتاری که مربوط به سیاوش است و ما در طی چند سال ثبت و ضبط نمودیم، صحبت خواهیم کرد. در میان تاجیکان مناطق گوناگون داستان سیاوش تا به امروز نقل کرده می‌شود.

خیلی جالب است که مردم بخارا و نواحی اطراف آن به سیاوش همچون یک شخص ولی، یعنی غیب‌دان احترام داشته‌اند و در درآمدگاه ارک بخارا که آن را گویا سیاوش ساخته است، چند ده‌ساله پیش چراغ یا شمع می‌گذاشتند. به این وسیله از روح او برای مشکلات خود مدد می‌جستند. این نکته را برای ما در سال ۱۹۹۰-۱۹۹۴، پیرزن بخارا رجب‌آوا سلامت آی (متولد ۱۹۱۲) صغری شیرعلی باجگیر (متولد ۱۹۱۶)، قریوا همرا (متولد ۱۹۲۱)، رجب‌آوا مطلب (متولد ۱۹۲۵)، فاضل‌آوا مجبه (متولد ۱۹۳۵) و دیگران گفتند.

در بخارا روایتی مشهور است که گویا ارک بخارا را سیاوش ساخته است که آن چنین است: "همین خیل روایت هست که ارک را سیاوش ساخته است، پسر کیکاوس. وقتی که مادر سیاوش وفات می‌کند، کیکاوس زن دیگر می‌گیرد و این زن جوان به سیاوش عاشق می‌شود. سیاوش مجبور می‌شود که از ایران به توران بیاید. به این جا او به دختر افراسیاب عاشق می‌شود.

قهرمان داستان حماسی جلوه‌گر شد که بهترین نمونه آن‌را در شاهنامه فردوسی می‌توان دید که یکی از قهرمان‌های ملی، حماسی، پهلوانی مردم ایرانی تبار است. فردوسی در اساس اسطوره، روایت و داستان‌های پیشین چهره درخشان حماسی سیاوش را آفریده است.

چرا هنری؟ چون که در ادبیات پیشین و امروز کشورهای فارسی‌زبان نام سیاوش را همچون واسطه تصویر بدیعی تلمیح و یا میفوپوئتیک (کهن‌الگو) زیاد به کار برده‌اند که شاعران از این طریق تأثیر شعر خود را بر خواننده بیشتر نموده‌اند. دیگر این که امروزها سیمای سیاوش همچون رمز پاکی و آزادگی در آثار تصویری، ادبی و هنری زیاد استفاده می‌شود.

چرا واقعی؟ چون که بنمایه اصلی هر اسطوره واقعیت است. آن واقعیت در دوام سده‌های دور و دراز به اسطوره تبدیل می‌یابد. شاید سیاوش همچون شخص واقعی در زمان‌های باستان زندگی کرده است و بعداً به شخصیت اسطوره‌ای تبدیل یافته است. حالا هم در منابع و یا گفتار مردم، سیاوش گهگاهی چون شخص واقعی جلوه‌گر می‌شود. در تاریخ طبری (عصر ۱۱-۱۰ میلادی) به طور کوتاه همچون شخصیت واقعی سرگذشت سیاوش بیان می‌گردد. در تاریخ بخارا (عصر ۱۰ میلادی) نیز سیاوش شخص واقعی است که در میان مردم شهرت داشت. حتی امروز نیز مردم بخارا او را سیاوش ولی می‌گویند. نویسنده این سطرها نیز سال ۱۹۹۳ از بخارا روایتی را در ضبط صوت ضبط کرده بود که طبق گفته مردم بخارا، ارک بخارا را سیاوش ساخته است [ارک: رحمانی ۱۹۹۴، ص ۷۵-۷۶].

هر کدام این گفته‌های فوق‌را باید با مثال‌ها به طور مفصل مورد بررسی قرار داد که این کار آینده است.

محققین پورداود، ا. س. براگینسکی، مهرداد بهار، ن. و. رَک و دیگران راجع به ماهیت اسطوره سیاوش ابراز نظر نموده‌اند. راجع به اسطوره و داستان سیاوش اثرهای زیاد علمی تألیف شده‌اند. ولی تا به حال شخصیت سیاوش در تاریخ، ادبیات و فولکلور به طور قیاسی و تیپولوژیک در قالب یک یا چند رساله علمی جدی مورد آموزش و پژوهش مفصل قرار نگرفته است. اکنون فرصتی رسیده است که پژوهنده‌ای تمام مواد در باره سیاوش، از زمان باستان تا

نقل‌های به هم مانند با کمی تغییرات تا به امروز موجود است. به همه این روایت‌ها با نظر علمی بنگریم معلوم می‌شود که آن‌ها از دهانی به دهانی از نسلی به نسلی، از سرچشمه‌ای به سرچشمه‌ای، از کتابی به کتابی انتقال یافته‌اند.

به گفت محمد نرشخی (عصر ۱۰ میلادی) اسطوره سیاوش تا زمان او گویا ۳۰۰۰ سال پیش بوده است: «و اهل بخارا را بر کشتن سیاوش سرودهای عجیب است. و مطربان آن سرودها را «کین سیاوش» گویند که از این تاریخ سه هزار سال است، والله اعلم» [نرشخی، ۱۹۷۹، ص ۱۸].

همین طور به ۳۰۰۰ سال زمان نرشخی بیش از ۱۰۰۰ سال پس از نرشخی را علاوه نماییم این تاریخ به بیشتر از ۴۰۰۰ سال می‌رسد. از روی این خبر سیاوش گویا تاریخ بیش از ۴۰۰۰ ساله دارد. البته، این خبر از دیدگاه علمی درست است، یا خیر این مسئله دیگر است! ولی طبق اطلاع گفتار مردم معلوم می‌شود که روایت سیاوش در میان مردم ایرانی‌تبار، از جمله تاجیکان، در طول هزارساله‌ها به طور مفصل و مختصر نقل می‌شده است و یا حد اقل بر آن اشارت گردیده است.

در آثار تاریخی، ادبی و فولکلوری سیاوش همچون شخصیت اساطیری، حماسی، واقعی و هنری به پیش نظر جلوه‌گر می‌شود که در شاهنامه سیمای او با تمام لطیفی و ظریفی هنر ادبی فردوسی تصویر شده، خواننده‌را عاشق این داستان می‌سازد [رک: فردوسی، ۱۹۸۸، ص ۵-۳۷۰].

چرا اساطیری؟ چون شخصیت سیاوش در زمان‌های خیلی دور باستانی، همچون اعتقاد آدمان آن روزگار پذیرفته شد. طوری که مهرداد بهار می‌گوید: «آیین سیاوش به آیین‌های ستایش ایزدی نباتی بومی مربوط است» [بهار ۱۳۷۵، ص ۱۹۴-۱۹۵]. از این رو بر او همچون شخصیت مقدس می‌نگریستند. اگر متن به شکل اسطوره آید در آن نشانه‌های اعتقاد همچون شخص مقدس پیش نظر جلوه‌گر می‌شود. سیاوش همچون اسطوره در اوستا، بندهشن، دینکرت و غیره دیده می‌شود.

چرا حماسی؟ چون که این اسطوره با مرور زمان در میان مردم ایرانی‌تبار شهرت زیاد پیدا کرد، از نسلی به نسلی نقل گردید و بالاخره سیاوش همچون

ویلیام بیمن (William Beeman) مدیر کفیدرای انسان‌شناسی (Anthropology) دانشگاه مینیسوتای آمریکا به مدت ده روز به منطقه بایسون، بخارا و سمرقند، برای آموزش و پژوهش زبان گفتاری و فرهنگ مردم تاجیکان این مناطق سفر کردیم. وقتی که او دو روز و یک شب در صحبت مردم روستای پسرخی بود و از روستاهای کوچکک، اولاد، سرآسیای ناحیه بایسون دیدن کرد، با هیجان می‌گفت که من زبان مردمرا کاملاً می‌فهمم. بیگاهی، در پسرخی، در نزد ویلیام بیمن قریب ۳۰ نفر پیر و جوان به دیدنش آمدند که همه آن‌ها در باره شاهنامه چیزی می‌دانستند. ویلیام بیمن چندین ساعت صحبت مردمرا ثبت کرد که بخشی از آن در باره شاهنامه‌خوانی بود و ضمناً برای من به احساس و صمیمیت تأکید کرد که هرچه آن‌ها می‌دانند باید ثبت و ضبط شود و اگر امکان باشد نشر گردد. آن شب ما داستان سیاوش را گوش کردیم. از این متن چند واریانت در دست من است. حالا در باره آن که مردم بخارا در باره سیاوش چه می‌گویند و دو نسخه‌ای که از جوره کمال‌اف و قهار رحمان‌اف ضبط نموده‌ام به طور مختصر سخن خواهم گفت.

سیاوش در گفتار راویان

در لغت‌نامه‌ها، دانشنامه‌ها و آثار پژوهشی سیاوش را دارنده و سوار اسپ سیاه، شخصیت اساطیری مردم ایرانی‌تبار شرح داده‌اند. در منابع پیشین به شکل‌های «siyavarshana, siyavakhsh, siyvaush» آمده است. در اوستا سیاوش هفتمین شاه کیانی گفته شده است. روایت اوستا به آثار تاریخی و ادبی به مانند «وهومن یشت»، «یادگار جاماسپ»، «بندهشن»، «مینوی خرد»، «خداینامه» و در آثار ادیبانی به مانند نرشخی «تاریخ بخارا»، دیناوری «کتاب الاخبار الطوال»، مسعودی «مروج الذهب»، بلعمی «ترجمه تاریخ طبری»، فردوسی «شاهنامه»، ثعالبی «غرر الاخبار الملوک الفرس و سیرهم» و دیگران در شکل‌های گوناگون راه یافته است [بهار ۱۳۷۵، ص ۱۹۴؛ رک: ۱۹۹۸، ص ۲۳۷؛ یاحقی ۱۳۸۶، ص ۴۹۶-۴۹۹].

منبع‌ها نشان می‌دهند که راجع به سیاوش تقریباً چند هزار سال است که

شنوندگان نشان می‌داد. حتی به آواز اسپ تقلید می‌کرد و “شیهه” می‌کشید. هنگام بیان متن، فریاد، ندا، خطاب، داد و بیداد، قهقهه خنده زدن، به حالت گریه درآمدن و امثال این، یکی از خصلت‌های خاص جوهره کمال بود که راویان کسبی سنتی پیشین‌را به یاد می‌آورد. او برای جلب توجه شنونده و یا باز هم نشان‌رس نمودن نقل خود، گاهی آهنگ گفتارش را تغییر می‌داد، چند ثانیه‌ای به شنونده‌ای نگریسته ساکت می‌ماند و بعداً دفعه‌تاً: “هه!”، “آری!” گویان نقلش را ادامه می‌داد. صد افسوس که همه روایت‌های این پیرمرد ذکی را سر وقت ثبت و ضبط کرده نتوانستیم [رک: رحمانی ۲۰۰۷؛ 2013].

خیلی جالب است که مردم روستای پسرخی به داستان برزو که در شاهنامه فردوسی نیست، دلبستگی دارند و تا به امروز در باره برزو خرد و بزرگ اطلاع دارند؟ اگر به طور پره داستان‌را ندانند هم، در باره برزو همچون هم‌وطن خویش از کلانسالان شنیده‌اند.

کلانسالان پسرخی می‌گویند که برزو از بایسون است. پسر سهراب است. دشت و صحرا و کوه‌های بایسون در زمان‌های پیش مکان شکار پهلوانان بوده است. رستم، سهراب و دیگران از بلخ به واسطه ترمذ گذشته برای شکار به سمت بایسون می‌آمده‌اند. همین سبب شده است که سهراب دختری را از بایسون به زنی می‌گیرد و از وی صاحب فرزند می‌شود. نام او را برزو می‌گذارند. برزورا مادر و مادرکلان به کمال می‌رسانند. جالب است که مردم مکان زیست او را همین بایسون می‌دانند. گویا برزو در منطقه‌ای به نام یگه‌توت، که تقریباً یک کیلومتر در سمت غربی روستای پسرخی است، زندگانی کرده است. برزو در همین مکان با مادرش مشغول کشاورزی بوده است. اکثر مردم روستای پسرخی تا به امروز برزورا چون برزوی دهقان می‌شناسند. گویا او در پایان همین روستا زمین داشته است و در آن جا بیشتر کشت و کار می‌کرده است، از جمله خربزه می‌کاشته است.

در طول سال‌ها در باره برزو از شخصان سنّ و سالشان گوناگون گفته‌های آن‌ها را ثبت و ضبط کردیم که حالا در این مجموعه اکثر آن‌ها را همچون نمونه می‌آریم. بعضی از این متن‌ها از نسلی به نسلی بیان شده است.

ماه اوت سال ۲۰۰۲ نویسنده این سطرها با مردم‌شناس آمریکایی، پرفسور

کرده‌اند که همگی حدوداً ۳۷-۳۸ دقیقه است. در این مجموعه از آن متن استفاده شد.

ما در طول بیش از ۳۰ سال در فرصت‌های مناسب از جوهره کمال‌اف، رحیم شریف‌اف، قهّار رحمان‌اف، خلیل قاسم‌اف، عطا جبّار‌اف، حامد شریف‌اف، واحد شریف‌اف، روشن کمال‌اف در برابر متن‌های گوناگون فولکلوری، گفته‌های آنان را در بارهٔ فردوسی، شاهنامه‌خوانی، همچنین نمونه‌هایی را از داستان‌های شاهنامه توسط ضبط صوت و دوربین ویدیو ضبط کردیم.

همهٔ این اشخاص داستان سیاوش را می‌دانستند و یا می‌دانند. اما حالا در محفل‌ها نقل کردن داستان‌های شاهنامه تقریباً در حالت از بین رفتن است. مثلاً، تا سال‌های نزدیک قهّار رحمان‌اف (۱۹۳۱-۲۰۰۵) در مسجد روستای پسرخی بیشتر داستان‌های شاهنامه را حکایت می‌کرد. پس از درگذشت ایشان دیگر نقل کردن داستان‌های شاهنامه به نظر نمی‌رسد. فقط در آن حالی که اگر از داندگان داستان‌های شاهنامه، پژوهنده‌ای در این مورد چیزی بپرسد، آن گاه راوی بعضی متن‌های در یاد داشته‌اش را به طور کوتاه بیان می‌کند. یا که در بارهٔ چه طور گذشتن شب‌نشینی‌های شاهنامه‌خوانی اطلاع می‌دهد.

طرز گفتار داستان‌های شاهنامه بسیار دلنشین بود. بنده در خردسالی و نوجوانیم (۷-۱۸ سالگی) بیان ملاشریف‌را دیده‌ام که ایشان بیشتر با آواز نرم و گوارا، بلند و پست کردن صدا، قیافه‌بازی و حرکت دست و بدن با مهارت بلند نقل می‌کردند. هنگام نقل آن کس همه آرام می‌نشستند. با دقت گوش می‌کردند. راوی گاهی توصیف‌ها، مبالغه‌ها، اغراق‌هایی را به کار می‌برد که شنوندگانش قهقهه می‌خندیدند و باز آرام می‌شدند و گوش می‌کردند.

زمانی که جوهره کمال متنی را از شاهنامه حکایت می‌کرد، از جایش نیم‌خیز می‌شد؛ با صدای بلند سخن می‌گفت؛ در موردهای ضروری به طور خود به صدای رستم، سهراب، اسفندیار، سیاوش، برزو و دیگران تقلید می‌نمود. خصوصاً هنگام روایت "رستم و سهراب" در آخر داستان برابر رستم، بر سوگ فرزند دل‌بندش گریه می‌کرد. اگر هنگام نقل افسانه‌ها قهرمان رقیبش را بر زمین زند جوهره کمال "یا رستم داستان!!!" و "یا علی مدد!!!" گوین، ندا درمی‌کشید و حالت به زمین چپه کردن حریر را با اشارت دستانش به

طوری که برای بنده نقل کردند تنها در روستای پسرخی در دست ملا عمر، ملا قاسیم، ملا شریف چندین کتاب شاهنامه منثور بوده است. فرزندان ایشان این کتاب‌ها را دیده‌اند و با داستان خود در سال‌های سی، از ترس، در قوطی‌ها جای کرده به زمین گور کرده‌اند.

محض پس واقعه‌های سال‌های سیم که شخصیت‌های معروف و کتاب‌ها نابود کرده شدند، شاهنامه‌خوانی و نقل داستان‌های آن نیز به سرعت ضعیف شدن گرفت. در سال‌های چهل سده بیست جنگ جهانی دوم شروع شد، تأثیر آن به شاهنامه‌خوانی باز هم سخت‌تر شد. دیگر دانندگان شاهنامه به جنگ می‌رفتند و کسانی که شاهنامه‌خوان و گوینده داستان‌های حماسی بودند، کم نقل می‌کردند.

بیشتر متن‌های ثبت نموده بنده از روستای پسرخی ناحیه بایسون کشور ازبکستان است که خود زاده این روستا هستم. در این روستا فقط تاجیکان زندگی می‌کنند. در روستای پسرخی حکایت داستان‌های شاهنامه به حکم سنت درآمده بود. در پنجاه سال اول سده بیست پیرمردانی بودند که نه تنها داستان‌های شاهنامه را بیان می‌کردند، بلکه پاره‌های آن را حفظ می‌دانستند.

از این روستا شخصانی به مانند قربان‌اف ملاقاسم آخوند (۱۸۷۹-۱۹۶۴)، ملّا عمر آخوند (۱۸۸۵-۱۹۷۴)، ملّا بونصر (۱۸۸۹-۱۹۷۲)، ملّا شریف (۱۸۸۸-۱۹۷۲) شاهنامه‌خوان بودند. بعدها پیروان آن‌ها جوهره کمال‌اف (۱۹۲۱-۱۹۹۷)، قهار رحمان‌اف (۱۹۳۱-۲۰۰۵)، عطا جبار‌اف (۱۹۳۰-۲۰۱۳)، رحیم شریف‌اف (متولد ۱۹۲۵)، خلیل قاسم‌اف (متولد ۱۹۲۹)، حامد شریف‌اف (متولد ۱۹۳۷)، واحد شریف‌اف (متولد ۱۹۴۱)، روشن کمال‌اف (متولد ۱۹۵۵) تا سال‌های نزدیک داستان‌های شاهنامه را نقل می‌کردند.

از ملّا قاسم، ملّا عمر، ملّا بونصر چیزی ثبت نشده است. ولی حالا هم مردم می‌دانند که آن‌ها شب‌های دور و دراز شاهنامه‌خوانی می‌کردند. از پرسش‌های ما معلوم گردید که پسر ملّا قاسم محترم خلیل قاسم‌اف بعضی داستان‌های شاهنامه را در یاد دارد که از پدرش شنیده است.

سال ۱۹۶۶ از ملّا شریف پژوهندگان پژوهشگاه زبان، ادبیات، شرق‌شناسی و میراث خطی به نام رودکی آکادمی علم‌های تاجیکستان چند متنی ضبط

حتماً آن نقل‌هایی را که در باره شاهنامه و شخصیت حکیم فردوسی از عاشقان او در محفل‌ها و مجلس‌ها شنیده‌ام ثبت و ضبط کردم. موادی که در بایگانی من موجود است با این راه‌ها به دست آمده است: (۱). ثبت در دفتر؛ (۲). ضبط آواز؛ (۳). ضبط تصویر ویدیو؛ (۴). صورت‌های راویان و لحظه‌های نقل. حالا کار ادامه دارد. آن موادی که بازنویسی نشده است، در کتاب دیگر به نشر خواهد رسید. تا به امروز اکثر متن‌های در دست داشته‌ام را از کسیت‌های ضبط آواز و نوارهای ویدیو، همان طوری که گفته‌اند، بازنویسی کردم. برخی از این متن‌ها از جهت شکل کوتاه بوده، در باره فردوسی، این یا آن رفتار قهرمان‌های شاهنامه، لحظه‌های شاهنامه‌خوانی اطلاع می‌دهند. مثلاً، “رستم داستان و اسکندر”، “روحانیت رستم و حضرت علی”، “کاسه رستم”، “پیاله رستم و آخور اسپ رستم”، “قمچین رستم”، “ارک بخارارا سیاوش ساخته است”، “سیاوش ولی”، «شاهنامه‌خوانی» و مانند این است. اگر هر کدامی از این متن‌ها را از نگاه متن‌شناسی علم فولکلورشناسی، مضمون و محتوا از نظر گذرانیم ویژگی‌های خاصی را می‌بینیم که این ویژگی‌ها همان مهر مردم را نسبت به فردوسی و شاهنامه جلوه‌گر می‌سازند.

شاهنامه‌خوانی در پسرخی

در نیمه اول سده بیست در روستای پسرخی شاهنامه‌خوانان و گویندگان داستان‌های شاهنامه زیاد بودند. حتی تا اول‌های سال‌های ۳۰ سده ۲۰ کتاب‌های نثری شاهنامه با نام‌های گوناگون موجود بوده است. معلوم است که تا سال ۱۹۲۹ تاجیکان از الفبای عربی‌اساس استفاده می‌بردند. تمام آثار بیش از هزارساله به همین الفبا تألیف شده بود، ولی برابر عوض شدن الفبای عربی‌اساس فارسی تاجیکی استفاده کتاب‌های به این الفبا تألیف‌شده نیز منع شد. بعضی از کتاب‌ها را دولت جمع کرده به کتابخانه‌های دوشنبه، تاشکند، مسکو، سنکت-پترزبورگ برد. بعضی‌ها از ترس کتاب‌های در خانه داشته خود را نابود ساختند.

به الفبای فارسی به نشر رسانیدند. این مجموعه همگی ۳۴ متن را در بر می‌گیرد که در آن هم در بارهٔ شخصیت فردوسی، هم برخی نمونه‌های داستان‌های شاهنامه در گفتار مردم، هم بعضی روایت‌هایی که راجع به مکان و شخصیت‌هایی که از کدام جهتی با شاهنامه ارتباط دارند، آورده شده است. متن اصلی این مواد از صفحهٔ ۱۳ تا ۶۳ است که حدوداً ۵۰ صفحه را در بر می‌گیرد، ولی در این مجموعه در بارهٔ سیلوش که در میان تاجیکان مشهور است چیزی نیست [رک: قصه‌ها ۱۹۹۶].

سال ۲۰۱۲ د. عابداف همان مجموعه «قصه‌ها پیرامون فردوسی و شاهنامه» را که با همکاری ب. شیرمحمدیان در سال ۱۹۹۴ و ۱۹۹۶ چاپ کرده بود، دوباره زیر عنوان «بزرگداشت فردوسی و شاهنامه در ادبیات شفاهی و کتابی» بدون نام ب. شیرمحمدیان با اندکی ویراستاری به نشر می‌رساند. در این مجموعه نیز چند نمونه از گردآورده‌های بنده استفاده شده است که متأسفانه به آن اشاره نگردیده است [رک: بزرگداشت فردوسی... ۲۰۱۲].

طبق مشاهدهٔ ما، تا آخر سدهٔ بیست در بعضی منطقه‌های تاجیک‌نشین آسیای میانه شاهنامه‌خوانی و نقل‌هایی از شاهنامه در بارهٔ «سام»، «زال زرد»، «رستم داستان»، «رستم و سهراب»، «سیاوش»، «رستم و اسفندیار»، «افسانهٔ افراسیاب»، «کمان رستم»، «رستم و اسکندر» و امثال این رایج بوده است. داستان «رستم و برزو» («برزوی دهقان و رستم داستان»، «برزو و رستم») اگرچه از فردوسی نیست، ولی در بین تاجیکان بعضی منطقه‌ها (بایسون، پنجکنت، حصار، تورسون‌زاده، ورزاب، عینی) همچون داستان شاهنامه تا به امروز در ذهن مردم است. برخی از این متن‌ها را در طی سال‌های اخیر نویسندهٔ این قلم از بین مردم ثبت و ضبط نموده، نمونه‌های آن را چاپ کرده است که در این باره کتابچه‌ای به نام «داستان برزو در گفتار جوهره کمال» نیز چاپ شده است [رک: رحمانی ۲۰۰۷]. پس از زمانی این کتابچه با علاوه‌ها، با آوانگاری لاتین و ترجمهٔ انگلیسی در دانشگاه لیدن کشور هلند تحت عنوان *The story of Barzu: As told by two storytellers from Boysun, Uzbekistan* نشر گردید [رک: رحمانی 2013].

همین طور بنده سال‌هاست که در برابر گردآوری آثار گوناگون فولکلوری

و شاهنامه‌خوانی و نقل داستان‌های آن قرار گرفته، نام فرزندان، نبیره‌های خود را از قهرمان‌های شاهنامه انتخاب کرده است. مثال برجسته آن، به پسر خود نام قهرمان اساسی شاهنامه - رستم و دیگری سهراب را گذاشتن پدر است. ضمناً یادآور می‌شویم که در کتاب جداگانه در باره این پیرمرد ذکی و دانا صحبت خواهیم کرد.

از سال‌های ۳۰ سده بیست در کشور تاجیکستان به گردآوری فرهنگ مردم تاجیک توجه بیشتر شد. اما پژوهندگان آن آثاری را که مؤلف آن ادیبی به مانند فردوسی است، از میان مردم گرد نمی‌آوردند، یا خیلی کم گرد می‌آوردند. چونکه گردآورنده‌ها می‌دانستند که داستان‌های شاهنامه در میان مردم مشهور است، ولی به آن همچون آثار نوشتاری می‌نگریستند. شاهنامه گفتاری مردم‌را ثبت و ضبط نمی‌کردند. از این رو، آن موادی که پژوهندگان تاجیک در موردهای مناسب در باره فردوسی و قهرمان‌های شاهنامه گرد آورده‌اند، خیلی کم است.

سال ۱۹۹۴ در تاجیکستان جشن هزاره بزرگداشت شاهنامه فردوسی برگزار شد. به این مناسبت پژوهندگان بهرام شیرمحمدیان و داداجان عابدزاده بایگانی شعبه فولکلور پژوهشگاه زبان، ادبیات، شرق‌شناسی و میراث خطی به نام رودکی آکادمی علم‌های جمهوری تاجیکستان را از اول تا آخر ورق زدند. معلوم شد که مواد در باره فردوسی و شاهنامه خیلی کم گردآوری شده است. آن‌ها مواد موجود را در حجم ۵۶ صفحه، تحت عنوان «قصه‌ها از روزگار فردوسی» به الفبای سیریلیک به نشر رسانیدند [رک: قصه‌ها ۱۹۹۴]. خود همان سال کتاب دیگری تحت عنوان «هفت علامه» چاپ شد. این کتاب روایت‌های مردمی در باره هفت ادیب مشهور کلاسیک (رودکی، فردوسی، سینا، ناصر خسرو، سعدی، حافظ، جامی) است که ورد زبان مردم تاجیک می‌باشند. در کتاب نیز روایت‌های در کتابچه «قصه‌ها از روزگار فردوسی» بوده، تکراراً چاپ شد [رک: هفت علامه ۱۹۹۴].

پژوهندگان مذکور سال ۱۹۹۶ مجموعه «قصه‌ها از روزگار فردوسی» را اندکی تکمیل دادند و بر آن اشعار شعرا، گفته‌های دانشمندان را در باره فردوسی علاوه نموده، آن را زیر عنوان «قصه‌ها پیرامون فردوسی و شاهنامه»

داشتند. آن کس کتاب‌های زیاد نثری را برای زن‌ها می‌خواندند. یکی از آن کتاب‌ها شاهنامهٔ منثور فردوسی بود. خرد بودم. این گونه محفل شاهنامه‌خوانی و نقل اُمّه‌ام را بارها دیده‌ام. آن کس شاهنامهٔ منثور را می‌خواندند، زن‌ها گوش می‌کردند و همچنین بعضی داستان‌ها را خیلی زیبا و دلنشین نقل می‌کردند. در یادم است که گاهی با صدای مخصوص آهنگین چند بیتی از شاهنامهٔ فردوسی خوانده معنیش را برای زن‌های بی‌سواد بیان می‌نمودند. گاهی چنین می‌شد که اُمّه‌ام با الم و سوز و گداز هنگام نقل کردن آب دیده می‌ریختند و زن‌های شنونده نیز گریه می‌کردند. [مضمون از صحبت استاد شکوری].

همچنین دوست دانشمندم، شاعر نامدار تاجیک رستم وهّاب در یکی از صحبت‌ها برایم گفت که در ناحیهٔ تاجیک‌آباد شاهنامه در بین مردم شهرت داشت. مثلاً، داستان رستم و سهراب را نقل می‌کردند و بعداً راویان بین خود بحث می‌نمودند. یکی می‌گفت که «رستم زور است!»، دیگری می‌گفت که «نی! سهراب زورتر است!» هر راوی نظر خود را در بارهٔ قهرمان دوستداشته‌اش می‌گفت. به گفت رستم وهّاب در دهات ناحیهٔ تاجیک‌آباد شخصان زیادی بودند که داستان‌های شاهنامه را نقل می‌کردند، حتی پارچه‌هایی را از حافظهٔ خود با صدای گوش‌نواز می‌خواندند و معنی آن را به حاضرین شرح می‌دادند. طبق روایت رستم وهّاب در دست یکی از پیرمردان تاجیک‌آباد یک نسخهٔ قدیمی شاهنامهٔ منثور بود. او همان شاهنامهٔ منثور را می‌خواند و به دیگران نقل می‌کرد. این شخص پاره‌های زیاد شاهنامه را حفظ می‌دانست. رستم وهّاب در ادامهٔ سخنانش گفت که «پدر من وهاب‌اف الیاس (متوّل ۱۹۲۷) است. در محفل شاهنامه‌خوانان تاجیک‌آباد بارها حضور داشت. از این رو ایشان تا به حال عاشق شاهنامه است. او در اوّل برای خویشاوندان و فرزندان همان شنیده‌هایش را نقل می‌کرد، بعداً نشر شاهنامهٔ مسکو و نشر نه‌جلدهٔ تاجیکی آن را دسترس نموده، می‌خواند و در محفل‌ها، جمع‌آمدها بیان می‌کرد» [این سخن‌ها اقتباس از صحبت رستم وهّاب است].

پدر رستم وهّاب تا به امروز عاشق شاهنامه است، پاره‌های زیادی را از داستان‌های گوناگون آن در یاد دارد. به گفت ایشان محض زیر تأثیر شاهنامه

در شهر دوشنبه، در باغ به نام فردوسی مجسمه فردوسی گذاشته شده است که روز عقد نکاح عروس و داماد بر پای آن گل می‌گذارند. امروزها مردم با محبت به فرزندان‌شان از شاهنامه نام انتخاب می‌نمایند.

فردوسی و شاهنامه در بین مردم

در سده ۱۹ و اول‌های سده ۲۰ در بین مردم تاجیک‌شاهنامه شهرت زیاد داشت. شخصان مخصوصی بودند که در شهرهای بخارا، سمرقند، خجند، بدخشان، غرم، کولاب، استروشن، حصار، پنجکنت، تاجیک‌آباد، غرم و مناطق دیگر شاهنامه‌خوانی و شاهنامه‌گویی می‌کردند. حتی در خانواده‌ها و در محفل‌های خصوصی در پهلوی کتاب‌های دیگر به شاهنامه رو می‌آوردند. اما این حالت برابر دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، که پس از انقلاب اکتبر روسیه (سال ۱۹۱۷) به وجود آمد، تغییر یافت. این انقلاب به کشورهای دیگر آسیای میانه، از جمله امارت بخارا (سال ۱۹۲۰) نیز رسید و در نتیجه کشور اتحاد شوروی (سال ۱۹۲۲) به وجود آمد. بازسازی‌ها و مبارزه‌های ضد دینی شوروی در سال‌های ۲۰-۳۰ سده بیست و بعداً واقعه‌های جنگ جهانی دوم باعث آن گردید که مردم بعضی از سنت‌های خود را تا حدی فراموش کنند، یا به آن کمتر توجه دهند. همچنین از الفبای نیاکان عربی‌اساس که شاهنامه نیز به آن تألیف گردیده است، کنده شدن و از بین بردن کتاب‌های زیاد با این الفبا تألیف شده در سال‌های سیم سده بیست نیز به شاهنامه‌خوانی و شاهنامه‌دانی تأثیر منفی رسانید.

در میان تاجیکان آسیای میانه شاهنامه‌خوانی و نقل داستان‌های شاهنامه خیلی زیاد بود. تأثیر آن‌را در میان قوم و ملت‌های دیگر که در این منطقه زندگی می‌کنند، می‌توان مشاهده کرد.

دانشمند فرزانه آکادمیک محمدجان شکوری بخارایی بارها برایم گفته بودند که در سال‌های سی در بخارا شاهنامه‌خوانی نه فقط در بین مردها، بلکه در بین زن‌ها نیز بود. این استاد بزرگوار برایم گفته بودند: «امه‌ام اقبال‌خان نام

سیمای برجسته حکیم بزرگ‌را به پیش نظر می‌آرد و از وی عبرت می‌گیرد. ادیبان تاجیک بر اساس شاهنامه مهر خواننده گوناگون سلیقه‌را نسبت به خودشناسی و ملت‌دوستی و کشورداری بیدار نموده‌اند که این مسئله در آینده باید به طور جداگانه، در یک رساله مستقل مورد بررسی قرار بگیرد.

نمایشنامه و فیلمنامه‌ها در اساس داستان‌های شاهنامه. در اساس داستان‌های شاهنامه نمایشنامه‌های «کاوه آهنگر» (لاهوتی)، «رستم و سهراب» (ا. پیرمحمدزاده)، «رستم و سهراب» (غنی عبدالله)، «بیژن و منیژه» (خوشگونابی)، «فردوسی» (مهمان بختی) و فیلم‌های «کاوه آهنگر»، «کارنامه رستم»، «داستان سیاوش»، «رستم و سهراب» و غیره تألیف شده است. هر کدامی از این نمایشنامه‌ها بارها به صحنه‌های تئاترهای تاجیکستان گذاشته شده‌اند. حتی در اساس داستان «رستم و سهراب» چندین نمایشنامه‌ها به وجود آمده است که هر ادیب با دید و سلیقه خاص خود به این داستان رو آورده است. تا به امروز فیلم‌های «کاوه آهنگر»، «کارنامه رستم»، «داستان سیاوش»، «رستم و سهراب» را مردم با محبت تماشا می‌کنند. این فیلم‌ها برای تربیه وطن‌خواهی و ملت‌دوستی نقش ارزشمندرا دارا می‌باشد.

فردوسی و شاهنامه در نقاشی و فرهنگ مردم. تمام نسخه‌های شاهنامه که در منطقه آسیای میانه به وجود آمده است نقاشی‌های جالبی دارند، به خصوص متن‌های چاپ سنگی. آن متن‌هایی که در سده بیست در تاجیکستان به نشر رسید، تصویرهای دلنشین دارند. نقاشان تاجیک نیز بر اساس داستان‌های شاهنامه اثرهای زیادی آفریده‌اند که آموزش خود این مسئله مهم است. یکی از پژوهندگان تاجیک حضرت صباحی در رساله علمی خود «شاهنامه در آثار هنری» (سمرقند، ۱۹۹۸) به طور مفصل در این باره اظهار نظر نموده است.

در تاجیکستان نام کوچه، باغ و مرکزهای علمی زیاد به نام فردوسی هستند و قهرمان‌های شاهنامه به مانند رستم، سیاوش، رخس، سهراب، گردافرید، بیژن، منیژه و غیره نام تریخانه‌ها، کارگاه‌ها، مغازه‌ها را دارند. همچنین یکی از باغ‌های بزرگترین شهر دوشنبه و یکی از ناحیه‌های شهر دوشنبه نیز به نام ابوالقاسم فردوسی است.

سخن بی‌مرگی،
شاهنامه روح است،
به تن بی‌مرگی.
شاهنامه وطن است،
وطن بی‌مرگی.
آری، آری، شاهنامه وطن است!
وطنی، کز من و تو،
نتوانند به شمشیر و به تزویر ربودن.
شاهنامه خرد است،
خردی که به جهان آموزد،
هنر از اجل جهل نمردن.

شاهنامه ادب است،
ادبی کز ثمر سبزدرختش،
جاودان بهره بگیریم.
شاهنامه نفس است،
نفسی کز من و تو گر برابند،
بمیریم،

بمیریم،

بمیریم! [گلرخسار ۲۰۰۴، ص ۵۷]

عشق ادیبان تاجیک نسبت به شاهنامه بلند است. همین محبت به شاهنامه بود که ادیب نامدار تاجیک ساتم الغزاده اوّل برخی از داستان‌های شاهنامه‌را به زبان ساده امروز تاجیکی برای نورسان به نثر بازگویی می‌کند. بعد سال‌ها در باره فردوسی رمانی تألیف می‌نماید که این رمان در تاجیکستان یکی از اثرهای محبوب‌ترین بوده، به الفبای فارسی در ایران نیز به نشر رسید. ادیب در این رمان شخصیت فردوسی را بر اساس مواد موجوده تاریخی و اشارت‌های شاهنامه خیلی خوب تصویر نموده است. خواننده از مطالعه رمان

رستم اکنون رفته بر خواب ابد،
روزگار کاوس و کی هم به سر شد.
او هم اکنون روح عصیانی آرام است،
او هم اکنون روح آزادی ایام است.

چند دشت کارزارش پشت سر شد،
تا جهان از زندگانی و امانی بهره‌ور شد.
این زمان برگستوان را پاره کرده،
می‌پرد او، می‌پرد تا جاودان
همچو روح پاک ایران
در فضای دور کیهان...
گور او پهلوی گور رستم است،
گور او تمثال اوست-

یعنی بالای سر رستم به پا ایستاده است.
همچو آن رخس سبکبال،
همچو آن رخس نکوفال
بر نبرد نوبتی آماده است.
یا مثال پاسبان روح انسان
گوش‌هارا بر صداهاى زمین و آسمان
بکشاده است-

از کجایی گر رسد بر گوش او طبل خطر،
می‌کند بیدار رستم را ز خواب جاودان
بهر حفظ جان انسان! [لایق ۲۰۰۸، ص ۲۹۲-۲۹۳].

شاعر محبوب تاجیک بانو گلرخسار نیز به قهرمان‌های شاهنامه اشارت‌های زیاد دارد. همچون نمونه یکی از شعرهای ایشان را می‌آریم، که «شاهنامه» نام دارد. در آن، این اثر بی‌نظیر جهانی به طور زیرین ستایش شده است: شاهنامه سخن است،

بارہ دارد، یادآور می‌شویم. او تحت عنوان «الهام از شاهنامه» شعرهایی گفته است که تأثیربخش و جان‌گداز بوده، خواننده‌را به وجد می‌آرد. شعرهای او «پسر هجدهم کاوه»، «روح رخس»، «غرور رستم»، «پشتبانی»، «گریه کاوه به هفده پسرش»، «نوحه تهمینه به سهراب»، «آخرین جنگ رستم»، «ارواح دامنگیر»، «فردوسی و تیمور»، «وصیت فردوسی»، «کاریز فردوسی» با احساس بلند شاعری سروده شده است. همچون نمونه در این جا شعر «روح رخس» را می‌آرم:

از فضای مُلک ایران تا فضای مُلک توران-

از سیستان تا کوهستان،

از خراسان تا بدخشان،

از فضای لاجورد مُلک خاور

تا فضای نیلفام باختر

یال‌هایش غرق نور صبحگاهی

چشم‌هایش چشمه نور الهی

می‌پرد روحی درخشان

همچو روح پاک ایران.

غرقه نور کمان رستم است،

یال‌افشان می‌پرد در آسمان‌ها.

شیهه‌اش بر گوش آید

از فراز کهکشان‌ها.

شیهه‌اش دارد طنین جاودان

در زمان‌ها، در مکان‌ها،

روح او روح بزرگیست-

زنده باشد با زمین‌ها، با زمان‌ها.

روزگاری بار رستم را ببرداشت،

عالم از نیروی یزدانی رستم باخبر شد.

ضمناً می‌توان یادآور شد که نویسندۀ این قلم نیز در کنار گردآوری گفته‌های مردم در بارۀ فردوسی و شاهنامه به طور منتظم کوشش نمودم که در برخی از نوشته‌های خود مشاهده‌ها و نمونه‌های متن‌های گردآورده خود را به نشر برسانم، در همایش‌های گوناگون بین‌المللی سخنرانی‌ها بکنم. در این باره به کتابنامۀ همین نوشته رجوع شود [مفصل رک: رحمانی].

همچنین باید گفت که در داخل رساله‌های علمی زیاد که در تاجیکستان مربوط به سده‌های ۹-۱۰ به وجود آمده است، در بارۀ فردوسی و شاهنامه به طور مفصل پژوهش‌ها صورت گرفته است. غیر از این به زبان‌های گوناگون خلق‌های سابق اتحاد شوروی رساله‌ها، مقاله‌های علمی و عاموی زیادی تألیف شده‌اند.

شاهنامه‌پژوهی ادامه دارد. در طول سده بیست و اوّل سده بیست و یک در تاجیکستان هزاران مقاله‌های علمی و عاموی به نشر رسیدند. ما در بالا فقط به رساله‌های علمی به طور مختصر اشارت نمودیم و خلاص.

سال ۲۰۱۲ محقق ا. یونساف جلد اوّل کتاب‌شناسی خود را عائد به آثار چاپ‌شده در بارۀ فردوسی و شاهنامه به نشر رسانید که در آن در بارۀ نسخه‌های خطی، رساله‌های علمی، نشر داستان‌های جداگانه، آثار پژوهشی در مطبوعات و کتاب‌های جداگانه در تاجیکستان نشر گردیده و به زبان‌های سابق اتحاد شوروی چاپ شده، آورده شده است. این کتاب تحت عنوان «کتاب‌شناسی فردوسی و شاهنامه (نشان‌دهندۀ ببلیوگرافی ادبیات)» به نشر رسید که قریب دو هزار منبع را در بر می‌گیرد [رک: کتاب‌شناسی فردوسی ۲۰۱۲].

آثار ادبی راجع به شاهنامه. در اشعار شاعران تاجیک مؤمن قناعت، لایق شیرعلی، گلنظر، بازار صابر، گلرخسار، عسکر حکیم، فرزانه، کمال نصرالله، دارا نجات، رحمت نذری، نظام قاسم، مهرالنساء، رستم وهاب و ده‌ها دیگران فردوسی و شاهنامه ستایش شده است. شاعران تاجیک چون واسطه خودشناسی ملی در طول چند ده‌سالۀ اخیر بارها به شاهنامۀ فردوسی مراجعت کرده‌اند. همچون تلمیح در اشعار خود قهرمان‌های این اثر بی‌زوال را به کار برده‌اند. برای مثال از زنده‌یاد لایق شیرعلی که سلسلۀ شعرهایی در این

(۲۰۱۱) بحث نموده است. در هر سه رساله مهارت بی نظیر ادیب در واژه‌سازی و در موردهای مناسب ماهرانه به کار بردن واژه‌های گوناگون تأکید گردیده است [ارک: قاسم‌اف ۲۰۰۶؛ قاسم‌اف ۲۰۱۱؛ قاسم‌اف ۲۰۱۱].

در رساله‌های علمی ر. خاكراف «سیاوش در اسطوره و ادبیات» (۲۰۰۵)، ا. فضل‌الدین‌زاده «دمی با شاهنامه» (۲۰۰۶)، ن. عبدال‌اف «داستان‌های عشقی در شاهنامه فردوسی» (۲۰۰۷)، ج. سیدزاده «فردوسی کیست و شاهنامه چیست؟» (۲۰۱۱) نیز موضوعات گوناگون با دید خاص مورد بررسی قرار گرفته‌اند. هر پژوهنده هنگام مطالعه شاهنامه نکته جذابی را پیدا نموده، آن را به رشته تحقیق کشیده است [ارک: خاكراف ۲۰۰۵؛ فضل‌الدین‌زاده ۲۰۰۶؛ عبدال‌اف ۲۰۰۷؛ سیدزاده ۲۰۱۱].

اثر دیگری که موضوع مهم‌را در بر گرفته به قلم جوهره‌بیک نذری، و علی خراسانی متعلق است «هنر نامه‌نگاری در شاهنامه فردوسی» نام داشته، سال ۲۰۱۴ نشر شده است. در این رساله مهارت بی نظیر فردوسی در نوشتن نامه‌های گوناگون تأکید گردیده است [ارک: نذری ۲۰۱۴].

دانشمند معروف تاجیک خدایی شریف‌زاده تمام عمر با شاهنامه سروکار دارد. او بیش از ۵۰ سال است که برای دانشجویان از ادبیات کلاسیک، از جمله فردوسی و شاهنامه، درس می‌گوید. در دوام فعالیت‌های علمی خود بارها در باره شخصیت فردوسی و شاهنامه مقاله‌ها تألیف نموده و سخنرانی‌ها داشته است. اینک، سال ۲۰۱۴ رسالهٔ حجمی بزرگ ایشان (در ۴۰۰ صفحه) زیر عنوان «شاهنامه و شعر زمان فردوسی» چاپ شد. رساله از چهارده فصل عبارت بوده، موضوع‌های زیرین را در بر می‌گیرد: «فردوسی و تدوین حماسه ملی»، «نظر ادبی فردوسی»، «جایگاه تصویرهای افسانوی در شاهنامه»، «داستان در شاهنامه»، «اندرز در شاهنامه»، «گفتار در شاهنامه»، «تمثیل در شاهنامه»، «چیستان در شاهنامه»، «نامه‌های منظوم شاهنامه»، «نیایش در شاهنامه»، «فردوسی و مدیحه‌سرایی»، «قطعات حکیمانه و ضرب‌المثل در شاهنامه»، «تغزل و تشبیب‌گونه‌ها در شاهنامه»، «مرثیه‌سرایی در شاهنامه». استاد هر کدامی از این مسئله‌ها را با دید نو علمی مورد بررسی قرار داده‌اند [ارک: شریف‌زاده، ۲۰۱۴].

که در آن‌ها نیز مسئله‌های تازه فردوسی‌شناسی و شاهنامه‌پژوهی به میان گذاشته شده است [رک: نظیر ۱۹۹۶؛ صباحی ۱۹۹۸].

پژوهنده خ. عصازاده در کتاب «ابوالقاسم فردوسی در شناخت ساتم الغزاده» (۱۹۹۹) راجع به زحمت ادیب نامدار تاجیک ساتم الغزاده سخن گفته است که چه گونه این ادیب سال‌ها به شاهنامه توجه نموده، برای نوجوانان داستان‌های آن‌را به زبان ساده امروز تاجیکی به نشر بیان می‌نماید و در نتیجه رمان فردوسی‌را می‌نویسد. در رساله خ. عصازاده بیشتر رمان «فردوسی» مورد تحلیل قرار گرفته است [رک: عصازاده ۱۹۹۹].

همین طور پژوهش عائد به مسئله‌های گوناگون شاهنامه ادامه داشته، بعدها رساله‌های کوچک ک. دوست «تحلیل آبرز حاکم ایده‌آلی در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی» (۲۰۰۱)، م. قاسم‌آوا «آب در شاهنامه فردوسی» (۲۰۰۳) چاپ شده است که هر کدامی از این پژوهندگان نکته‌های نو به نورا مورد پژوهش قرار داده‌اند [رک: دوست ۲۰۰۱؛ قاسم‌آوا ۲۰۰۳].

توجه پژوهندگان‌را همیشه مسئله اخلاقی در شاهنامه جلب نموده است. م. ملااحمداف در کتاب خود «پیام اخلاقی فردوسی» (۲۰۰۳) به این مسئله دقت مخصوص داده، به طور مفصل با مثال‌های فراوان به تحلیل و تحقیق این نکته برای جامعه همیشه مفید پرداخته است [رک: ملااحمداف ۲۰۰۳].

یکی از کتاب‌هایی که دقت دانشمندان‌را به خود کشیده است این رساله و. صمد «شاهنامه فردوسی و چیرنیشوسکی» (۲۰۰۴) می‌باشد. در این اثر با دلیل‌های مستند گفته شده است که چه گونه یک دانشمند روس به شاهنامه محبت داشته است [رک: صمد ۲۰۰۴].

هر قدر شاهنامه مطالعه شود، همان قدر مسئله‌های نو به نو پیدا می‌گردد. از این رو سال به سال دقت پژوهندگان گوناگون‌را این اثر بی‌زوال به خود می‌کشد. از جمله توجه زبان‌شناس تاجیک آ. قاسم‌اف‌را واژه‌های شاهنامه جلب نموده است. ایشان به زبان روسی سه رساله علمی تألیف می‌نماید. در رساله اول راجع به «کلمه‌سازی پسوندی در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی» (۲۰۰۶)، در رساله دوم در باره «واژه‌شناسی جانوران در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی» (۲۰۱۱) و در رساله سوم عائد به «واژه‌سازی رستنی‌ها در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی»

در کتابچه خود، تحت عنوان «آموختن ایجادیات ابوالقاسم فردوسی در صنف ۹» (۱۹۸۶؛ ۱۹۸۷) به مسئله روش تدریس زندگی فردوسی و شاهنامه در مکتب اظهار نظر می‌نماید [رک: عبدالولی‌اف ۱۹۸۶].

سال تا سال هم تحقیق و هم تحلیل شاهنامه از جانب پژوهندگان تاجیک بیشتر می‌گردد. طبق تقاضای زمان دانشمند تاجیک احمد عبدالله‌اف زیر عنوان «ابوالقاسم فردوسی» (۱۹۸۷) کتابی تألیف نمود که در آن با زبان ساده و شیوا به طور مفصل برای نسل نوری و جوانان راجع به روزگار فردوسی و ماهیت جهانی شاهنامه سخن گفته است [رک: عبدالله‌اف ۱۹۸۷].

بعدتر پژوهندگان خانم‌ها ا. ضیاء‌الدین‌آوا و ص. حسن‌آوا تحت عنوان «سیمای معنوی زنان در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی» (۱۹۹۰) اثری تألیف نمودند که در آن شخصیت زن‌های قهرمان و پهلوان، صداقت، وفاداری و خصلت‌های دیگر آنان مورد تحلیل قرار گرفته است [رک: ضیاء‌الدین‌آوا ۱۹۹۰].

سال ۱۹۹۴ رساله علمی سلیمان انوری تحت عنوان «واژه‌های نظامی در شاهنامه ابوالقاسم فردوسی» از چاپ برآمد. مؤلف از دیدگاه زبان‌شناسی جایگاه واژه‌های نظامی را در شاهنامه مورد ارزیابی قرار داده، یادآور می‌شود که ادیب نازک‌بین برای استفاده این نوع واژه‌ها مهارت بلند داشته است [رک: انوری، ۱۹۹۴].

شاهنامه پژوهندگان تاجیک را از هر جهت به خود جلب نموده است. یکی از پژوهندگان نامدار تاجیک سبحان امیر با نام «فردوسی و مکتب ادبی احمد دانش» (۱۹۹۵) کتابچه‌ای تألیف نمود که به مسئله خیلی مهم بخشیده شده است. در این کتابچه مؤلف با دلیل‌ها نشان داده است که شاهنامه به شخصیت احمد دانش که معارف‌پرور بی‌نظیر تاجیک در سده نوزده بود، تأثیر نیک گذاشته است. همچنین ایشان بر آن اشارت می‌نماید که شاهنامه در بین روشنفکران سده نوزده یکی از کتاب‌های خواندنی و مهم بوده است [رک: امیر ۱۹۹۵].

بعدها رساله‌های دیگر علمی به مانند «فردوسی و خیام»، مؤلف و. نظیر (۱۹۹۶)، «شاهنامه در آثار هنری» مؤلف ه. صباحی (۱۹۹۸) به نشر رسیده‌اند

آن گونه تلفظ کار فرموده شده‌اند که امروز در زبان ادبی ایران کار نمی‌فرمایند، اما در میان تاجیکان زنده است. بعضی آن‌ها را «سخن کوچگی» گویان حتی بعضی مترجمان و ادیب‌ترانشان تاجیک هم کار نمی‌فرمایند. اما فردوسی کار فرموده است و تاجیکان هم با وی گپ می‌زنند» [عینی ۱۹۶۳، ص ۴۴].

در همان سال ۱۹۳۴ عبدالرئوف فطرت (۱۸۸۶-۱۹۳۸) نیز مقاله‌ای تحت عنوان «فردوسی» تألیف نمود که آن در مجله «برای ادبیات سوسیالیستی» چاپ شد. این مقاله بعدها در شکل کتابچه نیز به نشر رسیده است [فطرت ۱۹۹۲]. در اثر خود فطرت به فردوسی بهای بلند داده اشارت نموده است: «فردوسی یگانه شاعر فارسی‌زبان است و یکی از بهترین شاعران دنیا است، لیک فقط در ساحه جنگ‌نامه‌نویسی» [فطرت ۱۹۹۲، ص ۵۵].

منبع شاهنامه‌پژوهان تاجیک مسئله‌های گوناگون این اثر بی‌زوال را مورد ارزیابی قرار داده، در نیم‌ساله دوم سده بیست و تا به امروز رساله‌های زیاد علمی تألیف نمودند که در هر کدام آن یک جهت مهم این شاه‌اثر مورد بررسی قرار گرفته است.

سال ۱۹۶۰ خورشیده آته‌خان‌آوا تحت عنوان «ابوالقاسم فردوسی» کتابچه‌ای تألیف نمود که در آن با زبان ساده راجع به شخصیت فردوسی و شاهنامه اطلاع داده شده است [آته‌خان‌آوا ۱۹۶۰].

یکی از اثرهای جدی که در آن عائد به افکار فلسفی فردوسی سخن می‌رود، تحت عنوان «فردوسی و زمان معاصر» (۱۹۷۶) از جانب م. ر. رجباف به زبان روسی تألیف گردید. در این اثر جهان‌بینی فردوسی و در زمان معاصر ارزش مهم داشتن اندیشه‌های او مورد بررسی قرار گرفته است [رک. : ردژب-اف ۱۹۷۶].

ادیب نامدار تاجیک ساتم الغ‌زاده سال‌ها به تحقیق و تحلیل شاهنامه مشغول شد. در نتیجه او سال ۱۹۷۷ تحت عنوان «داستان‌های فردوسی» برای نورسان متن‌های اساطیری و برخی از داستان‌های شاهنامه‌را در قالب نثر بیان نمود. این کتاب تا به امروز بارها چاپ شده، یکی از کتاب‌های خواندنی نوجوانان تاجیک است [رک: الغ‌زاده ۱۹۷۷؛ ۱۹۸۶].

در مکتب‌های تاجیکی روزگار و آثار فردوسی تدریس می‌شود. عبدالولی‌اف

گشت تا به امروز از جانب ادیبان و پژوهندگان، سزاوار ستایش قرار گرفت. اما پژوهش علمی این کتاب ارزشمند در تمام دنیا در دویست سال اخیر توجه دانشمندان را به خود جلب نمود.

در تاجیکستان پژوهش شاهنامه از سال‌های سیم سده بیست آغاز شد. نخستین اثر علمی جدی که در این زمینه تألیف گردید، به قلم استاد صدرالدین عینی (۱۸۷۸-۱۹۵۴) منسوب است. او سال ۱۹۳۴ به افتخار هزارمین جشن زادروز فردوسی زیر عنوان «در باره فردوسی و شاهنامه او» اثری تألیف نمود. ایشان در آن اثر در باره اهمیت شاهنامه، سرنوشت فردوسی، چه گونه نوشته شدن شاهنامه، گذشتگان فردوسی، ترجمه شاهنامه به زبان‌های دیگر، مقلدان شاهنامه، تحسین شعرای کلاسیک ایران فردوسی را، زبان شاهنامه، مناسبت زبان شاهنامه به زبان تاجیکی، سخن گفته‌اند. پژوهندگان تا استاد عینی شاهنامه را اثر زمان غزنویان می‌دانستند. ولی استاد عینی با دلیل‌ها به دوران سامانیان منسوب بودن این اثر جهانی را ثابت نمود. نکته دیگری که جالب است، واژه‌های زیاد شاهنامه امروز هم در زبان زنده مردم تاجیک به کار می‌رود. در این باره استاد عینی گفته است:

«از مستشرقین مشهور مجار ژرمن ومبیر (۱۸۳۲-۱۹۱۳)، که در سال ۱۸۶۳ با تبدیل قیافه و نام در زیر نام ساخته «رشید افندی» آسیای میانه را سیاحت کرده است، در حاشیه "تاریخ بخارا یا ماوراءالنهر" نام اثر خود می‌نویسد، که «زبان فارسی آسیای میانه، که با وی تاجیکان گپ می‌زنند، تا امروز از طرف دانشمندان زبان فارسی تدقیق نشده است... در این لهجه خواه از جهت لغت باشد، خواه از جهت اعراب خاصیت‌های بسیاری هستند، که اسلوب فردوسی را به خاطر می‌آورند...»

حقیقتاً نتیجه تفتیش این زبان‌شناس بزرگ موافق واقع است. اگر ما از زبان شاهنامه، مانند موبد، پزشک، پوزش، رامشگر، دژ، دژخیم کلمه‌های از فارسی قدیم مانده را و اینچنین مانند ابا، ابر ادات‌ها را که در بعضی جا با زیادتى همزه به جای با، بر کار فرموده شده‌اند، به نظر بگیریم، نه این که سر تا پای آن به عامه تاجیکان فهماست، بلکه بیشترین آن‌ها امروز در زبان زنده مردم تاجیک کار فرموده می‌شوند: حتی در شاهنامه آن گونه لغت‌های فارسی و با

یکی از اولین کتابی که در آخر سال‌های ۳۰ سده بیست، به الفبای لاتین چاپ شد و چند نمونه‌ای از متن‌های شاهنامه‌را در بر گرفت، این کتاب «شاهنامه: داستان‌های منتخب» (۱۹۳۸) بود [رک: فردوسی ۱۹۳۸]. بعدها در سال‌های ۴۰ سده بیست داستان‌های «بهرام چوبینه» [رک: فردوسی ۱۹۴۰]، «رستم و سهراب» [رک: فردوسی ۱۹۴۰] نیز به الفبای لاتین چاپ شدند.

سال ۱۹۴۳ و ۱۹۴۴. لاهوتی تحت عنوان «الماس‌های مردانگی»، «رستم و کاموس کشانی» دو کتابچه از شاهنامه‌را به نشر رسانید. [رک: فردوسی ۱۹۴۳؛ فردوسی ۱۹۴۴].

پس مدتی در سال‌های ۱۹۵۵ و ۱۹۵۶ چند متنی از شاهنامه در دو کتاب به نشر رسید که در آن سال‌ها خیلی مفید بوده، تقاضای خوانندگان تاجیک تا حدی قانع گردید [رک: فردوسی ۱۹۵۵؛ فردوسی ۱۹۵۶].

یکی از مهمترین کار در تاجیکستان این بود که در سال‌های ۱۹۶۴ و ۱۹۶۸ شاهنامه به طور کامل در ۹ جلد چاپ شد. بعدها در سال‌های ۱۹۸۷-۱۹۹۱ این ۹ جلد تکراراً به نشر رسید. پس از استقلالیت جمهوری تاجیکستان همین ۹ جلد در سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۴ نیز نشر گردید [رک: فردوسی ۱۹۶۴-۱۹۶۸؛ فردوسی ۱۹۸۷-۱۹۹۱؛ فردوسی ۲۰۰۷-۲۰۱۰].

از طریق نشریه‌ها و کتاب‌های درسی داستان‌های جداگانه شاهنامه به مانند «رستم و سهراب»، «قباد و مزدک»، «داستان ضحاک»، «جنگ رستم و اسفندیار»، «داستان سیاوش»، «جنگ رستم با دیو سفید»، «داستان کاوه و ضحاک»، «جنگ رستم با اشکبوس»، «بیژن و منیژه» و غیره بارها پیشکش خوانندگان شده‌اند.

همچنین از طریق رادیوی تاجیکستان به طور منتظم داستان‌های جداگانه و گاهی پارچه‌ها از شاهنامه صدا می‌دهد. در آخر سده بیست رادیوی تاجیک تمام شاهنامه‌را در قرائت ادیبان ثبت کرد که امروزها به طور منتظم پیشکش مردم می‌گردد. از طریق تلویزیون تاجیکستان نیز همیشه پارچه‌ها از شاهنامه خوانده می‌شوند و گاهی آزمون‌های شاهنامه‌خوانی نیز برگزار می‌گردند.

آثار علمی در باره شاهنامه. از زمانی که شاهنامه دسترس خوانندگان

در وادی زرافشان ناحیه‌های عینی، پنجکنت، مستچاه و مناطق دیگر تاجیکستان به نظر می‌رسد، ولی افسوس که آن‌ها کم‌گردآوری شده‌اند.

شاهنامه در ادبیات و فرهنگ تاجیکان

پس از به وجود آمدن علم فولکلورشناسی، پژوهندگان این علم در مرحله اول بیشتر به گردآوری متن‌های منظوم و منثور گفتاری اهمیت دادند. چون که در علم فولکلورشناسی توجه پیش از همه به گردآوری میراث سنتی گفتاری فرهنگ مردم روانه شده بود. به گردآوری آثار ادیبانی که در بین مردم شهرت داشتند، چندان اهمیت نمی‌دادند. پژوهندگان کشورهای غربی نیز به مسئله آموزش و پژوهش آثار ادیبان در گفتار مردم دیرتر توجه نمودند. دیگر این که علم فولکلورشناسی در کشور ما- تاجیکستان از سال‌های ۲۰-۳۰ سده بیست وارد گردید. در نیمه اول سده بیست در مناطق زیاد آسیای میانه داستان‌های شاهنامه و دیگر حماسه‌های پهلوانی و دینی ورد زبان مردم بود. ولی به گردآوری آن‌ها توجه نمی‌شد. پژوهندگان تاجیک به مسئله از بین مردم ثبت نمودن نقل‌های گفتاری شاهنامه در نیمه دوم سده بیست اهمیت می‌دادگی شدند. ولی باید یادآور شد که به مثل سال‌های پیش شاهنامه همیشه در مرکز دقت ادیبان و روشنفکران بود.

در سده بیست ادیبان تاجیک، فردوسی و شاهنامه‌را نه فقط ستایش کرده‌اند، بلکه راجع به آن اثرهای زیاد علمی، ادبی، نمایشنامه، فیلمنامه‌ها نوشته‌اند و حتی نقاشی‌ها آفریده‌اند. این آثار به وجود آمده‌را می‌توان به چند دسته جدا کرد. ۱. نشر شاهنامه و پارچه‌ها از آن. ۲. آثار علمی در باره شاهنامه. ۳. آثار ادبی راجع به شاهنامه. ۴. نمایشنامه و فیلمنامه‌ها در اساس داستان‌های شاهنامه. ۵. فردوسی و شاهنامه در نقاشی و فرهنگ مردم. حالا می‌خواهیم به طور مختصر در این باره اشارت نماییم.

نشر شاهنامه و پارچه‌ها از آن. در تاجیکستان نشر اسطوره و داستان- های جداگانه شاهنامه از سال‌های ۳۰ سده بیست تا به امروز از طریق نشریه‌ها و کتاب‌ها به طور منتظم، تکرار به تکرار چاپ می‌شود.

اسکندر، مایان شاهان کیان بودیم. اجل این طریقه مارا خراب کرد. اخیر تو هم این طریقه می‌گرددی.

حضرت اسکندر آن خطرا خوانده، گریه و زاری کرده، از آن جای برآمده، باز در دخمه‌ها طلسم کرده، آب‌را در بالای دخمه جاری کردند و پیش آن‌را سدّ بستند و چند روز در آن جا استقامت کردند، تا که زمین سمنگان خشک شود. شنیدند که آب آن جا خشک شده است.

بعد از آن جای با همراهی لشکر روی به جانب قبله نموده، کوس اسکندری‌را زده، سوار شده، ارادهٔ ولایت سمنگان کردند. چند روز ریاضت کشیده، به ولایت مذکور رسیدند. دیدند بسیار ولایت کلان بوده است. دو نفر غلام خودرا فرمودند، که این ولایت‌را آباد نمایند. خود اسکندر به همراه لشکریه برآمده رفتند و گفتند، که آن طریقه قلعه می‌نمایی که مثل من پادشاه بیاید به جنگ گرفته نتواند.

بعد از چند سال باز حضرت اسکندر گشته آمدند که قلعهٔ کلان سر در فلک نیلگون کرده‌اند. مقدار هفت روز زور زدند، گرفته نتوانستند. بعد از هفت روز دو نفر در گردن خود شمشیر آویخته برآمد. ملک اسکندر به آن دو نفر غلام تحسین و آفرین کردند. یکی از آن غلام سمر نام داشت و دیگری قمر بود، که از آن‌ها مانده است، الحال سمرقند می‌گویند. از آن جهت کول اسکندر می‌نامند که بیان کردیم. از این سبب اسکندر ذوالقرنین می‌گویند که پادشاه بحر و بر بوده‌اند، هم خشکی‌را و هم بحرهای آن‌را تصرف کرده‌اند» [مستجیر ۱۹۸۹، ص ۱۲۹-۱۳۲].

معلوم است که در این متن در نتیجهٔ از دهان به دهان نقل شدن، چندین افسانه و روایت به هم آمیزش یافته است. این روایت، که سال ۱۸۷۰ ثبت شده است، تا به امروز در یاد بزرگسالان هست. در روایت مذکور زال زرد چون پسر سهراب تصویر گردیده است. مراد از آوردن این روایت آن است که در هر دور و زمان پاره‌های شاهنامه در شکل‌های گوناگون در بین مردم وجود داشته است. همین متن در شکل دیگر، در روستای پَسْرُخی ناحیهٔ بایسون نیز مشهور است که یک نمونهٔ آن‌را ما از شریفاف رحیم ثبت کردیم. طوری که بزرگسالان به بنده گفتند، تا به امروز بعضی از داستان‌های شاهنامه و روایت‌ها در بارهٔ فردوسی

دو در نزد حضرت اسکندر رویم. به زبان خود حکایت کنید».

به جان و دل قبول کرده، از بالای مناره فرود آمد و پدر و پسر در بالای گوبسر سوار شده، به خدمت حضرت اسکندر روانه شده، در ساعتی به ولایت شیراز آمده، حضرت اسکندرا زیارت کردند. حضرت اسکندر پرسیدند: «تو کیستی و چه نام داری؟ از چه سبب در بالای مناره ایستاده‌ای؟»

گفت که ای شهریار عالم و سلطان باکرم، من سهراب یل، نام پدرم رستم پهلوان می‌باشد. جای و مکان من در ولایت سمنگان بود که الحال آب ویران کرده است. از این جهت خود را به علم و حکمت در بالای مناره قرار دادم. سلطان اسکندر پرسیدند که ابتدای آب در کجا باشد، سدّ بستن امکان دارد، یا نی؟

سهراب یل گفت که ای شهریار عالم، در موضع کوهستان سرتاغ نام کوه عظیمی بلند هست. در پایان آن کوه کول عظیمی می‌باشد که طول و عرض آن را به واجب تعالی کسی نمی‌داند. از آن کول آب بسیاری جاری شده، این ولایت را خراب کرد. اگر جناب شما قدم مبارک را دریغ نداشته، اراده کوهسار نمایید، امید است که تدارک این آب شود.

حضرت اسکندر با همراهی امیران و اکابران کوس اسکندری را زده، به جانب کوهستان روانه شدند. چند روز راه رفته، به لب آن کول رسیدند. دیدند که گرد و اطراف آن کوه عظیمی بوده است و نام آن را سرتاغ می‌نامیده‌اند. در لب کول فرآمده دیدند، که جای وسیع است. در آن جا خیمه و خرگاه برپا کرده، جمیع امیران و اکابران را جمع کرده، مصلحت نمودند که علاج آن کول را چه طریقه کنند، که بسته گردد. امیران و اکابران عرض نمودند، که جمیع استاهارا جمع کرده بیارند، که سدّ بندیم. در آن وقت استاهای جمیع ولایت را آوردند. سهراب بسیار دانا بود و از علم و حکمت باخبر بود. از این جهت او را سرکار کردند.

چند وقت استایان و جمیع عسکریه در آن جا کار کردند. در آن جا دخمه شاهان کیان بود. حضرت اسکندر در آن طلسمات به نام اسکندر شده بوده است. گشاده به درونش درآمدند. دیدند که در بالای یک تخت آدمی خواب کرده، در پیش آن لوح نهاده، در آن لوح به خطّ سبز نوشته شده‌اند که ای

جهان‌نمارا گرفته، هر طرف‌را تماشا کرده نشسته بودند که به ناگاه نظر مبارکشان در ولایت سمنگان افتاد. دیدند، که همهٔ ولایت‌را آب گرفته است. در مابین یک منارهٔ بلندی بوده است. در بالای آن آدمی مثل انکبوت می‌نماید. قُرعه‌اندازان‌را جمع کرده آوردند و فرمودند که قُرعه اندازید. این چه حادثه باشد؟ قُرعه‌اندازان رمل انداخته گفتند که در منار بودگی، آدم بوده است. بعد از آن زال زرد نام پهلوانی‌را فرمودند که یک گوبسر (کشتیچه) طیار کند. در حال طیار کرد. آواز کردند که پهلوانی باشد که در بالای گوبسر سوار شده رفته، از آن مناره خبر گیرد که این چه حادثه باشد. در آن ساعت خود زال زرد پهلوان اجازت گرفته در بالای گوبسر سوار شده، روی به جانب قبله کرده، از حضرت اسکندر فاتحه گرفته، در بالای آب روان شد.

در ساعتی در تگ مناره رسید. دید که در بالای مناره آدمی. آواز کرده گفت: «این چیست که روی عالم‌را آب گرفته، تو در بالای مناره در درون آب جای گرفته‌ای و نام تو چیست؟»

آدم در بالای مناره بودگی نظر کرده دید که یک آدم در بالای گوبسر سوار شده ایستاده سخن می‌گوید. و سخن او در گوش پیرمرد نرم-نرم می‌رسد. نگاه کرده دید که پسر خودش بوده است. گفت: «ای فرزند نور چشم من، تو در این روی آب چه کار می‌کنی و تورا که فرستاد که در این جا پیش من آمدی؟»

گفت: «فرزند می‌گویی، نام تو چیست؟»

از بالا ایستاده گفت که نام من سهراب یل می‌باشد. [زال-ر.ر.] دانست که [سهراب-ر.ر.] پدر خود بوده است. از این جهت با یکدیگر پرس و پاس کرده، آشنایی نموده‌اند. پسرش گفت که مرا حضرت اسکندر ذوالقرنین فرستاد که رفته از آن مناره ببین که در بالای او آدم می‌نماید، چه حادثه شده است. از این جهت من آمدم.

سهراب یل به پسرش گفت که این شهر را سمنگان می‌گویند. شهر عظیم و آباد بود که الحال آبی پیدا شده، این ولایت‌را خراب کرد که همه مردمان در تحت آب غرق شدند.

گفت: «ای پدر بزرگوار، این طریقه باشد، از بالای مناره فرود آید که هر

که در آن یک روایتی وابسته به شاهنامه آورده شده است، اشارت می‌نماییم. این «روزنامه سفر اسکندرکول» است.

روزنامه مذکور مواد سفر گروه علمی راجع به منطقه بالآب زرافشان است که سال ۱۸۷۰ با سپارش ژنرال ا. ک. ابرماف صورت گرفته است. سروری این گروه علمی و آموزشی را خاورشناس روس ا. ل. کن بر عهده داشت. به این گروه نمایندگان گوناگون علوم اجتماعی شرکت داشتند. در این سفر علمی با تشبث شرق شناس ا. ل. کن (۱۸۴۰-۱۸۸۸) شخصی به نام عبدالرحمان مستجیر (میرزا ملّا عبدالرحمان ابن لطیف) به حیث ترجمان همراه می‌شود. ا. ل. کن به ایشان سپارش می‌دهد که تمام مشاهده‌های سفر را به تفصیل ثبت نماید.

طوری که در صحیفه اول اثر اشارت شده است این سفر از تاریخ ۲۵ آوریل تا ۲۷ ژوئن سال ۱۸۷۰ در مناطق بالآب زرافشان صورت گرفته است که در آن زمان در آن جا میرگری‌های فلغر، مستچاه، فان، کشتود و ماغیان بوده است. در این سفر یک اثر ارزشمندی به وجود می‌آید که نسخه خطی آن در بایگانی دستخط‌های شعبه سنکت-پترزبورگ انستیتوت شرق شناسی آکادمی علم‌های روسیه تحت شماره «ر-۱۳۳» نگهداری می‌شود [رک: مستجیر ۱۹۸۹].

مشاهده می‌شود که بعضی روایت‌ها و حکایت‌های اسطوره‌ای را ع. مستجیر شنیده و به طور مختصر با جمله‌های خود نوشته است. یکی از این روایت‌های اسطوره‌ای در باره اسکندرکول بوده، در آن از قهرمان‌های شاهنامه نیز یادآور شده است. از این روایت معلوم می‌گردد که در بین مردم وادی زرافشان شاهنامه‌خوانی و یا نقل داستان‌های شاهنامه در سده نوزده وجود داشته است. طبق معلومات روز ۱۷ ژوئن سال ۱۸۷۰ عبدالرحمان مستجیر در باره اسکندرکول روایت زیر را می‌آرد که جالب است:

«بعضی موی سفیدان می‌گویند که روزی شد که ولایت سمنگان را دریای زرافشان خراب کرد. مردمان آن ولایت همه غرق و نابود شدند. حضرت اسکندر هفت سال لشکر کشیده، همه ولایت‌ها را مسخر کرده آمد، در ولایت شیراز با همراهی لشکر فرآمده، ساعتی دم گرفته، آسایش یافتند. و همه میران و اکابران را جمع نموده، در مسند دولت نشستند. به دست آیینۀ دوربین

در فن سخنور یست استاد.
 نوباوه باغ آفرین است،
 با خود گل داغ آفرین است.
 در هر نفسی سخن به رنگی،
 گوید برد از دل تو زنگی.
 در حرف زنی سخن سراید،
 بر هر شاخی نکو براید.
 بر شوخی طبع او سخن نیست،
 بلبل مثلش به یک چمن نیست.

او نیز به مانند راویان دیگر هنگام نوشتن داستان‌ها تعبیرهای «القصه»، «آورده‌اند، که...»، «چنان گویند که...»، «راوی بحر التواریخ می‌گوید که...» و امثال این‌را می‌آرد که این مخصوص گفتار راویان است.

معلوم می‌شود که اساس نقل داستان‌ها و روایت‌های در بین مردم تاجیک شهرت داشتن داستان‌های شاهنامه از یک طرف شاهنامه فردوسی باشد، از طرف دیگر همین کتاب‌های شاهنامه منثور و از جمله بحر التواریخ وارس بوده است.

در آخر این بخش می‌توان یادآور شد که در کتابخانه ملی تاجیکستان و آکادمی علم‌های جمهوری تاجیکستان نسخه‌های خطی زیاد شاهنامه موجود است. در باره این نسخه‌ها، در رساله «کتاب‌شناسی فردوسی و شاهنامه» که مرتب آن ا. یونس‌اف است، به طور مفصل اطلاع داده شده است [رک: کتاب‌شناسی فردوسی ۲۰۱۲].

اسکندر کول، زال زرد و سهراب (سال ۱۸۷۰)

در سده ۱۹ از جانب پژوهندگان گوناگون از بین تاجیکان آسیای میانه، مواد زیاد مردم‌شناسی گردآوری شد. در بین این مواد آثار جالبی موجود است که در آن‌ها نمونه‌های متن‌های فولکلوری دیده می‌شود. حالا به یکی از آن‌ها

ملک گنجوریه از دست گنجور گرد القصّه شهر سواد الاعظم را گرفتند...» [و ۷۸۳ ب].

بعد به پایان رسیدن داستان برزو، ادیب با اشارت بر آثار تاریخی: «مظفر ... در تاریخ خود آورده است که...» [و ۷۹۰] در باره دارا سخن می‌راند. یک نکته جالب این کتاب در آن است که نویسنده آن در روش سخن خویش از قصه‌گویان و راویان زمان خود نیز یاد نموده است. او با محبت چندی از نام قصه‌گویان و راویان مشهور به مانند ملّاپولاد سمرقندی، ملّاعبدالله، ملّاقلندر فقیه، ملّامحمد سهارا یادآور گردیده، در باره مهارت نقلی و سخنوری آن‌ها نیز اطلاع داده است.

کتاب مذکور یکی از منابع مهم سنت‌های مردمی سده‌های ۱۷-۱۸ به شمار می‌رود که مؤلف در روش سخن خویش از رسم و آیین، بعضی واژه‌های معمول آن زمان، نام‌های جغرافی، نباتات، میوه‌ها، خوراکی‌ها، اسلحه جنگی، اسباب کسب و کار زیاد یادآور شده است. یعنی کتاب را موافق دید زمان خود تألیف نموده است.

همچنین مؤلف هنگام بیان سخن خویش از ضرب‌المثل‌ها، کنایات، تعبیرهای مخصوص شاعرانه، پاره‌های منظوم ادیبان گوناگون کلاسیک و اشعار خود نیز به طور فراوان استفاده نموده است. همه این دلیل بر آن است که وارس از رسم و آیین و دیگر سنت‌های مردم خویش خوب آگاه بوده است و در روند نوشتن اثر خود به خصوص، هنگام در محافل نقل کردن آن، برای زیب و زینت گفتار و نوشتارش از آن‌ها کاربرد نموده است.

هنگام مطالعه اثر معلوم گردید که وارس در نقلی، شعرخوانی، سخن‌گویی، محفل‌آرایی، شیرین‌گفتاری، شوخی و مانند این مهارت خاص داشته، صدای فارم و دلنشین نیز داشته است که در این باره خودش چنین یادآور شده است:

رنگین سخن است وارس ما،
کس نیست چو او سخنرس ما.
با او سخنش چو رنگ دارد،
کینه‌فلکی دورنگ بارد.
آهنگ به بلبلان دهد یاد،

مشاهده کرد. همچون نمونه به چندی از عنوان‌ها و اشارت‌های مخصوص نویسندۀ کتاب، که با قلم سرخ ثبت گردیده است، اشارت می‌نماییم، که چنین است: «کنون اورا در آمدن مانید، از سیامک شنوید» [ورق ۳]، «وارس هم گوید» [و ۳]، «پادشاهی هوشنگ بن سیامک چهل سال بود و او شهریار صاحبمال بود» [و ۱۲]، «از طهمورث دیوبند که والاگوهر و اختربلند بود شنوید» [و ۱۴]، «کنون از اولاد حضرت شیس شنوید» [و ۱۹]، «قول دیگر اهل تواریخ گویند که» [و ۲۷]، «داستان ضحاک بی‌باک و پاک و پادشاهی یافتن او از گردش افلاک» [و ۳۶]، «کنون فصلی از جمشید بشنوید» [و ۴۱]، «به عذر از راویان می‌گویند که» [و ۴۲]، «باز آمدید بر سر سخن اوّل» [و ۴۴]، «جمشیدرا در آن جا گذارید از گورنگ بشنوید» [و ۴۴]، «دو کلمه از کاوه بشنوید» [و ۱۳۹]، «از گرشاسب بشنوید» [و ۱۳۹] و مانند این. عبدالبقای وارس بخارایی گهگاهی هنگام نوشتن این حکایت و داستان‌ها با محبت به حکیم فردوسی نیز اشارت کرده، نام اورا با مهر به زبان می‌آرد. مثال: «استاد فردوسی زین قلم مشکین‌رقم چنین می‌گوید» [و ۲۳].

البته، در یک گزارش کوتاه در بارۀ همه داستان‌ها و دیگر جهت‌های نظررس این کتاب به طور مفصل سخن راندن غیر امکان است. شاید اهل نظر دانستن خواهند که بحر التواریخ با کدام داستان‌ها به پایان می‌رسد و آیا همه داستان‌ها طبق خطّ مضمون شاهنامه فردوسی است؟ از گفته‌های بالا معلوم شد که اساس نقل‌ها از شاهنامه است، ولی با استفاده از آثار دیگر. در آخر این کتاب نقل‌ها در بارۀ پسر سهراب - برزو و کارنامه‌های اوست. از جمله داستان قلندر شدن بهمن و گشته شدن او به دست برزو [و ۷۵۵]، داستان رفتن برزو به قلعه گنجوریه و مسخر کردن او فیل تنان را آورده شده است [وارس، و ۱۷۸۴].

برای آن که با بیان نقل وارس بیشتر آشنا شویم چند جمله‌ای از همین بخش کتاب می‌آریم: «راویان تواریخ چنین آورده‌اند که در آن محل و زمانی که برزو به دریا رفته بود، شناوری کرده از دریا برآمد بر لب چشمه بی‌هوش افتاد بعد از فصلی به حال آمد. زخم‌های خودرا برپست. در این زمان جوان زخم‌داری را اسپش گرفته این جا آمد. برزو پرسید که خیر است. او گفت در

یکی چاکر کمترین توام،
 تو دهقان (و) من خوشه چین توام.
 کلامی که مقبول وارس بود،
 یقین دان که مقبول هر کس بود.
 شبی صفه‌ای دیدم از سییم ناب،
 نوشته سخن‌ها به مشک گلاب.
 از این خواب دوشینه باز آمدم،
 غریق چو دریای راز آمدم.
 گذر ساختم دوش سوی چمن،
 که آسوده گردد دل و جان من. [وارس، و ۲]

سطرهای شعری اوّل کتاب از ۳۸ مصرع عبارت است. پس از آن که این پارچه منظوم به پایان می‌رسد داستان نخستین کتاب تحت عنوان «آغاز داستان ابتدای کتاب شهنامه، پادشاهی حضرت کیومرث ابن آدم علیه السلام» [وارس، و ۱] شروع می‌شود. عنوان با خط سرخ انشا شده است. به مانند همه اثرهای روایتی این کتاب نیز با چنین سطرها شروع می‌گردد و بعداً راوی به اصل واقعه می‌پردازد:

«اما راویان اخبار و ناقلان آثار، محدثان شیرین‌گفتار چنین آورده‌اند که اگر به گفتن و نوشتن کوشیم و به بیان دول تاریخ مشغول شویم سخن به طول می‌انجامد. اما از هر پادشاهی چند کلمه گفته می‌شود چنانچه گفته‌اند چهار طایفه در شش هزار سال پادشاهی کرده‌اند: اوّل طایفه پیشدادیان، دوم طایفه کیانیان، سوم طایفه اشکانیان، چهارم طایفه ساسانیان.

راوی گوید که آخرین فرزندان حضرت آدم علیه السلام دو پسر بودند که گلشاد و دلشاد نام داشتند. مراد از گلشاد که پسر کلان باشد، لقب ایشان را حضرت کیومرث ابن آدم علیه السلام می‌گفتند. و پسر خرد که دلشاد باشند ایشان را حضرت شیث علیه السلام می‌نامیدند» [وارس و ۱-۲].

از عنوان‌ها و عبارتهای با رنگ سرخ انشاشده، معلوم است که کتاب اساساً برای شنونده است. این‌را از سبک بیان نوشتاری متن کتاب نیز می‌توان

زمان وارس پر آشوب بود. ملکداران آن زمان در بین خود کشمکشی‌ها داشتند که از این رو چند مدّت وارس نیز از بخارا به اصفهان رفته است که در این باره چنین یادآور شده است:

پیکرم شد سرمه و منظور چشمی هم نشد،
می‌روم با این سیه‌بختی به سوی اصفهان.
/وارس، ورق ۲۵/.

از یک سو وارس از مشکلات زمان خود گریخته یک مدّت به اصفهان و شهرهای دیگر ایران رفته باشد، از سوی دیگر می‌توان تخمین زد که شاید برای گردآوری مواد برای کتاب خود بحر التواریخ سفر کرده باشد. از مطالعه کتاب پیداست که در آن، در کنار شاهنامه فردوسی، از منابع تاریخی پیشینیان نیز استفاده شده است. در این باره گاهی در صفحه‌های گوناگون نوشته‌اش اشارت‌هایی به مانند «وصّاف در تاریخ خود آورده‌است»، «صاحبان تاریخ می‌گویند» به نظر می‌رسد.

کتاب بحر التواریخ با زبان زیبا و شیوا تألیف گردیده است. معلوم نیست که از اوّل کتاب چند صفحه نیست. ورق اوّل، که شماره ندارد با این مصرع‌ها آغاز می‌شود:

چنین است شهنامه دلپذیر،
شنیدم چو گفتار دهقان پیر.
گروه شهان چار بود در جهان،
شنواز من ای مرد بسیار دان.
نخستین گروهند پیشدادیان،
گروه دوم را کیانی بخوان.
گروه سوم بود اشکانیان.
چهارم گروهند ساسانیان.
ایا پیر فردوسی دینپناه،
بیا و به وارس یکی کن نگاه.

برادران دلنشین موافق حال بندگی، آن چه حکایات و اشارات داستان‌های شیرین و نکته‌های رنگین ملّا بقای وارس نظم‌ها را نثر کرده».

هر سه نسخه شاهنامه منشور که در بین تاجیکان آسیای میانه موجود است، همچون متن طومار نقالان ایرانی نه فقط در روند قصه‌خوانی و یا نقلی استفاده می‌شده است بلکه آن‌ها را در محفل‌های شاهنامه‌خوانی می‌خوانده‌اند. در این باره، هنگام کار میدانی، بزرگسالان نیز به ما اشارت کردند که شاهنامه‌خوانان از روی کتاب می‌خواندند.

در این جا به یک نکته مهم اشارت باید کرد، که در سده ۱۸-۱۹ در اساس شاهنامه فردوسی و همین شاهنامه منشور وارس به زبان ازبکی نیز شاهنامه منشور پیدا شده بود، که نسخه‌های خطی آن نیز در کتابخانه‌ها و حتی در دست مردم موجود است. چند نسخه دریده شاهنامه منشور ازبکی را نویسنده این قلم در آخر سده بیست در بعضی خانواده‌های اهل شهرهای بخارا، خجند، بایسون و سمرقند دیدم و بعضی از صفحه‌های آن را عکسبرداری کردم. پس از پرسش‌های زیاد معلوم گردید که در آخر سده بیست در بین مردم ازبک نقل داستان‌های شاهنامه وجود نداشته است، اگر داشته باشد هم ما مشاهده نکردیم. ولی به گفت حمید حامداف شاهنامه در طول قریب هزار سال توجه ادیبان ازبک را به خود جلب نموده بوده است. حتی برخی از داستان‌های این شاه‌اثر با آب و رنگ دیگر ورد زبان مردم ازبک هم بوده است [رک: حامداف ۱۹۶۵].

در اساس نوشته‌هایش وارس را می‌توان شاهنامه‌خوان، حکایت‌گو و نقال ماهر دانست. شاعری از همزمان وارس به نام ملّا محمدجان که شاهنامه‌خوان، قصه‌گو و قصه‌خوان بوده است به او حق استادی داشته است. طبیعی است که وارس در اوّل چون شنونده در محفل‌ها شرکت نموده است و بعدها خودش شاهنامه‌خوانی و قصه‌گوی اختیار کرده، با مهارت بلند اثرهای حماسی در آن زمان مشهور را و بیشتر شاهنامه‌ها را برای شنوندگانش نقل می‌کرده است.

عبدالبقای وارس در هر جای بحر التواریخ گاهی از قصه‌خوانی، گاهی در باره زندگی ناآرام خویش، گاهی در باره حالت به کار مشغول بودنش، گاهی از مشکلات زمانش و مانند این یادآور شده، فردوسی را همچون استاد و پیر خود دانسته است. [وارس، ورق ۵۰۱-۵۰۳].

در هر صفحه کتاب با قلم سرخ (قرمز) اشارت‌هایی موجود است. برخی از این اشارت‌های سرخ در بین مصرع‌های شعری گذاشته شده است. برخی عنوان‌های حکایت‌ها و داستان‌های متن و برخی از کلمه‌ها و عباره‌ها به مانند «نظم»، «قصه»، «القصة»، «راوی می‌گوید»، «آورده‌اند که»، «چنان گویند که» نیز به رنگ سرخ نوشته شده است.

مضمون کتاب از پادشاهی کیومرث ابن آدم آغاز یافته، تا به سر قدرت رسیدن دارا ادامه می‌یابد. داستان‌ها، حکایت‌ها و نقل‌های زیاد آن اساساً مضمون از شاهنامه فردوسی است. اما نقل و حکایت‌هایی از اثرهای دیگر تاریخی و حماسی نیز به نظر می‌رسد. از جمله در باره پسر سهراب - برزو که با رستم نیز در نبرد بوده است، حکایت‌های جالبی موجود است. در آخر کتاب اسم خطاط با رنگ فرق‌کننده ثبت شده است: «خط عبدالشکور ولد عبدالقیوم».

نسخه دیگر این کتاب زیر عنوان شاهنامه نثری فارسی تحت شماره ۲۹۲۱ در بخش نسخه‌های خطی انستیتوت شرق‌شناسی ازبکستان، در شهر تاشکند محفوظ است. صفحه‌های نسخه مذکور نسبت به نسخه شماره ۶۵۰ کمتر است. این نسخه نیز با خط خوانای نستعلیق نوشته شده است. متأسفانه صفحه‌های آخر کتاب موجود نیست. تاریخ نسخه‌برداری نیز نامعلوم است. محققان، از جمله عسکر اکرم‌اف، تخمین کرده‌اند که این نسخه شاید در آخر سال هشتاد سده ۱۹ نسخه‌برداری شده باشد. باید گفت، که حجم و کاغذ این نسخه نیز مثل نسخه ۶۵۰ است. در صفحه آخر این کتاب مهری زده شده است که مربوط سال ۱۹۲۰ است. در این نسخه گاهی این یا آن داستان کوتاه شده است.

نسخه دیگر، تحت شماره ۹ در کتابخانه ابن سینای شهر بخارا، کشور ازبکستان، زیر عنوان شاهنامه نثری فردوسی نگهداری می‌شود. این کتاب خیلی خوب و با خط نستعلیق روشن نسخه‌برداری شده است، ولی در این نسخه نیز برخی از لحظه‌های این یا آن داستان به طور مختصر بیان گردیده است. تاریخ کتابت این نسخه نیز معلوم نیست. در هر جای کتاب نام وارس و فردوسی به نظر می‌رسد. مثلاً، در آخر کتاب، کتابت‌کننده چنین اشارتی دارد: «از روی گفتار استاد فردوسی جهت یادآوری دوستان صادق و یاران و

در این باره ملیحای سمرقندی در تذکره خود «تذکره مذاکر الاصحاب یا تذکره شعرای ملیحای سمرقندی» نیز اشارت کرده گفته است: «وارس بخارایی اصل است. همچنان خود را از جمله فهمیدگان می‌گیرد، همان طریقه است. در ریگستان بلده بخارا به قصه‌خوانی و حکایت‌گزاری متوجه است. در شعر به دستور سخنوری شاگرد ملا محمدجان مستعد می‌باشد» [ملیحای سمرقندی، ۱۳۸۵، ص ۶۷۸].

در اساس اشارات منابع گوناگون می‌توان تخمین زد، که عبدالبقای وارس بخارایی تخمیناً در وسط سال‌های ۱۶۵۰-۱۷۳۰ زندگی کرده، یکی از قصه‌گویان و شاهنامه‌خوانان مشهور دوران خود بوده است که بیشتر در ریگستان بخارا محفل‌آرایی می‌کرده است.

وارس در موضوع‌های گوناگون اثرهای علمی و ادبی تألیف نموده است که اثرهای زیرین او در کتابخانه‌های گوناگون تاجیکستان، روسیه، ازبکستان نگهداری می‌شوند: بحر التواریخ، مصیبنامه، دیوان اشعار، رساله در حل ابیات مشکله، رقعہ.

کتاب بحر التواریخ، یعنی شاهنامه منثور، در بین تاجیکان در سده‌های ۱۸-۱۹ مشهور بوده است. نسخه اصلی کتاب که خود وارس انشا نموده است، تا زمان ما نرسیده است. شاید در جایی باشد، ولی هنوز معلوم نیست. اما چندین نسخه این کتاب در کتابخانه‌های کشورهای گوناگون موجود است.

در کتابخانه ملی تاجیکستان چند نسخه از این کتاب موجود است که بعضی ناقص است. ولی یکی از آن که تحت شماره ۶۵۰ نگهداری می‌شود، نسبتاً کامل است. این نسخه خطی در سال ۱۸۸۱ (۱۲۹۹ هجری) نسخه‌برداری شده است. بعضی از صفحه‌های کتاب موجود نیست، از جمله صفحه اول کتاب. برخی از صفحه‌های کتاب پاره شده است. کتاب در مجموع ۷۹۲ ورق را در بر می‌گیرد. هر ورق از دو صفحه عبارت است که حدوداً ۱۵۸۴ صفحه می‌باشد. این کتاب با خط نستعلیق نوشته شده است. از حسن خط معلوم است که خطاط کتاب یک نفر است. هنگام نسخه‌برداری در نوشت بعضی کلمه‌ها، عباره‌ها، نام‌ها و امثال این اشتباه رخ داده است. قد کتاب ۳۱، ۵ سانتیمتر و برش ۲۶، ۴ سانتیمتر است.

شاهنامه منثور بود. اثر مذکور معمولاً در بین گروه هنرمندان و دهقانان امارت بخارا و تابعیت آن استفاده می‌شد که گردآورنده و مؤلف آن محمد عبدالبقای وارس بخارایی نام داشت. خوشبختانه برخی از نسخه‌های خطی این کتاب در کتابخانه‌ها محفوظ است.

این کتاب توجه پژوهندگان تاجیک‌را هنوز در سال‌های ۶۰ سده بیست جلب نموده بود. در سال ۱۹۷۰ یکی از پژوهندگان تاجیک عسکر اکرم‌اف تحت عنوان «از تاریخ مکتب قصه و شاهنامه‌خوانی ادبیات فارس-تاجیک، عبدالبقای وارس و بحر التواریخ او رساله نامزدی (دکتری) دفاع کرد. رساله ایشان از سه باب عبارت بوده باب اول آن در باره «مکتب شاهنامه‌خوانی و قصه‌خوانی»، باب دوم راجع به «ترجمه حال و فعالیت ایجاد وارس» و باب سوم در خصوص «مقایسه داستان‌های رستم و سهراب وارس و فردوسی» است. بعد از تحقیقات عسکر اکرم‌اف در این باره پژوهندگان، غیر از اشارت‌های کوتاه، اثر دیگری تألیف نکرده‌اند. همین طور بحر التواریخ از نظر پژوهندگان تا به حال دور مانده است که در آینده نشر و بررسی آن برای شاهنامه‌پژوهی مفید خواهد بود.

بحر التواریخ مربوط قلم راوی خوش‌گفتار، شاعر مشهور زمان خود و شاهنامه‌خوان محفل‌آرا عبدالبقای وارس بخارایی بوده است. طبق اطلاع منابع کتبی عبدالبقای وارس در سده ۱۷ و اول سده ۱۸ زندگی و ایجاد نموده است. طوری که خود ادیب در آثارش اشارت کرده است، پدرش عبدالبقا نام داشته است، تخلصش وارس بوده است و به او احترامانه افصح‌الدین می‌گفته‌اند. باید یادآور شد که در تاریخ ادبیات فارسی تاجیکی با تخلص وارس (یا وارث) (هم با «س» [تاجیکی، به معنی آزاد، رهابخش، وارستن] و هم با "ث" [عربی، به معنی میراث‌خوار، ولی عهد]) شاعرانی زندگی کرده‌اند که همزمان وارس بوده‌اند. البته، بعضی پژوهندگان آن‌ها را آمیزش داده‌اند، ولی عسکر اکرم‌اف در رساله خویش در اساس منابع موجود نشان داده است که محض همین عبدالبقای وارس بخارایی قصه‌گوی مشهور، شاهنامه‌خوان و ناقل ماهر داستان‌های شاهنامه بوده، شاهنامه منثور، یعنی بحر التواریخ را او تألیف نموده است.

آورده از جمله گفتگوی آن فرمانفرمارا با آن مسافر بخارایی به طور زیر تصویر نموده است:

«تو در این دیار، غریبی و باز محزون و مغموم نباشی. و تورا شغلی باید که خود را بد-آن مشغول داری. گفتیم: - از دولت سرکار صاحب همه روز به عیش و همه شب به عشرت می‌گذرانم.

گفت: - اگر تورا حوصله یاری دهد، برای ما شاهنامه فردوسی کتابت فرمایی در وقتی که فراغت یابی.

گفتیم: - به چشم، من هم متوقعم، که به تو خدمتی کنم و پیش تو یادگار گزارم، اما از نزد خود جرأت نمی‌یافتم.

آن گاه اسباب کتابت من فرمود که مهیا دارند. در مدت شش ماه برای او استنساخ دفتر شاهنامه نمودم. بعد از اتمام، سه دست رخت و لباس قیمتی و یک تفنگ ششمیلیه طلاکوب و دو هزار روپیۀ گلدار به من انعام نمود» [دانش ۱۹۸۹، ص ۱۴۷].

احمد دانش که در سده ۱۹ زندگی کرده است و با نیکی یادآور شده است که شاهنامه‌خوانی در آن روزگاران هم در بین اهل سواد و هم در خانواده‌ها معمول بوده است. دانشمند تاجیک سبحان امیر در کتاب خود «فردوسی و مکتب ادبی احمد دانش» به طور مفصل اشارت بر آن می‌نماید که به اندیشه‌های معارف‌پروری احمد دانش شاهنامه فردوسی تأثیر زیاد داشته است [رک: امیر ۱۹۹۵].

همین طور معلوم است که در مناطق آسیای میانه نیز در طول بیش از هزار سال شاهنامه‌های منثور موجود بوده‌اند و مردم از آن بهره می‌برده‌اند. به خصوص در سده‌های ۱۷-۱۹ و تا نیمه اوّل سده بیست در بین مردم تاجیک و ملت‌های دیگر آسیای میانه شاهنامه‌های منثور بوده است که از آن قصه‌خوانان استفاده می‌نموده‌اند. برخی از بین رفته باشد هم، برخی تا امروز در دست مردم و یا کتابخانه‌ها تا زمان ما رسیده است.

یکی از چنین کتاب‌هایی که به مانند طومارهای نقالان ایرانی در بین تاجیکان، در طی چندصد سال آخر شهرت داشت، این بحر التواریخ و یا

شاهنامه‌خوانی می‌کردند، مضمون آن‌را تشریح نموده، بیت‌های جداگانه‌اش را مورد تحلیل قرار می‌دادند. در محفل‌ها خواندن، نقل کردن شاهنامه باعث آن می‌گردید که بعضی از شخصان باسواد و از نوشتن آگاه، بخشی از داستان‌های آن‌را در بیاض‌ها و دفترهای شخصی می‌نوشتند. از این طریق نسخه‌های نوشتاری شاهنامه منتور به وجود می‌آمد. این گونه شاهنامه‌های منتور دو نوع بودند: نوع اول آن‌ها به زبان ادبی معیاری کتابی تألیف می‌شد و نوع دیگر آن به زبان عامه مردم نزدیک بود. با تأسف در نتیجه برخورد‌های سیاسی، جنگ‌های بی‌معنی و مناقشه‌های جاه‌طلبی، نه فقط آدمان، بلکه کتاب‌ها نیز نابود می‌شدند. از این رو، کتاب‌های زیادی نیست شدند که امروز به غیر از نام آن‌ها، نسخه‌ای در دست نداریم. از جمله، اکثر آن شاهنامه‌هایی که به زبان عامه مردم تا حدی نزدیک بودند و در اساس نقل جمع‌آمد و محفل‌های ادبی هنرمندان، دهقانان به وجود آمده‌اند، از بین رفتند. خوشبختانه برخی تا روزگار ما رسیدند.

محفل‌های قصه‌خوانی و شاهنامه‌خوانی در بین فارسی‌زبانان آسیای میانه زیاد بوده، تا اوایل سده بیستم شهرت داشتند. مثلاً، ادیب دانشمند تاجیک احمد دانش، که در سده ۱۹ زندگی کرده است، در کتاب خود نوادر الوقایع در باره این گونه جمع‌آمدها، که خودش نیز در خردسالی در آن شرکت نموده - است، چنین یادآور شده است: «اگر مرا در خانه گم کنند، از معرکه قصه‌خوانان می‌یافتند» [دانش ۱۹۸۹، ص ۲۸].

محض همین گونه جمع‌آمدها به شنوندگان تأثیر رسانیده، بر دل آن‌ها محبت به ملت و کشور را بیدار می‌کرد. از مطالعه اثر بی‌نظیر احمد دانش به نام نوادر الوقایع معلوم می‌شود که او تحت تأثیر شاهنامه فردوسی قرار گرفته - است. در این اثر، او هنگام بیان اندیشه‌های خود گهگاهی بیت‌هایی از شاهنامه‌ها را می‌آورد و حتی در یکی از بخش‌های کتاب خود که «در باب حاجی و منافع سفر و خصلت زنان» عنوان دارد، یادآور می‌شود که یک تن مسافر بخارایی در پیش‌آور مهمان یک فرمانفرمای فرنگی می‌گردد. این سیاح بخارایی خط زیبایی داشته است. پس از صحبت‌ها فرمانفرمای فرنگی از وی خواهش می‌نماید که شاهنامه فردوسی را کتابت نماید. احمد دانش این واقعه را

پوشیده نیست که ادیبان مشهور فارسی‌زبان در مورد‌های مناسب، نام حکیم بزرگ، فردوسی‌را در هر دور و زمان به نیکی یادرس شده‌اند. چونکه شاهنامه پس از درگذشت فردوسی بزرگوار باز هم عظمت بیشتر پیدا کرد و ورد زبان خاص و عام گشت، گوش‌نواز و دلنواز نه فقط فارسی‌زبانان جهان گردید، بلکه در بین همسایگان نیز گسترش یافت.

برای فرهنگیان آشکار است، که داستان‌های شاهنامه‌را نه تنها نقل می‌کردند، بلکه راویان و نقالان و عاشقان شاهنامه گفتارهای خویش‌را به شکل کتاب درمی‌آوردند. این گونه کتاب‌ها در کشور ایران به اصطلاح «طومار» مشهور است، که نمونه‌های برخی از این طومارها از جانب پژوهندگان ایرانی از جمله، استاد گرامی، دانشمند فرزانه دکتر جلیل دوستخواه و همچنین مهران افشاری و مهدی مدائینی به نشر رسیده است [ارک: ضریری ۱۳۶۹؛ هفت لشکر ۱۳۷۷].

اما یک نکته برای شاهنامه‌پژوهان جالب است که آیا کتاب‌هایی به مانند طومارهای ایران و یا متن‌های نثری شاهنامه در مناطق آسیای میانه که یکی از گهواره‌های تمدن فارسی‌زبانان است، وجود داشته است یا نه؟ بلی، موجود بوده است! سنت افسانه‌گویی، قصه‌گویی، تاریخ‌خوانی و شاهنامه‌خوانی در کوچه و بازارهای مناطق گوناگون آسیای میانه وجود داشته است. بخارا تا سال ۱۹۲۰ پایتخت دولت‌های گوناگون بود. طبق گفتهٔ ادیبان و تاریخ‌نگاران در بخارا در هزار سال پیشین و به خصوص سده‌های ۱۶-۱۹ میلادی، شاهنامه همچون اثر پهلوانی و تاریخ شاهان قدیم در کنار اثرهای حماسی پهلوانی و دینی به مانند ابومسلم‌نامه، اسکندرنامه، همزه‌نامه، داراب‌نامه، رَمچینامه، رستم‌نامه، قهرمان‌نامه، جمشید‌نامه، سمک عیار نقل می‌شده است و دست به دست از جانب راویان و کاتبان نسخه‌برداری می‌گردیده است.

شاهنامه‌را در بخارا و مناطق تابع آن برای مردم عادی که خواندن و نوشتن‌را یاد نداشتند، بعضی از شخصان باسواد می‌خواندند و به زبان عامه‌فهم نقل می‌کردند. از این طریق در بین آن‌ها برخی از داستان‌های شاهنامه دهان به دهان بیان می‌شد. گاهی چنین می‌شد که شب‌های دور و دراز

سمرقند، خجند، کولاب، پنجکنت، تاجیک‌آباد، رشت، حصار، عینی، ورزاب و منطقه‌های دیگر همیشه شاهنامه ورد زبان مردم آسیای میانه بوده است. یکی از مثال‌های برجسته این، اشارت ابوبکر محمد بن جعفر نرشخی در کتاب تاریخ بخارا می‌باشد، که او در اثر خود راجع به شخصیت‌هایی به مانند افراسیاب و سیاوش، که در شاهنامه جایگاه مخصوص دارند، اشارت کرده - است. بدون شک و شبهه اشارت نرشخی در اساس روایت‌های مردم بخارا است که هنگام در باره روستای رامیتن سخن گفتنش یادآور شده است:

«و افراسیاب هر گاهی که بدین ولایت آمده جز بدین دیهه (رامیتن) به جای دیگر نباشیده است. و اندر کتب پارسیان چنین است که وی دو هزار سال زندگانی یافته است. و وی مردی جادو بوده است و از فرزندان نوح ملک بوده است. و وی داماد خویش را بگشت، که سیاوش نام داشت. و سیاوش را پسری بود کیخسرو نام وی، به طلب خون پدر بدین ولایت آمد با لشکر عظیم. افراسیاب دیهه رامیتن را حصار کرد و دو سال کی خسرو به گرد حصار با لشکر خویش بنشست و در مقابل وی دیهه‌ای بنا کرد و آن دیهه را رامش نام کرد و رامش برای خوشی او نام کردند. و هنوز این دیهه آبادان است. و در دیهه رامش آتشخانه نهاد. و مغان چنان گویند، که آن آتشخانه قدیمتر از آتشخانه‌های بخارا است. و کیخسرو بعد دو سال افراسیاب را بگرفت و بگشت. گور افراسیاب در در شهر بخارا است به دروازه معبد، بر آن تل بزرگ، که پیوسته است به تل خواجه امام ابوحنیفه کبیر، رحمت‌الله علیه. و اهل بخارا بر گشتن سیاوش سرودهای عجیب است. و مطربان آن سرودها را «کین سیاوش» گویند» [نرشخی ۱۹۷۹، ص ۱۸].

بلی، همین اشارت نرشخی تا آخر سده بیستم ورد زبان بزرگسالان بخارا نیز بود. این گفته نرشخی و پرسش‌های ما دلیل بر آن هستند که از آن روزگار قدیم تا کنون در گفتار مردم تاجیک، که ساکن اصلی آسیای میانه هستند، راجع به قهرمان‌ها و شخصیت‌های شاهنامه اسطوره، افسانه و روایت‌هایی موجود بوده است. همین طور در طول بیش از هزار سال نه فقط در آثار ادیبان، تاریخ‌نگاران، بلکه در بین مردم تاجیک داستان‌های شاهنامه شهرت داشته است.

گرد آوردیم، با گفتار عامیانه مردم پیشکش می‌نماییم. بخش دیگر مواد ما هنوز از نوارها بازنویسی نشده است. امیدوارم، که در آینده باقی‌مانده مواد در بایگانی خود بوده‌را به چاپ برسانم.

شاهنامه وارس بخارایی

آیا پیر فردوسی دلپناه،
بیا و به وارس یکی کن نگاه.
یکی چاکر کمترین توام،
تو دهقانی، من خوشه‌چین توام. (وارس بخارایی)

نقل داستان‌های حماسی، اساطیری، افسانوی، قهرمانی و پهلوانی در هر دور و زمان توجه مردم‌را به خود جلب نموده است. همین توجه و ذوق و سلیقه بود که در طول تاریخ، حماسه‌سرایان به وجود آمدند. برخی از آن‌ها داستان‌ها را به لحن زیبا و دلنشین بیان می‌کردند، برخی دیگر آن‌ها را از شکل گفتاری به شکل نوشتاری می‌آوردند و گروه سوم آن‌را در قالب زیبای نظم می‌سراییدند. یکی از چنین بزرگان ادبیات فارسی تاجیکی، حماسه‌سرای مشهور جهانی حکیم ابوالقاسم فردوسی بود، که در تاریخ تمدن بشری با سرایش شاهنامه کار بی‌نظیری را انجام داد.

همین بود که پس از نوشتن شاهنامه شخصیت فردوسی و شاهنامه بی‌زوال او، در طول صدساله‌ها، نه فقط در بین اهل کتاب، بلکه در میان مردم ایرانی‌تبار، از جمله تاجیکان، شهرت زیاد پیدا کرد. مردم تاجیک از زمان‌های پیشین تا به امروز عاشق شاهنامه بودند و هستند. شاهنامه‌خوانان و قصه‌گویان خوش‌سلیقه در مناطق گوناگون، برخی از داستان‌های این حماسه ملی مردم ایرانی‌تبار را در محفل‌ها، بازارها، جمع‌آمدها، مهمانسراها نقل می‌کردند و با صدای دلنواز می‌سراییدند و در جای‌های مخصوص چون اثر نمایشی اجرا می‌نمودند.

مطالعه‌ها، مشاهده‌ها و پرسش‌ها نشان داد که در شهر و ناحیه‌های بخارا،

است. چون که اثر پیش از همه برای خواندن و به مردم تأثیر رسانیدن تألیف می‌شود. گردآوری گفته‌های مردم در باره فردوسی و شاهنامه بسیار مهم است. برای گردآوری گفته‌های مردم از آسیای مرکزی، افغانستان و ایران زودتر باید مشغول شد. هر قدر ما از میان مردم مدارک زیادی را گرد آوریم، همان قدر برای بررسی شاهنامه سندهای نو به دست می‌آریم. اگر در طی چند سال آینده، طبق طرح مخصوصی برای گرد آوردن اطلاعات از بین مردم آسیای مرکزی و افغانستان که راجع به شاهنامه موجود است، تلاش نکنیم بعداً دیر می‌شود. چون که سال تا سال نسل جوان نظر به شنیدن، رو به دیدن (واسطه‌های تکنیک) می‌آرد. بزرگسالان هر چه در ذهن دارند، پس از چند سال طبیعی است که آن را با خود از دنیای فانی می‌برند.

۵. قوم‌های غیرایرانی که در دامن این فرهنگ پرورش یافته‌اند نیز از شاهنامه بهره‌مند گردیده‌اند. خوب می‌بود که در آینده به این نکته نیز توجه شود. از بین آن‌ها نیز گفته‌های مردم در باره شاهنامه جمع گردد.

به طور خلص می‌توان گفت که پس از گردآوری مواد فراوان از میان مردم در آینده ممکن است در باره هر داستان شاهنامه اثرهای تازه به تازه علمی تألیف نموده، هزاران رازهای نهان این حماسه بی‌زوال مردم ایرانی تبار را آشکار نمود.

مرکزها، انجمن‌ها، بنیادهای علمی فردوسی‌شناسی که در کشور ایران و کشورهای دیگر فعالیت می‌نمایند، همه آن موادی را که در باره فردوسی و شاهنامه در بایگانی‌های دولتی و شخصی موجود است، در چند جلد به نشر برسانند، بهترین کار می‌شد. اگر این کار بزرگ و پرافتخار به انجام برسد، آن گاه می‌توانستیم راجع به گسترش شاهنامه در بین مردم تاجیکستان، ایران، افغانستان، تاجیکان ازبکستان و کشورهای دیگر اطلاع بیشتر پیدا نماییم. همچنین این مواد ارزشمند برای تألیف اثرهای زیاد علمی، زمینه مساعد خواهد گذاشت. هر قدر چنین کارها زیاد شوند، بزرگی و شهامت فردوسی همچون نابعه بی‌مثل فرهنگ بشری، بیشتر به پیش نظرها جلوه‌گر می‌گردد.

اینک، ما بخشی از آن موادی را، که در طول بیش از ۴۰ سال در سال‌های گوناگون از روستای پسرخی ناحیه بایسون جمهوری ازبکستان از بین مردم

حتی محفل‌های شاهنامه‌خوانی وجود داشت. اما پژوهندگان تاجیک نیز به گردآوری آن کمتر دست زده‌اند [رک: رحمانی ۱۹۹۴؛ قصه‌ها ۱۹۹۴؛ قصه‌ها ۱۹۹۶؛ رحمانی ۱۹۹۸؛ رحمانی ۲۰۰۷].

بنده در بعضی از نوشته‌های خویش در باره شاهنامه و شخصیت فردوسی در میان تاجیکان ابراز نظر کرده بودم. همچنین تا به امروز کوشش می‌نمایم که از میان مردم شنیده‌هایم را راجع به فردوسی و شاهنامه بنویسم، هر متن را همچون سند ثبت نمایم، ضبط بکنم و یا در تصویر ویدئو بیاورم. اینک، حالا در دست بنده موادی جمع شده است که بخشی از آن در کاست ثبت آواز و برخی در نوار ویدئو است. می‌توان در باره هر کدامی از این متن‌های گفتاری رساله علمی جداگانه نوشت.

از این رو از پژوهندگان تمنا می‌کنم، که به چند نکته مهم شاهنامه‌پژوهی توجه نمایند:

۱. پیش از همه یک کتابنامه‌ای در سطح جهانی باید مرتب ساخت که تمامی آثار در باره فردوسی و شاهنامه نشرشده را (چه در روزنامه، چه مجله، چه کتاب) در بر بگیرد. این کار در کشور ایران و تاجیکستان شده است، اگر در سطح جهان می‌شد خیلی خوب بود.

۲. به سندهای اساطیری و تاریخی شاهنامه دقت مخصوص داده، به جهت‌های مردم‌نگاری آن بیشتر توجه نمود و در این باره مشغول پژوهش جداگانه‌ای شد، تا حدود گسترش شاهنامه در کشورهای گوناگون عالم معلوم شود. البته ما می‌دانیم، که پژوهندگان در اثرهایشان عائد به سنت‌های مردمی در شاهنامه اشارت‌های زیاد کرده‌اند، اما خوب می‌بود، که این مسئله به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرد.

۳. تأثیر شاهنامه فردوسی به تمدن کشورهای گوناگون عالم مورد آموزش قرار بگیرد. چون که امروزها داستان‌ها و نام‌های شاهنامه در میان مردم زیاد عالم پهن شده است، تحت تأثیر آن اثرهای زیادی به وجود آمده است.

۴. شاهنامه بعد از درگذشت فردوسی چه راهی را طی نموده است؟ این مسئله هم در مآخذها و هم در میان مردم آموخته شود. از این رو، یکی از مسئله‌های نهایت مهم و همیشه مفید، این گسترش شاهنامه در میان مردم

اگرچه شاهنامه در میان مردم افغانستان شهرت زیاد دارد، ولی متن‌های گفتاری آن خیلی کم گردآوری شده است. از کاوش‌ها معلوم شد که از بین مردم افغانستان در کل تنها چند متن گردآوری شده، در برخی از کتاب‌ها و مجله‌ها نشر گردیده است آرک: رستم داستان ۱۳۵۸؛ رستم و زال ۱۳۶۷؛ رستم و زال ۱۳۶۷].

بنده سال ۱۹۸۱-۱۹۸۵، که در دانشگاه کابل کار می‌کردم بسیار شنیدم، که در هر گوشه و کنار افغانستان محافل شاهنامه‌خوانی و نقل آن زیاد بوده است. سال ۱۹۸۴ در شهر کابل در محفلی شرکت داشتم که در آخر این محفل جوانی با صدای دلنشین آهنگین چند پاره از شاهنامه خواند و بعد مضمون آن‌را برای شنوندگان شرح داد. برایم جالب بود که زن‌ها نیز در دالان پشت در مهمانخانه جمع شده، به خواندن و روایت کردن داستان‌های شاهنامه گوش می‌دادند. معمولاً در افغانستان محفل زنان و مردان جداگانه است. پس از پرسش‌ها معلوم شد که زن‌ها نیز حق شنیدن محفل‌های ادبی‌را داشته‌اند. آن‌ها از طریق گوش کردن از پس در و تیریزه خانه دیگر با شاهنامه، گلستان سعدی، غزلیات حافظ، مثنوی مولانا، آثار بیدل و دیگران آشنا می‌شده‌اند. در آن شب من با اجازت میزبان، از آن محفل چند افسانه و در آخر کاست ۵-۶ دقیقه خوانش دلربای شاهنامه‌را نیز ثبت کرده بودم که حالا در بایگانی من است.

پس از سال‌ها فهمیدم، که ثبت و ضبط متن‌های گفتاری برای شاهنامه-پژوهی خیلی مهم بوده است. ولی افسوس که من دیگر به افغانستان نرفتم. ولی همیشه از پژوهندگان افغانستانی خواهش می‌نمایم که به مسئله ثبت و ضبط متن‌های شاهنامه توجه نمایند. در طی چند سال اخیر با دانشمند فرزانه، پرفسور دانشگاه کابل محمد یونس طغیان آشنا شدم. با این استاد فاضل و پرکار، که خود شاهنامه‌پژوه است، در باره شاهنامه‌خوانی در افغانستان بارها صحبت داشتم. پس از گفتگوها معلوم شد که ایشان به کار گردآوری داستان‌های شاهنامه از بین مردم افغانستان شروع نموده‌اند. امیدوارم که در آینده محصول کار ایشان چاپ شده، این خالیگاه پُر می‌گردد.

در میان تاجیکان آسیای میانه، تا نیمه اول سده بیست، شاهنامه یکی از مشهورترین کتاب‌هایی بود، که در شب‌نشینی‌ها خوانده و نقل کرده می‌شد.

پیشگفتار

تا آن زمانی که ابوالقاسم فردوسی شاهنامه بی‌زوال خود را تألیف نمود، شاهنامه‌های زیادی بودند و همچنین اسطوره، افسانه و دیگر داستان‌های شاهنامه در گفتار مردم آریای تبار شهرت داشتند. ولی معلوم است که شاهنامه پس از درگذشت این ادیب بی‌همتای فارسی‌زبانان دنیا باز ورد زبان محافل و انجمن‌ها گردید. در مناطق گوناگون قلمرو حوزه فرهنگ مردم ایرانی تبار و همسایگان، داستان‌های شاهنامه گسترش یافت و حتی به ادبیات جهان تأثیر گذاشت. همچنین در میان قوم و ملت‌هایی که غیرایرانی هستند، راه یافته، در گفتار آن‌ها نیز برخی از داستان‌های شاهنامه نقل گردید. مثلاً، در میان قوم-های ترک تبار، ارمن‌ها، گرجی‌ها و غیره [ارک: کابیده ۱۹۵۸؛ حامداف ۱۹۶۵].

پس از آن که علم فولکلورشناسی وارد کشورهای ایرانی تبار شد، ادیبان و پژوهندگان باید به گردآوری گفته‌های مردم در باره فردوسی و شاهنامه نیز می‌پرداختند. اما این کار به طور باید و شاید صورت نگرفت. هنوز هم یکی از مسئله‌های مهم علم ادبیات‌شناسی و فولکلورشناسی کشورهای فارسی‌زبان و قوم‌های دیگر ایرانی تبار، به مانند کردها، پشتون‌ها، بلوچ‌ها، اوستیایی‌ها آن است که پژوهندگان باید از میان آن‌ها متن‌های گفتاری شاهنامه را گرد آورند، با گویش مردمی نشر نمایند و بعداً مورد بررسی علمی قرار بدهند. این کار در هر سه کشور فارسی‌زبان (ایران، تاجیکستان، افغانستان) و قوم‌های دیگر ایرانی تبار، که بیرون از این کشورها زندگی می‌کنند باید به طور جداگانه صورت بگیرد و بعد از آن که مواد دسترس گردید، به طور مقایسه‌ای تحلیل نمودن آن آسان خواهد شد.

تا به امروز در کشورهای فارسی‌زبان (ایران، تاجیکستان و افغانستان) راجع به شخصیت فردوسی و شاهنامه در گفتار مردم چه کارهایی شده؟ در کشور ایران مواد فراوانی از گفته‌های مردم با تشبث زنده‌یاد استاد سید ابوالقاسم انجوی شیرازی در سه مجلد گردآوری و نشر گردید [ارک: انجوی ۱۳۶۹ (a)، ۱۳۶۹ (b)، ۱۳۶۹ (c)].

قاسم‌اف خلیل (۱۹۳۳-)... ۲۷۵

سام، زال زرد، رستم (مختصر)... ۲۷۵

جنگ رستم با پسرش برزوی دهقان... ۲۷۹

مصیبت مادر در مرگ رستم... ۲۸۲

جباراف عطا (۱۹۳۴-۲۰۱۳)... ۲۸۵

رستم و برزو... ۲۸۵

رستم و سیاوش... ۲۸۹

رستم و اسفندیار... ۲۹۱

گشته شدن رستم... ۲۹۲

در باره شاهنامه‌خوانی... ۲۹۳

رحیم‌اف عزیز (۱۹۳۲-۲۰۰۷)... ۲۹۴

پند نوشیروان... ۲۹۴

خالف ازبکخوجه (۱۹۳۵-۲۰۰۷)... ۳۰۲

رستم و بچش... ۳۰۲

رستم کتی اسفندیار... ۳۰۳

رستمه روخش و حضرت علی... ۳۰۵

لغت‌نامه... ۳۰۸

صورت‌ها... ۳۳۷

۱۵۲.....	رستم و اسفندیار.....
۱۶۰.....	تولد رستم و شرح راوی.....
۱۶۴.....	جمشید و ضحاک و کاوه.....
۱۷۰.....	گفتگو در باره شاهنامه خوانی.....
۱۷۳.....	اسکندر و پادشاه هندوستان.....
۱۸۳.....	نوشیروان و بزرگمهر.....

۱۹۴.....	کمال اف جوره (۱۹۲۱-۱۹۹۷).....
۱۹۴.....	نقل در باره فردوسی.....
۲۰۱.....	خاک مُرده سامرا آوردن رستم.....
۲۰۷.....	داستان سیاوش ولی.....
۲۲۷.....	داستان بَرزو.....

۲۵۱.....	کمال اف روشن (۱۹۵۵-).....
۲۵۱.....	رستم و سهراب.....
۲۵۷.....	داستان بَرزوی دهقان (واریانت ۱).....
۲۵۹.....	برگردانیدن رستم به دربار.....
۲۶۰.....	مرگ رستم.....
۲۶۱.....	زال زر و رستم.....
۲۶۴.....	رستم و حضرت علی.....
۲۶۶.....	بَرزوی دهقان (واریانت ۲).....
۲۷۱.....	سؤال و جواب در باره بَرزو و شاهنامه.....

گویندگان «شاهنامه» در پسرخی	۹۴
شاهنامه‌خوانی ملاشریف در بخارا	۹۴
برزو پسر رستم (کوتاه)	۹۷
رستم و سهراب (واریانت-۱)	۹۹
زیارت قبر رستم	۱۰۱
رستم و سهراب (واریانت-۲)	۱۰۵
برزو، سام، زال، اسفندیار، اسکندر	۱۰۸
شاهنامه‌خوانی و قصه‌گویی، قلندری	۱۱۶
اسفندیار و رستم و زال و سیمرغ	۱۲۱
گشته شدن رستم	۱۲۵
کاوه و ضحاک	۱۲۹
گفتگو: شاهنامه‌خوانی و قصه‌گویی	۱۳۰
دخمه شاهان	۱۳۲
شریف‌اف حامد (۱۹۳۷-)	۱۳۳
شب‌نشینی‌های شاهنامه‌خوانی	۱۳۳
برزوی دهقان (مختصر)	۱۳۵
شریف‌اف واحد (۱۹۴۱-)	۱۳۷
کتاب‌های ملاشریف	۱۳۷
ایران و توران	۱۳۸
رحمان‌اف قهار (۱۹۳۱-۲۰۰۵)	۱۴۰
قصه‌سیاوش	۱۴۰

فهرست

بخش ۱: پژوهش

شاهنامه در بین تاجیکان

پیشگفتار.....	۷
شاهنامه وارس بخارایی.....	۱۱
اسکندرکول، زال زرد و سهراب (سال ۱۸۷۰).....	۲۴
شاهنامه در ادبیات و فرهنگ تاجیکان.....	۲۹
فردوسی و شاهنامه در بین مردم.....	۴۱
شاهنامه‌خوانی و نقل آن در پسرخی.....	۴۵
سیاوش در گفتار راویان.....	۴۹
در باره راویان.....	۵۹
اشارتی در باره لهجه پسرخی.....	۶۹
کتابنامه.....	۷۲

بخش ۲: متن‌ها (نگر به الفبای لاتین)

فیض‌الله‌اف ملاشریف (۱۸۸۸-۱۹۷۲).....	۷۲
قصه‌گویی و شاهنامه‌خوانی (گفتگو).....	۷۲
آرجاسیب پسر آهراسیب.....	۷۷
برزو (ناتمام).....	۸۲
شریف‌اف رحیم (۱۹۲۵-).....	۸۸
کتاب‌های ملاشریف.....	۸۸
گفتگو در باره شاهنامه‌خوانی.....	۸۹

کتاب حاضر با احتیاط بنیاد "سودآور" (شهر لندن) انتشار می‌گردد.
مؤلف از دست‌اندرکاران بنیاد فرهنگ پرور "سودآور" سپاس‌گزار است.

ویراستار فارسی: احمدزاده فرّخه فروزانفر

رحمانی روشن . شاهنامه در بین تاجیکان.

(پژوهش و متن‌ها از دیپه پَسْرُخی). دوشنبه: سینا، ۲۰۱۶-۰۴۳۲ ص.

پرفسور روشن رحمانی بیش از ۴۰ سال است که به گردآوری، نشر و پژوهش فولکلور تاجیکان و فارسی‌زبانان مشغول است. برخی از مواد گردآورده او از روستای پَسْرُخی ناحیه بایسون جمهوری ازبکستان می‌باشد، که ساکنانش همه تاجیک هستند. در این روستا از گذشته‌ها تا به امروز شاهنامه‌خوانی و نقل کردن داستان‌های آن معمول بوده است. اینک، ایشان برخی از متن‌ها را که از طریق ماگنیتوفون، دیکتوفون و ویدیو ثبت و ضبط نموده است، با روش علمی برای چاپ آماده کرده است که در این کتاب به نشر خواهد رسید. کتاب مذکور دارای دو بخش است. بخش اول پژوهش بوده، در آن راجع به گسترش شاهنامه در بین مردم تاجیک، اظهار نظر شده است. بخش دوم عبارت است از متن‌ها که به طور کامل با لهجه مردم و با آوانگاری (به الفبای لاتین) به نشر آماده گردیده است. در آخر کتاب لغت‌نامه واژه‌های لهجه‌ای نیز آورده شده است. کتاب کاملاً علمی بوده، برای پژوهندگان است.

روشن رحمانی

شاهنامه

در بین تاجیکان

(پژوهش و متن‌ها از دیهه پسرخی)

دوشنبه - ۲۰۱۶